

**ANUARI DE
LA JOVENTUT
DE LES ILLES
BALEARS
2024**

ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2024

Anuari de la joventut de les Illes Balears 2024

Aquest anuari de la joventut és el resultat de la col·laboració entre la Conselleria de Famílies i Afers Socials, a través de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE); el Consell de Mallorca, a través de la Direcció Insular de Joventut i Participació del Departament de Presidència; el Consell Insular de Menorca, a través de la Direcció Insular de Joventut, Esports i Ocupació del Departament de Cultura, Educació, Joventut, Esports i Ocupació; el Consell Insular d'Eivissa, a través de l'Àrea de Joventut del Departament de Joventut, Participació Ciutadana i del Parc Insular de Serveis de sa Coma; el Consell Insular de Formentera, a través de l'Àrea de Joventut, i la Universitat de les Illes Balears, a través del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES), membres del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. La iniciativa compta, a més, amb el suport de la Fundació Guillem Cifre de Colonya de la Caixa d'Estalvis de Pollença, «Colonya».

Coordinació:

Universitat de les Illes Balears, Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (Dra. Marga Vives Barceló i Dra. Belén Pascual Barrio).

© de l'edició: Institut Balear de la Joventut (IBJOVE) de la Conselleria de Famílies i Afers Socials; Universitat de les Illes Balears, Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES); Direcció Insular de Joventut i Participació del Departament de Presidència del Consell de Mallorca; Direcció Insular de Joventut, Esports i Ocupació del Consell Insular de Menorca; Àrea de Joventut del Departament de Joventut, Participació Ciutadana i del Parc Insular de Serveis de sa Coma del Consell Insular d'Eivissa, i Àrea de Joventut del Consell Insular de Formentera.

© de la imatge de la portada: Enea Binaghi, segon premi del Certamen de Dansa del Programa Cultural Art Jove 2024 per la peça [*cadena.Perpètua.*]. Fotografia d'Anthony Neitzke, guanyador del Certamen de Fotografia del Programa Cultural Art Jove 2023.

Disseny: Moiré
Producció editorial: Esment Impremta
ISSN: 2605-5139
Dipòsit legal: PM 1416-2018

El contingut dels articles és responsabilitat dels autors i autores. El seu parer no representa l'opinió de la Universitat de les Illes Balears; ni de l'Institut Balear de la Joventut de la Conselleria de Famílies i Afers Socials; ni de la Direcció Insular de Joventut i Participació del Departament de Presidència del Consell de Mallorca; ni del Departament de Cultura, Educació, Joventut, Esports i Ocupació del Consell Insular de Menorca; ni del Departament de Joventut, Participació Ciutadana i del Parc Insular de Serveis de sa Coma del Consell Insular d'Eivissa, ni de l'Àrea de Joventut del Consell Insular de Formentera. S'autoritza la reproducció total o parcial de l'obra si se n'esmenta la font i l'autor o l'autora.

Comissió de Seguiment:

Institut Balear de la Joventut. Observatori de la Joventut de les Illes Balears (Sra. Assumpta Mas Liñares).
Direcció Insular de Joventut i Participació del Consell de Mallorca (Sra. Rosalia Benítez Gil).
Direcció Insular de Joventut, Esports i Ocupació del Consell Insular de Menorca (Sra. Núria Marquet Josa).
Àrea de Joventut del Departament de Joventut, Participació Ciutadana i del Parc Insular de Serveis de sa Coma del Consell Insular d'Eivissa (Sr. Francesc Xavier Costa Garcia).
Àrea de Joventut del Consell Insular de Formentera (Sra. Mònica Rey Ferrer).
Universitat de les Illes Balears, Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (Dr. Josep Lluís Oliver Torelló).

L'Anuari de la joventut de les Illes Balears es pot consultar a les pàgines web següents:

Observatori de la Joventut de les Illes Balears de l'IBJOVE: <http://observatorijove.caib.es>
Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social/UIB: <http://gifes.uib.cat/>
Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques: <http://dpde.uib.cat/>
Direcció Insular de Joventut i Participació del Consell de Mallorca: <https://joventut.conselldemallorca.cat/>
Consell Insular de Menorca: <http://www.cime.es>
Consell Insular d'Eivissa: <https://www.conselldeivissa.es/>
Consell Insular de Formentera: <https://www.consellinsulardeformentera.cat/>
Fundació Guillem Cifre de Colonya: <http://www.colonya.com/cms/estatico/bl/colonya/web/ca/lobra-social/index.html>

Contacte:

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Ed. Guillem Cifre de Colonya. Campus de la UIB. Ctra. de Valldemossa, km 7.5. 07122 Palma (Illes Balears).
Tel.: +34 971 17 30 85. <
<http://gifes.uib.es/Location-and-Contact>

Observatori de la Joventut de les Illes Balears. Institut Balear de la Joventut. C/ de l'Uruguai, s/n. 07010 Palma (Illes Balears). Tel.: +34 971178951.
Contacte: observatorijove@ibjove.caib.es

**ANUARI DE
LA JOVENTUT
DE LES ILLES
BALEARS
2024**

Índex

Presentacions	09
Pròleg	15
Introducció	21
LA JOVENTUT A LES BALEARS: CONTEXT SOCIODEMOGRÀFIC I NORMATIU	
1 Reptes de l'emancipació juvenil a les Illes Balears. Article basat en l'informe del segon semestre de 2023 de l'Observatori de l'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya	27
CONSELL DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS	
2 Activar el filtre jove. Una aproximació a la incidència política juvenil	43
CONSELL DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS	
INICIATIVES DE LES ADMINISTRACIONS	
3 Eivissa vol igualtat. Una illa d'oportunitats. Agenda escolar 2023-2024	55
ALEJANDRO MORENO PAVAUX	
4 El Projecte ECO-campament de la Victòria: una experiència de bones pràctiques en polítiques de joventut de l'administració pública	69
CARME MONER ENSENYAT	
5 Estic empardalat, i què? Miniguia per a reconèixer i millorar la salut mental	83
MARGARITA BOSCH TALTAVULL	
6 El benestar emocional dels joves: una experiència de treball comunitari	93
ANTONIA SEGURA ROTGER, ANA RODRÍGUEZ ÁVILA, JOAN VAQUER SERVERA, ANDREU FORTEZA PIÑA, VIRGINIA LÓPEZ TIRADO, ISABEL CORTADA MARÍN	
7 Resultats de les intervencions als espais d'oci nocturn del Programa «Fes-tə bé»	113
ALICIA BUSTOS VARGAS, CARLA FIORELLA VUONO MANCCINI	
8 Joves que promouen la salut de joves: l'aprenentatge-servei universitari en l'àmbit de la salut pública	129
BERTA PAZ LOURIDO, MARINA PERELLÓ DÍEZ	

- 9 La importància dels programes europeus Erasmus+ Joventut i Cos Europeu de Solidaritat** 145
EVA Mª SALOM COLOMAR

INICIATIVES DE LA SOCIETAT CIVIL

- 10 @collim, iguals i diferents** 161
MARGA SALES FEBRER, MARGA BENEJAM COLL, CLÀUDIA PONS MARTÍ
- 11 Fotografia i Memòria al nostre temps. L'ús de la imatge com a mitjà cultural (Casa Planas)** 175
NARCÍS ESPINOSA ESCALAS
- 12 Formar monitors i directors de temps lliure a Mallorca (1975-2000)** 185
PERE J. CARRIÓ VILLALONGA
- 13 El jovent, clau en la defensa del català** 205
JOVES DE MALLORCA PER LA LLENGUA
- 14 Abordant la precarietat juvenil: l'impacte del projecte Paracaigudes en la inserció laboral** 213
BARTOLOMÉ LUIS MERCADAL SILVA, NOELI CAPELLÀ CAMACHO, MARINA RUIZ SÁNCHEZ, ÀNGELA ACEDO MEDINA
- 15 La lluita per un habitatge digne: l'acció comunitària del Banc del Temps de Sencelles** 231
BANC DEL TEMPS DE SENCELLES

RECERCA I DEBATS OBERTS

- 16 Aproximació a la vida i obra d'Antoni Colomar Marí: retrat d'un pioner en la intervenció i educació de la Joventut** 243
PERE FULLANA PUIGSERVER, SERGI MOLL BAGUR
- 17 Percepcions i demandes en educació sexual: estudi qualitatiu entre la població jove adulta a Mallorca** 257
FRANCESCA M. REBASSA XAMENA
- 18 Joves mallorquines d'ascendència marroquí: islamisme (i,o) feminisme; reproducció o ruptura?** 281
ALEJANDRO MIQUEL NOVAJRA
- 19 Filosofia en vinyetes** 303
MIQUEL ÀNGEL BALLESTER SALAS

20	La cultura “delulu” i els processos de socialització	353
	LLUÍS BALLESTER BRAGE	
21	Fer-se camí en la història esportiva: l'experiència de les 'Escalantes'	371
	Reflexions de les escaladores des de la subjectivitat	
	MARIA FRANCISCA MAS RIERA	
22	La decreixent participació dels joves en la política. Els crida potser	383
	algú per sortir a la foto?	
	JÚLIA MARTÍ SANZ, MARIO MARTÍ SANZ, DOMINGO SANZ PARDO	
23	Escoles de temps lliure a les Balears	399
	PABLO RABANEDA FEMENÍA	
24	Lectura i joves universitaris: aproximació i propostes	417
	MAR RAYÓ GONZÁLEZ	

PRESENTACIÓ

En aquestes pàgines trobareu l'Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2024, un projecte que compta amb la col·laboració de diverses institucions. Agraïm la implicació de totes aquelles persones que hi han participat des de la Conselleria de Famílies i Afers Socials, a través de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE), així com del Consell de Mallorca; Consell de Menorca, Consell d'Eivissa; Consell de Formentera, i la Universitat de les Illes Balears. També de la Fundació Guillem Cifre de Colonya de la Caixa d'Estalvis de Pollença, Colonya, sense els quals no hauria estat possible.

Aquest anuari és un recull exhaustiu, amb 24 articles que aborden una àmplia gamma de temàtiques rellevants per a la joventut de les nostres illes. Els diversos apartats que el componen ens permeten explorar la realitat juvenil des de diferents perspectives. Hi trobareu una anàlisi dels diferents contextos dels joves de les quatre illes i diversos articles que aborden especialment els diversos aspectes que afecten la prevenció de conductes de risc i com es relacionen els joves amb la cultura.

Però també hi ha articles sobre la participació dels joves en la política i de la importància que té la formació i l'educació en el seu desenvolupament personal, de la igualtat d'oportunitats, de la inserció laboral, l'accés a l'habitatge, el context sociodemogràfic dels joves o la participació de les dones en l'esport.

Vull esmentar especialment els dos articles sobre el projecte Eco-campament de La Victòria, de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE), i el Cos Europeu de Solidaritat, del Servei de Joventut del Govern, pertanyent a la Conselleria de Famílies i Afers Socials.

En resum, aquest document no és només una font d'informació ni una radiografia de la joventut a les Illes. És també una eina per a la reflexió i l'acció. Esperem que aquests 24 articles, aquí recollits, serveixin per a fomentar el debat i la implicació dels joves en la construcció d'un futur millor per a tots i que les institucions sapiguem trobar una resposta, i en aquest anuari, una eina de feina per poder atendre a les seves demandes, que són els fonaments del futur de totes i tots.

Gràcies a tots els qui heu fet possible aquest anuari i enhorabona pel resultat.

Catalina Cirer Adrover

Consellera de Famílies i Afers Socials
Govern de les Illes Balears

Ens trobam en un moment de canvi. La dècada digital està transformant la forma de viure. Les noves tecnologies modifiquen cada dia la manera de fer feina, de connectar les persones i de triar noves professions.

Enmig de tants de canvis hi ha els joves, persones que cerquen el seu lloc i que troben incerteses i dificultats per construir una vida. La irrupció de la globalització del món digital ens fa fer passos de gegant, a la vegada que ens planteja desafiaments i, en segons quins moments, implica perills.

Malgrat això, és decisiu defugir de perspectives pessimistes. Hem d'afrontar aquests grans canvis com el que són: oportunitats. Aquests avanços ens aporten oportunitats de créixer, de fer un món més igualitari, de lluitar per la igualtat d'oportunitats, de millorar constantment. Qui millor que els joves per liderar aquesta transformació de paradigma!

Estarem a l'altura de les circumstàncies, fent-los costat, vetlant pel seu benestar i per una bona progressió. Alhora, comptam amb ells per aprofitar els avanços i construir una societat millor amb el seu lideratge.

Antoni Fuster Zanoguera

Conseller de Presidència
Consell Insular de Mallorca

Ja fa uns anys que *l'Anuari de la Joventut de les Illes Balears* s'ha convertit en una eina imprescindible per analitzar i reflexionar sobre la situació actual i els reptes que afronta la joventut de les nostres illes. En aquest sentit, la col·laboració entre les diferents administracions és fonamental per ser capaços de planificar i posar en marxa les polítiques necessàries que puguin millorar el benestar dels joves. Polítiques útils perquè els joves puguin invertir en formació de qualitat, perquè es puguin emancipar, o perquè puguin, en definitiva, dur a terme el seu projecte de vida. L'Administració té el deure i l'oportunitat de crear espais i sinergies favorables a la joventut, que és el futur de la nostra societat.

El Consell Insular de Menorca està segur que aquest anuari serà un bon instrument per arribar a impulsar accions i polítiques de joventut efectives, amb i per als joves, i que els doni veu i oportunitats. Entre tots podem fer possible iniciatives en benefici de la joventut des de les diferents àrees de gestió, moltes de les quals són transversals per a tota la societat.

Vull agrair a totes les persones que han participat en la confecció d'aquest anuari. Enhorabona pel vostre compromís i esforç en benefici de la joventut balear.

Joan Pons Torres

Conseller de Cultura, Educació, Joventut, Esports i Ocupació
Consell Insular de Menorca

Un any més parlem de la joventut, el moment de la vida en què sentim que tot canvia, i en el qual experimentam profundes transformacions físiques i emocionals. I en aquest trànsit cap a la maduresa, és important que els i les joves trobin qui els guïï, qui els ajudi a relacionar-se amb el seu entorn familiar, d'amics i social per garantir una convivència sana i enriquidora per a tots.

I si hi ha un aspecte fonamental per aconseguir aquesta convivència enriquidora és la igualtat: que la joventut illenca entengui que, amb el respecte, les actituds positives, l'enteniment i l'empatia, podem formar ciutadans de futur que promoguin la tolerància i la diversitat. Per això, el Consell d'Eivissa, a través del Centre d'Estudis i Prevenció de les Conductes Addictives, treballa en activitats, tallers, materials i propostes encaminats a promoure la igualtat entre els i les joves. «Eivissa vol igualtat» és el lema que encapçala un ampli i ambiciós projecte dirigit per professionals compromesos amb l'educació en valors. A tots ells, així com als joves que participen en aquests programes, els vull agrair el seu compromís i la seva dedicació.

Els qui hem estat joves, tenim l'oportunitat i el deure de guiar els qui ara ho són. Amb la nostra experiència podem donar-los totes les ferramentes per ser adults compromesos que lluiten per una societat més justa i igualitària.

Marilina Ribas Cardona

Consellera del Departament de Joventut, Participació Ciutadana i Parc Insular de Serveis de sa Coma
Consell Insular d'Eivissa

El col·lectiu de les persones joves sovint es veu mancat de drets bàsics que facilitin el seu camí cap a l'adulthood i que els permetin el desenvolupament d'una vida independent i plena.

S'han de donar les condicions que possibilitin la construcció vital de les persones i el seu futur. En aquest objectiu, les polítiques de joventut hi tenen un paper fonamental.

Les iniciatives de les institucions públiques han d'afavorir i han d'aportar els mitjans necessaris per promoure oportunitats que permetin que les persones joves s'integrin realment en la societat. Però no oblidem totes les iniciatives de la societat civil que aporten experiències, serveis i lluites que enriqueixen de manera molt important la nostra comunitat.

L'anuari posa el focus en les persones joves amb la publicació d'articles i d'estudis de recerca, així reconeix la tasca d'entitats que treballen per crear unes condicions que millorin el desenvolupament personal i col·lectiu del jovent.

María Eva Nieto Arribas

Consellera de Cultura, Joventut i Majors
Consell Insular de Formentera

Qui no ha tingut la curiositat –jo en diria necessitat– d’entendre i de comprendre les dinàmiques i la tendència de conducta vital d’un sector del qual l’edat irremeiablement ens allunya i alhora ens lliga més enllà de la nostàlgia? A aquesta necessitat vol contribuir, un any més, l’ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS. És un treball de pes, transcendent, i que va en la bona direcció. Moltes són les dades, per això són necessaris treballs i investigacions que les analitzin i que treguin conclusions que inspirin i contribueixin a prendre les decisions més oportunes i encertades per a un sector tan singular i essencial de la nostra societat. Per a la Fundació Guillem Cifre de Colonya, va ser un privilegi col·laborar en l’inici de l’edició de l’ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS i ho és continuar donant suport a una iniciativa que, sense dubte, contribueix al benestar i al desenvolupament de la societat de les Illes Balears.

Josep A. Cifre Rodríguez

President de la Fundació Guillem Cifre de Colonya i de
Colonya Caixa d’Estalvis de Pollença

Raúl Sánchez González, Victòria Oliveres Torrecassana i Ainhoa Díez Ruiz

Raúl Sánchez González (cap), Victòria Oliveres Torrecassana i Ainhoa Díez Ruiz són els membres de l'equip de Dades i Visualització d'*elDiario.es* que ha estat reconegut amb el Premi Injuve de Periodisme i Comunicació 2024, en la modalitat de periodisme escrit, per la investigació periodística titulada *La roda de la desigualtat*. En aquesta investigació es reconstrueix el cicle de la desigualtat a Espanya i els seus engranatges, un cercle que es reproduïx generació rere generació i que limita les oportunitats de les persones nascudes als barris més desfavorits. Amb una narrativa que posa l'accent en les històries humanes que hi ha darrere les dades, el projecte explora com el lloc de naixement i el context familiar afecten la capacitat d'ascens social de les noves generacions.

RAÚL SÁNCHEZ GONZÁLEZ, VICTÒRIA OLIVERES TORRESCASSANA I AINHOA DÍEZ RUIZ

Quan parlem de la situació de la joventut a Espanya i la falta d'equitat intergeneracional, solem referir-nos a un grup homogeni al qual els problemes d'atur, d'accés a l'habitatge, de nivell educatiu, d'oportunitats professionals o de grau de pobresa afecten d'igual manera. No obstant això, aquestes barreres no són les mateixes segons l'origen familiar o el lloc on es neix.

En la nostra investigació publicada a *elDiario.es*, titulada «La roda de la desigualtat», relatem les històries de tres persones: na Milagros, n'Iker i n'Elsa. Es varen criar i educar en localitats separades per centenars i fins i tot milers de quilòmetres. Però les uneix una circumstància: varen passar la major part de la seva infància i adolescència en barris pobres on la majoria de la comunitat tenia només estudis bàsics. Precisament les seves

trajectòries educatives no es diferencien gaire de les dels seus veïns.

A Espanya, els barris pobres s'omplen de gent sense estudis. El percentatge de població que va acabar l'educació formal amb l'ESO o sense estudis obligatoris finalitzats es dispara a les zones amb menys renda. La tendència es repeteix a totes les comunitats. A les Balears, com més elevats són els ingressos dels residents en un poble o barri menor és el percentatge de població amb estudis bàsics.

Aquest fenomen és simplement la darrera baula d'un cercle que es produeix generació rere generació i que retalla les oportunitats dels joves que neixen en famílies amb menys recursos. La probabilitat que una persona de 25 o 30 anys tingui una determinada trajectòria vital i educativa no és aleatòria.

Els qui neixen en famílies sense estudis es crien segregats en barris pobres. Quan van a escola, aquests infants no rendeixen igual. Si agafam aleatòriament dos alumnes, un que vingui d'una família rica i un altre que s'hagi criat en un entorn més humil, el més probable és que al primer li vagi millor a l'escola que al segon. El rendiment educatiu dels infants té molt a veure amb la seva posició socioeconòmica.

S'observa com, de mitjana, els alumnes de 15 anys de les famílies més acomodades treuen millors notes en matemàtiques, lectura i ciències que els seus companys de llars amb menys recursos. Així ho mostren els resultats a Espanya de les proves PISA, unes avaluacions estandarditzades que fan alumnes de tot el món d'aquesta edat. Aquestes diferències ja s'esdevenen en edats primerenques. Un informe del grup de reflexió EsadeEcPol conclou que els alumnes de 9 anys de les famílies més adinerades ja treuen dos cursos d'avantatge als alumnes d'entorns de renda més baixa.

Professors de diferents instituts situats en zones empobrides ens varen explicar aquest fenomen. Moltes vegades fins i tot abans d'arribar a la secundària el centre d'origen ja els avisa de quins són els alumnes que tenen un «desfasament curricular». Com que no entenen les classes, s'avorreixen, perden el fil de les explicacions; per tant, la bretxa amb la resta s'eixampla.

Una situació que, a més, s'agreuja per la segregació escolar. Per què? Hem de tenir en compte que les ciutats espanyoles segreguen. Què vol dir això? Que a les zones urbanes hi ha una tendència dels grups socials a dividir-se en funció de les seves pos-

sibilitats de triar lloc de residència. Un fenomen que es tradueix en el confinament de les famílies amb menys recursos als barris pobres i a la secessió de les famílies amb més ingressos cap a les zones més riques.

Aquesta segregació residencial es trasllada a l'escola, ja que a la majoria de les comunitats autònomes el centre s'assigna per zones. És a dir, els alumnes de la majoria dels instituts i de les escoles provenen del mateix tipus d'entorns. En les dades de PISA s'observa com els resultats mitjans de les escoles amb més alumnes de famílies adinerades són més bons que els dels alumnes dels centres educatius als quals acudeixen els adolescents de les llars més empobrides.

Els factors són molts, però l'origen és el mateix: néixer en una família amb recursos o sense. L'acadèmic Saturnino Martínez explicava que hi ha «una afinitat entre la cultura de l'escola i la cultura de les classes mitjanes enfront de les classes populars», per exemple, la manera amb la qual els centres educatius es relacionen amb els pares i com avaluen uns alumnes i els altres. La sensació de Martínez no és només una intuïció. Un estudi publicat a la revista *ICE* va comparar les notes de l'escola amb els resultats que treien els mateixos alumnes en les proves PISA. La conclusió va ser que, si dos alumnes tenien el mateix nivell de competències en les proves, els qui provenien d'entorns amb menys recursos tenien més probabilitats de repetir.

Tanmateix, hi ha més factors: la possibilitat d'assistir a classes particulars privades, la pressió del nucli familiar, l'herència cultural o, simplement, la presència de pares o tutors a casa.

A nosaltres ens va agradar molt l'explicació que ens va donar una professora d'un institut d'una zona problemàtica d'un altre arxipèlag (Canàries). «Com més baix és el nivell econòmic a casa, els pares han de treballar més hores, l'infant està més temps sol, hi ha menys control i el poden ajudar menys. Si no hi ha doblers, no es poden pagar extraescolars. Si no hi ha extraescolars, l'infant és al carrer. És el sistema».

En què es tradueix això? Com que tenen notes més baixes, no solen acabar els estudis. L'abandonament escolar primerenc està lligat totalment als resultats acadèmics. Quan les qualificacions són bones, augmenta la perspectiva d'arribar a tenir estudis universitaris a tots els grups socials. Però la situació canvia quan les notes baixen. Amb el mateix nivell de competències a les proves PISA, els estudiants de les famílies més acomodades tenen més expectatives d'arribar a la universitat. Per exemple, entre els qui tenen pitjors notes, el 50 % creu que arribarà a estudiar una carrera si ve d'una família rica. Si procedeixen d'una família amb menys recursos, el percentatge cau fins al 10 %.

En la nostra investigació vàrem fer una simulació a partir dels estudis acabats de joves entre 25 i 39 anys (és a dir, amb edat per haver acabat una carrera universitària) segons el nivell educatiu dels seus pares, a partir de la utilització de les microdades analitzades de l'Enquesta de característiques essencials de la població i els habitatges (ECEPOV). De cada 100 joves que tenien almenys un progenitor amb estudis universitaris, 67 aconseguiren acabar una carrera. Si cap dels progenitors no tenia més estudis que el gra-

duat escolar, només 26 de cada 100 va aconseguir anar la universitat. Una bretxa que s'explica, no tan sols per la desigualtat estructural de base, sinó també per la diferència d'expectatives, la pressió per estudiar o la falta de referents.

Sense formació educativa, acceixen a feines menys qualificades i amb salaris més baixos. Aquest és un dels darrers engranatges d'aquest mecanisme que hem denominat *la roda de la desigualtat*. A Espanya, les diferències salarials estan marcades principalment pel nivell d'estudis assolit. Ho indiquen les dades de l'Enquesta d'estructura salarial de l'INE de 2022: els sous dels graduats universitaris tendeixen a duplicar el sou d'una persona amb estudis bàsics. El sou mitjà d'una persona amb estudis universitaris a Espanya ronda els 40.000 euros. Els qui com a molt han superat l'educació secundària obligatòria (ESO) o equivalent estan prop dels 19.000 euros bruts anuals. A les Balears, els qui han acabat la universitat perceben 43.000 euros de mitjana, enfront dels 21.000 euros dels qui només tenen estudis bàsics.

Unes xifres que, a més, no tenen en compte com canvia la carrera laboral dels joves en funció dels estudis que tinguin. Per exemple, no és el mateix per a la trajectòria vital que una persona de 25 anys guanyi el salari mínim interprofessional com a cambrer que com a becari en un despatx d'advocats.

Però el salari no és l'únic indicador d'aquesta desigualtat. Per exemple, les ocupacions més qualificades solen estar menys exposades a la temporalitat i la precarietat, i ofereixen uns ingressos més estables. A més, les car-

res, no només estan influenciades pels estudis, sinó també per l'entorn personal i familiar. Un estudi d'ISEAK va concloure que «provenir d'una família acomodada augmenta el salari mitjà en gairebé un 43 % en comparació amb els grups més desfavorits», tant per la trajectòria educativa com pels contactes, la forma en què es troba feina o les càrregues familiars.

Aquesta desigualtat d'ingressos tanca el cercle amb el darrer engranatge. Com que tenen menys recursos, les possibilitats de residir en qualsevol zona es redueixen i es veuen obligats a segregarse en barris marginals. Però no és una qüestió de preferències, sinó de barreres, com ara no poder accedir al mercat immobiliari.

Aquesta segregació, a més, augmenta amb la grandària de la ciutat. Ho veim molt clarament a Palma, on la diferència entre el barri més ric i el més pobre és de les més altes del país: la renda bruta de la secció censal més rica multiplica per cinc els ingressos del barri amb la renda més baixa. Una segregació que es repeteix per renda, nivell educatiu i població migrant.

I la roda es tanca. Perquè els seus fills tornaran a repetir el cercle. Trencar-lo implica una resposta urgent, transversal i completa dels poders públics per pal·liar aquestes desigualtats que es generen en funció del barri en el qual es neix o de la família que es té.

Tampoc no cal ser pessimista: la desigualtat és molt més baixa que fa tan sols tres dècades. Entre altres coses, per l'augment de la població que simplement acaba els estudis obligatoris, que s'ha disparat respecte als anys vuitanta, o fins i tot comparat

amb l'abandonament escolar que es va registrar durant els anys de la bombolla immobiliària.

[...]

No obstant això, per minvar les desigualtats estructurals que redueixen l'equitat entre els joves s'ha de fer front a tots els fenòmens que reproduïxen aquesta bretxa: la segregació residencial, el sistema educatiu, l'abandonament escolar, els condicionants de la llar, les expectatives familiars o els estigmes socials de la pobresa. Sense combatre tot això, condemnam els joves d'aquestes generacions i de les pròximes a un ascensor social avariament en què importa més l'entorn en què viuen que no les seves accions.

El cas de les Balears reflecteix amb claredat com les desigualtats estructurals modelen les oportunitats dels joves segons el seu origen socioeconòmic i el barri on creixen. La marcada segregació residencial i la gran diferència de rendes en ciutats com Palma agreugen la bretxa educativa i laboral.

En una comunitat en què el turisme representa gairebé el 45 % del PIB i al voltant d'un terç de l'ocupació està vinculat al comerç i l'hostaleria, les dades mostren que a les Illes els qui tenen estudis universitaris dupliquen els seus ingressos respecte als qui només han completat l'ESO. Unes xifres que evidencien l'impacte que té la formació acadèmica en les trajectòries vitals. Però l'accés a aquests nivells d'educació continua estant profundament condicionat per les circumstàncies familiars i socials, de manera que es perpetua la roda de la desigualtat. Trencar aquest cicle requereix mesures específiques que combatin la segregació residencial, reforcin el sis-

tema educatiu i promoguim polítiques públiques inclusives que permetin que els joves de les Balears tinguin

les mateixes oportunitats de futur, independentment d'on neixin o dels recursos de les seves famílies.

INTRODUCCIÓ

MARGA VIVES BARCELÓ
BELÉN PASCUAL BARRIO

Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social.
Universitat de les Illes Balears

En aquesta nova edició de l'Anuari de la Joventut trobareu distintes experiències que estan guiades pel repte de la promoció dels drets dels joves i que posen de manifest la seva implicació en l'espai públic. Les aportacions són una mostra de la diversitat i del potencial participatiu de les persones joves, que se situen al centre de les accions i dels debats.

Una primera qüestió que orienta la reflexió és la del context socioeconòmic que envolta les trajectòries dels joves i que els dificulta emancipar-se i accedir a la feina i a l'habitatge. En aquest sentit, en el pròleg es fa referència a «la roda de la desigualtat», el títol d'una recerca que aborda els condicionants que obstaculitzen la mobilitat social dels joves

amb menys recursos¹. Aprofundint en els factors que determinen l'emanipació dels joves a les Balears, els membres de la Comissió Permanent del Consell de la Joventut de les Illes Balears també apunten els desafiaments que aquesta realitat implica en les polítiques públiques en matèria de joventut.

Un segon eix temàtic que està present en els articles d'enguany és la salut de les persones joves i la prevenció: una guia per reconèixer i millorar la salut mental dels adolescents i joves (Ajuntament de Ciutadella); una iniciativa d'aprenentatge i servei

¹ Aquesta recerca ha estat reconeguda amb el Premi de l'Institut de la Juventud (Injuve) de Periodisme i Comunicació 2024. El premi valora la contribució d'aquest treball en el foment, la defensa i la difusió de valors cívics, socials i d'igualtat.

universitari en l'àmbit de la salut pública (Universitat de les Illes Balears); els resultats de les intervencions en els espais d'oci nocturn del programa «Fes-tə bé» (Consell de Mallorca); l'agenda *Eivissa vol igualtat* del Centre d'Estudi i Prevenció de Conductes Addictives (Consell d'Eivissa), i una experiència de treball comunitari per promoure el benestar emocional dels joves (Ajuntament de Palma). En aquesta darrera experiència, l'articulació de la comunitat i la implicació de distints actors fan possible una tasca preventiva, participada i transformadora del territori.

Un tercer eix és la intervenció socioeducativa en el lleure: des d'un estudi sobre la realitat de les escoles de temps lliure a les Balears fins a la mirada retrospectiva de l'experiència dels cursos de formació en lleure del Centre d'Estudis de l'Esplai. L'anuari també recull un treball que ens aproxima a la trajectòria d'Antoni Colomar Marí, un pioner en l'àmbit de la intervenció socioeducativa amb les persones joves.

Una quarta línia temàtica ens aproxima a iniciatives formatives i d'inserció laboral. En primer lloc, els programes europeus Erasmus+ Joventut i Cos Europeu de Solidaritat, una iniciativa de la Unió Europea que gestiona el Servei de Joventut de la Conselleria de Famílies i Afers Socials destinada a la integració i la inclusió comunitària que, alhora, proporciona als joves habilitats i competències socials. En segon lloc, ECO-campament, un projecte de l'IBJOVE emmarcat en la convocatòria «SOIB Qualificats - Primera experiència» (2021-2023) per a la sostenibilitat i l'ús responsable dels recursos naturals i dels resi-

pus de la instal·lació del campament de la Victòria (Alcúdia). Per últim, el projecte d'inserció laboral Paracaidades, una iniciativa per a millorar la inclusió social i laboral dels joves en risc d'exclusió a Mallorca.

Aquestes línies temàtiques se sumen a altres iniciatives i propostes d'estudi i de debat. A l'apartat sobre iniciatives de la societat civil, les propostes giren al voltant de la participació, la llengua, la solidaritat o l'accés a l'habitatge. Joves de Mallorca per la Llengua, en el seu treball, mostra el rol clau del jovent en la defensa del català. El Fons Menorquí de Solidaritat ens parla sobre els processos d'acolliment de l'alumnat nouvingut d'incorporació tardana a Menorca. Al treball sobre Casa Planas s'exposen distintes iniciatives que tenen en comú l'ús de la imatge com a mitjà cultural i que fan de l'entitat un espai per a la reflexió i el diàleg artístic, científic i comunitari. Finalment, el Banc del Temps de Sencelles recull el testimoni del seu potencial comunitari i de mobilització social.

A l'apartat de recerques i debats oberts, trobareu treballs que tracten de l'educació sexual a Mallorca, la realitat de les joves mallorquines d'ascendència marroquina, la denominada cultura *delulu* i la influència que té en els processos de socialització, l'experiència de les dones escaladores, la participació dels joves en la política institucional, els nous hàbits de lectura o l'aproximació a la filosofia a través dels còmics.

L'Anuari de la joventut de les Illes Balears manté el seu compromís ferm de ser un altaveu d'iniciatives i debats que puguin contribuir a afron-

tar els reptes de les persones joves amb una visió crítica, constructiva i interdisciplinària. El conjunt dels articles dona sentit a una publicació que cada any ens aporta noves mirades i experiències per a la reflexió.

És per això que, en nom de les institucions responsables, volem expressar el nostre agraïment a totes les persones autores que han fet possible la publicació de 2024. A totes elles, moltes gràcies.

**La joventut a les
Balears: context
sociodemogràfic i
normatiu**

**Reptes de l'emancipació
juvenil a les Illes Balears**
**Article basat en l'informe
del segon semestre de
2023 de l'Observatori de
l'Emancipació del Consell de
la Joventut d'Espanya**

**COMISSIÓ PERMANENT DEL CONSELL DE LA
JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS (2025)**

Comissió Permanent del Consell de la Joventut de les Illes Balears (2025)

El Consell de la Joventut de les Illes Balears (CJIB) és el màxim òrgan de representació del jovent i de les organitzacions de la joventut balear, i la Comissió Permanent n'és l'òrgan d'execució.

La Comissió Permanent autora d'aquest text va ser escollida el 14 de desembre de 2024. Els membres són Pau Emili Muñoz Canyelles, Margarita de Noia Blanc, Josep Prohens Mas, Francisco Bibiloni Rotger, Álvaro Bonet Santacruz, Antònia Salas Socias, Martí Mus Tur, Margalida Tatiana Duran Nadal i Ariadna Garau Morilla.

Resum

En el segon semestre de 2023, les Illes Balears varen experimentar una disminució significativa de la taxa d'emancipació juvenil, que es va situar en un 18 %. Aquest retrocés es deu a diversos factors, com l'increment del cost de l'habitatge, amb els lloguers creixent un 18,4 % en relació amb l'any anterior, i l'augment de la taxa d'atur juvenil fins al 21,6 %. Aquest article analitza la realitat socioeconòmica de la joventut balear, incloent-hi l'accés a l'habitatge, la formació acadèmica i la relació amb el mercat laboral. També es posa èmfasi en les desigualtats de gènere i en les dificultats per accedir a una ocupació estable. Els resultats reflecteixen una situació complexa que exigeix intervencions públiques urgents per garantir l'accés igualitari a les oportunitats.

Paraules clau: Emancipació juvenil / Habitatge / Illes Balears / Ocupació i desigualtat

Resumen

En el segundo semestre de 2023, las Islas Baleares experimentaron una disminución significativa de la tasa de emancipación juvenil, que se situó en un 18 %. Este retroceso se debe a diversos factores, como el incremento del coste de la vivienda, con los alquileres creciendo un 18,4 % en relación con el año anterior, y el aumento de la tasa de desempleo juvenil hasta el 21,6 %. Este artículo analiza la realidad socioeconómica de la juventud balear, incluyendo el acceso a la vivienda, la formación académica y la relación con el mercado laboral. También se pone énfasis en las desigualdades de género y en las dificultades para acceder a un empleo estable. Los resultados reflejan una situación compleja que exige intervenciones públicas urgentes para garantizar el acceso igualitario a las oportunidades.

Palabras clave: Emancipación juvenil / Vivienda / Islas Baleares / Ocupación y desigualdad

1. Context

En els darrers anys, l'emancipació juvenil a les Illes Balears ha esdevingut un desafiament socioeconòmic notable. El cost de l'habitatge, juntament amb la precarietat laboral i les desigualtats educatives, han limitat les oportunitats de la població jove per independitzar-se. L'accés a un habitatge digne no només és essencial per al benestar individual, sinó també per al desenvolupament social. Segons l'Observatori d'Emancipació, les Balears tenen el segon cost més alt en lloguers d'Espanya, una situació que agreuja les dificultats d'emancipació en un context de creixent desigualtat.

1.1. Història i evolució de l'emancipació juvenil

Tradicionalment, les Illes Balears han estat una regió amb forta dependència del sector turístic, fet que ha generat inestabilitat en el mercat laboral juvenil. En la dècada del 2000, l'emancipació juvenil es mantenia estable, però l'impacte de la crisi econòmica del 2008 i les seqüeles que tingué han deteriorat les condicions laborals i d'habitatge. La pandèmia de la COVID-19 també va empitjorar la situació econòmica, amb un augment de la precarietat laboral i una caiguda dels ingressos mitjans.

1.2. Comparativa amb altres regions

A diferència d'altres comunitats autònomes amb accés més assequible a habitatges, les Balears es caracteritzen per un desequilibri entre ingressos mitjans i costos de lloguer

o compra. Aquest fet situa la regió en una de les pitjors posicions per a la joventut en termes d'igualtat d'oportunitats.

Gràfic 1. Dades rellevants a final del 2023

2. Objectius i metodologia

Aquest article té com a objectiu analitzar els principals factors que condicionen l'emancipació juvenil a les Illes Balears, posant èmfasi en l'habitatge, l'ocupació i el nivell d'estudis. La metodologia inclou l'anàlisi de dades estadístiques proporcionades per l'Observatori d'Emancipació del Consejo de la Juventud de España (CJE), que permet identificar tendències i desigualtats en els diferents àmbits. A més, s'han utilitzat informes de diferents organismes i estadístiques comparatives amb altres regions espanyoles i europees.

Tot i la precaució amb la qual han d'interpretar-se algunes de les dades, a causa de les limitacions de la mostra i dels possibles errors de mostreig que se'n deriven, l'informe aporta elements clau per a l'anàlisi descriptiva i comparativa de les Balears. En l'article hem indicat amb un asterisc totes les dades amb les quals cal ser més cautelosos.

3. Anàlisi de dades i resultats

3.1. Dades sobre habitatge

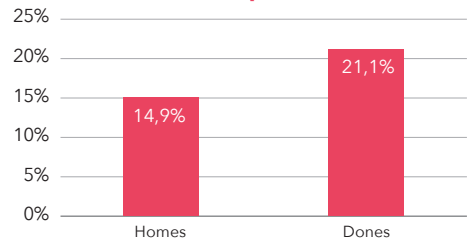
El 2023, el cost mitjà del lloguer a les Balears era de 1.288 € al mes, un 18,4 % més que l'any anterior. Aquesta xifra representa el 122,6 % del salari mitjà juvenil, la qual cosa fa impossible accedir individualment a un habitatge sense compartir. A Palma, el preu mitjà d'una habitació compartida era de 425 €, amb un increment anual del 6,3 %. Aquestes dades posen de manifest la necessitat d'intervencions urgents per fer front a l'especulació immobiliària i garantir habitatges assequibles.

3.2. Ocupació i desigualtats laborals

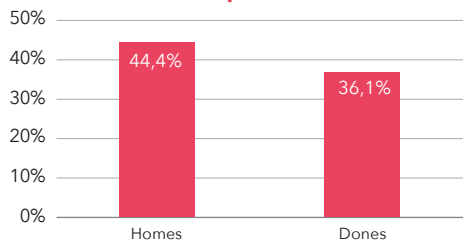
La taxa d'ocupació juvenil es va situar en el 40,3 %, amb una major afectació negativa per a les dones, la taxa d'ocupació de les quals va disminuir més que la dels homes.

Paral·lelament, la taxa d'atur juvenil va pujar fins al 21,6 %, de manera que les Balears es consolidaren com una de les regions amb més dificultats per trobar feina estable.

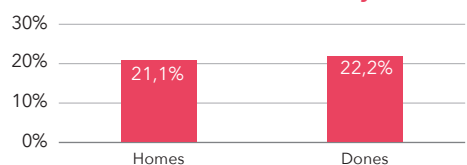
Gràfic 2: Població entre 16 i 29 anys emancipada

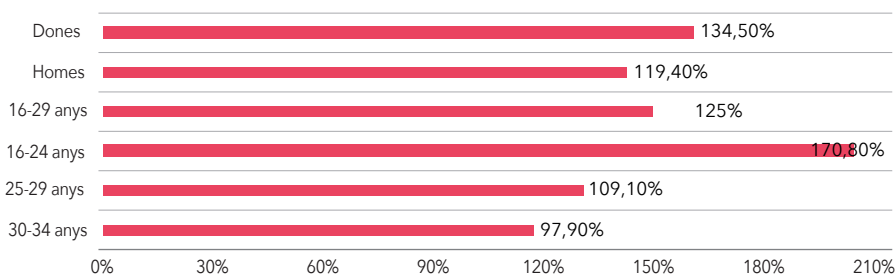

Gràfic 3: Població entre 16 i 29 anys ocupada

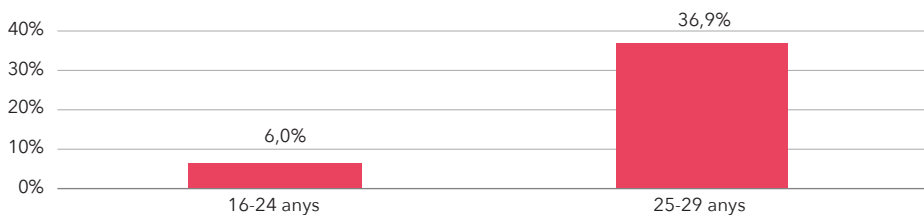
Gràfic 4: Població entre 16 i 29 anys a l'atur

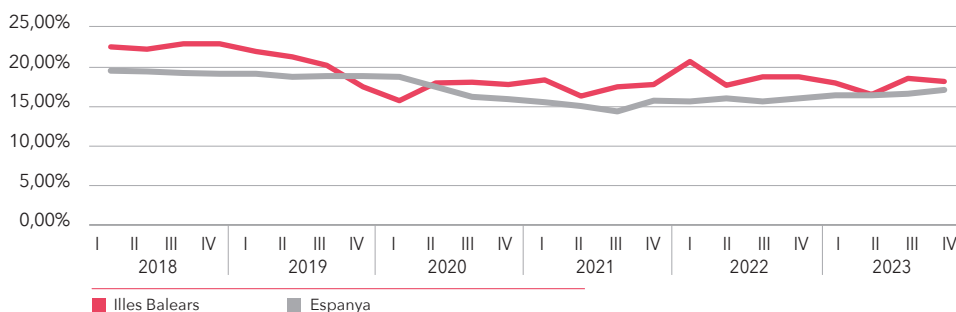
Gràfic 5: Cost de l'accés al mercat de l'habitatge en propietat per a una persona jove assalariada

Taula 1. Població total i emancipada

	16-29 anys					30-34 anys
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Població jove						
Quantitat de persones	200.106	122.773	77.333	101.757	98.349	87.676
Variació interanual	3,90%	3,20%	4,90%	4,60%	3,10%	2,30%
% / total població	15,90%	9,80%	6,10%	8,10%	7,80%	7,00%
Població jove emancipada						
Quantitat de persones emancipades	35.941	7.403*	28.538	15.164	20.777	62.208
Variació interanual	0,50%	18,50%*	-4,2%	12,80%	-8,5%	16,90%
Taxa d'emancipació(1)	18,00%	6,00%*	36,90%	14,90%	21,10%	71,00%
Variació interanual (pp)	-0,63	-*	-3,53	1,27	-2,53	10,6
Llars joves						
Quantitat de llars	18.947	-*	15.074	10.200	8.747	36.200
Variació interanual	13,60%	-*	-2,20%	32,30%	-8,3%	26,50%
Taxa de principalitat(2)	9,50%	-*	19,50%	10,00%*	8,90%	41,30%
Persones per llar	2	-*	2	1,8	2,2	2,5
Llars unipersonals						
Quantitat de llars unipersonals	7.781*	-*	6.932*	-*	-*	9.128
% / llars de la mateixa edat	41,10%*	-*	46,00%*	-*	-*	25,20%
Variació interanual (pp)	-*	-*	-*	-*	-*	-
% / població emancipada de la mateixa edat	21,60%*	-*	24,30%*	-*	-*	14,70%
Variació interanual (pp)	-*	-*	-*	-*	-*	-

Gràfic 6: Emancipació residencial de la població d'entre 16 i 29 anys

Gràfic 7: Evolució de l'emancipació residencial de la població d'entre 16 i 29 anys

3.3. Nivell d'estudis i emancipació

A final del 2023, el 60,1 % del jovent balear tenia un nivell educatiu que anava més enllà de l'obligatori, o bé estudis secundaris postobligatoris, com ara el batxillerat o un cicle formatiu de grau mitjà (el 35,4 % de les persones joves residents a les Balears), o bé estudis superiors, com ara una carrera universitària o un cicle formatiu de grau superior (el 24,7 %). El percentatge era inferior en 5,3 punts respecte del conjunt d'Espanya. A més, per grup d'edat, aquest percentatge era 8,2 punts més alt entre les al·lotes que entre els al·lots. Les persones joves de les Balears que estudiaven representaven el 52,0 % del total. El percentatge també era superior en les al·lotes respecte dels al·lots.

Les dades mostren que el 25,3 % dels joves amb estudis superiors aconseguen emancipar-se, en comparació amb el 8,8 % dels que tenen estudis secundaris postobligatoris. Això evidencia la necessitat de fomentar l'accés a una educació superior com a via per a una millor inserció laboral i emancipació.

3.4. Emancipació i altres casuístiques

Si ens fixem en el lloc d'origen de les persones joves, podem observar que la taxa d'emancipació de les que havien nascut en aquesta comunitat autònoma era més baixa en comparació amb la taxa general.

D'altra banda, la proporció de persones estrangeres emancipades era significativament més alta que la de

les que havien nascut a les Illes. Això les Balears sovint ho fan sense la presència dels seus pares.

Taula 2. Població jove i nivell d'estudis

	16-29 anys					30-34 anys
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Nivell màxim d'estudis assolit						
Estudis primaris o sense estudis	7.753 *	—*	—*	—*	—*	7.904
% / total de població de la mateixa edat	3,90% *	—*	—*	—*	—*	9,00%
Variació interanual (pp)	0,29 *	—*	—*	—*	—*	—
Estudis secundaris obligatoris	72.085	49.749	22.366	39.763	32.322	25.092
% / total de població de la mateixa edat	36,00%	40,50%	28,90%	39,10%	32,90%	28,60%
Variació interanual (pp)	-3,73	-7,27	2,16	-3,97	-3,53	-4,29
Estudis secundaris postobligatoris	70.777	53.205	17.572	36.853	33.924	21.044
% / total de població de la mateixa edat	35,40%	43,30%	22,70%	36,20%	34,50%	24,00%
Variació interanual (pp)	1,42	5,82	-5,45	0,57	2,28	-6,22
Estudis superiors	49.491	16.287	33.304	20.201	29.290	33.636
%/ total de població de la mateixa edat	24,70%	13,30%	43,10%	19,90%	29,80%	38,40%
Variació interanual (pp)	2,02	1,49	2,68	1,49	2,64	6,71
Població que cursa estudis (reglats o no)						
Estudis primaris o sense estudis	7.753	—*	—*	—*	—*	7.904
Cursa estudis	—*	—*	—*	—*	—*	—
% / total de població amb el mateix nivell d'estudis	—*	—*	—*	—*	—*	—
No cursa estudis	6.300*	—*	—*	—*	—*	7.904
% / total de població amb el mateix nivell d'estudis	81,30%*	—*	—*	—*	—*	100,00%
Estudis secundaris obligatoris	72.085	49.749	22.366	39.763	32.322	25.092
Cursa estudis	37.798	33.031	—*	19.154	18.644	—
% / total de població amb el mateix nivell d'estudis	52,40%	66,40%	—*	48,20%	57,70%	—

continua

LA JOVENTUT A LES BALEARS: CONTEXT SOCIODEMOGRÀFIC I NORMATIU

	16-29 anys					30-34 anys
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
No cursa estudis	34.287	16.689	17.599	20.609	13.678	23.105
%/ total de població amb el mateix nivell d'estudis	47,60%	33,50%	78,70%	51,80%	42,30%	92,10%
Estudis secundaris postobligatoris	70.777	53.205	17.572	36.853	33.924	21.044
Cursa estudis	39.630	35.593	—*	16.814	22.816	—
% / total de població amb el mateix nivell d'estudis	56,00%	66,90%	—*	45,60%	67,30%	—
No cursa estudis	31.174	17.612	13.535	20.039	11.108	19.723
%/total població amb el mateix nivell d'estudis	44,00%	33,10%	77,00%	54,40%	32,70%	93,70%
Estudis superiors	49.491	16.287	33.304	20.201	29.290	33.636
Cursa estudis	25.179	11.648	13.531	7.196*	17.982	9.478
% / total de població amb el mateix nivell d'estudis	50,90%	71,50%	40,60%	35,60%*	61,40%	28,20%
No cursa estudis	24.312	—*	19.774	13.005	11.308	24.158
% / total de població amb el mateix nivell d'estudis	49,10%	—*	59,40%	64,40%	38,60%	71,80%
Total població	200.106	122.773	77.333	101.757	98.349	87.676
Cursa estudis	104.059	81.138	22.921	43.750	60.308	12.786
% / total de població de la mateixa edat	52,00%	66,10%	29,60%	43,00%	61,30%	14,60%
No cursa estudis	96.048	41.635	54.412	58.007	38.041	74.890
% / total de població de la mateixa edat	48,00%	33,90%	70,40%	57,00%	38,70%	85,40%

Taula 3. Emancipació i nivell d'estudis

	16-29 anys					30-34 anys
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Taxa d'emancipació segons el nivell màxim d'estudis assolit(3)						
Estudis primaris o sense estudis	—*	—*	—*	—*	—*	87,40%
Cursa estudis	—*	—*	—*	—*	—*	—*
No cursa estudis	—*	—*	—*	—*	—*	87,40%
Estudis secundaris obligatoris	19,40%	—*	47,40%	14,70%	25,30%	52,30%
Cursa estudis	—*	—*	—*	—*	—*	—*
No cursa estudis	30,50%	—*	49,90%	—*	43,80%	51,90%

continua

	16-29 anys					30-34 anys
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Estudis secundaris postobligatoris	8,80%	—*	—*	—*	—*	72,80%
Cursa estudis	—*	—*	—*	—*	—*	—*
No cursa estudis	16,90%	—*	—*	—*	—*	75,90%
Estudis superiors	25,30%	—*	33,70%	—*	28,70%	79,90%
Cursa estudis	20,30%	—*	—*	—*	—*	80,70%
No cursa estudis	30,50%	—*	32,40%	—*	—*	79,50%
Total població	18,00%	6,00%	36,90%	14,90%	21,10%	71,00%
Cursa estudis	9,80%	—*	35,50%	—*	12,00%	71,30%
No cursa estudis	26,80%	12,80%	37,50%	21,00%	35,60%	70,90%

Taula 4. Emancipació i altres casuístiques

	16-29 anys					30-34 anys
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Emancipació segons el lloc d'origen						
Persones emancipades nascudes a Balears	10.998	—*	8.787	5.995*	5.002*	7.904
Taxa d'emancipació de nascudes a Balears	8,70%	—*	20,70%	8,70%*	8,60%*	9,00%
Persones emancipades nascudes en altres CA	—*	—*	—*	—*	—*	—*
Taxa d'emancipació de nascudes en altres CA	—*	—*	—*	—*	—*	25,092
Persones emancipades nascudes en altres països	21.673	—*	17.023	7.227*	14.446	28,60%
Taxa d'emancipació altres països	35,00%	—*	59,50%	27,30%*	40,80%	-4,29
Taxa d'emancipació segons la regió d'origen						
Unió Europea (sense Espanya)	—*	—*	—*	—*	—*	92,80%
Resta d'Europa	—*	—*	—*	—*	—*	—*
Àfrica	56,20%	—*	—*	—*	—*	87,70%
Amèrica	28,90%	—*	48,4%	—*	32%	76,90%
Àsia	—*	—*	—*	—*	—*	—*
Oceania	—*	—*	—*	—*	—*	—*

3.5. Règim de tinença dels habitatges de les persones emancipades

A Balears, sis de cada deu joves emancipats vivien en règim de lloguer o relloguer a preu de mercat. Aquest percentatge era 12,1 punts més alt que la mitjana de tot Espanya.

3.6. Accés de la població jove a l'habitatge

A final del 2023, el lloguer mitjà d'un habitatge anunciat en portals immobiliaris a les Balears era de 1.288,00 € mensuals, el més alt registrat en un quart trimestre. A més, les Balears tenien el segon preu de lloguer més elevat d'Espanya, només superat per la Comunitat de Madrid.

Aquest import suposava un increment del 18,4 % respecte de l'any anterior i equivalia al 122,6 % del salari

mitjà net d'una persona a les Balears (1.050,47 € mensuals). Això implica que una persona jove amb el salari mitjà encara necessitaria 237,53 € addicionals per poder assumir el lloguer d'un habitatge en solitari.

Pel que fa als habitatges en règim de compravenda, aquests també varen experimentar un increment de preus, tot i que més moderat, amb una pujada del 9,7 % en un any. Tot i així, una persona jove amb el salari mitjà necessitaria destinar íntegrament els ingressos de set anys per pagar l'entrada de l'habitatge. A més, fins i tot si aconseguís estalviar aquesta quantitat, la hipoteca representaria el 125 % del seu salari net mensual, la qual cosa faria impossible assumir aquesta despesa.

Quant al cost de les habitacions, al municipi de Palma el preu va augmentar un 6,3 % en un any, ja que va arribar als 425 euros mensuals.

Taula 5. Règim de tinença dels habitatges de les persones emancipades

	Total	16-29 anys			30-34 anys	
		16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Règim de tinença						
En propietat sense hipoteca	—*	—*	—*	—*	—*	8,50%*
Variació interanual (pp)	—*	—*	—*	—*	—*	−0,58*
En propietat amb hipoteca	—*	—*	—*	—*	—*	28,20%
Variació interanual (pp)	—*	—*	—*	—*	—*	2,38
En lloguer o relloguer a preu de mercat	60,10%	—*	62,10%	60,70%	59,70%	47,70%
Variació interanual (pp)	−0,12	—*	0,74	2,76	−2,04	−2,06
En lloguer o relloguer a preu inferior al de mercat	—*	—*	—*	—*	—*	—*
Variació interanual (pp)	—*	—*	—*	—*	—*	—*
En cessió gratuïta	—*	—*	—*	—*	—*	10,20%
Variació interanual (pp)	—*	—*	—*	—*	—*	1,98
Persones que comparteixen habitatge (% lloguer)	—*	—*	—*	—*	—*	—*
Variació interanual (pp)	—*	—*	—*	—*	—*	—*

Taula 6. Accés de la població jove a l'habitatge

	16-29 anys				Total
	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	
Preu de venda de l'habitatge					
Preu mitjà habitatge lliure (euros)	-	-	-	-	295.770,00
Variació interanual	-	-	-	-	9,70%
Preu habitatge lliure nou (euros)	-	-	-	-	337.760,00
Variació interanual	-	-	-	-	7,30%
Preu habitatge lliure segona mà (euros)	-	-	-	-	294.480,00
Variació interanual	-	-	-	-	9,70%
Preu mitjà habitatge protegit (euros)	-	-	-	-	107.140,00
Ràtio de solvència(8)					
Preu habitatge lliure / salari persona jove	32,1	20,5	22,4	25,3	18,4
Variació interanual	-	-	-	-	-2,20%
Preu habitatge lliure / ingressos llar jove	9,8	9,8	9,4	9,3	9,3
Variació interanual	-	-	-	-	-3,00%
Accés a l'habitatge lliure en propietat amb finançament hipotecari					
Cost accés propietat (Llar jove) (%/ ingressos)*	52,10%	52,30%	49,90%	49,60%	49,30%
Variació interanual (punts percentuals)	-	-	-	-	3,13
Cost accés propietat (Persona assalariada) (%/salari)*	170,80%	109,10%	119,40%	134,50%	97,90%
Variació interanual (punts percentuals)	-	-	-	-	8,58
Preu màxim tolerable compra (Llar jove) (euros)	218.232,61	217.788,18	228.264,38	229.454,92	230.916,84
Variació interanual	-	-	-	-	21,40%

continua

	16-29 anys				30-34 anys	
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Preu màxim tolerable compra (Persona assalariada) (euros)	91.075,65	66.649,36	104.313,38	95.289,14	84.591,92	116.249,68
Variació interanual	20,50%	-	-	-	-	-
Import entrada inicial per a la compra (euros)	88.731,00	-	-	-	-	-
Nombre vegades ingressos anuals llar jove	2,9	2,9	2,9	2,8	2,8	2,8
Variació interanual	-3,00%					
Nombre vegades salari anual persona jove	7	9,6	6,1	6,7	7,6	5,5
Variació interanual	-2,19%					
Superfície màxima tolerable de compra(9)						
Llar jove (m2)	75,4	73,8	73,6	77,2	77,6	78,1
Variació interanual	10,70%	-	-	-	-	-
Persona jove assalariada (m2)	30,8	22,5	35,3	32,2	28,6	39,3
Variació interanual	9,80%	-	-	-	-	-
	16-29 anys				30-34 anys	
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Ingressos mínims per adquirir un habitatge lliure(10)						
Ingressos mínims (euros anuals)	52.504,96	-	-	-	-	-
Ingressos mínims (euros mensuals)	4.375,41	-	-	-	-	-
Variació interanual	20,41%	-	-	-	-	-
Diferència amb ingressos mitjans llar jove	70,02%	73,83%	74,18%	66,19%	65,33%	64,28%
Diferència amb salari mitjà persona jove	316,52%	469,17%	263,66%	298,10%	348,45%	226,32%

3.7. Població ocupada subocupada i sobrequalificada

El percentatge de persones joves que compaginaven feina i estudis – anomenades «sí-sí»– es va mantenir sense canvis respecte de l'any anterior, amb el 27,9 % de la població jove ocupada a les Balears.

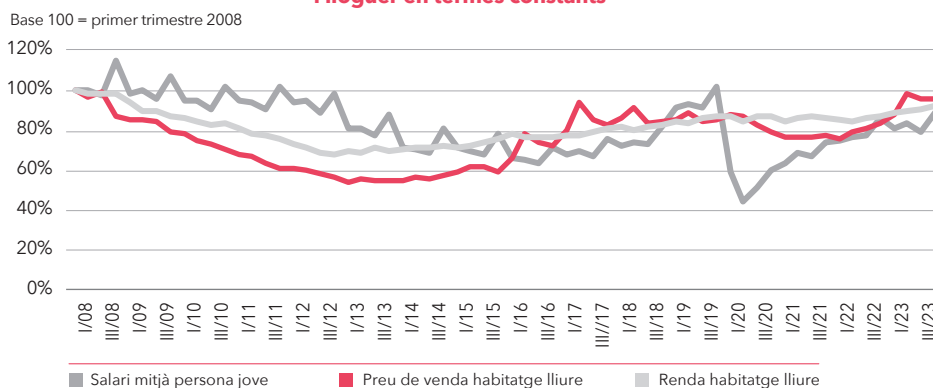
A més, una de cada deu persones joves ocupades a les Balears estava en situació de subocupació. Això significa que treballaven menys hores del que és habitual en llocs de feina similars, tot i estar disposades a ampliar immediatament la seva jornada laboral.

Taula 7. Població ocupada subocupada i sobrequalificada

	16-29 anys					30-34 anys
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Població subocupada (per insuficiència d'hores)(16)						
Persones subocupades	8.663	—*	—*	5.725*	—*	—*
%/total població ocupada de la mateixa edat	10,70%	—*	—*	12,70%*	—*	—*
Variació interanual (pp)	0,92*	—*	—*	—*	—*	—*
Població ocupada que cursa estudis						
Persones que treballen i estudien	22.540	11.286	11.254	9.761	12.779	9.912
%/total població ocupada de la mateixa edat	27,90%	33,20%	24,10%	21,60%	36,00%	15,50%
Variació interanual (pp)	-0,14	-7,32*	5,2	-4,55*	5,93	1,75
Població amb estudis superiors						
Població ocupada amb estudis superiors que no cursa estudis	15.286	—*	12.476	7.438*	7.848*	20.333
%/ població ocupada amb estudis superiors	56,40%	—*	60,60%	60,10%*	53,40%*	70,70%
Variació interanual (pp)	-9,44	—*	-8,62	-10,51*	-9,41*	-8,97
%/població ocupada de la mateixa edat	14,90%	—*	21,40%	13,00%*	17,20%*	27,70%
%/pob. ocupada no cursa estudis mateixa edat	26,30%	—*	35,10%	21,00%*	34,50%*	37,50%
Població sobrequalificada(17)	7.117*	—*	5.765*	—*	—*	8.317
% Població ocupada amb estudis superiors que no cursa estudis	46,60%*	—*	46,20%	—*	—*	40,90%
Variació interanual (pp)	—*	—*	—*	—*	—*	1*

Taula 8. Efecte de la inflació

	16-29 anys					30-34 anys
	Total	16-24 anys	25-29 anys	Homes	Dones	Total
Capacitat adquisitiva real (euros nets anuals) (preus 2006)						
Ingressos ordinaris persona jove	1.906,82	-	-	-	-	10.974,97
Variació interanual	77,10%	-	-	-	-	-
Salari persona jove	8.814,86	6.450,73	10.096,09	9.222,67	8.187,33	11.251,36
Variació interanual	8,80%	-	-	-	-	-
Ingressos llar jove	21.595,35	21.121,89	21.078,88	22.092,83	22.208,06	22.349,55
Variació interanual	9,60%	-	-	-	-	-
Preus de l'habitatge en termes reals (preus 2006)						
Renda mitjana habitatge lliure (euros/mes)	859,34	-	-	-	-	-
Variació interanual	25,70%	-	-	-	-	-
Preu mitjà habitatge lliure (euros)	197.334,63	-	-	-	-	-
Variació interanual	16,50%	-	-	-	-	-

Gràfic 8: Evolució del salari mitjà d'una persona jove i dels preus de l'habitatge de compra i lloguer en termes constants

3.8. Inflació

A les Illes Balears, en comparació amb el segon semestre de 2022, la inflació interanual va augmentar un 3,3 %. Aquesta pujada, sumada a l'in-

crement salarial del 12,1 %, va comportar un augment del poder adquisitiu del 8,8 % de les persones joves treballadores d'aquesta comunitat autònoma, si es calculen els valors a preus constants del 2006. No obstant això,

amb aquests mateixos càlculs, el preu del lloguer va créixer un 25,7 % en termes reals i el cost de la compravenda d'habitatge va augmentar un 16,5 %.

4. Conclusió

Els resultats mostren que actualment és quasi impossible l'emanipació juvenil a les Balears. La taxa d'emanipació juvenil a les Illes Balears ha caigut fins al 18 %, sis punts menys que l'any anterior. Això significa que ni tan sols 8 de cada 10 joves poden independitzar-se ni accedir a un habitatge propi. Es tracta d'un descens que no és casual ni anecdòtic: és conseqüència directa de l'encariment insostenible de l'habitatge i de les condicions laborals precàries que pateix la joventut, amb les conseqüències que això té en la salut mental, la formació i els plans de futur.

És per aquest motiu que les polítiques públiques han de prioritzar l'increment d'habitatges assequibles, la millora de la qualitat laboral i l'accés igualitari a l'educació per revertir aquesta situació. Les desigualtats persistents entre sexes i la manca de recursos suficients per als joves de les Illes requereixen solucions radicals, integrals i coordinades entre institucions.

Les dades són molt preocupants. Són dades que no només parlen de percentatges i xifres, sinó que també ens parlen de la realitat de milers de joves balears que veuen com, any rere any, el seu futur s'escapa entre les mans. Tenim una generació preparada, una generació que ha estudiat i que té talent. Però aquest talent s'està desaprofitant mentre l'atur creix i les oportunitats es redueixen.

El Consell de la Joventut de les Illes Balears no pot restar de braços plegats davant aquesta situació. És inacceptable que el jovent balear hagi de triar entre marxar de ca seva o resignar-se a una vida precària. És hora que les administracions assumeixin la seva responsabilitat:

1. Calen polítiques d'habitatge efectives, que garanteixin lloguers assequibles i facilitats reals per accedir a la compra.

2. Cal combatre la precarietat laboral, protegint els drets del jovent i assegurant salaris dignes.

3. I, sobretot, cal deixar de tractar el jovent com un problema a llarg termini. Els joves som el present de les Illes Balears.

En resum, és imprescindible una col·laboració entre governs i entitats locals per implementar programes que garanteixin oportunitats equitatives per a la joventut balear, i no es pot esperar.

Referències bibliogràfiques

- INSTITUT NACIONAL D'ESTADÍSTICA (2023). Enquesta de població activa (2023).
- OBSERVATORI D'EMANCIPACIÓ DEL CONSEJO DE LA JUVENTUD DE ESPAÑA (2023). *Informe autonòmic. Segon semestre de 2023*. Consejo de la Juventud de España.

Activar el filtre jove
Una aproximació a la
incidència política juvenil

**COMISSIÓ PERMANENT DEL
CONSELL DE LA JOVENTUT DE LES
ILLES BALEARS (2024)**

Comissió Permanent del Consell de la Joventut de les Illes Balears (2024)

El Consell de la Joventut de les Illes Balears (CJIB) és el màxim òrgan de representació del jovent i de les organitzacions de la joventut balear. La Comissió Permanent n'és l'òrgan d'execució.

La Comissió Permanent, autora d'aquest text, va ser elegida el 2 de desembre de 2022, i hi hagué algunes incorporacions a l'Assemblea del 16 de setembre de 2023. Els seus membres són Pau Emili Muñoz Canyelles, Margarita de Noia Blanc, Jordi Prunés i Moyà, Laura Jaume Aguilera, Marta Serrano Martín, Francisca Aina Cifre Calvó i Francisco Espín Ureña.

Resum

La incidència política juvenil dels consells de joventut es determina mitjançant un rol específic en la participació política, a través de la combinació de diversos factors legitimats en el marc legal. La campanya i el document #FiltreJove, del CJIB, exemplifiquen un cas d'execució d'aquest rol per estructurar una incidència política òptima, que aquí serveix de cas d'estudi per a altres agents o altres campanyes.

Paraules clau: Joventut / Incidència / Participació / #FiltreJove / Consells de joventut

Resumen

La incidencia política juvenil de los consejos de juventud se determina mediante un rol específico en la participación política, a través de la combinación de varios factores legitimados en el marco legal. La campaña y el documento #FiltreJove, del CJIB, ejemplifican un caso de ejecución de este rol para estructurar una incidencia política óptima, que aquí sirve de caso de estudio para otros agentes u otras campañas.

Palabras clave: Juventud / Incidencia / Participación / #FiltreJove / Consejos de juventud

1. Nota introductòria

És just fer notar als lectors que la redacció d'aquest article ha correspost a Jordi Prunés i Moyà, vicepresident d'Incidència Política del CJIB, la qual cosa pot aportar un grau d'experiència personal sobre el tema tractat, però també pot contribuir a la distància que requereix una objectivitat correcta. En qualsevol cas, l'objectiu de l'article és descriure el procés de creació i d'actuació de l'Àrea d'Incidència Política en el Consell de la Joventut de les Illes Balears, després de la refundació com a corporació pública de base privada.¹

Cal tenir present que la Llei 5/2022, del 8 de juliol, de polítiques de joventut de les Illes Balears (en endavant, Llei 5/2022), defineix el CJIB com a màxim òrgan de representació de la joventut, i això, juntament amb altres punts de l'articulat, atorga al CJIB un rol específic en el joc de participació política de les Illes Balears, on tanmateix no és l'únic actor, com es comentarà més endavant.

Malauradament, tot això, en un context territorial en què la cultura de la participació política, i més concretament de la participació juvenil, no gaudeix d'un fort arrelament, fet que desnodreix les capacitats de desenvolupar més accions per fer valer la veu de les persones joves.

2. La joventut i les seves incidències polítiques

Per començar, cal establir que la incidència política s'entén com aquella actuació individual o col·lectiva que

intenta **influir la presa de decisions**.

En altres llengües, aquest concepte s'expressa amb un anglicisme originari del món jurídic, *advocacy*, comparable en significat al terme utilitzat en francès, *plaidoyer*, que aporten aquest matís de defensa d'una causa, cosa que el vocable català (i castellà), *incidència*, no arriba a transmetre.

És necessari recordar que els joves sí que continuen interessats en qüestions polítiques. Hi ha força literatura que així ho assenyala, tot i que la participació política dels joves es dona de manera diferent de la d'altres generacions. Un estudi recent de l'UNICEF (març 2024) vincula un ascens del sentiment de frustració respecte a les actuacions dels sistemes democràtics a un augment de la participació política informal (manifestacions, boicots, protestes, etc.) dels joves entre el 2000 i el 2017. Aquesta participació informal, a més, es produeix, no tan sols al carrer, sinó a través d'eines digitals. De fet, la participació política a internet entre els joves ha crescut del 4 % el 2015 al 23 % el 2022 EUROS-TAT (2024). Quant a aquest darrer aspecte, es podria afirmar, de manera il·lustrativa, que ens trobam en l'**era de la participació política a través dels mems** per sobre de la participació política formal a través d'associacions, partits polítics o altres organismes.

A més, aquesta **participació política formal**, quan es tracta de joventut, sovint s'ha enfocat únicament en l'aspecte electoral: percentatge de vot o absentisme juvenil, persones de menys de 30 anys que van en llistes electorals, o total de joves que han sortit electes. És el que alguns analistes han anomenat la *participació política visible* o *tradicional*, que, a sobre, sempre sol abo-

¹ Consultau: CJIB. (2022). «Punt i principi. Joves i associacionisme davant la Llei de Polítiques de Joventut de les Illes Balears». Dins *Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2022*.

car resultats negatius i retroalimenta la idea que els joves no estan interessats en política. Fora d'aquesta participació formal visible, per tant, hi ha les associacions, les entitats de lleure, els consells de la joventut i qualsevol altre ens de jovent organitzat, tots capaços de produir participació i incidència juvenil; a més, solen comptar amb persones joves altament mobilitzades i interessades en aquestes tasques.

Ara bé, arribats a aquest punt cal convenir que **tant la participació política informal com la formal poden generar incidència política**. Això és evident, és desitjable i és democràtic. És incidència anar a una manifestació, anar a votar, compartir un mem satíric o ser membre de l'associació de veïns. Totes aquestes formes de participació són necessàries dins el joc del sistema democràtic, però dins aquest joc cadascuna ha de saber interpretar adequadament el seu rol per tenir una incidència eficient.

3. El rol del Consell de la Joventut

Serveixin aquests fragments sobre el CJIB de la Llei 5/2022 per comprendre millor el rol dels consells de la joventut en la incidència política:

Capítol II Consell de la Joventut de les Illes Balears

Secció 1a Disposicions generals

Article 58 Disposicions generals i naturalesa

1. El Consell de la Joventut de les Illes Balears és el màxim òrgan de representació del jovent i de les

organitzacions de la joventut balear, i l'interlocutor amb el Govern de les Illes Balears i les institucions públiques i privades.
[...]

Article 59 Finalitats i funcions

1. Són finalitats del Consell de la Joventut de les Illes Balears:

- a) Defensar els interessos i els drets de la joventut, i col·laborar en la promoció d'una efectiva igualtat d'oportunitats de la població juvenil en el seu desenvolupament polític, social, econòmic i cultural.
- b) Fomentar en les persones joves l'associacionisme juvenil, a fi que emprenguin en grup la solució de les qüestions que els afecten.
- c) Representar el col·lectiu juvenil i el moviment associatiu juvenil de les Illes Balears en les institucions públiques o privades.
- d) Col·laborar amb el Govern de les Illes Balears en l'elaboració de la política juvenil.

Primer de tot, i a diferència d'altres entitats, el reconeixement legal com a màxim representant del jovent determina una voluntat del legislador d'obtenir un interlocutor que garanteixi la veu de les persones joves. Al contrari que altres ens que puguin incidir com a grup de pressió, és a dir, representant els interessos d'un sector, les institucions públiques requereixen la creació i el sosteniment d'un organisme que realment és privat, però que és imprescindible per a la funció pú-

blica estatutària i constitucional² de garantir la participació política, social, econòmica i cultural de la gent jove.

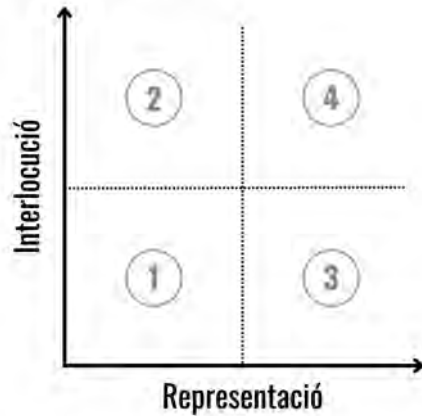
No és una creació *ad hoc*. El CJIB existeix des de 1985, i la Llei 5/2022 només el reestructura aportant-li més independència. El CJIB es va comprometre amb la revisió de la llei i, més concretament, de l'articulat del capítol II que el regula. Però el simple fet de ser regulat per una llei simbolitza un reconeixement mutu entre el CJIB i les institucions públiques. Un **rol bi-direccional d'interlocució** que ha d'estructurar, no tan sols la incidència política, sinó també tota l'actuació del Consell de la Joventut vinculada a aquestes institucions. Aquest fet es pot extrapolar als altres consells de la joventut o, almenys, a aquells que estan regulats per lleis de joventut i que tenen entitat jurídica independent.

Evidentment, el rol legal del CJIB exigeix la **representació correcta de la joventut**. Així, en un primer estadi, ha de poder recollir les peticions de les entitats que en són membres (ja que internament funciona com una mena de federació d'entitats juvenils) i, en un segon estadi, ha de poder analitzar la situació del jovent illenc i formular propostes de millora. Això és fonamental i no sempre senzill, atès que tant les entitats com el jovent en general són col·lectius heterogenis.

Per tant, de la Llei 5/2022 en podem deduir que la incidència del Consell de la Joventut es compon d'una **variable d'interlocució** i d'una **variable de representació**. Això suposa quatre escenaris que podem representar gràficament:

Imatge 1. Incidència política

INCIDÈNCIA POLÍTICA

Font: CJIB. Elaboració pròpia

En l'**escenari 1**, no hi ha incidència. El consell esdevé un ens mort incapaç de representar degudament la joventut (per exemple, amb propostes poc estudiades, esbiaixades o allunyades de les necessitats reals) ni d'establir diàleg amb les institucions de manera efectiva.

L'**escenari 2** mostra un supòsit en què, sense poder establir una representació efectiva, sí que hi ha una interacció amb les institucions. Realment, serien les institucions les que utilitzarien el consell per legitimar les seves accions polítiques, ja sigui per deixadesa d'aquest o per afinitat amb el signe polític de les institucions. Seria una «falsa incidència», incapaç de representar transversalment la gent jove.

En canvi, l'**escenari 3** és el cas d'un consell transversal i representatiu, incapaç d'elevat les propostes a les institucions per qualsevol element que no permeti la interlocució correcta.

Cal tenir present que la variable

² Consultau: CJIB. (2023). «Fer joventut des d'aquí. 40 anys d'una competència autonòmica». A *Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2023*. 49-58.

d'interlocució és imperfecta perquè és bidireccional i depèn també de la voluntat de dialogar de les administracions. Ja sigui per **desconeixement o per desinterès**, les institucions es poden desentendre d'aquest rol de diàleg que manifesta la voluntat de la llei. El desconeixement es basa en el fet que, per diferents motius,³ no es coneix l'existència o les funcions del CJIB. El desinterès, en canvi, suposa que sí que es coneix el CJIB, però no se'l reconeix com un actor útil o necessari.⁴

Finalment, l'**escenari 4** mostra el **punt òptim d'incidència**, ja que hi ha l'equilibri adequat entre la bona interlocució amb les institucions i la representació correcta de la joventut. En aquest escenari, s'està desenvolupant exitosament l'esperit de la Llei 5/2022, indiferentment de si les propostes són acceptades, modificades o rebutjades. A més, és el punt en què més alts són els incentius de les institucions per reconèixer el Consell de la Joventut com un actor útil.

En conseqüència, el rol del Consell de la Joventut és cercar aquest punt òptim d'incidència perquè és el que li garanteix la màxima utilitat com a representant i defensor de les persones joves, atès que, a diferència d'altres organismes, compta amb el marc

3 Cal destacar la dificultat del fet que, no tan sols la competència de joventut es reparteix en els àmbits local, insular i autonòmic, sinó que les qüestions que afecten el jovent toquen una gran quantitat d'altres matèries (treball, educació, transport, etc.). Potser una direcció general aliena a la Conselleria d'Afers Socials no sap què és ben bé el CJIB, a causa d'una imatge mediàtica limitada del Consell i de la poca cultura de participació juvenil.

4 Ja sigui per un baix impacte polític i mediàtic, pel rebuig de les propostes, perquè no estableix un diàleg adequat amb les institucions o perquè es prescindeix de la seva participació.

legal necessari en què fonamentar aquest joc.

4. #FiltreJove: aproximació metodològica a un cas d'incidència

Si la Llei 5/2022 va entrar en vigor l'estiu del 2022, l'Assemblea Constituent del CJIB sota la nova forma jurídica va tenir lloc al desembre i la nova Comissió Permanent es posava a fer feina el 2023, any de convocatòria electoral autonòmica; per tant, un moment perfecte per fer incidència directa en els programes electorals.

Es va planejar ràpidament una campanya d'incidència per executar abans de la campanya electoral. Si bé a l'Assemblea s'havien aprovat resolucions sobre alguns temes, el CJIB no s'havia posicionat respecte a moltes altres qüestions ni tampoc no disposava de cap llista de propostes específiques. Per tant, la primera fase de la campanya passava per crear una bateria de propostes de joventut.

Aquesta llista de propostes es va dissenyar amb l'objectiu de ser un document de mesures bàsiques en diversos aspectes que afectaven la vida de la gent jove per començar a millorar-la. Un document, per tant, que qualsevol força política pogués adoptar en la seva hipotètica gestió de govern perquè no interferia de manera important en la seva línia ideològica.

Per potenciar aquest aspecte, es van desenvolupar tres etapes en la fase de creació del document, la primera de les quals va consistir en reunions amb els diferents grups parlamentaris (imatge 2). Aquests grups tenien la legitimitat ideològica dels partits i les persones que representaven, i també propostes i punts de vista sobre la joventut que ha-

vien treballat amb motiu de la redacció de la Llei 5/2022 i en altres ocasions durant la legislatura que tancaven. Es quedaven sorpresos de ser ells els qui proposaven mesures i no els qui les rebien, però en això consistia aquesta primera etapa, que va aportar idees i converses molt enriquidores.

En la segona etapa, paral·lela a la primera, el CJIB va tenir una reunió amb Toni Salas, president de la Federació d'Entitats Locals de les Illes Balears (FELIB), que va permetre enviar a totes les àrees municipals de joventut una enquesta del CJIB per recollir l'estat real de les necessitats del jovent i també de les àrees municipals de joventut mateixes. Només la varen contestar 25 ajuntaments.

Imatge 2. Reunions del CJIB amb els grups parlamentaris de Cs, UP, Més x Mallorca, PSOE, PP, El Pi i Més x Menorca, durant el primer trimestre de 2023.

Font: CJIB. Elaboració pròpia

Després d'aquestes dues etapes, la informació es va estructurar en forma d'una llista de mesures dividides en vuit temàtiques diferents (ocupació, habitatge, salut, transport, educació, innovació, esports i democràcia), a les quals s'afegiren aspectes prevists en la Llei 5/2022 que no s'estaven desenvolupant.

En la tercera etapa, l'esborrany es va presentar a les entitats del CJIB i, durant un cap de setmana, les persones joves assistents varen completar i aprovar el document final, enriquit amb el seu criteri i les seves aportacions en taules de debat i reunions de treball (imatge 3).

El document final s'anomena *#FiltreJove* (la campanya d'incidència seria homònima; vegeu-ne el logo a la imatge 4) i està compost de 45 mesures mínimes de joventut repartides entre els vuit temes abans esmentats, presentats com a «filtres» que cal activar per tal de millorar la imatge de la situació dels joves illencs. La llista està precedida per un preàmbul amb el nom «Sense filtre», a manera d'exposició de motius.

Amb el document creat, la campanya va continuar la fase de difusió. A més de la feina en xarxes, es va presentar als diferents partits i es va donar a conèixer públicament durant l'acte *#EleccionsJove*,⁵ del 28 d'abril. Quasi totes les forces polítiques varen elogiar el document i el varen signar, sobre-

⁵ L'acte va consistir en un col·loqui sobre joventut entre la periodista Estefania Molina i Carles López, Premi Nacional de Joventut 2022, seguit per un debat electoral amb candidats joves dels diferents partits.

posant el valor de la majoria de mesures a les puntuals propostes de les quals podien diferir més. Només Vox no el va voler signar, mentre que amb el PP no es va poder tancar una data de reunió.

Imatge 3. El president del CJIB, que sosté el marc utilitzat per visibilitzar la campanya, amb les i els joves que participaren en les jornades de treball per elaborar el document #FiltreJove.

Font: Arxiu digital del CJIB

Imatge 4. Logo oficial de la campanya #FiltreJove

Font: Elaboració pròpia

La tasca havia comportat un esforç important en poc temps, però el CJIB n'estava satisfet. Tanmateix, els resultats electorals varen implicar que es configuràs un govern del PP amb el

suport de Vox, la qual cosa presentava un nou escenari d'incidència pel fet de ser les dues forces que no havien signat el document #FiltreJove.

El primer pas es va fer a l'Assemblea del CJIB del setembre de 2023, en què les entitats membres adoptaren el document #FiltreJove com les mesures base del CJIB. Es passava d'una llista de propostes presentades temporalment durant una campanya electoral a un document de base atemporal propi.

La tardor del 2023 es va presentar #FiltreJove a la Consellera d'Afers Socials i a la directora general d'Infància, Joventut, Famílies, Igualtat i Diversitat. D'aleshores ençà, es mantenen petits però continus contactes entre el PP i el CJIB per poder materialitzar una reunió de feina sobre les mesures.

5. Conclusions

En aquest article s'ha volgut analitzar un cas d'incidència política del CJIB que pugui permetre a altres entitats inspirar accions pròpies o que serveixi de base conceptual per a campanyes dels consells de la joventut, ja que és en el seu rol específic en el que s'incideix més.

En efecte, els consells de la joventut permeten assolir un rol òptim per fer incidència política juvenil. Com s'ha dit, aquesta incidència es pot donar de moltes maneres, però sovint la gent jove la fa a través de la participació informal i no es valoren altres formes de participació. Les persones joves que estiguin motivades per dur a terme una participació formal per mitjà d'entitats i d'associacions poden estudiar una incidència impulsada pels consells de joventut dels quals formin

part, ja que el seu rol reconegut legalment és representar la joventut i fer d'interlocutors amb les institucions. Dues variables, la de representació i d'interlocució, que no basta reconèixer en la llei, sinó que han de materialitzar adequadament els consells per assolir el punt òptim d'incidència i no caure en escenaris desavantajosos.

En el cas del CJIB, el document *#FiltreJove* és una mostra d'una incidència juvenil feta amb una metodologia col·laborativa entre diferents agents implicats per donar un resultat final complet i transversal que faciliti aconseguir el punt òptim d'incidència. El resultat, malgrat que no és un procés que s'hagi tancat, és satisfactori en diversos aspectes, però té molt de marge per ser potenciat, per exemple, difonent el document *#FiltreJove* dins i fora del CJIB i fent un seguiment constant del seu desenvolupament, però, sobretot, amb l'acceptació i la signatura per part del partit que governa actualment.

Cal recordar sempre que els consells de la joventut materialitzen el desig democràtic i constitucional de la participació civil del jovent, fet que les institucions han de veure políticament com un avantatge i no com un perill. Partits i institucions han d'acollir i cuidar aquesta porta al diàleg social amb la joventut, i potenciar-la per millorar la cultura participativa de les generacions joves d'aquesta terra.

Referències bibliogràfiques

- CJIB (2023). Fer joventut des d'aquí. 40 anys d'una competència autònoma. A *Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2023*, 49-58.
- CJIB (2022). Punt i principi. Joves i associacionisme davant la Llei de polítiques de joventut de les Illes Balears. A *Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2022*, 69-79.
- EUROSTAT (2024) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Main_Page&action=statexp-seat&lang=es.
- Llei 5/2022, del 8 de juliol, de polítiques de joventut de les Illes Balears. BOIB núm. 91, de 14 de juliol de 2022.
- ŞERBAN, A. (s.d.) Youth political participation: understanding what we (already) know!. *Coyote Magazine*, 36. <https://pjp-eu.coe.int/en/web/coyote-magazine/youth-political-participation-understanding-what-we-already-know>
- UNICEF. (2024). *Youth, Protests and the Polycrisis*. UNICEF Innocenti. Global Office of Research and Foresight.

**Iniciatives
de les
administracions**

**Eivissa vol igualtat.
Una illa d'oportunitats.
Agenda escolar 2023-2024**

ALEJANDRO MORENO PAVAU

Alejandro Moreno Pavaux

Palma, 1974. És llicenciat en Psicologia, en l'especialitat Educativa, per la Universitat de València, i té el Màster en Prevenció de Conductes Addictives. Porta més de vint anys treballant en el Centre d'Estudi i Prevenció de Conductes Addictives (CEPCA) del Consell d'Eivissa, en el qual ha participat en l'elaboració i la implantació de diferents programes i activitats preventives dirigits fonamentalment als àmbits familiar i educatiu. La seua labor se centra en la prevenció del consum de drogues, el foment d'un ús segur de les TIC, l'educació afectivosexual i la promoció d'actituds igualitàries, sobretot en els més joves.

Resum

L'equip del Centre d'Estudi i Prevenció de Conductes Addictives (CEPCA) del Consell Insular d'Eivissa treballa constantment en la cerca de noves maneres de fomentar actituds positives en el context de la igualtat, el respecte i les bones relacions, així com en la prevenció de conductes de risc en la joventut de la nostra illa. Fa ara tres cursos escolars (curs 2021-2022), ens vàrem plantejar la idea de proporcionar directament als joves continguts atractius i divertits en una agenda escolar que poguessin utilitzar diàriament.

Els objectius principals de l'agenda *Eivissa vol igualtat* són promoure actituds respectuoses i igualitàries en l'alumnat de 1r a 4t de l'ESO en els centres de secundària de tota l'illa d'Eivissa, així com proporcionar informació objectiva i clara per al desenvolupament de factors de protecció pel que fa al consum de drogues, la sexualitat, les situacions d'assetjament i la violència en la parella, entre d'altres. Per a això, en l'agenda s'inclouen fitxes i activitats que aborden aquests temes; codis QR que permeten l'accés a continguts que amplien informació que pugui ser del seu interès, i una pàgina per a cadascun dels mesos del curs escolar en la qual presentem un personatge jove protagonista d'algun assoliment important en relació amb la igualtat, la promoció de valors positius, l'activisme o la ciència, i que a més pugui servir-los com a model en la consecució d'objectius i la motivació des de la seua adolescència.

Paraules clau: Igualtat / Joventut / Valors / Motivació / Prevenció

Resumen

El equipo del Centro de Estudio y Prevención de Conductas Adictivas (CEPCA) del Consell Insular d'Eivissa trabaja constantemente en la búsqueda de nuevas maneras de fomentar actitudes positivas en el contexto de la igualdad, el respeto y las buenas relaciones, así como en la prevención de conductas de riesgo en los y las jóvenes de nuestra isla. Hace ahora tres cursos escolares (curso 2021-2022), nos planteamos la idea de proporcionar directamente a los y las jóvenes contenidos atractivos y divertidos en una agenda escolar que pudieran utilizar diariamente.

Los objetivos principales de la agenda *Eivissa vol igualtat* son promover actitudes respetuosas e igualitarias en el alumnado de 1º a 4º de la ESO en los centros de secundaria de toda la isla de Ibiza, así como proporcionar información objetiva y clara para el desarrollo de factores de protección en cuanto al consumo de drogas, la sexualidad, las situaciones de acoso y la violencia en la pareja, entre otros aspectos. Para esto, en la agenda se incluyen fichas y actividades que abordan estos temas; códigos QR que permiten el acceso a contenidos que amplían información que pueda ser de su interés, y una página para cada uno de los meses del curso escolar en la cual presentamos un personaje joven protagonista de algún logro importante en relación con la igualdad, la promoción de valores positivos, el activismo o la ciencia, y que además pueda servirles como modelo en la consecución de objetivos y la motivación desde su adolescencia.

Palabras clave: Igualdad / Juventud / Valores / Motivación / Prevención

1. Contextualització

L'equip de professionals del Centre d'Estudi i Prevenció de Conductes Addictives (CEPCA) del Consell d'Eivissa prepara, dissenya i desenvolupa activitats preventives a l'illa d'Eivissa d'ençà que es va posar en funcionament, el mes de juny de l'any 2001. Inicialment ens vàrem posar a treballar en activitats de prevenció de consum de drogues i d'abús de tecnologies, sobretot en els àmbits educatiu i familiar. Vàrem anar fent intervencions a la immensa majoria de centres escolars de l'illa, tant d'educació primària com de secundària, amb la qual cosa, al cap de poc temps, havíem establert un vincle directe amb els equips directius i docents dels centres, relació que es manté, per cert, fins avui.

En part gràcies a aquest vincle, que ens permet estar en contacte i mantenir una comunicació constant, vàrem començar a conèixer les necessitats canviants que van sorgint en el context de la prevenció, any rere any, en l'àmbit de la infància i l'adolescència. Així, vàrem sentir la necessitat d'ampliar els continguts que oferíem, anant més enllà de les conductes addictives. El nostre equip va començar a treballar en el desenvolupament de noves activitats (sessions i tallers per a l'alumnat, escoles de família, etc.) que abordassin, des de la prevenció, temes tan importants per als joves i les seues famílies com les bones relacions, la igualtat de gènere, l'educació afectivosexual, la promoció de la salut o la tolerància i el respecte a la diversitat. També va ampliar els continguts relacionats amb la prevenció del consum de drogues i l'ús problemàtic d'internet, els mòbils i les pantalles en general.

1.1. Cap a un nou CEPCA

Partint de les dades anteriors, l'equip del CEPCA es va anar convertint, més que no en un equip de prevenció de conductes addictives, en un de prevenció de conductes de risc, i la nostra feina directament amb adolescents a les aules s'ha anat ampliant cada volta més. A hores d'ara, s'articula principalment en tres programes preventius: «En Parlam?» i «Sextima!» a secundària i «Controla't» (per al bon ús de les tecnologies) a primària.

El programa «En parlam?» pretén conscienciar els joves i dotar-los d'informació, així com promoure actituds, comportaments i habilitats socials d'afrontament de situacions reals que poden viure perquè siguin capaços de desenvolupar una mirada crítica sobre les temàtiques proposades, i perquè siguin autònoms per prendre les decisions més encertades amb la finalitat de promoure la salut i el benestar d'ells mateixos i d'altres persones. Els tècnics del CEPCA feim les intervencions als centres de secundària de tota l'illa d'Eivissa. A principi de curs, es coordinen les sessions amb els departaments d'orientació dels instituts per afavorir que es facin en els horaris de tutoria de tot l'alumnat.

El CEPCA envia a l'equip d'orientació la informació amb les sessions que poden demanar per a cada curs, perquè triïn amb els tutors i tutores els temes que considerin més adequats.

Es tracta de sessions informatives i formatives per a tot l'alumnat de 1r, 2n, 3r, 4t d'ESO i formació professional bàsica (FPB) dels centres públics, concertats i privats de l'illa d'Eivissa. En aquestes activitats, que duren 55 minuts en horari lectiu, es fan servir estratègies

que impliquen la participació activa de l'alumnat, desenvolupant dinàmiques dirigides a l'intercanvi d'informació i d'opinions, així com a la resolució de dubtes, habilitats socials, etc., a fi de fomentar el debat i la reflexió per part dels joves sobre els temes abordats.

Els objectius generals del programa són:

- Oferir i donar a conèixer el CEPCA com a servei de prevenció de conductes de risc durant l'adolescència a tots els centres d'educació secundària obligatòria.
- Proporcionar informació objectiva i desmitificar falses creences sobre diferents temes que afecten directament la població adolescent.
- Desenvolupar, segons les característiques del grup, estratègies de reducció de riscos relacionats amb els diferents temes tractats.
- Potenciar la capacitat crítica i fomentar la capacitat de prendre decisions de manera individual i autònoma davant de possibles situacions relacionades amb els temes abordats.

Les activitats que proposam, classificades en els àmbits corresponents, són:

Educació per a la salut:

- Drogues i adolescència
- Alcohol. Reducció de riscos
- Tabac. Reducció de riscos
- Cigarreta electrònica. El que no ens expliquen
- El cànnabis (I)
- El cànnabis (II)
- Drogues: altres substàncies

Hàbits saludables:

- Trastorns alimentaris

Noves tecnologies de la informació i la comunicació (NTIC):

- Mòbil i xarxes socials

Les bones relacions:

- Les bones relacions entre iguals
- Igualtat i tolerància
- La igualtat de gènere
- Prevenció de la violència de gènere
- Sexe vs. pornografia

El programa «Sextima!» sorgeix davant de la importància i la necessitat de desenvolupar l'educació afectivosexual a les nostres illes. Per això, tant el CEPCA com l'Àrea de Salut d'Eivissa i Formentera (ASEF) varen prendre la iniciativa d'avaluar la realitat dels joves de les Pitiüses en aquest camp i de posar en marxa un programa integral per reforçar actituds i comportaments saludables i més responsables.

El «Sextima!» consta de quatre sessions, una per a cada curs, i s'adreça a tot l'alumnat d'ESO i FPB dels centres d'Eivissa. D'aquesta manera, tots els estudiants entre 12 i 16 anys reben una formació inicial que correspon al principi d'equitat que pretenem protegir i que els ajudarà a desenvolupar una vida sexual i afectiva sana i positiva.

La metodologia que s'utilitza a les sessions es fonamenta en estratègies que impliquen la participació activa de l'alumnat a partir d'una exposició teòrica dels equips del CEPCA i l'ASEF. Com a material de suport, es disposa de presentacions com a guies per a les sessions i de vídeos que ajuden a fomentar que l'alumnat debati i reflexioni sobre els temes abordats.

Els objectius principals són:

- Informar, formar i sensibilitzar els joves per fomentar actituds respon-

sables que els permetin tenir relacions sexuals segures i satisfactòries.

- Analitzar els coneixements, les pràctiques i les actituds de la població estudiantil amb referència a les relacions de parella, els comportaments sexuals, la prevenció d'embarassos no desitjats i les infeccions de transmissió sexual (ITS).
- Prevenir embarassos no desitjats, el VIH i altres infeccions de transmissió sexual.
- Transmetre als adolescents informació pràctica i actualitzada sobre els mètodes anticonceptius i la prevenció d'ITS.
- Capacitar per a la presa de decisions en relació amb les pràctiques de risc.
- Proporcionar als joves una formació afectivosexual lliure d'estereotips sexistes, basada en els valors del respecte mutu i l'autonomia personal.
- Fomentar actituds d'empatia i de normalització de la sexualitat cap a persones amb pràctiques i orientacions sexuals diferents.
- Promoure formes de relació més justes i igualitàries. Introduir la visió de gènere com a eix transversal de les xerrades planificades dins del programa.

Les sessions del programa «Sextima!» són les següents:

- 1a sessió: La salut afectivosexual (1r d'ESO, 55 minuts)
- 2a sessió: Taller d'educació sexual (2n d'ESO, 1h50 minuts)
- 3a sessió: Les bones relacions en parella (3r d'ESO - FPB, 55 minuts)
- 4a sessió: Sexe segur i responsable (4t d'ESO - FPB, 55 minuts)

Després d'haver estat fent sessions del programa «En Parlam?» pràcticament des dels inicis del CEPCA i del programa «Sextima!» durant 10 anys, i després d'haver compartit hores curs rere curs amb la majoria de l'alumnat de l'illa, l'equip es va plantejar la necessitat de poder proporcionar un material relacionat amb els continguts preventius dels nostres programes, però en un format que estigués present davant els joves i els infants la major part del temps, i que, a més de ser-los d'utilitat, poguessin consultar per obtenir informació sobre els temes abordats a les nostres sessions. Així, vàrem començar a pensar en la possibilitat de crear una agenda escolar que pogués oferir a una majoria de l'alumnat; inicialment vàrem decidir adreçar-la als més joves.

2. Les nostres agendes

2.1. Una primera experiència

Aprofitant la iniciativa del Consell Insular d'Eivissa de generar materials finançats a través del Pacte d'Estad contra la Violència de Gènere per promocionar a la nostra comunitat els temes d'igualtat, se'ns va acudir la idea de fer una agenda temàtica que, a més d'incloure qüestions preventives, se centrà en aquest tipus de continguts. Així va sorgir, per al curs 2021-2022, la nostra primera agenda escolar: *Eivissa vol igualtat*.

Aquesta primera experiència va implicar un gran treball de tot l'equip del CEPCA, ja que ens vàrem encarregar d'idear els continguts, buscar la informació, seleccionar tota la que vàrem considerar més necessària i interessant per incloure a l'agenda,

i donar instruccions al dissenyador gràfic perquè la imatge en general i cada apartat del material resultàs tan atractiu com fos possible a l'alumnat.

Com que es tracta d'un material centrat en el tema de la igualtat, en principi vàrem pensar que el millor era adreçar-lo als infants dels centres d'educació primària.

Imatge 1. L'equip del CEPCA mostrant les agendes

Font: Elaboració pròpia

Vàrem decidir articular l'agenda al voltant de frases i lemes promotores de la igualtat de gènere que haguessin aportat els mateixos alumnes. Aquestes frases s'inclourien al llarg de tota l'agenda. Així, vàrem començar a acudir a les aules dels centres de l'illa per explicar la nostra idea i demanar-los que anotassin les seues frases i ens les fessin arribar. Un cop recollides totes, vàrem fer una selecció de les que ens varen semblar més interessants.

Uns quants exemples:

El meu pare no ajuda la meua mare a casa, els dos fan!

La igualtat no la volem en un llibre, la volem a la vida real.

No puc ser la persona de la teua vida, perquè soc la de la meua.

A més de les frases, un altre dels continguts principals d'aquesta primera agenda varen ser els deu personatges joves que vàrem incloure a l'inici de cada mes. Deu joves d'arreu del món que fossin activistes i es dedicassin a millorar la convivència a la seua comunitat o que haguessin desenvolupat alguna activitat amb la intenció de buscar un món més solidari. Vàrem fer una recerca i aquests varen ser els elegits per aparèixer a les nostres pàgines:

- Malala Yousafzai. Activista a favor dels drets civils i de les dones.
- Boyan Slat. Inventor que lluita per l'eliminació dels plàstics als oceans.
- Sonita Alizadeh. Cantant afganesa que reivindica la llibertat de la dona.
- Jayden Arnold. Premiat activista que es manifesta i treballa en contra de l'assetjament escolar.
- Greta Thunberg. Reconeguda activista mediambiental.
- Mohamad al Jounde. Jove cineasta sirià que promou l'educació i la protecció de refugiats de guerra.
- Gitanjali Rao. Jove científica que utilitza la ciència com a motor per al canvi social.
- Kelvin Doe. Enginyer i inventor autodidacta de Sierra Leone.
- Emma Watson. Famosa actriu que es manifesta en pro de la igualtat de gènere.
- Jazz Jennings. Activista que lluita pels drets LGTBI+.

A la pàgina de cadascun d'ells hi figura una frase motivadora pròpia, i un enllaç per mitjà d'un codi QR que condueix a informació i continguts sobre les seues vides, el seu treball i els seus èxits.

L'agenda es va completar amb altres continguts que ens semblaven fonamentals per a la prevenció i la promoció de la salut i el benestar dels joves: pàgines per planificar el temps d'estudi, per promoure una alimentació saludable, per aturar els casos d'assetjament escolar i per aprendre a reciclar i tenir cura del medi ambient, i un apartat adreçat a les famílies amb pautes per poder ajudar els fills i les filles a desenvolupar tot l'anterior.

Amb tot això, el setembre del 2021 teníem la nostra primera agenda d'igualtat editada, de la qual es varen imprimir uns 5.000 exemplars que varem distribuir a tots els centres públics d'educació primària de l'illa d'Eivissa a l'alumnat de 3r, 4t, 5è i 6è curs. L'acolliment del material per part dels equips docents i dels estudiants va ser molt positiu.

2.2. La consolidació del nostre projecte

Després d'aquesta primera experiència tan gratificant per a l'equip del CEPCA, atès el repte que suposava i per com va ser de satisfactori el resultat, ens varem proposar consolidar el projecte amb l'objectiu de poder oferir les agendes curs rere curs i renovar i millorar continguts en cada nova edició.

Va sorgir la necessitat, per tot el que s'ha exposat en el primer apartat d'aquest article, de dirigir aquest tipus de material als estudiants amb qui

més hem treballat al llarg de la nostra trajectòria i amb qui la prevenció de conductes de risc adquireix una importància específica: els adolescents. Per això, la nostra prioritat següent era elaborar una nova agenda per oferir als centres d'educació secundària.

Així, varem decidir aprofitar els continguts relacionats amb els personatges inspiradors de la primera agenda, pensant a més que podria ser fins i tot més interessant i motivador per als estudiants de secundària. A més, varem adaptar i incloure materials i informació dels nostres principals programes preventius amb adolescents, és a dir, «En Parlam?» i «Sextima!». D'aquesta manera, tots aquests continguts, concentrats en una agenda que els estudiants poguessin utilitzar cada dia, estarien al seu abast en tot moment. Tot això podria servir també al professorat per desenvolupar activitats relacionades amb els seus plans d'acció tutorial, qüestió que al CEPCA sempre li ha semblat una prioritat, i és que els agents educatius que més temps passen amb els joves haurien de poder intervenir en temes que no formen part dels currículums educatius però que són fonamentals per al desenvolupament dels adolescents.

Així va néixer l'agenda *Eivissa vol igualtat* per a estudiants d'educació secundària, que es va editar per al curs 2022-2023 i de la qual es varen repartir 5.000 exemplars a tots els instituts públics de l'illa d'Eivissa.

Però, per descomptat, el CEPCA no volia oblidar els alumnes de primària, que ja havien pogut usar les agendes el curs anterior. Per aquest motiu, també ens varem posar a treballar en una nova agenda per a ells amb continguts més adaptats a les seues

edats. Vàrem plantejar per a primària uns materials més lúdics (jocs, passa-temps, dibuixos), però que servissin perquè els més petits continuassin desenvolupant hàbits positius, valors i actituds solidàries. També vàrem tornar a les aules de les escoles per demanar a l'alumnat que ens proposàs frases pròpies relacionades amb la solidaritat i la inclusió, i amb tot això vàrem elaborar una segona agenda, anomenada *Agenda del bon tracte*. D'aquesta manera, el nostre projecte es va consolidar completament (curs 2022-2023), i a més va suposar per a moltes famílies una petita ajuda del Consell d'Eivissa, que és l'organisme que el finança, perquè no varen haver de comprar l'agenda escolar cada curs.

Amb tot, l'objectiu principal del nostre equip era poder consolidar completament aquest projecte també pel que fa a l'agenda de secundària, perquè estàvem convençuts que era una prioritat poder incidir directament en els nostres adolescents en àmbits tan importants com la promoció de la salut, l'autocura, la prevenció de conductes de risc, les bones relacions entre iguals, les actituds igualitàries o la sexualitat positiva. Aleshores ens vàrem posar a treballar en una agenda encara més completa, amb més continguts, i que resultàs més atractiva per als al·lots i les al·lotes. Preteníem crear la nostra agenda definitiva...

2.3. «Eivissa vol igualtat. Una illa d'oportunitats», una agenda definitiva

Durant els mesos d'estiu del 2023, època en què l'equip té més temps per preparar nous materials perquè

no ha de fer activitats preventives als centres educatius, ens vàrem posar a confeccionar la que volíem que fos la nostra agenda escolar definitiva per a adolescents.

Imatge 2. Portada de l'agenda Eivissa vol igualtat. Una illa d'oportunitats

Font: Elaboració pròpia

A continuació, en detallam els continguts segons l'ordre en què apareixen.

2.3.1. Pàgines inicials

Després de la portada, el primer que vàrem voler mostrar és un dibuix amb tots els membres de l'equip del CEPCA, amb els nostres noms i els correus electrònics de contacte, atès que la majoria d'estudiants ens reconeixeran pel fet que, gairebé amb tota seguretat, han assistit a algunes sessions amb nosaltres als seus centres. D'aquesta manera sabran d'on procedeix l'agenda i podran relacionar

els continguts amb les activitats que han fet dels programes «En Parlam?» i «Sextima!». Tot seguit hi ha una breu presentació, una explicació sobre l'agenda i un calendari de tot el curs escolar.

Després ens va semblar importantíssim incloure informació per a les famílies en aquestes primeres pàgines. Així, hi ha una fitxa en què demanem als estudiants que l'arrenquin i l'entreguin a casa. En aquest full hi figura un codi QR que remet a una selecció de continguts per ajudar les famílies en l'educació dels seus fills.

Com a tota agenda escolar, per descomptat hem dedicat espai a la recollida de dades personals i una plantilla setmanal perquè puguin anotar el seu horari de classes i les activitats extraescolars.

2.3.2. Els continguts preventius

La primera fitxa relacionada amb el treball que pretenem abordar a les sessions i a les activitats als centres du el títol «Cuida't. És la teua responsabilitat» i té com a objectiu promoure l'autocura i el desenvolupament d'hàbits saludables mitjançant deu trucs o consells senzills i directes:

1. Ves-te'n al llit a una hora raonable, dorm almenys 9 hores i apaga el mòbil.
2. Esmorza abans d'anar a classe.
3. Aprofita l'hora del pati per desconnectar i estar amb els teus amics i amigues.
4. Fes esport. És imprescindible per al teu benestar físic i emocional.
5. Tria bé les teues amistats i cuida-les.
6. Si hi ha coses que et preocupen o t'angoixen, comparteix-les amb

algú que pensis que et pugui ajudar.

7. Limita el temps que passes davant pantalles.
8. Cuida el teu diàleg interior. La forma en què et parles i les coses que et dius són importants.
9. Utilitza temps per conèixer-te millor, t'ajudarà més del que creus.
10. El teu cervell no és gaire bo planificant, així que intenta organitzar-te bé.

Les fitxes següents aborden tècniques per facilitar l'estudi i per recuperar la calma davant de situacions d'ansietat.

La primera es diu «Organitzar-te funciona!» i inclou les estratègies següents: «A la tarda, crea la teua rutina: Descansa una miqueta. Estudia, fes els deures. Planifica: Fes una ullada ràpida del que has de fer. Comença per l'assignatura més difícil. Llegeix, subratlla, resumeix i estudia. Passa-t'ho bé i desconnecta fent altres activitats (fes esport, passeja...)».

La segona és el «Kit antibloqueig», amb els consells següents: «Compta cap enrere (pots parar el teu pensament comptant des de 100 cap enrere). Mou-te (t'ajuda a desconnectar d'allò que t'angoixa: camina, demana anar al bany, canvia de lloc...). Respira amb calma (no hiperventilis, inspira durant 4 segons, retén l'aire 3 segons més i exhala durant 5 segons)».

Després hi ha una pàgina amb informació sobre les principals drogues d'ús recreatiu que consumeixen els adolescents. S'hi tracten els riscos del consum de tabac, alcohol, cigarretes electròniques i begudes energètiques, temes que estan directament relacionats amb la sessió «Drogues i adolescència» del programa «En par-

lam?». Mitjançant un codi QR, s'accedeix a més informació sobre aquestes drogues i d'altres.

Una altra fitxa molt important inclosa a l'agenda que aborda continguts d'«En Parlam!» és la que versa sobre l'autoestima i l'ús de xarxes socials. Amb aquest material pretenem ajudar-los a fer-ne un ús més positiu amb els trucs següents:

1. Tria bé qui segueixes.
2. No comparis la teua vida amb la dels altres.
3. Procura fer una mica de DETOX de xarxes socials.
4. Pensa que la gent només publica la part polida de les seues vides.
5. Tingues una actitud crítica amb el que veus en xarxes.
6. Tenir més m'agradaes (*likes*) no implica ser més *guai*.
7. No posis filtre a la teua vida. Sigues tu mateix!
8. No busquis ser el prototip de xarxes socials, treballa per acceptar-te, cuidar-te i estimar-te tal com ets.

Imatge 3. Continguts preventius

Font: Elaboració pròpia

A continuació, a l'agenda hi ha una pàgina sobre l'assetjament, que, a més d'incloure recursos per demanar ajuda, mostra el contingut següent: «Assetjament (*bullying*) Sabem què és però... sabem parar-ho? Què hem de fer? Si ets la víctima, no te'n sentis culpable, confia en tu mateix/a i demana ajuda a la teua família, professorat o millors amics o amigues. Si n'ets l'agressor/a, para! Tracta els altres com voldries que et tractaren a tu. Si ets espectador/a, si no estàs de part de la víctima, estàs de part de l'agressor/a. Ajuda la víctima!».

Després d'aquestes pàgines referents a sessions i temes del programa «En Parlam!», hi ha les que fan referència al «Sextima!», és a dir, al nostre programa d'educació afectivosexual. L'objectiu és que tinguin informació que els ajudi a viure la seua sexualitat de la manera més satisfactòria, sana i respectuosa possible, i per això els oferim accés a una sèrie de recursos, com la Consulta Jove (consulta

d'infermeria als instituts), el SAI (Servei d'Atenció Integral - LGTBIQ+) i la UAM (Unitat d'Atenció a la Dona).

També hi ha pàgines en què es tracten els temes següents:

- El consentiment, amb els missatges següents: «El meu cos és meu. Jo decideix quan, com i amb qui. Només puc mantenir relacions sexuals si una altra persona les vol compartir amb mi. Qualsevol pràctica sexual ha de partir que les dues persones hi participin lliurement».
- La necessitat de fomentar l'ús del preservatiu en les relacions sexuals (el 50 % dels adolescents que han tingut relacions no varen utilitzar preservatiu almenys en una ocasió, segons el nostre estudi escolar de 2021-2022).
- Els models de relació de parella, en què es descriuen les relacions tòxiques, les relacions fusionals i les relacions saludables (que són aquelles en què les dues persones comparteixen coses, però poden continuar sent elles mateixes perquè la relació es basa en la confiança i el respecte).
- Les claus de les relacions saludables: «Us tractau amb respecte», «Decidiu per igual», «Us posau d'acord», «Us estimeu», «Buscau solucions», «Us acceptau tal com sou», «Hi ha comunicació», «Hi ha confiança», «Compartiu problemes», «Podeu continuar sent valtors mateixos».
- Un test per detectar relacions problemàtiques, en què han de respondre Sí o No a una sèrie de situacions per determinar si la seua relació de parella pot ser tòxica.

2.3.3. Nous personatges inspiradors

Per continuar la proposta que vàrem iniciar en la nostra primera agenda escolar, ens va semblar bona idea mantenir joves personatges que poguessin ser inspiradors per a la joventut d'Eivissa, així que ens vàrem posar a buscar informació sobre nous candidats, amb la intenció de renovar els que ja havien aparegut a les nostres agendes anteriors a primària i secundària. Vàrem seleccionar altres deu joves de tot el món el treball i els èxits dels quals poguessin resultar interessants des de la perspectiva dels nostres estudiants. Cadascun dels personatges apareix en una pàgina al principi de cada mes de l'agenda, i, com les altres vegades, s'hi inclou una breu descripció i un codi QR per accedir a informació ampliada sobre ells i elles. Aquests són els deu personatges que hi apareixen:

- Easton Lachapelle. Enginyer que a 17 anys va inventar una pròtesi robòtica de baix cost gràcies a la impressió 3D (Estats Units d'Amèrica. 27 anys).
- Dani Marrero. Influenciador que aborda la realitat de les persones trans i visibilitza les dificultats relacionades amb la salut mental (Espanya. 21 anys).
- Zuriel Oduwole. Activista i cineasta que lluita per l'educació de les nines africanes i que a 12 anys va produir el seu primer documental (Estats Units d'Amèrica. 21 anys).
- Pablo Vidarte. Inventor que utilitza plantes per generar energia i director del Botànic Biotecnològic d'Eivissa (Espanya. 27 anys).
- Xiuhtezcatl Martínez. Músic i activista mediambiental que lluita contra

el canvi climàtic i defensa els drets dels indígenes americans (Estats Units d'Amèrica. 23 anys).

- Yusra Mardini. Nedadora olímpica i refugiada coneguda per la seua valentia salvant vides al mar i pel seu compromís amb els drets dels refugiats sirians (Síria. 25 anys).
- Natalie Hampton. Activista contra l'assetjament escolar i creadora de l'aplicació Sit With Us, que promou la inclusió als centres educatius (Estats Units d'Amèrica. 22 anys).
- Licypriya Kangujam. Activista que va començar a alçar la veu per combatre el canvi climàtic quan tenia només 7 anys. Va rebre l'International Children's Peace Prize el 2019 (Índia. 11 anys).
- Jack Andraka. Científic i inventor que va desenvolupar un nou mètode de detecció precoç del càncer pancreàtic. (Estats Units d'Amèrica. 26 anys).
- Autumn Peltier. Activista reconeguda internacionalment per la seua lluita per a la conservació de l'aigua com a dret humà bàsic per a tota la humanitat. (Canadà. 18 anys).

Imatge 4. Personatges de l'agenda

Font: Elaboració pròpia

2.3.4. Altres continguts

A més de tot el que hem esmentat, que es basa en el material de les sessions preventives que oferim en els nostres programes als instituts, la nostra agenda inclou altres continguts que consideram interessants per als adolescents: un full de calendari mensual que acompanya cadascun dels nostres joves personatges, una taula periòdica d'elements, els verbs irregulars en anglès, un mapa de l'illa d'Eivissa en què figuren les pistes esportives i els punts joves, una pàgina amb telèfons d'interès per als joves, informació sobre els horaris del transport públic, i una sèrie de fulls en què els alumnes poden dibuixar o anotar coses.

També, en el calendari escolar hi ha els dies internacionals relacionats amb igualtat o drets LGTBIQ+. Per a cadascuna de les setmanes del curs, hem seleccionat alguna cita o frase solidària o motivadora d'algun personatge famós, com, per exemple.

El món és un lloc perillós, no a causa dels que fan el mal sinó per aquells que no fan res per evitar-ho. (Albert Einstein)

Una persona feminista és qualsevol que reconegui la igualtat i la plena humanitat en dones i homes. (Gloria Steinem)

Get up, stand up. Get up for your rights. (Bob Marley)

3. Mirant el futur

Acabat el curs 2023-2024, es va reunir tot l'equip del CEPCA amb el propòsit de treure conclusions i avaluar el projecte de l'agenda *Eivissa vol igualtat. Una illa d'oportunitats*. Aquest havia estat el tercer curs en què elaboràvem l'agenda preventiva, i la nostra sensació va ser que el projecte estava completament consolidat. Vàrem poder comprovar a les aules, al llarg de les nostres sessions d'«En Parlam?» i «Sextima!», que l'alumnat utilitzava les agendes i les relacionava amb la nostra feina, i que els materials els resultaven en gran manera molt útils.

També vàrem rebre resposta sobre això dels equips directius i docents dels centres, que varen manifestar que l'agenda els resultava molt interessant. De fet, s'ha consolidat la demanda de les agendes per part de tots els centres i a l'inici de cada curs es posen en contacte amb nosaltres per sol·licitar-nos les noves.

Això implica que durant aquestos mesos d'estiu del 2024 treballam per preparar-ne una nova edició, tractant d'actualitzar i millorar continguts perquè la nostra tasca preventiva, que per cert el proper any farà 25 anys, pugui continuar arribant a les mans dels nostres joves en forma d'agenda

escolar. A més, la nostra intenció de cara al nou curs és reunir-nos prèviament amb els equips docents de tots els centres per presentar-los personalment la nova agenda, explicar-los els materials que inclou i animar-los que els utilitzin en el seu temps de tutoria, per així aconseguir que es converteixi en un element més habitual en el treball educatiu del professorat.

Per poder accedir a tots els continguts de les nostres agendes, a més de les sessions dels nostres programes preventius i els estudis escolars que ha fet el CEPCA, el Consell d'Eivissa ha habilitat una pàgina web dedicada a igualtat, diversitat, inclusió i salut amb el nom IDIS (<https://idis.consell-deivissa.es/es/salud/cepca/>).

**El projecte
ECO-campament de la
Victòria: una experiència
de bones pràctiques en
polítiques de joventut de
l'administració pública**

CARME MONER ENSENYAT

Carme Moner Ensenyat

Tècnica de l'Institut Balear de la Joventut des de 1997.
És coordinadora de l'Àrea d'Instal·lacions. Llicenciada en
Filosofia i Lletres, secció Història, per la UIB, 1993.

Resum

Dins les funcions de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE), hi ha la d'impulsar polítiques de formació i capacitació de les persones joves per tal de garantir a aquest col·lectiu ocupacions i condicions de treball de qualitat i efectives. En aquest sentit, la iniciativa emmarcada en projectes d'ocupacions verdes que va presentar l'IBJOVE a la convocatòria «SOIB Qualificats - Primera experiència» (2021-2023) ha esdevingut una excel·lent oportunitat per implantar accions i programes que difícilment es poden dur a terme en altres circumstàncies o contextos. El projecte Eco-campament té com a objectiu fomentar la reflexió respecte als valors i els comportaments per aconseguir una sostenibilitat eficient en el nostre entorn i educar els usuaris per fer un ús responsable dels recursos naturals i dels residus de la instal·lació del campament de la Victòria (Alcúdia).

Paraules clau: Ocupació / Joventut / Bones pràctiques / Educació ambiental / Sostenibilitat i administracions públiques

Resumen

Entre las funciones del Instituto Balear de la Juventud (IBJOVE), está la de impulsar políticas de formación y capacitación de las personas jóvenes con el fin de garantizar a este colectivo empleos y condiciones de trabajo de calidad y efectivas. En este sentido, la iniciativa enmarcada en proyectos de ocupaciones verdes que presentó el IBJOVE a la convocatoria «SOIB Calificados - Primera experiencia» (2021-2023) se ha convertido en una excelente oportunidad para implantar acciones y programas que difícilmente se pueden llevar a cabo en otras circunstancias o contextos. El proyecto Eco-campamento tiene como objetivo fomentar la reflexión respecto a los valores y comportamientos para conseguir una sostenibilidad eficiente en nuestro entorno y educar a los usuarios para hacer un uso responsable de los recursos naturales y de los residuos de la instalación del campamento de La Victòria (Alcúdia).

Palabras clave: Empleo / Juventud / Buenas prácticas / Educación ambiental / Sostenibilidad y administraciones públicas.

1. Un marc de mesures i d'instruments excepcionals: el Pla Nacional de Recuperació, Transformació i Resiliència (PRTR)

Les greus conseqüències derivades de la pandèmia per la COVID-19 varen afectar, més enllà de l'àmbit sanitari i assistencial, l'economia, i molt especialment l'ocupació. És per això que, a partir de la segona meitat del 2020 i des de l'àmbit de les seves competències, les diferents institucions i organismes públics tant europeus com estatals i autonòmics engegaren tot un seguit de mesures destinades a redreçar la situació. En l'àmbit europeu, es posa en marxa l'instrument de recuperació Next Generation EU, que mitjançant el Mecanisme de Recuperació i Resiliència (MRR) gestionava els ingents recursos financers disponibles. Alhora, el Pla Nacional de Recuperació, Transformació i Resiliència (PRTR) havia de concretar l'ús i el repartiment d'aquest fons europeu de recuperació.

Els quatre eixos del PRTR –transició ecològica, transició digital, igualtat de gènere i cohesió social i territorial– es projecten en múltiples polítiques que, de manera prioritària, cerquen impulsar de manera activa l'ocupació en un mercat de treball inclusiu, sostenible i innovador.

Com no podia ser d'altra manera, les administracions públiques han tingut un paper fonamental en aquest context, com a facilitadores i gestores de programes de contractació dirigits a distints col·lectius en què destaquen especialment les persones joves desocupades. És precisament en aquesta línia que, dins el paquet de mesures de recuperació, es dona un lloc

destacat a l'ocupació jove i es crea el Programa de Primera Experiència Professional en les Administracions Públiques.

2. El Programa de Primera Experiència Professional a l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE)

El Programa de Primera Experiència Professional en les Administracions Públiques neix com una eina d'ajuda específica a la inserció laboral i la integració socioeconòmica de les persones joves, centrada en l'impuls de les capacitats digitals i les competències i ocupacions verdes.¹

D'entre les funcions de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE), destaca el foment de les actuacions, els serveis, els programes i les polítiques dirigides al col·lectiu jove que siguin competència de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears. Per això, les diferents àrees que conformen l'IBJOVE han impulsat al llarg dels darrers anys diversos projectes i programes per facilitar la inserció laboral d'aquest col·lectiu i han presentat projectes al programa de joves qualificats.

La Llei 5/2022, de 8 de juliol, de polítiques de joventut de les Illes Balears, estableix a l'article 23 que les polítiques de joventut que han d'impulsar les administracions públiques han de tenir l'objectiu de millorar les condicions de vida de totes les persones joves; atendre'n les necessitats; facilitar-ne vivències i experiències, i

¹ L'Organització Internacional del Treball (OIT) defineix les ocupacions verdes com a «ocupacions dignes que contribueixen a preservar i restaurar el medi ambient, ja sigui en els sectors tradicionals com la manufactura o la construcció o en nous sectors emergents com les energies renovables i l'eficiència energètica».

promoure'n la integració i la participació efectives en la vida política, econòmica, social, cultural, així com afavorir les condicions perquè s'emancipin.

D'aquesta manera, les administracions públiques han de garantir el ple desenvolupament dels drets que figuren a l'article 5 d'aquesta llei, en què se'n reconeixen d'específics, com ara el dret de les persones joves a ser destinatàries directes de polítiques públiques i d'actuacions que cobreixin les seves necessitats i demandes, incloses les d'emancipació, així com el dret a participar en l'elaboració de les polítiques i a exercir una ciutadania activa. A més, les administracions han d'establir mecanismes efectius per a una ocupació i unes condicions de feina de qualitat i han de potenciar l'orientació i la inserció laboral.

En aquest context, el programa «SOIB Qualificats - Primera experiència» té com a finalitat facilitar, mitjançant el contracte de treball en pràctiques, que adquireixin competències transversals, així com habilitats socials i professionals, les persones joves desocupades d'entre divuit i trenta anys que hagin completat una formació universitària, una formació professional de grau superior o que tinguin certificats de professionalitat de grau 3, i que compleixin els requisits per formalitzar un contracte de formació per a la pràctica professional segons l'article 11.1 del Reial decret 2/2015, de 23 d'octubre, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei de l'estatut dels treballadors, atenent el punt 11.3 del Reial decret llei 32/2021, de 28 de desembre, de mesures urgents per a la reforma laboral, la garantia de l'estabilitat en l'ocupació i la transformació del mercat de treball.

La convocatòria «SOIB Qualificats - Primera experiència» (2021-2023) estava finançada per la Unió Europea (Next Generation EU). La tipologia de projectes eren els següents:

1. Projectes d'ocupacions verdes. S'hi inclouen els projectes que contribueixen a preservar el medi natural en el sentit més ampli: restauració d'ecosistemes; models d'explotació agrícola, ramadera, forestal i pesquera sostenibles; eficiència en el consum d'aigua; energia i matèries primeres; limitació de les emissions de gasos hivernacle; minimització dels residus i la contaminació, i producció de béns i serveis que beneficiïn el medi ambient.
2. Projectes digitals segons cinc dimensions: informació i alfabetització digital, comunicació i col·laboració en línia, creació de continguts digitals, seguretat en la xarxa i resolució de problemes.
3. Projectes d'ocupació en general. Són els que no es poden incloure en cap de les dues anteriors categories.

Com a entitat del sector públic instrumental interessada, l'IBJOVE va presentar a la convocatòria «SOIB Qualificats - Primera experiència» (2021-2023) una iniciativa que encaixàs en la tipologia de projectes d'ocupacions verdes:² el projecte Eco-campament.

² Projectes que contribueixen a preservar el medi ambient i que es corresponen amb el camp d'intervenció de l'annex VI del Reglament (UE) 2021/241 del Parlament Europeu i el Consell, de 12 de febrer.

3. El projecte Eco-campament

3.1. El perquè del projecte Eco-campament

La iniciativa del projecte Eco-campament neix de la conjunció de dues circumstàncies: les particularitats de la instal·lació del campament de la Victòria i el potencial que el col·lectiu jove representa pel seu compromís amb la preservació del medi i la sostenibilitat.

Per una banda, el campament de la Victòria, gestionat per l'IBJOVE, està situat a la península de la Victòria i ocupa 29.525 m² d'una extensa àrea natural d'especial interès (ANEI) del terme municipal d'Alcúdia a l'illa de Mallorca. Les característiques d'aquesta instal·lació afavoreixen la implantació d'un projecte que vol preservar i millorar aquest entorn natural utilitzat cada any per milers d'infants i joves que hi duen a terme activitats de lleure educatiu.

El campament està destinat a infants i joves que desenvolupen un conjunt d'activitats i d'experiències amb una intencionalitat pedagògica, fora dels àmbits escolar i familiar. Gaudeixen d'un espai complementari d'integració social on aprenen valors cívics, es desenvolupen personalment i es formen com a ciutadans i ciutadanes compromesos, tal com assenyala la Llei 10/2022, de 23 de desembre, de lleure educatiu per a infants i joves de les Illes Balears.

Per altra banda, resultava del tot adient aprofitar que el col·lectiu jove ha estat protagonista a escala mundial dels moviments transnacionals que han alçat la veu contra el col·lapse del planeta i en defensa d'un estil de vida

sostenible i respectuós amb el medi en tots els seus vessants. Aquesta consciència col·lectiva ha fet palesa la necessitat d'actuar i de crear sinergies entre el coneixement científic, les administracions públiques i la ciutadania, en el cas que ens ocupa, el jovent.

Entenem que el campament de la Victòria, instal·lació referent a les Illes Balears en el desenvolupament d'activitats de lleure educatiu, és un escenari susceptible d'acollir un projecte de gestió i de sensibilització ambiental elaborat per les persones joves i destinat a elles.

Aprofitar aquesta sinergia ha estat, des del primer moment, un element cabdal per dur endavant un projecte que situa el jovent en el centre tenint en compte el seu paper tant en les fases de planificació i disseny com el de potencials usuaris.

3.2. Disseny i desenvolupament del projecte

Des de l'inici, es va tenir clar que el projecte havia de constar de dues línies de treball.

El Pla de Gestió Ambiental tenia com a principal finalitat calcular l'impacte humà al voltant de les instal·lacions i dels equipaments del campament i, a partir d'aquí, implantar mesures correctives i establir processos encaminats a augmentar l'eficiència sostenible de la instal·lació, com, per exemple, minimitzar la generació de residus.

El Projecte d'Educació Ambiental, adreçat als usuaris de la instal·lació, tenia com a principals objectius promoure i implantar accions educatives participatives que permetessin millorar el coneixement i l'experiència per-

sonal en el camp de la conscienciació sobre la protecció dels ecosistemes, les problemàtiques ambientals i la preservació del patrimoni cultural.

En definitiva, el desenvolupament dels dos projectes havia de cobrir l'objectiu final, que era aprofundir en la reflexió entorn dels valors i dels comportaments per aconseguir una sostenibilitat eficient en el nostre entorn i educar els usuaris per fer un ús responsable dels recursos naturals.

Per seleccionar els participants, que com a condició indispensable havien d'estar donats d'alta com a demandants d'ocupació en el SOIB, es varen tenir en compte els criteris següents, establerts segons les bases reguladores:

- a) Més adequació al lloc de feina ofert.
- b) Estudis específics relacionats amb la matèria que s'havia de desenvolupar.
- c) Valoració curricular i de les persones candidates, atenent el principi de no-discriminació per qualsevol raó.

El pla de treball el varen desenvolupar durant dotze mesos, de juliol de 2022 a juny de 2023, dues joves qualificades, una graduada en Pedagogia i una graduada en Biologia. La intenció des del primer moment era fer una feina conjunta, i unir els seus coneixements de dos àmbits diferents i alhora complementaris per dur a terme aquesta iniciativa.

La feina es va planificar i executar de manera conjunta i va tenir el suport del personal de l'IBJOVE, tant del que treballa al campament mateix com del

que fa feina a les oficines de la seu. Així mateix, es varen centralitzar les tasques de coordinació, seguiment i control en dues figures, la coordinadora de l'àrea i el responsable de la instal·lació.

La major part d'aquest treball es va dur a terme al campament de la Victòria, fet que va facilitar el contacte directe amb els usuaris i treballadors de la instal·lació, així com obtenir-ne una visió més acurada per facilitar la detecció de les necessitats i les mancances.

3.3. Concreció i resultats del Pla de Gestió Ambiental i del Projecte d'Educació Ambiental al Campament de la Victòria

3.3.1. Pla de Gestió Ambiental del Campament de la Victòria

El document que recull el Pla de Gestió Ambiental del Campament de la Victòria ha estat elaborat per la biòloga i tècnica de medi ambient Margalida Suau Fullana, i conté el diagnòstic i la implantació de les estratègies de gestió ambiental sostenibles per a aquest espai. El producte final respon a un pla de treball que comença amb un diagnòstic de l'estat del campament i del seu entorn, i que continua amb la feina de camp per analitzar tots els paràmetres necessaris i elaborar una memòria descriptiva de comportament ambiental amb la finalitat de detectar-ne les mancances. Finalment, es redacta la proposta per tal de desenvolupar i poder implantar les estratègies de gestió ambiental més eficients i aconseguir un campament amb una gestió ambiental més sostenible.

Imatge 1. Mapa del campament. Material del Pla de Gestió Ambiental del Campament de la Victòria

El treball s'organitza en set parts:

1a part

Descripció i avaluació de la finca pública. Aquest apartat conté una anàlisi exhaustiva dels aspectes físics, ecològics, paisatgístics, socioeconòmics i patrimonials de la finca pública de la Victòria. També s'hi descriuen les infraestructures i es calcula la petjada de carboni de la instal·lació a partir de l'eina que proposa el Departament de Canvi Climàtic del Govern de les Illes Balears.³

³ Calculadora de la petjada de carboni per a organitzacions, dissenyada per calcular les emissions de gasos d'efecte hivernacle (GEH) associades a les activitats d'una organització, empresa o administració, tant les emissions directes (abast 1) com les emissions indirectes degudes al consum d'electricitat i altres energies contractades (abast 2), seguint la metodologia i el procediment de càlcul basat en la norma UNE-EN ISO 14064-1.

2a part

Definició dels objectius generals i operacionals a partir de quatre àmbits: la conservació i la restauració del patrimoni natural i etnològic; el manteniment i la recuperació dels usos tradicionals; la gestió d'ús públic i la interpretació ambiental, i el foment de la recerca.

3a part

Criteris de zonificació i definició de les unitats.

4a i 5a parts

Desglossament del projecte Eco-campament en programes, projectes i actuacions a partir d'unes fitxes que contenen la descripció de l'activitat, així com informació referent a la necessitat de cadascuna, el seu nivell de prioritat (baixa, mitjana o alta) i la temporalització.

6a part

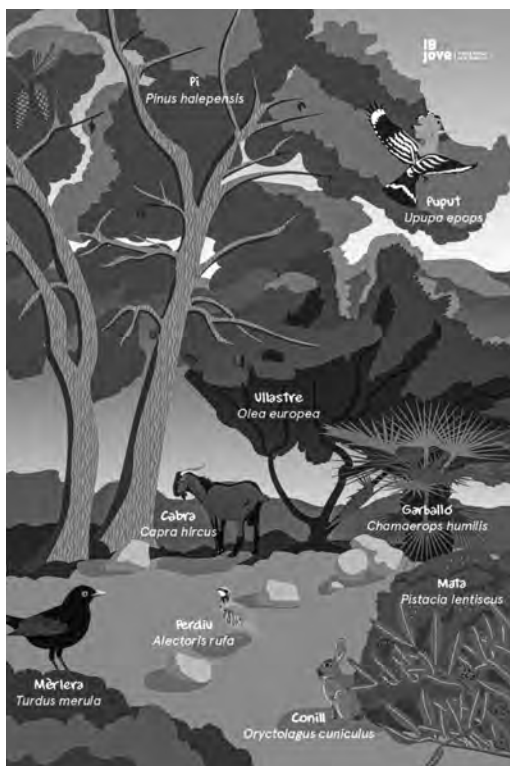
Organització de la instal·lació i personal destinat.

7a part

Bibliografia.

El document es complementa amb annexos de la llista de la flora i la fauna de l'entorn.

Imatge 2. La biodiversitat al campament. Material del Pla de Gestió Ambiental del Campament de la Victòria

3.3.2. Projecte d'Educació Ambiental del Campament de la Victòria

El document que recull el Projecte d'Educació Ambiental del Campament de la Victòria ha estat elaborat

per la pedagoga Joana Maria Fontirroig. Té com a finalitat la planificació i la implantació d'un projecte d'educació ambiental adreçat als usuaris de la instal·lació. El treball s'organitza en tres parts.

La primera part conté els aspectes previs a la proposta del projecte en si. Inclou la justificació del projecte, una detallada descripció de l'IBJOVE i del marc legislatiu que el sustenta i una anàlisi de la realitat que conté una descripció del context d'aplicació del projecte i el procés de recollida d'informació.

A la segona part es presenta el projecte com a proposta de millora. Conté una justificació, una anàlisi dels trets interpretatius del patrimoni natural i cultural, els objectius, els destinataris, l'elaboració de materials i itineraris, així com un acurada enumeració dels recursos materials, humans i pressupostaris per tal d'implementar el projecte d'educació ambiental al campament de la Victòria.

A la tercera part, els annexos aporten una valuosa informació dels suggeriments i les propostes de millora recollits amb les enquestes al col·lectiu de monitors i als usuaris i les seves famílies.

S'han dissenyat recursos educatius per tal de poder avançar en la presa de consciència sobre la sostenibilitat entre els nostres usuaris i s'han fet enquestes als usuaris de la instal·lació que han permès millorar la proposta final.

El material elaborat en el marc del projecte educatiu s'ha concretat en dos treballs que es complementen i que es posen a disposició dels usuaris mitjançant codis QR: tres quaderns d'aprenentatge destinats a diferents

grups d'edat i uns plafons interpretatius que s'han instal·lat a diferents indrets del campament.

El fet que el projecte es dugués a terme durant un any ha propiciat que els recursos i els materials dissenyats que es posaren a l'abast dels usuaris de la instal·lació fossin d'autoaprenentatge, per, així, una vegada finalitzat el programa amb les joves qualificades, continuar aprofitant la tasca feta.

Imatge 3. Quadern d'autoaprenentatge de 3 a 7 anys. Material del Projecte d'Educació Ambiental del Campament de la Victòria

Imatge 4. Quadern d'autoaprenentatge a partir de 13 anys. Material del Projecte d'Educació Ambiental del Campament de la Victòria

Imatge 5. Quadern d'autoaprenentatge a partir de 13 anys. Material del Projecte d'Educació Ambiental del Campament de la Victòria

3.4. Valoració del projecte Eco-campament

La implementació dels treballs ens ha permès millorar i tenir en compte l'impacte ambiental en tots els processos que es duen a terme a la instal·lació, la qual cosa, en definitiva, ha afavorit l'eficiència de la instal·lació.

A més, s'ha fet efectiu un programa d'educació ambiental d'autoaprenentatge adreçat als usuaris del campament de la Victòria, prioritàriament infants i joves de les Illes Balears. Tot això ha permès oferir recursos i materials d'aprenentatge d'educació ambiental que contribueixen al coneixement i el respecte per l'entorn dels nostres usuaris.

Imatge 6. Codis QR amb accés a tots els materials del projecte ECO-campament de la Victòria

En aquest any d'implantació del projecte, ha estat en el període de més aflluència dels grups escolars (abril-juny) quan més s'ha accedit als nous recursos que s'han posat a l'abast d'aquest col·lectiu. En aquest sentit, les experiències han estat positives i la majoria d'usuaris n'han fet una valoració molt satisfactòria. Aquesta valoració no és definitiva, ja que s'espera recollir noves dades a final de la temporada, a l'acabament del mes d'octubre. En qualsevol cas, res no indica que el nivell de satisfacció sigui inferior al que han manifestat fins ara.

3.5. La necessitat que l'IBJOVE fomenti projectes liderats per joves. Una oportunitat d'aprenentatge en el medi natural

El fet que l'IBJOVE fomenti projectes liderats per joves, en aquest cas al campament de la Victòria, és una oportunitat per promoure i fomentar l'adquisició de competències, l'educació en valors i l'estímul de la sensibilització envers el medi ambient. Apropar la conservació de la biodiversitat als infants i joves als espais naturals mateixos, en un entorn privilegiat, de la mà d'altres joves, contribueix a fer un aprenentatge més atractiu, a la vegada que ajuda que els joves qualificats millorin en habilitats, coneixements i aptituds.

Destinar recursos perquè l'IBJOVE lideri la investigació i la transferència del coneixement científic sobre els ecosistemes que gestiona, ja siguin terrestres o marins i la seva biodiversitat, i impulsar l'observació, l'estudi, la investigació, la pedagogia i la participació activa a favor de la biodiversi-

tat, ens ajudarà a crear un precedent que potenciarà que els joves tinguin oportunitats reals d'inserció laboral i d'aprenentatge en un entorn natural excepcional. Les accions directes que incideixen en els recursos naturals i la seva biodiversitat, i les accions indirectes, com són la sensibilització, l'educació i l'aprenentatge sobre aquests temes, fomenten comportaments més sostenibles en relació amb aquest recurs.

Utilitzar les instal·lacions de la Victòria per desenvolupar i divulgar projectes de caràcter científic i de sensibilització entre els infants i joves contribuirà a anar més enllà de la finalitat de la instal·lació. S'ha de facilitar que aquestes instal·lacions públiques estiguin a l'abast dels joves investigadors per incidir i millorar la seva vida laboral i, a més, per contribuir a la formació de joves compromesos.

Facilitar que les polítiques de joventut de les Illes Balears siguin accions en les quals el jovent participi des de l'inici és una manera concreta de donar suport aquest a col·lectiu. Fer arribar a la resta de joves la tasca que han desenvolupat durant aquest any les joves qualificades ens garanteix que la feina feta sigui una realitat i aconseguixi la finalitat per a la qual s'ha concebut.

L'impuls de programes a l'IBJOVE per assegurar al col·lectiu jove ocupacions i condicions laborals de qualitat i efectives esdevé una oportunitat per implantar accions i programes que difícilment es poden dur a terme a l'Administració. Aprofitar els coneixements dels joves qualificats per engegar i implantar nous programes permet establir lligams amb aquest col·lectiu per millorar les nostres ac-

cions i perquè aquestes siguin efectives. Al cap i a la fi, la seva visió ens aporta una valuosa perspectiva i enriqueix els treballs que desenvolupem de manera efectiva, innovadora i més creativa.

Aquestes iniciatives garanteixen als joves l'oportunitat de millorar els seus currículums personals i l'oportunitat de dur endavant iniciatives que, si bé és cert que són promogudes per l'Administració, són ells amb els seus coneixements i propostes que les desenvolupen i milloren.

4. Conclusió

Un dels problemes de fer feina en projectes subvencionables és que depenen bàsicament que hi hagi personal treballador de l'Administració que hi cregui, que faci propostes i que engresqui els seus caps per presentar un projecte. La realitat de dur-los endavant és veure's immers en un món burocràtic i tècnic que suposa un esforç addicional a la tasca del dia a dia. Aquest fet implica una dificultat per engegar noves iniciatives que al final depenen bàsicament de la voluntat del personal treballador.

D'altra banda, el mercat laboral propi d'un context econòmic terciaritzat com el de les Balears pot anar en detriment d'una major i esperada participació dels joves en aquests programes. Si bé és veritat que aquests són una oportunitat per contractar-los de manera adequada a les seves titulacions, com ja s'ha mencionat, les particularitats del programa només permeten que es desenvolupi la tasca en el termini d'un any, i no és possible, en cap cas, prorrogar-ne la continuïtat.

Però si tot l'esmentat anteriorment semblen arguments que dificulten l'inici de nous projectes finalistes, al final la balança es decanta pels aspectes més positius, que fan palesa la necessitat de continuar endavant a l'hora de proposar i d'engegar nous projectes com els duits a terme per l'IBJOVE.

Aquesta iniciativa ens aporta talent jove, coneixement, enginy, creativitat i compromís. L'experiència que han adquirit les joves qualificades amb el desenvolupament, el disseny i la implantació del projecte Eco-campament ha estat molt enriquidora, ha permès posar en valor els seus coneixements i ha ajudat a seguir liderant projectes perquè els joves mateixos els desenvolupin.

En aquest cas, els recursos elaborats són la base a llarg termini d'un projecte que hauria de créixer en el temps i establir sinergies amb altres institucions expertes en la matèria, per tal d'aconseguir que joves de múltiples disciplines liderin projectes cada cop de més abast. Per això, cal no escatimar esforços en la dotació de recursos materials i humans, ja que l'ambiciós objectiu d'aquesta feina és convertir les instal·lacions que gestiona l'IBJOVE a la Victòria en un espai de referència, no només de lleure educatiu, sinó també per a l'aprenentatge, la investigació, la sensibilització i la difusió en temes de medi ambient.

Per tal de garantir la continuïtat al projecte engegat, l'Àrea d'Instal·lacions ha presentat un nou projecte, anomenat Projecte Blau, que té com a finalitat donar a conèixer i divulgar la protecció dels ecosistemes marins i costaners de l'entorn del campament de la Victòria basant-se en el coneixement científic.

Aquest projecte s'emmarcarà dins el projecte ECO-campament i formarà part d'aquesta iniciativa.

Les principals línies d'actuació previstes són les següents:

1. Crear i desenvolupar material didàctic educatiu per donar a conèixer els ecosistemes marins i costaners de l'entorn del Campament de la Victòria i divulgar-ne la protecció, adreçat als centres educatius i entitats de lleure educatiu.
2. Proposar tots els nous aspectes que es creguin necessaris al Pla de Gestió Ambiental del Campament de la Victòria.
3. Avaluar i actualitzar el Pla de Gestió Ambiental i fer-ne un seguiment.
4. Desenvolupar un espai d'aprenentatge, d'estudi i de divulgació sobre el medi ambient, en aquest cas, el medi marí.

Agraïments

A les joves qualificades Joana Maria Fontirroig i Ferrer i Margalida Suau Fullana, per compartir els seus coneixements i per la seva dedicació i les ganes d'aprendre, que han fet possible que el projecte Eco-campament sigui una realitat.

Marc normatiu

- Decret llei 3/2021, de 12 d'abril, de mesures extraordinàries i urgents per executar les actuacions i els projectes que s'han de finançar amb fons europeus en el marc del Pla de Recuperació, Transformació i Resiliència (BOIB núm. 65, 20 de maig de 2021).

[https://www.caib.es/eboibfront/eli/es-ib/res/2021/05/12/\(1\)/dof/cat/html](https://www.caib.es/eboibfront/eli/es-ib/res/2021/05/12/(1)/dof/cat/html).

- Estratègia d'Inversions a les Illes Balears 2030, document aprovat pel Consell de Govern de 4 d'abril de 2021.

<https://www.caib.es/sites/oie/ca/descarrega/>

- Llei 5/2022, de 8 de juliol, de polítiques de joventut de les Illes Balears (BOIB núm. 91, 14 de juliol de 2022).

<https://www.caib.es/eboibfront/eli/es-ib/l/2022/07/08/5/dof/cat/html>.

- Llei 10/2022, de 23 de desembre, de lleure educatiu per a infants i joves de les Illes Balears (BOIB núm. 169, 29 de desembre de 2022).

<https://www.caib.es/eboibfront/eli/es-ib/l/2022/12/23/10/dof/cat/html>.

- Ordre de la consellera d'Educació, Cultura i Universitats de 10 d'octubre de 2013 per la qual s'estableixen les bases reguladores de les subvencions en matèria de polítiques actives d'ocupació gestionades pel Servei d'Ocupació de les Illes Balears (BOIB núm. 146, 24 d'octubre de 2013).

[https://www.caib.es/eboibfront/eli/es-ib/o/2013/10/10/\(1\)/dof/cat/html](https://www.caib.es/eboibfront/eli/es-ib/o/2013/10/10/(1)/dof/cat/html)

- Reial decret llei 36/2020, de 30 de desembre, pel qual s'aproven mesures urgents per a la modernització de les administracions públiques i per a l'execució del Pla de Recuperació, Transformació i Resili-

ència (BOE núm. 341, de 31 de desembre de 2020).

https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2020-17340.

- Resolució del conseller de Model Econòmic, Turisme i Treball i president del Servei d'Ocupació de les Illes Balears per la qual s'aprova, pel procediment d'urgència, la convocatòria de subvencions, per al període 2021-2023, destinada a finançar el programa SOIB Qualificats - Primera experiència», amb el finançament de la Unió Europea (Next Generation EU), mitjançant el Mecanisme de Recuperació i Resiliència (MRR), i fons de la Conferència Sectorial d'Ocupació i Assumptes Laborals. (BOIB núm.175, de 23 de desembre de 2021)

<https://intranet.caib.es/eboibfront/ca/2021/11497/656443/resolucio-del-conseller-de-model-economic-turisme->

Estic empardalat, i què?
Miniguia per a reconèixer
i millorar la salut mental

MARGARITA BOSCH TALTAVULL

Margarita Bosch Taltavull

Ciutadella de Menorca, 1980. Tècnica en Animació Sociocultural. Coordinadora del servei municipal de Joventut de l'Ajuntament de Ciutadella de Menorca. Informadora Juvenil. Directora de lleure educatiu. Acompanya joves i famílies en el creixement des del lleure educatiu. Aprenent en equip, forma part de: Pla Municipal de Drogodependències de Ciutadella (2007-2010); vocal per Menorca d'APROJIB, associació de professionals de la joventut de les Illes (2008-2012); presidenta del Consell de la Joventut de Menorca (2010-2012); Programa d'Oci Alternatiu Alternanits (2010-2024); edició Guia Jove Menorca (2011); Xarxa de Menors sense Alcohol Menorca (2013); Comissió Tècnica Pla Menorca Jove (2017); punt mòbil, difusió de la informació (2009-2024); assemblea de delegats/es de secundària (2019-2024); taula d'infància i adolescència de l'Ajuntament de Ciutadella (2023-2024); *Miniguia per a reconèixer i millorar la salut mental* (2024); programa de corresponsals juvenils, creació d'un pòdcast jove (2024).

Resum

Al Servei Municipal de Joventut, preocupats per la temàtica de la salut mental, vam començar a tocar portes i detectar una manca de recursos tant per als adolescents i joves com per a les persones adultes que s'hi relacionen, i és així com decidim preparar una miniguia amb temàtica de salut mental.

No partim de zero, agafam com a eina l'estudi fet per l'IME *La salut mental de la població adolescent de Menorca. Impacte de la postpandèmia per covid-19*, i a partir d'aquest decidim destacar els quatre trastorns i símptomes psicopatològics que l'estudi marca com a més freqüents.

Dins de cada apartat, es fa una explicació breu i es donen alguns suggeriments; es pretén facilitar una sèrie de recomanacions per detectar, gestionar i millorar les situacions en què es puguin trobar.

També vam voler dedicar un breu espai a l'abús de pantalles i consum de substàncies, així com destacar la importància de tenir uns bons hàbits.

La miniguia és una pinzellada a un tema molt ampli, és una petita aportació que hem fet des de la nostra parcel·la. Tot i el respecte cap a la temàtica, s'hi ha volgut donar un caire proper que pugui enganxar els adolescents i joves i els faciliti la lectura a través de les imatges protagonitzades per un gall dindi.

Esperam amb aquest article que la miniguia pugui arribar a més persones i ser d'utilitat tant pels mateixos joves, com per les famílies i personal que treballa diàriament amb aquest col·lectiu.

Paraules clau: Miniguia / Salut mental / Adolescència i joventut / Acompanyament / Facilitar recursos

Resumen

En el servicio municipal de Juventud, preocupados por la temática de la salud mental, empezamos a tocar puertas y detectar una falta de recursos tanto para los adolescentes y jóvenes, como de las personas adultas que se relacionan con ellos y ellas y es así como decidimos preparar una miniguía con temática de salud mental.

No partimos de 0, tomamos como herramienta el estudio realizado por el IME *La salud mental de la población adolescente de Menorca. Impacte de la postpandèmia per covid-19*, y a partir de éste decidimos destacar los cuatro trastornos y síntomas psicopatológicos que el estudio marca como más frecuentes.

En cada apartado se realiza una breve explicación y se dan algunas sugerencias; se pretende facilitar una serie de recomendaciones para detectar, gestionar y mejorar las situaciones en las que se puedan encontrar.

También quisimos dedicar un breve espacio al abuso de pantallas y consumo de sustancias, así como destacar la importancia de tener buenos hábitos.

La miniguía es una pincelada a un tema muy amplio, es una pequeña aportación que hemos realizado desde nuestra parcela. A pesar del respeto hacia la temática se ha querido dar un toque cercano que pueda enganchar a los adolescentes y jóvenes y les facilite la lectura a través de las imágenes protagonizadas por un pavo.

Esperamos con este artículo que la miniguía pueda llegar a más personas y ser de utilidad tanto para los propios jóvenes, como para las familias y personal que trabaja a diario con este colectivo.

Palabras clave: Miniguía / Salud mental / Adolescencia y juventud / Acompañamiento / Facilitar recursos

1. Fonamentació

Al Servei Municipal de Joventut de l'Ajuntament de Ciutadella de Menorca sempre hem prioritzat l'acompanyament de la població jove del nostre municipi en una etapa fonamental de creixement personal. Acompanyar els joves és fonamental per al seu desenvolupament personal i social. Algunes maneres d'acompanyament poden incloure oferir-los orientació i assessorament, escoltar les seves inquietuds i necessitats, oferir-los suport, motivar-los i proporcionar-los oportunitats per créixer i aprendre. Conscients de l'especial vulnerabilitat de la població adolescent i jove davant dels problemes de salut mental, i en haver detectat una manca de recursos després d'una assemblea de delegats de secundària celebrada a Ciutadella la primavera del 2023, en què es va treballar la temàtica de la salut mental, la Regidoria de Joventut del municipi es decideix a treballar en una miniguia de salut mental, adreçada principalment a aquesta franja de població, per posar-los a l'abast un recurs més d'informació i suport.

Durant l'adolescència, les persones es troben en una etapa plena de canvis físics, emocionals, socials, que poden generar dubtes, és normal sentir-se especialment vulnerable i confús, és important cercar suports que facilitin eines per resoldre els reptes que vagin apareixent durant el camí cap a la vida adulta. La miniguia pretén proporcionar algunes eines i recursos per afrontar aquests reptes d'una manera saludable. També cal destacar la importància de saber reconèixer els trastorns i tractar-los amb professionals. Tot i que en l'adoles-

cència normal són freqüents el malestar i la simptomatologia psicològica, és necessari visibilitzar els trastorns i/o símptomes psicossomàtics més freqüents en l'adolescència a Menorca, intentar detectar quan els indicadors marquen que no estem bé i cercar solucions per poder gaudir d'una bona salut al llarg de la vida.

Volem que aquesta miniguia arribi al nombre màxim de joves i adolescents, i per aquest motiu volem treure una eina senzilla amb un disseny atractiu, en què predominin les il·lustracions. També afavorim que els pugui arribar la informació a través dels adults del seu entorn, com familiars i educadors.

2. Metodologia i objectius

Per a la creació de la miniguia, és important començar fent una recerca de material i recursos existents i actuals per revisar-los i analitzar-los. Per altra banda, cal cercar i crear un bon equip de treball format per una psicòloga especialitzada i una il·lustradora. Vist el material recopilat, es decideixen quins continguts i quina estructura inicial es vol donar a la miniguia. Tant l'estructura com el contingut varia durant el procés de creació, però amb una idea clara de reduir llenguatge i apostar per un disseny atractiu, que faciliti la lectura i el faci agradable d'entendre. També és fonamental durant el procés comptar amb altres professionals (del món educatiu, serveis socials, esports, policia tutor...) que vagin fent aportacions, i, naturalment, la consulta permanent amb adolescents que formen part del nostre entorn (usuaris dels serveis municipals) i les seves famílies. El

calendari de feina es va allargar més del que s'havia previst per les modificacions, consultes i aportacions que anàvem rebent. Finalment, van ser sis mesos de feina fins a tenir el resultat definitiu.

Els objectius principals que cercam amb la creació de la miniguia són els següents:

- Donar resposta als dubtes i les propostes sorgides de l'assemblea de delegats i delegades de secundària.
- Donar a conèixer amb un recurs proper quins són els principals trastorns i símptomes psicopatològics més freqüents en l'adolescència a Menorca.
- Proporcionar una eina per detectar alguns dels trastorns més freqüents entre la població adolescent i jove de Menorca.
- Oferir recomanacions per gestionar i millorar les situacions en què es puguin trobar.
- Proporcionar consells pràctics i algunes tècniques per gestionar més bé les emocions.
- Ajudar a comprendre la importància d'una bona salut mental i com afecta al benestar de les persones.
- Normalitzar el diàleg i el fet d'expressar com ens sentim davant els canvis i reptes que ens trobam durant l'adolescència i joventut.

3. Descripció de l'experiència

El Servei Municipal de Joventut de l'Ajuntament de Ciutadella organitza anualment una assemblea de delegats i delegades de secundària com a espai de participació i per conèixer el punt de vista de la població ado-

lescent i jove sobre una temàtica concreta. Celebrar una assemblea amb adolescents és una manera d'empoderar-los, donar-los veu i fomentar-ne la participació activa en la comunitat. A nosaltres ens serveix per conèixer la realitat d'una temàtica des del punt de vista de les persones joves, detectar problemàtiques, escoltar propostes i preparar un recull del més repetit i destacat.

A més, aquest recull serveix per continuar treballant amb la temàtica, sigui des del mateix servei o bé derivant-ho a altres serveis i professionals. Fa tres edicions que es convoquen els quatre centres de secundària del municipi en aquest espai de participació important, on rebem de primera mà les reflexions i propostes dels que hi participen i que han treballat prèviament amb la resta de grup dins l'aula. Enviam la convocatòria als centres i els convidam a participar, amb la mesura possible, amb l'alumnat. Tenim sempre participació d'alumnat d'ESO i alguns centres també envien representació de cicles formatius. Tot i que també convidam els batxillerats, entenem que és més complicat per estar a un nivell alt d'exigència en els estudis. Així, la mitjana de participació en la convocatòria de l'assemblea que es du a terme a les instal·lacions del Punt Jove és d'uns noranta estudiants, que fan d'altaveu de la resta de companys i companyes de classe.

Durant l'activitat, que sol tenir una durada aproximada de dues hores en horari lectiu, després de rebre'ls i fer una breu introducció a la temàtica, s'asseuen en petits grups de feina per contestar les tres preguntes treballades prèviament a l'aula. L'espai està distribuït en taules per a unes vuit per-

sones identificades amb un color. Hi ha tres colors, un per a cada pregunta. Es tracta que tots passin pels tres colors i que tothom contesti les tres preguntes plantejades. Els donam deu minuts per estar a cada taula i escriure en el full gran de color amb retoladors les respostes i propostes que vulguin fer. Acabat el temps, penjam tots els fulls a una paret per fer després una posada en comú del que s'hi hagi reflectit i recollit.

La coordinadora del Servei Municipal de Joventut forma part de la Taula d'Infància i Adolescència de Ciutadella (TIA), un espai de coordinació, assessorament i observació permanent de la realitat de la població infantil i adolescent del nostre municipi. La finalitat de la TIA és aconseguir una mirada integral sobre la situació de la nostra població infantil i adolescent, per promoure i aplicar polítiques, tan adequades i alineades com sigui possible amb les necessitats emergents i amb els drets fonamentals dels fillets i adolescents. La composició de la TIA reuneix agents i serveis que actuen directament amb menors a Ciutadella i es pot reduir o ampliar en funció de les necessitats i l'evolució d'aquesta. La TIA actualment està formada per les persones següents: el regidor del Projecte de Ciutat i Ciutat Amiga de la Infància; la regidora del servei d'Educació; una educadora social dels Serveis Socials; el coordinador tècnic de la piscina municipal del Servei d'Esports; una educadora infantil del Patronat Municipal d'Escoles Infantils; el responsable de l'escola municipal de música i arts escèniques del Servei de Cultura; la coordinadora municipal Servei de Joventut; el policia tutor de la Policia Local; la tècnica del Servei

d'Igualtat, i la tècnica de Projecte de Ciutat, Ciutat Amiga de la Infància del Servei d'Educació.

Des de Joventut es fa un llistat de possibles temes que s'han de tractar que arriben des de diferents fonts i a la TIA es debat i proposa quin pot ser el tema que cal treballar a l'assemblea anual de delegats i delegades de secundària.

El curs passat es va decidir treballar sobre la salut mental. Volíem recollir dubtes i saber quins coneixements i quines fonts d'informació tenia l'alumnat. Les tres preguntes que es van traslladar als centres educatius per reflexionar van ser les següents:

1. Què entens per salut mental?

2. Quins aspectes creus que poden afectar el teu benestar emocional? Positivament (escriu-ne dos) i negativament (escriu-ne dos més).

3. Creus que, en general, els joves teniu recursos per gestionar les emocions? Sí (digues quins) o No (pensa propostes de com millorar-ho).

Després de l'assemblea i en haver escoltat la nostra població jove, vam analitzar la situació. Per una banda, vam comprovar que estan més o menys informats, que coneixen alguns trastorns i que, cada vegada més, visibilitzen i donen importància a una bona salut mental. Donen importància a sentir-se bé amb ells mateixos i amb la resta, també a estar acompanyats de bones amistats i tenir un bon suport per part de les famílies. Però també vam veure un reclam en detectar una manca de recursos tant dels adolescents i joves com dels adults que s'hi relacionen. És per això que des de Joventut vam decidir fer una miniguia amb la temàtica de salut mental.

També resulta que en aquell moment el Consell Insular de Menorca, a través del Departament de Cultura, Educació, Joventut, Esports i Ocupació va treure una línia d'ajuts per a ajuntaments dirigida a estudis i publicacions d'interès jove. Per tant, ja tenim la idea i una font de finançament, i és quan posam fil a l'agulla cercant qui pot formar part de l'equip de feina.

Creim moltíssim en el treball en equip, en l'enriquiment de cada projecte amb les aportacions de diferents punts de veure-hi, i és així com hem volgut que fos el treball i el desenvolupament per arribar a tenir la miniguia, amb les aportacions d'un grup de persones i professionals de diferents col·lectius i edats.

Així i tot, era necessari crear un petit equip de treball que ha fet realitat aquesta idea de preparar i compartir un recurs d'acompanyament. L'equip de feina ha estat format per Sara Camps, psicòloga, que ha fet el treball de camp i redactat el gruix gros dels textos; Gemma Contreras, que amb el disseny i les il·lustracions l'ha feta més propera i agradable de llegir, i jo mateixa, coordinadora del Servei Municipal de Joventut, per proposar, desenvolupar i coordinar el projecte.

No partíem de zero, agafam com a eina l'estudi fet per l'IME, *La salut mental de la població adolescent de Menorca. Impacte de la postpandèmia per covid-19*. D'acord amb aquest, decidim destacar els quatre trastorns i símptomes psicopatològics que l'estudi marca com a més freqüents a l'illa: ansietat, atacs de pànic, depressió i trastorns de la conducta alimentària.

Dins de cada apartat es fa una breu explicació, es presenten per-

centatges, es dona un llistat d'ítems que s'han de tenir en compte i alguns suggeriments, també s'hi troba un QR que et deriva a un altre recurs en forma de cançó, de sèrie o pel·lícula, anunci... En definitiva, facilitar-los una sèrie de recomanacions per detectar, gestionar i millorar les situacions en què es puguin trobar.

Imatge 1. La complicitat de l'equip durant la presentació de la guia

Font: Paula Anglada

La miniguia comença amb un eix cronològic que marca el període de desenvolupament d'una persona des del 10 anys fins als 19, una etapa vital en què els canvis són els protagonistes i pensam que és important de reflectir. L'eix cronològic està representat amb imatges acompanyades d'una frase clau i representativa, i arriba amb un punt d'humor a l'edat adulta que es representa d'una manera simpàtica amb un senyal d'estop (vida adulta). Abans de passar als quatre grans apartats de la miniguia hi ha una part

per fer una introducció al que l'OMS defineix com a salut mental i s'enumeren quins són els requisits que necessitem per gaudir d'un estat de benestar. Es recorda que durant l'adolescència són freqüents el malestar i la simptomatologia psicològica, que és normal patir de manera puntual algun sentiment de desànim.

També vam voler dedicar un petit espai a quatre elements que teníem clar havien d'aparèixer dins la miniguia:

a) Primer, fer referència al tema d'abús de pantalles i consum de substàncies. En aquest apartat no es descriuen els trastorns relacionats amb totes les addiccions, però sí que volem assenyalar la importància que tenen en la salut mental. Com en l'adolescència, les conductes abusives, tant en l'ús de xarxes socials com en el consum de substàncies, funcionen com un amplificador de la simptomatologia, aquí també es van introduir recursos a través de QR.

b) Segon, introduir el termòmetre emocional com a eina simbòlica per valorar els indicadors de salut que s'han descrit en els apartats anteriors. Es tracta de valorar com estam d'una manera molt visual i amb preguntes senzilles: pateisc més del que és normal?, fa massa temps que dura?, em trob bé?, estic satisfet amb la meua vida?, tenc il·lusions i ganes de fer coses?, etcètera.

c) Tercer, un apartat de *red flags* com a senyals d'alerta per tenir present per detectar alguna problemàtica. Sempre tenint en compte que s'han de produir diversos símptomes i de manera continuada.

d) Quart, destacar i recordar la importància de tenir uns bons hàbits per

al bon desenvolupament integral de l'individu cap a la vida adulta.

Tot i el respecte cap a la temàtica, s'hi ha volgut donar un caire proper, que pugui enganxar els adolescents i joves, i els facilitar la lectura a través de les imatges protagonitzades per un gall dindi. Evidentment, amb això no pretenem etiquetar (negativament) els nostres adolescents, sinó més bé visibilitzar una etapa de creixement apassionant. Tot i que necessiten relacionar-se entre iguals, i per això a vegades sembla que l'opinió de les amistats compta més, hem de ser conscients que també necessiten el suport i l'acompanyament de les persones adultes per a un millor desenvolupament cap a la vida que els espera. Entenem que la introducció de la figura del gall dindi és una tàctica per arribar als adolescents i facilitar-ne la comunicació, pretenem de manera respectuosa que els adolescents es puguin sentir més receptius a acollir i emprar aquesta eina. El gall dindi és una figura simpàtica que dona color a la miniguia; tot i representar diferents estats emocionals, sempre va acompanyat d'una estètica jove que el defineix com a part del col·lectiu i facilita la lectura. A l'eix cronològic, veim l'evolució del gall dindi durant les diferents etapes de l'adolescència fins al «corral adult». A les pàgines següents, el podem trobar a l'apartat de salut mental intentant desfer un munt de nusos que té al cap. A l'ansietat, se'l veu muntat en una atracció de muntanya russa. Als atacs de pànic, trobam un gall dindi tremolós. La miniguia combina el full blanc amb un color a la pàgina de cada apartat on hi ha la il·lustració.

Referent al títol de la miniguia, volíem emprar un llenguatge que els

representes i amb una expressió local, també que fes referència al personatge. Un dia, en una conversació informal amb alguns adolescents, va sorgir la idea i vam donar-hi forma. Vam optar per afegir-hi un subtítol que expliqués què teníem a les mans, una miniguia per reconèixer i millorar la salut mental.

Imatge 2. Portada de la miniguia

Font: Gemma Contreras

La miniguia és just una pinzellada a un tema molt ampli, és una petita aportació que s'ha volgut fer des del Servei de Joventut Municipal a una manca de recursos que es va detectar. És important la detecció precoç dels símptomes que s'hi descriuen i remarcar que una guia no reemplaça la valoració i tasca d'un professional de salut. Si hi ha sospites d'algun trastorn, s'ha de cercar ajuda d'un especialista al més prest possible.

La miniguia es pot trobar en format paper i es pot aconseguir contactant amb el Punt Jove de Ciutadella a través del correu puntjove@ajciutadella.org o del telèfon de contacte 971 48 42 31. En format

digital, la podeu trobar penjada al web municipal www.ajciutadella.org, dins l'apartat del Servei Municipal de Joventut. També es van preparar uns adhesius amb el gall dindi i un QR que dirigeix a l'enllaç de la miniguia.

Imatge 3. Adhesius amb el QR per fer-ne difusió

Font: Gemma Contreras

4. Conclusions

La miniguia ha rebut molt bona acollida, sobretot per part de les famílies i dels professionals que treballen amb el col·lectiu jove, que també era un objectiu per a nosaltres.

Quan es va anunciar la presentació de la miniguia per al mes d'abril de 2024, vam rebre cridades de companys i mitjans de comunicació interessats a saber més d'aquest projecte. Ens va sorprendre positivament l'interès generat i el públic assistent a la presentació, així com la implicació durant aquesta i el valor que es va donar a la feina feta.

Crear una guia de salut mental per a adolescents i joves ha estat molt positiu. És una eina que ajuda a donar visibilitat als trastorns i proporciona informació per mantenir una bona salut. També proposa als joves recursos per gestionar les emocions i ajuda a detectar problemes. Fer la miniguia ha suposat una eina més en positiu durant l'acompanyament integral que feim cap als adolescents i joves i les seves famílies, promovent el benestar emocional per fer front als reptes que es vagin trobant durant el desenvolupament d'aquesta etapa important de creixement.

Aquesta miniguia és just una pinzellada a un tema molt ampli, és una petita aportació que vam voler fer des de la nostra parcel·la, però vull aprofitar per fer una crida de la falta de recursos humans a l'abast de tothom i de la importància de reduir les llistes d'espera, especialment en temes de salut mental i menors, quan és tan necessari reduir l'impacte negatiu que es pugui produir en el seu creixement, la manca de diagnosi, tractament i seguiment.

Som conscients de la dificultat de fer llegir la informació al col·lectiu principal a qui va dirigit, per la qual cosa ens plantejam accedir-hi a través de les xarxes socials, presentant la miniguia a parts, en diferents tipus de presentacions (històries d'Instagram, posts a Tiktok...). Es tracta d'adaptar-nos a les seves principals maneres de comunicació i accés a la informació.

Agraïments

Agraïm haver trobat na Sara i na Gemma, dues professionals implicades i il·lusionades amb el projecte

que van entendre i millorar les idees que anava replegant. A les monitores del casal, na Caro i na Clara, per ser-hi sempre. Als joves que formen part del projecte Dijous a Punt i als adolescents Paula i Borja, per escoltar i proposar.

Referències bibliogràfiques

- AJUNTAMENT DE CIUTADELLA DE MENORCA (2024). *Estic emparadlat, i què? Miniguia per a reconèixer i millorar la salut mental*. Servei Municipal de Joventut. https://www.ajciutadella.org/WebEditor/Pagines/file/joventut/guia_SM.pdf
- PORTELLA, M.J. (2023) *La salut mental de la població adolescent de Menorca. Impacte de la postpandèmia per covid-19*. Institut Menorquí d'Estudis.
- VALERO, I.; MUÑOZ, J.; RODRÍGUEZ, V. (2021). «@croquetamental. Guía pràctica para la Salud Mental de los jóvenes». FEAFES Salud Mental Extremadura. <https://consaludmental.org/centro-documentacion/croquetamental-guia-salud-mental-jovenes/>

**El bienestar emocional
dels joves: una
experiència de treball
comunitari**

**ANTONIA SEGURA ROTGER
ANA RODRÍGUEZ ÁVILA
JOAN VAQUER SERVERA
ANDREU FORTEZA PIÑA
VIRGINIA LÓPEZ TIRADO
ISABEL CORTADA MARÍN**

Antonia Segura Rotger

Palma de Mallorca, 1984. Diplomada en Educació Social. Educadora Social del Centre municipal de Serveis Socials Llevant Sud de l'Ajuntament de Palma.

Ana Rodríguez Ávila

Palma de Mallorca, 1985. Llicenciada en Pedagogia. Tècnica comunitària en la Fundació Patronat Obrer de Sant Josep.

Joan Vaquer Servera

Palma de Mallorca, 1980. Diplomat en Educació Social i Llicenciat amb Pedagogia. Educador Social del Centre municipal de Serveis Socials Llevant Sud de l'Ajuntament de Palma.

Andreu Forteza Piña

Santa Margalida, 1962. Diplomat en Treball Social. Cap de Sector del Centre Municipal de Serveis Socials Llevant Sud de l'Ajuntament de Palma.

Virginia López Tirado

Esplugues, 1981. Diplomada en Educació Social per la Universitat de les Illes Balears. Educadora Social a la Unitat d'Atenció Comunitària i família de l'Ajuntament de Palma.

Isabel Cortada Marín

Palma, 1966. Diplomada en Magisteri, Llicenciada en Psicopedagogia, habilitada com a educadora social. Cap de Secció de la Unitat d'Atenció Comunitària i Infància dels Serveis Socials de l'Ajuntament de Palma.

Resum

Llevant Sud és un territori amb una llarga tradició comunitària gràcies al treball participatiu de les entitats ciutadanes i dels serveis que es troben i treballen als barris de Nou Llevant i de la Soledat. El procés comunitari té sentit i trajectòria per la feina que fa la Xarxa Socioeducativa Nou Llevant, a través de la qual s'articulen intervencions i projectes i s'aborden conjuntament els reptes comunitaris. Un d'aquests projectes és «Estima la teva salut!», dirigit a fomentar i millorar el benestar emocional dels adolescents i joves del barri. Les entitats i els serveis del barri estan sensibilitzats i són conscients de les dificultats i les mancances pel que fa a la salut emocional dels i les adolescents i joves del barri. Aquest projecte pretén dirigir la mirada comunitària i els esforços professionals a validar les inquietuds, les necessitats, les emocions, els sentiments i els pensaments dels i les adolescents i joves de Nou Llevant, i a donar-hi resposta.

Paraules clau: Intervenció comunitària / Benestar emocional / Acompanyament i treball en xarxa

Resumen

Llevant Sud es un territorio con una larga tradición comunitaria gracias al trabajo participativo de las entidades ciudadanas y de los servicios que se encuentran y trabajan en los barrios de Nou Llevant y de la Soledad. El proceso comunitario tiene sentido y trayectoria por el trabajo que hace la Red Socioeducativa Nou Llevant, a través de la cual se articulan intervenciones y proyectos y se abordan conjuntamente los retos comunitarios. Uno de estos proyectos es «Estima la teva salut!», dirigido a fomentar y mejorar el bienestar emocional de los adolescentes y jóvenes del barrio. Las entidades y los servicios del barrio están sensibilizados y son conscientes de las dificultades y carencias en cuanto a salud emocional de los y las adolescentes y jóvenes del barrio. Este proyecto pretende dirigir la mirada comunitaria y los esfuerzos profesionales a validar las inquietudes, necesidades, emociones, sentimientos y pensamientos de los y las adolescentes y jóvenes de Nou Llevant y darles respuesta.

Palabras clave: Intervención comunitaria / Bienestar emocional / Acompañamiento y trabajo en red

1. La intervenció comunitària a l'Ajuntament de Palma

La intervenció comunitària a l'Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Palma es defineix en el document «Criteris tècnics d'intervenció comunitària de l'Ajuntament de Palma» (2016) com «l'acció conjunta i consensuada entre entitats, serveis i persones residents en un barri per millorar la qualitat de vida i la convivència social d'una comunitat» mitjançant actuacions concretes, amb la participació de totes les persones implicades. S'entén la *comunitat* com les persones, les entitats i els serveis que viuen i conviuen en una zona o barri.

El treball en xarxa esdevé un principi fonamental de la intervenció comunitària, ja que possibilita una intervenció participativa, conjunta i consensuada que permet millores socials i prevenció de situacions de risc social per a les persones del territori o barri.

Aquesta intervenció es concreta a través de projectes dels equips professionals dels centres municipals de serveis socials comunitaris bàsics (CMSSCB).

El projecte d'intervenció comunitària es fa operatiu per mitjà d'un projecte de barri en què es decideixen els objectius i les línies d'actuació amb la finalitat de fomentar la recerca de solucions a dificultats socials que hi ha en un territori concret. Les fases del procés metodològic de la intervenció comunitària són les següents:

1. Coneixement previ i inicial de la comunitat
2. Diagnòstic comunitari participatiu
3. Planificació i execució conjunta d'actuacions
4. Avaluació continuada

Des de 2020, l'Ajuntament de Palma planteja una nova proposta d'intervenció comunitària amb la participació de les entitats territorials mitjançant la signatura de convenis singulars que complementen la intervenció comunitària que han duit a terme els CMSSCB fins al moment.

Concretament, al CMSSCB Llevant Sud se signà un conveni amb la Fundació Patronat Obrer de Sant Josep, una entitat que té una forta trajectòria i vinculació al territori. D'acord amb aquest conveni de col·laboració singular, treballen de manera conjunta els professionals del Centre Municipal de Serveis Socials de Llevant Sud i la Fundació Patronat Obrer i en xarxa amb les altres entitats i serveis de la comunitat.

2. La Xarxa Socioeducativa Llevant Sud

Pel CMSSCB Llevant Sud i els seus professionals, sempre ha estat molt important donar el protagonisme que es mereixen a les intervencions comunitàries. Així mateix, han pensat que aquestes actuacions han de ser compartides i elaborades amb la resta d'entitats i serveis dels barris objecte de la intervenció, així com de les persones del barri que hi vulguin participar.

Amb aquesta finalitat es fa i s'ha intentat fer, des de fa molts d'anys, que totes les intervencions comunitàries als barris, tant les impulsades pel CMSS Llevant Sud com per altres entitats i serveis, siguin acordades i responguin a les necessitats detectades i compartides.

A part d'altres intents que s'han fet al llarg dels anys, es valora que el que ha influït més en la creació de l'actual Xarxa Socioeducativa és el treball

de diagnòstic comunitari participatiu que va dur a terme el CMSSCB Llevant Sud amb la supervisió de Marco Marchioni l'any 2011. En aquell moment, es varen poder reunir la major part d'entitats i serveis dels barris de Polígon de Llevant (actualment Nou Llevant) i de la Soledat, es va comptar amb la seva aportació a través d'entrevistes i de col·loquis amb persones del barri, i es va confeccionar un diagnòstic de necessitats compartides, que varen quedar resumides en un document.

Per abordar i treballar aquestes necessitats, es posaren en marxa quatre comissions de feina:

- Comissió de Cultura
- Comissió de Seguretat i Convivència
- Comissió d'Equipaments i Infraestructures
- Comissió Socioeducativa

Aquesta darrera comissió fou la llavor del que és actualment la Xarxa Socioeducativa de Llevant Sud. Així com les altres comissions anaren perdent pes, la Comissió Socioeducativa, molt lentament, va anar incorporant professionals interessats, bàsicament, en temes d'absentisme escolar, problemes de comportament, necessitats de suport educatiu i altres qüestions sorgides en el diagnòstic.

A la primera reunió hi assistiren tres persones, però, amb el temps i molta feina, la Xarxa Socioeducativa actualment compta amb un gran nombre d'entitats i serveis participants dels barris de Nou Llevant i la Soledat.

S'ha de dir que aquesta xarxa ha passat de centrar el seu objectiu de feina en temes eminentment educatius a formular propostes que tenen

a veure amb tots els espectres de necessitats, sobretot de la població infantojuvenil i de les seves famílies, i també de la població de la tercera edat, com, per exemple:

- Ocupació del temps lliure
- Suport educatiu
- Suport emocional
- Suport a l'aïllament social
- Convivència i cohesió social

De fet, pràcticament totes les intervencions que es fan en aquests moments des del treball comunitari sorgeixen de les propostes fetes a les reunions de xarxa a partir de necessitats detectades per les diferents entitats i serveis que la conformen.

És, en definitiva, una voluntat constant de compartir les necessitats i les actuacions que se'n deriven, voluntat que queda palesa en una coordinació i col·laboració constants i estables entre entitats i serveis del barri.

El 2012, s'inicia el Projecte d'intervenció comunitària Cases Baixes, el qual pretén unificar les accions desenvolupades a la Soledat. A partir de setembre del 2016, es replanteja el projecte per donar-li un caire més comunitari, es proposen objectius per als diferents sectors poblacionals i s'actua mitjançant diferents intervencions impulsades pel CMSS Llevant Sud. En aquest projecte es promou la creació de la Taula d'Entitats de la Soledat, la qual inicialment està formada per setze entitats i serveis.

L'any 2016, es posa en marxa el Projecte d'intervenció comunitària Pisos Alts a la barriada de Nou Llevant, amb l'objectiu de millorar la convivència i la cohesió per afavorir la integració social a la comunitat. Un dels seus

objectius operatius era facilitar les xarxes de suport entre entitats, serveis i associacions presents al territori. Sorgeix així la Xarxa Socioeducativa de Nou Llevant, la qual al principi estava conformada per devuit entitats i serveis del territori.

Totes les actuacions que surten d'aquest projecte es duen a terme mitjançant el treball en xarxa i la implicació de totes les entitats del territori. Malauradament, queden en suspensió l'abril del 2019 amb la crisi sanitària de la COVID-19 i el confinament de la població.

A finals de 2020, la Fundació Patronat Obrer de Sant Josep signa un conveni singular amb l'Ajuntament de Palma per desenvolupar el projecte d'intervenció comunitària Llevant Sud als barris de Nou Llevant i de la Soledat juntament amb l'equip de professionals del CMSSCB Llevant Sud. Això va facilitar l'actualització del diagnòstic participatiu del territori i la redefinició dels projectes marc d'intervenció per donar resposta a les noves necessitats de les barriades.

Els inicis del projecte d'intervenció comunitària Llevant Sud varen estar marcats per la pandèmia del 2020 i la tornada a la «nova normalitat». El confinament i les restriccions sanitàries varen suposar l'aturada completa d'algunes de les entitats del territori i, com a conseqüència de les mesures preventives, de les iniciatives comunitàries. Es va prioritzar l'atenció de les necessitats més immediates i bàsiques de la població, i es va fer una intervenció més assistencial i individual. Com a conseqüència, la Xarxa Socioeducativa de Nou Llevant i la Taula d'Entitats i Serveis de la Soledat varen quedar parilitzades temporalment, la qual cosa va

dificultar en gran manera l'elaboració d'un diagnòstic realment participatiu.

Davant aquesta situació, un dels objectius prioritaris del primer any del projecte d'intervenció comunitària Llevant Sud va ser identificar les entitats, els serveis i les associacions del territori i després posar-s'hi en contacte per reactivar les xarxes de treball comunitari, elaborar un diagnòstic participatiu amb la seva visió sobre la situació de les barriades i crear una guia de recursos per a la població.

Al llarg dels quatre primers anys d'implementació del projecte d'intervenció comunitària Llevant Sud (2020-2024) hi ha hagut una evolució clara de les xarxes de treball comunitari al territori. La pandèmia va dificultar notablement el desenvolupament de projectes comunitaris propis dirigits a millorar les condicions de vida del territori, fet que va dur a incorporar les entitats i els serveis de la Taula d'Entitats i Serveis de la Soledat a la Xarxa Socioeducativa de Nou Llevant, que va passar a anomenar-se Xarxa Socioeducativa de Llevant Sud. De manera paral·lela, la unificació de l'estructura, el moviment continu de la població entre totes dues barriades i l'existència d'objectius i problemàtiques similars varen dur a la unió dels projectes marc en un únic Projecte d'intervenció comunitària.

L'augment d'entitats a la Xarxa Socioeducativa de Llevant Sud, amb l'increment de la participació i la complexitat consegüent de la xarxa, va generar la creació de comissions i subcomissions de feina, de manera que es va reforçar significativament el protagonisme de les entitats, que es varen convertir en el nucli al voltant del qual es desenvolupava bona part del projecte. L'estructura del projecte d'intervenció comu-

nitària Llevant Sud sofreix importants canvis i comença a desenvolupar-se a partir de dos eixos fonamentals:

Eix 1. Xarxa Socioeducativa de Llevant Sud

La Xarxa Socioeducativa de Llevant Sud és l'espai en el qual entitats, serveis i associacions del territori posen el comú el treball, les necessitats i les experiències, i de la qual deriven les diferents comissions i subcomissions de feina en què es dissenyen, es desenvolupen i s'avaluen les actuacions conjuntes:

- Comissió de festes i cultura: organització dels esdeveniments de la barriada (festes, fires, etc.).
- Comissió esportiva: projecte d'esport al carrer, organització de diades esportives, tornejos, etc.
- Comissió de persones majors: dirigida a desenvolupar un projecte d'intervenció comunitària que té

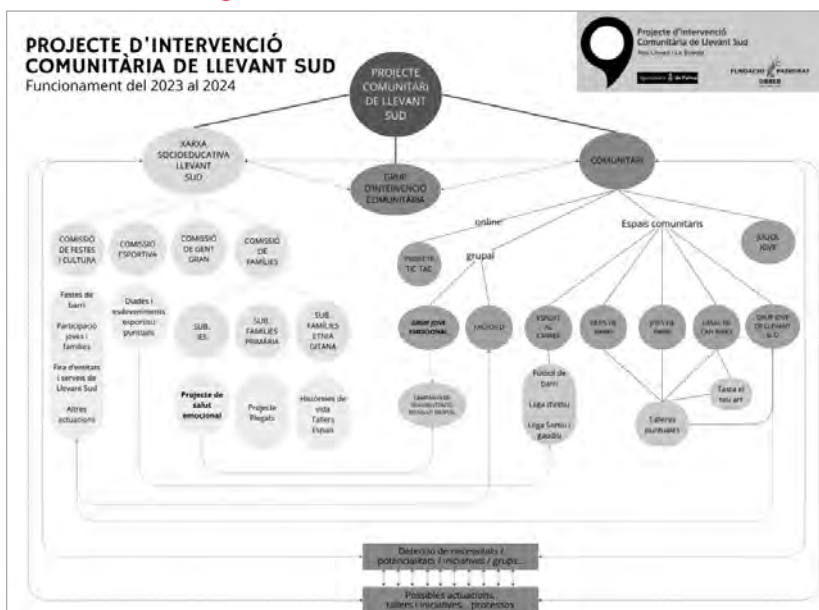
com a població objectiu les persones majors del territori.

- Comissió de famílies:
 - Subcomissió d'instituts: projecte de salut emocional als instituts.
 - Subcomissió de famílies de primària: dirigida a fomentar la participació de les famílies a l'escola i en els processos educatius dels seus fills, a fer campanyes de conscienciació, etc.
 - Subcomissió de treball amb famílies d'ètnia gitana: treball contra l'estigmatització de la població d'ètnia gitana, foment de la inclusió escolar, etc.

Eix 2. Intervenció comunitària al carrer

Fa referència a totes les actuacions dirigides a fomentar la participació comunitària de la població del territori, la intervenció en el medi obert i la dinamització dels espais públics del territori.

Imatge 1. Xarxa Socioeducativa de Nou Llevant

L'evolució del projecte durant aquest darrer període d'intervenció destaca per l'augment del protagonisme de la Xarxa Socioeducativa de Llevant Sud com a agent promotor del desenvolupament comunitari del territori, per la consolidació de la xarxa com a grup i per l'increment de la seva autonomia a través de les comissions i les subcomissions de feina. Actualment, la Xarxa Socioeducativa de Llevant Sud compta amb la participació de més de trenta-cinc entitats i serveis del territori.

3. Els adolescents i joves i el seu benestar emocional

3.1. Situació postpandèmia

Després de la pandèmia, el col·lectiu d'adolescents i joves es va convertir en un grup poblacional molt més vulnerable. La taxa d'augment de suïcidis i situacions d'estrès a Espanya era esgarrifosa (25 %). Les dades de l'OMS (novembre del 2021) eren molt preocupants:

En el mundo, uno de cada siete jóvenes de 10 a 19 años padece algún trastorno mental, un tipo de trastorno que supone el 13 % de la carga mundial de morbilidad en ese grupo etario. La depresión, la ansiedad y los trastornos del comportamiento se encuentran entre las principales causas de enfermedad y discapacidad entre los adolescentes. El suicidio es la cuarta causa de muerte entre los jóvenes de 15 a 29 años. El hecho de no ocuparse de los trastornos de salud mental de los adolescentes tiene consecuencias que se extienden a la edad adulta, perjudican la salud física y mental de la persona y restringen

sus posibilidades de llevar una vida plena en el futuro.

L'adolescència és una etapa única. Els canvis emocionals, físics i socials que es produeixen en aquest període, a més de l'exposició a la pobresa, el maltractament o la violència, poden provocar que els adolescents siguin més vulnerables a problemes de salut mental. Protegir-los de l'adversitat, promoure els aprenentatges socioemocionals i el benestar psicològic, així com garantir que puguin accedir a una atenció de la salut mental, són factors fonamentals per garantir la seva salut durant aquests anys i l'edat adulta.

L'actualització del diagnòstic participatiu de l'any 2022 deixa patent la preocupació de la Xarxa Socioeducativa per l'empitjorament de la salut emocional dels adolescents i joves del territori. Així, es considera la necessitat de treballar la gestió emocional de la població infantojuvenil i de fer accions dirigides a l'acompanyament i al suport emocional de les famílies, a més de millorar les competències parentals d'aquestes, les quals expressen la seva preocupació sobre com fer front a aquesta etapa de la vida dels seus fills d'una manera adequada.

3.2. Detecció de les necessitats socioemocionals del col·lectiu

Els i les educadores socials de Llevant Sud, preocupats i, a la vegada, sensibilitzats respecte a aquesta realitat, varen començar a detectar i a intervenir amb perfils d'adolescents i joves amb conductes de risc molt greus. Entre els adolescents i joves del territori hi ha un augment notable de situacions d'estrès, trastorns d'ansietat i d'alimentació, conductes autolítiques, situacions d'aïlla-

ment social, addiccions a les pantalles i les noves tecnologies, les situacions de consum, mala gestió de l'avorriment, manca d'hàbits saludables, absentisme escolar, problemes d'autoestima, assetjament, somatització de malalties, problemes de desadaptació social, poca adherència als recursos sanitaris, manca de vinculació amb els professionals especialitzats, etc.

Mitjançant la intervenció individual i familiar, es va observar un increment elevat de joves que presentaven problemes de salut emocional, relacional i mental. Es va valorar que aquest col·lectiu no rebia el suport i l'atenció suficients, i que els familiars no tenien les habilitats ni els recursos suficients per poder garantir la protecció dels seus menors resilents i proporcionar un cura adequada a les seves necessitats socioemocionals. També es valorà que els menors no disposaven de les eines suficients per demanar ajuda, protegir-se d'aquestes amenaces ni fer contenció i autocura del seu estat emocional i personal.

Ens trobàvem amb una realitat administrativa poc afavoridora i amb els circuits establerts saturats. Els serveis del territori, a pesar de la seva bona voluntat i de comptar amb professionals molt implicats, com professors de serveis comunitaris (PSC) dels centres educatius i infermeres del centre de salut, també estaven desbordats i no tenien recursos suficients per poder donar resposta de manera unilateral a aquestes necessitats i problemàtiques tan concretes.

Tots aquests factors varen afectar la salut emocional i mental dels i les joves de les barriades, amb una cronificació evident, de manera que al llarg del temps es convertí en una

problemàtica de salut comunitària, ja que era una realitat compartida i viscuda per moltes famílies, nins, nines i adolescents, i serveis i recursos de les barriades.

En aquell moment, la comunitat necessitava, més que mai, disposar de recursos de suport emocional estables, espais de socialització consolidats, referents de suport i de seguiment coordinats i cohesionats, i sobretot proporcionar als i les menors l'oportunitat de poder experimentar un procés d'aprenentatge socioemocional i de creixement personal, així com gaudir d'un entorn sa i sensibilitzat.

Per això, es va pensar a intervenir directament i específicament amb els i les adolescents i joves, per millorar i promocionar el seu benestar emocional i dotar-los d'habilitats, eines i capacitats. Calia enfortir el seus factors de protecció, treballar l'apoderament i el mereixement positiu del col·lectiu i el desenvolupament del seu potencial, i implicar-hi al mateix temps els seus familiars, els professionals més directes i la comunitat en general.

S'ha de deixar constància que el territori de Nou Llevant i La Soledat, gràcies a la seva trajectòria de treball comunitari i a la dedicació i la mirada comunitària dels diferents professionals que hi treballen, sempre ha disposat d'una àmplia oferta de recursos d'oci i esportius molt beneficiosos per a la salut dels i les adolescents i joves.

3.3. Diagnòstic comunitari i proposta d'intervenció grupal

Posteriorment, la detecció dels serveis socials comunitaris bàsics es va traslladar a la Xarxa Socioeducativa de Llevant Sud. Es va decidir passar

a l'acció amb dues propostes d'intervenció directa:

- En primer lloc, programar una intervenció basada en una metodologia grupal terapèutica, coordinada amb el programa CaixaProinfància.
- En segon lloc, implantar un projecte comunitari, el fil conductor del qual fos la promoció del benestar emocional dels i les joves, i que fos impulsat pel projecte d'intervenció comunitària Llevant Sud, els centres educatius i el Centre de Salut Emili Darder.

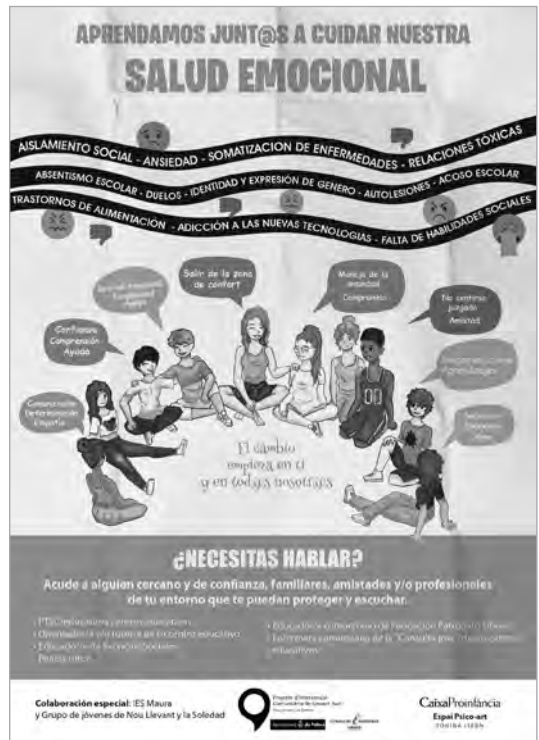
El mes de novembre de 2022 (curs escolar 2022-2023), es va impulsar el primer grup de teràpia emocional amb els i les adolescents i joves del territori (entre 13 i 17 anys). Es va desenvolupar una intervenció grupal de caràcter setmanal (els divendres horabaixa, de les 17 h a les 19h) que va acollir 15 joves de Nou Llevant i la Soledat, derivats per les entitats i pels serveis del territori (Serveis Socials Llevant Sud, CaixaProinfància, Fundació Patronat Obrer de Sant Josep i centres educatius de secundària). Dels 15 joves que varen començar a assistir-hi, 5 varen abandonar el procés per motius personals o per manca de motivació i 7 varen aconseguir millorar les seves habilitats i capacitats.

Es va dur a terme aquesta intervenció grupal durant 8 mesos, a càrrec d'una educadora social de Serveis Socials i una terapeuta del programa CaixaProinfància. Es feren 15 sessions de teràpia grupal, tres sortides, dos tallers de teatre negre, un taller de resolució de conflictes i una sessió amb les famílies a final del curs escolar.

Durant aquestes sessions es varen treballar diferents aspectes socioemo-

cionals: prendre consciència del cos i de la ment; valorar la importància de saber demanar ajuda i de sentir-se escoltat; expressar les emocions i els pensaments; donar validesa als sentiments propis i aprendre a legitimar els sentiments dels altres; identificar creences; prendre decisions; identificar estressors i situacions que provoquen ansietat; analitzar els diferents contextos escolars, familiars i socials que afecten els menors i com els condicionen; afrontar situacions i problemes de la vida quotidiana (relacions tòxiques, dol migratori, dols familiars, autoestima, gestió de l'avorriment, manca d'hàbits, autoexigència, manca d'autocontrol, somatització de malalties, xarxes socials, etc.).

Imatge 2. Cartell *Aprenem junts a cuidar la nostra salut emocional*

Durant el curs escolar, amb aquest grup de joves referents, es va voler crear un material de sensibilització per difondre a la comunitat la necessitat de demanar ajuda a temps, conscienciar altres iguals sobre aquest tema i poder formar part d'un procés de transformació i de maduresa socioemocional.

Durant el curs escolar 2023-2024, el nivell de demanda i de detecció de necessitats i de situacions de risc entre l'adolescència i la joventut del territori, a més dels resultats de la primera experiència amb el grup terapèutic i el grau de satisfacció dels menors i de les seves famílies, varen fer que es decidís ampliar a dos els grups terapèutics, grup inicial i grup avançat (els divendres de les 16 h a les 18 h i de les 18 h a les 20 h, de gener de 2024 a juny de 2024).

Al grup inicial hi varen participar 13 joves, dels quals 3 varen assistir de manera ininterrompuda a les sessions. Al grup avançat hi varen participar 14 joves i es varen produir 3 baixes a mitjan curs. Els 11 joves participants que quedaren varen mostrar un nivell de compromís molt alt i una assistència bastant constant. Cal dir que per a 4 dels 11 joves era el segon any que participaven en el grup emocional.

A continuació, es presenta una imatge del grup de joves i la transcripció de dos testimonis del grup.

«Mi grupo de los viernes me da mucha tranquilidad, y la gente y los compañeros, y sobre todo Tonina, me dan mucha ayuda. Me relaja, me divierto bastante con las actividades que hacen y aprendo mucho de cómo actuar en diferentes situaciones. En el grupo me he dado mucha cuenta de que entre todos hay mucha empatía y

nos ayudamos mutuamente si alguien tiene un problema bastante grande o no sabe cómo afrontarlo. Algunos temas que me han gustado y que hemos hablado algunas veces han sido sobre las voces de autosabotaje que tenemos en nuestra mente o cómo nos afectan algunas personas. Estos temas me han ayudado en mi día a día». (A. P. S.)

Imatge 3. Dinàmica amb disfresses. Grup jove de teràpia emocional

«Mi experiencia en esta terapia ha sido muy innovadora ya que nunca había tratado ningún tema así con un grupo tan grande, porque para mí es un tema muy complicado juntarme con tantas personas y ha sido como encontrar..., como cuando de pequeña me dieron un juguete por primera vez y no sabía utilizarlo, y tenía ese miedo, pues cuando llegué por primera vez me daba el mismo miedo, ya que no sabía cómo interactuar o hablar con la gente o llevar el tema. Una de las cosas que he aprendido aquí es a no juzgar a las personas aparentemente. La generación de hoy en día juzgamos sin saber qué le pasa a la gente, y más los adolescentes, por según como sean, como vistan

o como vayan. Y aquí he aprendido que no por como vayan o de donde vengan son malas personas; son personas maravillosas y lo están pasando muy mal y necesitan más ayuda de lo normal. El grupo también me ha servido para sentirme escuchada y sentir que alguien me apoya, porque yo tengo a mis amigas, y es verdad que me puedo sentir muy apoyada, pero cuando encuentras a gente que pasa por situaciones similares o que te llega a comprender del todo es un alivio y te quitas un peso de encima. En este grupo me ha ayudado mucha gente, han escuchado mis problemas y me han aconsejado, y he apreciado que el problema no era tan grande como la importancia que le estaba dando». (X. M. P.)

3.4. Experiència pilot a l'IES Nou Llevant (curs 2022-2023)

Una vegada feta l'exploració de recursos comunitaris al territori, es va comprovar que, al marge de la implementació de tallers puntuals als centres educatius, no hi havia recursos de caràcter estable i específic centrats a donar resposta a aquestes necessitats socioemocionals dels i les adolescents i joves de les barriades. Paral·lelament a l'impuls dels grups terapèutics, es va iniciar el contacte amb altres serveis dels barris més especialitzats, com és el cas del centre de salut, per conèixer la seva mirada i el seu parer quant a les necessitats d'aquest col·lectiu.

A principis de desembre de 2022, es va fer un primer contacte amb una infermera del Centre de Salut Emili Darder per compartir aquesta problemàtica, i va manifestar la seva

preocupació respecte a la inactivitat i la manca de resultats de la Consulta Jove als centres educatius. Una realitat que es feia evident i extensible a tots els centres educatius del territori de la Soledat i Nou Llevant. A partir d'aquesta coordinació, va néixer una nova aliança.

A mitjan desembre de 2022, es va plantejar a la Xarxa Socioeducativa aquesta preocupació amb molta força i decisió, amb la intenció de poder dissenyar una proposta d'intervenció i treballar des d'una visió més comunitària, cohesionada i coordinada. Es decidí reorganitzar la Xarxa Socioeducativa en subcomissions, ja que prèviament estava dividida en dues macrocomissions, per fer més operativa i pràctica la feina en xarxa i impulsar iniciatives de sensibilització i conscienciació sobre la promoció del benestar i la salut emocional dirigides a famílies, als seus fills i filles.

De manera comunitària i unificada, es va decidir configurar una subcomissió amb els centres educatius de primària (subcomissió Good Morning), per treballar preventivament amb les famílies, i una subcomissió amb els centres educatius de secundària (subcomissió IES), per començar una tasca conjunta amb infermeres comunitàries, professorat de serveis comunitaris, equips d'orientació, professorat, i educadors i educadores del Projecte d'intervenció comunitària.

El mes de gener de 2023, es va dur a terme la primera reunió amb la subcomissió de centres educatius de secundària de la barriada per presentar una proposta d'esborrany. Atès que la major representació i presència d'adolescència i joventut d'una barriada es concentra als centres educatius, la idea

era crear una experiència pilot que afavorís la promoció de la salut de l'alumnat dels centres i que a la vegada es pogués transferir als diferents centres educatius de la barriada mitjançant una metodologia participativa i desenvolupant sessions vivencials i dinàmiques en les quals l'alumnat pogués reconèixer les seves necessitats i mancances socioemocionals i les seves fortaleses, expressar-se, sentir-se escoltat, i compartir sentiments i pensaments amb la resta d'iguals.

Finalment, juntament amb l'IES Antoni Maura, l'IES Nou Llevant, el programa CaixaProinfància, el Projecte d'intervenció comunitària Llevant Sud i el Centre de Salut Emili Darder, es va decidir que s'implementaria una experiència pilot de tres mesos (abril, maig, juny) a l'IES Nou Llevant. Es va seleccionar un grup classe, 2n d'ESO, amb 16 adolescents, per promoure la interacció, l'empatia, la confiança, el vincle, la cohesió de grup, l'expressió d'emocions, l'autoconeixement, l'empatia i la comunicació amb el grup seleccionat.

Cal dir que l'IES Antoni Maura –de manera paral·lela al procés comunitari i pel seu compte, però sempre acompanyant la subcomissió i donant-li suport– va iniciar el mes de febrer de 2023 una experiència semblant, que encara té continuïtat, amb una metodologia pròpia i amb recursos professionals propis, com és el cas d'una terapeuta corporal (finançament per mitjà del programa PROA+ Next Generation).

Finalment, a l'IES Nou Llevant, per començar l'experiència pilot, es varen fer quatre sessions amb la terapeuta, professorat de serveis comunitaris, l'educadora social del Projecte d'in-

tervenció comunitària i la infermera comunitària. Els objectius es varen centrar a explorar la salut emocional, relacional i mental de l'alumnat.

El nivell de satisfacció del grup, de l'equip directiu i del tutor va ser molt alt, i la valoració dels resultats obtinguts, molt positiva. Es va passar un qüestionari d'avaluació a l'alumnat, del qual es varen extreure les conclusions següents:

- Grup més cohesionat.
- Es coneixen més que abans.
- Més apropament entre els membres del grup.
- Més confiança.
- Més capacitat per resoldre els conflictes.
- Aprenentatge de tècniques de relaxació.
- Aprenentatge sobre com afrontar la vergonya.
- Més recursos per expressar les emocions, etc.

Es pot dir que hi ha un abans i un després de les sessions.

4. Projecte «Estima la teva salut (emocional)» (curs 2023-2024)

Després d'haver implantat l'experiència pilot a l'IES Nou Llevant, durant el curs escolar 2023-2024 es varen afegir a la subcomissió els centres educatius següents: col·legi concertat Sant Vicenç de Paül, CEIPIESO Pintor Joan Miró i IES Aurora Picornell. En el darrer trimestre del curs s'hi va incorporar l'IES Borja Moll (FP).

Es va dissenyar el projecte «Estima la teva salut (emocional)», i la intervenció es va estructurar en quatre fases.

4.1. Els objectius i les fases del projecte

Fase 1. Fomentar capacitats i habilitats de promoció i autocura del benestar emocional dels i les adolescents amb sis sessions grupals, seguint una metodologia participativa i psicodinàmica mitjançant la qual l'alumnat i els professionals participen de manera activa en les sessions. Els adults es presenten com uns integrants més del grup; hi participen amb propostes, implicació vinculant, experiències, vivències, emocions, etc.

La integració grupal permet treballar l'empatia i reconèixer-se en l'altre. La terapeuta proposa dinàmiques de grup i exercicis vivencials que permeten la introspecció i donar i rebre retroalimentació. El més important és generar un vincle afectiu de grup entre els participants, de confiança i respecte mutu, en un entorn segur i còmode, per fer activitats i dinàmiques. Es fa una escolta activa dels emergents individuals i grupals i es van proposant dinàmiques. Les sessions no estan marcades ni programades al detall, es van adaptant segons els emergents (necessitats expressades). S'utilitzen tècniques verbals i propostes centrades en la música, l'expressió corporal, l'art, l'escriptura, l'atenció plena (*mindfulness*), etc. L'abordatge és molt vivencial i amb mètodes psicocorporals, per afavorir el desbloqueig mental i la relaxació, l'autoconeixement, la identificació i la regulació de les emocions, i una vivència integradora de cos i ment. Els objectes transicionals, com les pilotes i les teles, són fonamentals per poder vincular-se millor amb un mateix (identitat i autoestima) i vincular-se re-

lacionalment. Finalment, es fa un tancament de les sessions amb els participants per alliberar tensions, tornar a un mateix i fer una cloenda grupal.

Centres educatius implicats: CEI-PIESO Pintor Joan Miró, IES Aurora Picornell, Col·legi Sant Vicenç de Paul i IES Nou Llevant.

Fase 2: Reactivar l'espai de la Consulta Jove als centres educatius de referència. Integrar les infermeres comunitàries en els equips operatius de les escoles. Implicar les infermeres en les sessions grupals de capacitació (per iniciar el vincle). Fer publicitat de l'espai de la Consulta Jove (amb el suport del grup promotor) i donar-lo a conèixer. Idear una estratègia de difusió. Convertir els joves referents en informadors i «formadors», perquè puguin explicar el paper de la Consulta Jove (referents de salut i agents de canvi). Donar-los protagonisme. Explorar les demandes i els dubtes del grup promotor i poder elaborar conjuntament uns continguts que donin resposta a aquestes demandes (per exemple, alimentació, addicció a begudes energètiques, hàbit de son...). Donar resposta a les demandes individuals, establint canals efectius i accessibles (espais d'intimitat i confidencialitat). Valorar la implicació d'altres figures professionals i sanitàries. Fomentar la motivació respecte a l'adquisició d'hàbits de vida saludables a través de la Consulta Jove.

Fase 3. Sensibilitzar la comunitat educativa sobre la importància de tenir cura de la salut emocional (acció al centre educatiu). Organitzar i desenvolupar una acció de sensibilització als centres educatius. Intentar

implicar les famílies en els processos socioeducatius i emocionals dels seus fills i filles. Implicar-hi el claustre i l'equip directiu.

Fase 4. Crear consciència col·lectiva i comunitària respecte a la importància de tenir cura de la salut emocional (acció fora del centre educatiu). Organitzar i desenvolupar una acció de sensibilització dirigida a la comunitat emmarcada en la setmana de la Fira d'Entitats (maig de 2024). Hi participen tots els referents juvenils i agents de canvi dels centres IES Antoni Maura, IES Nou Llevant, IES Aurora Picornell, CEIPESO Pintor Joan Miró i els dos grups terapèutics de joves.

A principi de curs, els i les professionals de la subcomissió decidiren programar un conjunt d'accions i de sessions que es varen anar adaptant a cada centre educatiu segons el perfil de les persones participants, la configuració dels grups, les particularitats de cada escola, el nombre de professionals implicats, el calendari escolar i la confecció de l'equip operatiu (referent educatiu del centre, educadora social del projecte d'intervenció comunitària, la infermera comunitària de referència i el terapeuta).

Inicialment, cada centre educatiu, amb el consentiment dels progenitors, va seleccionar els i les alumnes tenint en compte la seva predisposició al canvi, la situació vital, la voluntarietat i la motivació. Aquests alumnes varen aconseguir reforçar el seu propi procés personal, prenent consciència d'alguns aspectes per millorar; varen organitzar i impulsar accions dirigides a promocionar i difondre la Consulta Jove, i varen promoure la sensibilitza-

ció col·lectiva entre els seus companys de centre i altres iguals del territori.

L'alumnat protagonista del projecte va rebre el nom de «referents de salut i agents de canvi».

- CEIPESO Pintor Joan Miró: 7 alumnes referents de salut i agents de canvi.
- IES Nou Llevant: 15 alumnes referents de salut i agents de canvi.
- IES Aurora Picornell: 13 alumnes referents de salut i agents de canvi.
- Col·legi Sant Vicenç de Paül: 8 alumnes referents de salut i agents de canvi.
- IES Antoni Maura: 13 alumnes referents de salut i agents de canvi (aquest institut ha participat en les fases 2, 3 i 4).

A continuació, es detallaran dues de les experiències dutes a terme amb els centres educatius de secundària durant el curs escolar 2023-2024 (IES Nou Llevant i CEIPESO Pintor Joan Miró).

4.2. Experiència de l'IES Nou Llevant

Durant la fase 1 del projecte «Estima la teva salut emocional», es varen fer sis sessions amb el grup classe de 3r d'ESO de diversificació. L'elecció del grup es va fer en reunions operatives amb el grup de treball format per professionals tant de l'institut (tutor i professor tècnic de serveis a la comunitat) com dels Serveis Socials Comunitaris (educador social).

En aquestes sessions es varen treballar aspectes de la salut emocional:

- Identificar emocions.
- Connectar les emocions amb el cos.

- Prendre consciència de la importància de les emocions.
- Aprendre com gestionar les emocions de manera saludable.
- Sessions de respiració i relaxació.
- Aplicar els aprenentatges a la vida quotidiana dels adolescents mitjançant situacions reals.

La metodologia emprada en aquests sessions va ser des d'una perspectiva dinàmica, participativa i vivencial. Hi varen participar tant la terapeuta com l'educador social dels Serveis Socials i la infermera del centre de salut.

L'assistència i la participació dels adolescents varen ser molt satisfactòries. Es va poder constatar mitjançant observació directa com els adolescents experimentaven un procés de desenvolupament personal lligat a l'aprenentatge de la salut i la gestió emocional i com podien transferir aquests aprenentatges al seu dia a dia.

A la fase 2 del projecte, consistent a promocionar la Consulta Jove gestionada per la infermera a l'institut, es va formar un grup promotor, format pels adolescents, el tutor, la infermera i l'educador social, que va fer reunions de treball per acordar una estratègia de promoció dins l'institut en què el grup d'adolescents agents de canvi tingués un protagonisme cabdal.

Així, es va organitzar un microteatre en el qual s'escenificaven diferents problemes sociemocionals que podien patir els adolescents (conductes autolítiques, problemes d'autoestima, consum de drogues, incomunicació i aïllament, etc.) i es donava a entendre mitjançant la representació que podien anar a la Consulta Jove per tractar-los. Aquesta iniciativa, que va tenir una bona acollida, va ser escri-

ta, dirigida i representada pel grup d'adolescents a tots els grups classe de l'institut.

La fase 3 del projecte, en què es duia a terme una iniciativa de sensibilització de la salut emocional en la comunitat educativa, va ser a càrrec de dos grups de treball dels adolescents agents de canvi, que crearen contingut per difondre. Un dels grups ho va fer per les xarxes socials del mateix institut i l'altre amb cartells. En ambdós casos també es feia referència a la Consulta Jove com a espai per poder donar resposta a les necessitats socioemocionals de l'alumnat.

4.3. Experiència CEIPIESO Pintor Joan Miró

A les sis sessions de la fase 1 del projecte «Estima la teva salut emocional» es varen treballar els continguts següents: gestió de l'avorriment, com demanar ajuda externa, situacions d'ansietat, somatització de malalties, valors i creences familiars, aspectes de la comunicació familiar, rols familiars (germans grans, mitjans i petits), expectatives familiars, el paper que tenen les mentides en la vida quotidiana, fòbies i pors, l'autoconfiança, com desenvolupar emocions positives (com l'agraïment), etc.

A la fase 2 del projecte, per promocionar la Consulta Jove, inicialment es va pensar a organitzar una gimcana amb tots els cursos escolars del CEIPIESO Pintor Joan Miró i plantejar qüestions i dubtes interessants, per estimular la curiositat de l'alumnat d'una manera divertida i entretinguda, però finalment no es va poder dur a terme aquesta iniciativa perquè coincidia amb l'aniversari de l'escola.

Posteriorment, es va optar per preparar un joc de rols (format audiovisual) amb els agents de canvi i la infermera comunitària, i a través d'aquest canal, poder representar tres supòsits de consulta jove. Es va voler utilitzar un format útil per difondre la Consulta Jove (material audiovisual) i així representar de manera senzilla «exemples» de casos reals i donar-los visibilitat i protagonisme, i per apropar la imatge de la Consulta Jove a l'alumnat. D'aquesta manera, es va poder conèixer la Consulta Jove com un espai de confidencialitat, proper i íntim, en què l'alumnat pot rebre orientació i suport, ja sigui per part de la infermera directament o per part d'un altre professional si la infermera i l'adolescent/jove ho valoren i ho consideren convenient (per exemple, PSC, metge, familiar, psicòleg, etc.).

- Supòsit 1: adolescent/jove que experimenta ansietat quan ha d'exposar un treball a classe o fer front a un examen.
- Supòsit 2: adolescent/jove que té una autoexigència molt elevada, que s'estressa molt, que viu angosat/ada, que sempre està preocupat/ada per tot, que només es dedica als estudis, sense disposar de temps d'oci o temps per desenvolupar altres activitats d'interès que l'ajudin a desconnectar.
- Supòsit 3: jove amb dificultats per relacionar-se amb els iguals dins l'aula.

Aquesta experiència es va presentar a la Fira d'Entitats el mes de maig.

La fase 3 del projecte, que va tenir lloc el mes de maig, es va centrar a dissenyar un concurs de cartes d'agra-

ïment i les bases corresponents. El concurs es dirigia al professorat i a l'equip directiu del centre educatiu. Voluntàriament, els professionals del centre podien dur a terme aquest exercici de gratitud i presentar la seva carta a una bústia. Prèviament a la posada en marxa del concurs, es va treballar amb el grup promotor la importància de poder «expressar gratitud» de manera lliure, espontània i natural, posant èmfasi en la necessitat de promoure davant la vida, sempre que es pugui, una actitud positiva i emocions positives que afavoreixin el propi benestar emocional.

El mes de juny, el concurs va concloure amb la proclamació de tres guanyadors i amb una entrega de premis a càrrec del grup d'agents de canvi del CEIPIESO Pintor Joan Miró.

Els joves d'aquesta escola, a final del curs escolar, també varen participar en la redacció de l'article «Taller emocional: cuida't, cuidem-nos» per a la revista del CEIPIESO Pintor Joan Miró, en què descrivien la seva participació en el projecte i es definien com a «socis de la Consulta Jove».

A la fase 4 del projecte es va desenvolupar una iniciativa comunitària relacionada amb la salut emocional. Es va triar com a escenari la Fira d'Entitats del barri de Nou Llevant per dur a terme dues accions.

La primera acció va ser una sessió de moviment corporal amb una de les terapeutes del projecte, juntament amb tots els grups dels diferents instituts que havien participat en el projecte. Aquesta sessió va tenir lloc al parc Krekovic per tal de donar visibilitat i un caire comunitari a la intervenció.

La segona acció va constar de dos actes:

Imatge 4. Trobada dels instituts i presentació d'experiències sobre la Consulta Jove

- El primer acte va consistir en una taula rodona amb l'entitat Gira-sol en què els adolescents varen escoltar dos testimonis de persones amb un trastorn de salut mental. A més, varen poder fer preguntes, resoldre inquietuds i rompre mites sobre aquest col·lectiu.
- El segon acte va ser una presentació de tots els grups participants en el projecte. Cada institut i els seus agents de canvi donaren a conèixer les accions implantades als seus centres. Aquesta sessió va tenir lloc al Casal de Barri amb una gran assistència de tots als agents implicats.

5. Algunes conclusions

Les entitats i els serveis que participen en el projecte «Estima la teva salut!» coincideixen en una sèrie de conclusions:

- El pronòstic en l'abordatge de les dificultats i les problemàtiques socials és més positiu quan el diagnòstic, el disseny, l'execució i l'avaluació de la intervenció es fa juntament amb tots els agents implicats dels diferents serveis comunitaris. La connexió entre els recursos i els professionals del territori permet que aquest col·lectiu més vulnerable de la nostra societat tingui l'oportunitat de compaginar, per exemple, l'assistència setmanal a un programa de gestió emocional amb una activitat esportiva i/o creativa a l'aire lliure i participar a la vegada, com a voluntari, en una iniciativa de sensibilització comunitària.
- El programa es pot complementar i enriquir aprofitant els diferents recursos del territori que estan a l'abast i fomentant la participació d'entitats ciutadanes que no estan vinculades al projecte.
- L'èxit d'aquesta iniciativa és fruit del vincle i l'acompanyament constant que es fa tant individualment (amb el grup terapèutic de joves) com en

format grupal i comunitari (amb els agents de canvi dels diferents centres educatius).

- El programa ha fomentat la motivació dels participants, la consciència sobre l'existència d'una problemàtica de salut mental en la població jove, la inclinació al canvi i el nivell de maduresa. La participació en les sessions fetes als centres de secundària com a «promotors de la salut emocional de l'institut» pot ser un element motivador.
- És necessari poder comptar amb espais i contextos segurs als barris, els quals promoguin aprenentatges i fomentin moments de reflexió amb els adolescents i joves, per poder afavorir el seu desenvolupament i ajudar-los a millorar el seu autoconeixement i la seva capacitat d'autoregulació emocional.

6. Alguns reptes de futur

- Implantar en el curs escolar 2024-2025 el projecte «Estima la teva salut (emocional)» als centres educatius de secundària, amb la finalitat de consolidar-lo de forma estructural i de comptar amb la participació i la implicació de més agents socials, amb l'objectiu de poder aconseguir millores i continuar fent adaptacions i canvis que reforcin l'experiència i el procés de transformació i creixement de l'adolescència i joventut dels barris de la Sole-dat i Nou Llevant)
- Continuar donant suport al centre de salut de referència, CS Emili Darder, i continuar sumant esforços amb les entitats i els serveis del territori perquè s'integri i s'articuli la Consulta Jove als centres educa-

tius d'una manera efectiva i pugui donar resposta a les necessitats de l'alumnat amb propostes d'alternatives saludables.

- Implicar en el projecte més recursos i més professionals dels diferents àmbits, perquè puguin aportar noves propostes formatives als adolescents i joves i puguin enriquir l'engranatge d'aquesta comunitat que està enfocada a la promoció de la salut.
- Promocionar més trobades entre els diferents grups de joves agents de canvi dels diferents centres educatius del territori, per afavorir l'estimulació, la consciència del col·lectiu i la motivació, i, sobretot, per millorar la seva capacitat de mobilització i d'acció.
- Motivar les famílies a participar en la dinamització i l'impuls d'iniciatives de promoció de la salut, juntament amb el seus fills i filles i la comunitat educativa.

Referències bibliogràfiques

- AJUNTAMENT DE PALMA (2016a). Document de criteris tècnics d'intervenció comunitària de l'Ajuntament de Palma.
- AJUNTAMENT DE PALMA (2016b). Pla Estratègic de l'Ajuntament de Palma (2016-2036)
- AJUNTAMENT DE PALMA (2017). Pla Estratègic de Benestar i Drets Socials 2017-2020. Ajuntament de Palma
- AJUNTAMENT DE PALMA (2021). Diagnòstic participatiu Nou Llevant. Projecte d'intervenció comunitària

- llevant Sud. (2021-2022). Fundació Patronat Obrer de Sant Josep. Ajuntament de Palma.
- AJUNTAMENT DE PALMA (2022). Cartera Municipal de Serveis Socials de l'Ajuntament de Palma (2022-2025). BOIB núm. 131, de 8 d'octubre de 2022.
 - FULLANA, P., I SALAS, A. (2007). *Cent anys del Patronat Obrer (1907-2007)*.
 - Llei 4/2009, d'11 de juny, de serveis socials de les Illes Balears. BOE núm. 163, de 7 de juliol de 2009.
 - POLIMENI, F. MIRALLES, T., MESÍAS, V. (2011). Diagnóstico comunitario del Polígono de Levante. <https://www.bubok.es/libros/204216/diagnostico-comunitario-del-polygono-de-levante>

**Resultats de les
intervencions als espais
d'oci nocturn
del programa «Fes-tə bé»**

**ALICIA BUSTOS VARGAS
CARLA FIORELLA VUONO MANCCINI**

Alicia Bustos Vargas

Palma, 1988. Psicòloga i experta universitària en Prevenció de Drogodependències. Treballa com a coordinadora d'Energy Control a les Balears (ABD), on gestiona diversos programes preventius i d'assessorament i anàlisi de substàncies. Ha col·laborat en els programes Sexism Free Night, En Plenes Facultats i Con/Sentido: ocio responsable con justicia de género. Té coneixements relacionats amb substàncies psicoactives i reducció de riscos associats al consum recreatiu d'aquestes per part de persones adultes i joves, amb perspectiva de gènere interseccional.

Carla Fiorella Vuono Mancini

Argentina, 1990. Resident a Bunyola, és psicòloga i té el Màster en Prevenció de Drogodependències i Altres Conductes Addictives. Treballa a l'equip d'Energy Control a les Balears (ABD), on s'encarrega d'impartir tallers i d'elaborar una guia per a professionals de «Fes-tè bé».

Resum

Després de més d'un any fent intervencions als espais d'oci mitjançant el programa «Fes-tè bé», volem compartir amb tota la població l'experiència del servei d'intervenció d'oci juvenil als espais d'oci principalment nocturn, dirigit al jovent d'entre 16 i 30 anys, durant el 2023.

L'objectiu general continua sent reduir els riscos que hi pot haver en el consum de substàncies psicoactives i les relacions sexuals. També seguim facilitant estratègies per prevenir i actuar, si és necessari, davant violències sexistes i LGTBIQfòbiques als espais d'oci, d'acord amb els protocols establerts pel Consell de Mallorca en el programa «No i punt!», i també per disminuir l'afegiment de conductes de risc associades, com la conducció sota els efectes de substàncies del mercat regulat (les legals o legalitzades) o del mercat no regulat (les il·legals o il·legalitzades).

Un vessant més del programa també és oferir informació a joves i professionals de joventut mitjançant formacions i tallers, i la publicació d'una guia digital en matèria de reducció de riscos en el consum de drogues i de sexualitats lliures dirigida a professionals dels serveis locals de joventut, regidories i altres agents.

Paraules clau: Oci / Substàncies / Sexualitats / Violències

Resumen

Después de más de un año llevando a cabo intervenciones en los espacios de ocio mediante el programa «Fes-tè bé», queremos compartir con toda la población la experiencia del servicio de intervención de ocio juvenil en los espacios de ocio principalmente nocturnos, dirigido a la juventud de 16 a 30 años, durante el 2023.

El objetivo general continúa siendo reducir los riesgos que puede haber en el consumo de sustancias psicoactivas y en las relaciones sexuales. También seguimos facilitando estrategias para prevenir y actuar, si es necesario, ante las violencias sexistas y LGTBIQfóbicas en los espacios de ocio, de acuerdo con los protocolos establecidos por el Consell de Mallorca en el programa «No y punto!», y también para disminuir el añadido de conductas de riesgo asociadas, como la conducción bajo los efectos de sustancias del mercado regulado (las legales o legalizadas) o del mercado no regulado (las ilegales o ilegalizadas).

Una vertiente del programa también es ofrecer información a jóvenes y profesionales de juventud mediante formaciones y talleres, y la publicación de una guía digital en materia de reducción de riesgos en el consumo de drogas y de sexualidades libres dirigida a profesionales de los servicios sociales de juventud, concejalías y otras agentes.

Palabras clave: Ocio / Sustancias / Sexualidades / Violencias

Introducció

Les accions preventives en els contextos d'oci cerquen apropar-se als espais de consum i desinhibició per establir un diàleg basat en la informació objectiva i el respecte cap a les persones, i evitar actituds paternalistes i censures d'accions i de comportaments de risc. La finalitat d'aquesta proposta –en què no es fomenta la por, sinó la reflexió, la capacitat de decisió i la responsabilitat– és que siguin les persones les qui ajustin la percepció del risc segons la informació i les estratègies proporcionades i les qui gestionin els plaers i els riscos que s'associen al consum de substàncies psicoactives. El programa «Fes-te bé» s'adreça al consum de substàncies psicoactives i a les relacions afectivos-exuals que duen a terme les persones que acudeixen als contextos d'oci nocturn, encara que també pretén treballar conductes de risc associades, com ara la conducció, la violència, les agressions i les violències sexuals, les conductes incíviques, etc.

1. Què hem fet fins ara?

Durant el 2023, en el marc de les accions preventives de proximitat (*outreach intervention*), hem duit a terme **28 accions de sensibilització** sobre el consum d'alcohol i altres substàncies en diferents contextos d'oci de la part forana de Mallorca i de Palma, principalment nocturns, amb un punt fix, l'estand. Durant el 2024, i fins al mes de maig, hem fet 12 intervencions més, encara que no n'inclourem informació en aquest text.

Hem arribat a un total de **2.070 persones** mitjançant converses, diferents dinàmiques i el servei que

oferim de la prova d'alcoholèmia i d'assessorament i anàlisi de substàncies; sovint la mateixa persona ha participat en diferents activitats.

Hem intervingut en diferents contextos: revetles, festivals i espais d'oci diversos. Les revetles han estat els contextos menys freqüentats pel fet que a les Balears ja hi ha implantada, des de l'any 2015, la campanya «No siguis ase» (del Govern balear), que intervé en aquests ambients; per tant, resulta redundant i innecessari oferir dos estands preventius al mateix espai. En el cas dels festivals, el contacte previ i el desenvolupament de la intervenció requereix moltes més hores de treball, coordinació i planificació. Fins i tot, de vegades, cal presentar la documentació que sol·licita el festival, així com muntar i desmuntar l'estand abans i després de l'assistència del públic. Així i tot, són espais on molta de gent gaudeix de l'oci a Mallorca. A més, cada any augmenta el nombre de festivals que s'ofereixen a l'illa, així que són contextos on és molt necessària la presència del programa preventiu.

Els municipis on hem treballat han estat Algaida, Calvià, Can Picafort, Inca, Lloret de Vistalegre, Muro, Porreres, sa Pobla, Santa Maria del Camí, Sencelles i Sineu. Per a cada un hem preparat l'estand amb característiques que s'adaptaven a l'espai en concret, i també hem anat valorant amb tot l'equip les vuit intervencions amb servei d'assessorament i anàlisi de substàncies, en funció de la utilitat per al públic dels espais d'oci i acord amb les persones de l'organització. Les intervencions s'han duit a terme, en la majoria de casos, com s'havia planejat. Els contactes previs s'han fet

a través de WhatsApp, Instagram, telefonades i correus electrònics.

Les accions de sensibilització han tingut una durada de 3 hores (més una hora de desplaçament). En cada intervenció hi ha hagut cinc persones (una coordinadora i quatre com a equip auxiliar), i en algunes en què hi havia el servei d'anàlisi s'ha comptat amb voluntariat d'Energy Control.

El perfil d'usuaris als quals hem arribat ha estat el de persones entre els 14 i els 62 anys, que s'han identificat amb gèneres diversos, amb major prevalença de dones i homes cis, i que han manifestat orientacions del desig també diverses, amb més prevalença d'heterosexuals i bisexuals.

Hem assessorat en matèria de reducció de riscos en el consum de substàncies i en les relacions sexuals, i sobre identificació i prevenció de violències sexistes i LGTBQfòbiques a través de converses mantingudes principalment a l'estand. Les temàtiques més habituals de les converses han girat al voltant del consum de substàncies i de l'explicació del programa.

Hem dissenyat i lliurat diferents **materials**: un fullet sobre consum de substàncies, del qual n'hem repartit 663 unitats; un fullet sobre vivències lliures de les sexualitats, del qual n'hem repartit 607 unitats; preservatius externs, dels quals n'hem repartit 3.538, i bosses tote, de les quals n'hem repartit 277 unitats.

Durant les intervencions hem fet vuit **acompanyaments** a persones que havien consumit diferents substàncies (efecte intens de ketamina, efecte de GHB, cop de calor i abús d'alcohol); hem donat suport a familiars per tal de trobar menors en un festival; hem enregistrat una incidèn-

cia en relació amb violències sexistes, i hem gestionat amb l'equip una situació de violència sexual en una festa d'una usuària cap a una treballadora.

Hem aplicat en una intervenció el **Protocol d'actuació** enfront de les violències masclistes i LGTBQfòbiques proporcionat pel Consell de Mallorca.

Hem impartit **cinc tallers** al jovent i una formació a professionals que han arribat a 76 persones joves i 17 professionals amb diversos perfils, com ara: pedagogia, educació social, dinamització, sanitari i tècnic de joventut. Hem col·laborat amb els centres i punts juvenils de diferents pobles de Mallorca: Bunyola, s'Arenal de Llucmajor, Algaida, Alcúdia i Esporles. Tant els tallers per al jovent com la formació per a professionals segueixen la línia de la *Guia de reducció de riscos en l'oci nocturn per a professionals*. La guia en línia per a professionals pretén ser una eina per a persones que fan feina amb joves per reduir els riscos en l'àmbit de l'oci nocturn.

En aquesta publicació s'hi poden trobar referències a la importància d'entendre la socialització en l'etapa adolescent i la relació que té amb l'oci nocturn. La guia també permet conèixer els riscos associats als diferents tipus d'espais d'oci; explica estratègies sobre reducció de danys i riscos, i descriu les substàncies segons els tipus, els efectes i els riscos. A més, assessora sobre les pautes de consum i les interaccions amb altres substàncies, i conté uns apartats dedicats a altres riscos que estan associats a l'oci nocturn i el consum de substàncies, com ara les sexualitats, les violències sexuals, els desplaçaments i la resolució de conflictes. També s'hi ofereixen propostes de treball específiques per al jovent segons els diferents riscos associats

a l'oci nocturn, i s'hi indiquen llocs web d'interès i associacions relacionades, a més de diversos enllaços per aprofundir coneixements amb diverses explicacions.

Imatge 1. Guia de reducció de riscos en l'oci nocturn

Font: Ana Isern i Consell de Mallorca

2. De què hem parlat amb la joventut?

Hem fet **771 assessoraments individualitzats i grupals** (converses) a persones amb una edat mitjana de 26,17 anys. La majoria han estat peticions, tot i que, en alguns casos, hem fet un cribratge (hem sortit de l'estand a interactuar amb la gent) al mateix espai d'oci. Les converses han tractat principalment de substàncies, la qual cosa mostra la necessitat de la població de resoldre dubtes i de trobar espais i programes per compartir

les seves experiències sobre els consums. Hem parlat sobre substàncies (42,76 %, 228 persones: 43,19 % dones cis, 0,41 % dones trans, 54,48 % homes cis, 0,42 % homes trans, un 1,32 % prefereix no descriure'l), sexualitats (20,16 %, 107 persones: 54,20 % dones cis, 0,93 % dones trans, 41,12 % homes cis, 0,93 % homes trans i un 2,80 % prefereix descriure'l), violències (1,75 %, 9 persones: 55,55 % dones cis, 11,11 % dones trans i 33,33 % homes cis) i altres temàtiques (35,30 %, 261 persones: 45,59 % dones cis, 0,76 % dones trans i 52,10 % homes cis). Les converses s'han basat en la metodologia entre iguals (*peer to peer*), evitant rols de poder en la relació professional i persona usuària, amb la participació voluntària de les persones (a través de petició i cribratge) i l'escolta activa per part de les professionals per difondre la informació a partir dels coneixements previs de la persona usuària.

L'alcohol i l'MDMA han estat les dues substàncies sobre les quals més converses hem mantingut. Que les persones comparteixin i vulguin rebre assessorament sobre l'alcohol s'explica perquè és la substància més consumida en totes les franges d'edat i en tots els contextos festius, i també en els no festius. Que les persones hagin tingut interès a mantenir converses sobre l'MDMA és perquè es tracta de la substància del mercat no regulat més consumida associada a les festes de música electrònica.

Als tallers, **les temàtiques més analitzades** han estat les següents: la responsabilitat de les pròpies decisions i les seves conseqüències, el respecte a les seves decisions i a les de les altres persones, el consum d'al-

cohol i cànnabis i els riscos associats, la classificació de les drogues, les mesures que poden posar en pràctica per minimitzar riscos i danys de diverses substàncies, les violències sexuals, les sexualitats, i l'oci juvenil i les seves alternatives. A la formació per a professionals, els temes tractats han estat relacionats amb la *Guia de reducció de riscos en l'oci nocturn*, l'actualitat de l'oci nocturn, les estratègies de reducció de danys i riscos, les substàncies psicoactives, el triangle de Zinberg, la roda de les drogues, els riscos de l'oci nocturn, els riscos associats a sexualitats, les violències sexuals i la resolució de conflictes. Tota aquesta part educativa ha estat coordinada i impartida per una formadora.

També hem recollit **212 respostes sobre la simptomatologia amb relació al consum de substàncies i el cicle menstrual** de persones amb una edat mitjana de 23,32 anys, principalment dones cis (99,52 %, amb orientació del desig: 59,51 % heterosexual, 36,09 % bisexual, 2,92 % lesbiana i 1,46 % prefereix no descriure'l) i també homes trans (0,47 %, amb orientació del desig: 100 % heterosexual). La majoria de persones enquestades (79,33 %) s'ha fixat en com reacciona a l'alcohol (i, de vegades, altres substàncies) en les diferents fases del cicle menstrual, principalment durant la menstruació.

Les respostes en relació amb la **interacció entre el consum de substàncies i les diferents fases del cicle menstrual** agrupades per temàtiques són les següents: augment de l'efecte (38 respostes) en la fase menstrual, d'ovulació, premenstrual, no especificada i en diferents fases; efectes fisiològics (13 respostes) en la fase mens-

trual, premenstrual, no especificada i en diferents fases; efectes psicològics i emocionals (10 respostes) en la fase menstrual, no especificada i en diferents fases; més d'un efecte (10 respostes) en la fase menstrual i en diferents fases; disminució de l'efecte (6 respostes) en la fase menstrual, premenstrual i en diferents fases, desregulació del cicle, avançament i interrupció (10 respostes); canvis en el sagnat (6 respostes), i sense canvis (2 respostes).

3. Quines dinàmiques hem fet amb el jovent?

3.1. Vesteix la llibertat

Amb aquesta dinàmica hem treballat la sensibilització, la identificació, la prevenció i l'actuació respecte a les violències sexuals que es produeixen als espais de festa.

Mitjançant les preguntes «Què pensaries si veus una persona així vestida en una festa?» o «què creus que pensen les persones quan veuen una persona així vestida en un espai de festa?», hem facilitat **l'expressió dels prejudicis de les persones** per treballar-los i desconstruir els estereotips de gènere, d'aquesta manera es fomenten en els espais d'oci relacions socials no basades en la cosificació i la sexualització dels cossos, especialment els de les dones.

La majoria dels comentaris que han fet les persones estan relacionats, per una banda, amb la vestimenta i l'aspecte físic i, per l'altra, amb l'empoderament i la llibertat. La imatge presentada ha estat ubicada, de vegades, en un context o situació per donar-li una explicació i, d'altres, ha suscitat

comentaris LGTBQfòbics (només per part dels homes cis) i comentaris que han sexualitzat la vestimenta associant-la a una intenció sexual que rep penalització quan la imatge ha estat llegida com a dona (*guarra*).

Algunes persones han manifestat tant el que elles pensaven (comentaris sobre prejudicis), com el que la societat pensa (comentaris sobre els estereotips vigents), i d'altres han fet una reflexió o han expressat un pensament crític al voltant de la vestimenta («la vestimenta és una forma d'expressió que mai ha de ser eclipsada pels cànons socials i els prejudicis. Ser tu mateix/a»).

En aquesta dinàmica hi han participat **158 persones** (52,53 % dones cis, 40,04 % homes cis, 2,53 % identitats no binàries, 1,27 % prefereix descriure'l i 0,63 % dones trans), amb una edat mitjana de 24,54 anys, principalment amb orientacions del desig heterosexuals i bisexuals.

3.2. Passa la festa

Aquesta dinàmica ha tingut molt bona acollida a les festes, ja que ha estat l'acció en la qual han participat més persones, generalment grups grossos. Mitjançant la definició de diferents paraules relacionades amb les temàtiques que tractam al programa, les persones usuàries, a més de gaudir amb la participació en la dinàmica, han demanat informació i dubtes sobre alguns conceptes, la qual cosa ha donat lloc a mantenir converses per resoldre'ls. També han compartit experiències personals i grupals una vegada establerta la confiança amb la persona de l'estand.

Hi han participat **353 persones** (47,13 % dones cis, 50 % homes cis, 1,23 identitats no binàries i prefereix descriure'l i 0,41 % homes trans), amb una edat mitjana de 24,01 anys, principalment amb orientacions del desig heterosexuals i bisexuals.

3.3. Cerca la parella

A la dinàmica d'emparellar oracions, hem treballat conceptes sobre substàncies, riscos i com prevenir-los, vivència lliure de les sexualitats, i violències sexistes i LGTBQfòbiques, a més de facilitar l'expressió d'experiències prèvies de les persones usuàries i la modificació de creences errònies.

Hi han participat **173 persones** (55,23 % dones cis, 43,02 % homes cis, 1,16 prefereix no descriure'l i 0,58 % identitat no binària), amb una edat mitjana de 23,94 anys, principalment amb orientacions del desig heterosexuals i bisexuals.

4. Quins resultats tenim de les proves d'alcoholèmia?

Hem ofert les proves d'alcoholèmia tant a persones que havien de conduir el dia de la intervenció com a persones que no havien de conduir, i també a persones que no condueixen perquè no tenen carnet (si han mostrat interès per l'activitat), ja que el procediment serveix per guiar l'assessorament individual centrat en l'autoconeixement, en la valoració dels efectes de l'alcohol i en les mescles de substàncies.

Sovint les persones usuàries esperen a fer-se la prova quan acaba la festa o quan decideixen que en volen partir. A l'estand s'ha informat que és

recomanable fer-la abans de voler marxar perquè, si el resultat és positiu, es pot allargar el temps d'estada a la festa depenent de la recomanació del temps d'espera aproximat en relació amb l'alcoholèmia.

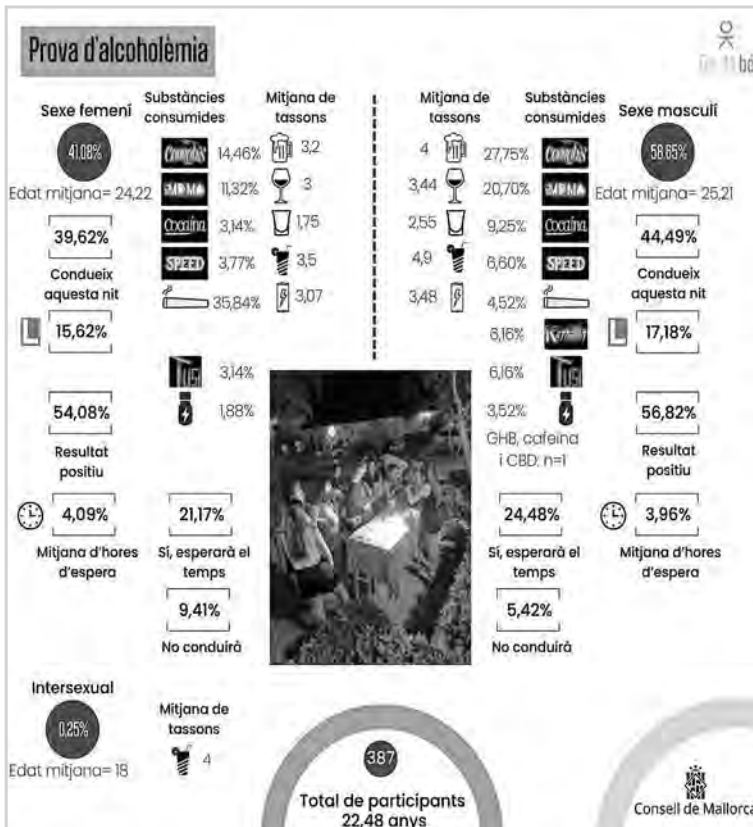
Hi han participat **387 persones** (en aquesta dinàmica es té en compte el sexe de les persones i no les identitats de gènere perquè l'efecte de l'alcohol té a veure, principalment, amb els diferents nivells hormonaals), amb una edat mitjana de 22,48 anys.

Una vegada feta la prova d'alcoholèmia i conegut el resultat, hem fet l'as-

essorament personalitzat en funció de les respostes obtingudes. Entre les persones que la varen fer va tenir molt bona acollida. Algunes varen comentar que desconeixien el procediment de la prova perquè no l'havien feta mai a la carretera; en aquests casos, a més de servir com a eina preventiva i d'assessorament en relació amb el consum d'alcohol, també va servir com a aprenentatge de cara al futur.

Quan han aparegut resultats per sobre dels 0,60 g/l d'aire expirat, hem informat de la situació legal de la sanció (és penal i no administrativa).

Imatge 2. Resultats de les proves d'alcoholèmia

Font: Elaboració pròpia

Un cop acabat l'assessorament individualitzat, vàrem valorar **el seguiment de la recomanació** en relació amb la conducció amb la informació proporcionada durant la realització de la prova d'alcoholèmia a les persones que conduïen.

La valoració de l'acció preventiva ha estat associada a les proves d'alcoholèmia en les quals, en acabar l'assessorament, demanàvem que valorassin si els havia paregut útil. El 94,33 % de persones de sexe femení, el 96,91 % de les persones de sexe masculí i el 100 % de les persones intersexuales que varen fer la prova d'alcoholèmia varen indicar que havien après alguna estratègia de consum responsable d'alcohol durant la prova.

5. Quins resultats tenim del servei d'assessorament i anàlisi de substàncies?

L'anàlisi de substàncies *in situ* (amb possibilitat d'enviar-les al laboratori per confirmar els resultats i per quantificar les substàncies presents) en els programes de reducció de riscos ha demostrat una gran efectivitat a l'hora de **contactar amb persones que consumeixen substàncies** que difícilment s'interessarien per altres tipus de propostes preventives. D'aquesta manera, a més d'obtenir informació sobre la composició de les substàncies (principi actiu i adulterants), reben informacions complementàries imprescindibles per consumir les que han triat amb menys riscos per a la seva salut.

D'altra banda, **afegeix aspectes molt innovadors** i en debat en l'àmbit internacional quant a la recopilació d'informació sobre el mercat no regulat i canviant de les substàncies:

el monitoratge del mercat, i també l'alerta primerenca de l'aparició de noves substàncies psicoactives (NPS) i de substàncies potencialment perilloses per a la salut a través del Sistema Español de Alerta Temprana (SEAT) i altres agents, com el Pla d'Addiccions i Drogodependències de les Illes Balears (PADIB), grups d'educació dels municipis i altres grups de reducció de riscos i danys.

El servei d'assessorament i anàlisi de substàncies ha duit a terme vuit intervencions. Hi han participat **68 persones** (69,12 % homes cis, 29,41 % dones cis i 1,47 % identitat no binària), amb una edat mitjana de 24,24 anys, principalment amb orientacions del desig heterosexuales i bisexuales.

Hem analitzat **79 mostres** i hem comunicat el 88,61 % dels resultats. N'hi ha hagut 17 que hem enviat al laboratori per a la detecció de substàncies desconegudes o NPS (New Psychoactive Substances).

La principal substància ha estat l'MDMA, tant en format pastilla (n=27) com en format cristall (n=18); seguida de l'amfetamina o *speed* (n=11), de la cocaïna (n=8), del tusi (n=7), de la ketamina (n=6), de la 2C-B i del GHB/GBL (n=1).

Els resultats de l'MDMA, tant en format cristall com pastilles, han estat els esperats en la majoria de casos, però també hi ha hagut algunes alertes de baix risc perquè hem identificat substàncies no esperades a les mostres (en concret l'NPS 4-CMC).

Els resultats de l'*speed* han estat amfetamina més l'adulterant cafeïna (una substància que s'afegeix per simular l'estimulació i emascarar la menor quantitat de la substància esperada), a més de diluent en la majoria

de mostres. Dues mostres van resultar ser una substància desconeguda.

Els resultats de la cocaïna han estat els esperats segons el mercat actual d'aquesta substància: la majoria de mostres només contenien el principi actiu esperat i, el resultat d'algunes ha estat cocaïna més els adulterants fenacetina –un analgèsic antipirètic que va ser molt utilitzat en el passat i que actualment està retirat del mercat per la toxicitat que provoca al fete–, cafeïna i levamisole –un antiparasitari que s'utilitza en veterinària i que pot produir nàusees i vòmits.

Després de resoldre els dubtes de les persones i rebre l'assessorament i el resultat del servei d'anàlisi, les persones usuàries han contestat un qüestionari de valoració. Del total de persones que han considerat bona la utilitat de la intervenció, el 55,56 % eren homes cis, el 33,33 % dones cis i l'11,11 % persones amb identitat no binària. Del total de persones que han considerat molt bona la utilitat de la intervenció, el 70,45 % eren homes cis i el 29,55 % dones cis.

Del total de persones que han considerat que el grau de **satisfacció** amb la intervenció era bo, el 75 % eren dones cis i el 25 % homes cis. Del total de persones que han considerat que el grau de satisfacció amb la intervenció era molt be, el 72 % eren homes cis, el 26 % dones cis i el 2 % persones amb identitat no binària. El 100 % de les persones recomanarien l'ús del servei d'assessorament i anàlisi de substàncies.

6. «Fes-tè bé» en les xarxes socials

Hem obert dues xarxes socials (Instagram: @festa_be, i Tik Tok: @festa_be) amb el nom del programa

i el logo del Consell de Mallorca per tal de difondre prèviament les intervencions als espais d'oci. Posteriorment, publicam imatges i l'agraïment al col·lectiu o al municipi on hem intervingut. Igualment, també hi afegim imatges dels tallers impartits i de la guia per a professionals de la joventut i imatges dels fullets i del marxandatge. També difonem per les xarxes els resultats de la memòria amb els resultats obtinguts.

La xarxa social Instagram ha tingut bona acollida pel fet que les publicacions sobre les intervencions encaixen amb el funcionament de la xarxa, a diferència de la xarxa social TikTok, que, pel fet de funcionar amb vídeos, no ha aconseguit gaires persones seguidores.

7. Conclusions i discussió

L'estiu de l'any 2022 vàrem dur a terme el Programa pilot de reducció de riscos a l'oci nocturn dirigit a les persones joves de Mallorca. Després d'aquest programa, valoram molt positivament l'aposta de la Direcció Insular de Joventut i Participació del Consell de Mallorca pel programa «Fes-tè bé», mostrant així el seu **compromís cap a les persones joves que assisteixen a espais d'oci de diferents tipus**, ja que serveix per afavorir el desenvolupament d'actituds, hàbits i valors positius envers la salut i la vida amb informació objectiva, de base científica, sense moralismes ni paternalismes, per tal de contribuir a la presa de decisions i a la posició de les persones que gaudeixen dels espais d'oci com a activitat de lleure davant l'ús de substàncies, les vivències lliures de les sexualitats i les violències sexistes

i LGTBQfòbiques, i a l'assumpció de responsabilitat respecte a les seves decisions i als seus actes.

La 28 intervencions preventives del programa «Fes-tø bé» durant l'any 2023 ens han permès posar en pràctica les activitats proposades amb la **metodologia d'Energy Control (Associació Benestar i Desenvolupament)** i aconseguir arribar durant gairebé tot l'any a persones que gaudien de les festes. Continuarem difonent els missatges preventius i de reducció de riscos durant tot el 2024 i part del 2025.

La inversió més gran de temps i energia per dur a terme les intervencions l'hem destinada a cercar col·lectius i persones que organitzen esdeveniments de diferents tipus i a posar-nos-hi en contacte abans de les intervencions, durant i després, per tal de contextualitzar el programa, explicar els objectius i la metodologia, i gestionar les necessitats per desenvolupar les activitats. Per això, el 2024 i el 2025 és important reforçar la relació amb els col·lectius i els espais d'oci amb els quals hem treballat, així com amb el públic que hi assisteix, per tal de convertir el programa «Fes-tø bé» en un referent de la prevenció i la gestió dels plaers i dels riscos en les festes de Mallorca.

Hem intentat intervenir en més festes, però alguns organitzadors no han respost, d'altres han rebutjat la intervenció per falta de temps per fer-la conjuntament i d'altres no l'han volguda dur a terme perquè no acceptaven la perspectiva des de la qual es treballa en aquest programa. Això indica que és necessari fer feina amb el sector de l'oci i oferir formacions i xerrades de sensibilització sobre l'abor-

datge del consum de substàncies i la perspectiva de gènere interseccional als espais d'oci.

El perfil de les persones a les quals hem arribat ha estat d'entre els 14 i els 62 anys. S'han identificat amb gèneres diversos, amb més prevalença de dones i homes cis, i han manifestat orientacions del desig també diverses, amb més prevalença d'heterosexual i bisexual.

Hem assessorat en matèria de reducció de riscos en el consum de substàncies i en les relacions sexuals per mitjà de converses mantingudes principalment a l'estand. Les temàtiques més habituals de les converses han consistit a explicar el programa i a tractar del consum d'alcohol i MDMA.

Les persones usuàries varen indicar que el vespre mateix de les intervencions havien consumit alcohol i tabac i, en un grau més baix, cànnabis, cigarretes electròniques i begudes energètiques, així com MDMA (pastilla i cristall), *speed*, ketamina, *poppers* i cocaïna.

La majoria de les respostes a la pregunta «T'has fixat en com t'afecta el consum d'alcohol a les diferents fases del cicle menstrual?» han estat que sí que s'hi havien fixat, dada que és diferent de la recollida en programes duits a terme amb anterioritat i molt més elevada. Això ens porta a pensar que, probablement, gràcies a tot el temps que fa que s'ha implantat aquesta activitat en diferents programes desenvolupats per Energy Control, hem aconseguit influir en les persones que menstruen, ja que ha augmentat l'autoobservació i la presa de consciència al voltant d'aquesta temàtica. Les respostes han estat diverses i mostren, principalment, l'augment

d'aquest efecte, però també altres afectacions, com el canvi a la quantitat de sang i els malestars associats a la fase menstrual.

Actualment, la distribució de materials en paper no és una activitat tan ben rebuda com en el passat, a causa de l'alt ús de les tecnologies per accedir a la informació, així que actualment no representa de forma real l'abast de les activitats. Tot i això, els dos fullets i els altres materials de marxandatge han estat molt ben valorats per part de les persones que els han agafat de l'estand. L'equip tècnic i algunes persones usuàries han sol·licitat preservatius sense làtex i preservatius interns i rul·lols (papers per esnifar de forma higiènica).

Les converses mantingudes durant la realització de la dinàmica «Vesteix la llibertat» han permès debatre sobre la percepció de les violències sexuals als espais d'oci, com així ho indiquen totes les respostes obtingudes.

Les dinàmiques «Passa la festa» i «Cerca la parella» han estat una eina molt eficaç per cridar l'atenció de les persones a les festes, per fer que s'apropassin a l'estand i per motivar-les a participar. Aquest contacte ha afavorit que les persones coneguessin el programa i que se'ls pogués oferir la resta d'activitats, la qual cosa ha implicat poder assessorar-les i resoldre els dubtes que sorgien amb la intensitat que volguessin. A més, les persones usuàries, sorpreses per trobar-se aquest tipus d'activitats lúdiques a les festes, feien d'altaveus entre les seves amistats i duïen més persones a l'estand per participar-hi.

La majoria de persones que varen participar en la prova d'alcoholèmia no havien de conduir aquella

nit, i aproximadament la meitat varen donar un resultat positiu a la prova d'alcoholèmia. És molt important que els municipis i els contextos d'oci disposin de servei de transport públic durant els horaris de lleure (principalment nocturns), per tal de facilitar que es prengui la decisió de no conduir.

A pesar dels anys de trajectòria del servei d'assessorament i anàlisi de substàncies d'Energy Control, hi ha hagut persones que es relacionen amb substàncies que l'han fet servir per primer cop, i que l'han acollit amb sorpresa i agraint la informació que es facilitava. També hi ha hagut persones que, coneixent el servei, no l'han utilitzat fins que no ens han vist més d'una vegada al mateix espai d'oci. **L'experiència ens mostra que a vegades és necessari que hi hagi contactes repetits amb l'estand informatiu i amb el servei d'assessorament i anàlisi de substàncies perquè l'utilitzin.** La comunicació de riscos, a través del monitoratge del mercat, i l'assessorament, ofert a través dels serveis d'assessorament i anàlisi de substàncies, han demostrat tenir efectes positius, tant en el moment del consum com en la gestió d'aquest a llarg termini (Guirguis et al., 2020), per això és necessari continuar oferint-los als espais d'oci.

El nombre de dones cis i persones amb identitat no binària que han utilitzat el servei d'anàlisi és inferior al d'homes cis, una realitat que fa anys que observam als serveis d'assessorament i anàlisi d'Energy Control i també en altres grups d'arreu d'Europa. És important arribar a la major part de la població que consumeix, i s'ha de tenir en compte que **és a les dones a qui més costa apropar-se a analitzar les substàncies** a causa

de la doble penalització moral i social associada al gènere que reben quan consumeixen: perquè transgredeixen els rols de gènere associats a la prudència i a la cura, i perquè consumeixen substàncies (i més si són del mercat no regulat). Totes les persones que l'han utilitzat l'han valorat amb puntuacions altes. A través de les xarxes socials, hem aconseguit arribar a públic objectiu (principalment a través d'Instagram) i interaccionar-hi, i també amb persones organitzadores de festes. La redacció de l'article per a aquest anuari ha suposat l'oportunitat d'ampliar els perfils i els contextos de difusió dels objectius del programa, perquè el públic destinatari de l'anuari probablement és diferent del destinatari de les intervencions en oci.

Les **incidències** que hem hagut de manejar durant les intervencions de proximitat en els contextos d'oci han estat molt ben resoltes per part de les persones de l'equip. Les persones a qui hem donat suport, així com les seves amistats, han valorat molt positivament el nostre suport i la nostra capacitat de resolució.

Per acabar, volem compartir una conclusió extreta de *Sudar material: cuerpos, afectos, juventud y drogas, una etnografía de los consumos de atracción entre jóvenes madrileños* (2017), que reforça la positiva aportació del Consell de Mallorca en la línia del treball comunitari fet per Energy Control:

Para los jóvenes, la clave del consumo de estupefacientes reside en lograr un equilibrio entre la maximización de los beneficios y la minimización de riesgos. Este equilibrio es inestable y los límites son difusos y

se tantean, traspasándose a veces voluntaria o involuntariamente. Se pone así en juego un diálogo entre las diferentes valoraciones del consumo, las estrategias de control y las circunstancias contextuales. En este pulso entre intereses, responsabilidades, placer y control, los discursos dominantes sobre el consumo son en parte interiorizados por los jóvenes y, a la vez, desafiados a partir de sus prácticas. La relación entre el control predominante durante el consumo y la transgresión que se genera en los espacios de consumo colectivo se rige en gran medida por la valoración simbólica del exceso, cuyas prácticas y dimensiones son renegociadas por los jóvenes para influir en los modos en los que el consumo de alcohol y otras drogas funcionan como un marcador social identitario.

Agraïments

A tot l'equip, sense el qual «Fes-tè bé» no seria possible; a qui ja no hi és, a qui hi és i a qui vindrà: Adri, Adrián, Aina, Ali, Bel, Carles, Fio, Helena, Lili, Lorena, Marga, Mari, Mariona, Nico, Noah, Rebeca i Sara.

Referències bibliogràfiques

- CAÑEDO, M. (COORD.), ALONSO, L., CASTILLO, A., FERNÁNDEZ, O., I MORAL, E. (2017). "Sudar material" *Cuerpos, afectos, juventud y drogas. Una etnografía de los consumos de atracción entre jóvenes madrileños*. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, Fad. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3648475>

- GUIRGUIS, A., MOOSA, I., GITTINS, T., I SCHIFANO, F. (2020). What About Drug Checking? Systematic Review and Netnographic Analysis of Social Media. *Current Neuropharmacology*, 18(10), 906-917. <https://doi.org/10.2174/1570159x18666200413142632>
- VUONO, C. F. (2024). *Guia de reducció de riscos en l'oci nocturn*. Servei Insular de Joventut del Consell Insular de Mallorca.

**Joves que promouen
la salut de joves:
l'aprenentatge servei
universitari en l'àmbit de
la fisioteràpia i la salut
pública**

**BERTA PAZ LOURIDO
MARINA PERELLÓ DÍEZ**

Berta Paz Lourido

Cee, A Coruña, 1974. Diplomada en Fisioteràpia, llicenciada en Pedagogia, llicenciada en Comunicació Audiovisual, doctora en Educació amb Menció Europea (2008) i màster en Bioètica i Humanització de l'Assistència. És professora titular de Fisioteràpia i imparteix docència en matèries de fisioteràpia comunitària, ètica i salut pública. Ha format part del grup d'experts de l'estratègia «Empreses saludables de les Illes Balears». Actualment, és directora de la Unitat d'Innovació en Desenvolupament Sostenible, Salut i Justícia Global mitjançant Aprenentatge Servei de la UIB, presidenta de l'Associació d'Aprenentatge Servei Universitari i coordinadora de la Xarxa d'Aprenentatge Servei del Grup9 Universitats. Investigadora principal del Grup de recerca en educació, comunicació i qualitat en salut (ECYCS).

Marina Perelló Díez

Santa Eugènia, 1994. Graduada en Fisioteràpia per la Universitat de les Illes Balears (UIB), experta en Fisioteràpia Pediàtrica i màster en Investigació en Salut i Qualitat de Vida. Ha desenvolupat la seva tasca assistencial com a fisioterapeuta en l'àmbit de l'atenció primerenca (SEDIAP Mater) i actualment és la coordinadora tècnica del servei. Com a professora associada del Departament d'Infermeria i Fisioteràpia de la UIB, ha participat en el disseny i el desenvolupament de diversos projectes d'aprenentatge servei en l'assignatura de Fisioteràpia Comunitària. Com a professora associada del Departament d'Infermeria i Fisioteràpia de la UIB, ha participat en el disseny i el desenvolupament de diversos projectes d'aprenentatge servei en l'assignatura de Fisioteràpia Comunitària. És secretària de la Unitat d'Innovació en Desenvolupament Sostenible, Salut i Justícia Global mitjançant Aprenentatge Servei.

Resum

L'aprenentatge servei suposa un enfocament pedagògic en el qual els i les estudiants aprenen aspectes del seu currículum acadèmic al mateix temps que ofereixen un servei a la comunitat. Aquest servei es pot articular de moltes maneres depenent de les necessitats de l'entitat contrapart que codissenya el projecte. Es presenta el cas d'un projecte fet entre estudiants de l'assignatura Fisioteràpia Comunitària, del grau de Fisioteràpia de la Universitat de les Illes Balears, i el Servei de Promoció de la Salut (Direcció General de Salut Pública), per tal d'incorporar millores en la plataforma virtual Eina Salut. Això ha permès als i les estudiants conèixer més a fons el paper de les institucions de salut pública, a més d'entendre la importància de la participació ciutadana en la cocreació i la sostenibilitat de les seves estratègies, i la necessària adquisició de competències generals, transversals i específiques lligades a la promoció de la salut. Però, a més, com a joves universitaris, la seva particular perspectiva ha estat beneficiosa per fer adaptacions en el contingut i el discurs d'Eina Salut, suggerir millores i facilitar-ne l'accessibilitat. Adicionalment, aquests joves han ofert nous recursos per a la plataforma digital per tal de promoure la salut d'altres joves de la comunitat, de centres educatius promotors de salut (CEPS) o d'empreses.

Paraules clau: Promoció de la salut / Aprenentatge servei / Joves i innovació educativa

Resumen

El aprendizaje servicio supone un enfoque pedagógico en el que los y las estudiantes aprenden aspectos de su currículum académico al tiempo que ofrecen un servicio a la comunidad. Este servicio se puede articular de muchas maneras dependiendo de las necesidades de la entidad contraparte que codiseña el proyecto. Se presenta el caso de un proyecto elaborado entre estudiantes de la asignatura Fisioterapia Comunitaria, del Grado de Fisioterapia de la Universidad de las Illes Balears, y el Servicio de Promoción de la Salud (Dirección General de Salud Pública), a fin de incorporar mejoras en la plataforma virtual Eina Salut ('herramienta salud'). Esto ha permitido a los y las estudiantes conocer más a fondo el papel de las instituciones de salud pública, además de entender la importancia de la participación ciudadana en la cocreación y la sostenibilidad de sus estrategias, y la necesaria adquisición de competencias generales, transversales y específicas ligadas a la promoción de la salud. Pero, además, como jóvenes universitarios, su particular perspectiva ha sido beneficiosa para hacer adaptaciones en el contenido y discurso de Eina Salut, sugerir mejoras y facilitar su accesibilidad. Adicionalmente, estos jóvenes han ofrecido nuevos recursos para la plataforma digital para promover la salud de otros jóvenes de la comunidad, centros educativos promotores de salud (CEPS) o empresas.

Palabras clave: Promoción de la salud / Aprendizaje-servicio / Jóvenes e innovación educativa

1. Contextualització i fonamentació teòrica

«Si gràcies a mi la gent pot millorar la seva vida, això m'omple, em fa feliç sentir això».
Estudiant de Fisioteràpia

La promoció de salut dels i les joves és un tema que preocupa les administracions amb competències en salut i en educació. La salut és un constructe multidimensional en què els determinants socials (Solar i Irwin, 2010) i una visió sistèmica de les interaccions de les persones amb el seu entorn permeten identificar els factors que hi contribueixen, incloent-hi el rol de l'espai físic en què els joves viuen (Zhang *et al.*, 2021; Datar *et al.*, 2023). En el cas de les Illes Balears, problemes com l'obesitat i els factors de risc que comporta són un dels pilars de la investigació i l'organització de la salut pública (Cabeza *et al.*, 2019), al qual se sumen altres estudis sobre les addiccions de la població jove (Castaño *et al.*, 2023) que mostren dades preocupants respecte al consum d'alcohol i de drogues i altres conductes addictives, com els jocs d'apostes o els videojocs a edat primerenca.

La promoció de la salut implica el procés polític i social global que abasta, no solament les accions dirigides directament a enfortir les habilitats i les capacitats dels individus, sinó també les dirigides a modificar les condicions socials, ambientals i econòmiques, per tal de mitigar-ne l'impacte en la salut pública i individual (Dahlgren i Whitehead, 2021). Per millorar la salut d'una comunitat, és fonamental que es creïn aliances entre tots els actors: ciutadania, governs, societat

civil, comunitat científica, món acadèmic i sector privat (Franco *et al.*, 2023). És en aquest punt en què la universitat, a més de ser un entorn per a la promoció de la salut de la comunitat universitària, pot contribuir que la ciutadania visqui una vida més plena i saludable.

Aquesta recerca té com a fonament una experiència educativa desenvolupada en el marc de l'assignatura Fisioteràpia Comunitària (codi: 22768) del segon curs del grau de Fisioteràpia de la Universitat de les Illes Balears. S'inclouen en aquesta matèria objectius conceptuals, procedimentals i actitudinals lligats a la promoció de la salut, la qual cosa suposa per als estudiants de fisioteràpia acostar-se als espais de la salut pública, les intervencions comunitàries, l'atenció primària de salut i l'educació per a la salut, entre altres entorns (Paz, 2008). Consta únicament de tres crèdits ECTS i no s'hi preveuen pràctiques externes, per la qual cosa és necessari fer activitats d'aprenentatge d'alt impacte i significatives per assegurar les competències que cal adquirir definides en la guia docent i l'actual pla d'estudis iniciat en el curs 2016-2017. En aquest s'especifiquen les competències generals, específiques i transversals que s'han adquirir durant el curs, tant a través de les experiències educatives d'aula com en els laboratoris de pràctiques o el pràcticum extern fet fonamentalment en espais hospitalaris, d'atenció primària i sociocomunitaris.

Aquest pla d'estudis s'ajusta a l'Ordre CIN/2135/2008, de 3 de juliol, BOE de 19 de juliol de 2008, que inclou, entre moltes altres competències que han de desenvolupar els fisioterapeutes, intervenir en els àmbits de

promoció, prevenció, protecció i recuperació de la salut; incorporar els principis ètics i legals de la professió a la pràctica professional, així com integrar els aspectes socials i comunitaris en la presa de decisions. S'especifica també que resulta imprescindible ser capaç de comunicar-se de manera efectiva i clara, tant de forma oral com escrita, amb els usuaris del sistema sanitari i amb altres professionals. Aquestes competències són essencials en els àmbits d'organització sanitària com l'atenció primària, però també a l'àrea de disseny i planificació de polítiques dirigides a promoure la salut de la població en tots els entorns sociocomunitaris (Paz-Lourido, 2022). La importància d'adquirir competències transversals en les titulacions de ciències de la salut ha estat un tema recurrent en la literatura i, tanmateix, encara insuficientment tractat en la pràctica educativa (Baños i Pérez, 2005; Carrió i Rosa, 2022; Tutor *et al.*, 2023). Per això, les estratègies metodològiques han de cercar-ne el desenvolupament de forma intencional, planificada, programada i avaluada.

1.1. Eina Salut en l'Estratègia Social de Promoció de la Salut de les Illes Balears

La Conselleria de Salut i Consum de les Illes Balears, com a institució encarregada de vetlar per la salut i la qualitat de vida de la ciutadania, desenvolupa EinaSalut «Fent bona vida», una plataforma d'accés lliure i gratuït i adreçada a tota la població en el marc de l'Estratègia Social de Promoció de la Salut. Està pensada per ajudar les persones individualment; les comunitats en les quals viuen, treballen i inte-

ractuen; les institucions, i les persones que assumeixen responsabilitats polítiques, perquè puguin prendre les millors decisions respecte a la seva salut, la salut de la seva comunitat o la de la població de la qual són responsables. Es tracta d'una iniciativa totalment en línia, en la qual les persones poden accedir a qüestionaris d'avaluació o prendre consciència de la seva pròpia salut i disposar de recursos. També hi poden participar de forma directa per comentar aquesta iniciativa i suggerir canvis o millores (<https://einasalut.caib.es/>). L'equitat és una prioritat d'Eina Salut, ja que aspira que totes les persones puguin tenir una oportunitat justa per assolir plenament el seu potencial en salut, independentment de l'edat, el sexe, la condició socioeconòmica, la cultura, la religió, el país de procedència, discapacitat o qualsevol altra condició. L'objectiu és motivar diferents sectors de la comunitat balear i donar-los suport:

1. La ciutadania, perquè dugui a terme i mantingui canvis que millorin la seva salut i el seu benestar.
2. Les associacions de pacients, persones cuidadores i pacients, perquè convisquin millor amb la seva malaltia.
3. Els centres educatius, empreses o col·lectius, perquè promoguin la salut en el seu entorn.
4. Els agents de decisió política i tècnics de l'Administració, perquè tinguin en compte l'impacte de les seves decisions en la salut de la població.

Amb aquesta finalitat, en aquest portal s'ofereixen estratègies, eines interactives i altres materials i recursos que proporcionen informació útil

i de qualitat basada en la millor evidència disponible. A aquesta iniciativa es van incorporant nous recursos i eines interactives de forma continuada. En aquest sentit, la interacció amb la comunitat és imprescindible per elaborar propostes útils i inclusives. Eina Salut s'alinea de forma directa amb els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS); té en compte la perspectiva de gènere; pretén ser accessible a tota la població; està contextualitzada en l'entorn local, i proporciona habilitats socials i cognitives per accedir, entendre i utilitzar la informació de manera que permeti a la persona mantenir i promoure una bona salut.

1.2. L'aprenentatge servei en els estudis de fisioteràpia

L'enfocament pedagògic de l'aprenentatge servei resulta particularment adequat en l'educació universitària, ja que suposa integrar de forma equilibrada l'aprenentatge acadèmic i el servei a una comunitat que planteja necessitats reals (Paz-Lourido, 2023). En incorporar l'aprenentatge servei en una assignatura, el rol del docent és com un suport en la gestió del projecte, com un agent mediador del procés. Vetla per assegurar la qualitat en l'aprenentatge i ofereix garanties d'impacte en el servei mitjançant una aliança sostinguda amb els agents comunitaris que cocreen el projecte.

Per desenvolupar aquest enfocament, és necessari una entitat contrapart (associació, ONG, plataforma comunitària, entitat pública, etc.), la qual participa en diferents fases del projecte, des del disseny fins a l'avaluació. S'executa, per tant, un projecte

educatiu que és flexible i dinàmic, i que s'adapta a les condicions reals en què s'emmarca l'activitat acadèmica, l'àrea en què es treballa i la singularitat de l'entitat contrapart (Bringle i Hatcher, 1996). L'aprenentatge servei suposa, a més, una estratègia d'apoderament d'estudiants que comencen a participar activament en qüestions comunitàries abans d'acabar els estudis (Paz-Lourido, 2017). Aquest enfocament pedagògic està inclòs en els articles 18 i 33 de la Llei d'organització del sistema sanitari (LOSU, 2024). El primer fa referència a la cohesió social i territorial, i el segon als drets relatius a la formació acadèmica. També es recull en nombroses recomanacions internacionals d'organismes com la UNESCO, la Comissió Europea o l'Associació Europea d'Aprenentatge Servei en l'Educació Superior.

L'aprenentatge servei en els estudis de fisioteràpia s'ha anat implementant des de fa dècades en l'àmbit internacional, si bé només recentment ha tingut la difusió merescuda al nostre país (Reynolds, 2005; Village, 2006, Paz-Lourido, 2017), la qual cosa ha permès impulsar la responsabilitat social universitària (Lafuente-Ureta, 2023; Mc Menamin *et al.*, 2014). El servei pot ser directe o indirecte (Connor-Linton, 1995), i es pot implementar en el grau i el postgrau, de forma presencial, híbrida o virtual (Lafuente *et al.*, 2020; Paz-Lourido i de Benito, 2022). El fet d'aplicar-lo en els estudis de fisioteràpia suposa una oportunitat per desenvolupar accions connectades amb l'exterior del campus universitari, però de diferent naturalesa que unes estades clíniques o unes pràctiques solidàries esporàdiques (Paz-Lourido, 2017). En el cas de l'as-

signatura de fisioteràpia comunitària s'han desenvolupat projectes d'aprenentatge servei lligats a la promoció de la salut en la infància (Cavazzani *et al.*, 2021).

2. Objectius i metodologia

L'objectiu d'aquest treball és donar a conèixer les possibilitats de l'aprenentatge servei com a estratègia per promoure la salut de joves, però també per identificar competències que es poden treballar amb aquest enfocament a partir de l'anàlisi de la reflexivitat dels estudiants que hi han participat.

Tenint en compte les diferents etapes que requereix un projecte d'aprenentatge servei quant a preparació, implementació i avaluació, es va plantejar la proposta d'aprenentatge servei entre el grup classe i el Servei de Promoció de la Salut, responsable d'Eina Salut, com a entitat contrapart. El paper del personal tècnic del Servei de Promoció de la Salut va ser fonamental, i es va incorporar la seva veu en les diferents fases (Arribas-Cubero *et al.*, 2022). És a dir, va participar en la concreció del servei mitjançant una presentació directa sobre els objectius d'Eina Salut al col·lectiu d'estudiants en el marc de l'assignatura i posteriorment en la valoració de la retroalimentació i els recursos oferts pels estudiants. Els joves universitaris també varen participar activament en el disseny del servei amb el suport de les docents, tenint en compte que el col·lectiu al qual anaven dirigits els recursos eren també joves. L'aprenentatge es va vincular al currículum acadèmic, i el servei es va articular en dues fases, dirigint-se a dues necessitats detectades:

1. Avaluació de la plataforma Eina Salut. En aquest cas el servei va suposar una avaluació de forma individual apuntant els aspectes destacables de l'eina virtual i aquells en què, segons la valoració dels joves, podria modificar-se o adaptar-se per tal d'adequar les característiques pròpies de la plataforma, com l'estructura, la usabilitat o l'actualització, a la població jove. Es va sol·licitar una valoració des del punt de vista personal mitjançant enquestes disponibles a la plataforma amb el reflex de les dades sociodemogràfiques reals.

2. Elaboració de recursos per a Eina Salut. El grup classe es va dividir en grups autogestionats que varen configurar una primera proposta de com contribuir a Eina Salut, la qual va ser enviada de nou a la contrapart per valorar-ne la pertinència d'ajustar-la a la plataforma digital. Finalment, tenint en compte els comentaris de les docents i de l'entitat contrapart, els i les estudiants varen elaborar les seves propostes. Cal destacar que Eina Salut consta de les seccions «Per a la ciutadania», «Per a comunitats», «Per a pacients i persones cuidadores» i «Per a institucions». Per aquest motiu, es va animar el grup classe a compartir les seves propostes per intentar contribuir a les diferents seccions amb recursos variats.

En paral·lel a la coavaluació dels treballs fets pel grup classe, es va fer una recerca qualitativa d'aula i d'enfocament fenomenològic (Creswell i Poth, 2016) per indagar en els significats de l'experiència dels i les estudiants amb aquest projecte d'aprenen-

tatge servei. L'alumnat va entregar els treballs objecte de servei i el document reflexiu a través de la plataforma virtual de l'assignatura mitjançant una tasca a Moodle.

3. Anàlisi de dades i resultats

Per avaluar les consideracions dels estudiants sobre l'instrument Eina Salut, es va fer un buidatge del contingut de les seves propostes de millora classificant-les segons el nivell d'adequació. Es feren un total de 43 contribucions narratives, la majoria valoracions positives sobre la plataforma virtual. L'alumnat va indicar que no coneixia aquesta plataforma, però en va posar en valor l'existència. Es feren 24 contribucions amb recomanacions de millora d'aspectes relatius als qüestionaris de la plataforma, la navegació o

el contingut. Aquestes propostes varen ser enviades a l'entitat contrapart per valorar-ne l'aplicabilitat. D'altra banda, les propostes per crear nous recursos també varen ser enviades al Servei de Promoció de la Salut juntament amb una rúbrica elaborada *ad hoc* per fer la devolució i contribuir a l'avaluació de l'assignatura. A la taula 1 s'inclou l'àrea temàtica, el tipus de recurs i el programa d'Eina Salut al qual va ser dirigit. De les 8 propostes, una es va enfocar de forma més específica a persones grans, si bé el plantejament del treball incidia en la importància de conèixer des d'edats primerenques les implicacions de l'osteoporosi. Les altres propostes es varen alinear amb diferents prioritats per als joves estudiants en les àrees de benestar mental, sexual, alimentació o vida activa.

Taula 1. Recursos elaborats per a Eina Salut

Temàtica / títol de la proposta	Tipus de recurs	Secció d'Eina Salut a la qual es dirigeix
Què puc fer per sentir-me millor? -Col·lecció d'eleccions conscients	Recurs audiovisual	Ciutadania
Moure's més i millor	Infografies	Ciutadania
Què saps? - Coneix més sobre salut menstrual	Recurs audiovisual	Centre escolar
Guia de ioga i meditació	Infografia	Ciutadania
Reptes saludables per a treballadors	Disseny del programa i recursos audiovisuals	Empresa
Nodrint futurs brillants - Alimentació saludable des d'edats primerenques	Infografies	Centre escolar
Pauses actives	Pòster/infografia	Empresa
L'osteoporosi, una epidèmia silenciosa - La vitamina D i l'exercici com a aliats	Disseny del programa d'exercici a l'aire lliure, il·lustracions i taules informatives	Pacient actiu Barri o municipi

Font: Elaboració pròpia

A més del servei fet en forma de recurs concret per ser inclòs en la plataforma Eina Salut, la reflexió dels i les estudiants sobre el procés i el resultat del projecte va ser una part cabdal del seu aprenentatge. Aquest es pot explorar de moltes maneres quantitatives i qualitatives (Ash i Clayton, 2004; Bringle i Hatcher, 1996; Nesbit *et al.*, 2018). En aquest cas, es va optar per una reflexió guiada amb unes preguntes clau que va ser lliurada en format escrit d'extensió variable a través de la plataforma de l'assignatura. Aquesta reflexivitat, com a objecte d'investigació, va ser analitzada de forma independent per les dues docents de l'assignatura i després va ser contrastada conjuntament. Una primera part del procés d'anàlisi, que es presenta en aquest treball, va suposar la identificació de codis alineats amb les competències requerides per a la promoció de la salut, com ara l'organització, la comunicació, la creativitat, la col·laboració, l'empatia i el lideratge.

El Projecte Tuning (González i Wagenaar, 2006) defineix les competències com una combinació dinàmica d'atributs, en relació amb els procediments, les habilitats, les actituds i les responsabilitats, que descriuen els encarregats de l'aprenentatge d'un programa educatiu o el que els alumnes són capaços de demostrar al final d'un procés educatiu. Cal considerar que els resultats d'aprenentatge consideren coneixements (informació assimilada), destreses (habilitat per aplicar coneixements i tècniques) i competències (capacitat demostrada per manejar un conjunt d'habilitats, destreses i coneixements en contextos laborals). La identificació de les com-

petències essencials de salut pública permet a la societat conèixer el que pot esperar dels professionals de salut en aquest camp, ja que és a partir d'aquestes competències que es pot disposar d'un catàleg del que aquests professionals saben i han de fer. Alhora, el fet que la societat i les seves institucions coneguin amb més claredat què saben fer els professionals de salut en matèria de salut pública afavorirà el seu desenvolupament i la creació d'oportunitats de treball.

A continuació, s'indiquen de forma molt resumida aportacions d'estudiants que apunten una vinculació a les competències lligades a la promoció de la salut.

Competència organització

L'organització és una competència que s'intenta treballar amb freqüència amb el treball en grup. Tanmateix, no sempre resulta satisfactori per a l'alumnat. Mitjançant les reflexions va ser possible observar un esforç per trobar la manera d'organitzar-se per donar resposta al repte d'aprenentatge que suposava crear materials o cursos educatius per a Eina Salut.

«L'equip va treballar de gran manera; de forma organitzada i equitativa, cadascú va tenir l'oportunitat de proposar una idea per al treball i al final utilitzam una proposta conjunta entre diverses de les que es varen proposar». (E012)

Competència comunicació

El projecte d'aprenentatge servei va suposar obrir a discussió la salut de la joventut, apuntant també comenta-

ris personals, com a estudiants joves. Aquesta comunicació establerta per tal d'arribar a acords sobre el treball va permetre aprofundir en les experiències subjectives, que també varen ajudar a enriquir el projecte.

«Tot el procés va estar ple de pluges d'idees que acabaven en converses superinteressants i anècdotes sobre cadascuna que ens varen dur a conèixer-nos una mica més entre nosaltres». (E005)

Competència creativitat

Adaptar el recurs educatiu a les necessitats de la plataforma i al grup destinatari va suposar plantejar propostes creatives tant del contingut dels recursos com del format. D'aquesta manera, es poden explorar diferents solucions a un mateix problema, i estimular la creativitat i la confiança.

«Crec en el poder de l'educació i la sensibilització per generar un impacte positiu en la població. Si pogués triar, m'agradaria crear material per a infants en etapes escolars». (E023)

Competència col·laboració

La col·laboració en l'aprenentatge servei s'estableix tant en les relacions de partenariat amb les entitats contrapart com dins els equips de treball fomentant competències associades a la col·laboració com les habilitats socials i comunicacionals.

«M'agrada molt poder estar en contacte amb el personal d'Eina Salut per al desenvolupament d'aquest

treball ja que en facilita el disseny». (E008)

«He adquirit coneixements sobre la promoció de la salut i el canvi de comportament, així com habilitats en comunicació, motivació i treball en equip». (E033)

Competència empatia

La promoció de la salut no és una activitat d'instrucció, sinó de comprensió, participació i suport. Desenvolupar l'empatia facilita el desenvolupament de les accions de promoció i l'adherència de les persones als hàbits saludables.

«Ens cultiven una llavor que ens impulsa a ajudar els que ens envolten en el nostre dia a dia (pares, avis, germans, veïns, amics, etc.)». (E011)

«Ha estat un treball que personalment crec que ens ha ajudat a tots molt a reflexionar sobre la nostra salut. Treballar en grup també ha estat un punt a favor per desenvolupar les nostres habilitats d'empatitzar i cooperar entre tots». (E018)

Competència lideratge

El lideratge és fonamental en la promoció de la salut. Prendre consciència d'aquesta competència obre les portes a polítiques, organització i pràctiques promotores de salut amb les quals els joves poden desenvolupar un paper actiu.

«A més de com m'he sentit de còmode amb el grup, he de dir que em sent còmode liderant i assignant tasques». (E017)

«He treballat de manera molt activa en el meu equip, liderant el procés del treball». (E003)

4. Conclusió i discussions

La promoció de salut de la joventut planteja reptes importants i requereix intervencions directes també dels sectors educatius. La preparació per a la pràctica clínica és una preocupació constant en la literatura sobre l'educació en fisioteràpia (Chesterton, Chesterton i Alexanders, 2023), però aquesta preparació no només s'ha de fer amb el pràcticum o les estades clíniques ni s'ha de centrar únicament en les competències disciplinàries (Hernández-Xumet *et al.*, 2024). Es poden establir altres estratègies educatives que connectin els estudiants amb entitats públiques, organitzacions de pacients o d'usuaris del sistema sanitari de manera que es fomentin les competències transversals cabdals per a l'exercici professional, però també per al desenvolupament d'una ciutadania solidària.

L'empatia i l'assertivitat han estat identificades com a components clau en l'acompliment professional; per això, és necessari posar-les en pràctica en la formació universitària (Rodríguez-Nogueira, 2020; Hernández-Xumet *et al.*, 2023). Cal destacar que ambdues apareixen reflectides en les autoreflexions fetes pels estudiants. La comunicació es considera fonamental en la pràctica de la fisioteràpia i és font d'interès de personal investigador i docent (Almeida Santos *et al.*, 2022; Parry i Brown, 2009; Tavakoly-Sany *et al.*, 2020). És també imprescindible per a la promoció de la salut, ja que és necessari adaptar el

discurs perquè les recomanacions sobre hàbits saludables arribin a grups poblacionals especialment vulnerables com la infància i l'adolescència. Entendre els centres educatius com a entorns socials en què es produeixen les dinàmiques també és important en el marc d'Eina Salut, i és un dels aspectes al qual els estudiants universitaris en ciències de la salut poden contribuir.

L'aprenentatge servei fomenta la comunicació i el treball en equip lligat al propòsit de proporcionar el servei a l'entitat contrapart, de manera que es contribueixi a la mirada de l'educació des de l'alteritat. Aquesta perspectiva es troba també en les reflexions analitzades, que posen en valor l'impacte dels treballs acadèmics en el benestar d'altres persones. Les habilitats comunicacionals, el respecte i la negociació són també valorats pels i les estudiants com a competències fomentades mitjançant l'activitat que han duit a terme. Atès que és necessari un desenvolupament humanista de l'educació i del desenvolupament professional (Iwona i Walery, 2011), sembla que la dimensió ètica de la fisioteràpia (Nesbit, Jensen i Delany, 2018) pot beneficiar-se d'enfocaments pedagògics com l'aprenentatge servei. Treballs d'aquest tipus afavoreixen l'educació dels i les estudiants cap a rols professionals que superen l'obsolet model biomèdic, ja que entenen les persones en un context comunitari divers socialment i culturalment (Arcobelli, 2021; Bakaa *et al.*, 2024; Gazi i Oriol, 2010; Oliva *et al.*, 2020).

L'organització suposa un repte per als estudiants universitaris i, tanmateix, és una competència requerida per a les intervencions de promoció

de la salut, pel que fa tant a la planificació i el desenvolupament de programes de salut pública com a les intervencions comunitàries. Sembla que el fet d'orientar el treball cap a un fi concret amb una utilitat pràctica i no únicament com una proposta que ha de ser avaluada per un docent facilita les estratègies d'autoorganització. Però, a més, el desenvolupament d'iniciatives de promoció de la salut requereix processos de lideratge, iniciativa, confiança i respecte mutu. Tenint en compte que en l'actualitat la participació de fisioterapeutes en rols de direcció o coordinació en la sanitat pública és testimonial, desenvolupar aquesta competència en joves estudiants pot ser molt rellevant i els pot ubicar en una posició d'apoderament en el marc del lideratge compartit i interdisciplinari que la salut pública, global i comunitària requereix (Lavoisier, 2013; Lambert et al., 2022).

Com a conclusió, aquest estudi exploratori suposa una anàlisi preliminar d'un projecte d'aprenentatge servei basat en les reflexions d'alumnat universitari. Tot i així, arreplega resultats prometedors sobre el seu paper en l'adquisició de competències lligada a la promoció de la salut, tant amb caràcter professional com personal. Però també enforteix el paper de joves en formació en l'àrea de les ciències de la salut com a agents actius i de participació comunitària. Aquest enfocament educatiu, diferent de propostes d'aprenentatge per modelatge amb tutor, d'estudis de casos o fins i tot de mentoria entre iguals, suposa una aproximació innovadora a l'educació en promoció de la salut de i per a la joventut. Tanmateix, cal fer estudis longitudinals per tal de mesurar, no només

l'impacte en els joves que desenvolupen propostes de promoció, sinó també en els joves que reben les intervencions mediades per Eina Salut o altres estratègies de salut pública.

Agraïments

Al Servei de Promoció de la Salut de la Direcció General de Salut Pública, per la seva participació en aquest projecte d'aprenentatge servei.

Referències bibliogràfiques

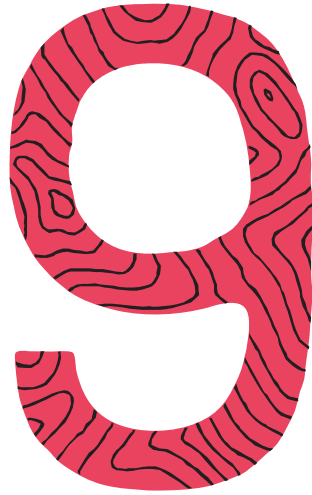
- ALMEIDA SANTOS, L., QUEIRÓS, S., COUTO, G., I MENESES, R. (2022). Communication skills in basic training of physiotherapy students: e-delphi study. *Millenium-Journal of Education, Technologies, and Health*, 11, 1-10.
- ARCOBELLI, L. M. E. (2021). *Physiotherapy curricula and Indigenous peoples: A snapshot of Canadian physiotherapy programs*. McGill University.
- ARRIBAS-CUBERO, H. F., GÓMEZ-PINTADO, A., MARTÍNEZ-ABAJO, J., VIZCARRA-MORALES, M. T., GAMITO-GÓMEZ, R., I MONJAS-AGUADO, R. (2022). La ausencia de voz de las entidades en los proyectos de aprendizaje-servicio: propuesta de una herramienta para analizar y mejorar su participación. *RIDAS. Revista Iberoamericana de Aprendizaje-Servicio*, 13.
- ASH, S. I CLAYTON, P. (2004). The Articulated Learning: An Approach to Guided Reflection and Assessment. *Innovative Higher Education*, 29(2), 137-152.

- BAKAA, N., SOUTHERST, D., MIOR, S., CÔTÉ, P., CARLESSO, L., MACDERMID, J., I MACEDO, L. (2024). Assessing diversity and cultural competency among Canadian physiotherapists: a cross-sectional survey Part 1. *Physiotherapy Canada*, e20220119.
- BAÑOS, JOSEP-E., I PÉREZ, JORGE. (2005). Cómo fomentar las competencias transversales en los estudios de Ciencias de la Salud: una propuesta de actividades. *Educación Médica*, 8(4), 40-49.
- BRINGLE R., I HATCHER, J. A. Implementing service-learning in higher education. *Journal of Higher Education*, 67(2), 221-39.
- CABEZA, E., MATEO, S., ARTIGUES, G., I NÚÑEZ, C. (2019). *Segundo estudio de la prevalencia de la obesidad infantil y juvenil en las Illes Balears. EPOIB-II*. Conselleria de Salut, Govern de les Illes Balears.
- CARRIÓ, M., ROSA, N. (Coord.). (2022). *Learning strategies to promote transversal skills on health and social care studies: A methodological Guide*. ITSHEC - Integration of Transversal Skills in Health and Social Care, Higher Education and Curriculum. DOI: <http://dx.doi.org/10.31009/itshec.2022.01>.
- CASTAÑO, Y., LEGUIZAMO, F., BELMONTE, S., LÓPEZ, V., BELLO, G., GERVILLA, E., I CALAFAT, B. (2023). Estudio de les addiccions de la població jove de Palma del Pla Estratègic Municipal de Prevenció de les Addiccions (2023). Dins Vives, M., i Pascual, B. (Coord.). *Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2023*, 61-80.
- CAVAZZANI, A., PERELLÓ-DIEZ M., I PAZ-LOURIDO, B. (2021). Proyectos de aprendizaje-servicio en España: informe de una estrategia de acción remota y posibilidades para la curricularización de la extensión universitaria. *Em Extensão*, 177-188.
- CHESTERTON, P., CHESTERTON, J., I ALEXANDERS, J. (2023). New graduate physiotherapists' perceived preparedness for clinical practice. A cross-sectional survey. *European Journal of Physiotherapy*, 25(1), 33-42.
- CONNOR-LINTON, J. (1995). Ann Indirect Model of Service-Learning: Integrating Research, Teaching, and Community Service. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 105.
- CRESWELL, J. W., I POTH, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage Publications.
- DAHLGREN, G., I WHITEHEAD, M. (2021). The Dahlgren-Whitehead model of health determinants: 30 years on and still chasing rainbows. *Public Health*, 199, 20-24. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2021.08.009>.
- DATAR, A., NICOSIA, N., MAHLER, A., PRADOS, M. J., I GHOSH-DASTIDAR, M. (2023). Association of Place With Adolescent Obesity. *JAMA Pediatrics*, 177(8), 847-855.

- <https://doi.org/10.1001/JAMAPE-DIATRICS.2023.1329>.
- FRANCO, M., DÍEZ, J., GULLÓN, P., MARGOLLES, M., COFIÑO, R., PASARÍN, M., I BORRELL, C. (2018). Towards a policy relevant neighborhoods and health agenda: engaging citizens, researchers, policy makers and public health professionals. *SESPAS Report 2018. Gaceta Sanitaria*, 32, 69-73.
<https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2018.07.002>.
 - GAZSI, C. C., I ORIEL, K. N. (2010). The impact of a service learning experience to enhance curricular integration in a physical therapist education program. *Journal of Allied Health*, 39(2), 61E-67E.
 - GONZÁLEZ J., I WEAGENAAR, R. (DIR.). (2006). *Tuning Educational Structures in Europe*. Universitat de Deusto.
 - HERNÁNDEZ-XUMET, J. E., GARCÍA-HERNÁNDEZ, A. M., FERNÁNDEZ-GONZÁLEZ, J. P., I MARRERO-GONZÁLEZ, C. M. (2024). Exploring levels of empathy and assertiveness in final year physiotherapy students during clinical placements. *Scientific Reports*, 14(1), 13349.
 - HERNÁNDEZ-XUMET, J. E., GARCÍA-HERNÁNDEZ, A. M., FERNÁNDEZ-GONZÁLEZ, J. P., I MARRERO-GONZÁLEZ, C. M. (2023). Beyond scientific and technical training: Assessing the relevance of empathy and assertiveness in future physiotherapists: A cross-sectional study. *Health Science Reports*, 6(10), e1600.
 - IWONA, C. P., I WALERY, Z. (Eds.). (2011). *Humanities dimension of physiotherapy, rehabilitation, nursing and public health*. Walery Zukow.
 - LAFUENTE-URETA, R. (2023). Impulso de la responsabilidad social universitaria: los proyectos de aprendizaje y servicio. *Fisioterapia*, 45, S22-S24.
 - LAFUENTE, R., CALVO, S., BUESA, A., PÉREZ, S., LÓPEZ, M., FORTÚN, R., FRANCÍN, M., I JIMÉNEZ, C. (2020). Aprendizaje-servicio en trabajo fin de grado en Fisioterapia durante tiempos de pandemia. *RIDAS. Revista Iberoamericana de Aprendizaje-Servicio*, (10), 62-76.
 - LAMBERT, M. D., MEHTA, S. P., NELSON, S. P., NORTHUP, J. R., I SOWERS, K. D. (2022). Development of professional competencies through service learning: An exploratory study. *Critical Reviews™ in Physical and Rehabilitation Medicine*, 34(3).
 - LAVOISIER, A. L. (2013). *Assessing Global Health Competencies in Rehabilitation Students*. Global Health Competencies for Family Physician Residents, Nursing, Physiotherapy and Occupational Therapy Students: A Province-Wide Study, 121.
 - MC MENAMIN, R., MC GRATH, M., CANTILLON, P., I MAC FARLANE, A. (2014). Training socially responsive health care graduates: Is service learning an effective educational approach? *Medical teacher*, 36(4), 291-307.

- NESBIT, K. C., JENSEN, G. M., I DELANY, C. (2018). The active engagement model of applied ethics as a structure for ethical reflection in the context of course-based service learning. *Physiotherapy Theory and Practice*, 34(1), 1-12.
- OLIVA RUIZ, P., GONZÁLEZ-MEDINA, G., SALAZAR COUSO, A., JIMÉNEZ PALOMARES, M., RODRÍGUEZ MANSILLA, J., GARRIDO ARDILA, E. M., I MERCCHAN VICENTE, M. N. (2020). Attitude towards people with disability of nursing and physiotherapy students. *Children*, 7(10), 191.
- PARRY, R. H., I BROWN, K. (2009). Teaching and learning communication skills in physiotherapy: What is done and how should it be done? *Physiotherapy*, 95(4), 294-301. <https://doi.org/10.1016/j.physio.2009.05.00>.
- PAZ-LOURIDO, B. (2017). El Aprendizaje-Servicio, ¿una metodología a considerar en la formación universitaria en Fisioterapia? *Fisioterapia*, 227-228.
- PAZ-LOURIDO, B. (2022). Funciones del fisioterapeuta en el ámbito de las ciencias sociosanitarias. Dins Seco, J. (Dir). *Fisioterapia Comunitaria y Salud Pública*. Panamericana.
- PAZ-LOURIDO, B. (2023). *La mariposa del aprendizaje-servicio*. Asociación de Aprendizaje-Servicio Universitario. DOI: <https://doi.org/10.61005/AP-SUMARI2023>.
- PAZ-LOURIDO, B., I DE BENITO-CROSETTI, B. L. (2021). Editorial del número especial: El aprendizaje-servicio en el entorno de las tecnologías digitales. *Revista Electrónica de Tecnología Educativa*, 78, 1-7.
- PAZ, B. (2008). Los retos de la fisioterapia en el ámbito comunitario. *Fisioterapia*, 30(5), 311-312.
- REYNOLDS, P. J. (2005). How service-learning experiences benefit physical therapist students' professional development: A grounded theory study. *Journal of Physical Therapy Education*, 19(1), 41-54.
- RODRÍGUEZ-NOGUEIRA, Ó., MORENO-POYATO, A. R., ÁLVAREZ-ÁLVAREZ, M. J., I PINTO-CARRAL, A. (2020). Significant socio-emotional learning and improvement of empathy in physiotherapy students through service learning methodology: A mixed methods research. *Nurse Education Today*, 90, 104437.
- SOLAR, O., I IRWIN, A. (2010). *A conceptual framework for action on the social determinants of health: Social Determinants of Health Discussion Paper 2*. World Health Organization.
- TAVAKOLY-SANY, S. B., BEHZHAD, F., FERNS, G., I PEYMAN, N. (2020). Communication skills training for physicians improves health literacy and medical outcomes among patients with hypertension: A randomized controlled trial. *BMC Health Services Research*, 20(1), 60. <https://doi.org/10.1186/s12913-020-4901-8>.

- TUTOR, A. S., ESCUDERO, E., NOGAL ÁVILA, M. D., ARANDA, J. F., TORRES, H., YAGUE, J. G., BORREGO, M. J., MUÑOZ, Ú., SÁDABA, M. C., I SÁNCHEZ-VERA, I. (2023). Learning and assessment strategies to develop specific and transversal competencies for a humanized medical education. *Frontiers in Physiology*, 14, 1212031.
- VILLAGE, D. (2006). Qualities of effective service learning in physical therapist education. *Journal of Physical Therapy Education*, 20(3), 8-17.
- ZHANG, R., ZHANG, C. Q., LAI, P. C., CHENG, W., SCHÜZ, B., I KWAN, M. P. (2021). Park environment and moderate-to-vigorous physical activity in parks among adolescents in a high-density city: the moderating role of neighbourhood income. *International Journal of Health Geographics*, 20(1). <https://doi.org/10.1186/s12942-021-00289-7>.

**La importància dels
programes europeus
Erasmus+ Joventut i Cos
Europeu de Solidaritat**

EVA Mª SALOM COLOMAR

Eva Mª Salom Colomar

Palma, 1971. Diplomada en ciències empresarials (UIB). Funcionària del Servei de Joventut de la Direcció General d'Infància, Joventut, Famílies, Igualtat i Diversitat de la Conselleria de Famílies i Afers Socials des del 2009 fins al 2014 i des del 2017 fins a l'actualitat. Treballa en la gestió dels programes europeus Erasmus+ Joventut i Cos Europeu de Solidaritat.

Resum

Cal, de tant en tant, recordar que els programes europeus Erasmus+ Joventut i Cos Europeu de Solidaritat compleixen diverses funcions dins les polítiques de la Unió Europea, per la qual cosa tenen una gran importància. Els programes donen oportunitats d'aprenentatge i de consciència europea als joves que hi participen, i a més, no estableixen més requisits que l'edat perquè se'n puguin beneficiar. Basta que tinguin entre 13 i 30 anys a l'Erasmus+ Joventut i entre 18 i 35 al Cos Europeu de Solidaritat.

Paraules clau: Solidaritat / Inclusió / Ciutadania europea / Formació / Ocupació

Resumen

Conviene, de vez en cuando, recordar que los programas europeos Erasmus+ Juventud y Cuerpo Europeo de Solidaridad cumplen varias funciones de las políticas de la Unión Europea por tanto tienen una gran importancia. Los programas dan oportunidades de aprendizaje y de consciencia europea a los jóvenes que participan en ellos, y además, no hay más requisito que la edad para poderse beneficiar. Es suficiente con tener entre 13 y 30 años en Erasmus+ Juventud y entre 18 y 35 años en el caso del Cuerpo Europeo de Solidaridad.

Palabras clave: Solidaridad / Inclusión / Ciudadanía europea / Formación / Ocupación

1. Introducció

En aquest article tractarem d'explicar per què són importants els programes europeus. Veurem per què varen sorgir, els valors en què es fonamenten (i que s'han de complir durant la implementació dels projectes) i els beneficis que tenen tant per als participants en primera persona com per a la comunitat, des de la local fins a la internacional.

Per a entendre bé la raó de ser d'aquests programes hem d'anar enrere i veure la raó de ser de la Unió Europea (UE). Si anam al principi de tot, veurem que tot va començar després de la Segona Guerra Mundial per evitar futurs conflictes (podeu trobar una breu ressenya de la història a la web de la UE).¹

Des de la llavor, de la *Comunidad Europea del Carbón y del Acero* (CECA) de 1951, s'ha passat per diferents etapes fins arribar a l'actual estructura institucional de la Unió Europea. D'aquestes, la Comissió Europea, que exerceix la funció executiva, va crear els programes europeus per fomentar una Unió Europea més integrada i inclusiva, amb un objectiu molt ambiciós: aconseguir una Europa realment unida.

Un altre objectiu de la Unió Europea és promoure la competitivitat i l'empleabilitat dels seus ciutadans, i la UE veu la mobilitat per a la formació com una forma d'incrementar la comprensió mútua i l'intercanvi cultural entre ciutadans europeus, a més d'una manera d'ajudar-los a adquirir les habilitats i competències necessàries en un

món globalitzat, segons el PANELL DE CIUTADANS EUROPEUS SOBRE MOBILITAT EDUCATIVA (2023).²

Per tot això, resulta necessari recordar quins són els valors que defineixen la Unió Europea (UE) i, a la vegada, mostrar que aquests valors són els eixos clau d'aquests programes.

2. Breu introducció dels programes

Els programes Erasmus+ Joventut (E+) i Cos Europeu de Solidaritat (CES) permeten als joves realitzar projectes solidaris, de participació, intercanvis i de voluntariat amb el finançament de la Unió Europea. Els treballadors en l'àmbit de la joventut poden realitzar projectes de cooperació i de mobilitat per millorar la qualitat de la seva feina.

Participar en aquests projectes no suposa una despesa per als joves o les seves famílies, ni per als treballadors juvenils, i mentrestant adquireixen una experiència i uns coneixements valuosos per al seu futur (personal i laboral), i que estaran reflectits al certificat internacional Youthpass. A més a més, s'assoleixen altres objectius d'identitat europea que també cerca la Comissió.

3. Els programes

La Comissió Europea, fonamentada en valors d'igualtat i solidaritat, fa més de 35 anys que impulsa programes de mobilitat per a la formació.

² El Panell de ciutadans europeus sobre mobilitat educativa (2023) és una de les iniciatives de la plataforma de participació ciutadana de la Comissió Europea, en què es reuneix aleatòriament ciutadans dels 27 països membres per debatre, a àmbit europeu, propostes clau que ens afecten a tots. https://citizens.ec.europa.eu/european-citizens-panels_es

¹ Web de la Unió Europea: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_es

Els primers programes europeus d'educació no formal tenien noms diferents cada set anys (que és la durada que tenen), però tots estaven dedicats a donar oportunitats d'aprenentatge a joves. Noms com *Juventud en Europa* o *Juventud en Accion* ja deixaven clar el seu públic objectiu. Amb el finançament d'aquests programes, els joves podien realitzar projectes d'intercanvi juvenil o voluntariat europeu, entre d'altres.

Posteriorment, l'any 2014, la Comissió va agrupar tots els programes d'aprenentatge (els d'aprenentatge formal i l'informal) en un sol programa i el va anomenar Erasmus+, per aprofitar el renom que tenia el d'educació superior. Per tant, ara tenim un apartat dins Erasmus+ dedicat als joves exclusivament pel fet de ser-ho: no fa falta que siguin estudiants escolars, de cicles formatius o d'educació superior, simplement basta complir amb l'edat.

D'aquesta manera, la Comissió materialitza la inclusió i el reconeixement de l'educació no formal i les inclou en un gran programa d'aprenentatge.

Imatge 1. Logotip programa Erasmus+

El 2016 es creà el programa Cos Europeu de Solidaritat (CES), que es va començar a implementar el 2018, per donar més rellevància al voluntariat europeu. A l'empara d'aquest nou programa, també es podien realitzar projectes solidaris i pràctiques laborals. Aquestes darreres han desaparegut al programa actual (2021-2027).

Imatge 2. Logotip programa Cos Europeu de Solidaritat

Tal com recull el reglament del CES, aquest ofereix oportunitats als joves perquè puguin participar en activitats solidàries que responen a necessitats socials no satisfetes, que serveixen per enfortir les comunitats i la participació ciutadana. I reconeix que aquestes experiències ofereixen coneixements i competències per al seu desenvolupament personal, educatiu, social, cívic i professional.

Per altra banda, el reglament del programa Erasmus+ recull que la Comissió Europea inverteix en mobilitat perquè cerca l'aprenentatge per a tots, independentment del seu origen o mitjans, amb l'objectiu de desenvolupar societats inclusives, cohesionades i resilients. Vol reforçar la identitat i els valors europeus per arribar a una Unió més democràtica. La Comissió cerca que les persones sentin intensament la seva identitat europea, el patrimoni cultural d'Europa i la seva diversitat. Per això va impulsar el programa, per arribar a aquelles persones amb menys oportunitats.

Seguint les demandes del Consell Europeu, es va reforçar (amb més pressupost) i ampliar (amb més oportunitats) el programa Erasmus+ per fer-lo més inclusiu dins l'esperit de l'aprenentatge permanent. Segons el reglament, es va constatar la voluntat de prioritzar la promoció de la iden-

titat europea, la ciutadania activa i la participació en la vida democràtica.

Al mateix reglament es manifesta que el programa Erasmus+ dona suport a un treball en l'àmbit de la joventut d'alta qualitat, valida l'aprenentatge no formal i informal, empodera les organitzacions juvenils i posa el focus en les necessitats dels joves.

4. Fonaments

Inclusió, educació no formal, solidaritat i ciutadania activa són els quatre pilars en què es fonamenten els programes europeus dels quals parlam.

Els objectius d'aquests programes són oferir a tots els joves per igual, sense cap requisit de titulació o de capacitat econòmica, les possibilitats d'obtenir un aprenentatge no formal, enriquidor per a la seva vida adulta, ser coneixedors de la diversitat cultural de tota Europa i adquirir una capacitat de ciutadania activa per a la resta de la seva vida, sense oblidar la millora de la seva empleabilitat.

Imatge 3. Resultats del Panell de ciutadans europeus sobre mobilitat educativa, 2023

64% dels participants es sent més **europeu**

89% es sent més conscient dels **valors europeus**

73% els interessen més els **temes europeus**

Ambdós programes tenen molt present la diversitat de necessitats que pot tenir el jovent i hi destinen finançament específic per fer efectiva la inclusió de tots. També pretenen

potenciar la solidaritat entre els joves europeus i entre totes les entitats, tant públiques com privades.

A més a més, a les guies dels dos programes es repeteix en diverses ocasions que els projectes han de respectar els valors europeus, que són dignitat humana, llibertat, democràcia, igualtat, estat de dret i respecte dels drets humans, tal com recull el segon article del Tractat de la Unió Europea; i n'afegeixen altres com ara sostenibilitat i respecte.

5. Inclusió

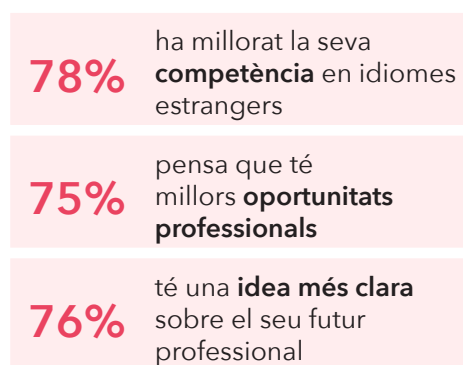
Ambdós programes tenen present constantment la inclusivitat, encara que a vegades aquesta no es pot donar si no hi ha finançament a bastament. Per aquest motiu, els programes ofereixen sempre la possibilitat de finançar al 100 % les despeses que s'hagin d'incórrer perquè els joves amb menys oportunitats puguin participar en igualtat de condicions que els altres. És a dir, es persegueix una equitat efectiva i real. Al pressupost existeix una partida específica anomenada Suport a la inclusió en què es cobreixen aquelles despeses, degudament justificades al projecte, per aconseguir la igualtat d'oportunitats de tots els participants, i arriben a cobrir despeses d'acompanyants, si cal, per exemple.

6. Educació no formal

Una breu aproximació des de la Viquipèdia a diferents autors que al llarg de la història han teoritzat sobre com es produeix l'aprenentatge ens mostra el paper cabdal de l'aprenentatge pràctic. El filòsof Aristòtil, en el segle IV aC., ja es referia a la impor-

tància d'aprendre alguna cosa fent-la (teoria del coneixement, s IV aC). El pedagog estatunidenc Edgar Dale, anys més tard, va establir una piràmide d'aprenentatge en què a la base hi havia aquelles coses que feim i, al cim, allò que escoltam i llegim. Autors posteriors s'han atrevit a fer càlculs que, partint de la teoria de Dale, assenyalen que el 75 % de les coses que feim les aprenem, *versus* el 10 % del que llegim (Dale, E, 1932). Per altra banda, com assenyala Carlos Vergara (2015), el teòric de l'educació, David A. Kolb, va establir la teoria moderna de l'aprenentatge experiencial. I, per posar un exemple més, el filòsof J. Dewey va segellar el «learning by doing», en la mateixa línia (Dewey, J, 1916). És, doncs, aquest tipus d'aprenentatge el que persegueix l'experiència que aporten els programes Europeus tractats en aquest article.

Imatge 4. Autopercepció de la millora de l'empleabilitat dels participants. Segons el Panell de ciutadans europeus sobre mobilitat educativa. Any 2023

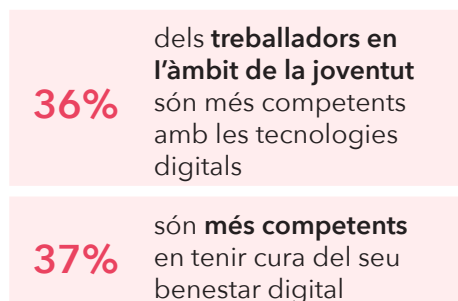

La guia d'Erasmus comença dient que "L'educació, la formació, la joventut i l'esport són àmbits clau que contribueixen al desenvolupament perso-

nal i professional de la ciutadania. En darrer terme, una educació i formació de gran qualitat i inclusives, així com l'aprenentatge informal i no formal, equipen els joves i participants de totes les edats amb les qualificacions i capacitats necessàries per a una participació significativa en una societat democràtica, amb l'enteniment intercultural i amb la capacitat per gestionar amb èxit la transició cap al mercat laboral", text que deixa clar que l'aprenentatge no formal també és considerat fonamental per a la vida adulta i per al futur, individual i col·lectiu, de les persones dins la societat.

El camí que recorren els joves en aquest aprenentatge no el fan tots sols, el fan de la mà dels treballadors que els acompanyen, anomenats treballadors juvenils (o de l'àmbit de la joventut) dins la guia. Aquest col·lectiu també té finançament per als seus aprenentatges, per a millorar la seva tasca i, al cap i a la fi, repercutir en els joves.

Imatge 5. Principals competències adquirides pels treballadors juvenils participants a programes europeus segons Research-based Analysis and monitoring of European Youth Programs (RAY)³

³ Research-based Analysis and monitoring of European Youth Programs (RAY): <https://www.researchyouth.net/facts/>

76%

va **aprendre** sobre sostenibilitat com a qüestió social

Tal com recull la guia del programa, sota el paraigua Erasmus+ hi trobam projectes específics d'educació

formal, no formal i informal. D'aquesta manera, la Unió Europea, a través d'aquestes vessants, no formal i informal, arriba a tots els joves, per tal que cap es quedi pel camí, i els ofereix una oportunitat d'aprenentatge tant o més potent que l'educació formal.

Taula 1. Quines son les diferències entre aprenentatge formal, no formal i informal?

Formació formal	Formació no formal	Formació informal
Formació planificada i estructurada (la formació és l'objectiu de les activitats realitzades pels alumnes i es segueix un pla d'estudis) que té lloc dins els sistemes educatius amb el propòsit d'obtenir un diploma o títol.	Formació planificada i estructurada que té lloc en els cursos impartits. Inclou tallers, seminaris i tutorials, així com classes privades i cursos en línia oberts i massius realitzats amb el propòsit de desenvolupar habilitats i capacitats.	L'aprenentatge es produeix d'una forma natural (en lloc d'una manera planificada i estructurada) com a part de diverses activitats (per exemple, habilitats digitals desenvolupades a través d'activitats d'oci).

L'aprenentatge no formal, incloent-hi el voluntariat, ajuda a adquirir habilitats i competències professionals i per a la vida. Aquestes han de ser validades, valorades i reconegudes en el seu conjunt, tal com recull la recomanació del Consell Europeu sobre validació d'aprenentatges no formals i informals. Per aquest motiu, els participants obtenen el Youthpass.⁴ Aquest certificat és un instrument de reconeixement europeu per a identificar i documentar els resultats d'aprenentatge que s'han adquirit participant a projectes d'Erasmus+ Joventut i del Cos Europeu de Solidaritat. El CES té totalment integrat el valor de l'aprenentatge i el seu reconeixement dins els seus objectius i activitats, i així es recull a la comunicació de la Comissió al Parlament Europeu.

7. Solidaritat

Recordam que l'article 2 del Tractat de la Unió Europea destaca la solidaritat com un dels principis fonamentals de la Unió. Per aquest motiu, també ho és dels programes europeus.

Imatge 6. Aprenentatges obtinguts segons el Research-based Analysis and monitoring of European Youth Programs (RAY)

58%

dels participants va **aprendre** sobre **solidaritat**, empatia, **valors** europeus i pensament crític

69%

va **aprendre** sobre **diversitat**

61%

va **aprendre** sobre **inclusió**

4 <https://www.youthpass.eu/es/>

92%

estan d'acord o molt d'acord que han **millorat les seves competències** en donar suport activament a la **diversitat**

El valor de la solidaritat ve recollit als respectius reglaments dels dos programes mitjançant una menció específica als articles 165.4, 166.4 i article 214.5 del tractat de funcionament de la Unió Europea, en què es recull la importància de la solidaritat.

Al reglament del CES es defineix la solidaritat com un sentit de la responsabilitat individual i col·lectiva envers el bé comú expressat mitjançant accions concretes.

8. Ciutadania Europea

Cada dia aquests programes cobren més sentit i es fa evident la necessitat de la seva existència. La idea d'una Europa igual en la seva diversitat, que els joves puguin viure aquesta experiència en primera persona, coneguin altres joves d'altres països, puguin tombar estereotips, puguin veure que al cap i a la fi tots som iguals i que aquells que tenen menys han de ser ajudats, fa que els programes cobrin una importància indiscutible. Resulten programes precursors i fomentadors de tots aquests valors que de cap altra manera s'aconseguirien.

Amb els resultats de les eleccions europees celebrades el juny de 2024, queda clar que programes com aquests, o altres amb els mateixos objectius, són necessaris per a una futura Europa saludable i exitosa.

Imatge 7. Resultats de ciutadania europea segons Research-based Analysis and monitoring of European Youth Programs (RAY)

71%

dels participants és **més conscient** dels problemes i les preocupacions de la comunitat local

66%

aprecien la **diversitat cultural** més que abans del projecte

50%

ha incrementat el seu interès en **participar** en el desenvolupament de polítiques de joventut

Segons els resultats del darrer estudi duit a terme per RAY, dels quals parlarem més endavant, queda clar que els programes estan produint efectes positius sobre els participants:

- el 71 % és més conscient dels problemes i les preocupacions de la comunitat local, és a dir, s'aconsegueix una major consciència de tot allò que ens envolta, cosa que condueix a una major implicació i ciutadania activa.
- el 66 % aprecien la diversitat cultural més que abans del projecte, i això és rellevant, atès que es veu la riquesa que hi ha en aquesta diversitat.
- el 50 % estan interessats a participar en el desenvolupament de polítiques de joventut més que no ho estaven abans del seu projecte; per anomenar alguns dels resultats.

S'espera que, després de tots aquests aprenentatges "europeus", les polítiques que puguin impulsar o recolzar els joves exparticipants siguin més inclusives i responguin als valors pels quals va néixer la UE.

9. De quins estudis parlem?

Els estudis a què ens referim són fets per RAY, *Research-based analysis of European youth programmes*. És una xarxa europea de recerca juvenil en què participen 35 agències nacionals dels programes europeus. La xarxa RAY es va fundar l'any 2008 per contribuir a la millora de la qualitat dels programes a través de la investigació basada en evidències. Realitza estudis cada dos anys i analitza els seus resultats.

Els resultats del darrer estudi anomenat «L'impacte i el potencial dels programes europeus per a la joventut», amb respostes de 18.000 participants i 5.000 entitats, es varen tractar a la Cimera Triangular del RAY, celebrada a Hèlsinki el maig de 2024, mitjançant ponències, taules rodones i tallers de discussió.

La cimera va destacar el paper crucial d'Erasmus+ Joventut i del Cos Europeu de Solidaritat, en el foment dels valors democràtics, la inclusió social i la comprensió intercultural a tot Europa.

En l'àmbit de la **inclusió**, el fet que els programes tinguin un enfocament holístic (identificar i abordar barreres, simplificar procediments i fomentar un entorn divers i solidari) és fonamental per promoure la cohesió social, la comprensió intercultural i la participació activa dels joves. És a dir, fer una tasca inclusiva (que facilita la participació als joves amb menys oportunitats) per obtenir beneficis tots.

Es va fer palès que s'han d'atendre millor les barreres que enfronten els joves durant la seva participació per poder superar-les. També cal fer més esforços per entendre per què els joves d'inferior educació o ingressos més baixos no participen en els programes.

Les discussions de la cimera també varen posar èmfasi en l'èxit d'aquests programes a l'hora de proporcionar espais segurs per a la democràcia participativa i **millorar les competències** internacionals i interculturals dels joves.

Els programes garanteixen interaccions de la vida real i contraresten l'aïllament digital. D'aquesta manera es lluita contra la radicalització, es promou el compromís cívic i es construeix la **solidaritat** d'una manera pràctica. Donar l'oportunitat de participar a tothom contribueix a l'enfortiment dels sistemes democràtics.

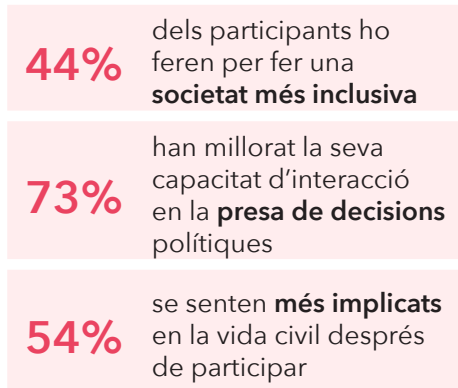
També es subratlla la importància de l'alfabetització mediàtica per navegar per la desinformació, assegurar un finançament sostenible, arribar a més joves, especialment aquells que no participen en els programes i aquells amb menys oportunitats; i reconèixer els treballadors juvenils com a professionals. Aquest treball és una prioritat i garanteix el compromís cívic i la **participació ciutadana**.

A més, es va destacar la necessitat d'adaptar els programes als contextos locals alhora que s'alineen amb els objectius europeus més amplis per millorar-ne la rellevància i l'impacte.

La cimera va concloure amb una crida per augmentar la consciència de les oportunitats europees i un esforç col·lectiu per defensar els valors comuns, i es va assegurar que el treball juvenil ha de seguir sent una prioritat en les decisions polítiques i de fi-

nançament, i que s'ha d'atendre millor els joves que, amb un nivell educatiu inferior, prefereixen treballar (perquè tenen altres necessitats) a aprendre.

Imatge 8. Resultats sobre ciutadania activa dels participants segons Research-based Analysis and monitoring of European Youth Programs (RAY)

Algunes dades més obtingudes de l'estudi de RAY:

- el 80 % estan molt d'acord o d'acord en que ara són més empàtics.
- el 57 % varen participar en el projecte per experimentar la solidaritat.

- el 77 % aprengheren alguna cosa nova sobre la solidaritat durant el seu projecte.
- un 34 % dels participants estan més interessats en les eleccions europees que abans de participar en el seus projectes.
- un 42 % estan més interessats en participar en processos democràtics.

Una altra conclusió és que pareix que s'incrementa el nombre de joves que participen en projectes de participació juvenil d'Erasmus+ i en projectes solidaris al CES. Per tant, els joves prioritzen contribuir a la societat d'alguna manera per sobre de l'aprenentatge individual.

10. Què fa el Servei de Joventut al respecte?

Una de les tasques que té el Servei de Joventut, que depèn de la Direcció General d'Infància, Joventut, Famílies, Igualtat i Diversitat, del Govern de les Illes Balears, com a membre de l'Agència Nacional Espanyola, és la difusió i informació de les oportunitats que ofereixen els programes.

Imatge 9. Campanya per apropar als joves les oportunitats que ofereixen els programes europeus del Servei de Joventut del GOIB

En compliment d'aquesta feina, el Servei ha llançat una campanya a les xarxes socials que, a més d'imatges, també inclourà vídeos. En el seu dia a dia, el personal del Servei atén els joves a les consultes, i els assessora en les oportunitats dels dos programes. També ajuda els treballadors en l'àmbit de la joventut per tal que l'E+ i el CES siguin recursos al seu abast, en benefici dels seus usuaris.

11. Projectes realitzats a l'empared dels programes europeus a les Illes Balears

Els intercanvis juvenils dins l'Erasmus+ i els projectes de voluntariat dins el CES són els tipus de projectes més freqüents en l'àmbit juvenil a les Illes Balears.

Des de l'inici dels programes europeus, diverses entitats de les Illes Balears que treballen amb joves han presentat els seus projectes i han obtingut finançament per poder-los implementar. Pel que respecta a intercanvis, diversos ajuntaments o associacions, a través dels seus casals o associacions molt actives, han realitzat intercanvis. La característica comuna de tots ha estat la implicació que han tengut els joves participants en tota la preparació de l'acollida dels altres joves europeus. L'aprenentatge que han experimentat planificant i organitzant una setmana plena d'activitats, cercant proveïdors, cercant la manera d'implicar altres agents de la comunitat (famílies, comerços, empreses de transport...) ha fet que els projectes siguin una experiència inoblidable per a tots ells. El fet d'acollir joves d'altres llocs llunyans, com de l'illa de la Reunió o finesos, ha fet obrir molt la ment tant als joves ma-

teixos com als facilitadors que els han acompanyat en tot el projecte.

Els joves (i les seves entitats) de les Illes també han participat en projectes en què han estat ells els que han viatjat. En aquests projectes, els participants també s'han implicat molt en organitzar activitats, han après viatjant, estant fora de casa seva... En definitiva, han tengut uns aprenentatges diferents a quan han acollit, però han après també.

Pel que fa al voluntariat, des de 2015, any en què s'inicià el registre, més de cent joves de les illes han anat a fer una tasca voluntària a altres països. Hi ha moltes i variades anècdotes de les experiències que han viscut, de la gent que han conegut, però ser conscient que al nord d'Europa no fa tant de sol com aquí, que el vespre és molt llarg i que el fred és intens, ha fet créixer d'una manera accelerada aquell jove o aquella jove voluntària. Les amistats que han fet, la vivència enfora de casa, fora de l'empared de casa seva, l'oportunitat de viatjar en tren a un altre país o regió llunyana durant els dies lliures del seu projecte, la capacitat de superació de petites (o no tan petites) experiències negatives... Són coses que no obliden quan han tornat, i també quan no ho han fet perquè han trobat el seu futur per allà i hi han començat la seva nova vida.

Al microlloc del Servei de Joventut, europajove.caib.es (apartat projectes realitzats), es poden veure més exemples d'experiències de participants de les Illes Balears amb els programes. A la plataforma de resultats de projectes Erasmus+ de la Comissió Europea n'hi trobareu d'arreu d'Europa⁵.

⁵ Plataforma de resultats: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects>

12. En conclusió

De les experiències dels participants, recollides als estudis de la RAY, es pot concloure que la Comissió Europea, amb aquests programes, va aconseguint els seus objectius, aquells que hem comentat al principi de l'article, centrats en fomentar una Europa més integrada i inclusiva, i els d'ajudar els joves a adquirir les habilitats i competències en un món globalitzat.

Imatge 10. Grau de satisfacció dels participants segons Research-based Analysis and monitoring of European Youth Programs (RAY)

95%

dels participants estan satisfets o **molt satisfets** amb la seva **mobilitat**

99%

recomanaria l'**experiència**

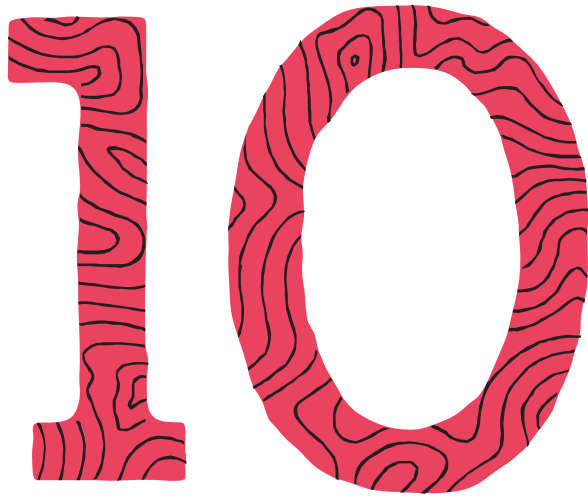
Encara que queda feina per fer i aspectes per millorar, aquests dos programes són clau perquè les generacions futures segueixin volent una Unió Europea i siguin capaços d'aconseguir-ho.

Referències bibliogràfiques

- Cf. the 2012 Council Recommendation on the validation of non-formal and informal learning (2012/C 398/01) and its recent evaluation, SWD(2020)121. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0121&from=IT>
- Comunicació de la Comissió al Parlament Europeu, al Consell, al Comitè Econòmic i Social Europeu i al Comitè de les Regions relativa a la consecució de l'Espai Europeu d'Educació d'aquí a 2025 {SWD(2020) 212 final}. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0625&qid=1724151605449>
- Dale, E., 1932> (2023, 27 de desembre) Viquipèdia, L'enciclopèdia lliure [en línia]. <https://es.wikipedia.org/wiki/Edgar_Dale> [Consulta 11-11-2024]
- Dewey, J, 1916> (2024, 31 d'octubre). Viquipèdia, L'enciclopèdia lliure [en línia] <https://ca.wikipedia.org/wiki/Aprendre_fent> [Consulta 11-11-2024]
- Guia 2024 CES. https://www.caib.es/sites/europajove/ca/impresos_i_documents/archivopub.do?ctrl=MCRST-10925ZI444740&id=444740
- Guia 2024 E+. https://www.caib.es/sites/europajove/ca/enllaos_i_documents/archivopub.do?ctrl=MCRST10925ZI444194&id=444194
- Panell de ciutadans europeus sobre mobilitat educativa (2023). https://citizens.ec.europa.eu/document/download/610bb89f-828e-4799-a4f4-6dab2ff-fafd0_es?filename=COFE5_Learning%20Mobility_EN.pdf
- Recomanació del Consell de 20 de desembre de 2012 sobre la validació de l'aprenentatge no formal i informal (2012/C 398/01).

- [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012H1222\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012H1222(01))
- Reglament del CES. Reglament (UE) 2021/888 del Parlament Europeu i del Consell, de 20 de maig de 2021, pel que s'estableix el Programa del Cos Europeu de Solidaritat i ea deroguen els Reglaments (UE) 2018/1475 y (UE) n° 375/2014. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=DOUE-L-2021-80747>
 - Reglament d'Erasmus+. Reglament (UE) 2021/817 del Parlament Europeu i del Consell de 20 de maig de 2021 pel que s'estableix Erasmus+, el Programa de la Unió per a l'educació i la formació, la joventut i l'esport, i es deroga el Reglament (UE) n° 1288/2013. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=DOUE-L-2021-80685>
 - Teoria del coneixement, s IV a.C> (2024, 17 de juliol). Viquipèdia, L'enciclopèdia lliure [en línia]. <https://es.wikipedia.org/wiki/Teor%C3%ADa_del_conocimiento_de_Arist%C3%B3teles> [Consulta: 11-11-2024].
 - Tractat de la UE i Tractat del funcionament de la Unió Europea. DOUE núm. 83, de 30 de març de 2010. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=DOUE-Z-2010-70002>
 - VERGARA, C. (2015). La teoria dels estils d'aprenentatge de Kolb. <https://www.actualidadenpsicologia.com/la-teoria-de-los-estilos-de-aprendizaje-de-kolb/> [Consulta: 11-11-2024].

**Iniciatives
de la
societat civil**

@collim, iguals i diferents

**MARGA SALES FEBRER
MARGA BENEJAM COLL
CLÀUDIA PONS MARTÍ**

Marga Sales Febrer

Maó, 1995. És educadora social (Universitat de Barcelona), i monitora i directora de lleure. Té experiència a fer feina amb famílies, infants i joves en risc d'exclusió social.

Treballa en dinamització d'activitats educatives com a eina de transformació social, treball comunitari, treball en xarxa i mediació i resolució de conflictes.

Marga Benejam Coll

Ciutadella, 1967. És gerent del Fons Menorquí de Cooperació des de 2003. Llicenciada en Ciències de la Informació per la Universitat de Barcelona, és especialista universitària de Cooperació per al Desenvolupament (UIB). Té el Postgrau en Direcció d'Entitats sense Ànim de Lucre (UOC).

Clàudia Pons Martí

Maó, 1976. És tècnica d'educació per a la transformació social del Fons Menorquí de Cooperació. És educadora social (col·legiada del Col·legi d'Educadors i Educadores de les Illes Balears), amb estudis de psicologia per la UIB i la UOC.

Resum

El projecte cerca reforçar la gestió de l'acollida de l'alumnat nouvingut d'incorporació tardana en un institut d'educació secundària de Menorca a partir d'una proposta amb perspectiva comunitària i intercultural. Aquesta iniciativa agafa, com a marc teòric d'intervenció, per una banda, l'educació intercultural i, per l'altra, l'Educació 360, i incorpora la cohesió social i comunitària i la interculturalitat, que, juntament amb la llengua, són els pilars bàsics per a una actuació integral. El principal objectiu és aconseguir l'èxit educatiu de tot l'alumnat, i contribuir a la cohesió social mitjançant l'equitat, l'educació intercultural, el foment de la convivència i l'ús de la llengua catalana. Es pretén una acollida i una intervenció integral de l'alumnat nouvingut amb les actuacions següents:

- Donar coherència a les accions dels diferents agents educatius que operen en un territori, tant si pertanyen a l'educació formal com a la no formal o la informal.
- Afavorir el procés d'inclusió educativa i social dels joves, i treballar en xarxa entre la comunitat educativa, els recursos de l'entorn i els serveis externs per a la promoció de la interculturalitat i la convivència ciutadana.
- Apropar el centre educatiu a les famílies dels alumnes, millorar la comunicació del centre amb les famílies i fomentar-ne la participació.

Paraules clau: Interculturalitat / Educació 360 / Cohesió social / Treball comunitari

Resumen

El proyecto busca reforzar la gestión de la acogida del alumnado recién llegado de incorporación tardía en un instituto de educación secundaria de Menorca a partir de una propuesta con perspectiva comunitaria e intercultural. Esta iniciativa toma como marco teórico de intervención, por un lado, la educación intercultural y, por otro lado, la Educación 360, e incorpora la cohesión social, la comunitaria y la interculturalidad, que, junto con la lengua, son los pilares básicos para una actuación integral. El principal objetivo es conseguir el éxito educativo de todo el alumnado, y contribuir a la cohesión social mediante la equidad, la educación intercultural, el fomento de la convivencia y el uso de la lengua catalana. Se pretende una acogida e intervención integral del alumnado recién llegado mediante las siguientes actuaciones:

- Dar coherencia a las acciones de los distintos agentes educativos que operan en un territorio, tanto si pertenecen a la educación formal como a la no formal o la informal.
- Favorecer el proceso de inclusión educativa y social de los jóvenes, y trabajar en red entre la comunidad educativa, los recursos del entorno y los servicios externos para la promoción de la interculturalidad y la convivencia ciudadana.
- Acercar el centro educativo a las familias de los alumnos, mejorar la comunicación del centro con las familias y fomentar su participación.

Palabras clave: Interculturalidad / Educación 360 / Cohesión social / Trabajo comunitario

1. Contextualització i fonamentació teòrica

Aquest projecte d'intervenció intercultural i comunitària s'emmarca en la línia estratègica d'educació per a la ciutadania global del Fons Menorquí de Cooperació, que impulsa la cohesió social mitjançant l'educació per a la transformació social i iniciatives que afavoreixin la convivència.

Es tracta d'un projecte pilot que pretén complementar la feina que fan els centres educatius que viuen un procés intens d'incorporació de joves que venen d'altres països. Aquest fet planteja al sistema educatiu uns desafiaments importants, ja que les dificultats per aconseguir l'objectiu social que persegueix l'educació augmenten pels motius següents:

- La diversitat cultural d'aquests joves.
- La pluralitat de llengües entre l'alumnat i el desconeixement del català.
- La gran variació de coneixements adquirits prèviament per l'alumnat.
- Les diferents expectatives tant del jovent com de la seva família.
- Les variades situacions de l'entorn familiar en contextos migratoris.

L'arribada de persones immigrants se sol viure (i explicar mediàticament) com un problema i no com una solució a necessitats socials i econòmiques, cosa que pot generar situacions de tensió que dificulten l'adaptació, la convivència i el diàleg intercultural.

El procés migratori comporta un dol, un procés d'assimilació i de confrontació de les pèrdues associades al projecte migratori de cada persona: llengua, família i amistats, referències

culturals, estatus social, etc. Però no són processos que només afectin les persones que han emprès el viatge, sinó que també afecten tota la comunitat que acull aquestes persones novingudes. El procés és multidireccional, i per a la societat d'acollida implica afrontar qüestions socials, econòmiques i educatives. Per aquest motiu, el repte també està a les aules, que han de respondre davant aquesta realitat diversa fomentant espais de diàlegs interculturals, de convivència pacífica, de respecte i de reconeixement, i aportant l'enriquiment mutu del procés migratori.

Vivim en una societat racista i xenòfoba, i els joves que tenim a les aules reproduïen també aquesta actitud. La gestió de la diversitat i el procés d'acollida de l'alumnat novingut no s'hauria de deslligar mai del procés d'acollida que ofereix la societat de l'entorn. Els centres educatius no poden resoldre un repte tan complex com aquest sense la implicació de tota la societat.

L'augment progressiu de les arribades d'alumnat novingut al llarg de tot el curs planteja al sistema educatiu uns reptes molt importants i més dificultats per aconseguir construir una societat compromesa amb el canvi social, una societat més justa, equitativa i solidària. Tot això genera un cúmul de circumstàncies que, centralitzades a l'interior d'una aula, poden esdevenir paralitzants si no es disposa dels recursos humans, econòmics i normatius adequats.

El Fons Menorquí de Cooperació pensa que s'ha de treballar des de la interculturalitat, que, a part de ser un enfocament que inclou la igualtat i el respecte a la diferència, incorpora entre els seus principis la importància de

la interacció positiva i, per tant, la promoció d'espais i processos que vagin establint relacions de confiança, reconeixement mutu, comunicació, diàleg, aprenentatge, cooperació i convivència entre cultures (Giménez, 2008, p. 162). Per açò, és important treballar allò intercultural des de la comunitat.

Així, el projecte @collim es basa en dos pilars de l'educació, dos enfocaments que consideram fonamentals per a una educació de qualitat i equitativa:

L'educació intercultural, que se centra a promoure el respecte i la valoració de la diversitat cultural en l'àmbit educatiu fomentant la inclusió i el diàleg entre diferents cultures.

Això ajuda els estudiants a desenvolupar una mentalitat oberta i empàtica, cosa que els permet interactuar de manera més efectiva en un món cada cop més globalitzat. A més, la perspectiva intercultural enriqueix el procés d'aprenentatge perquè ofereix diferents punts de vista i enfocaments, cosa que estimula el pensament crític i la creativitat. En resum, l'educació intercultural prepara els estudiants per ser ciutadans del món, per tenir la capacitat d'afrontar els desafiaments i les oportunitats d'una societat diversa i multicultural.

L'Educació 360, que cerca donar una formació integral que abasti, no només aspectes acadèmics, sinó també emocionals, socials i físics, amb l'objectiu de desenvolupar l'estudiant de manera holística.

L'Educació 360 pretén promoure habilitats com la intel·ligència emocional, l'empatia, la resiliència, el treball en equip, la creativitat i la capacitat

de resoldre problemes de manera crítica. Considera cabdal el benestar emocional dels estudiants, així com el desenvolupament social i la capacitat per relacionar-se de manera positiva amb els altres.

A més, l'Educació 360 també es preocupa per la salut física dels joves, per aquest motiu promou hàbits saludables, l'activitat física i una alimentació equilibrada. L'objectiu és que els estudiants adquireixin coneixements i habilitats que els permetin tenir cura del cos i mantenir un estil de vida saludable al llarg de la seva vida.

En definitiva, l'Educació 360 vol formar individus complets, capaços de desenvolupar-se amb èxit en tots els aspectes de la seva vida, no tan sols en l'àmbit acadèmic, sinó també en el personal, social i físic.

Una part de la tasca de l'educadora del projecte és replicar la feina que fa un mediador intercultural, figura que fa anys hi havia als centres educatius i que es regulava per mitjà d'un conveni entre la Conselleria d'Educació i Cultura (Direcció General d'Ordenació, Innovació i Formació del Professorat) i la Conselleria de Presidència i Esports (Direcció General de Serveis Socials), amb un programa que pretenia afavorir la integració escolar i social dels infants i joves i de les famílies immigrades procedents de països extracomunitaris i que treballava diferents línies d'actuació:

- Facilitava l'accés de la població migrada als recursos privats i públics de què disposava el municipi.
- Promovia la comunicació entre els professionals i les persones migrades: donava suport als professionals de la intervenció social, educativa, sanitària i jurídica del municipi.

- Afavoria, potenciava i incrementava la presència i la participació de les persones d'origen estranger en la vida social i pública del poble o municipi.
- Contribuïa a l'establiment de relacions de convivència entre els estrangers extracomunitaris i la comunitat receptora cap a un nou model de ciutadania.

2. Objectius i metodologia

El principal objectiu és aconseguir l'èxit educatiu de tot l'alumnat i contribuir a la cohesió social mitjançant l'equitat, l'educació intercultural, el foment de la convivència i l'ús de la llengua catalana, sempre situant les persones joves al centre.

Ha estat important considerar que la joventut és ciutadania i, per tant, incloure l'educació per a la ciutadania global al projecte ha estat encertat. Comptar amb programes centrats en l'educació en valors i l'adquisició de coneixements relacionats amb els desafiaments globals als quals ens enfrontam i amb el foment de la participació, tal com impulsa el Fons Menorquí, és una eina de prevenció de conflictes i de foment de la convivència ciutadana. Es tracta d'afavorir que els centres educatius, a través de la joventut, siguin agents de transformació social.

El projecte pretén impulsar un canvi cultural i metodològic que suposi entendre el fet educatiu com una acció de corresponsabilitat entre els diferents agents socials i educatius que hi ha en un territori, amb el suport de la figura d'una educadora social que actui d'agent catalitzador i dinamitzador, i que compti amb la col·labora-

ció i el treball en xarxa dels diferents serveis i entitats municipals per contribuir al bon funcionament d'un pla educatiu integral d'entorn.

La millor acollida per a l'alumnat estranger és la que ofereix suport emocional, lingüístic i cultural. És important crear un ambient afable i inclusiu en què es promogui la diversitat i es faciliti la integració dels alumnes estrangers. A més, proporcionar recursos i serveis d'orientació adequats pot ajudar a fer la transició més fàcil i positiva per a ells.

Durant tot el procés d'implantació del projecte, amb la incorporació de l'educació per a la transformació social, se cerca promoure la consciència crítica, la justícia social i la igualtat mitjançant l'aprenentatge i la participació activa dels joves en la societat amb activitats sobre la diversitat cultural, els drets humans, la participació ciutadana, etc. Les dificultats d'aquest enfocament poden ser la resistència institucional, la manca de recursos i la formació del professorat, així com la necessitat de crear espais d'aprenentatge inclusius i participatius per a tots els alumnes, inclosos els estrangers.

3. Objectius específics

- Donar coherència entre les accions dels diferents agents educatius que operen en un territori, tant si pertanyen a l'educació formal com a la no formal o la informal, amb la creació d'una xarxa d'agents implicats i la complementació amb recursos de la Conselleria d'Educació.
- Afavorir el procés d'inclusió educativa i social dels alumnes, i promoure el sentiment de pertinença al centre i a la comunitat.

- Implicar la comunitat educativa, els recursos de l'entorn i els serveis externs en la promoció de la interculturalitat i la convivència ciutadana.
- Apropar el centre educatiu a les famílies dels alumnes, millorar la comunicació del centre amb les famílies i fomentar-ne la participació al centre.
- Implicar les famílies en el seguiment de la formació dels seus fills a través de les associacions de famílies d'alumnes (AFA).
- Coordinar-se amb els serveis externs, notificar-los els casos detectats i fer intervencions conjuntes.

4. Accions i tasques desenvolupades

Durant el primer any, s'han establert diferents accions periòdiques que han permès avaluar la intervenció i el projecte durant tot el procés. Aquestes tasques han estat les següents:

- Acompanyament en l'acollida de l'alumnat nouvingut a l'IES (mostrar l'institut, entregar l'horari, triar assignatures, fer acompanyament a les aules, presentar companys i professors, etc.).
- Acompanyament setmanal a les classes del PALIC (dues hores a la setmana i quatre sortides de tot el matí).
- Trobades i seguiment diari (presencialment i telefònicament) amb les famílies i els joves nouvinguts per cercar activitats extraescolars, donar suport en tràmits administratius, traspasar informació tant del centre com del municipi, fer acompanyaments puntuals, etc.
- Entrevistes de seguiment individuals diàries amb els 22 joves d'incorporació tardana durant tot l'any per establir un vincle positiu i treballar l'adaptació emocional i acadèmica de l'alumnat tant dins com fora del centre.
- Acompanyament a les famílies en tot el que necessiten per evitar situacions de vulnerabilitat i exclusió social.
- Reunions setmanals de coordinació amb el Fons Menorquí de Cooperació i amb l'equip directiu i d'orientació de l'IES Biel Martí.
- Reunions periòdiques de seguiment amb la tècnica del Fons Menorquí de Cooperació i amb la responsable de Sa Xaranga.
- Participació als claustres que es fan trimestralment a l'IES Biel Martí.
- Reunions setmanals de coordinació amb l'equip de serveis socials de Ferreries i es Mercadal.
- Coordinacions setmanals amb l'equip d'orientació, la professora de PALIC, els tutors i tutores, les professores de suport (PT) i l'equip directiu del centre.
- Coordinacions setmanals amb els serveis externs implicats amb els joves: OFIM, casals de joves des Mercadal i de Ferreries, Escola d'Adults, Creu Roja, serveis d'orientació laboral, Càritas, etc.

Altres tasques que s'han fet dins el marc del projecte:

- Revisió i redacció del pla d'acollida de l'IES Biel Martí, en què ha participat l'alumnat.
- Acompanyament i recerca d'activitats extraescolars i comunitàries (esportives, culturals i de lleure) durant l'arribada i també durant les vacances de Nadal, Setmana Santa i estiu.

- Gestions amb les diferents administracions públiques implicades per trobar solucions al problema del transport entre es Mercadal i s'Arenal d'en Castell (urbanització on viu una part important de l'alumnat nouvingut), perquè les famílies allotjades en aquesta zona residencial tenien moltes limitacions a l'hora de desplaçar-se al poble (on es concentren tots els serveis i les activitats). Gràcies a aquestes gestions, es va poder resoldre la problemàtica i els i les joves varen poder accedir als recursos i als serveis que ofereix el municipi.
- Organització d'activitats comunitàries entre els joves d'incorporació tardana i el Casal de Joves des Mercadal.
- Planificació d'activitats de lleure durant les vacances de Nadal, Setmana Santa i estiu (sortides culturals, excursions, tallers, jocs per aprendre l'idioma...). El fet de participar en activitats durant l'estiu permet que els joves no es deslliguin durant aquests dos mesos, i ajuda a fer vincle i aprendre. L'educadora social acompanya els alumnes en les visites guiades i culturals al municipi de residència, i en les excursions i les sortides a altres pobles de Menorca per conèixer tots els serveis públics i recursos existents, com ara exposicions, museus, entorn natural, etc.
- Reunions de coordinació amb el policia tutor des Mercadal quan ha estat necessari.
- Inici del projecte de parelles lingüístiques, que actualment està en procés d'implantació.
- Disseny de l'acció d'acompanyament entre iguals «Company guia» (idea sorgida durant el curs 2022-2023 i que s'ha iniciat aquest curs 2023-2024).
- Activitats diverses entorn del Dia Internacional contra el Racisme (21 de març).
- Xerrada de Nadia Ghulam a l'auditori de Ferreries, organitzada pel Fons Menorquí de Cooperació.
- Elaboració d'una guia explicativa i de benvinguda a l'institut per a les famílies (sistema educatiu, serveis disponibles, eines educatives, horaris, material necessari...). La guia de benvinguda és una publicació molt pràctica perquè les famílies entenguin bé el sistema educatiu espanyol i les eines educatives (Gestib, Classroom, pàgina web del centre, correu electrònic...) que han de saber utilitzar.
- A principi de curs, reunió de benvinguda amb totes les famílies nouvingudes, la directora de l'IES Biel Martí, l'educadora social i el Fons Menorquí de Cooperació.
- Organització i muntatge de l'exposició «Les nostres pells», amb Thakhi-runa, un muntatge que cerca el reconeixement de l'heterogeneïtat sociocultural dels habitants de les Balears i convida a reconèixer-nos en la identitat local per allunyar-nos de la discriminació, el dolor i la vulneració de la dignitat humana que porta el conflicte.
- Organització de tallers educatius sobre l'heterogeneïtat cultural amb tots els grups de 1r, 2n, 3r i 4t d'ESO.
- Elaboració d'un vídeo sobre el pla d'acollida a l'institut.
- Coordinacions amb l'Escola d'Adults des Mercadal per atendre les famílies de joves d'incorporació tardana.

INICIATIVES DE LA SOCIETAT CIVIL

- Elaboració del vídeo resum del programa @collim.
- Taller de ràdio amb el professor d'informàtica per fer una activitat de pòdcast amb l'alumnat del PA-LIC.
- Presentació del projecte @collim a les Jornades de Participació Juvenil organitzades per l'Ajuntament des Mercadal.

Imatge 1. Visita a l'Ajuntament des Mercadal amb l'alumnat nouvingut

Font: Elaboració pròpia

Imatge 2. Formació impartida per Dessirée Bela

Font: Elaboració pròpia

Imatge 3. Visita a l'aljub des Mercadal

Font: Elaboració pròpia

Imatge 4. Excursió a s'Arenal d'en Castell

Font: Elaboració pròpia

D'altra banda, una tasca important que ha duit a terme l'educadora del projecte ha estat la gestió de conflictes entre l'alumnat i la mediació. S'han identificat diversos desacords entre l'alumnat arran de comentaris i gests racistes. La majoria s'han pogut gestionar gràcies al vincle positiu establert amb l'educadora social i als espais de sessions individuals, que han facilitat un clima de confiança. Cada conflicte s'ha gestionat de manera diferent, en funció del perfil de la persona i sem-

pre mediant amb les dues parts implicades. A més, gràcies a la identificació d'aquests comportaments racistes i/o xenòfobs, es va decidir organitzar una formació adreçada tant a l'alumnat de tot el centre com al professorat. En total, es varen fer 34 sessions per a l'alumnat i 5 hores de formació per al professorat amb diferents professionals experts i amb la temàtica: «Identifiquem el racisme: prejudicis, estereotips i etiquetes que posam a les persones estrangeres, diversitat cultural i interculturalitat».

5. Descripció i avaluació de l'experiència

A partir d'una proposta amb perspectiva comunitària i intercultural, el projecte cerca reforçar la gestió de l'acollida de l'alumnat nouvingut d'incorporació tardana a l'IES Biel Martí de Menorca, un institut petit que acull alumnat de Ferreries i es Mercadal, població que, amb un 17,3 %, és la que té el percentatge més elevat d'alumnat nouvingut estranger.

Municipis	Alumnat estranger
Alaior	11,3 %
es Castell	14 %
Ciutadella	7,7 %
Ferreries	5,3 %
Maó	11,6 %
es Mercadal	17,3 %
es Migjorn	3,8 %
Sant Lluís	9,5 %

Font: Institut d'Avaluació i Qualitat del Sistema Educatiu (IAQSE) de la Conselleria d'Educació i Formació Professional de les Illes Balears (2023).

Segons l'Institut d'Avaluació i Qualitat del Sistema Educatiu (IAQSE) de la Conselleria d'Educació i Formació Professional de les Illes Balears, en el curs 2022-2023, un 18 % de l'alumnat matriculat a l'ESO és de nacionalitat estrangera, a batxillerat és un 11,3 %, als cicles formatius de grau bàsic (CFGB) és un 21,0 %, als cicles formatius de grau mitjà (CFGM) és un 10,1 % i als cicles formatius de grau superior (CFGS) és un 8,1 %. L'evolució del percentatge d'alumnat estranger matriculat durant el curs 2022-2023 mostra una tendència creixent en totes les etapes analitzades.

Tal com hem dit, el projecte pren com a marc teòric d'intervenció l'Educació 360, que incorpora la cohesió social i comunitària, la interculturalitat i la llengua, que són els fonaments per a una actuació integral. Alhora vol prevenir l'assetjament i les actituds racistes i xenòfobes amb activitats que afavoreixin la igualtat i la inclusió dels col·lectius que estan en més risc i que fomentin la interculturalitat i la solidaritat.

Per un costat, l'educació intercultural pretén preparar els i les estudiants (tot l'alumnat, el resident i el nouvingut) per viure en una societat diversa culturalment utilitzant la llengua com un recurs important en tot l'aprenentatge escolar. Per l'altre costat, l'Educació 360 és un moviment pedagògic que pretén connectar els espais, el temps i els agents educatius d'un municipi o context concret per oferir més i millors oportunitats per a tothom, sense exclusions. En aquest sentit, el projecte @collim s'adreça específicament a l'alumnat nouvingut d'incorporació tardana, però engloba tota la comunitat educativa, com ara

la resta d'alumnat de l'institut, serveis municipals, professorat, associacions de famílies dels alumnes (AFA), altres associacions locals... Perquè només amb la implicació de tota la comunitat local es podrà aconseguir una acollida efectiva, que apropi la nova realitat social als joves nouvinguts d'una manera respectuosa i acompanyada. Però sobretot una acollida que inclogui totes les persones (entitats, institucions...) que formaran part del nou entorn amb el qual hauran de conviure el jove i la seva família. Per tant, l'arribada d'alumnat nouvingut suposa una oportunitat d'aprenentatges, de superació i de creixement com a societat per a tot el municipi que acull aquest alumnat.

Amb els serveis educatius de Sa Xaranga, que ha estat l'empresa contractada per desenvolupar el projecte, i la incorporació d'una educadora social, es va començar a posar en marxa el projecte. Inicialment, l'educadora va tenir com a principal objectiu convertir-se en la referent per a tota la comunitat educativa de l'institut (alumnat, professorat, equip directiu, personal extern...) pel que fa, no tan sols a l'acollida de l'alumnat d'incorporació tardana, sinó també a l'educació intercultural del centre.

Per aconseguir-ho, ha estat necessari vincular el centre educatiu amb les famílies (AFA) i tots els recursos de la comunitat (equipaments municipals, tècnics municipals de serveis socials i de joventut, associacions, clubs esportius...) per garantir l'equitat i la igualtat d'oportunitats en el procés d'aprenentatge i de creixement de totes les persones que viuen al municipi. Una visió transversal del que vol dir *educar*, que surt de les parets de l'institut i inclou

tot tipus d'entitats esportives, cíviques i socials, i d'activitats extraescolars, de vacances... L'objectiu, en línia cent per cent amb el que s'ha comentat de l'educació intercultural, és el de convertir tot el municipi en comunitat educativa, i per aconseguir-ho es treballen les accions següents:

- Crear i possibilitar més i millors oportunitats educatives (més obertes, més plurals...).
- Connectar els aprenentatges formals amb els no formals o informals i facilitar itineraris formatius més personalitzats.
- Promoure i garantir l'equitat i la igualtat d'oportunitats per prevenir la segregació i la discriminació.
- Desenvolupar eines de treball en xarxa entre tots els agents implicats.

El dia a dia dels centres educatius de secundària és complex, i, tot i que intenten optimitzar els recursos disponibles per atendre les necessitats de tots i cadascun dels i les alumnes, sovint les dificultats o la complexitat de la situació dels joves nouvinguts superen els recursos disponibles. Per tant, la finalitat principal del projecte @collim és ser un suport per a tot el professorat que ha d'afrontar l'acollida d'alumnat nouvingut d'incorporació tardana, per assolir l'èxit educatiu d'aquests alumnes amb tot tipus de suport i recursos i a partir del treball en xarxa i l'acompanyament dels i les joves i de la seva família.

6. Conclusions i discussió

Amb aquest projecte afavorim una educació per a la transformació social real, amb canvis d'actitud que deriven

en canvis de comportament per millorar la cohesió i la convivència del centre i la comunitat.

Tot i que el projecte només ha estat en marxa poc més d'un any i que els resultats d'aquests tipus d'intervencions es veuen més a llarg termini, hem de dir que els primers resultats són satisfactoris. El projecte @collim també vol treballar la prevenció per erradicar creences falses sobre els processos migratoris, que moltes vegades es presenten com els causants dels problemes econòmics o la inseguretats ciutadana, per exemple. I amb la proposta d'@collim anam de la situació de conflicte a la convivència, passant per superar el racisme, la xenofòbia i les discriminacions per motius d'ètnia o de religió.

A poc a poc, es veu un canvi en aquest procés comunitari de transformació del context social, ja que hi ha el propòsit d'incorporar els reptes que suposa la diversitat, que contribueix a possibilitar la participació i l'apropament entre persones en igualtat de condicions; de millorar la convivència i la cohesió social en l'àmbit local, i de prevenir l'exclusió social de les persones nouvingudes.

Un cop acabat el primer any d'execució d'@collim, les entrevistes de valoració del projecte amb els agents participants indiquen que hi ha un elevat grau de satisfacció, principalment perquè una part dels joves s'ha sentit molt més a gust al centre i en la comunitat, i això ha fet que la convivència i la cohesió social millorassin.

Cal remarcar que l'èxit ha estat possible, en bona part, gràcies al treball en xarxa amb tots els agents comunicaris implicats i la incorporació de la perspectiva intercultural i l'Educació

360, perquè han permès millorar l'èxit educatiu i el benestar emocional dels i les alumnes.

Imatge 5. Dades d'@collim des de l'inici del projecte fins a juny de 2024

Font: Elaboració pròpia

Agraïments

Al Consell Insular de Menorca, a l'Ajuntament des Mercadal i a l'Ajuntament de Ferreries (Serveis Socials Comunitaris), a la Creu Roja, a Menorca Itineraris Joves, a l'Escola d'Adults des Mercadal, al Casal de Joves des Mercadal i Ferreries, a l'OFIM, i a les professores de PALIC, al Departament d'Orientació, a la direcció, a l'alumnat i a les famílies de l'IES Biel Martí.

Referències bibliogràfiques

- ALEGRE CANOSA, M. A. (2005). *Educació i immigració. L'acollida als centres educatius*. Ed. Mediterrània. Fundació Jaume Bofill.

- AMER FERNÁNDEZ, J. (DIR.) (2021). *Anuari de l'educació de les Illes Balears 2021*. Fundació Guillem Cifre de Colonya. Universitat de les Illes Balears.
- BALLESTER FRAGO, M. (2017). *Intervenció comunitària i rol dels professionals als serveis socials*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya.
- BESALÚ, X. (2018). (Coordinador del grup de treball). *Propostes per avançar en l'educació intercultural*. Departament d'Ensenyament. Direcció General d'Atenció a la Família i Comunitat Educativa. Generalitat de Catalunya.
- BLASCO GUIRAL, J. L., BUENO RIPOLL, V., I TORREGROSA SAHUQUILLO, D. (2004). *Educació intercultural*. Conselleria de Cultura, Educació i Esport. Generalitat Valenciana.
- CARBONELL, F. (2006). *L'acollida. Acompanyament d'alumnat nouvingut*. Eumo Editorial.
- COMAS, M., MOLINA, E., I TOLSANAS, M. (2008). *Identitats. Educació, immigració i construcció identitària*. Eumo Editorial. Fundació Jaume Bofill.
- DEPARTAMENT D'INSPECCIÓ EDUCATIVA ILLES BALEARS (2018). *Pla d'Acol·liment Lingüístic i Cultural (PALIC)*.
- ESCOBAR, A., LUENGO, C., I PÉREZ, M. J. (2000). *Aula d'acollida per a alumnes nouvinguts*. Fundació Jaume Bofill.
- FORÉS, A., I PARCERISA, A. (2021). *Educació 360: més enllà del temps lectiu*. Fundació Jaume Bofill. Boinal·letra Alcompàs.
- GIMÉNEZ MONTIEL, G. (2008). *La teoría y el análisis de la cultura. Cultura y representaciones sociales*. Conaculta.
- GUARDIOLA SALINAS, J., I MOLINA NEIRA, J. (2018) *Dispositiu formatiu en interculturalitat per a tècnics LIC. Àmbit I. Interculturalitat*. Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'AVALUACIÓ I QUALITAT DEL SISTEMA EDUCATIU DE LES ILLES BALEARS (IAQSE). *Indicadors del sistema educatiu de les Illes Balears. Edició 2021*. Conselleria d'Educació, Universitat i Recerca. Govern de les Illes Balears.
- MORALES, E., I MANYÀ, C. (2018). *Marc d'intervenció comunitària als centres de serveis socials de Barcelona*. Equip d'investigació i redacció IGOP-UAB. Ajuntament de Barcelona.
- MUÑOZ SEDANO, A. (2016). *Enfoques y modelos de educación multicultural e intercultural*. http://educacion.pnte.cfnavarra.es/porta/digitalAssets/2/2017_sedano.pdf
- PROGRAMA D'ACOLLIDA, INTEGRACIÓ I REFORÇ EDUCATIU (PAIRE). (2009). *Direcció General d'Innovació i Formació del Professorat*. Conselleria d'Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears.

- PROGRAMA D'ACOLLIMENT LINGÜÍSTIC I CULTURAL (PALIC) (2018). Conselleria d'Educació i Universitat. Direcció General Formació Professional i Formació del Professorat. Govern de les Illes Balears.
- RIPOLL, I., MASIP, M., I VALLVÉ, C. (2019). *Repensem els projectes educatius comunitaris, en clau 360*. Fundació Jaume Bofill. Diputació de Barcelona.

**Fotografia i Memòria al
nostre temps.
L'ús de la imatge com a
mitjà cultural (Casa Planas)**

NARCÍS ESPINOSA ESCALAS

Narcís Espinosa Escalas

Banyalbufar, 1998. Graduat en Educació Social a la Universitat de les Illes Balears. Ha col·laborat amb el Casal de Joves de Tramuntana, amb el qual ha participat en nombroses activitats durant anys. També ha treballat com a monitor de temps lliure al Centre d'Estudis de l'Esplai. El 2024 ha fet les pràctiques acadèmiques al centre cultural Casa Planas.

Resum

Des de la creació de Casa Planas el 2015 de la mà de Marina Planas, aquest espai, situat al barri del Fortí de Palma, ha suposat un gran aliats per a la difusió de la cultura a Mallorca. En aquest lloc es duen a terme tota mena de pràctiques artístiques i es dona suport a artistes que volen dur a terme la seva proposta. Tot això amb el gran valor afegit de tenir un dels arxius fotogràfics més valuosos de tot Europa, amb més de tres milions de fotografies relacionades amb el turisme que daten dels anys quaranta als anys noranta del segle XX.

Amb la fortuna de comptar amb aquest espai tan involucrat en la cultura i l'art, al centre es duen a terme un gran nombre d'activitats durant tot l'any. Aquest article té la finalitat d'exposar, en forma de resum, una mostra de tot allò que s'ha fet a Casa Planas durant el 2024.

Paraules clau: Fotografia / Cultura / Memòria i passat

Resumen

Desde la creación de Casa Planas en 2015 de la mano de Marina Planas, este espacio, situado en el barrio del Fortí de Palma, ha supuesto un gran aliado para la difusión de la cultura en Mallorca. En este lugar se llevan a cabo todo tipo de prácticas artísticas y se apoya a artistas que quieren llevar a cabo su propuesta. Todo esto con el gran valor añadido de tener uno de los archivos fotográficos más valiosos de toda Europa, con más de tres millones de fotografías relacionadas con el turismo que datan de los años cuarenta a los años noventa del siglo XX.

Con la fortuna de contar con este espacio tan involucrado en la cultura y el arte, en el centro se llevan a cabo un gran número de actividades durante todo el año. Este artículo tiene la finalidad de exponer, en forma de resumen, una muestra de todo lo que se ha hecho en Casa Planas durante el 2024.

Palabras clave: Fotografía / Cultura / Memoria y pasado

Introducció

Casa Planas és una organització col·lectiva fundada per l'artista Marina Planas el 2015. Es tracta d'un projecte independent sense ànim de lucre que neix com a resposta a la necessitat urgent de disposar d'un centre de creació contemporània interdisciplinària i d'interpretació sobre el turisme a les Illes Balears.

En aquest context, Casa Planas posa en relleu la dimensió jove a través d'una sèrie d'activitats socioculturals impulsades per i per a joves. Aquest projecte inclou dinàmiques de participació activa que permeten als joves explorar la seva creativitat i el seu interès per la cultura, com ara la producció de programes de ràdio i l'organització de cinefòrums. A més, s'ofereixen tallers, visites guiades i classes magistrals que fomenten, no només l'aprenentatge, sinó també la creació de xarxes de joves amb inquietuds similars. Casa Planas promou la formació contínua i la professionalització amb pràctiques per a estudiants i joves professionals, i amb l'establiment d'una connexió especial amb l'arxiu històric de la casa, ric en memòria cultural i turística. Aquestes accions contribueixen a fer de Casa Planas un espai viu on la joventut es converteix en agent actiu en la construcció i la reinterpretació del patrimoni cultural.

1. Contextualització de l'organització

Casa Planas disposa d'un total de 2.400 m² dedicats a la creació interdisciplinària, amb 17 estudis d'artista,

sales d'esdeveniments, exposicions, espai de cotreball i l'arxiu fotogràfic més important d'Europa dedicat al turisme de masses.

El centre d'investigació i cultura contemporània Casa Planas és una plataforma d'experimentació, recerca i creativitat que aposta per rescatar l'antiga fàbrica de fotografia Casa Planas. Un espai que recupera la memòria industrial de la ciutat de Palma com a centre de creació entorn de la imatge contemporània.

El projecte sorgeix davant la necessitat de crear entorns de creació a la ciutat per promoure la idea de l'art com a eina per a la innovació social, l'ecologisme i la recuperació del patrimoni.

La singularitat d'aquest centre és que conté l'arxiu fotogràfic més important de la història del turisme de masses. El fons consta de més de 3 milions d'imatges, d'entre els anys quaranta i els anys noranta, de l'empresa homònima Casa Planas. Del vast contingut destaquen els reportatges socials, domèstics i de celebritats; les fotografies aèries i les postals, i la publicitat turística dels hotels de les Balears.

L'Arxiu Planas també té una col·lecció importantíssima sobre les tècniques de la fotografia i el cinema des de principis del segle XX, així com altres col·leccions vinculades al paisatge, el turisme i la fotografia.

La missió de Casa Planas és consolidar i impulsar un centre de creació contemporània, un espai cultural d'interpretació sobre el turisme a partir del seu fons documental sobre l'inici del turisme de masses.

Els objectius principals de Casa Planas són els següents:

- Construir una comunitat plural i internacional que enriqueixi les converses entorn de l'art, la creativitat i el pensament crític.
- Organitzar xerrades, tallers, exposicions, *labs* i trobades per a professionals de la cultura i del coneixement.
- Gestionar un programa de beques de recerca artística vinculat a l'Arxiu Planas.
- Impulsar l'estudi sobre el turisme i el pensament contemporani.
- Promocionar el projecte de Casa Planas com a escultura social i col·lectiva.

2. Activitats

2.1. Observatori

La primera activitat de la qual parlarem és l'observatori. El suport de la Fundació Daniel i Nina Carasso és l'impuls que necessitava Casa Planas per aprofundir en el doctorat col·lectiu iniciat el 2017 sobre l'impacte del turisme en el territori i en la vida humana.

Aquest és un projecte ambiciós que recull els coneixements interdisciplinaris de la recerca acadèmica i artística, i que fa de l'Arxiu Planas un espai de coneixement creuat i de reflexió sobre el turisme.

Mitjançant el projecte COSTA // Observatori de Turisme i la Cultura Sostenible, durant els anys 2024-2025 es desenvolupa un programa per estudiar la transformació eco-social del turisme. Casa Planas, per tant, crea una plataforma de trobada i coneixement col·lectiu, en format de grup d'estudi interdisciplinari, i de desenvolupament de programes de

residències de recerca artístiques i acadèmiques amb material de l'Arxiu Planas.

Durant el 2025 es té previst fer un congrés internacional en què es compartiran, es divulgaran i es tractaran els resultats obtinguts amb aquest intercanvi de coneixements.

Les sessions del grup d'estudi col·lectiu compten amb la participació d'organitzacions com el GOB, Alba Sub, el CSIC (grup d'estudi Estètica Fòssil), la UIB (Grup d'Investigació Sostenibilitat i Territori - GIST), 1+2 Photographie & Sciences (França), INLAND i Blanca de la Torre, entre d'altres. Està previst que les sessions siguin obertes a la ciutadania per treballar l'intercanvi de perspectives.

Les jornades d'estudi s'acompanyen de projectes de recerca artística que consisteixen en residències en què artistes i investigadors desenvolupen un assaig creatiu sobre la història, el paisatge i la transformació de les Balears definits per la construcció d'un nou imaginari turístic creat per Casa Planas.

Aquest projecte forma part d'Uncovering Archive, un projecte de creació i pensament col·lectiu dirigit per Marina Planas sobre la interpretació del turisme i el gir arxivístic.

La constel·lació de projectes vinculats a l'Uncovering Archive constitueix una nova col·lecció de mirades amb nous ordres discursius que recullen testimonis de la memòria col·lectiva amb més de 30 projectes d'artistes i investigadors de la talla de Joan Fontcuberta, Pedro G. Romero i Antoni Muntadas, entre d'altres.

El grup d'investigació col·lectiva, obert a tothom, s'ha reunit mensualment durant el 2024 i també ho farà

el 2025, amb l'objectiu de reflexionar sobre l'impacte del turisme en el territori i en la vida a través de la imatge contemporània i creuant coneixements entre artistes, investigadors, científics...

A continuació, s'enumeren i es resumeixen les presentacions que s'han dut a terme a Casa Planas en aquest cicle d'activitats.

Arxius sostenibles (18 de gener)

Presentació que tracta de com els arxius es poden gestionar de forma sostenible des de la pràctica artística i el gir arxivístic.

Aquesta activitat s'ha dut a terme amb la participació de Jorge Blasco Gallardo, investigador, escriptor i comissari independent que ha dedicat la major part de la seva trajectòria a estudiar els arxius i les seves activacions, i tot allò relacionat amb el verb *arxivar*.

Imatge i clima (1 de febrer)

La segona presentació s'ha fet amb la participació de Carlos Alonso Laita, CEO de WDNA, un grup empresarial tecnològic que aposta per la innovació dedicada a solucions meteorològiques en temps real per a l'observació, la predicció i l'alerta de fenòmens naturals, o basada en la sensorització intel·ligent per gestionar l'aigua o residus, entre d'altres.

Carlos Alonso Laita, llicenciat en Física, amb gairebé 20 anys d'experiència en meteorologia i canvi climàtic, ha posat en marxa una de les primeres estratègies regionals de canvi climàtic espanyoles a la primera Oficina de Canvi Climàtic regional.

Overtourism (7 de març)

Aquesta activitat ha comptat

amb la participació de Guillem Colom-Montero, professor d'Estudis Hispànics a la Universitat de Glasgow, on investiga i ensenya literatura catalana contemporània i les relacions entre turisme, cultura i comunitat a diverses destinacions europees sobreturistificades. És autor del llibre *Quim Monzó and Contemporary Catalan Culture (1975-2018): Cultural Normalization, Postmodernism and National Politics* (Legenda, 2021) i de diversos articles i publicacions acadèmiques. També ha publicat articles a *Babelia*, *Quadern El País*, *Núvol*, *Nosaltres*, *Brave New Europe* i *The Literary Encyclopedia*.

Architours

Els Architours son una sèrie de recorreguts culturals per l'Arxiu Planas que representen un viatge en el temps i la història recent de les Balears, amb una durada aproximada de 45 minuts.

L'Arxiu Planas està situat a l'antiga fàbrica de revelatge fotogràfic, que actualment s'ha rescatat com a centre de creació per a artistes i que recull tres milions d'imatges que ens mostren la relació entre la fotografia i la història del turisme.

Els recorreguts, per tant, signifiquen una experiència indescriptible que permeten explorar la memòria, el patrimoni i la identitat de les Illes Balears.

L'Arxiu Planas conté els documents de l'empresa fotogràfica Casa Planas, entre els quals hi podem trobar: fotografies de la postal industrial que varen viatjar per tot el món promocionant els inicis d'Espanya com a destinació turística; fotografies de paisatge i la seva transformació; reportatges sobre els primers hotels, i

fotografies d'esdeveniments culturals dels anys cinquanta, seixanta i setanta del segle XX.

Casa Planas va arribar a tenir 14 establiments i va suposar l'inici d'una nova indústria de la imatge. D'altra banda, la passió de l'empresari Josep Planas i Montanyà per la imatge es pot observar en la seva extensa col·lecció de càmeres i material fotogràfic de gran valor històric, les quals també formen part de l'itinerari.

En l'actualitat, Marina Planas, artista visual i investigadora, gestiona la col·lecció amb un enfocament artístic sobre com relacionar-se amb els arxius des de la perspectiva de l'art contemporani.

3. Convocatòries

Un altre punt fort de Casa Planas són les diferents convocatòries per a artistes a partir dels 18 anys. El 2024 han estat les següents:

3.1. Concurs Internacional d'Art Contemporani

Aquesta convocatòria té com a eix central contribuir a la difusió de la cultura i la tradició artesana de les Illes Balears. Amb aquest certamen es pretén realçar la rica tradició artesanal balear. Els artistes són convidats a recuperar, revisar i crear a partir de les tècniques, les formes, els materials i les tradicions autòctones. Se'ls desafia a fusionar elements de la cultura popular amb noves propostes creatives i recerques innovadores. S'aspira a afavorir el vincle amb l'artesania local com a font de materials sostenibles i tècniques circulars. Es promouen les cerques creatives d'artistes, tant locals i nacionals com internacionals, que siguin capaços de submergir-se en la història i les tradicions de les Balears.

Es convida les persones participants a presentar projectes únics, originals, innovadors, que reflecteixin un llenguatge personal i una recerca pròpia, que actualitzin i innovin la tradició.

La convocatòria manifesta el compromís d'AEDAS Homes amb la cultura com a eina d'impacte social i valor a les ciutats. Per organitzar el concurs, s'ha comptat amb el suport de l'Ajunta-

ment de Palma, i també hi ha col·laborat Can Balaguer.

Els artistes guanyadors reben un premi que consisteix en una beca de creació, producció i residència. Al final, s'organitza una exposició comissariada amb els projectes elaborats durant la residència i se n'edita un catàleg.

3.2. Restitucions Mediterrànies 2024. Residència de creació sonora

Restitucions Mediterrànies és un projecte que neix de la col·laboració entre tres projectes artístics de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània: l'associació cultural Ayamola, l'associació de mediació digital Digijeunes i Casa Planas, amb l'objectiu de reflexionar sobre l'impacte del turisme a les zones costaneres.

Aquesta residència és un laboratori de creació experimental que reuneix artistes de diferents disciplines i països per a la creació col·lectiva d'una instal·lació interactiva feta amb residus derivats del turisme. Es té previst que el laboratori estigui format per un perfil d'artistes visuals d'Itàlia, un perfil de coreògrafs de València i un col·lectiu artístic digital de les Illes Balears.

Els objectius de la convocatòria són fomentar una reflexió innovadora sobre la massificació, el turisme i la reutilització dels residus derivats, i promoure la recerca i la creació contemporània, com la creació col·lectiva pluridisciplinària i la introducció de tecnologia interactiva.

3.3. Residències

Les residències de Casa Planas estan dirigides a artistes i investigadors

que necessiten un espai de treball i una plataforma de trobada, multiplicació i difusió del seu treball professional per a períodes d'un màxim de dos mesos segons la disponibilitat. Així, Casa Planas ofereix residències per a artistes i investigadors amb projectes personals que es basin en l'estudi internacional del turisme i la creació contemporània, vinculats al fons de l'Arxiu Planas.

Els tipus de residències són els següents:

Residències de llarga estada:

Aquestes residències estan dirigides a artistes i investigadors que necessiten un espai de treball i una plataforma de trobada, multiplicació i difusió del seu treball professional.

Residències a l'Arxiu Planas: Dirigides a artistes i investigadors que necessiten finançament per a la recerca, la producció i l'acompanyament curatorial.

Residències temporals amb allotjament: Dirigides a artistes i investigadors que necessiten un espai de treball i una plataforma de trobada, multiplicació i difusió del seu treball professional per a períodes d'un màxim de dos mesos segons la disponibilitat.

Underecovering Archive

Undercovering Archive és un projecte artístic relacional i col·lectiu iniciat el 2017 per Marina Planas amb la finalitat de promoure la recerca artística i despertar de manera innovadora l'Arxiu Planas.

El projecte s'activa amb residències de recerca amb el suport de l'Ins-

titut d'Estudis Balearics, el Consell de Mallorca, l'Ajuntament de Palma, l'Euroregió Pirineus-Mediterrània, el Ministeri de Cultura, l'Institut Balear del Dona, el Goethe-Institut, la Fundació Teatre Principal i la Fundació Daniel i Nina Carasso.

Les residències responen a eixos discursius de l'*statement* de Marina Planas com a artista connectada amb temes com ara: indexació i taxonomies, cos i arxiu, experiències tecnològiques, la relació Alemanya-Mallorca i altres relacions geopolítiques vinculades al viatge i la fotografia, el gènere, la memòria col·lectiva, el turisme i la sostenibilitat, la salut mental, i la innovació social i la creació contemporània.

Més de 30 artistes i investigadors formen part de la col·lecció de mirades a l'Arxiu Planas.

4. Conclusions

Casa Planas s'ha consolidat com un referent cultural i un espai de creació multidisciplinari a Mallorca, dedicat a la recerca, la memòria i l'art contemporani. Mitjançant el seu valuós arxiu fotogràfic, el centre ofereix un marc únic per estudiar el turisme de masses i els efectes que ha comportat en la societat i el territori de les Illes Balears. Les diverses activitats, com residències, exposicions i tallers, promouen la reflexió i el diàleg entre artistes, investigadors i la comunitat jove amb altres generacions, i en destaca l'art com a eina de transformació social i preservació cultural. Així, Casa Planas no només rescata el passat, sinó que també inspira noves generacions a comprometre's amb la cultura i el pensament crític, i es consolida com un espai que

fusiona arxiu i creació per construir un futur més conscient i connectat amb les seves arrels.

Referències bibliogràfiques

- ADEAS Homes.
(<https://www.aedashomes.com/arts&crafts>)
- Casa Planas.
(<https://www.casaplanas.org>)

**Formar monitors i
directors de temps lliure a
Mallorca (1975-2000)**

PERE J. CARRIÓ VILLALONGA

Pere J. Carrió Villalonga

Palma, 1946. Estudia de mestre d'EGB (1967-1970) i exerceix a diferents escoles de Palma. Cursa la llicenciatura de Pedagogia, que acaba l'any 1986. Accedeix a la Inspecció Educativa l'any 1989, on és cap del Departament entre 1999 i 2003, i on resta fins que es jubila, l'any 2011. És president del Consell Escolar de les Illes Balears de 2007 a 2011 i de 2015 a 2021. En el món de l'esplai, primer pertany al Moviment Escolta de Mallorca, i l'any 1975 participa en la fundació dels Escoltes de Mallorca, primera entitat laica del lleure de Mallorca, i del Centre d'Estudis de l'Esplai, del qual és el primer i l'actual director.

Resum

Amb aquest treball es pretén donar a conèixer quina ha estat i quina és la història del Centre d'Estudis de l'Esplai, una de les escoles d'educadors del lleure de Mallorca pioneres en aquest camp. Aquesta escola s'emmarca en els àmbits de l'educació no formal i de la formació del lleure o temps lliure, un camp educatiu de valors i procediments. En l'àmbit legal és una entitat sense ànim de lucre i prestadora de serveis a la joventut. L'anàlisi de l'entitat es fa tenint en compte tot allò que és el seu àmbit de cursos, seminaris, programes i activitats amb infants i joves.

Paraules clau: Monitor de temps lliure / Director de temps lliure i escola de temps lliure

Resumen

Con este trabajo se pretende dar a conocer cuál ha sido y cuál es la historia del Centre d'Estudis de l'Esplai, una de las escuelas de educadores del ocio y tiempo libre de Mallorca pioneras en este campo. Esta escuela se enmarca en los ámbitos de la educación no formal y de la formación del ocio o tiempo libre, un campo educativo de valores y procedimientos. En el ámbito legal es una entidad sin ánimo de lucro y prestadora de servicios a la juventud. El análisis de la entidad se hace teniendo en cuenta todo lo que es su ámbito de cursos, seminarios, programas y actividades con niños y jóvenes.

Palabras clave: Monitor de tiempo libre / Director de tiempo libre y escuela de tiempo libre

1. Introducció

La nostra entrada en el món del lleure fou a través de l'escoltisme, en què vàrem conèixer amb profunditat el mètode escolta i les persones que ens acompanyarien en el trajecte de l'esplai. Ambdós aspectes són fonamentals en la creació de l'escola de formació Centre d'Estudis de l'Esplai (CEE).

L'origen de la nostra entitat està lligat a l'escissió que es produí l'any 1975 dins el Moviment Escolta Catòlic de Mallorca, que propicià la creació de l'associació Escoltes de Mallorca. Precisament fou el primer president d'Escoltes de Mallorca el qui l'any 1979 va sol·licitar al Ministeri de Cultura la creació d'una escola de formació del temps lliure. En aquesta etapa, Escoltes de Mallorca i després el Centre d'Estudis de l'Esplai estaven vinculats a l'Obra Cultural Balear.

La sol·licitud de novembre de 1979 no va tenir resposta del Ministeri de Cultura i, per aquest motiu, es va tornar a presentar el 3 de març de 1981.

El 29 de juliol de 1982, el Ministeri de Cultura reconeix com a «escuela de aire libre» el Centre d'Estudis de l'Esplai d'Escoltes de Mallorca.

Mentrestant, el procés autonòmic de l'Estat s'estava desenvolupant, i una de les primeres transferències al Govern de les Illes Balears fou precisament la de joventut i temps lliure. Per aquest motiu, l'any 1984, Escoltes de Mallorca també sol·licità al Govern de les Illes Balears el reconeixement com a escola per acreditar títols de monitors i directores de temps lliure.

Així, el 1984 el Centre d'Estudis de l'Esplai era reconegut com a escola de formació del temps lliure en l'àmbit estatal i en l'autonòmic.

2. El nom de l'escola i l'anagrama

Abans de crear l'escola, entre el 1979 i el 1982, la secció de formació de l'associació Escoltes de Mallorca havia establert relacions amb l'escola municipal d'esplai de l'Hospitalet del Llobregat, que ja incorporava aquest nom. Els integrants d'aquesta escola ens ajudaren a muntar la nostra proporcionant-nos les planificacions i la documentació dels diferents cursos i activitats que feien. Això va implicar que des d'un primer moment ens decidíssim per posar com a nom a la nostra escola Centre d'Estudis de l'Esplai de Mallorca.

Imatge 1.

centre d'estudis
de l'esplai

Poc temps després de decidir el nom de l'associació, Ramon Clop, professor de l'escola de formació, va adaptar l'anagrama que originàriament havia fet per als Escoltes de Mallorca, anagrama que encara conservam igual.

3. Primers cursos i primeres activitats abans de la legalització (1976-1981)

De 1976 a 1979, com a associació Escoltes de Mallorca ja es feren uns quants cursos especialment dirigits als membres de l'entitat mateixa. Aquesta formació mai no va tenir el reconeixement oficial.

Però l'any 1979, aprofitant que ja havíem presentat la documentació

per legalitzar l'escola, a proposta de l'Ajuntament de Palma, amb el qual signàrem un conveni de col·laboració, impartírem un primer curs de monitors, amb trenta-cinc assistents. L'any 1980, tornàrem a impartir un curs de monitors i férem el primer curs de directors de temps lliure, amb una quinzena de participants.

També en aquest període, amb el suport de l'Obra Cultural Balear, es varen dur a terme unes colònies i campaments anomenats «de Països Catalans», perquè es varen organitzar juntament amb Acció Cultural del País Valencià i una associació de la Catalunya Nord anomenada Arrels. A les activitats hi participaren nins i nines de les Illes Balears, de València i del Rosselló.

Aquells mateixos anys, membres del que esdevindria el Centre d'Estudis de l'Esplai, organitzaren durant dos estius unes colònies a Cala Rajada per encàrrec de la Fundació Bartomeu March.

4. Etapa de desenvolupament (1982-1989)

Des del moment en què aconseguírem l'autorització com a escola de formació de monitors de temps lliure del Ministeri de Cultura, ja poguérem impartir els cursos amb la seguretat de proporcionar la titulació adient. Però en aquesta etapa no tan sols férem cursos, sinó que també emprenguérem noves iniciatives que resulten importants.

A finals de 1982, arran d'un conveni amb la Regidoria de Serveis Socials de l'Ajuntament de Palma, aleshores presidida per Joana Gual, gestionàrem un Club d'Esplai a Son Riera, al

poblat gitano de Son Banyà. Aquesta activitat va acabar a finals de juny de 1985. Els responsables d'aquesta feina foren, entre d'altres, Pere Cortada i Pere Sánchez. El desembre de 1984, aquesta iniciativa va obtenir un reconeixement de *Papers de Joventut* i l'Obra Social de Caixa Barcelona com a acció de treball amb marginats.

El segon curs de directors de temps lliure es va impartir en els períodes 1984-1985 i 1985-1986. Va comptar amb el suport de l'Ajuntament de Palma, fet que va permetre que una part important del professorat estigués format per persones de reconegut prestigi dins l'àmbit del lleure de Mallorca. Els anys 1986-1987, es va fer un curs de monitors fora de Mallorca, concretament a Eivissa. També se'n va impartir un a Sant Llorenç des Cardassar, activitat que es va repetir unes quantes vegades.

En el curs 1986-1987 iniciàrem una nova modalitat de formació anomenada Màster de monitors i directors de temps lliure, que era una actualització i especialització dins la mateixa titulació. Lligat a aquest Màster, l'estiu de 1986 el Centre d'Estudis de l'Esplai va començar a gestionar un nombre important de camps de treball que organitzava la Direcció General del Govern balear.

També cal esmentar que a partir de 1983 el Centre d'Estudis de l'Esplai va començar a fer publicacions relacionades amb el temps lliure. La primera publicació fou *Cançons i jocs populars de Mallorca*, els autors de la qual varen ser Jaume Barceló i Lluís Forteza, ambdós professors de l'entitat.

Aquell mateix any, el Centre d'Estudis de l'Esplai va organitzar un congrés de caràcter intern amb la finalitat

de portar a terme una reflexió estructurada, profunda i seriosa sobre l'actualitat de l'entitat i el seu futur. La nova junta directiva estava constituïda per Pere Carrió, director; Baltasar Darder, secretari i tresorer, i els vocals Jaume Barceló, Antoni Terrassa, Isabel Roca, Esteve Pinya, Pere Pau Sintes, Aina Picó, Agustí Baró, Antoni Morante i Jaume Estrany.

5. Noves fites (1990-1992)

Tenir una entitat pròpia com a associació va fer que ens desvinculàssim de l'Obra Cultural Balear –institució que va acollir el Centre d'Estudis de l'Esplai durant quinze anys– i que obríssim una seu pròpia al carrer de Vicenç Mut, 2, de Palma.

Quant a l'organigrama, continuaren Pere Carrió, com a director, i Baltasar Darder, com a secretari. En aquell moment apareix, de manera temporal, la figura d'un gerent, amb Antoni Terrassa. Aquesta decisió va venir propiciada per la contractació amb l'Ajuntament de Palma de la gestió del Casal de Joves de Son Gotleu i el Servei de Dinamització Juvenil, que va durar del març de 1990 a l'agost de 1992.

L'abril de 1991 es va morir sobtadament Baltasar Darder, que havia estat secretari i tresorer de l'entitat des que s'havia creat. Aquesta mort va deixar un buit insubstituïble. A conseqüència d'això, varen entrar a la junta directiva dos membres nous: Mateu Tomàs, que en va ser secretari, i Antoni Fullana, que en fou el nou tresorer. La junta, presidida per Pere Carrió, quedà constituïda per Pere Carrió, director; Mateu Tomàs, secretari; Antoni Fullana, tresorer; Pere Cortada, cap

d'estudis; Antoni Terrassa, gerent, i els vocals Jaume Estrany, Pere Pau Sintes, i Jaume Barceló.

La Federació d'Animació Sociocultural i Cultura Popular fou la principal iniciativa en aquesta etapa. Va estar constituïda per l'Instituto de Cultura Popular, de Madrid; l'Associació Aladre, de Castelló; el Grup Dissabte, de València, i el Centre d'Estudis de l'Esplai, de Mallorca.

A principis dels anys vuitanta, es va organitzar a Coma-ruga (Tarragona) un congrés del lleure, al qual varen assistir diverses persones del Centre: Pere Carrió, Baltasar Darder, Monxo Clop i Pere Cortada. En aquest congrés es varen establir contactes amb Mario Viché, de València, que formava part del Grup Dissabte, una escola de formació de monitors de temps lliure semblant al Centre d'Estudis de l'Esplai i vinculada a la Generalitat de València. Així va néixer la idea de muntar una federació d'escoles laiques desvinculades de l'Església, que en aquells moments era capdavantera en aquest camp. En poc temps s'hi varen afegir l'Escola d'Esplai Aladre, de Castelló, i l'Institut de Cultura Popular, de Madrid. Aquesta federació es va convertir en realitat a finals de 1989 i durà uns quants anys. Les persones que hi estigueren més vinculades foren les següents:

- Del Grup Dissabte: Mario Viché, Ricard Català i Teresa Boix
- D'Aladre: Maria Àngels López i Josep Castellanos
- De l'Institut de Cultura Popular: José Maria Barrado
- Del Centre d'Estudis de l'Esplai: Pere Carrió, Baltasar Darder i Pere Cortada

Els mesos de setembre de 1991 i 1992 la federació va organitzar dues escoles d'estiu d'animació sociocultural obertes a tot l'Estat. Ambdues es dugueren a terme a Palma amb un important èxit de participació. Després d'això, la federació va aturar l'activitat i es pot dir que a partir de l'any 1993 va quedar en punt mort, sense desaparèixer.

El 1993, es va posar en marxa una nova activitat que va durar bastants d'anys: el viatge a la neu. Tot aprofitant les vacances de Pasqua, la primera d'aquestes activitats d'esquí es va dur a terme a Les Arcs (Alps francesos). Aquesta acció lúdica, que en un principi anava dirigida als membres, directores i monitors del Centre d'Estudis de l'Esplai, va durar fins al Nadal de 2002.

6. La majoria d'edat del Centre d'Estudis de l'Esplai

Una vegada finalitzat el Servei de Dinamització Juvenil de Son Gotleu l'agost de 1992, al mateix Casal de Joves, el Centre d'Estudis de l'Esplai va començar a gestionar el Servei d'Esplai per a Infants i Joves al Districte V. El programa es va desenvolupar fins al març de 1996.

Acabada aquesta activitat, l'Ajuntament de Palma va contractar el Centre d'Estudis de l'Esplai per muntar i gestionar el Servei Municipal d'Esplai de Ciutat Antiga, ubicat al carrer dels Tamarells, molt a prop del local del Centre d'Estudis de l'Esplai, a la plaça del Banc de l'Oli.

Precisament el curs 1993-1994 el Centre d'Estudis de l'Esplai es va traslladar a la nova seu, a la plaça del Banc de l'Oli, 6, amb el nom de Ca-

sal Baltasar Darder, en homenatge a la persona que havia estat soci fundador, secretari i tresorer de l'entitat durant més de quinze anys. Com que el local ho permetia, coincidint amb la inauguració es va muntar una exposició fotogràfica de la *Revista Natura*, titulada «FotoNatura».

En l'àmbit de la investigació, l'estiu de 1993 el Centre d'Estudis de l'Esplai va elaborar un estudi sociològic per conèixer la realitat del lleure estival a les Illes Balears. Aquest estudi va rebre el Premi Joventut i Lleure de la Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya. Fruit d'aquest reconeixement, l'estudi es va publicar amb el títol *Cap a la professionalització de l'oci: aproximació sociològica a les activitats d'estiu*. Com a colofó, el novembre de 1996 es varen fer unes jornades de debat titulades «Monitors i directores d'esplai: reptes del temps lliure», que tingueren com a base les conclusions extretes de la investigació.

En el capítol de les publicacions, l'any 1993 el Centre d'Estudis de l'Esplai va reeditar i ampliar amb noves cançons i jocs el llibre *Cançons i jocs populars de les Illes Balears*. També va editar en casset i CD totes les cançons, que publicà l'any 1996.

Una altra publicació fou el llibre *Tant si plou com si fa sol*, del professor Sebastià Marí, una visió pràctica del dia a dia de les activitats de temps lliure. Durant uns quants anys aquesta publicació va servir com a material de consulta en els cursos de monitors.

El Centre d'Estudis de l'Esplai també va publicar un fullet anomenat *Xiu-Xiu*, de juny de 1995 a juny de 1996.

En aquesta època el Centre d'Estudis de l'Esplai creixia amb dos grups

estables: el grup d'animació Esplais i el grup de muntanya Ciutat Antiga.

També s'arribaren a impartir sis cursos de monitors anuals, nombre que es va considerar que era excessiu. Calia reduir els cursos per millorar-ne la qualitat.

Una activitat puntual desenvolupada l'estiu de 1997 mitjançant un conveni amb l'Ajuntament de Palma fou la colònia urbana al CP Eugeni López (actual Aina Moll). Aquesta activitat va tenir un caràcter experimental i anys després es va estendre a diferents centres públics de Palma.

En un altre camp d'activitats, dins el terreny institucional, l'any 1996 es varen posar en marxa les accions internacionals, amb un intercanvi juvenil amb una entitat noruega dins el programa Joves amb Europa del Ministeri de Cultura. Aquesta nova iniciativa, com veurem, amb el temps va anar prenent força i en l'actualitat és un dels projectes capdavanters de l'entitat.

El mes de juny de 1997, es varen desenvolupar les I Jornades de Polítiques de Joventut, patrocinades pel Consell de Mallorca. Els ponents de les conferències foren els següents:

- Alfons Martinell, professor de la Universitat de Girona
- Miquel Martínez, vicerector de la Universitat de Barcelona
- Xavier Farriols, membre del Bureau Europ
- Immaculada Moraleda, treballadora de l'Àrea de Joventut de l'Ajuntament de Barcelona

El 1997, es complien 18 anys de la creació del centre, la majoria d'edat, cosa que mereixia ser commemorada

durant tot un any. D'aquesta manera es va planificar una celebració que es perllongaria fins al març de 1998 i acabaria amb un sopar de cloenda. El programa de l'aniversari incloïa tot tipus d'activitats:

- Exposició sobre la història de l'entitat
- Mostra de grups d'animació
- Projeccions sobre els viatges fets per membres de l'entitat arreu del món
- Gran joc al bosc de Bellver
- Festa de final de curs 1996-1997
- Gran gimcana per la ciutat
- Programa de conferències i actes sobre el món del lleure

L'acte inicial fou l'exposició sobre la història del Centre d'Estudis de l'Esplai titulada «Devuit anys de lleure», del 5 al 27 de juny de 1997, al Casal Baltasar Darder.

El 20 de juny del mateix any es va fer la festa de final de curs a la plaça de l'Escorxador, on va participar el grup musical Fora des Sembrat, que aleshores havia iniciat les seves actuacions.

El 20 de desembre es va dur a terme una mostra de grups d'animació en la qual en participaren sis: Serpentina, Singlot, Borinots, Pam i Pipa, Cucavela i Esplais. Aquesta activitat es va fer a dos llocs, el Born i la plaça de la Salut, davant la basílica de Sant Miquel, llocs on l'Ajuntament de Palma, patrocinador l'activitat, va col·locar els cadafals.

Quant a la gran gimcana que s'havia de fer per Palma, es va endarrerir fins al novembre de 1998, fora de l'aniversari, ja que va adquirir vida pròpia. Gràcies a això es va repetir

unes quantes vegades més.

L'activitat de més pes en l'aniversari va tenir lloc durant els primers mesos de 1998 i va consistir en el programa anomenat Lleure 2000, patrocinat pel Consell de Mallorca. El contingut del programa eren tres conferències i una taula rodona. Els ponents i les conferències foren els següents:

- Eduard Miralles, gestor cultural de la Diputació de Barcelona: «El lleure i les noves pràctiques»
- Carles Jordana, director de MERKA2: «El lleure, la producció i el consum»
- Miquel Ruano, urbanista i directiu del departament de centres de vacances de la cadena Marriot: «La tercera generació d'equipaments culturals»

La taula rodona, titulada «El lleure i la cultura a Mallorca», va comptar amb els participants següents: Pep Quevedo, fundador d'Escoltes de Mallorca; Tomeu Barceló, president del GDEM i primer president del Consell de Joventut de les Illes Balears; Aina Llauger, membre del GOB; Marià Sbert, extècnic de la Regidoria de Joventut de l'Ajuntament de Palma i membre d'INTRESS, i Antoni Pons, membre del Moviment Escolta i Guiatge de Mallorca i president de l'Associació de Joves Empresaris. Com a moderador de la taula rodona va actuar el president del Centre d'Estudis, Pere Carrió.

El mes de maig de 1998, es varen fer les II Jornades de Polítiques de Joventut, amb el patrocini del Consell de Mallorca. Aquesta vegada les ponències foren quatre. Com a cloenda, es va fer una taula rodona. Els ponents foren Michel Aberlen, del Ministeri

d'Ocupació i Solidaritat de la República Francesa; Enrique Gil Calvo, professor de Sociologia de la Universitat Complutense de Madrid; Antoni Puig, de l'Ajuntament de Barcelona, i Carles Jordana, de l'Escola d'Alta Direcció i Administració de Barcelona.

A la taula rodona hi participaren el president del Consell de Joventut de les Illes, un tècnic de l'Ajuntament de Palma, un informador juvenil de l'Ajuntament de Manacor, un representant de les penyes de futbol del Mallorca i un informador musical.

En aquesta etapa, la junta directiva estava formada per Pere Carrió, director; Mateu Tomàs, secretari; Antoni Fullana, tresorer, i els vocals Pere Cortada, Antoni Terrassa, Antoni Calafat, Sebastià Adrover, Alicia Covas, Sebastià Marí, Mònica Nigorra, Antoni Pozo i Rafa Vallés.

7. Unes jornades de reflexió importants

L'activitat del Centre d'Estudis de l'Esplai va fer pensar que les instal·lacions de què disposàvem eren insuficients i que necessitàvem expandir-nos amb la gestió d'alguna altra al camp. Per això, quan ens varen oferir portar la Granja Escola de Ses Sitges, a Sant Llorenç des Cardassar, no ens ho vàrem pensar gaire i ho vàrem acceptar. Aquesta tasca va començar el novembre de 1998 amb molta d'il·lusió. Durant un any s'hi varen fer activitats de lleure amb escoles de Mallorca i també s'hi dugué a terme un curs de monitors. Mentrestant, es negociava el conveni amb la propietat. Finalment, no es va tancar cap acord i el maig de 1999 vàrem deixar de gestionar la instal·lació.

Al mateix temps vàrem arribar a un acord amb el Consell de Mallorca per dur a terme una gimcana a Palma que formàs part dels actes de celebració del 18è aniversari del Centre d'Estudis de l'Esplai. La importància d'aquesta activitat rau en el fet que fou la primera d'altres de similars de gran volum i puntuals, que movien a la vegada molts de monitors i molts de participants.

També amb el suport del Consell de Mallorca es feren les III Jornades de Polítiques de Joventut, amb el títol «Models de polítiques de joventut».

La primera ponència va ser presentada per Lluís Ballester, que havia coordinat un estudi sobre la joventut balear. La segona ponència fou impartida per Daniel Fernández, cap del Pla Jove de la Diputació de Barcelona. La tercera ponència la va fer Eduard Vallori, president del Consell Nacional de la Joventut de Catalunya. Finalment, la darrera ponència va ser a càrrec de Máximo Pradera, presentador del programa Lo+Plus, amb el títol «Com entretenir sense caure massa baix».

A la taula rodona, hi varen participar el Lobby de Dones, INTRESS, el Consell de Joventut de les Illes Balears i el GREC.

Les bones relacions amb el Consell de Mallorca es traduïren en la nostra participació en el programa «Iniciatives als instituts», mitjançant el qual s'oferien una varietat d'accions formatives a estudiants de secundària, amb gran èxit.

Aquest programa s'adreçava als joves estudiants de secundària i oferia activitats, tallers i xerrades. En el primer any d'implantació, les xerrades sobre medi ambient, educació de la

salut, sida, convivència, informació vocacional, recursos no formals i promoció de l'associacionisme varen tenir un ampli ressò als vint instituts de la part forana i a nou dels dotze de Palma. Un dels tallers amb més èxit fou el d'habilitats socials, que oferia estratègies per enfrontar-se amb capacitat d'èxit durant l'adolescència a moltes situacions noves i imprevistes. Aquest taller formava un bloc amb els d'orientació ocupacional i recursos, i associacionisme, anomenat activitats de socialització. Un altre bloc estava format pels tallers de dinàmica de grups i jocs de contacte.

Quant a altres tallers meritosos, podem esmentar els de ball de bot, ball de saló i ball de sevillanes.

Durant els primers anys, la persona encarregada de coordinar els tallers fou Alícia Covas, i el nombre de persones que els desenvoluparen al llarg dels anys foren unes devuit.

Aquest programa en conjunt, duit a terme pel Centre d'Estudis de l'Esplai, va tenir una llarga durada en el temps. Per dur-lo a terme, es varen constituir uns equips de persones permanents.

A finals del curs 1998-1999 es va decidir fer una trobada interna de reflexió, tal com s'havia fet deu anys abans. Aquesta vegada el títol va ser «Trobada per revisar el projecte educatiu del CEE».

Es pot destacar que diversos professors i professores del claustre presentaren documents en què feien propostes i valoracions amb relació a diferents qüestions, com ara la tipologia de l'alumnat, els programes, el model metodològic i l'avaluació. A més, n'hi hagué sobre el funcionament del claustre mateix, els coordi-

nadors dels cursos, la infraestructura, la documentació, el nivell de compromís amb el Centre d'Estudis de l'Esplai, etc. Aquestes aportacions serviren per decidir fer uns quants canvis en els cursos de monitors:

- Minvar la ràtio dels cursos entre 20-25 alumnes.
- Procurar impartir un mínim de cursos mitjançant un conveni amb algun ajuntament.
- Posar en marxa el model de curs semiintensiu.
- Millorar els criteris de selecció d'alumnes.
- Establir una avaluació contínua i una de final.

D'altra banda, internament es varen elaborar diversos documents que descrivien la situació de l'entitat en aquells moments. Un dels documents tractava de les línies o els àmbits d'actuació del Centre d'Estudis de l'Esplai (formació, activitats per conveni, activitats amb Europa i activitats de serveis). L'altre document tractava de l'organització interna de l'entitat. Basant-se en aquests documents, es varen consensuar diverses decisions de millora:

- Junta directiva: es va decidir que tots els projectes i els detalls d'aquests havien de comptar amb l'aprovació de la junta directiva, i que a les reunions es deixassin de banda les anècdotes per poder debatre amb profunditat cada tema.
- Activitats amb Europa: Es va decidir que s'havien de prioritzar els projectes que es duguessin a terme en col·laboració amb altres entitats i que s'havien de posar en marxa projectes de llarga durada.

El tema capital va ser la concreció de l'organigrama de l'entitat. A la cúpula hi havia la junta directiva i el director. Després, hi havia dues àrees de treball, una que es dedicava a la formació i l'altra a les activitats, i una d'estructural.

L'àrea de formació seria coordinada per la secretaria del centre i tindria diferents coordinadors dels cursos, a més del claustre de professors. Aquesta àrea, per una banda, gestionaria el desenvolupament dels cursos de formació, i, per l'altra, gestionaria les activitats fetes en col·laboració amb la Direcció General de Joventut, com ara els campaments i els camps de treball. Aquesta darrera funció seria conjuntural i en un futur es modificaria.

L'àrea d'activitats tindria com a principal responsable el gerent de l'entitat. Les seves funcions estarien relacionades amb la gestió de les activitats i del Casal Palma Antiga, els projectes amb l'Ajuntament de Palma, els convenis amb el Consell de Mallorca («Iniciatives als instituts» i jornades), els viatges a la neu i les activitats amb Europa.

La tercera àrea era estructural i hi apareixia el Casal Baltasar Darder, seu del Centre d'Estudis de l'Esplai. La responsabilitat d'aquesta àrea era del secretari, que gestionava el grup d'animació Esplais i el grup de muntanya Ciutat Antiga.

8. Cap a la professionalització de la gestió

Segurament perquè els principals responsables del Centre d'Estudis de l'Esplai teníem una professió amb dedicació exclusiva i que, dia a dia, ens

fèiem grans, a les jornades de reflexió que es feren per millorar el funcionament de la institució es va plantejar la possibilitat de contractar una persona com a gerent que dugués la gestió de tota l'activitat del centre.

Abans d'això, es varen intentar altres fórmules, com dur una gerència compartida per dues persones, fet que no va resultar del tot efectiu.

Mentrestant, varen entrar a la junta directiva dos membres que varen aportar molt a l'entitat: Ruth Escribano i Frederic Bibiloni. Lligat a aquestes noves incorporacions, es va produir un fet molt important en la història del Centre d'Estudis de l'Esplai, l'entrada de Catalina Genovart com a gerent professional (23 d'abril de 2001).

Aquesta circumstància va determinar un nou model de funcionament de l'entitat que va durar fins a temps molt recents. Evidentment, la nova gerència hauria de gestionar les tres àrees d'activitats del centre: formació, relacions externes i programes d'activitat. Cada àmbit tindria els seus propis coordinadors. També assumiria el funcionament de la secretaria i la gestió econòmica. Això no obstant, legalment hi continuaria havent els càrrecs obligats: presidència, secretaria, tresoreria i vocalies.

A final d'aquell curs 2000-2001, mesos després de contractar la gerent, se'n va valorar positivament la feina feta, sobretot perquè havia permès ampliar les actuacions a nous camps.

En definitiva, interessava potenciar nous projectes amb les institucions: Govern, Consell de Mallorca, Ajuntament de Palma, altres ajuntaments, associacions de pares i mares, etc. També els projectes europeus foren

valorats molt positivament per l'entitat i, sobretot, per l'alumnat que participava en els cursos de monitors.

A l'assemblea extraordinària de l'abril de 2001 es va renovar la junta directiva amb els membres següents: Pere Carrió, president; Mateu Tomàs, secretari; Antoni Fullana, tresorer, i com a vocals Frederic Bibiloni, Antoni Calafat, Francisca Coll, Alícia Covas, Sebastià Adrover, Sebastià Marí, Catalina Genovart, Mònica Nigorra, Antoni Pozo, Maria Josep Torres, Belén Pascual, Ruth Escribano i Maria José Ochogavia.

9. L'evolució dels cursos de formació en el lleure

Hem deixat per al final la descripció del que és el fonament de l'escola: els cursos de formació en el lleure.

9.1. Cursos de monitors

Aportam la informació en una graella, seguida d'un resum d'algunes dades que no hi figuren.

A la taula 1, sobre els cursos de monitors, hi ha el número del curs, el curs acadèmic (nombre de cursos impartits), la població i el lloc on es va dur a terme i les dades numèriques.

Per accedir a fer el curs de monitors de temps lliure, es requeria tenir 17 anys complerts i el títol de graduat escolar o equivalent.

L'edat dels participants estava entre 18 i 25 anys, encara que en alguns cursos a vegades hi havia gent major de 25 anys.

Quant a la ubicació, la gran majoria de cursos s'impartiren a Palma, a la seu de l'escola, però també a diverses localitats: Capdepera, Son Servera,

Sant Llorenç, Calvià, Artà, Manacor, Pollença, Muro, Santa Margalida i Eivissa.

La durada dels cursos era de 100 hores, encara que oscil·laven entre 97 i 168, segons l'entitat promotora o la tipologia.

La tipologia dels cursos era molt diversa:

- Sessions de caps de setmana
- Sessions en dies entre setmana
- Modalitat intensiva durant les vacances de Nadal o Pasqua
- Modalitat mixta o semiintensiva, combinant alguns caps de setmana i alguns dies de vacances

En els cursos de cap de setmana i entre setmana, sempre s'hi afegia una acampada de tres dies.

L'assistència mitjana en els cursos era de 25 alumnes (entre 18 i 28).

La totalitat d'alumnes que han assistit a aquests cursos ha estat de

1.728, repartits entre 614 homes i 1.114 dones. El nombre de títols expedits foren 1.118: 399 homes i 719 dones.

9.2. Cursos de directors

El títol de director és la titulació més elevada que es pot obtenir en el món de l'esplai.

Per poder accedir al curs, es requeria tenir 18 anys, disposar del títol de monitor i una experiència demostrada en el món de l'esplai, a criteri de l'escola.

En el període que va de 1980 a 2007, tenim constància d'haver impartit vint cursos de directors. A més, també es varen fer uns quants cursos amb l'escola S'Estaló d'Eivissa, per als quals el Centre d'Estudis de l'Esplai va facilitar el professorat.

La taula 2 aporta dades sobre els cursos impartits, la localitat, el lloc, els assistents i els títols atorgats.

Taula 1. Cursos de monitors de temps lliure

	Cursos	Localitat	Lloc	Assistents			Titulats		
				Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
1	1979-1980	Palma	Can Tàpera	11	13	24	16	7	23
2	1980-1981	Palma	La Real	9	39	48	6	13	19
3	1981-1982	Palma	La Real	5	7	12	13	26	39
4	1982-1983	Palma	La Real	18	2	20	28	16	44
5	1983-1984	Palma	Zavellà / La Real	16	27	43	13	10	23
6	(2)	Palma	Zavellà / La Real	19	24	43			
7	1984-1985	Palma	La Real	13	33	46	7	15	22
8	1985-1986	Palma	La Real	19	26	45	14	15	29
9		Palma	Entitats ciutadanes	22	22	44	17	22	39
10	1986-1987 (3)	Capdepera / Sant Llorenç	CEA	16	24	40			
11		Eivissa	Gent Jove	20	36	56			

continua

ANUARI DE LA JOVENTUT 2024

	Cursos	Localitat	Lloc	Assistents			Titulats		
				Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
12	1987-1988	Palma	Llar de la Joventut	9	14	23	13	12	25
13	1988-1989	Palma	CP Jaume I	19	19	38	11	9	20
14	1989-1990 (2)	Palma	CP Jaume I	13	21	34	18	18	36
15		Capdepera	CEA	6	15	21			
16	1990-1991 (3)	Palma	CP So n'Espanyolet	10	21	31	15	26	41
17		Palma	CP So n'Espanyolet	10	14	24			
18		Palma (MEC/ INEM)	CP Jaume I	5	7	12			
19	1991-1992 (4)	Palma	CP So n'Espanyolet	9	21	30	26	42	68
20		Palma	CP So n'Espanyolet	17	12	29			
21		Capdepera / Son Servera	CEA	3	17	20			
22		Sant Llorenç	CEA	8	24	32			
23	1992-1993 (4)	Palma	Casal Son Gotleu	12	18	30	22	50	72
24		Palma	Casal Son Gotleu	10	14	24			
25		Palma	Casal Son Gotleu	12	20	32			
26		Calvià	CC Son Ferrer	10	16	26			
27	1993-1994 (4)	Palma	Casal Baltasar Darder	7	17	24	19	41	60
28		Palma	Casal Baltasar Darder	8	17	25			
29		Palma	Casal Baltasar Darder	7	18	25			
30		Petra	Local Serra Mamerra	10	18	28			
31	1994-1995 (6)	Palma	Casal Baltasar Darder	6	20	26	18	49	67
32		Palma	Casal Baltasar Darder	9	16	25			
33		Palma	Casal Baltasar Darder	7	17	24			
34		Palma	Ca ses Monges (Galilea)	9	17	26			
35		Alcúdia	CEA Alcúdia	16	19	35			
36		Calvià	CC Son Ferrer	8	7	15			

continua

INICIATIVES DE LA SOCIETAT CIVIL

	Cursos	Localitat	Lloc	Assistents			Titulats		
				Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
37	1995-1996 (6)	Palma	Casal Baltasar Darder	10	16	26	31	59	90
38		Palma	Casal Baltasar Darder	7	13	20			
39		Palma	Club Esplai Jovent	13	11	24			
40		Palma	Ca ses Monges (Galilea)	11	16	27			
41		Alcúdia	CEA Alcúdia	7	7	14			
42		Artà / Capdepera	CEA Artà / Capdepera	5	21	26			
43	1996-1997 (5)	Palma	Casal Baltasar Darder	10	14	24	30	71	101
44		Palma	Casal Baltasar Darder	5	16	21			
45		Palma	Casal Baltasar Darder	10	22	32			
46		Manacor	CEA Manacor	7	12	19			
47		Pollença	Centre Cultural	11	16	27			
48	1997-1998 (5)	Palma	Casal Baltasar Darder	3	11	14	24	63	87
49		Palma	Es Palmer	6	20	26			
50		Manacor	Sa Murtera	7	18	25			
51		Muro	CEA Muro	7	11	18			
52	Artà	CEA Artà	1	12	13				
53	1998-1999 (4)	Palma	Casal Baltasar Darder	10	8	18	15	47	62
54		Calvià	CC Son Ferrer	8	10	18			
55		Palma	Ses Sitges / Sant Llorenç	9	20	29			
56		Manacor	Sa Murtera	9	15	24			
57	1999-2000 (4)	Palma	Casal Baltasar Darder	9	15	24	24	43	67
58		Palma	Casal Baltasar Darder	3	18	21			
59		Palma	Es Palmer	7	20	27			
60		Santa Margalida	CEA Santa Margalida	2	26	28			
61	2000-2001 (5)	Palma	Casal Baltasar Darder	8	17	25	19	65	84
62		Sant Llorenç / Son Servera	CEA Sant Llorenç / Biblioteca	1	12	13			
63		Capdepera	CEA Capdepera	6	15	21			
64		Palma	Es Palmer	8	17	25			
65		Pollença	Centre Cultural	6	13	19			
Total				614	1.114	1.728	399	719	1.118

Font: Arxiu del Centre d'Estudis de l'Esplai. Elaboració pròpia

Nota: la discrepància entre el nombre assistents i els titulats és perquè s'han recuperat mòduls de cursos anteriors.

Taula 2. Cursos de directors de temps lliure

	Curs	Localitat	Lloc de realització	Assistents	Títols
I	1980-1981	Palma	Monestir de la Real	15	14
II	1984-1985 1985-1986	Palma	La Porciúncula	33	20
			Alberg de la Platja de Palma		
III	1986-1987 1987-1988	Palma	La Porciúncula	18	9
			Casal d'Entitats Ciutadanes		
			OCB / Llar de la Joventut		
IV	1989-1990	Palma	Alberg de la Platja de Palma	8	6
V	1991-1992	Palma	Alberg de la Platja de Palma	10	9
VI	1992-1993	Palma	Casal de Joves Son Gotleu	10	10
VII	1993-1994	Palma	Casal Baltasar Darder	10	8
VIII	1994-1995	Palma	Casal Baltasar Darder	10	3
IX	1995-1996	Palma	Casal Baltasar Darder	11	7
X	1996-1997	Palma	CA Es Palmer	11	6
XI	1997-1998	Palma	CA Es Palmer	14	3
XII	1998-1999	Palma	Granja Escola Ses Sitges	11	10
XIII	1999-2000	Palma	CA Es Palmer	10	12*
XIV	2000-2001	Palma	CA Es Palmer	24	20
XV	2001-2002	Palma	CA Es Palmer	16	16
XVI	2002-2003	Palma	CA Es Palmer	21	17
XVII	2003-2004	Palma	CA Es Palmer	14	12
XVIII	2004-2005	Palma	CA Es Palmer	14	11
XIX	2005-2006	Palma	CA Es Palmer	20	8
XX	2006-2007	Palma	CA Es Palmer	11	14
			Total	291	215

Font: Arxiu del Centre d'Estudis de l'Esplai/ Elaboració pròpia

Nota: la discrepància entre el nombre assistents i els titulats és perquè s'han recuperat mòduls de cursos anteriors.

Quant al sexe dels assistents, 145 eren homes i 146 eren dones; dels titulats, 105 eren homes i 110 eren dones.

9.3. Cursos d'iniciació

Aquesta formació introductòria als cursos de monitors va ser impartida des d'un principi per atendre les sollicituds dels alumnes menors de 17 anys i que volien ser monitors.

Els cursos anaven dirigits a joves de 15 a 17 anys i no comptaven amb reconeixent legal ni tenien titulació.

Això no obstant, varen tenir èxit.

Els dos primers cursos d'aquesta tipologia reberen el títol de Curs de tècniques d'acampada. El motiu era perquè la majoria d'assistents pertanyien a l'escoltisme i bàsicament feien sortides i acampades. Després ja es varen adreçar a joves de l'esplai i el nom definitiu fou Curs d'iniciació a l'esplai.

La graella següent reflecteix la periodicitat, la durada, el nombre d'assistents i el lloc principal on s'impartien els cursos.

Taula 3. Cursos d'iniciació

Cursos	Curs	Hores	Assistents	Lloc
1 Tècniques acampada	1981-1982	50	20	La Real
2 Tècniques acampada	1982-1983	50	-	La Real
3 Iniciació a l'esplai	1988-1989	80	9	La Real
4 Iniciació a l'esplai	1989-1990	80	20	La Real
5 Iniciació a l'esplai	1990-1991	85	11	CP So n'Espanyolet
6 Iniciació a l'esplai	1991-1992	85	12	CP So n'Espanyolet
7 Iniciació a l'esplai	1992-1993	97	24	Casal Son Gotleu
8 Iniciació a l'esplai	1993-1994	97	16	Casal Son Gotleu
9 Iniciació a l'esplai	1994-1995	106	22	Casal Son Gotleu
10 Iniciació a l'esplai	1995-1996	72	13	Casal Baltasar Darder
11 Iniciació a l'esplai	1997-1998	92	10	Casal Baltasar Darder
12 Iniciació a l'esplai	1999-2000	98	14	Casal Baltasar Darder
13 Iniciació a l'esplai	2000-2001	98	19	Casal Baltasar Darder
Total			190	

Font: Arxiu del Centre d'Estudis de l'Esplai. Elaboració pròpia

10. A manera de conclusió

Aquesta perspectiva dels primers vint anys del naixement i l'evolució del Centre d'Estudis de l'Esplai ens permet veure i valorar, per una banda, les polítiques públiques de joventut i, per

l'altra, el pas del model de voluntariat al de professionalitat en l'esplai.

Respecte al primer punt, abans de la Constitució de 1978, la normativa de temps lliure era estatal i es regia pel Decret 2253/1974, de 20 de juliol, sobre l'organització i la inspecció de

campaments, albergs, colònies i marxes juvenils, i les normes que el desenvolupaven. En aquest context, per fer sortides i campaments, un membre de l'entitat s'hagué d'acreditar davant el Govern civil, i aquest era l'únic que podia sol·licitar les activitats, que també s'havien de comunicar al Govern civil. La política juvenil institucional sols es dirigia a l'OJE (Organización Juvenil Española); al marge d'això, només tenien una certa flexibilitat el clubs i les associacions que estaven emparats per l'Església.

A partir de la Constitució de 1978 i, especialment, de les primeres eleccions municipals de 1979, són els ajuntaments els que planifiquen i duen terme polítiques de joventut democràtiques i de participació. El fet de tenir a Palma un ajuntament d'esquerrers de 1979 a 1991 va possibilitar una estreta col·laboració del Centre d'Estudis de l'Esplai amb el consistori, que es va traduir en convenis i ajuts importants. No és fins a l'any 1983 quan les Illes Balears assumeixen el govern autonòmic. El Partit Popular governa fins a l'any 1999, motiu pel qual és el que desenvolupa tota la política juvenil d'aquests setze anys.

La normativa que es publica respecte al temps lliure està basada en la de la Generalitat de Catalunya. No s'impulsen accions importants, sinó que deixen en mans de les organitzacions juvenils l'organització i el funcionament de les activitats d'esplai. Tot i la manca d'impuls de les institucions, en aquesta època el Centre d'Estudis de l'Esplai va poder dur endavant sense dificultats tots els projectes que va planificar.

Quant al Consell de Mallorca, a partir de 1995 va ser dirigit per una coalició entre partits de centre i

d'esquerrers. La política juvenil va ser progressista i participativa, així que durant aquest període el Centre d'Estudis de l'Esplai va col·laborar de manera important en els projectes que va impulsar la institució insular.

El trànsit de l'esplai voluntari al professional va ser un cavall de batalla durant anys. Nosaltres procedíem de l'escoltisme, en què totes les activitats estaven dirigides per voluntaris, i les persones que havíem estat caps d'escoltes sense retribució vèiem bé el voluntariat. En canvi, les noves generacions de persones que varen començar a formar part del Centre d'Estudis de l'Esplai, sobretot quan Escoltes de Mallorca va adquirir plena personalitat jurídica, obriren el debat sobre la professionalitat, fet que es va produir als darrers anys de l'etapa a la que ens referim (1975-2000). En realitat, el procés fou pausat i va afectar sobretot les activitats que fèiem directament i la gestió de l'entitat. Durant uns quants anys, han estat professionals els qui han gestionat el centre, però actualment hem tornat al model de la gestió voluntària per raons econòmiques.

Els vint anys d'activitat formativa i d'esplai del Centre d'Estudis de l'Esplai, des de la perspectiva de servei a la comunitat, han estat una gran satisfacció per a tothom que ha format part d'un projecte engrescador com aquest, fet gràcies a una feina en equip de gent implicada en el tema i amb l'entitat.

Ens proposam, com a tasca d'un futur immediat, fer l'estudi dels vint anys darrers de l'entitat i publicar-ne les dades. Al respecte, només avançam que, en l'actualitat, encara feim cursos i projectes europeus com a principals activitats.

Referències bibliogràfiques

Per elaborar aquest article, s'ha consultat el document «Centre d'Estudis de l'Esplai. 1979/2004», fet per qui aleshores era secretari de l'entitat. Sense aquest document, que, a hores d'ara, forma part de l'arxiu de l'entitat, hauria estat més complicat d'escriure, per la qual cosa volem agrair a Mateu Tomàs Humbert la feina feta.

També s'ha consultat altra documentació rellevant que forma part de l'arxiu del Centre d'Estudis de l'Esplai: documents legals, llibres d'actes, carpetes i memòries de cursos i d'activitats, acords i convenis signats amb l'administració i altres entitats, etc.

**El jovent, clau en la
defensa del català**

JOVES DE MALLORCA PER LA LLENGUA

Joves de Mallorca per la Llengua

Joves de Mallorca per la Llengua és una associació juvenil sense ànim de lucre que, des de 1994, defensa la llengua i la cultura pròpies de Mallorca. L'entitat està formada per una comissió permanent que es reuneix setmanalment, i compta també amb una gran plataforma de voluntaris que col·laboren periòdicament en les grans activitats anuals que organitza l'entitat. Tant les reunions de la comissió permanent com les reunions amb el voluntariat estan obertes a tothom que vulgui formar-ne part.

*Cal no abandonar mai ni la tasca
ni l'esperança. Pompeu Fabra*

Resum

Els joves són un col·lectiu clau per a la normalització lingüística. Del seu compromís amb la llengua en depèn la salut del català. A més, habitualment és el jovent el que té l'ímpetu i la necessitat de creure en un món millor i lluitar per aconseguir-lo. Aquests dos factors expliquen el paper clau que han tingut a Mallorca i arreu dels Països Catalans els moviments juvenils en la defensa de la llengua. Parlar d'aquest fenomen a les Illes Balears és impossible sense mencionar Joves de Mallorca per la Llengua, l'entitat que, nascuda el 1994, actua en defensa de la llengua i cultura pròpies i que organitza el Correllengua i l'Acampallengua. Les associacions de joves locals, com Sa Negreta a sa Pobla, Xítxeros amb Empenta a Manacor, Orgull Llonguet a Palma, els Cossers de Felanitx o la Llengua Bona a Campanet també són i han estat importants agents normalitzadors gràcies a les propostes d'oci alternatives i autogestionades que impulsen. Els moviments juvenils que actuen en favor de la llengua venen d'enfora i de tots els racons dels Països Catalans. No s'entendrien sense els Joves d'Acció Cultural del País Valencià o els múltiples festivals en català del Principat, com el Canet Rock, el Tingladu o l'Acampada jove.

Paraules clau: Català / Jovent / Associacionisme juvenil / Defensa de la llengua / Illes Balears i Països Catalans

Resumen

Los jóvenes son un colectivo clave para la normalización lingüística. De su compromiso con la lengua depende la salud del catalán. Además, habitualmente es la juventud quien tiene el ímpetu y la necesidad de creer en un mundo mejor y luchar por conseguirlo. Estos dos factores explican el papel clave que han tenido en Mallorca y en todos los Países Catalanes los movimientos juveniles en la defensa de la lengua. Hablar de este fenómeno en las Islas Baleares es imposible sin mencionar Joves de Mallorca per la Llengua, la entidad que, nacida en 1994, actúa en defensa de la lengua y cultura propias y que organiza el Correllengua y el Acampallengua. Las asociaciones de jóvenes locales, como Sa Negreta en Sa Pobla, Xítxeros amb Empenta en Manacor, Orgull Llonguet en Palma, los Cossers de Felanitx o la Llengua Bona en Campanet también son y han sido importantes agentes normalizadores gracias a las propuestas de ocio alternativas y autogestionadas que impulsan. Para acabar, los movimientos juveniles que actúan en favor de la lengua vienen de fuera y de todos los rincones de los Países Catalanes. No se entenderían sin los Joves d'Acció Cultural del País Valencià o los múltiples festivales en catalán del Principado, como el Canet Rock, el Tingladu o la Acampada joven.

Palabras clave: Catalán / Juventud / Asociacionismo juvenil / Defensa de la lengua / Islas Baleares y Países Catalans

1. Origen (des de la transició a la fundació de Joves de Mallorca per la Llengua, 1994)

La mort de Franco no va suposar un reconeixement automàtic de la nostra llengua. De fet, no és fins al setembre del 1979 que s'incorpora el català al sistema d'ensenyament de les Illes Balears amb l'aprovació del Reial decret 2193/1979. El 1983 el català és reconegut com a oficial a les Illes Balears en virtut de l'aprovació de l'Estatut d'autonomia. Aquesta és una data clau per a l'auge de l'associacionisme juvenil en defensa de la llengua, perquè podem dir que suposa l'inici d'una presa de consciència per part del jovent i, sens dubte, una major implicació d'aquest en la defensa del català.

Aquesta empenta juvenil sorgeix i es desenvolupa des de diverses línies, que sovint es troben i s'interrelacionen. Ens referim al moviment estudiantil, als clubs d'esplai i d'escoltes, i a les joventuts polítiques. Trobam associacions que podríem qualificar de politicoestudiantils com el Grup Blanquerna, creat l'any 1985; la Crida a la Solidaritat en Defensa de la Llengua, la Cultura i la Nació Catalanes, amb activitat a Mallorca entre els anys 1986 i 1991, i el Moviment de Defensa de la Terra (MDT), que també s'implanta a Mallorca l'any 1986. El Grup Blanquerna, la Crida i l'MDT tenen en comú que no estan estrictament integrats per joves, però la seva activitat és impulsada per gent jove i s'adreça a gent jove.

En l'àmbit estrictament estudiantil, a Mallorca sorgeix el Bloc Nacionalista d'Estudiants, que no va tenir gaire longevitat, però que va obrir camí a posteriors sindicats d'estudi-

ants d'àmbit nacionalista, com ara el Bloc d'Estudiants Independentistes i, posteriorment, la Coordinadora d'Estudiants dels Països Catalans (CEPC), actualment Sindicat d'Estudiants dels Països Catalans (SEPC). Tots aquests sindicats d'estudiants tenien un abast tant universitari com preuniversitari.

En la línia dels clubs d'esplai, hem de destacar els Grups d'Esplai de Mallorca (GDEM), que l'any 1983 organitzaren una pujada de la flama de la llengua des de Palma fins a Lluç.

En les joventuts dels partits polítics, hi ha principalment els Joves d'Esquerra Nacionalista; les joventuts del Partit Socialista de Mallorca, que sorgiren el 1987, i les Joventuts d'Esquerra Republicana de les Illes Balears i Pitiüses (JERC-Illes), el 1992. D'altra banda, també hi ha la Joventut Nacionalista de les Illes, joventuts polítiques inicialment no adscrites a cap partit, però que l'any 1995 convergeixen amb els Joves d'Unió Mallorquina per crear la Joventut Nacionalista de Mallorca.

És important referir-nos també al Casal Independentista de Mallorca, amb activitat del 1991 al 1993, així com, en un àmbit totalment distint, el Club 31, que, si bé tampoc no estava integrat exclusivament per joves, la seva activitat es dirigia a fomentar l'ús de la llengua catalana entre els menors de 31 anys.

Vist tot això, podem concloure que l'associacionisme va ser ben plural i viu, especialment a partir de mitjan dècada dels vuitanta, quan l'ensenyament en català ja començà a calar i cresqué la consciència lingüística entre els joves. Aquestes nombroses, i a vegades efímeres associacions, foren un impuls clau per a la llengua catalana en l'actual etapa històrica i política.

De la mateixa manera que s'interrelacionaren entre elles i crearen xarxa conjuntament, podem dir que de la confluència de moltes d'aquestes associacions (principalment del Grup Blanquerna i de l'associacionisme estudiantil) o, si més no, de la confluència de la seva lloable tasca, pogué néixer Joves de Mallorca per la Llengua.

2. Joves de Mallorca per la Llengua: del naixement fins a l'actualitat (1994-2024)

Dia primer de juny de 1994 va néixer Joves de Mallorca per la Llengua, l'entitat que posaria la lluita per la defensa de la llengua catalana al centre de la vida dels joves, principalment a través del seu gran esdeveniment anual. Quan Tomeu Martí i Pere Muñoz la varen fundar era una plataforma de diferents associacions, joventuts de partits i col·lectius, però tot d'una ja va erigir-se en una entitat amb personalitat pròpia. Així, el 1995 es va celebrar el primer Correllengua, una cursa de relleus no competitiva en què la flama de la llengua es dugué de poble en poble. Per les localitats on passà es llegí un manifest i s'organitzaren diferents activitats. Encara que se sol dir que l'activitat es va inspirar en la Korrika, una marxa que recorre Euskal Herria durant dues setmanes a favor de l'èuscar i no s'atura a la nit, segons Tomeu Martí també beu de la celebració els anys anteriors de la flama del Canigó. Aquella primera edició va començar a la Rambla de Palma i va acabar al Monestir de Lluc, i el primer relleu va ser el porter del Mallorca Toni Prats. L'activitat va ser tot un èxit, la qual cosa ha permès que se n'hagin celebrat més des de llavors i

que el model s'hagi exportat a altres llocs dels Països Catalans. Així ho explica el cofundador de Joves i director del *dBalears*: «Pensàrem que amb prop de 100 persones es podria cobrir tot el recorregut, però varen ser milers i milers que hi participaren, i això va fer que els trams per persona fossin molt més curts, amb molta més gent corrent».

El Correllengua és un esdeveniment en què s'impliquen tots els pobles per on passa la flama. Les activitats són organitzades a cada lloc per associacions locals, delegacions de l'Obra Cultural Balear, grups de joves, etc. D'aquesta manera, l'any després del primer, Joves de Mallorca per la Llengua va pensar que repetir cada any el Correllengua tensaria massa la xarxa territorial, i es va decidir impulsar el primer Acampallengua, un cap de setmana en què els assistents queden a dormir acampats i s'organitza un gran concert i moltes activitats diferents. Per exemple, a l'Acampallengua de 2023 hi va haver més de 30 activitats, algunes de més lúdiques, com tornejos de diferents esports, truc i ballades, però també xerrades de sociolingüística, d'ecologisme o al voltant de la lluita LGTBI. Així, Joves de Mallorca per la Llengua va anar alternant aquests dos esdeveniments, referents per a tot el poble mallorquí, fins al 2013.

José Ramón Bauzá va guanyar les eleccions autonòmiques del 2011 amb el millor resultat electoral de les Illes Balears. L'exfarmacèutic representava el sector més espanyolista del PP balear, i va assetjar el català en tots els àmbits, especialment en l'educació, de manera que va posar la societat civil mallorquina en peu de guerra.

Amb una situació política desfavorable i molts de membres de l'entitat organitzant altres accions d'aquell cicle de mobilitzacions, l'Acampallengua de 2012 va ser el darrer, fins a onze anys després. Àlex Segura, coordinador de Joves en aquell moment i director insular de Joventut del 2015 al 2023, ho explica així: «L'Acampallengua de Manacor de 2012 va ser en un moment de crisi entre les faccions del PP, entre la regionalista, que representava Toni Pastor, el batle de Manacor, i l'espanyolista de Bauzá». El 2013 es va celebrar el darrer Correllengua, i posteriorment l'entitat va perdre protagonisme en la societat mallorquina.

El 2018, però, va néixer Treu la Llengua, un dia d'activitats amb un concert final en què han actuat grups com Zoo o Oques Grasses. A poc a poc, es va tornar a donar vida a l'entitat, que nou anys després, el 2022, va tornar a organitzar un Correllengua, amb 5.000 participants. El 2023 es va recuperar l'Acampallengua amb una edició històrica a sa Pobla amb Antònia Font com a cap de cartell. Aquest 2024 Joves de Mallorca per la Llengua ha celebrat el seu trentè aniversari amb un Treu la Llengua amb The Tyets i Maria Hein, i el primer Correllengua Interilles, que ha recorregut les quatre illes en cinc dies i ha acabat a la plaça Major de Palma amb una Diada per la Llengua que va desbordar l'espai en un context en què el Govern de les Illes Balears torna a tenir la llengua al punt de mira.

3. Història a les altres illes

Aquesta cronologia de les efemèrides de Joves de Mallorca per la Llengua demostra que a l'illa hi ha un

jovent força mobilitzat per qüestions de llengua i cultura, el qual ha estat articulats en bona part per la mateixa entitat, que sovint ha fet de canalitzador i ha donat forma als interessos i les preocupacions d'aquells qui es resisteixen a abandonar allò que els és propi i els defineix com a poble. Ara bé, malgrat que és innegable la gran tasca de l'entitat, la defensa del català a l'arxipèlag balear no acaba aquí, cada illa té un context sociolingüístic diferent i una resposta social en consonància.

L'Institut d'Estudis Eivissencs (IEE) és la principal organització dedicada a defensar la llengua i cultura catalanes a Eivissa. L'IEE fa cursos per aprendre la llengua catalana, tallers de conversa, presentacions de llibres, etc. Publica anualment *El Pitiús* i semestralment la revista *Eivissa*. A Formentera, l'organització de referència és l'Obra Cultural Balear (OCB), que el 2021 va recuperar la revista *Miranda*. Aquest 2024 Joves de Mallorca per la Llengua ha organitzat, amb l'ajuda de l'IEE i de l'OCB de Formentera, el pas del Correllengua Interilles per les Pitiüses. A més, el ball pagès també ha servit com a element vertebrador, així com organitzacions veïnals, comissions de festes o el Grup de Teatre des Cubells.

D'altra banda, ens interessa en particular el cas de l'illa de Menorca, que, a diferència d'Eivissa, és el territori de les Illes Balears amb més catalanoparlants en relació amb el nombre total d'habitants. Aquesta dada és clau a l'hora de parlar de moviments juvenils en defensa de la llengua, ja que no hi ha un teixit associatiu jove vinculat a aquesta causa a Menorca ni cap entitat juvenil que la tingui com a raó de ser.

Ara bé, cal especificar que, per molt que aquesta sigui la situació actual de l'activisme lingüístic entre la societat menorquina, estam parlant d'una lluita molt transcendent històricament a l'illa. Durant la transició va ser molt important la reivindicació de la llengua, de l'oficialitat, i després hi va haver un relaxament provocat, entre altres coses, perquè el Consell Insular de Menorca va adoptar un paper d'agent normalitzador de la llengua. De fet, va ser la primera institució d'autogovern de les Illes Balears que va crear una conselleria de normalització lingüística. A més, a aquest fet s'hi ha de sumar la tasca d'alguns ajuntaments. D'ençà de la transició hi ha hagut diferents entitats, entre les quals destaca Acció Cultural de Menorca, que va néixer als anys noranta i que actualment s'està intentant recuperar després d'uns anys d'inactivitat.

Acció Cultural de Menorca no és una entitat juvenil i, en conseqüència, les accions que fa no són les pròpies d'aquest tipus d'entitat, sinó que principalment organitza presentacions de llibres, publica articles sobre llengua al diari i més activitats d'aquest caire. A més, en altres moments sí que hi va haver alguns sindicats estudiantils que no tenien per objecte únic la defensa de la llengua, però que, en defensar l'escola pública i en català, defensaven també la llengua pròpia. Es tracta de sindicats que ja han desaparegut.

Hi ha algunes organitzacions juvenils de partits polítics que fan accions concretes en defensa del català, però, a tall de conclusió, es pot dir que hi ha un problema d'articulació de la societat civil, no només pel que fa a la defensa de la llengua ni al col-

lectiu jove, sinó en general, segurament, per una qüestió de volum de massa crítica. En el cas de les entitats juvenils hi ha un problema afegit i és que a partir d'una certa edat molts de joves segueixen els seus estudis a fora, així és molt difícil que segons quins projectes tinguin continuïtat. També passa el contrari: hi ha joves que s'organitzen per alguna causa quan són a fora, però llavors aquesta activitat no té continuïtat perquè tornen a Menorca o bé es dispersen. Per tant, hi ha un problema, atès que les entitats juvenils de Menorca tenen una vida molt curta i, com a resultat, no s'articula un teixit associatiu fort.

De totes maneres, el fet que el català no sigui, ara mateix, un motiu de mobilització entre els joves menorquins no té per què reflectir un menor grau de consciència del conflicte lingüístic present arreu de l'arxipèlag ni garantir que la sensació que no hi ha aquest conflicte a Menorca continuï els pròxims anys. De fet, com a aspectes rellevantment positius hi ha que pocs joves qüestionen la unitat de la llengua, la bona resposta quan associacions foranes han fet accions a l'illa i, sobretot, que el català és una llengua molt normalitzada en la producció i el consum cultural, com ara artistes i grups musicals que han agafat molta força aquests darrers anys: Rudimentari, Anna Ferrer, Verlaa o Ses Bísties de Mongofre, tots molt joves. A més, també han sorgit revistes com *Posidònia* o *Lucas*. Si bé els espectacles culturals en català a Menorca tenen públic, tampoc no es pot passar per alt l'auge, sobretot entre els joves, de productes culturals que no són propis i que són una font de contingut despersonalitzat i gens arrelat.

4. Associacions juvenils i la seva tasca

Els darrers anys, les associacions juvenils a Mallorca han viscut una etapa daurada: els joves de pobles d'arreu de l'illa –i de Palma– s'organitzen per crear espais d'oci alternatius i autocentrats. Fins i tot localitats amb manco de mil habitants han tingut agrupacions d'aquest estil, com és el cas, per exemple, de Branca Caimarienca. El jovent que participa en aquests espais fa també una militància vital per crear comunitat i arrelar els joves entorn d'un territori i un oci reivindicatiu. Com va dir Josep Maria Llompart, el país es fa de dia, però també es fa als vespres.

A més, és innegable la vinculació d'aquests grups amb la normalització del català. Marcel Pich, antropòleg i autor del llibre *Les neofestes a Mallorca. Gimcanes, senyeres, déus pagans i mobylettes* (2019), assegura que les associacions juvenils, així com les entitats organitzadores de les neofestes –festes populars transgressores de nova creació, sovint a l'estiu, com el Much o el Cosso–, moltes de vegades no participen en la normalització de la llengua d'una manera conscient, sinó perquè els organitzadors veuen l'ús del català com allò popular. Sigui com sigui, la seva feina serveix per teixir una xarxa de joves compromesos arreu del país, que fan d'altaveu de la cultura pròpia i que proposen un model de festa transformador, més proper i arrelat al territori.

5. Conclusió

Actualment, a Mallorca, vivim un moment en el qual la societat civil ha tornat a prendre els carrers. La ciu-

tadania, i especialment els joves, expressa el seu malestar pels atacs a la llengua, però també pels problemes d'habitatge, la turistificació del territori o contra l'extrema dreta. Molts d'aquests problemes no són només locals, sinó que els podem veure arreu dels Països Catalans i altres vegades fins i tot més enllà.

Amb tot, la irrupció d'una nova escena de música en català; la preocupació per la llengua en un moment de desorientació política postprocés al Principat i postgovernos de progrés a les Illes Balears i al País Valencià, i els atacs al català, especialment en l'educació, dels diferents governs autonòmics, són combustible per a un poble que se sap hereu de tot un llegat històric de lluita i que sembla que, per ara, no té pensat abandonar els carrers ni les places.

14

Abordant la precarietat juvenil: l'impacte del projecte Paracaigudes en la inserció laboral

**BARTOLOMÉ LUIS MERCADAL SILVA
NOELI CAPELLÀ CAMACHO
MARINA RUIZ SÁNCHEZ
ÁNGELA ACEDO MEDINA**

Bartolomé Luis Mercadal Silva

Palma, 1981. Llicenciat en Geografia i Història per la UIB (2007). Màster Universitari en Formació del Professorat. Ha treballat activament dins el món del lleure educatiu, el sistema de protecció de menors i porta més de quinze anys exercint la docència. Actualment dirigeix l'àrea d'educació i inserció d'Amadiba on treballa per la creació de projectes educatius i sociolaborals que permetin la inclusió real de les persones en risc d'exclusió social.

Noeli Capellà Camacho

Palma, 1987. Llicenciada en Psicologia per la UIB (2012). Màster en Psicologia General Sanitària i Màster Universitari en Formació del Professorat. Especialista en adolescència i famílies. Actualment directora dels serveis d'inserció laboral i de la formació per a l'ocupació a Amadiba. Coordina el servei d'orientació professional Paracaigudes i Avança, els programes de formació dual Enlaira't i els certificats professionals de Totheducatiu. Treballa per a la inclusió de les persones en situació de vulnerabilitat, en especial per als joves en risc d'exclusió social fomentant la seva formació i ocupació.

Marina Ruiz Sánchez

Palma, 1995. Graduada en Turisme. Actualment treballa com a orientadora laboral. Té experiència com a professora i tècnica d'inserció laboral per a joves vulnerables, desenvolupant programes de formació i ocupació per facilitar la seva integració al mercat laboral. Treballa a Amadiba, una entitat dedicada a la inclusió de persones en situació de vulnerabilitat, on participa en projectes per millorar l'ocupabilitat dels joves. El seu treball se centra en la formació, el desenvolupament personal i la inserció laboral juvenil.

Ángela Acedo Medina

Palma, 1993. Graduada en Educació Social per la UIB (2020). Màster en Psicopedagogia per la VIU (2024). Treballa com a tècnica d'inserció laboral de joves en risc d'exclusió al programa Paracaigudes a Amadiba. Especialitzada en l'orientació acadèmica i ocupacional de joves per a la seva inclusió laboral.

1 Contribució dels autors. La direcció i coordinació del projecte corresponen, respectivament, a Bartolomé Luis Mercadal Silva i Noeli Capellà Camacho. Les responsables de la redacció han estat Marina Ruiz Sánchez i Ángela Acedo Medina.

Resum

L'article presenta el servei d'orientació professional Paracaigudes Joves Mallorca, una iniciativa concertada pel SOIB i cofinançada pel Fons Social Europeu a través del Programa Balears FSE+ en col·laboració amb l'entitat Amadiba, dissenyada per millorar la inclusió social i laboral dels joves en risc d'exclusió a Mallorca. Aquest projecte ofereix orientació professional personalitzada, formació tècnica i acadèmica i el desenvolupament d'habilitats transversals, així com suport en la recerca d'ocupació. A través de la col·laboració amb empreses locals, Paracaigudes facilita oportunitats de pràctiques laborals i contractacions, mentre fomenta la sensibilització empresarial sobre la importància d'integrar joves vulnerables al mercat laboral. Els resultats del primer any del programa han estat positius, amb insercions acadèmiques i laborals aconseguides per als participants. A més de l'aspecte laboral, el projecte aborda les necessitats personals i emocionals dels joves, i en millora l'autoestima i capacitat per construir un futur més estable i autònom. Paracaigudes Joves Mallorca destaca per la seva atenció integral i coordinada, donant suport als joves a superar les barreres de la vulnerabilitat i lluitant per a la seva inclusió social, acadèmica i laboral.

Paraules clau: Joves / Orientació / Inserció / Formació i ocupació

Resumen

El artículo presenta el servicio de orientación profesional Paracaigudes Joves Mallorca, una iniciativa concertada por el SOIB y cofinanciada por el Fondo Social Europeo a través del programa Balears FSE+ en colaboración con la entidad Amadiba, diseñada para mejorar la inclusión social y laboral de los jóvenes en riesgo de exclusión en Mallorca. Este proyecto ofrece orientación profesional personalizada, formación técnica y académica, y el desarrollo de habilidades transversales, así como apoyo en la búsqueda de empleo. A través de la colaboración con empresas locales, Paracaigudes facilita oportunidades de prácticas laborales y contrataciones, mientras fomenta la sensibilización empresarial sobre la importancia de integrar a jóvenes vulnerables en el mercado laboral. Los resultados del primer año del programa han sido positivos, con inserciones académicas y laborales logradas por los participantes. Además del aspecto laboral, el proyecto aborda las necesidades personales y emocionales de los jóvenes, mejorando su autoestima y capacidad para construir un futuro más estable y autónomo. Paracaigudes Joves Mallorca destaca por su atención integral y coordinada, apoyando a los jóvenes a superar las barreras de la vulnerabilidad y luchando por su inclusión social, académica y laboral.

Palabras clave: Jóvenes / Orientación / Inserción / Formación y ocupación

1. En què consisteix el programa Paracaigudes?

El programa *Paracaigudes Joves Mallorca* és un servei d'orientació professional adreçat a joves d'entre 16 i 30 anys en situació de risc d'exclusió social. L'objectiu principal és facilitar la inserció laboral i acadèmica d'aquests joves mitjançant un enfocament personalitzat que combina formació i acompanyament en la recerca de feina.

La detecció de les necessitats emocionals i personals dels joves és la base per reforçar la seva autoestima, les capacitats i les habilitats dels joves, facilitant estratègies per millorar la seva ocupabilitat i poder construir un futur més autònom.

2. Per què és necessari un programa com el de Paracaigudes?

En la societat actual, una de les principals dificultats per a les noves generacions és accedir i mantenir-se en el mercat laboral. La manca d'oportunitats i de llocs de treball dignes han creat un panorama descoratjador per a molts joves, i ha generat desmotivació i un increment en l'abandonament prematur dels estudis. Segons dades de l'Organització Internacional del Treball (OIT), hi ha milions de joves desocupats o treballant en condicions de pobresa, fet que posa en dubte l'eficàcia de les polítiques implementades per combatre aquesta problemàtica (Hernández, 2022).

La població jove de les Illes Balears es troba atrapada en una situació de precarietat laboral, influenciada per un model econòmic que afavoreix llocs de treball temporals i estacionals.

Això ha derivat en una dependència econòmica constant, acompanyada d'incertesa, taxes elevades d'atur i salaris insuficients per garantir una estabilitat econòmica. La ineficàcia de moltes polítiques juvenils per millorar les condicions de vida i promoure una major participació social ha afectat significativament el desenvolupament de la població jove, tant en l'àmbit personal com en el social. Aquest escenari, sumat a les barreres en les polítiques públiques, dificulta la plena implicació de la població jove en la vida cívica, fet que suposa un risc per a la vitalitat democràtica de la societat (Mora, 2021).

L'atur, segons la Reial Acadèmia Espanyola, es descriu com la situació en què una persona que està disposada i capacitada per treballar perd la seva feina o veu reduïda la seva jornada laboral habitual. Pel que fa a l'atur juvenil, aquest es refereix a la condició en què una persona d'entre 15 i 24 anys, que està disponible i amb intenció de treballar, es troba sense feina o experimenta una disminució en la seva jornada laboral regular. Segons les dades proporcionades per l'Institut Nacional d'Estadística (INE), la taxa d'atur total a tot l'Estat l'any 2022 va ser del 12,9 %, una xifra inferior a la taxa d'anys anteriors. No obstant això, hi ha un grup d'edat en què la taxa d'atur va augmentar, concretament entre la població jove, de persones d'entre 16 i 24 anys, fins arribar al 29,8 %. Si tenim en compte les dades de l'Enquesta de Població Activa (EPA), en el primer trimestre de 2023, l'ocupació va créixer entre les persones de 50 anys o més i en el grup de 25 a 34 anys. Tanmateix, va disminuir entre els menors de 25 anys, amb 16.000 ocupats menys, i en el grup de

INICIATIVES DE LA SOCIETAT CIVIL

35 a 49 anys. Pel que fa a les Illes Balears, la població jove, compresa entre els 15 i 29 anys, ascendia a 194.153 habitants l'any 2022, un 16% de la població total, segons l'INE (2023).

A la següent taula podem observar les taxes d'atur de la població jove

a les Illes Balears en l'últim trimestre dels anys 2022 i 2023. El grup més perjudicat és el de joves d'entre 16 i 19 anys, amb una taxa que arriba al 41,62 %, mentre que el grup de 20 a 24 anys mostra una millora en comparació amb l'any 2022.

Taula 1. Taxes d'atur en diferents grups d'edat, sexe i comunitat autònoma

	Total		De 16 a 19 anys		De 20 a 24 anys	
	2023 T4	2022 T4	2023 T4	2022 T4	2023 T4	2022 T4
Ambdós sexes	11,38	10,91	41,62	30,79	20,10	21,54
Homes	10,99	10,23	36,11	16,60	24,46	31,98
Dones	11,83	11,70	58,68	49,58	13,76	9,32

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE

Per intentar revertir la situació de l'atur juvenil i millorar l'ocupabilitat de la població jove, tant a les Illes Balears com a la resta d'Espanya i Europa, s'han implementat diverses iniciatives. Entre aquestes, destaca el programa Erasmus+, que facilita la mobilitat i formació dels joves en altres països, per millorar les seves competències i augmentar les seves oportunitats laborals, abastant des de l'educació superior fins a la formació professional. A més, el Programa FSE+ (Fons Social Europeu Plus) de les Illes Balears, part d'una iniciativa europea per al període 2021-2027, té com a objectiu promoure la inclusió social i millorar les oportunitats laborals, especialment per a joves, dones i col·lectius vulnerables (Erasmus+, 2024).

A l'àmbit autonòmic, el Servei d'Ocupació de les Illes Balears (SOIB) ofereix programes com SOIB Jove

(formació, ocupació i orientació) que cerca millorar l'ocupabilitat de la població jove i es gestiona a través de la Garantia Juvenil, i facilitar la seva integració al mercat laboral. Finalment, la Garantia Juvenil, coordinada pel SEPE a Espanya, garanteix que els menors de 30 anys que no estudien ni treballen rebin una oferta d'ocupació, formació o pràctiques en un termini de quatre mesos, sent una eina clau en la lluita contra l'atur juvenil, amb un notable desenvolupament a les Illes Balears gràcies a l'impuls del programa SOIB Jove (SOIB, 2024).

Per complementar aquestes iniciatives, és fonamental reflexionar sobre l'orientació laboral com una eina clau dins de les polítiques d'ocupació. Tot i que ha jugat un paper central des de fa temps, la seva integració en els programes formatius i d'ocupació no sempre ha estat efectiva (Climent i

Navarro, 2024). Des d'un enfocament sociològic, l'orientació laboral s'entén com un destacat instrument politico-social, que actua com un procés de mediació entre les persones en situació de risc o vulnerabilitat social i els sistemes econòmics i professionals (Carmona, 2005, citat a Climent i Navarro, 2024).

La inclusió de joves en risc d'exclusió social ha adquirit una importància crucial. La inclusió activa, com a eix central del Pla Nacional d'Acció per a la Inclusió Social del Regne d'Espanya 2013-2016, es basa en una visió multidimensional de la pobresa i l'exclusió social. La Comissió Europea, en el seu document de l'any 2000 "Construir una Europa que fomenti la integració", assenyala que "l'ocupació constitueix el principal mecanisme d'integració i inserció social, mentre que l'atur és el principal factor d'exclusió". Aquest plantejament subratlla la importància d'abordar les dificultats que la població jove enfronta en el seu camí cap a la inclusió social, especialment en els àmbits laboral, econòmic, cultural, formatiu, sociosanitari, espacial i d'hàbitat, personal, social i relacional.

És en aquest context on Amadiba, en col·laboració amb el Servei d'Ocupació de les Illes Balears (SOIB), ha desenvolupat iniciatives per a fer front a aquests desafiaments. Entre elles, va iniciar l'any 2019 el projecte d'inserció laboral Paracaigudes. Anys més tard, el 2022, el SOIB va presentar una memòria justificativa que destacava la necessitat d'implementar un Servei d'Orientació Professional (SOP) dirigit a joves d'entre 16 i 30 anys en risc d'exclusió social, subratllant les dificultats que enfronten per integrar-se

en el mercat laboral i la necessitat d'una solució estructurada i coordinada. El 2023, es va formalitzar un acord per a la prestació d'aquest servei, promogut pel SOIB i cofinançat pel Fons Social Europeu a través del Programa Balears FSE+ per al període 2021-2027. El projecte d'inserció laboral es va actualitzar, i va sorgir **Paracaigudes Joves Mallorca**, un servei d'orientació professional concertat pel SOIB que Amadiba ofereix amb l'**objectiu principal de promoure la inclusió social i laboral de la població jove en situació de vulnerabilitat a Mallorca**. Es cerca fomentar una solució integral que abordi els diversos factors que contribueixen a l'exclusió social, consolidant així els esforços previs de l'entitat i reforçant un enfocament més ampli i sostingut en el suport a aquests joves (Govern de les Illes Balears, 2022).

3. Objectiu del programa Paracaigudes

L'objectiu principal d'Amadiba és que els joves que sol·liciten el servei de Paracaigudes aconseguixin una integració acadèmica i/o una inclusió laboral per prevenir el risc d'exclusió social.

Per garantir la qualitat del servei, Amadiba proposa diverses actuacions clau. Aquestes actuacions s'obtenen mitjançant uns objectius específics que es detallen a continuació.

- Facilitar la **integració acadèmica** dels joves en risc d'exclusió social mitjançant la identificació de programes educatius i de suport que millor s'ajustin a les seves necessitats específiques, alhora que es promou l'accés a recursos formatius que potenciïn les seves competències acadèmiques i millorin el seu rendiment escolar.
- Fomentar una **inclusió laboral** efectiva i proporcionar formació professional especialitzada, orientació laboral i accés a oportunitats de pràctiques en empreses, amb l'objectiu d'augmentar les possibilitats d'inserció en el mercat de treball i la seva ocupabilitat a llarg termini.
- Personalitzar l'atenció i adaptar els programes d'orientació i formació a les necessitats individuals de cada jove en risc d'exclusió social, considerant factors com el sexe, l'edat, l'origen, valorant el grau d'autonomia, el benestar psicològic i els desafiaments específics que cada jove hauran d'afrontar en diferents àmbits.
- Reforçar la formació professional a través de tallers, cursos i activitats for-

matives addicionals que millorin les habilitats i competències de la població jove, amb especial èmfasi en àrees que augmentin la seva ocupabilitat, com el maneig d'eines tecnològiques, idiomes, habilitats socials i certificats de professionalitat.

- Fomentar la col·laboració amb empreses locals per establir aliances estratègiques que facilitin la realització de pràctiques professionals i l'obtenció d'ocupació, i crear un pont efectiu entre la formació rebuda i la inserció laboral real.
- Implementar un sistema d'avaluació i millora contínua que permeti mesurar els resultats, identificar les àrees de millora i ajustar les estratègies i els programes segons les necessitats emergents i els resultats obtinguts.
- Reduir els factors de risc d'exclusió social i abordar de manera integral problemes com la precarietat laboral, la manca d'experiència, el baix nivell educatiu, les dificultats socioeconòmiques i els problemes de salut mental o addiccions, proporcionant el suport necessari per superar-los.
- Promoure la integració social i relacional dels joves, enfortir les seves xarxes de suport social i familiar, fomentar la seva participació en la comunitat i millorar les seves relacions interpersonals, amb l'objectiu de reduir l'aïllament social i augmentar el seu benestar emocional. A més, es permet als usuaris venir acompanyats dels seus familiars per realitzar activitats conjuntes.

Amb aquest enfocament integral i personalitzat, Paracaigudes Joves Mallorca té com a objectiu consolidar

i expandir el seu impacte positiu i durador en la vida de la població jove i en la comunitat en general, alineant-se amb els objectius del Programa Balears FSE+ i el Pla Nacional d'Acció per a la Inclusió Social del Regne d'Espanya.

4. Fases i accions de l'orientació laboral en el projecte Paracaigudes. Metodologia.

El servei d'orientació professional Paracaigudes es fonamenta en les tres fases d'orientació laboral i en l'estructura bàsica del marc teòric de referència de la convocatòria de subvencions del SOIB (Massanet, 2019). A més, Amadiba adapta aquests models d'orientació a les persones usuàries del programa, en funció de les seves necessitats. Aquesta metodologia, que s'explica a continuació i que consta de tres fases, s'aplica en les intervencions que es realitzen amb cada jove a qui s'atén, tant de manera individual com grupal, amb l'objectiu d'aconseguir el màxim nombre d'integracions acadèmiques i insercions laborals.

4.1. Acollida

La fase inicial d'**acollida** és el moment en què s'estableix, en un ambient de confidencialitat, la relació entre el professional i la persona. El primer pas és el **diagnòstic**, una fase crucial per comprendre les necessitats i circumstàncies específiques de cada participant. Durant aquesta etapa, s'identifiquen les capacitats i/o necessitats, es determina si existeix un objectiu professional adequat i s'avalua el nivell d'ocupabilitat. Paracaigudes, basant-se en el model del SOIB, elabora un **informe de vulnerabilitat** propi

adaptat al perfil dels joves, que analitza exhaustivament la situació familiar i qualsevol factor emocional o social que pugui afectar la seva capacitat per trobar feina. Aquest informe es complementa amb un **diagnòstic d'ocupabilitat**, que inclou una avaluació detallada de les seves competències i habilitats laborals, els seus interessos personals, historial educatiu i oportunitats laborals segons el seu perfil.

Tota la informació recopilada en aquesta fase és crucial per elaborar un **pla d'acció individualitzat** i calendaritzat que guii la persona usuària en el seu procés d'inserció laboral. Aquest pla s'estructura mitjançant un mapa conceptual i està dissenyat d'acord amb els principis del Disseny Universal per a l'Aprenentatge (DUA) per assegurar així múltiples formes d'implicació.

D'altra banda, es realitza una sessió d'informació i d'inscripció en el Sistema Nacional de Garantia Juvenil, per tal que la població jove pugui gaudir de tots els beneficis i oportunitats que engloba aquesta iniciativa europea.

4.2. Desenvolupament

La següent fase és la de **desenvolupament**, en la qual es dona d'alta en el servei la persona usuària, i es porta a terme el pla d'acció individualitzat per a cada jove, que pot incloure una o diverses accions de diversa complexitat o durada en funció del diagnòstic inicial realitzat.

4.2.1. Formació tècnica i acadèmica

Amadiba ofereix, en el seu centre concertat de formació professional **Totheducatiu**, cursos de grau B i C

de famílies professionals amb alta demanda laboral com ara l'hostaleria, la restauració, el manteniment i l'atenció a persones en situació de dependència, entre d'altres. A més, també proporciona formació per a l'ocupació en temes relacionats amb les competències clau d'idiomes, matemàtiques i competències digitals. Aquests programes proporcionen les habilitats pràctiques i les certificacions necessàries per millorar l'ocupabilitat de la població jove interessada. El model d'ensenyament-aprenentatge d'aquestes formacions segueix la metodologia del centre de formació, assessorat per l'equip de professionals educatius del centre d'educació especial **Quatre per Quatre**, especialistes en l'atenció a joves amb dificultats d'aprenentatge, emocionals i/o conductuals.

A més, també s'ofereixen altres tipus de formacions, com la formació en competències digitals i xarxes socials, que va des del nivell bàsic fins a l'avançat. Aquesta és una competència clau per facilitar l'accés a plataformes de cerca d'ocupació i xarxes professionals, i millorar així les possibilitats de trobar feina. La formació inclou el maneig de les TIC, aplicacions mòbils, utilització de noves plataformes pel disseny de currículums i cartes de presentació, entre d'altres.

En cas que es faci una derivació a formacions d'entitats externes, s'activen diversos recursos per contrarestar la falta d'hàbits formatius de la població jove. Aquests inclouen suport en l'estudi, coordinació prèvia amb les entitats per preparar les entrevistes de selecció, visites i acompanyament als centres de formació, seguiment constant amb el personal docent, col-

laboració en l'elecció de pràctiques i la possibilitat de derivar a programes com la formació dual o mixta, entre d'altres.

4.2.2. Treball en competències transversals i aspectes personals

Es realitzen activitats grupals amb contingut i format flexibles, en les quals es tracten eines habituals per a la cerca activa d'ocupació, juntament amb el reforçament de **competències transversals i aspectes personals**. Això abasta el treball en equip, els valors, les habilitats socials, els hàbits saludables i la resolució de conflictes. Es fa servir una metodologia pràctica, ajustada a les necessitats del grup, que permet treballar les habilitats toves. Aquestes habilitats són un conjunt de competències personals, socials i de comunicació, com ara el pensament crític, el treball en equip i la intel·ligència emocional, totes elles essencials per a l'èxit tant en l'àmbit laboral com en la vida personal (Tuneu Puig, 2023). Al llarg de les sessions, es realitzen tallers de comunicació efectiva i assertiva, treball en equip i gestió emocional, enfocats a desenvolupar aquestes habilitats crucials tant en l'entorn professional com en la vida quotidiana.

4.2.3. Habilitats específiques per a l'ocupació

Els participants reben assistència en l'elaboració de currículums i cartes de presentació, garantint que aquests documents reflecteixin adequadament les seves habilitats i experiències. Per a això, es fan servir les aplicacions i recursos de darrera generació, adap-

tant-se a l'evolució de les TIC, de manera que ajuda a augmentar la motivació dels joves en el procés. També se'ls ofereix una preparació d'entrevistes, que inclou simulacions per ajudar-los a gestionar l'ansietat, respondre a preguntes comunes i presentar les seves habilitats de manera efectiva. Es proporcionen **actuacions complementàries** al projecte com l'assessorament d'imatge personal, assessorament sobre recursos disponibles al seu territori, acompanyament per a tràmits burocràtics, bonificacions, ajudes, beques per a estudis i mobilitat laboral.

Per poder realitzar aquestes actuacions, l'equip tècnic disposa d'una bateria de recursos com ara plantilles de currículums, cartes de presentació, un directori d'empreses i entitats per a la cerca d'ocupació, entre altres. A més, l'entitat compta amb un espai específic per a la cerca d'ocupació amb el suport de l'equip tècnic, oferint recursos com portàtils, tablets, telèfons, ofertes d'ocupació seleccionades i informació sobre cursos de formació.

Dins d'aquest apartat, també podríem esmentar l'acreditació de competències professionals, on es proporciona l'assessorament necessari perquè, a través de la seva experiència laboral, puguin obtenir aquesta acreditació.

4.2.4. Intermediació i sensibilització empresarial

La **intermediació** i preparació per a la **cerca d'ocupació** és una part fonamental del procés. Aquest enfocament es completa amb un seguiment continu, que no només es realitza abans de la contractació, sinó que s'estén durant l'inici de l'ocupació per garantir una integració laboral exitosa i sostinguda.

La **sensibilització empresarial** s'ha convertit en un pilar fonamental en promoure la contractació de joves en risc d'exclusió social i fomentar un entorn laboral més inclusiu a les Illes Balears. Per aconseguir-ho, es fan convenis de col·laboració amb empreses que promouen pràctiques laborals **inclusives** per a joves. Aquests convenis estan dissenyats per fomentar una col·laboració mútua i establir relacions beneficioses per a ambdues parts. L'objectiu és atendre les necessitats de les empreses en la captació de nous talents i proporcionar-los informació detallada sobre el perfil dels candidats joves. A més, dins del projecte es facilita a la població jove la possibilitat de realitzar períodes de **tast d'oficis a empreses**, que cerquen aplicar i perfeccionar les competències professionals de la persona en un entorn real, facilitant així millorar la seva ocupabilitat o explorar i experimentar en diverses situacions laborals. També s'informa a les empreses sobre els incentius disponibles per contractar joves del programa, i incentiva així la seva participació i compromís amb la inclusió laboral. Durant aquest procés, la persona usuària disposa d'un professional de referència per fer el **seguiment** amb suports puntuals o intensius. Aquest professional s'encarrega de resoldre qualsevol dubte i gestionar l'adaptació del lloc de treball si és necessari.

L'itinerari contempla accions dirigides a l'**autoocupació**, entès com la creació de projectes empresarials amb l'objectiu de fundar empreses posteriorment.

Durant l'any s'organitzen **esdeveniments** i trobades entre els joves i empresaris per fomentar la contractació, permetent als joves presentar les seves habilitats, conèixer de primera

mà les necessitats de les empreses i establir connexions amb possibles empresaris. Això suposa per als joves la possibilitat de tenir un contacte directe amb les empreses sense necessitat de la intervenció d'intermediaris.

4.3. Tancament

Finalment, trobem la fase de **tancament**, que no té lloc fins que hi ha una inserció real i efectiva al mercat laboral o una integració formativa, ja sigui de mitjana o llarga durada. Altres motius per als quals es produeix aquesta fase de tancament poden ser la derivació a altres recursos o per decisió pròpia de la persona.

Paracaigudes, al llarg de totes les fases, realitza actuacions per millorar l'ocupabilitat de les persones usuàries atenen al mateix temps les seves necessitats bàsiques, instrumentals, formatives i laborals, i treballa amb una xarxa d'entitats col·laboradores amb les quals es realitzen activitats conjuntes, formatives i de derivació o consulta per als usuaris. Per poder atendre aquestes necessitats, el programa ha desenvolupat recursos didàctics i materials específics. Aquests inclouen guies formatives com la **Guia Llençat** i la **Guia de bones pràctiques per a la incorporació laboral de persones amb discapacitat**, eines per a la cerca d'ocupació i càpsules de desenvolupament personal, utilitzades tant en activitats grupals com en sessions individuals per a persones usuàries del servei i també per a les empreses que necessiten suport.

Finalment, per garantir un abast ampli i eficaç, s'han establert **punts d'atenció descentralitzats** en diferents localitats de Mallorca, per oferir a la població jove accés a serveis d'ori-

entació, formació i suport en un entorn de confiança i aprenentatge continu. L'equip d'orientació i sensibilització es desplaça en funció de les demandes i necessitats de les persones usuàries, detectades per serveis socials, ajuntaments i centres socioeducatius de règim tancat, el que converteix una part del nostre servei en itinerant. El projecte compta amb un punt d'atenció principal a Palma (Carrer de Ca Na Vinagre, 11) i, a demanda, s'atén joves a Inca, Lloseta, Esporles, Bunyola, Valldemossa i Banyalbufar.

Per a garantir un tracte proper, humà i de qualitat, hem implementat diversos **protocols** que assegurin un enfocament adequat per a cada perfil, incloent usuaris LGTBI+, persones migrants, dones víctimes de violència de gènere, joves interns en centres de menors i derivacions de serveis socials, entre d'altres. A continuació, es detallen alguns exemples d'aquests casos:

Per als i les joves que viuen en **centres socioeducatius** de protecció, l'enfocament es centra en l'orientació vocacional i el reforç educatiu. Els proporcionem suport per identificar els seus interessos i habilitats, així com per preparar-se per una transició segura cap a la independència, incloent el desenvolupament d'habilitats per a la vida i el treball. L'equip tècnic d'orientació posseeix un coneixement especialitzat en temes jurídics implicats en qualsevol intervenció amb aquest col·lectiu: etapes, nivells de compliment, horaris, processos legals, drets i obligacions, entre altres.

Per a les persones sol·licitants del **permís d'arrelament**, el projecte ofereix suport intensiu en la regularització de la seva situació legal, juntament amb formació en competències lin-

güístiques i culturals. Això abasta classes d'idioma, tallers sobre integració cultural i assistència en la gestió de tràmits legals i administratius, facilitant la seva adaptació i permanència a la comunitat. A més, s'han realitzat xerrades informatives amb l'OFIM (Oficina de Centre d'Informació i Orientació per a la Immigració de Mallorca) per obtenir informació actualitzada sobre els tràmits i la normativa vigent.

Per a les persones que són membres de la **comunitat LGTBI**, proporcionem suport per reforçar la seva autoestima i desenvolupar competències laborals en un entorn segur i inclusiu. Això es materialitza en tallers sobre gestió emocional, drets laborals i creació de xarxes de suport, promovent un ambient de respecte i creixement personal.

Els joves derivats de **serveis socials** de diferents municipis de Mallorca reben un enfocament integral i col·laboratiu a través del projecte Paracaigudes, que els garanteix el suport necessari per superar els seus reptes i construir un futur autònom i digne. La col·laboració en xarxa amb els serveis socials és fonamental per assegurar que les intervencions siguin efectives, coordinades i centrades en les necessitats reals de cada jove, facilitant la seva inclusió social i laboral.

La **conciliació** també és un aspecte a tractar en aquests casos, per la qual cosa s'ofereix a les persones usuàries la possibilitat d'assistir a les sessions acompanyades dels menors a la seva càrrec, i s'adapta als seus horaris. Aquesta mesura cerca facilitar la seva participació activa en el programa, i permetre'ls complir amb les seves responsabilitats familiars sense que això impliqui un obstacle per al seu desenvolupament personal i

professional. Formar les persones en drets de conciliació laboral és clau perquè puguin exigir-los a les futures empreses en què treballaran.

Aquests són només alguns exemples dels perfils als quals està adreçat el projecte. Existeixen molts altres casos i situacions específiques que també requereixen solucions adaptades i personalitzades. L'enfocament integral del programa cerca atendre la diversitat de necessitats, i garantir que cada jove rebi el suport necessari per superar les barreres individuals i construir un futur digne i autònom. La combinació d'estratègies permet tractar de manera eficaç les diverses dimensions de la inserció laboral, i proporcionar als joves el suport necessari per construir un futur estable. L'èxit del projecte depèn d'un equip multidisciplinari format per orientadors laborals i especialistes en sensibilització empresarial. Aquest equip no només aporta experiència i coneixements tècnics, sinó que mostra un compromís emocional amb la població jove, per oferir-los un suport integral que transcendeix l'àmbit tècnic.

5. Descripció i avaluació de l'experiència Paracaigudes Joves Mallorca 2023-2024

Per avaluar l'eficàcia de la metodologia utilitzada en el programa i la consecució dels objectius establerts, es presenten els resultats obtinguts durant el primer any del programa Paracaigudes Joves Mallorca.

L'objectiu d'usuaris donats d'alta a assolir entre març de 2023 i febrer de 2024 era de 82, i s'ha arribat a un total de 110 usuaris donats d'alta i de 74 en acollida.

Taula 2. Resultats obtinguts

	Resultats Obtinguts
Persones d'alta	110
Persones d'acollida	74
Persones de baixa	4
Persones amb insercions laborals	29
Acords amb empreses	68
Acords amb ajuntaments	8
Persones amb integracions acadèmiques	88
Hores d'atenció totals	1.840,5

Font: Elaboració pròpia

Entre l'1 de març de 2023 i el 29 de febrer de 2024, l'equip tècnic del projecte Paracaigudes ha dedicat un total de 1.840,5 hores d'atenció i ha atès 188 persones en total.

De les 188 persones ateses, un total de 110 ha complit tots els requisits per poder ser donat d'alta del servei. D'aquestes 110 persones, 54 eren dones i 56 eren homes, és a dir, un 49 % dones i un 51 % homes. Aquestes dades indiquen que aquest any ha existit pràcticament un equilibri entre el percentatge d'homes i dones que han complit requisits per poder ser alta.

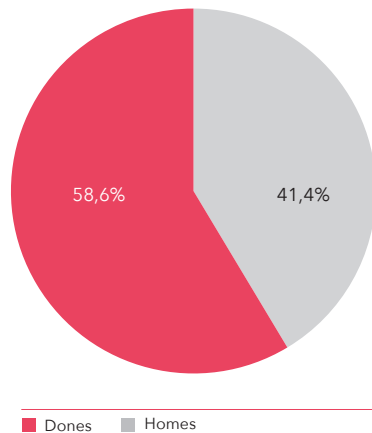
Pel que fa a les hores d'atenció segons el sexe dels usuaris, els homes han rebut 988 hores d'atenció, mentre que les dones n'han rebut 852,5.

5.1. Insercions laborals

En relació amb les **insercions laborals** aconseguides, un total de 29 persones han trobat feina, un 26,13 % del total de persones donades d'alta;

d'aquestes, 17 són dones i 12 són homes.

Gràfic 1: 29 Insercions laborals

Font: Elaboració pròpia

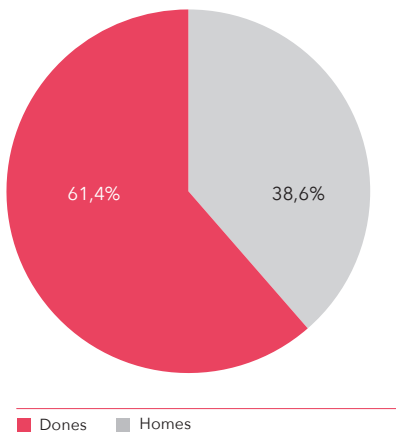
Això significa que el percentatge d'insercions laborals de dones ha estat gairebé un 20% superior al dels homes. Aquestes dades indiquen que, en el nostre projecte, les dones han

tingut un percentatge més alt de contractacions malgrat ser un grup minoritari en comparació amb els homes i haver rebut menys hores d'atenció que els homes (852,5 davant de 988). Analitzant aquestes dades, podem concloure que el 31,48% de les dones donades d'alta en el projecte ha aconseguit feina, en comparació amb el 21,05% dels homes.

5.2. Integracions per estudis

En referència a les integracions en formacions dels usuaris, un total de 88 persones s'han inscrit en cursos. D'aquestes 88 persones, 34 són homes, cosa que suposa un 39 %, i 54 són dones, el 61% restant. Novament, observem que les dones han mostrat un major interès a formar-se per poder accedir amb més possibilitats al mercat laboral, i representen el 80 % del total de persones donades d'alta.

Gràfic 2: Integracions

Font: Elaboració pròpia

Aquest interès per la formació pot ser un dels motius pels quals en el

punt anterior evidenciem un major percentatge d'insercions laborals de dones que d'homes. De fet, si observem atentament les dades, veiem que la diferència entre homes i dones que s'han format és pràcticament del 20%, el que coincideix gairebé de manera exacta amb la diferència en insercions laborals entre homes i dones. Això reflecteix la importància de la formació a l'hora de trobar feina.

En relació amb les edats dels usuaris, les dades mostren que, tot i que el projecte està obert a joves vulnerables d'entre 16 i 29 anys, els principals interessats han estat aquells d'entre 16 i 21 anys, i disminueix la participació a mesura que augmenta l'edat. L'edat mitjana dels usuaris és de 21 anys. Si es desglossa per sexe, la mitjana d'edat per a les dones és lleugerament menor (19 anys) en comparació amb els homes (21 anys).

Pel que fa al nivell d'estudis, si desglossem les dades per sexe, s'observa que les dones tenen un nivell educatiu més alt que els homes. El 23 % dels homes afirma no tenir cap estudi, mentre que només el 8 % de les dones es troben en la mateixa situació. El 53 % dels homes ha assolit com a màxim els estudis primaris, enfront del 42 % de les dones. En el cas del Batxillerat, el 3 % dels homes l'ha completat, mentre que el 12 % de les dones ho ha aconseguit. En resum, les dones que han participat en el projecte estaven, en general, més preparades que els homes.

5.3. Convenis de col·laboració per sectors

Durant el període 2023-24, s'han mantingut un total de 76 convenis de col·laboració, dels quals 68 (89 %)

van ser amb empreses i 8 (11 %) amb ajuntaments.

Pel que fa als **sectors amb més convenis de col·laboració**, el predominant és el d'hostaleria i restauració (33 %), seguit pel sector serveis (15 %), administració (12 %), comerç (11 %), transport (5 %) i impressió i reprografia (5%).

6. Conclusions i discussió

El projecte Paracaigudes ha demostrat ser un model eficaç per abordar la inserció sociolaboral de les persones joves que es troben en situació de vulnerabilitat a les Illes Balears, gràcies a l'enfocament integral del servei, que combina la formació acadèmica, tècnica i emocional, orientació professional i sensibilització empresarial, i ofereix solucions específiques segons el perfil de cada jove. El projecte està aconseguint no només millorar les perspectives laborals dels participants, sinó també enfortir la seva autoestima i capacitat per afrontar els reptes, i els permet tenir l'oportunitat de tenir un futur més independent i amb major dignitat.

Els resultats obtinguts en l'any 2023-2024 en el projecte Paracaigudes reflecteixen un impacte positiu tant en la inserció laboral com formativa, amb un 26 % d'inserció laboral i un 80 % d'inserció formativa entre els 110 usuaris donats d'alta. En diferenciar per sexe, s'observa que tant en les integracions formatives com en les insercions laborals, la taxa de participació de dones supera la dels homes en un 20 %. Això suggereix que al programa Paracaigudes existeix una correlació significativa entre el nivell d'estudis i la probabilitat d'aconseguir feina.

En termes demogràfics, la majoria de les persones ateses tenen entre 19 i 21 anys, el que coincideix amb les conclusions teòriques que assenyalen que els joves menors de 25 anys afronten majors dificultats per integrar-se en el mercat laboral. Aquest descobriment reforça la rellevància del programa, ja que les dades reflecteixen la correspondència entre la població atesa i els segments que més necessiten suport per a la seva inserció.

Com a mesures de millora contínua, el projecte està treballant per desenvolupar noves propostes per augmentar el suport a aquests col·lectius, incorporant nous mètodes que enriqueixin les alternatives i la qualitat de les intervencions.

Des de l'entitat, s'està considerant la creació d'un espai de treball exclusiu per a dones, en coordinació amb un servei de guarda. Aquest espai se centrarà en l'apoderament de les dones, per permetre-les desenvolupar les seves habilitats mentre reben suport per equilibrar les seves responsabilitats laborals i familiars. A més, aquesta iniciativa inclou l'organització de tallers d'intercanvi d'experiències entre dones.

D'altra banda, s'han desenvolupat iniciatives de col·laboració amb entitats especialitzades en àrees més específiques com la salut mental, perspectiva de gènere, addiccions, entre d'altres. Això proporciona un suport més ampli i un intercanvi de coneixements entre les diverses entitats que conformen la xarxa de treball. Aquestes iniciatives estan dissenyades per abordar les necessitats emocionals i psicològiques de les persones usuàries, ajudant-les a superar barreres

addicionals que poden afectar la seva capacitat per integrar-se laboralment. També es proposa realitzar accions de voluntariat i serveis a la comunitat amb el mateix objectiu de treballar valors i integrar-se en la comunitat.

Finalment, volem posar èmfasi en la capacitat de replicar aquest projecte a qualsevol altre indret. En aquest sentit i en col·laboració amb el servei de Paracaigudes que Amadiba ofereix a Eivissa adreçat a persones amb discapacitat física i/o intel·lectual, s'està valorant la seva implementació seguint el model explicat adreçat a joves en risc d'exclusió. A data de la redacció d'aquest projecte ens trobam en fase de prospecció i anàlisis conjuntament amb Accent, una entitat del tercer sector que desenvolupa projectes formatius i sociolaborals per a joves en risc d'exclusió social a Eivissa. La intenció és iniciar el projecte durant el proper any 2025.

Amb projectes com aquest, les entitats del tercer sector de les Illes Balears amb el suport de les administracions competents demostren el seu compromís amb la inclusió i el benestar de la seva joventut, i construeix una societat més justa i equitativa per a tothom.

Referències bibliogràfiques

- CLIMENT RODRÍGUEZ, J.A. I NAVARRO ABAL, Y. (2024). *Orientación laboral; recursos y herramientas para la intervención*. Aula Magna. https://books.google.es/books?id=dJ-v5EAAAQBAJ&pg=PT94&hl=ca&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false
- COMISSIÓ EUROPEA (2000). *Comunicación de la comisión: construir una Europa que fomente la integración*. Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0079:FIN:ES:PDF>
- ERASMUS+ (2024). *Programa Erasmus+ España*. Ministerio de Universidades. <http://www.erasmus-plus.gob.es/>
- GOBIERNO DE ESPAÑA (2014). *Plan nacional de acción para la inclusión social del reino de España*. Ministerio de derechos sociales, consumo y agenda 2030. <https://www.mdsocialesa2030.gob.es/derechos-sociales/inclusion/contenido-actual-web/pnain.es.pdf>
- GOVERN DE LES ILLES BALEARS (2022). *Resolució informativa del conseller de Model Econòmic, Turisme i Treball, i president del Servei d'Ocupació de les Illes Balears (SOIB)* <https://www.caib.es/seucaib/ca/arxiuServlet?id=5524612>
- HERNÁNDEZ BEJARANO, M. (2022). Una aproximación al problema del desempleo juvenil en España. *Revista Internacional y Comparada de relaciones laborales y derecho del empleo*, 10(3), 251-285. <https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/137690/una%20aproximacion%20al%20problema.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (31 de octubre de 2023). *Tasa de paro*. <https://www.inec>

es/ss/Satellite?L=es_ES&c=INE-Seccion_C&cid=1259944042054&p=1254735110672&pagina=ProductosYServicios%2FPYS-Layout¶m1=PYSDe-talleFichaIndicador¶m3=1259937499084

- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (27 de abril de 2023). *Encuesta de Población Activa (EPA) y Estadística de Flujos de la Población Activa (EFPA)*. <https://www.ine.es/daco/daco42/daco4211/epa0123.pdf>
- MASSANET ISERN, E. (2019). *Análisis metodológico del programa de orientación laboral para colectivos vulnerables de la comunidad autónoma de Illes Balears: adaptaciones metodológicas de éxito. [Treball Final de Màster, Universitat Oberta de Catalunya]*. <https://openaccess.uoc.edu/bitstream/10609/101010/6/emassanetisernTFM0119memoria.pdf>
- MORA GUIJARRO, I. (2021). Conseqüències de la precarietat juvenil en la participació a les Illes Balears. *Anuari de la joventut de les Illes Balears*, 217-236. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8198247>
- OBLITAS VEDIA, A., I PLAZA, N. (2020). Exclusión e inserción laboral de los jóvenes; una mirada desde la perspectiva de género. *Investigación y Negocios*, 13(22), 43-56. http://www.scielo.org.bo/scielo.php?pid=S2521-27372020000200005&script=sci_arttext
- SERVEI D'OCUPACIÓ DE LES ILLES BALEARS. (s.f.) *Soib formació i ocupació*. Govern de les Illes Balears. <https://soib.es/soibjove/>
- TUNEU PUIG, A. (12 de juny de 2023) La adaptabilitat, una habilitat clau per a qualsevol treballador, Universitat Oberta de Catalunya. <https://blogs.uoc.edu/mel/adaptability-a-key-skill-for-any-worker/>

**La lluita per un habitatge
digne: l'acció comunitària
del Banc del Temps de
Sencelles**

BANC DEL TEMPS DE SENCELLES

Banc del temps de Sencelles

El Banc de Temps de Sencelles és una associació comunitària del municipi de Sencelles que va ser fundada l'any 2010. La solidaritat i el compromís són els valors que fonamenten les seves línies d'acció principal. La creació de xarxes i el suport mutu són les seves estratègies per al benestar i la qualitat de vida de la comunitat.

Resum

El Banc del Temps de Sencelles (BTS) és una associació comunitària de Mallorca que, davant la crisi d'habitatge creixent, ha impulsat accions per garantir el dret a un habitatge digne. Aquesta problemàtica s'ha agreujat per l'especulació immobiliària i el lloguer vacacional, que dificulten l'accés a habitatges assequibles, cosa que afecta especialment joves, famílies i persones majors.

Testimonis locals relaten situacions com desallotjaments, convivència en condicions precàries o impossibilitat d'emancipació. En resposta, el BTS va crear un vídeo, que es va fer viral i que visibilitza la crisi. A més, va organitzar una manifestació massiva el 25 de maig de 2024, que va reunir més de 25.000 persones per reclamar polítiques públiques efectives.

Entre les propostes futures del BTS hi ha fomentar cooperatives d'habitatge, rehabilitar cases buides, oferir educació sobre drets d'habitatge i pressionar els responsables polítics perquè aprovin mesures més fermes. També promourà aliances amb altres organitzacions i la creació de plataformes informatives.

L'organització defensa que la crisi d'habitatge, vinculada també al canvi climàtic i la saturació turística, exigeix un equilibri entre desenvolupament econòmic i benestar local. Proposa regular el lloguer vacacional, invertir en habitatge públic assequible i prioritzar la qualitat de vida dels residents sobre el turisme massiu.

El BTS continuarà liderant accions per un habitatge digne, promovent la solidaritat comunitària i impulsant un moviment de justícia social a Mallorca. Amb accions constants i participació col·lectiva, espera construir un futur més equitatiu per a tothom.

Paraules clau: Habitatge / Banc del temps, comunitat / Participació col·lectiva / Crisi habitacional / Habitatge públic i polítiques d'habitatge

Resumen

El Banco del Tiempo de Sencelles (BTS) es una asociación comunitaria de Mallorca que, ante la creciente crisis de vivienda, ha impulsado acciones para garantizar el derecho a una vivienda digna. Esta problemática se ha agravado por la especulación inmobiliaria y el alquiler vacacional, que dificultan el acceso a viviendas asequibles, lo que afecta especialmente a jóvenes, familias y personas mayores.

Testimonios locales relatan situaciones como desalojos, convivencia en condiciones precarias o imposibilidad de emancipación. En respuesta, el BTS creó un vídeo, que se hizo viral y que visibiliza la crisis. Además, organizó una manifestación masiva el 25 de mayo de 2024, que reunió a más de 25.000 personas para reclamar políticas públicas efectivas.

Entre las propuestas futuras del BTS se encuentran fomentar cooperativas de vivienda, rehabilitar casas vacías, ofrecer educación sobre derechos de vivienda y presionar a los responsables políticos para que aprueben medidas más firmes. También promoverá alianzas con otras organizaciones y la creación de plataformas informativas.

La organización defiende que la crisis de vivienda, vinculada también al cambio climático y la saturación turística, exige un equilibrio entre desarrollo económico y bienestar local. Propone regular el alquiler vacacional, invertir en vivienda pública asequible y priorizar la calidad de vida de los residentes sobre el turismo masivo.

El BTS continuará liderando acciones por una vivienda digna, promoviendo la solidaridad comunitaria e impulsando un movimiento de justicia social en Mallorca. Con acciones constantes y participación colectiva, espera construir un futuro más equitativo para todos.

Palabras clave: Vivienda / Banco del tiempo / Comunidad / Participación colectiva / Crisi habitacional / Vivienda pública y polítiques de vivienda

1. Introducció

L'accés a l'habitatge és un dels desafiaments que els poders públics enfronten actualment. No obstant això, el preu de compra i lloguer de l'habitatge s'allunya del poder adquisitiu de les famílies, la qual cosa condiona la cobertura d'una necessitat bàsica i un dret que recull la nostra Constitució.

Si bé aquest és un problema que des de fa anys afecta principalment col·lectius en situació de vulnerabilitat social, és recentment quan els marges d'accés s'han limitat i el risc s'ha estès a la població en general (lloguer vacacional i especulació immobiliària en zones turístiques), de manera que s'han fet visibles situacions residencials en infrahabitatges, autocaravanes, habitacions compartides, etc.

Concretament, la problemàtica de l'habitatge per als joves, també al municipi de Sencelles, és molt preocupant. El jovent es veu obligat a prolongar la seva estada a casa dels seus pares o a compartir habitatges en condicions precàries. Aquesta situació és un dels principals factors que retarda el fet que es puguin independitzar personalment i econòmicament. A més, ha de tenir-se en compte que perllongar la falta d'habitatge i de possibilitats d'emancipació genera en els joves estrès i pot afectar-los la salut mental, a part de limitar les oportunitats de desenvolupament personal i professional.

2. La crisi de l'habitatge: un problema creixent

L'Associació Banc del Temps de Sencelles (BTS), fundada fa més d'una dècada, va néixer amb el propòsit de «fer

poble» –fer comunitat– entre els veïns i veïnes d'aquesta localitat mallorquina. Des dels inicis, la xarxa creada a través del BTS ha facilitat l'intercanvi, la donació i el préstec d'objectes i coneixements, i ha fomentat una solidaritat que s'ha convertit en un pilar fonamental de la vida a Sencelles. Als darrers anys, la gent que ha vingut a viure a Sencelles des d'altres municipis o comunitats han trobat al BTS un mitjà i eines útils per integrar-se en el poble, conèixer-ne els costums i compartir cultures diverses.

Imatge 1.

Fa alguns anys, l'associació va començar a notar un preocupant augment dels preus de l'habitatge. Aquest problema, que afectava moltes famílies de l'illa, es va intensificar dràsticament després de la pandèmia de la COVID-19. La situació es va tornar crítica: cada vegada més persones eren desallotjades de les seves llars perquè els propietaris preferien llogar les seves propietats a turistes o perquè incrementaven de manera exorbitant els

preus de lloguer. A través del grup de WhatsApp de l'associació, s'observava amb preocupació com es multiplicaven les històries de veïns i veïnes forçats a deixar les seves llars.

Els nombrosos testimonis de veïns i veïnes de Sencelles recollits pel BTS representen la veu dels afectats per aquesta crisi i mostren les històries de persones de diferents edats:

- María, 45 anys: «Vivia en el mateix pis des de fa 20 anys. Un dia, l'amo va decidir que volia llogar-lo a turistes i em va demanar que m'anàs. Ara, estic buscant un lloc per viure, però els preus són desorbitats».
- Javier, 28 anys: «Amb el meu sou, és impossible llogar un pis a Palma. Visc amb els meus pares, però vull independitzar-me. La situació és frustrant».
- Carmen, 70 anys: «He viscut a la meua casa tota la vida. Ara, el lloguer ha pujat tant que no puc permetre-me'l amb la meua pensió. Em sent desemparada».
- Lua, 23 anys: «Soc estudiant, faig feina i m'és impossible anar-me'n de lloguer ni tan sols amb la meua parella. Hem de llogar una habi-

tació i compartir casa amb quatre persones més per poder pagar totes les despeses i arribar a final de mes».

- Pere, 33 anys: «Pare fadrí. El propietari vol pujar el lloguer gairebé al doble, per això he de deixar la casa i no estic trobant res que pugui pagar».

3. Una crida a l'acció per a un habitatge digne: la manifestació de dia 25 de maig de 2024

Els testimonis anteriors reflecteixen la urgència de l'acció i representen el cor del moviment que va ser impulsat des de l'associació. El BTS no podia romandre indiferent davant una situació tan alarmant i va sentir la necessitat urgent d'actuar. Compromesos amb el benestar de la nostra comunitat i motivats pel desig de protegir els nostres veïns i veïnes, va decidir crear un vídeo que reivindicàs el dret a un habitatge digne per als residents de l'illa. La idea va sorgir de la necessitat de fer visible una problemàtica que s'havia intensificat en els darrers anys i que afectava greument la qualitat de vida de molts d'habitants de les distintes localitats de Mallorca.

Imatge 2.

El vídeo, difós a través de les xarxes socials, es va convertir ràpidament en un fenomen viral. Va aconseguir ser visualitzat per milers de persones i va generar una conversa crucial sobre la crisi d'habitatge a Mallorca. Gràcies a la seva difusió massiva, es va aconseguir captar l'atenció dels mitjans de comunicació i els responsables polítics, i donar veu als qui estaven sent silenciats pel mercat immobiliari.

Imatge 3.

Aprofitant la repercussió del vídeo, vàrem decidir convocar una manifestació el 25 de maig de 2024 per reivindicar l'habitatge digne. Era una decisió carregada d'incertesa: no sabíem si comptaríem amb suficient suport, però sentíem que havíem de sortir al carrer, unir-nos i demostrar que no estàvem sols, que no érem pocs.

La manifestació va ser una fita en la lluita del BTS. L'objectiu que es perseguia era clar: exigir polítiques públiques que protegeixin els residents i assegurar l'accés a un habitatge digne i assequible per a tothom. La resposta de la comunitat va ser aclaparadora, la qual cosa demostra el potencial de can-

vi que té la comunitat quan les persones s'uneixen amb una fita compartida.

La convocatòria va ser un èxit rotund, ja que va aconseguir reunir més de 25.000 persones per clamar per un habitatge digne. L'assistència va superar les expectatives de l'organització i va demostrar que aquest problema és real i afecta moltíssimes persones residents a les Balears. Les històries personals compartides durant la manifestació varen reflectir la gravetat de la situació. Famílies que feia anys que vivien a les seves llars que havien estat forçades a abandonar-les a causa de l'especulació immobiliària. Joves que somiaven amb independitzar-se que s'havien trobat amb preus inassolibles. Persones majors, amb rendes fixes, que s'havien afrontat desallotjaments per augmentos de lloguer insostenibles.

Imatge 4.

L'impacte de la mobilització es va sentir a tota l'illa. La cobertura mediàtica i l'atenció de les autoritats locals varen suposar un primer pas cap al reconeixement del problema. Va ser un moment molt emotiu per a totes les persones participants i un recordatori que, quan la comunitat s'uneix, es poden aconseguir grans coses. Gràcies a la participació ciutadana i després

d'aquella mobilització, es varen produir altres accions relacionades amb la problemàtica a molts de municipis. El BTS ha participat en altres iniciatives, com va ser la manifestació convocada el 21 de juliol per la plataforma «Menys turisme, més vida», que també va tenir molt d'èxit.

4. Les estratègies de futur del BTS: construir un moviment durador amb la participació de la comunitat

L'èxit de la manifestació ens va dur a replantejar les nostres estratègies per al futur. Sabem que hem de mantenir la pressió sobre els responsables polítics i continuar sensibilitzant la població sobre aquesta crisi. Algunes de les accions que estam considerant dur a terme són les següents:

1. Creació d'una plataforma digital: Centralitzar informació sobre drets d'habitatge, recursos disponibles i actualitzacions sobre les nostres activitats.
2. Aliances amb altres organitzacions: Col·laborar amb associacions locals i nacionals que també lluiten per un habitatge digne per enfortir la nostra veu i abast.
3. Campanyes de conscienciació: Utilitzar mitjans tradicionals i digitals per educar la comunitat sobre els seus drets i com defensar-los.
4. Propostes legislatives: treballar amb legisladors per proposar lleis que protegeixin el dret a un habitatge assequible i segur.

Mentre miram cap al futur, la nostra visió continua sent la mateixa: una comunitat on tothom pugui viure amb dignitat. Estam explorant diverses

iniciatives per abordar la crisi d'habitatge de manera integral. Algunes d'aquestes són les següents:

1. Promoció de cooperatives d'habitatge: Fomentar models d'habitatge cooperatiu que permetin als residents tenir més control i estabilitat sobre les seves llars.
2. Suport a la rehabilitació d'habitatges buits: Col·laborar amb autoritats locals per identificar i rehabilitar habitatges buits que puguin ser oferts a preus accessibles.
3. Desenvolupament de programes educatius: Oferir tallers i seminaris sobre drets d'habitatge, negociació de lloguers i estratègies per afrontar desallotjaments.

Cadascun d'aquests projectes representa un pas cap a un Sencelles més just i solidari. Sabem que el canvi no serà fàcil, però estam compromesos a treballar junts per aconseguir-ho. La crisi d'habitatge no discrimina, afecta tothom, directament o indirectament. Es necessita el suport de la comunitat, les seves idees i la seva participació activa per continuar endavant. És per això que el BTS convida tots els membres de la comunitat a unir-se a la seva causa i a participar de les seves reivindicacions i accions comunitàries.

El BTS ofereix diverses formes d'involucionar-se en les distintes accions comunitàries: assistir a les reunions, participar en les manifestacions, difondre les accions que es duen a terme a través de les xarxes socials o, simplement, parlar amb els veïns sobre la importància d'un habitatge digne. El funcionament és assembleari i es fan reunions mensuals en les quals es decideixen les passes que cal seguir.

La col·laboració amb altres organitzacions dona la possibilitat de poder fer més pressió. A part, la col·laboració amb l'Administració local està obrint la possibilitat a fer efectius alguns canvis. A l'hora de tancar aquest article (octubre de 2024), el BTS està en contacte amb l'Ajuntament de Sencelles per veure de quina forma es poden aconseguir millores en els lloguers de l'habitatge i es pot establir un control del lloguer vacacional. Es té previst fer un estudi de totes les cases deshabitades i tancades a Sencelles i veure de quina manera poden ser lloguers per als joves o famílies de Sencelles amb el suport de l'associació i l'ajuntament.

A part de les accions locals, la tasca reivindicativa continua present. A Mallorca, com a moltes altres zones turístiques del món, la qüestió de l'habitatge i el lloguer vacacional presenta una sèrie de reptes complexos i persistents que afecten tant residents com l'economia en general. A més, amb el canvi climàtic i l'augment d'esdeveniments climàtics extrems, Mallorca podria tenir problemes relacionats amb la sostenibilitat del subministrament d'aigua i energia, la qual cosa afectaria tant turistes com a residents.

Nosaltres proposam unes quantes mesures.

- Sense una regulació efectiva i solucions estructurals, la bretxa entre l'oferta i la demanda d'habitatges assequibles podria continuar augmentant i empènyer més residents a abandonar l'illa o a viure en condicions més precàries.
- Encara que s'han implementat algunes regulacions per limitar el lloguer vacacional, l'efectivitat d'aquestes mesures dependrà d'una vigilància rigorosa i de la creació d'alternatives perquè els propietaris continuïn invertint en habitatge de lloguer a llarg termini.
- Mantenir l'equilibri entre el desenvolupament turístic i la protecció de la identitat i cohesió social de les comunitats locals és un desafiament clau. Sense mesures per contenir la gentrificació, algunes àrees podrien perdre el seu caràcter cultural i social.
- Perquè les regulacions siguin efectives, és necessari enfortir els sistemes d'inspecció i sanció, així com fomentar models de lloguer sostenibles que afavoreixin tant turistes com residents.
- El repte aquí és equilibrar les necessitats dels turistes amb la preservació de l'estil de vida local, i evitar que zones anteriorment residencials es converteixin en àrees exclusivament turístiques.
- Desenvolupar estratègies d'habitatge i turisme sostenibles serà crucial per protegir el medi ambient de l'illa. Això inclou polítiques per reduir l'impacte ecològic del turisme i millorar l'eficiència energètica dels habitatges.
- Invertir en habitatge públic assequible podria ajudar a mitigar la crisi residencial.
- Un transport eficient reduiria la necessitat d'expansió urbana i milloraria la connectivitat per als residents.

Consideram que s'ha d'aconseguir donar valor a la vida de les persones residents per sobre de tot. Mentrestant, es dona prioritat al sector turístic i es fa veure que l'illa

viu únicament d'aquesta activitat econòmica i que sense aquesta no es pot sostenir. Evidentment, la realitat mostra que està succeint just el contrari, molts de residents han d'abandonar les seves llars perquè és insostenible.

Imatge 5.

En resum, el desafiament de l'habitatge i el lloguer vacacional a Mallorca és un problema multifacètic que implica tant aspectes econòmics com socials i mediambientals. Sense un enfocament integral que abordi tots aquests factors, és probable que els problemes s'agreugin en el futur.

5. Reflexió final: la importància de la solidaritat i la comunitat

La crisi de l'habitatge a Mallorca és un desafiament monumental, però no insuperable. Amb determinació, unitat i acció col·lectiva, podem canviar el rumb i garantir que tots els residents de la nostra illa tinguin accés a un habitatge digne i assequible. No obstant això, sabem que el camí per recórrer és llarg. La crisi de l'habitatge no es resoldrà de la nit al dia, però amb cada acció ens acostam més al nostre objectiu.

L'Associació Banc del Temps de Sencelles continuarà treballant per aconseguir aquest objectiu. Cada petita acció compta i cada veu importa. Continuem endavant, units en la nostra causa, la lluita per un habitatge digne, que, en essència, és una lluita per la dignitat humana. El Banc del Temps de Sencelles creu fermament que una comunitat unida pot superar qualsevol desafiament. El nostre compromís és continuar treballant incansablement perquè cada persona a la nostra illa tingui un lloc segur al qual anomenar llar.

Imatge 6.

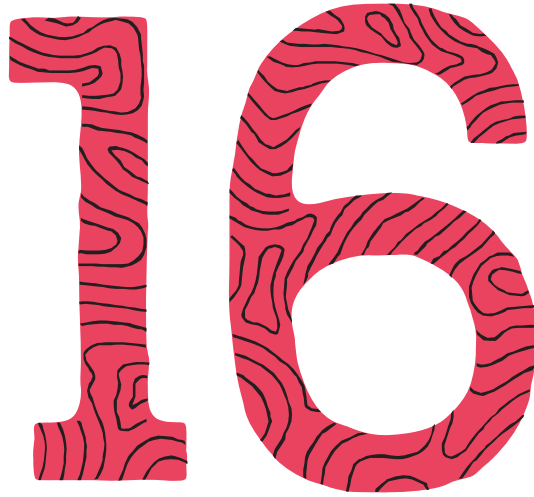
La mobilització del 25 de maig no va ser el final, sinó el començament d'un moviment més ampli i profund. Un moviment que cerca justícia, equitat i, sobretot, solidaritat.

L'Associació Banc del Temps de Sencelles continuarà lluitant pels drets de les nostres veïnes i veïns. Continuarem utilitzant les nostres plataformes per promoure la justícia i l'equitat a la nostra estimada illa de Mallorca. La lluita per un habitatge digne no acaba aquí; és un esforç continu que requereix la participació i el compromís de tothom.

Agraïments

Gràcies a tothom pel seu suport i per ser part d'aquest moviment. Agraïm a cada persona que ha donat suport a aquesta causa. Us convidam a continuar lluitant junts. Junts, podem construir un futur en què cada persona tingui un lloc segur i accessible per viure. I, junts, podem construir una comunitat més justa i solidària.

Recerca
i debats oberts

**Aproximació a la vida i
obra d'Antoni Colomar**
**Marí: retrat d'un pioner en
la intervenció i l'educació
de la joventut**

PERE FULLANA PUIGSERVER
SERGI MOLL BAGUR

Pere Fullana Puigserver

Algaida, 1958. Doctor en Geografia i Història per la Universitat de les Illes Balears, llicenciat en Ciències Religioses per la Universitat Pontifícia de Comillas (Madrid), llicenciat en Història de l'Església per la Pontifícia Universitat Gregoriana (Roma) i diplomad en Arxivística a l'Arxiu Apostòlic Vaticà. És professor d'Història de l'Educació Social a la Universitat de les Illes Balears, membre del Grup de Recerca d'Estudis d'Història de l'Educació i col·laborador d'altres grups de recerca de la UIB. Docent de Fonaments Socioculturals i Històrics de l'Activitat Física i l'Esport, al Grau de Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport. Actualment, exerceix el càrrec de director de la revista *Educació i Història*.

Sergi Moll Bagur

Ciutadella de Menorca, 1994. Graduat en Educació Primària (2012-2016), va cursar el Màster en Intervenció Socioeducativa en Menors i Família (2016-2017), en el qual feu la modalitat investigadora. Des del juliol de 2022 és doctor en Educació per la Universitat de les Illes Balears, on llegí la tesi «L'educació masculina en els col·legis religiosos de la postguerra (1939-1945)». Ha exercit la docència en diferents escoles i instituts de les Illes Balears, on ha duit a terme funcions de tutoria, ha estat mestre d'atenció a la diversitat i ha exercit de pedagog terapèutic. Actualment, és professor en el Grau de Pedagogia, en el Grau d'Educació Primària i en el Màster de Formació del Professorat de la UIB.

Resum

Aportació derivada d'una recerca històrica que conjuga la memòria personal del protagonista, l'entrevista i les fonts primàries a partir de materials i rastres que la trajectòria professional i personal d'Antoni Colomar ha anat generant. A partir d'aquesta perspectiva, s'ofereixen els primers resultats d'una aproximació biogràfica a la figura d'un referent històric de l'educació social a Mallorca. Aquesta aproximació es fonamenta preferentment en una entrevista semiestructurada en què s'exposa la vida i l'obra de Colomar i en un relat de caràcter general que permet repassar la trajectòria general del protagonista. La seva vinculació personal i professional als col·lectius juvenils s'entén globalment a partir d'allò que ha estat la seva vida en conjunt, una biografia associada als centres de menors. Des de la perspectiva juvenil, amb la mirada de l'historiador, el focus d'atenció se centra en el període en el qual Antoni Colomar treballa com a educador de carrer a Barcelona al començament dels setanta, es connecta amb la seva formació com a educador especialitzat, sota el mestratge d'Antoni Julià, i es concreta en la posada en funcionament a Mallorca de les llars de menors i de joventut a mitjan anys setanta.

Paraules clau: Història de l'educació social / Antoni Colomar / Joventut / Centres de menors

Resumen

Aportación derivada de una investigación histórica que conjuga la memoria personal del protagonista, la entrevista y las fuentes primarias a partir de materiales y rastros que la trayectoria profesional y personal de Antoni Colomar ha ido generando. A partir de esta perspectiva, ofrecemos los primeros resultados de una aproximación biográfica a la figura de un referente histórico de la educación social en Mallorca. Esta aproximación se fundamenta preferentemente en una entrevista semiestructurada en la que se expone la vida y obra de Colomar y en un relato de carácter general que permite repasar la trayectoria general del protagonista. Su vinculación personal y profesional a los colectivos juveniles se entiende globalmente a partir de lo que ha sido su vida en conjunto, una biografía asociada a los centros de menores. Desde la perspectiva juvenil, con la mirada del historiador, el foco de atención se centra en el período en el que Antoni Colomar trabaja como educador de calle en Barcelona a principios de los setenta, se conecta con su formación como educador especializado, bajo la maestría de Antoni Julià, y se concreta en la puesta en funcionamiento en Mallorca de los hogares de menores y de juventud a mediados de los años setenta.

Palabras clave: Historia de la educación social / Antoni Colomar / Juventud / Centros de menores

1. Introducció

Quan al final del decenni dels anys noranta del segle passat iniciàrem la docència a la Diplomatura d'Educació Social, a la Universitat de les Illes Balears, alguns dels educadors de carrer i dels educadors socials pioners a Mallorca encara estaven en actiu. Feia poc més d'una vintena d'anys –mitjan anys setanta– que el paisatge educatiu i la intervenció en l'àmbit de l'educació especialitzada havia sofert una transformació amb profunditat (Caride, 2024). Tot semblava pròxim i sense gaire perspectiva. Els testimonis d'aquell procés formaven part del nostre entorn, i imaginàvem que el diàleg entre els protagonistes i els docents seria sempre dinàmic i natural. Han passat vint-i-cinc anys més i potser ha arribat el moment de començar a prendre consciència que una part de la memòria dels anys setanta podria quedar encallada en el fang de la història i no ser transmesa amb el respecte i la justícia que es mereix. La intenció de recollir un aplec de testimonis ve d'enrere, i sempre havíem tingut molt present que, en el cas de Mallorca, calia començar per Antoni Colomar Marí.

Antoni Colomar, nascut a Eivissa el 1943, ha estat, a Mallorca, un mestre de mestres, un referent com a educador i com a emprenedor, com a animador i com a dinamitzador de projectes, molts dels quals en l'àmbit dels menors. Molts d'altres tenen, encara, un aire com d'actualització d'aquell món de contrastos que el protagonista experimentà a la Inclusa i a la Casa de la Misericòrdia, on es formà durant els anys cinquanta.

De tot plegat ens interessa recupear aquella persona que en un moment

determinat, després de formar-se en el Seminari Diocesà de Mallorca i de cursar estudis de Belles Arts a la Universitat de Barcelona, optà per dedicar-se a la joventut de la perifèria de la ciutat de Barcelona, en el marc de l'acció i el compromís social de la parròquia on llavors exercia interinament com a prevere mentre cursava estudis de Belles Arts a la Universitat. Era un jove creatiu, un producte del Seminari de Mallorca i un idealista de la dècada dels seixanta del segle XX, amb el cristianisme com a eix fonamental de la vida, sempre amb projecció social. A Barcelona tingué la fortuna de poder participar activament en els primers moviments organitzats d'educació social, coneguda llavors com a educació especialitzada, i de mantenir una relació estreta amb Antoni Julià i els pioners de l'educació social a Catalunya (Sánchez-Valverde, 2011). Però no només amb els primers projectes de formació d'educadors, sinó també amb individus –alguns dels quals clergues– que se significaren pel compromís social entre els pobres i marginats, singularment entre els menors, dones i joves, en zones de barraques i barris on tot estava per fer.

Fa temps que ens mantenim en contacte amb Antoni Colomar Marí, però tant per la seva banda com per la nostra el dia a dia havia impedit avançar en el camí que fa anys ens havíem marcat. Sortosament, la circumstància ens ha fet retrobar i hem arribat a la cita amb un projecte que potser té molts de punts en comú. Per iniciar la creació d'un petit arxiu biogràfic, pensàrem en una entrevista a fons amb Antoni Colomar i la preparàrem. Ens vàrem citar amb ell amb l'objectiu de manifestar-li les nostres intencions. Colomar acudí a la cita amb la idea de contar-nos

l'aventura que havia engegat, tot pensant que el projecte que havíem planificat feia temps no aniria endavant, ateses les nostres ocupacions. Una intervenció quirúrgica a cor obert, amb temps per pensar, el motivà a escriure els records de la seva vida, talment com un llibret de memòries, per deixar constància d'allò que havia marcat essencialment la seva biografia. Poc després ens lliurà aquell primer esborrany. Ara, com a síntesi, entre l'entrevista i els records que ell ha escrit de forma molt directa, us presentam un primer document, un testimoni que, indubtablement, tindrà interès per als estudiosos de la història de l'educació a Mallorca, i per extensió també a Catalunya. L'eix central és la crònica d'un educador especialitzat format en una conjuntura de canvi i de transició. L'objectiu d'aquest breu article és deixar un rastre d'una experiència singular, d'un cas representatiu d'una xarxa llarga de professionals compromesos en un univers que, potser, no acaba de tenir, encara, excessiva cabuda en el relat general de la història de l'educació.

Així doncs, us presentam a continuació un primer esbós biogràfic d'un pioner de l'educació social a les Illes Balears. El presentam dividit en set apartats breus, amb la finalitat de fer més comprensible i més fàcil l'aproximació a una persona que ha deixat un camí obert, que ha traçat el primer croquis de la intervenció social moderna, amb l'objectiu d'explicar que res en la història surt del no-res.

2. Mètode i enfocament

Per dur a terme la investigació, com a la resta de les ciències, s'ha aplicat el mètode científic, que, en el

cas de la ciència històrica, s'adapta a les ciències socials i humanes. L'anomenat *mètode històric* es basa en un conjunt de tècniques i estratègies que l'historiador fa servir amb l'objectiu de treballar les fonts històriques i construir models interpretatius que ens donin a conèixer el passat. Així com exposa Ruiz (1976), les tres fases que el conformen són l'heurística (localització i recopilació de fonts), la crítica (comprovació de l'autenticitat i del valor de les fonts) i la síntesi (producte final).

Com ja s'ha exposat a la introducció, aquest treball es basa en l'entrevista d'un educador que intervingué en el marc de l'educació social i, més en concret, en l'àmbit de la joventut més vulnerable. Una de les tècniques més utilitzades en treballs d'aquesta índole, i que s'ha fet servir durant la feina de camp d'aquest estudi, és l'entrevista semiestructurada. Díaz, Torruco, Martínez i Varela (2013) la defineixen com una eina de recollida d'informació en la qual, abans d'aplicar-la, es determinen els continguts rellevants que es volen tractar per mitjà de preguntes obertes que, correctament formulades, permeten recopilar més quantitat de matisos i entrellaçar diferents assumptes alhora. En aquest cas, l'entrevistat primer ordenà i contestà per escrit les preguntes proposades, amb la intenció d'ajudar els investigadors a aclarir el procés històric de la seva trajectòria personal i professional. Posteriorment, es va fer una entrevista per ampliar els continguts, resoldre dubtes i precisar algunes qüestions.

Pel que fa a l'enfocament triat, basat en les històries de vida i l'aproximació biogràfica, cal mencionar que,

en les darreres dècades, ha estat aplicat freqüentment en el camp de l'educació i ha esdevingut una pràctica estesa i consolidada en l'àmbit acadèmic. Entre els diferents estudis destaquen el de Bolívar (2016), en el qual analitza com les narratives biogràfiques revelen patrons pel que fa a la construcció d'identitats professionals, així com també sobresurt la investigació de Mateos i Núñez (2011), en què s'utilitzen les històries de vida de l'alumnat per aproximar-se a les seves creences, desitjos, valors i actituds. Aquests enfocaments no només enriqueixen la teoria educativa, sinó que també ofereixen perspectives pràctiques per dissenyar polítiques socials i educatives més efectives i inclusives, ja que aborden les experiències i les necessitats reals dels qui formaren part l'engranatge socioeducatiu que es pretén millorar.

3. Resultats

En aquest apartat es presenten els resultats obtinguts a partir de l'entrevista. Per facilitar-ne la lectura i la comprensió, s'ha estructurat la informació en subapartats que aborden els diferents períodes personals, formatius i laborals d'Antoni Colomar.

3.1. La família, l'emigració a Mallorca, la Inclusa i la Misericòrdia (1943-1955)

Antoni Colomar va néixer el 1943 a Sant Carles de Peralta, a Eivissa. Era fill d'Antoni Colomar, un botiguer conegut popularment com *Garrapinyada* per haver introduït aquest producte a l'illa, i d'Eulàlia Marí. Garrapinyada també escrivia estribots i cançons per

fer publicitat del seu producte. Algunes d'aquestes composicions s'han fet famoses gràcies als coneguts grups musicals eivissencs UC i Ressonadors. Son pare tenia 63 anys quan va néixer n'Antoni, i va morir el 1949, a 69 anys, quan el fill tot just n'acabava de fer sis.

Durant els quaranta la major de les Pitiüses era una illa singular i pobra, seu d'aventurers i artistes. Garrapinyada tenia una biografia de cert interès, perquè havia estat guàrdia civil, però havia desertat per la seva ideologia. S'havia casat a Sant Carles amb una al·lota molt més jove que ell i havia protagonitzat un dels primers matrimonis civils durant la Segona República. Era conegut per la seva originalitat i creativitat. Davant la incomprensió de la família de la seva esposa i de l'entorn en general, la parella traslladà el seu domicili a Santa Eulàlia del Riu, on les oportunitats de negoci eren millors i la gent del poble més liberal.

A la mort del pare, la mare, amb el nin Antoni, partí cap a Mallorca per fer de criada d'un militar, que, com que no volia que el nin visqués amb sa mare a ca seva, li prometé cercar-li el millor col·legi intern de Mallorca: «Fou llavors quan m'entraren a la Inclusa. En un primer moment vaig estar al puig des Bous, un casal a Son Roca on els *includers* havíem de residir fins que s'acabàs el nou edifici al carrer del General Riera de Palma, promogut pel president de la Diputació, Don Pedro Salas». Antoni Colomar va viure el procés de canvi de seu de manera molt directa: «Em feia molta il·lusió estrenar el nou edifici, de tant en tant ens hi duïen perquè véssim l'evolució de les obres, hi havia molts obrers vinguts de la Península i duïen un bon ritme, però el dia que ens hi quedà-

rem faltaven molts detalls per acabar, a poc a poc ens hi adaptàrem». N'Antoni s'estigué quatre anys a la Inclusa abans d'ingressar per edat a la Casa de la Misericòrdia.

El gran asil de la Casa de la Misericòrdia acollia nins i nines orfes o amb problemes familiars a partir dels 10 anys, així com homes i dones majors fins es morien. Els nins i nines, separats per murs, tenien la possibilitat de cursar l'escolarització obligatòria. A més, els nins solien aprendre un ofici per tenir una sortida personal estable, mentre que les nines solien encaminar-se a servir a casa de senyors. N'Antoni havia manifestat que aspirava a ser prevere, segurament per l'admiració que sentia pel capellà director de la Inclusa, Don Toni Domenge, i d'ençà que arribà al centre comptà amb el suport d'un intern seminarista i el vistiplau de les monges. Anys després manifestaria que la seva autèntica vocació no era la de capellà, sinó la de director. No tingué privilegis, però s'havia traçat un horitzó vocacional i tenia una meta. Per això mateix guarda un record altament positiu del seu pas per la Casa de la Misericòrdia: tant dels seus mestres (Don Rafel o Don Pedro), com dels zeladors i les religioses que tenien cura del centre.

Colomar no valora el nivell d'èxit de la formació rebuda, però conserva en la memòria sobretot els moments positius, com les sortides a nedar a Can Barbarà o les excursions, i ha integrat clarament el paper de les religioses en tot allò que suposava la creació i el manteniment d'un clima religiós en el centre: «De bon matí una monja ens despertava al crit de "Viva Jesús" i recitava cridant les tres avemaries, i el zelador anava pegant cops de bastó».

Més que l'escolarització, que segurament no era una prioritat en el programa formatiu del centre, Colomar posa en relleu la formació professional dels nins més grans, que passaven el matí aprenent o exercint un ofici. Els grans eren aquells que ja havien acabat el període d'escolarització obligatòria. Alguns treballaven a la impremta, d'altres als tallers de fusteria, llanterneria, ferreria, electricitat o calçat. Aquests tallers, segons Colomar, «eren de gran ajuda per a les feines dels altres centres de beneficència de la Diputació Provincial de les Illes Balears».

Molt pocs podien aspirar a cursar estudis superiors, ni era possible imaginar una altra sortida no vinculada a un ofici, amb l'avantatge de comptar amb una certa formació, gràcies a l'experiència als tallers de producció de la Casa de la Misericòrdia. Només excepcionalment un intern podia considerar la possibilitat de seguir estudiant, llevat que anàs al Seminari, i Colomar trià aquesta oportunitat, una via prevista en una institució controlada per religioses. En aquell moment ja hi havia tres al·lots més que hi cursaven estudis.

3.2. La formació al Seminari Conciliar de Sant Pere (1956-1969)

Els joves de la Misericòrdia que s'incorporaven al Seminari per estudiar Humanitats, primer, i Filosofia i Teologia, després, mantenien com a referència aquesta casa com a residència de les seves vacances. La Casa de la Misericòrdia constituïa la seva família. Antoni Colomar va ser, sobretot, un seminarista actiu, tingué la fortuna de viure un moment espe-

cialment atractiu en el Seminari Conciliar i formà part d'una generació de joves que visqué la formació en el Seminari compatibilitzada amb el procés de canvi que es produïa en la societat: «Una de les tasques que més record és la de president de l'Acadèmia d'Art». En aquesta Acadèmia promogueren un taller de dibuix, pintura i escultura. Ell mateix havia anat a Barcelona, on adquirí models d'escultures de guix i participà activament en els certàmens literaris del seminari de la dècada dels seixanta. Respecte a aquest ambient, manifesta: «Jo crec que al Seminari en aquells anys, pel fet de ser nou i per la fama que tenia a tot Mallorca, s'hi va aplegar lo milloret de cada poble. Pocs acabaren la carrera, però als que passàrem per Son Gibert durant aquells anys ens uneix quelcom especial que ens ha duit a formar l'Associació d'Amics del Seminari, a comunicar-nos a diari a través d'un grup de WhatsApp, i amb alguns a sortir d'excursió cada setmana si el temps hi acompanya».

Antoni Colomar valora del Seminari la vida comunitària, segurament el fet d'haver viscut una de les circumstàncies més vives i enriquidores dels seminaris diocesans, aquella que s'experimentà arran de l'obertura del Concili Vaticà II, un moment de transició de model de Seminari tancat a un d'obert, dinàmic, en el qual els joves seminaristes esdevenien líders i activistes, sobretot perquè entenien la seva missió, incardinats en el món que emergia amb noves dinàmiques. L'esport, el lleure, l'educació, la pastoral entre els joves, els capellans obrers i les missions a Amèrica Llatina o Àfrica esdevenien el principal horitzó de les seves vides. N'Antoni vivia paral·lela-

ment la realitat de la Casa de la Misericòrdia i no es desclassà, tot i que se sabia un «privilegiat», i figurava entre els elegits, entre aquells que es «formaven per ser senyors». Al Seminari aprengueren a liderar. El mes de juny de 1969 rebé l'ordenació sacerdotal a la capella del Seminari Diocesà, amb la qual cosa acabava la seva etapa de formació a Mallorca. Tenia 25 anys i es disposava a volar sol.

3.3. Experiència de formació i d'acció educativa a Barcelona (1969-1975)

Com a conseqüència del seu procés formatiu i en sintonia amb la seva vocació, «tot just ordenat vaig convèncer el bisbe que em deixàs anar a Barcelona per acabar els estudis de Belles Arts que havia començat per lliure des del Seminari. En aquell moment el bisbe era Don Rafael Álvarez Lara i no fou difícil convèncer-lo. Em recomanà al bisbe de Barcelona, per tal d'exercir com a sacerdot i així tenir també un *modus vivendi*». A Barcelona, des del començament s'incorporà a la parròquia de Sant Ramon Nonat, com a vicari del nou rector Mn. Breu, un prevere que de seguida volgué donar a la parròquia de Collblanc un aire nou, amb una opció més compromesa amb les capes populars, majoritàriament immigrants. Antoni es dedicaria a les «ovelles més allunyades de la parròquia, no per portar-les al nostre corral, sinó com a signe de la integració dels nous capellans dins la barriada», mentre el rector liderava la part més reglada del culte, el centre sociocultural i el col·legi, però també als moviments apostòlics i socials, concretament HOAC, JOC, ACO i el

Moviment Veïnal. Colomar s'afilià a la UEC (Unió Excursionista de Collblanc) i durant molt de temps intentà que no l'identificassin amb la parròquia. En descobrir-ho li proposaren ser-ne el consiliari.

Arran d'això va intensificar la seva presència a la barriada i aviat s'adonà que molts de joves no encaixaven en el seu projecte: «A poc a poc em vaig adonar que no a tots els joves de la barriada els agradava l'esport i l'excursionisme, o més ben dit el seu esport era afiliar-se a bandes, passar-se moltes hores als *salones deportivos* i sempre que podien robar motos i fer carreres o motocròs». Eren els inicis de la delinqüència juvenil, «[...] quan encara no s'havia complicat per mor de les drogues. I és així que em vaig decidir a freqüentar una mica aquests salons. La primera vegada em vaig trobar desplaçat i fora de context, el responsable era un vellet i els usuaris molt més joves que jo [...]. En canvi, un dia que hi vaig anar més tard, ja hi vaig trobar joves més grans que em demanaren tabac. Em va semblar que no em costaria relacionar-m'hi, però abans havia de fer un llarg aprenentatge. Aquí vaig començar una nova carrera, res a veure amb el que havia après al Seminari».

La dècada de 1970, al Principat de Catalunya i a Mallorca, començava l'escalada del consum. La crisi de 1973 provocà un augment de marginació i delinqüència juvenil, i deixà en evidència un model de formació social i pastoral pensat per a un altre model de societat: «[...] em vaig adonar que si volia entrar en contacte amb aquells joves em mancaven algunes assignatures que vaig començar a estudiar: la primera era aprendre a jugar

a billar, no podia tornar al *salón* fins que no hi sabés jugar i passàs gust de jugar-hi; la segona, havia d'aprendre a perdre el temps [...]. No record on vaig fer aquest aprenentatge, però supòs que primer al centre parroquial, després a algun bar normal de la barriada... A poc a poc em vaig anar acostant a on m'interessava. Val a dir que no vaig ser mai un campió però qualche vegada guanyava, a més teníem llargues converses i solíem acabar fent una mica de sopar a un bar veí quan *el abuelo* tancava el *salón* [...]. Ben aviat descobriren la meua identitat, i de fet mai me'n vaig amagar ni en vaig fer publicitat»

El rector Mn. Breu li suggerí la conveniència de professionalitzar el seu servei i de treballar com a educador de carrer: «Mn. Breu em presentà a OBINSO, una organització que treballava amb joves delinqüents que sortien de la presó i residien a diferents pisos escampats per Barcelona que gestionava aquesta organització. A partir de la meua experiència volgueren iniciar una tasca semblant a un altre barri de Barcelona. Fou llavors quan vaig mig abandonar els meus estudis de Belles Arts i em vaig dedicar a aprofundir en el que a partir d'ara seria la meua feina i per la qual OBINSO em pagaria un sou. [...] Em vaig matricular al Centre de Formació d'Educadors Especialitzats de Barcelona (CFEEB), que dirigia en Toni Julià, de molt grata memòria. Hi havia professors molt bons, i com que era un requisit que els alumnes treballassin en un sector social, ens reuníem els caps de setmana a un institut d'Esplugues. [...] Es pot dir que en aquest centre vaig entendre la tasca d'educador. Mitjançant estudis de casos i

la supervisió d'incidents crítics en el nostre treball, combinàvem la nostra praxi amb la teoria que ens impartien professors com el psiquiatre Dr. Palet, el psicòleg Isidre Bravo o el sociòleg Raimon Bonald, entre d'altres. Era un ensenyament molt pràctic, es tractava d'un suport per al nostre treball de cada dia. [...] Aquest fou l'inici de la futura Escola d'Educadors Flor de Maig de Barcelona i posteriorment de la nova carrera universitària d'Educador Social». Aquesta formació es completà de manera pràctica a OBIN-SO, on Colomar va poder contrastar l'experiència d'educador amb Pere Cornella, Lluís Ventosa i Joan Wulf.

3.4. El Hogar de la Juventud Almirante Carrero Blanco (1975-1976)

Per indicació de Mn. Toni Domenge, antic director de la Inclusa, ara Casa Provincial de la Infància, la Diputació Provincial de les Balears oferí a Antoni Colomar la direcció del nou Hogar de la Juventud Almirante Carrero Blanco, on es traslladarien els nins i nines de la Misericòrdia. L'aposta era de renovació, tot sabent el procés que Colomar estava fent a Barcelona i allò que representava triar com a alternativa un capellà jove, protagonista d'iniciatives de canvi a la perifèria de Barcelona. La institució contactà amb ell i li confià el projecte. En certa manera, Colomar era considerat com un prevere sorgit de la Diputació, i l'estructura confiava en aquest perfil, tot i el tarannà dels principals representants de la Diputació.

Sor Genoveva Massip, visitadora de les Filles de la Caritat (Mendoza, 2014), havia seleccionat un equip de religioses amb una visió més oberta

i moderna que aquelles que havien treballat a la Casa de la Misericòrdia fins llavors. Per decisió de Colomar mateix, en el nou centre no hi hauria zeladors, sinó educadors. A banda de les religioses de perfil social i obertes al canvi, Colomar formà un equip d'educadors que tindrien cura de la formació dels nins i nines a l'internat en les activitats de lleure i el dia a dia del centre. Durant les hores d'escolarització acudirien a classe, juntament amb els nins i nines de la Casa de la Infància, al col·legi del mateix centre, amb mestres d'escola procedents de la Casa de Misericòrdia i d'altres seleccionats per Colomar.

La posada en funcionament de l'Hogar coincidí també amb el canvi de la presidència de la Diputació. Josep Alcover Llompart, president del 1970 al 1975, havia liderat el model del nou centre. Però el nou tenia un perfil diferent i no va ser fàcil convèncer el nou mandatari de la Diputació Provincial, Fulgenci Coll de San Simón, tot i que Colomar, en qualitat de «director», comptà amb el suport dels diputats membres de la Comissió de Beneficència de la Diputació Joan Tortella Busquets i Gabriel Cafaro Lladó, aquest darrer president de la Comissió. El 22 de juliol es traslladaren els nins i les nines de la Casa de la Misericòrdia al nou centre. Els primers dies foren intensos i difícils. No era fàcil per als nous educadors, amb les resistències dels antics treballadors i religioses que continuaven vinculats al centre a distància. Segons l'entrevistat, els mestres d'escola de la Casa de la Misericòrdia també es resistien a acceptar el projecte, i un d'ells, amic del president, li omplí el cap de calúmnies de tota casta. Al cap

de nou mesos, el president no volgué renovar el contracte a Colomar i l'acomiadà.

3.5. La creació d'OBINSO a Mallorca (1976-1980)

Antoni Colomar aprofità l'acomiadament per crear a Mallorca OBINSO, amb el suport del bisbe Teodor Úbeda, i el vistiplau i la supervisió d'OBINSO de Barcelona. De seguida convertí el seu estudi de pintor en un lloc d'acollida per a joves que arribaven a Mallorca en situació de marginació a «cercar feina» i a vegades a «delinquir». Aviat veié la necessitat de crear un estudi més gran, ateses les petites dimensions del primer. Gràcies a les Germanes de la Caritat, posà en funcionament l'Alberg de la Joventut Óscar Romero al convent que tenien buit a la barriada del Terreno de Palma. D'aquesta manera es disposava d'un «centre d'observació» per tal d'ajudar d'una manera més especialitzada els diferents tipus de joves que hi acudien. Fou així que per als joves amb problemes, però que tenien capacitat de treballar, habilità una residència en un edifici que li donaren les monges del Sagrat Cor a So n'Espanyol. En aquest mateix espai hi varen instal·lar una impremta que, a part de servir com a rodatge de feina a alguns joves, ajudava a mantenir la residència amb els guanys. Per als joves que tenien dificultats per integrar-se en una feina normalitzada i que necessitaven una teràpia més llarga, es va muntar una granja a Esporles, gràcies a la generositat dels propietaris de la finca Es Molí, Eugeni i Carme, la qual disposava d'una gran varietat d'arbres fruiters que combinaren primer amb indiots i després amb conills. D'altra banda,

i per als joves que ja podien dur una vida més estable, es va adequar un pis al centre de Palma que els deixà l'activista social i feminista Maena Juan (Bonnín i Salleras, 2020). Quan tot ja estava en funcionament, Antoni Colomar es casà amb la que fins ara ha estat la seva esposa, Josefina Sintes. Pocs dies després rebia la visita sobtada del director d'OBINSO de Barcelona, també capellà, per comunicar-li la destitució.

3.6. De la Llar de la Joventut a les Llars del Menor (1980-1986)

A partir de 1976, els canvis a Mallorca se succeïren de forma ràpida amb els suports de la nova classe política, l'obertura democràtica i la victòria dels nous corrents pedagògics. Recordem, això no obstant, que l'equip de Fulgenci Coll de San Simón es mantingué a la Diputació des del 1975 fins al 1977. Ben aviat arribaren nous dirigents, amb l'encàrrec de fer la transició institucional i obrir la Diputació al procés autonòmic. En aquest sentit, Jeroni Albertí, Francesc Obrador i altres figures que ja treballaven a l'interior de les institucions de la transició (Consell General Interinsular, sindicats obrers, etc.) varen ser especialment sensibles amb el model educatiu que havia iniciat Antoni Colomar amb els educadors i les religioses vingudes de Barcelona. Fou així com al cap de cinc anys Jeroni Albertí, president del Consell de Mallorca, assabentat del que havia passat, tornà a posar Colomar al capdavant del centre, ara anomenat Llar de la Joventut. Antoni Colomar ja havia madurat el seu projecte i exercí de guia a l'equip d'educadors durant uns quants anys fins que el centre s'anà convertint

en un conjunt de petites llars: «Vaig encarregar la direcció de l'escola a un dels mestres i em vaig dedicar sobretot a l'internat, elaborant amb els educadors el que seria la nostra ruta pedagògica, el PGBEI (Pla General Bàsic de l'Internat). Més endavant férem l'experiència de convertir el centre en una ciutat, amb moneda pròpia, banc, oficina de col·locació, bar, etc. Fou un joc per preparar els interns a integrar-se després com a ciutadans normals a diferents barriades de la ciutat».

Varen ser anys experimentals i d'aprenentatge, de formació i d'experimentació per a tothom. Les Illes Balears vivien moments especialment intensos, amb vagues de fam, socialització de marginats, posada en funcionament de centres d'acollida i primeres passes del nou moviment obrer que emergia de l'hostaleria i la construcció (Aroca, 2018). Així mateix, hi havia evidències de malestar social i es començava a donar visibilitat a situacions que el règim anterior havia mantingut ocultes. La delinqüència, el consum de drogues, la desestructuració familiar i la precarietat laboral de molts afavoriren el paper de les institucions destinades als menors en risc d'exclusió social.

S'havien fet passes significatives, tot i que llavors, sense perspectiva, no s'acabaven de valorar del tot: les nines i els nins s'havien integrat al barri i eren escolaritzats amb altres infants; vivien en un clima de coeducació, i l'equip d'educadors i el col·lectiu de menors es formaven en un ambient de família i de llibertat, tot posant en valor la formació integral dels menors i el compromís i l'exigència de formació dels educadors.

3.7. De FODESMA (Consell de Mallorca, 1987-2003) a la creació de l'Associació FODESBA (2004-2024)

Acabada la reforma de la Llar de la Joventut, Antoni va ser destinat a un espai amb una dedicació més burocràtica i allunyada de l'acció i la intervenció educativa, però ben aviat tornà al que era la seva visió de la feina i creà dins el Consell de Mallorca un organisme de gestió directa: FODESMA.

La proposta estava relacionada amb el problema de l'atur juvenil, i les Escoles taller de l'INEM eren un bon recurs. Des de la seva sensibilitat artística, entenia que calia preservar, rehabilitar i conservar el patrimoni i en aquesta direcció FODESMA va fomentar diferents escoles per ensenyar els joves en atur uns oficis a punt de desaparèixer, com ara marger, mestre d'aixa, treballador forestal, picapedrer restaurador, moliner, etc. Després d'una fase de formació, els joves s'incorporaven a diferents projectes públics d'ocupació del Consell mateix per completar el seu aprenentatge fins que s'emancipaven laboralment. Entre aquests projectes cal remarcar, per la seva visió de futur, la Ruta de Pedra en Sec, consistent en la rehabilitació dels antics camins de la serra de Tramuntana, avui Patrimoni de la Humanitat, per tal de crear un recorregut a peu de més de 300 km. D'altra banda, es rehabilitaren més d'un centenar de molins i altres elements etnològics, així com diferents edificis públics i la majoria de jaciments arqueològics de Mallorca. Colomar mateix reconeix que aquella experiència de quinze anys de durada «em permeteren desenvolupar la meua creativitat, gràcies

als bons col·laboradors que vaig tenir. No vaig pintar quadres, però sí molts de projectes per millorar l'entorn de Mallorca. Me'n vaig anar satisfet quan, com a conseqüència d'un nou canvi polític, tancaren FODESMA i m'acomiadaren novament, aquesta vegada per sempre».

En aquell marc, Antoni Colomar va crear FODESBA, per estendre la seva actuació a l'àmbit autonòmic: «Primer em vaig oferir al Consell d'Eivissa per dur a terme a les Pitiüses una feina semblant a la desenvolupada a Mallorca, però encara n'esper resposta. Amb el Consell de Menorca, presentarem un projecte europeu molt ambiciós, però no fou aprovat. Vaig intentar treballar amb entitats privades de caire social de les Balears, però sempre els faltava pressupost. Fou llavors quan vaig decidir enfocar l'actuació de FODESBA cap al tercer món i em vaig registrar com una ONG de desenvolupament. Al llarg de vint anys hem duit a terme al Perú projectes de cooperació, subvencionats per l'Ajuntament de Palma i el Govern de les Illes Balears».

4. Conclusions

Les històries de vida ens aporten dades substancials per entendre la realitat, especialment perquè ens aproximem a experiències i a trajectòries que enriqueixen allò que les evidències més convencionals no aconsegueixen explicar. Amb les entrevistes, la memòria personal i els records, és possible reconstruir aquella part de la realitat que no sempre és visible a la superfície. Allò que mou la història generalment es fa a les profunditats, de la mateixa manera que hi ha temà-

tiques que només s'entenen a partir de recorreguts que no sempre avancen en línia recta. Aquest és el cas d'Antoni Colomar Marí com a referent del compromís social de l'educador o de l'educador compromès, amb una dilatada trajectòria, el recorregut del qual s'explica vist en perspectiva holística, com una vida construïda sobre continuïtats i innovacions.

El cas concret d'Antoni Colomar ens acompanya a visitar les institucions públiques d'assistència social a Mallorca durant la darrera etapa del franquisme, i ens aproxima als primers educadors especialitzats que aspiraven a renovar unes estructures educatives que havien restat obsoletes i que, a més, compartiren inquietuds socials i compromisos amb tota una societat que aspirava a transformar-se des de les seves arrels. L'experiència de Colomar al Seminari de Mallorca, a la Universitat de Barcelona i al barri de Collblanc (a la perifèria urbana de Barcelona) és essencial per entendre alguns dels grans canvis que s'engegaren a la Diputació Provincial i al Consell de Mallorca durant la transició democràtica i l'inici de l'Autonomia (Ballester, 2024).

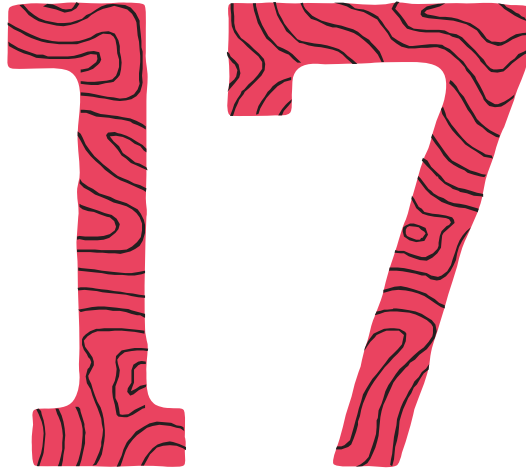
Per concloure, i tornant a l'objectiu principal d'aquest esbós biogràfic i professional, cal destacar que tant els records que Colomar està posant per escrit com l'entrevista mantinguda amb el protagonista posen en relleu la necessitat de recuperar els testimonis dels pioners de l'educació social a les Illes Balears. Aprofundint en allò que ha representat la seva experiència, ben aviat hom s'adona de com en el diàleg creixen el respecte i el reconeixement a aquella generació que trencà amb un model educatiu autoritari

i ple de clarobscur. Però també com es fonamenta l'admiració cap a uns individus que plantaren cara i feren de la utopia educativa el principal horitzó de la seva vida professional i, fins i tot, personal. Colomar va ser un «profeta» incomprès pels poders locals i per una classe dirigent que, malauradament, continua sent dominant a les Illes Balears. Allò que ha anat semblant ha donat molt de fruit, com tants i tants de personatges de la història que han fet coses importants però no sempre espectaculars ni gaire vistoses.

Actualment, Antoni Colomar viu en una casa de camp al municipi mallorquí de Costitx, juntament amb la seva esposa i les seves filles, Tonina i Lúdia. Li desitjam una bona jubilació laboral i social.

Referències bibliogràfiques

- AROCA MOHEDANO, M. (2018). *Sindicatos y turismo de masas en las Islas Baleares. Del franquismo a la democracia*. Edicions Documenta Balear.
- BALLESTER, LL. (2024). Història dels serveis socials en el marc de les polítiques de drets socials. Les Illes Balears i Espanya. *Educació i Història: revista d'història de l'educació*, (44), 97-121.
- BOLÍVAR, A. (2016). Las historias de vida y construcción de identidades profesionales. Dins Abrahão, M. H., Frison, L., i Barreiro, C. (Eds.). *Nova Aventura (Auto)Biográfica* (pp. 251-287). EdiPUCRS.
- BONNÍN, M., i SALLERAS, M. (2020). *Maena Juan Marquès, una dona de coratge: de Can Ribas a Mar Sis*. Leonard Muntaner Editor.
- CARIDE, J. A. (2024). La educación social como construcción histórica, pedagógica y social (1975-2000). *Educació i història: Revista d'història de l'educació*, (44), 13-43.
- DÍAZ, L., TORRUCO, U., MARTÍNEZ, M., i VARELA, M. (2013). La entrevista, recurso flexible y dinámico. *Investigación en Educación Médica*, 7(2), 162-167.
- BOLÍVAR, A. (2016). Las historias de vida y construcción de identidades profesionales. Dins Abrahão, M. H., Frison, L., i Barreiro, C. (Eds.). *Nova Aventura (Auto)Biográfica* (pp. 251-287). EdiPUCRS.
- MATEOS, T., i NUÑEZ, L. (2011). Narrativa y educación: indagar la experiencia escolar a través de los relatos. *Teoría de la Educación*, 23(2), 111-128.
- MENDOZA, R. (2014). *Sor Genoveva Massip, una trayectoria de amor y Servicio*. La Milagrosa.
- RUIZ, J. (1976). El método histórico en la investigación histórica de la Educación. *Revista Española de Pedagogía*, 6, 449-475.
- SÁNCHEZ-VALVERDE, C. (2011). Toni Julià i Bosch, educador y maestro de educadores (sociales). *RES. Revista Educación Social*, 12, 1-19.

**Percepcions i demandes
en educació sexual: estudi
qualitatiu entre la població
jove adulta a Mallorca**

FRANCESCA M. REBASSA XAMENA

Francesca M. Rebassa Xamena

Llucmajor, 1997. Professional amb formació com a tècnica d'animació sociocultural, graduada en Pedagogia per la UIB i màster en Ciències de la Sexologia per la UAL. Amb una destacada experiència com a dinamitzadora en centres juvenils i com a directora de programes educatius infantils i juvenils en el temps lliure, actualment col·labora amb l'empresa Temps Lliure Projectes Socioeducatius i Esportius. El seu interès se centra en la investigació i l'educació, especialment a promoure l'autoconeixement i la salut mental entre els i les joves.

Resum

Aquest estudi qualitatiu fet a Mallorca mostra que la població jove adulta percep que l'educació sexual rebuda ha estat superficial i insatisfactòria, amb una falta de profunditat en temes crucials com gènere, violència sexual i relacions saludables. La variabilitat en els entorns familiars i socials influeix en el seu desenvolupament sexual, i encara que internet ofereix informació, també exposa a desinformació. Els participants demanen una educació inclusiva que respecti la diversitat sexual i de gènere, i que abasti aspectes com el plaer, el consentiment i la diversitat de pràctiques sexuals. Proposen integrar millor l'educació sexual en el currículum escolar i oferir recursos educatius també a adults.

Paraules clau: Educació sexual integral / Programes educatius / Joventut adulta / Mallorca i sexualitat

Resumen

Este estudio cualitativo hecho en Mallorca muestra que la población joven adulta percibe que la educación sexual recibida ha sido superficial e insatisfactoria, con una falta de profundidad en temas cruciales como género, violencia sexual y relaciones saludables. La variabilidad en los entornos familiares y sociales influye en su desarrollo sexual y, aunque internet ofrece información, también expone a desinformación. Los participantes solicitan una educación inclusiva que respete la diversidad sexual y de género, y que abarque aspectos como el placer, el consentimiento y la diversidad de prácticas sexuales. Proponen integrar mejor la educación sexual en el currículo escolar y ofrecer recursos educativos también a adultos.

Palabras clave: Educación sexual integral / Programas educativos / Juventud adulta / Mallorca y sexualidad

1. Contextualització i fonamentació teòrica

L'educació sexual és un component fonamental en el desenvolupament integral de les persones, tant des d'una perspectiva científica com social. La sexualitat influeix profundament en la salut física i emocional, així com en la qualitat de vida dels individus. Reis i Soriano (2023) destaquen la rellevància de comprendre i educar sobre la sexualitat per promoure el benestar general.

Definir la sexualitat és complexa a causa de la diversitat d'enfocaments i de perspectives. UN Women i UNICEF (2018) la descriuen com una dimensió central de l'ésser humà que abasta aspectes físics, emocionals, socials, psicològics, espirituals, culturals, ètics i polítics. Aquesta visió integradora ressalta la connexió entre ment i cos, essencial per a l'enteniment de la sexualitat humana (Reis i Soriano, 2023).

Arce Cambroner (2021) subratlla que la sexualitat interactua amb totes les dimensions de la vida i que l'afectivitat és crucial per a la salut sexual i reproductiva. Hernández, Camila i Moya (2022) consideren la sexualitat com una construcció social influenciada per factors culturals, genètics i socials, que varia segons el context sociohistòric.

La sexologia, definida per Pedreira i Tajahuerce (2020), estudia la sexualitat humana des de perspectives fisiològiques, emocionals i socials. La salut sexual, segons l'OMS (2019), és un component essencial del benestar general, que requereix una actitud positiva i respectuosa cap a la sexualitat i les relacions íntimes. Arce Cambroner (2021) defineix la salut sexual com un estat de benestar físic, emo-

cional, mental i social en relació amb la sexualitat, destacant la importància de l'educació sexual integral (ESI).

L'ESI és fonamental per a la salut sexual i el benestar a llarg termini. Ordoñez *et al.* (2017) emfatitzen la importància que té durant la joventut, i Pedreira i Tajahuerce (2020) subratllen que una educació sexual adequada fomenta la llibertat sexual i construeix programes basats en responsabilitat, igualtat i diversitat. UN Women i UNICEF (2018) defineixen l'ESI com un procés educatiu integral que inclou aspectes cognitius, emocionals, físics i socials de la sexualitat.

Hernández, Camila i Moya (2022) presenten diversos models d'educació sexual, des del moralista fins al de desenvolupament i benestar, adaptats al context cultural i social. UN Women i UNICEF (2018) identifiquen elements clau per a una ESI efectiva, com la precisió científica, l'adaptació al desenvolupament, la igualtat de gènere i la rellevància cultural.

Lucas Matheu (2018) introdueix la sexologia comunitària, enfocada a promoure la salut sexual i el benestar en la comunitat mitjançant programes d'educació sexual, promoció de la salut sexual i reproductiva, formació de parells, assessorament i suport comunitari. Aquesta branca de la sexologia aborda les necessitats específiques de diferents grups comunitaris, i fomenta la participació i la corresponsabilitat en la promoció de la salut sexual.

1.1. Anàlisi mundial de l'educació i drets sexuals

En l'àmbit mundial, diverses declaracions destaquen la importància dels drets sexuals i reproductius, i els

consideren fonamentals per a la dignitat i el benestar de totes les persones. Entre aquestes hi ha la Declaració de l'Associació Mundial per a la Salut Sexual (WAS, 2014) i la Carta de Drets Sexuals i Reproductius de les Dones (Hurtado Carrillo, 2018).

Els estudis internacionals revelen avanços i desafiaments en la implementació de programes d'educació sexual integral, destacant la necessitat d'enfocaments holístics i adaptats a contextos específics (Laimeiras-Fernández *et al.*, 2021; Arcs-Romero i Calvillo, 2023).

Laimeiras-Fernández *et al.* (2021) varen analitzar l'efectivitat d'intervencions educatives en salut sexual i reproductiva entre adolescents de països desenvolupats, i destaquen la diversitat d'enfocaments com programes escolars, digitals i d'aprenentatge combinat. No obstant això, malgrat els avanços en el coneixement sobre mètodes anticonceptius i infeccions de transmissió sexual, aquests programes sovint descuren aspectes essencials com el plaer, el desig i les relacions saludables, de manera que en resten limitats els impactes positius.

Paral·lelament, Arcs-Romero i Calvillo (2023) varen explorar la salut sexual i el benestar psicològic en dones, i varen trobar que condicions mèdiques com malalties cardíques i càncers poden afectar negativament la satisfacció sexual i relacional. Aquest estudi ressalta la importància d'integrar la salut mental en les polítiques i programes de salut sexual femenina.

Quant a la prevenció de l'embaràs adolescent, Sanz-Martos *et al.* (2018, 2023) varen assenyalar l'ambigüitat en els resultats de programes educatius, els quals augmenten el

coneixement i milloren les actituds cap a l'anticoncepció, però no sempre aconseguen reduir les taxes d'embaràs de manera consistent. Gálvez (2022) suggereix que la formació inicial dels educadors sobre diversitat de gènere i orientació sexual pot promoure una educació inclusiva i respectuosa, mentre que Martínez *et al.* (2018) remarquen el paper decisiu de la família, especialment de la mare, en la transmissió de valors i límits relacionats amb la sexualitat. A més, s'ha assenyalat la coexistència de diversos enfocaments en l'educació sexual, com el model biogràfic i professional, el de riscos i el d'abstinència (Castro *et al.*, 2019).

La percepció dels adolescents sobre les ITS i la falta de coneixement fora del VIH varen ser investigades per Ventura-Miranda *et al.* (2023), que remarcaren la necessitat de millorar l'educació sexual per fomentar pràctiques sexuals saludables. Miller i Auchus (2019) emfatitzen la comprensió del funcionament del cos humà i les hormones per entendre la sexualitat humana. Aveñado Arana (2009) va explorar com les normes socials i la percepció del plaer influeixen en la masturbació masculina, mentre que Oliveira, Ramos i Herrera (2021) varen identificar factors socials associats amb les disfuncions sexuals.

Altres estudis han abordat la influència dels mitjans de comunicació i la publicitat en les conductes sexuals dels adolescents (Martínez *et al.*, 2018), així com la importància del diàleg sobre la sexualitat per millorar la percepció i la comunicació sexual (Hainaut, Montemurro i Guillin, 2021).

L'ús de tecnologies per millorar el comportament sexual segur ha estat

investigat per Widman *et al.* (2018) i Bacchus *et al.* (2019), que destaquen tant les oportunitats com els riscos associats a l'accés a informació sexual a través d'internet. Zhang *et al.* (2022) varen trobar que internet facilita l'aprenentatge sobre identitats sexuals diverses i proporciona un espai segur per a l'exploració i l'expressió de la identitat sexual. No obstant això, Arab i Díaz (2015) adverteixen del risc d'informació errònia en aquestes plataformes.

L'impacte negatiu de la pornografia no consensuada i el sèxting sota pressió va ser abordat per Wachs *et al.* (2021), mentre que Flores Troche (2004) va investigar els problemes d'autoestima en adolescents víctimes de violació sexual. Shibuya *et al.* (2023) varen analitzar les barreres culturals i religioses en la implementació de l'ESI en contextos predominantment cristians a Àfrica.

En termes teòrics i conceptuals, aquests estudis subratllen la interconnexió entre la salut física, mental i social en la sexualitat humana, i la necessitat de programes educatius que abordin aquestes dimensions de manera integrada. No obstant això, persisteixen deficiències significatives en la literatura internacional, com la falta d'enfocaments holístics i d'estudis longitudinals.

Aquesta anàlisi global de recerques ressalta la importància d'avançar en la comprensió i la pràctica de l'educació sexual integral, i d'identificar tant els assoliments aconseguits com les àrees crítiques que requereixen més atenció i desenvolupament continu. Les bretxes significatives entre les declaracions internacionals sobre drets sexuals i la implementació efec-

tiva d'aquestes subratllen la necessitat de promoure societats més justes, inclusives i saludables.

1.2. Anàlisi de l'educació sexual a Espanya

La legislació espanyola proporciona un marc sòlid per a l'educació sexual, ja que garanteix drets individuals i promou la igualtat d'oportunitats. La Constitució espanyola de 1978, el Codi penal i lleis específiques com la Llei orgànica d'educació i la Llei de salut sexual i reproductiva, asseguren el dret a rebre educació sexual integral i respectuosa (Govern d'Espanya, 2010).

A Espanya, l'educació sexual s'enfronta a diversos desafiaments. Segons Pedreira i Tajahuerce (2020), la implementació de l'educació sexual és limitada i manca d'homogeneïtat en l'àmbit nacional. Encara que algunes comunitats autònomes han desenvolupat programes, els resultats són insatisfactoris, fet que suggereix la necessitat d'una intervenció més integral i universal. Faus-Bertomeu (2021) destaca discrepàncies significatives quant a pràctiques sexuals i comportaments anticonceptius entre homes i dones, i la baixa utilització de mètodes anticonceptius en les primeres relacions sexuals constata la urgència de millorar l'educació sexual.

Perales, González i Martínez (2019) varen trobar diferències en els nivells d'autoestima segons el sexe, ja que les nines en presentaven nivells més baixos. A més, el rendiment acadèmic es relaciona positivament amb l'autoestima. El Ministeri de Sanitat, Consum i Benestar Social (2018) emfatitza la necessitat d'abordar els determi-

nants socials, culturals, econòmics i de gènere en la promoció de la salut sexual a Espanya.

Fernández-Ruiz *et al.* (2023) varen investigar les actituds de les joves espanyoles cap a la violència sexual i la pornografia, i varen trobar una discordança entre el rebuig de la violència i el paper submís de les dones en la pornografia convencional. Això suggereix la necessitat d'integrar l'educació sexual sobre violència de gènere en el sistema educatiu.

El panorama actual de l'educació sexual a Espanya revela la falta d'uniformitat en els programes educatius i una dependència excessiva de fonts d'informació no formals per part dels joves. Kuric *et al.* (2023) posen l'atenció en la persistència de problemes com les ITS entre els joves adults. A escala internacional, s'identifica la necessitat d'estudis longitudinals sobre l'impacte de l'ESI en la salut mental i el benestar social, així com recerques sobre la diversitat sexual i de gènere.

1.3. Anàlisi de l'educació sexual integral a les Illes Balears

A les Illes Balears, l'ESI es concep com un procés educatiu continu que abasta aspectes cognitius, psicològics, físics i socials de la sexualitat humana (Govern de les Illes Balears, s. d.). Un estudi recent sobre la sexualitat post-Covid a Mallorca (Mulet, 2022) mostra que els adolescents utilitzen aplicacions de cites que fomenten relacions més sexuals i menys emocionals. El 90 % dels participants sol·licita una millor educació sexual de qualitat en escoles i entre adults.

Malgrat els principis sòlids de l'ESI a les Illes Balears, l'estudi de Mulet

(2022) destaca la bretxa entre la teoria i la pràctica, i posa èmfasi en la necessitat de millorar l'educació sexual i de promoure una cultura de respecte i comprensió entorn de la sexualitat.

Aquesta recerca es justifica per la necessitat d'abordar les deficiències identificades en la implementació de l'ESI a les Illes Balears, i evidencia la importància de millorar la qualitat i l'abast de l'educació sexual per afrontar la desinformació i promoure pràctiques sexuals saludables.

2. Objectius i metodologia

Aquest estudi té com a objectiu principal conèixer la percepció de les persones joves adultes residents a Mallorca sobre la qualitat de l'educació sexual rebuda, amb la finalitat d'avaluar l'efectivitat i l'abast dels programes educatius existents. Per aconseguir aquest objectiu general, es plantegen els objectius específics següents:

- a) Examinar les actituds de les persones joves cap a la sexualitat.
- b) Detectar les demandes específiques de la població d'estudi en relació amb la sexualitat.
- c) Identificar àrees específiques en les quals la població jove adulta consideri que es necessita més atenció i educació sexual.
- d) Analitzar la percepció de la qualitat dels programes d'educació sexual rebuts per les persones joves adultes.

L'estudi va adoptar un disseny qualitatiu descriptiu, fonamentat en la comprensió profunda de les experiències, les percepcions i les ne-

cessitats de la població jove adulta a Mallorca respecte a l'educació sexual. Aquest enfocament va permetre explorar com cada individu construeix la seva pròpia realitat sexual a partir de la seva perspectiva i experiència (Urbina, 2020). Segons Sneegeas (2020), la metodologia qualitativa és cabdal per capturar les complexitats de les percepcions sobre la sexualitat.

La mostra va estar composta per 20 persones joves adultes (18-31 anys) residents a Mallorca, seleccionades per representar diverses perspectives i experiències en educació sexual. Aquest rang d'edat es considera bàsic per elaborar estudis d'aquest tipus a causa de l'exploració de la identitat personal i professional, la independència social i la formació de relacions significatives (Tanner i Arnett, 2018).

Es varen dur a terme quatre grups focals entre el 8 de maig i l'1 d'abril de 2024, amb una durada total de 5 hores i 56 minuts. Aquestes sessions varen ser gravades per assegurar la precisió en la captura de dades i facilitar una anàlisi detallada posterior (Conejero, 2020).

Per a l'anàlisi de dades, es va utilitzar el mètode d'anàlisi temàtica segons Braun i Clarke (2006). Aquest enfocament va permetre identificar i reportar patrons significatius en les experiències i les percepcions de les persones participants, i va assegurar la validesa i la fiabilitat de les troballes (Braun i Clarke, 2006).

L'estudi va complir els principis ètics de la Declaració d'Hèlsinki i l'informe Belmont (1979), en garantir el consentiment informat, la confidencialitat de la informació i el respecte pels participants. El Comitè d'Ètica i Investigació del Departament d'Infermeria, Fisioteràpia i Medicina de

la Universitat d'Almeria va aprovar el protocol de l'estudi i va assegurar el compliment de totes les normatives ètiques pertinents (Belmont Report, 1979; WMA, 2013).

Per certificar la qualitat i la confiança dels resultats, es varen aplicar els criteris de rigor de Guba i Lincoln (1981), incloent-hi la credibilitat, la transferibilitat, la dependència i la triangulació dels resultats. Aquests criteris garanteixen que les troballes obtingudes siguin vàlides i de confiança, i a més són aplicables en diferents contextos (Guba i Lincoln, 1981; Harley i Cornelissen, 2020).

3. Anàlisi de dades i resultats

L'anàlisi de dades va ensenyar cinc temes principals relacionats amb les experiències, les expectatives i les necessitats dels participants joves adults a Mallorca respecte a l'educació sexual rebuda.

A continuació, es presenta un resum detallat de cadascun d'aquests temes identificats a partir dels grups focals.

Tema 1. Educació sexual rebuda als centres educatius

Subtema 1. Aspectes organitzacionals de l'educació sexual

Les persones participants varen expressar que la majoria havia rebut educació sexual als centres educatius només una vegada, la qual cosa va generar un notable descontent. Es percep una falta de continuïtat en l'ensenyament de l'educació sexual, amb un únic esdeveniment formatiu durant l'educació secundària. Per exemple, una participant va recordar: «Només varen venir

una vegada. A l'escola no en vàrem tornar a xerrar mai més» (GF3).

Subtema 2. Contingut formatiu

Els temes més recurrents als tallers d'educació sexual varen ser les ITS, els mètodes anticonceptius i els em-

barassos no desitjats. Només una persona va afirmar que havia treballat el consentiment sexual. Una participant va comentar: «Els riscos de les pràctiques en el sexe, les ITS, els embarassos no desitjats... Aquests varen ser els temes tractats als tallers» (GF4).

Taula 1. Anàlisi de dades: temes i subtemes

TEMA	SUBTEMA
1. Educació sexual rebuda als centres educatius	1.1. Aspectes organitzacionals de l'educació sexual <ul style="list-style-type: none"> • Freqüència única / absència • Xerrades • Incomoditat dels instructors i les instructores
	1.2. Contingut formatiu <ul style="list-style-type: none"> • Mètodes anticonceptius • ITS • Embaràs no desitjat
	1.3. Percepcions i valoració dels tallers d'educació sexual <ul style="list-style-type: none"> • Tabú i falta de discussió oberta • Contingut bàsic i superficial • Crítica a l'heteronormativitat • Enfocament negatiu, riscos, i basat en la por, la alerta o l'abstinència
2. Entorns socials i contextuals en el tractament de la sexualitat	2.1. Perspectives sobre el tractament de la sexualitat a la llar <ul style="list-style-type: none"> • Tabú i discussió limitada • Mètodes anticonceptius, ITS i embaràs no desitjat • Enfocament negatiu i basat en la por
	2.2. Perspectives sobre el tractament de la sexualitat amb les amistats. <ul style="list-style-type: none"> • Discussió oberta sobre sexualitat • Enfocament positiu i basat en el plaer • Basat en les experiències
3. Influència d'internet, xarxes socials i pornografia en la difusió d'una sexualitat saludable	3.1. Impacte positiu d'internet i de les xarxes socials en la sexualitat <ul style="list-style-type: none"> • Recerca informació • TikTok, Instagram i Youtube
	3.2. Desafiament de l'era digital en l'educació sexual <ul style="list-style-type: none"> • Faules entorn de la sexualitat • Estereotips de gènere • OnlyFans • Compartir contingut sexual sense consentiment
	3.3. Impacte i percepcions sobre la pornografia <ul style="list-style-type: none"> • Pornografia comercial o <i>streaming</i> • Pornografia ètica o feminista

continua

TEMA	SUBTEMA
4. Anàlisi de les necessitats conceptuals en relació amb la sexualitat	4.1. Anatomia i funcions del cos <ul style="list-style-type: none"> • Anatomia sexual • Coneixement corporal • Menstruació
	4.2. Salut sexual i reproductiva <ul style="list-style-type: none"> • Embaràs i avortament • Confusió i dilemes morals
	4.3. Orientacions sexuals i relacions <ul style="list-style-type: none"> • Comentaris negatius i crítiques cap a la sexualitat i les relacions • Interès a conèixer diferents tipus de relacions sexuals • Pressió sexual i rols de gènere en les relacions • Comunicació assertiva
	4.4. Autoestima i consentiment <ul style="list-style-type: none"> • Visió negativa pròpia i sobre la seva sexualitat • Experiències de violació o abusos sexuals • Pressió social i l'impacte que té en el rendiment sexual • Comunicació i autoconeixement per establir límits personals
	4.5. Acte sexual i plaer <ul style="list-style-type: none"> • Ampliació de la definició de sexe • Exploració del plaer més enllà de la penetració • Influència de la pornografia en les expectatives i les pràctiques sexuals • Disfuncions sexuals
5. Recursos i serveis necessaris per promoure l'educació sexual	5.1. Demanda d'educació sexual integral <ul style="list-style-type: none"> • Educació sexual de qualitat als centres educatius
	5.2. Arribant a la població adulta <ul style="list-style-type: none"> • Centres juvenils • Punts d'informació en llocs públics • Cultura • Implicació política • Espai multifuncional • Tallers i activitats pràctics • Sessions individualitzades

Font: Elaboració pròpia

Subtema 3. Percepcions i valoracions dels tallers d'educació sexual

Les persones participants varen explicar que els tallers emfatitzaven predominantment els riscos i les conseqüències negatives associades a l'activitat sexual. Aquesta aproximació va generar

una percepció generalitzada de por, negativa i temerosa cap a la sexualitat, de manera que promovia l'abstinència com la millor forma de prevenció. Per exemple, una participant va comentar: «Em varen dir que la abstinència era la millor manera de no quedar-me emba-

rassada ni contreure malalties. Després em feia por tot el que estava relacionat amb la sexualitat» (GF4).

A més, varen percebre la informació impartida com a insuficient, poc adequada, superficial i heteronormativa, sense abordar la diversitat i la complexitat de la sexualitat humana. Una participant va assenyalar: «En el meu cas tot estava enfocat a relacions de parella heteronormativa. No t'expliquen que hi ha més maneres i que són vàlides» (GF3).

D'altra banda, varen compartir que l'educació sexual i la discussió sobre sexualitat es percebien com a temes tabús en el context educatiu. Va haver-hi una sensació d'incomoditat i una percepció que parlar sobre aquests temes era socialment inapropiat. Un participant va dir: «El tema de la reproducció és molt tabú... A les classes s'intenta xerrar-ne el mínim» (GF1).

Tema 2. Entorns socials i contextuals en el tractament de la sexualitat

Subtema 1. Perspectives sobre el tractament de la sexualitat a la llar

S'observa una àmplia gamma d'enfocaments familiars cap a l'educació sexual. Alguns participants vivien en un ambient familiar obert i educatiu en què es discutia la sexualitat sense tabús, la qual cosa facilitava una comunicació fluida i positiva. Com expressa una participant: «A ca meva, xerram molt de sexe, la veritat. N'he xerrat amb la meva mare i el meu pare» (GF2). No obstant això, uns altres varen reportar que la sexualitat continua sent un tema tabú a les seves llars, amb discussions limitades o cap informació proporcionada. Per exem-

ple, una participant va dir: «A ca meva era supertabú i no he sentit mai la comoditat per expressar dubtes» (GF4).

La mare va ser esmentada amb freqüència com la principal figura de suport i de font d'informació sobre la sexualitat. Es va destacar el seu paper en la facilitació de converses obertes i en la provisió d'orientació pràctica i emocional.

Es varen discutir diversos temes com mètodes anticonceptius, ITS, consentiment sexual, autoestima, anatomia sexual, orientació sexual i dinàmiques saludables en les relacions. No obstant això, la qualitat i la profunditat d'aquestes discussions varen variar significativament entre les llars.

En general, la majoria de les persones participants varen valorar les discussions sobre sexualitat a la llar des d'una perspectiva negativa o limitada, amb sentiments de por, culpa o incomoditat en algunes circumstàncies. Com, per exemple, el següent comentari d'una de les participants: «Quan era petita em varen dir que no em podia masturbar, que això era dolent i que les nines no ho feien. Això va calar molt en mi. No vaig tornar a masturbar-me fins que vaig tenir 21 anys» (GF1). D'altra banda, algunes varen experimentar una educació sexual positiva centrada en el plaer i el benestar emocional. Com el cas d'aquesta participant: «Sempre m'han dit que el més important és gaudir i sempre ho he vist de forma positiva i plaent» (GF3).

Subtema 2. Perspectives sobre el tractament de la sexualitat amb les amistats

Les amistats varen ser identificades com un entorn segur i obert per discutir la sexualitat. Els i les partici-

pants varen destacar la importància d'aquestes converses sinceres i lliures de tabús, en què es comparteixen experiències personals i es proporciona suport emocional. Per exemple: «Sempre ens ho contam entre les amigues, sense tabús» (GF2).

Es va observar que les dinàmiques de comunicació sobre la sexualitat poden diferir entre homes i dones. Alguns homes varen indicar dificultats per parlar obertament sobre aquests temes, sovint a causa d'estigmes socials o actituds menys constructives en els seus grups d'amics, per la influència de la pornografia. Com va comentar un participant: «No puc xerrar de sexe amb els meus amics, perquè sempre acaba sortint alguna barbaritat» (GF2).

Els temes tractats inclouen mètodes anticonceptius, autoestima, consentiment sexual, dinàmiques de relacions saludables i experiències personals. Aquestes discussions varen ajudar a desmitificar la sexualitat i varen promoure una visió més positiva i saludable d'aquesta. Com expressa una participant: «Ens sentim lliures de xerrar-ho amb naturalitat i des dels aspectes positius del plaer» (GF4).

Tema 3. Influència d'internet, de les xarxes socials i de la pornografia en la difusió d'una sexualitat saludable

Subtema 1. Impacte positiu d'internet i de les xarxes socials en la sexualitat

Les persones participants varen destacar que internet i les xarxes socials són eines fonamentals per a l'educació sexual. Una participant va expressar: «Des de sempre he cercat la informació sobre sexualitat per

internet i m'ha ajudat molt per comprendre'm» (GF4). Aquesta accessibilitat permet que les persones explorin i comprenguin millor les seves identitats sexuals. Diverses plataformes varen ser esmentades, com TikTok, YouTube i Instagram. Per exemple, una participant va assenyalar: «A través d'Instagram, en pàgines com Platano-Melon, cerc molta informació».

A més, els i les participants varen subratllar la importància d'aquestes plataformes per a l'educació sobre temes com el consentiment i la violència de gènere. Una participant va comentar: «Tots els moviments, com el Mee Too a Amèrica i el No i Punt d'aquí, de Mallorca, varen començar a omplir les xarxes de missatges que parlaven del consentiment. Fins a aquell moment no sabia el que era» (GF4). Aquest tipus d'educació accessible ha tingut un impacte positiu significatiu en la comprensió de la sexualitat i les relacions saludables.

Subtema 2. Desafiaments de l'era digital en l'educació sexual

No obstant això, les persones participants també varen identificar diversos desafiaments. La propagació de faules i estereotips de gènere va ser un tema recurrent. Una participant va compartir el següent: «M'han sortit vídeos en TikTok en què xavals expliquen com han de ser les dones de bé: calladetes, amb estudis, que facin les tasques domèstiques» (GF4). Aquestes representacions poden distorsionar la percepció de la sexualitat i perpetuar estereotips nocius.

El fenomen de OnlyFans també va emergir com una preocupació. Un participant va esmentar: «Per Twitter em surten un munt de perfils d'Only-

Fans, que vindrien a ser perfils porno, gent que s'obre un canal per comercialitzar amb el seu cos» (GF1). A més, la facilitat amb la qual es pot compartir contingut sexual sense consentiment va ser assenyalada com un problema significatiu. Una participant va relatar: «A mi em va passar que varen enviar una foto meva, tret sense el meu permís, i tot el meu institut la tenia» (GF3).

Per mitigar aquests riscos, els i les participants varen emfatitzar la necessitat de regular l'accés a internet i garantir que les persones cerquin informació en fonts de confiança. Una participant va suggerir: «És necessari no fer cas de tot el que ens surt. S'ha de cercar en comptes fiables darrere les quals sàpigues que hi ha estudis i gent amb experiència» (GF1).

Subtema 3. Impactes i percepcions sobre la pornografia

La pornografia en línia, encara que fàcilment accessible, va ser vista críticament per les persones participants. No la consideren una font vàlida d'educació sexual. Una participant va afirmar: «Aquest tipus de pornografia educa, però de manera molt negativa» (GF4). Les representacions d'incests i de violacions en la pornografia convencional varen ser especialment criticades. Un participant va expressar: «Jo crec que la pornografia et mostra que l'home té el dret a fer el que vulgui a la dona i en molts de casos es mostren violacions o abusos» (GF1).

D'altra banda, algunes participants varen reconèixer el potencial educatiu de la pornografia ètica o feminista. Una participant va comentar: «La pornografia feminista pot ser una manera d'educar» (GF4). No obstant això, també varen comentar que aquest tipus

de pornografia sol ser menys accessible perquè és de pagament i difícil de trobar. Una participant va dir: «No sabia on veure pornografia feminista» (GF1)

Tema 4. Anàlisi de les necessitats conceptuals en relació amb la sexualitat

Subtema 1. Anatomia i funcions del cos

Hi ha diferències notables en com homes i dones varen aprendre sobre els seus cossos i els varen descobrir. Els homes varen esmentar la masturbació com el seu principal mètode autodidacta i solitari per conèixer el seu cos: «Amb la masturbació durant molts d'anys, després ja amb parella» (GF1). En canvi, les dones varen assenyalar que el seu descobriment corporal va estar lligat a les seves primeres experiències sexuals amb una parella i que la majoria evitava l'autoexploració per sentiments de culpa: «Follant directament, no volia tocar-me, em feia por, vergonya, no sabia què fer» (GF1).

A més, les persones participants varen expressar un desig considerable de rebre més informació sobre anatomia corporal i zones erògenes, i varen destacar la insuficiència de l'educació sexual rebuda. També varen subratllar la importància d'entendre millor la menstruació, tant per part de dones com per part d'homes, per millorar la vida quotidiana i la salut.

Subtema 2. Salut sexual i reproductiva

Els i les participants van expressar un fort desig d'obtenir més informació sobre els diversos mètodes anti-

conceptius disponibles, incloent-hi les funcions i els efectes secundaris. A més, varen posar de manifest la necessitat d'una millor educació sobre ITS i la importància d'eliminar el sentiment de culpa i de proporcionar informació clara sobre com fer proves i actuar en cas d'infecció.

També varen indicar la necessitat d'aprendre sobre l'embaràs, incloent-hi què fer en cas d'embaràs no planejat, i sobre l'avortament, abordant tant els aspectes biològics com psicològics. A més, comentaren la falta d'informació en educació conservadora.

Subtema 3. Orientacions sexuals i relacions

La informació sobre orientació sexual i diversitat de gènere els va arribar principalment a través de comentaris negatius o acudits homòfobs, la qual cosa va crear estigmes. No obstant això, alguns n'havien tingut coneixement a través d'experiències pròximes, la qual cosa els va ajudar a entendre millor les orientacions sexuals.

Varen expressar un clar interès de rebre informació més completa i diversa sobre orientacions sexuals i identitat de gènere. Quant a les relacions, en varen aprendre principalment a través de la imitació de models familiars i experiències personals negatives, la qual cosa sovint va resultar en relacions tòxiques o insatisfactòries.

A més, varen esmentar la pressió social i els rols de gènere com a factors que afecten significativament les relacions. Varen mostrar interès a explorar diferents tipus de relacions més enllà de la monogàmia tradicional i varen posar en relleu la necessitat d'habilitats de comunicació assertiva

per millorar la qualitat de les seves relacions.

Subtema 4. Autoestima i consentiment

Les persones participants varen esmentar la dificultat per formar connexions íntimes i acceptar-se a causa de la baixa autoestima, sovint relacionada amb traumes passats d'abús sexual: «Varen abusar de jo, la meua autoestima és nul·la» (GF1). Aquesta baixa autoestima afecta negativament el rendiment sexual, i els porta a sentir-se cohibits durant les interaccions sexuals i a utilitzar l'alcohol i altres substàncies per contrarestar-ho: «Quan he de follar apag el llum, vaig alerta amb les postures perquè no em sent còmoda amb el meu físic» (GF3) i «Em sent molt més còmoda quan estic borratxa o fumada» (GF1).

Destacaren la importància d'aprendre sobre el consentiment a través d'experiències tant positives com negatives, i subratllaren la comunicació oberta com a primordial per establir límits i expressar desitjos en trobades sexuals. Les pressions socials també influeixen en les decisions relacionades amb el consentiment sexual i compliquen la capacitat per navegar en les relacions sexuals amb confiança.

Subtema 5. Acte sexual i plaer

Els i les participants varen expressar la necessitat d'ampliar la definició de sexe més enllà de la penetració, incloent-hi els preliminars i altres formes d'intimitat física i emocional. Varen comentar la falta d'assessorament adequat sobre les diverses formes d'intimitat sexual més enllà del que es veu en la pornografia, la qual cosa havia afectat les seves experiències.

A més, varen remarcar la importància d'explorar diferents formes de plaer sexual, incloent-hi l'ús de joguetes sexuals i altres pràctiques. Varen expressar interès a normalitzar aquestes converses per ampliar-ne la comprensió i gaudir del plaer sexual. També varen esmentar pors i inquietuds relacionades amb les fantasies sexuals i la necessitat de rebre més informació sobre aquest tema: «Els pensaments intrusius o les fantasies, no sé com afrontar-los» (GF4).

Finalment, varen emfatitzar la importància d'aprendre a donar i rebre plaer de manera mútuament satisfactòria en les relacions íntimes, i varen esmentar diversos problemes sexuals que afecten el seu benestar, com la falta de desig sexual, dolor durant les relacions sexuals i disfunció erèctil. Varen manifestar la necessitat de comptar amb estratègies i eines per manejar aquests problemes sexuals i millorar el seu benestar.

Tema 5. Recursos i serveis necessaris per promoure l'educació sexual: un enfocament integral

Subtema 1. Demanda d'educació sexual integral

Els i les participants posaren èmfasi en la importància d'incorporar l'educació sexual de manera integral dins el currículum escolar. Consideren que l'educació sexual a les escoles és fonamental per proporcionar informació precisa i útil a les noves generacions i superar les limitacions que han experimentat al llarg de les seves vides. Per a ells i elles, és essencial abordar aquest problema des de l'arrel, començant des de l'edat primerenca. A més, suggereixen que

l'educació sexual s'imparteixi de manera pràctica i dinàmica, en tallers freqüents i variats, o fins i tot com una assignatura obligatòria.

Subtema 2. Arribant a la població adulta

Per arribar efectivament a la població adulta, els i les participants proposen la implementació de punts d'informació mòbils en espais com festes i mercats. Aquest mètode no tan sols facilita l'accés a recursos, com ara preservatius, sinó que també permet el lliurament d'informació educativa directa en entorns socials informals. També destaquen la importància dels centres juvenils com a entorns ideals per a la formació contínua i l'orientació en temes de sexualitat. Consideren que aquests espais poden facilitar l'aprenentatge interactiu mitjançant xerrades i tallers educatius.

A més, ressalten la influència cultural com una eina poderosa per a l'educació sexual. El teatre, les pel·lícules, l'art i la música poden desmitificar tabús i fomentar converses obertes sobre sexualitat i relacions. Així mateix, les obres literàries i artístiques que promouen la reflexió crítica sobre temes sexuals són vistes com a recursos valuosos.

D'altra banda, assenyalen la necessitat d'implicació política i financera per sustentar programes d'educació sexual efectius i sostenibles. Consideren imprescindible el finançament públic i el suport institucional continu per assegurar la disponibilitat de recursos i la implementació de programes educatius.

Finalment, suggereixen la creació d'un espai multifuncional especialitzat en sexualitat on s'ofereixin tallers i

sessions individualitzades. Aquest espai ha de promoure un ambient segur i còmode per mantenir discussions obertes i proporcionar suport individualitzat, utilitzant mètodes inclusivament per a la participació i l'aprenentatge pràctic.

4. Conclusions i discussió

4.1. Discussió dels resultats amb altres autors i autores

L'estudi posa de manifest una notable falta de continuïtat i profunditat en l'educació sexual als centres escolars, amb la majoria dels participants rebent educació sexual només una vegada. Aquest enfocament limitat contrasta amb la importància d'una educació integral i contínua per promoure una sexualitat saludable i abordar la diversitat sexual de manera inclusiva (Golfard i Lieberman, 2020).

La formació rebuda es va centrar en ITS, mètodes anticonceptius i embarassos no desitjats, amb l'omissió d'aspectes elementals com gènere, violència i habilitats per mantenir relacions segures. Aquesta falta d'enfocament holístic subratlla la necessitat d'una educació que empoderi els individus en la presa de decisions informades i saludables sobre la seva sexualitat (Hernández, Camila i Moya, 2022).

A la llar, l'educació sexual varia significativament, amb les mares actuant com a principals fonts d'orientació. No obstant això, hi ha desafiaments com sentiments de culpa i por associats a l'exploració sexual (Hainaut, Montemurro i Guillin, 2021).

Les amistats són primordials en la formació de percepcions i comporta-

ments sexuals, ja que proporcionen un espai segur per compartir experiències. No obstant això, persisteixen barreres significatives en entorns masculins heterosexuales, en què el prejudici pot obstaculitzar el suport en l'exploració sexual (UN Women i UNICEF, 2018).

Internet i les xarxes socials tenen un paper fonamental en l'accés a la informació sexual, atès que faciliten l'aprenentatge sobre identitats sexuals diverses i promouen comportaments sexuals segurs (Widman *et al.*, 2018). No obstant això, també presenten desafiaments, com la propagació de desinformació i d'estereotips de gènere (Wachs *et al.*, 2021).

La pornografia convencional és criticada per distorsionar percepcions sobre relacions sexuals, mentre que la pornografia ètica o feminista és vista com una eina educativa que desafia estereotips i promou el consentiment (Zhang *et al.*, 2022).

Les necessitats conceptuals en relació amb la sexualitat inclouen la comprensió del cos, l'acceptació de la diversitat corporal i la informació sobre mètodes anticonceptius, ITS i embarassos. A més, hi ha una demanda d'educació sobre orientació sexual i diversitat de gènere per reduir estigmes i millorar-ne la comprensió (Gálvez, 2022).

Els i les participants també destaquen la importància d'explorar diferents dinàmiques relacionals i desenvolupar habilitats de comunicació assertiva, així com la necessitat d'ampliar la definició de sexe més enllà de la penetració (Oliveira, Ramos i Herrera, 2021).

Finalment, es recomana la integració de l'educació sexual en el currículum escolar; la implementació de

tallers i activitats interactives, i la creació d'espais especialitzats en sexualitat, amb finançament públic i polítiques sostenibles per assegurar-ne l'eficàcia i la continuïtat (Perales, González i Martínez, 2019).

4.2. Limitacions de l'estudi

1. Equitat en la mostra respecte al gènere

En aquest estudi, la mostra va estar composta per 14 dones i 6 homes. Per a futures recerques, seria important abordar l'educació sexual amb una perspectiva de gènere més equitativa. Això permetria comprendre millor com difereixen les percepcions i les necessitats entre homes, dones i altres identitats de gènere, i així garantir que els programes educatius siguin inclusius i efectius per a tots els grups.

2. Recerca quantitativa i generalització de les troballes

L'estudi es va centrar en una població específica de joves adults a Mallorca, utilitzant un enfocament principalment qualitatiu. Seria valuós fer recerques quantitatives que confirmen les troballes i permetin explorar noves perspectives. A més, replicar l'estudi en altres regions o contextos culturals podria treure a la llum variacions significatives en la percepció de l'educació sexual i enriquir l'entendiment d'aquestes diferències a diverses àrees d'Espanya.

3. Estudi d'eines i tipus d'aprenentatge, i avaluació a llarg termini de l'efectivitat dels programes educatius

Per millorar l'efectivitat dels programes educatius, és rellevant investigar més sobre les eines i el tipus d'aprenentatge més eficaços en el context de l'educació sexual. Avaluat mètodes didàctics innovadors, com tallers interactius i activitats educatives basades en la cultura, podria influir positivament en l'aprenentatge i la comprensió dels temes sexuals. A més, és essencial dissenyar estudis longitudinals o experimentals per mesurar l'impacte a llarg termini d'aquests programes en la percepció i el comportament sexual dels joves.

4.3. Conclusions finals

Els i les participants expressen una sensació generalitzada d'insuficiència en l'educació sexual proporcionada pels centres escolars de Mallorca. Han assenyalat una manca de continuïtat, diversitat i profunditat en els continguts educatius, la qual cosa els ha creat percepcions de formació inadequada i descontentament. A més, la falta de continuïtat en la presentació dels temes és una preocupació destacada, ja que molts de participants han rebut educació sexual només una vegada, formació que no és suficient per desenvolupar una comprensió completa i saludable de la sexualitat.

La manera en què la sexualitat es tracta en els entorns familiars i socials té un paper fonamental en la formació de les percepcions i els comportaments sexuals. Hi ha una gran variabilitat en aquest aspecte: algunes llars faciliten un diàleg obert i educatiu, especialment sota la guia materna, mentre que d'altres encara consideren la sexualitat com un tema tabú. A més, els entorns d'amistat també són

crucials per proporcionar un espai segur per discutir temes sexuals, tot i que s'enfronten a desafiaments com estigmes i expectatives socials, especialment entre els homes.

Les xarxes socials i internet tenen un funció molt important en l'educació sexual actual, ja que faciliten l'accés a informació diversa i promouen un aprenentatge autodirigit sobre identitat sexual i pràctiques saludables. Malgrat els beneficis educatius significatius, també plantegen desafiaments, com la difusió de falsedats, la propagació de contingut íntim sense consentiment i l'impacte negatiu de la pornografia convencional en les percepcions sexuals. La pornografia ètica i feminista sorgeix com una alternativa prometedora per promoure el consentiment explícit i desafiar els estereotips de gènere en l'educació sexual en línia.

L'anàlisi de les necessitats conceptuals en relació amb la sexualitat revela diverses preocupacions clau entre els participants. Destaquen la importància de comprendre l'anatomia i les funcions del cos, així com la necessitat d'educació sobre mètodes anticonceptius i malalties de transmissió sexual. També expressen una clara demanda d'informació inclusiva sobre orientació sexual i diversitat de gènere, i remarquen la importància de polítiques educatives que desafiiïn estigmes i promoguin el respecte cap a les identitats diverses. Altres àrees crítiques inclouen l'autoestima, el consentiment i l'exploració de diverses formes de plaer sexual, ressaltant la necessitat de mètodes didàctics dinàmics i accessibles per abordar aquests temes efectivament.

Les estratègies proposades pels participants destaquen la necessitat

d'implementar enfocaments innovadors i accessibles per abordar l'educació sexual en la població adulta. Aquestes inclouen des de la instal·lació de punts d'informació en llocs freqüentats, com festes i mercats, fins a l'ús d'espais culturals, com teatres i música, per obrir converses sobre sexualitat. A més, posen èmfasi en el suport polític i financer per garantir la sostenibilitat dels programes educatius, així com la creació d'espais especialitzats que ofereixin tallers personalitzats i altres activitats de suport.

En conclusió, aquest estudi mostra preocupacions significatives i demandes entorn de l'educació sexual a Mallorca. Destaca la percepció generalitzada d'insuficiència i de falta de continuïtat en els continguts educatius proporcionats pels centres escolars. Subratlla la necessitat urgent d'un enfocament més integral i continu des d'una edat primerenca, així com la influència crucial dels entorns familiars, socials i digitals en la formació de percepcions i comportaments sexuals. Les estratègies proposades reflecteixen la importància d'una educació sexual inclusiva, respectuosa i efectiva que promogui el coneixement, el respecte i l'autonomia sexual, i que abordin les diverses necessitats d'identitat sexual i de gènere de la població a Mallorca.

Referències bibliogràfiques

- ARAB, L. E., I DÍAZ, G. A. (2015). Impacto de las redes sociales e internet en la adolescencia: aspectos positivos y negativos. *Revista Médica Clínica Las Condes*, 26(1), 7-13.

- <https://doi.org/10.1016/j.rm-clc.2014.12.001>
- ARCE CAMBRONERO, P. (2021). *Agenciamiento y empoderamiento afectivo-sexual en adolescentes madres del cantón de Alajuelita: un abordaje desde la promoción de la salud*. Tesis doctoral. Departament de MIDE: Universitat de Costa Rica. <https://repo.sibdi.ucr.ac.cr/handle/123456789/18239>
 - BACCHUS, L., REISS, K., CHURCH, K., COLOMBINI, M., PEARSON, E., NAVED, R., SMITH, C., ANDERSEN, K., I FREE, C. (2019). Uso de la tecnología digital para la salud sexual y reproductiva: ¿Están los programas considerando adecuadamente el riesgo? *Salud Global: Ciencia y Práctica*, 7, 507-514. <https://doi.org/10.9745/GHSP-D-19-00239>
 - BRAUN, V., I CLARKE, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
 - CASTRO-SANDOVAL, G., CARRASCO-PORTIÑO, M., SOLAR-BUSTOS, F., CATRIEN-CARRILLO, M., GARCÉS-GONZÁLEZ, C., I MARTICORENA-GUAJARDO, C. (2019). Impacto de las políticas de educación sexual en la salud sexual y reproductiva adolescente en el sur de Chile, período 2010-2017. *Revista Chilena de Obstetricia y Ginecología*, 84(1), 28-40. <http://dx.doi.org/10.4067/S0717-75262019000100028>
 - CONEJERO, J. C. (2020). Una aproximación a la investigación cualitativa. *Neumología Pediátrica*, 15(1), 242-244. <https://doi.org/10.51451/np.v15i1.57>
 - CONSTITUCIÓ ESPANYOLA (1978). BOE núm. 311, de 29 de diciembre de 1978, p. 29313-29424. <https://doi.org/10.2307/jj.13286086.3>
 - FAUS-BERTOMEU, A. (2021). Salud, sexo y comportamiento sexual: la esperanza de vida sexual activa. *Gaceta Sanitaria*, 35(1), 28-34. <https://doi.org/j.gaceta.2019.07.012>
 - FERNÁNDEZ-RUIZ, M., LÓPEZ-ENTRAMBASAGUAS, O. M., MARTÍNEZ-LINARES, J. M., I GRANERO-MOLINA, J. (2023). Young Women's Attitudes and Concerns Regarding Pornography and Their Sexual Experiences: A Qualitative Approach. *Healthcare*, 11(21), 2877. <https://doi.org/10.3390/healthcare11212877>
 - FLORES TROCHE, V. (2004). *Repercusión de la violación sexual en la autoestima en mujeres adolescentes. Trabajo realizado en las defensorías de la niñez y adolescencia de la ciudad de La Paz*. Tesis doctoral. Departament de MIDE: Universitat Major de San Andrés. <http://repositorio.umsa.bo/xmlui/handle/123456789/33673>
 - GÁLVEZ, A. J. (2022). Propuesta de Investigación-Acción para concientizar sobre la diversidad de género y orientación sexual en educación superior. *DIM: Didáctica, Innovación y Multimedia*, (40). <https://>

- raco.cat/index.php/DIM/article/view/402729
- GOIB. (s. d.). *Principis per a l'educació integral en sexualitat*. Govern de les Illes Balears. Recuperat: 29 de maig de 2024, de <https://www.caib.es/sites/salutsexual/ca/portada-86341/>
 - GUBA, E. G., i LINCOLN, Y. S. (1981). *Effective evaluation: Improving the usefulness of evaluation results through responsive and naturalistic approaches*. Jossey-Bass.
 - HARLEY, B., i CORNELISSEN, J. (2020). ¿Rigor con o sin plantillas? La búsqueda del rigor metodológico en la investigación cualitativa. *Métodos de Investigación Organizacional*, 25, 239-261. <https://doi.org/10.1177/1094428120937786>
 - HERNÁNDEZ, U., CAMILA, L., i MOYA GUZMÁN, L. F. (2022). Efectos psicológicos de la implementación de la educación sexual integral en instituciones educativas públicas. <http://repositoriodspace.unipamplona.edu.co/jspui/handle/20.500.12744/4890>
 - HURTADO CARRILLO, L. A. (2018). Carta de derechos sexuales y reproductivos de las mujeres. *Revista CONAMED*, 23(2), 88-93.
 - KURIC, S., SANMARTÍN, A., BALLESTEROS, J. C., i GÓMEZ MIGUEL, A. (2023). Barómetro Juventud, Salud y Bienestar 2023. Madrid: Centro Reina Sofía de Fad Juventud.
 - DOI: 10.52810.5281/zenodo.8170910
 - Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal (1995). BOE núm. 281, de 24 de noviembre de 1995, 33987-34058. BOE-A-1995-25444.
 - Ley Orgánica 1/1996, de 15 de enero, de Protección Jurídica del Menor, de modificación parcial del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil (1996). BOE núm. 15, de 17 de enero de 1996, 1225-1238. BOE-A-1996-1069.
 - Ley Orgánica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación (2006). BOE núm. 106, de 4 de mayo de 2006, 17158-17207. BOE-A-2006-7899.
 - Ley Orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para la Igualdad Efectiva de Mujeres y Hombres (2007). BOE núm. 71, de 23 de marzo de 2007, 12611-12645. BOE-A-2007-6115.
 - Ley Orgánica 2/2010, de 3 de marzo, de Salud Sexual y Reproductiva y de la Interrupción Voluntaria del Embarazo (2010). BOE núm. 55, de 4 de marzo de 2010, 21001-21014. BOE-A-2010-3514.
 - MARTÍNEZ, N. G. M., ESPINOSA, M. L. I., LANDGRAVE, G. C., i RUIZ, E. J. C. (2018). La sexualidad en adolescentes desde la teoría de las representaciones sociales. *Psicología y Salud*, 28(1), 15-24. <https://doi.org/10.25009/pys.v28i1.2545>
 - MILLER, W., i AUCHUS, R. (2019). La «vía trasera» de la síntesis de an-

- drógenos en el desarrollo sexual masculino humano. *Biología PLoS*, 17. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3000198>
- MULET, A. J. (2022). Estudio de Sexología: Sexualidad post-COVID en Palma de Mallorca (Illes Balears) 2021/2022. *Revista Electrónica de Portales Médicos*, XVII(20). <https://www.revista-portales-medicos.com/revista-medica/estudio-de-sexologia-sexualidad-post-covid-en-palma-de-mallorca-illes-balears-2021-2022/#more-69326>
 - ORDOÑEZ SÁNCHEZ, J., REAL COTTO, J., GALLARDO LEÓN, J., ALVARADO FRANCO, H., I ROBY ARIAS, A. (2017). Conocimientos sobre salud sexual y su relación con el comportamiento sexual en estudiantes universitarios. *Anales de la Facultad de Medicina*, 78(4), 419. UNMSM. Facultad de Medicina. <https://doi.org/10.15381/anales.v78i4.14264>
 - ORGANIZACIÓN MUNDIAL DE LA SALUD. (2019). *Salud sexual*. https://www.who.int/es/health-topics/sexual-health#tab=tab_1
 - PEDREIRA, J. L., I TAJAHUERCE, I. (2020). La educación sexual en España: propuestas para asegurar el acceso. *Laboratorio de Alternativas*, 205.
 - PERALES, R. G., GONZÁLEZ, I. C., I MARTÍNEZ, A. C. (2019). Alta capacidad y género: la autoestima como factor influyente en las diferencias entre sexos entre sexos. *Contextos Educativos. Revista de Educación*, (24), 77-93. <https://doi.org/10.18172/con.3934>
 - REYES FIGUEROA, Y. I., I SORIANO PITA, L. F. (2023). *La educación integral y la sexualidad* (Bachelor's thesis, La Libertad: Universidad Estatal Península de Santa Elena, 2023). <https://repositorio.edu.ec/handle/46000/10176>
 - SANZ-MARTOS, S., LÓPEZ-MEDINA, I. M., ÁLVAREZ-GARCÍA, C., I ÁLVAREZ-NIETO, C. (2018). Effectiveness of educational interventions for the prevention of pregnancy in adolescents. *Atencion Primaria*, 51(7), 424-434. DOI: 10.1016/j.aprim.2018.04.003
 - SANZ-MARTOS, S., LÓPEZ-MEDINA, I. M., ÁLVAREZ-GARCÍA, C., ORTEGA-DONAIRE, L., I ALVAREZ-NIETO, C. (2023). Predictor variables of contraceptive method use in young people: A systematic review. *Atencion Primaria*, 56(4). <https://doi.org/102773-102773>
 - SHIBUYA, F., ESTRADA, C. A., SARI, D. P., TAKEUCHI, R., SASAKI, H., WARNAINI, C., ... I KOBAYASHI, J. (2023). Teachers' conflicts in implementing comprehensive sexuality education: a qualitative systematic review and meta-synthesis. *Tropical Medicine and Health*, 51(1), 18. <https://doi.org/10.1186/s41182-023-00508-w>
 - SNEEGAS, G. (2020). Argumentos a favor de la metodología Q crítica. *El Geógrafo Profesional*, 72, 78-87. <https://doi.org/10.1080/0033012.2019.1598271>

- SVC (2019). *Encuesta nacional sobre sexualidad y anticoncepción entre los jóvenes españoles*. Sociedad Vasca de Contracepción. <https://www.svcontracepcion.es/encuesta-nacional-sobre-sexualidad-y-anticoncepcion-entre-los-jovenes-espanoles/>
- TANNER, J. L., I ARNETT, J. J. (2018). «The Emergence of 'Emerging Adulthood': A New Stage in the Life Course between Adolescence and Young Adulthood». *Dins Handbook of Life Course Health Development* (pp. 55-71). Springer, Cham. ISBN: 9781315753058
- TAQUETTE, S., I SOUZA, L. (2022). Dilemas éticos en la investigación cualitativa: una revisión crítica de la literatura. *Revista Internacional de Métodos Cualitativos*, 21. <https://doi.org/10.1177/16094069221078731>
- UN WOMEN I UNICEF. (2018). *Orientaciones técnicas internacionales sobre educación en sexualidad: un enfoque basado en la evidencia*. Unesco Publishing. ISBN:978-92-3-300092-6.
- URBINA, E. C. (2020). Investigación cualitativa. *Applied Sciences in Dentistry*, 1(3).
- VENTURA-MIRANDA, M. I., ALCARAZ-CÓRDOBA, A., ALCARAZ-CÓRDOBA, T., MOLINA-TORRES, G., FERNANDEZ-MEDINA, I. M., I RUÍZ-FERNÁNDEZ, M. D. (2023). Adolescents' perceptions of sexuality: a qualitative study. *Healthcare*, 11(20), 2757. MDPI. <https://doi.org/10.3390/healthcare11202757>
- WACHS, S., WRIGHT, M., GÁMEZ-GUADIX, M., I DÖRING, N. (2021). ¿Cómo se relaciona el sexting consensuado, no consensuado y presionado con la depresión y la autolesión? Los efectos moderadores de las variables demográficas. *Revista Internacional de Investigación Ambiental y Salud Pública*, 18. <https://doi.org/10.3390/ijer-ph18052597>
- WAS (2014). WAS Declaration on Sexual Rights. *World Health Organization*.
- WAS (2014). Declaration on Sexual Rights. World Association for Sexual Health (WAS) (worldsexualhealth.net)
- WAS (2019). WAS Declaration on Sexual Pleasure. *World Health Organization*.
- Declaration on Sexual Pleasure. World Association For Sexual Health (WAS) (worldsexualhealth.net)
- WAS (2023). WAS Antalya Turkiye Congress Declaration on Sexual Justice. *World Health Organization*.
- WAS Declaration on Sexual Justice | World Association For Sexual Health (WAS) (worldsexualhealth.net)
- WIDMAN, L., NESI, J., KAMKE, K., CHOUKAS-BRADLEY, S., I STEWART, J. (2018). Intervenciones basadas en tecnología para reducir las infecciones de transmisión sexual y

- los embarazos no deseados entre los jóvenes. *Revista de Salud del Adolescente: publicación oficial de la Sociedad de Medicina del Adolescente*, 62(6), 651-660. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2018.02.007>
- World Medical Association (WMA), (2013). World Medical Association Declaration of Helsinki: Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects. *The Journal of the American College of Dentists*, 81(3), 14-18. <https://doi.org/10.1001/jama.2013.281053>
 - ZHANG, A., REYNOLDS, N., HUANG, C., TAN, S., YANG, G., I YAN, J. (2022). El proceso de desarrollo de la identidad gay contemporánea en China: la influencia del uso de Internet. *Fronteras en Salud Pública*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.954674>

18

**Joves mallorquines
d'ascendència marroquí:
islamisme (i,o) feminisme;
reproducció o ruptura?**

ALEJANDRO MIQUEL NOVAJRA

Alejandro Miquel Novajra

Llicenciat en Sociologia i doctor en Antropologia Social (UCM). Actualment, és professor titular d'universitat d'Antropologia al Departament de Filosofia i Treball Social de la UIB. Membre del Màster de Cognició i Evolució Humana, del Doctorat de Cognició i Evolució Humana i del grup d'investigació del projecte REPRODUCE. Els seus àmbits de docència i recerca són els següents: antropologia i societats contemporànies; antropologia urbana; llenguatge, comunicació i discursos socials; identitat, identificacions i construcció social de l'altre; migració, refugi, estrangeritat, ciutadania i fronterització; antropologia del treball, i antropologia de la salut. Ha impartit docència en Educació Social (Sociologia i Antropologia Social, 2002-2012). Col·labora en l'estudi sobre abandonament i fracàs en els estudis postobligatoris dels fills i filles d'immigrants marroquins a Mallorca (Conselleria d'Educació del Govern de les Illes Balears i Consolat del Regne de Marroc a les Balears). Interessos actuals: anàlisi crítica del discurs; producció i reproducció; l'espai del cos, l'espai social material i el ciberespai; transhumanisme i intel·ligència artificial; antropologia del treball, i joventut, migració i educació.

Resum

La comunitat marroquina és una de les més assentades a Mallorca. Les dones, i particularment les joves nascudes o plenament socialitzades a l'espai migratori, representen cada cop una proporció més elevada d'aquesta població. Els seus referents i l'entorn cultural semblen implicar espais diferencials segons el gènere d'adscripció derivats de l'origen familiar i la seva relativa reproducció en la nova instal·lació: la manera d'estar a l'espai públic (actituds, vestimenta i tocats, i les aparents reproduccions de papers subordinats) podria ser resultat en part de l'orientalisme (Saïd, 1985, 1989; Miquel, 2023), la construcció de l'altre/a sense relació amb el que l'altre/a veritablement sigui o es pensi; en part resultat de pressions internes de la comunitat marroquina o, finalment, de la decisió reactiva-identitària de les joves mateixes. En un estudi sobre fracàs i abandonament escolar en l'ensenyament postobligatori de les al·lotes i els al·lots d'origen marroquí s'està trobant una clara preeminència i èxit de les joves en comparació amb els joves i, en cert sentit, la població general. En aquest escrit s'esbossen algunes idees per entendre el punt de partida viscut o de referència de les dones del grup d'orientació al Marroc: com conviuen amb el que semblaria inicialment integrisme i la lluita per l'autonomia; si hi ha reproducció o ruptura, o si es necessitarien altres perspectives per entendre el procés.

Paraules clau: Dona jove / Dona marroquina / Migració / Mecanismes de reproducció / Reproducció social i cultural / Sistemes de ruptura i empoderament

Resumen

La comunidad marroquí es una de las más asentadas en Mallorca. Las mujeres, y particularmente las jóvenes nacidas o plenamente socializadas en el espacio migratorio, representan cada vez una mayor proporción de esta población. Sus referentes y el entorno cultural parecen implicar espacios diferenciales según el género de adscripción derivados del origen familiar y su relativa reproducción en la nueva instalación: la forma de estar en el espacio público (actitudes, vestimenta y tocados; las aparentes reproducciones de papeles subordinados) podría ser resultado en parte del orientalismo (Saïd; 1985; 1989.; Miquel, A.: 2023: 195-210), la construcción del otro u otra sin relación con lo que el otro u otra verdaderamente sea o piense; en parte resultado de presiones internas de la comunidad marroquí o, finalmente, de la decisión reactiva-identitaria de las propias jóvenes. En un estudio sobre fracaso y abandono escolar en la enseñanza posobligatoria de las chicas y chicos de origen marroquí se está encontrando una clara preeminencia y éxito de las jóvenes en comparación con los jóvenes y, en cierto sentido, la población general. En este escrito se esbozan algunas ideas para entender el punto de partida vivido o de referencia de las mujeres del grupo de orientación en Marruecos: cómo conviven lo que parecería inicialmente integrismo y la lucha por la autonomía; si hay reproducción o ruptura, o si se necesitarían otras perspectivas para entender el proceso.

Palabras clave: Mujer joven / Mujer marroquí / Migración / Mecanismos de reproducción / Reproducción social y cultural / Sistemas de ruptura y empoderamiento

1. Introducció: hijabs, qualche khimar, un xador. El mocador i el vel no són la persona

Una o dues vegades al mes, des de l'octubre del 2023, es convoca a Palma una manifestació o una concentració de suport a Palestina. El mes de maig aquest moviment es concretava en una acampada a la UIB. En unes i altres expressions polítiques públiques, al costat de roba reconeixible com a *occidental*, de pírcings, cabells tintats de colors o algunes crestes, hijabs i altres tocats evidencien la presència i la participació activa de dones d'alguna manera vinculades a l'islam. Per immediata –i fins a un cert punt previsible– associació a la procedència més freqüent, magribines. L'altre vel, el de la mirada articulada en estereotips i prejudicis, potser fa que l'observador o l'observadora identifiquin tan ràpidament tocats amb consciència i identitat absolutes, la qual cosa mira d'explicar per què, atès que «la causa era seva», les marroquines eren allà.

No obstant això, una mirada més intensa i analítica ens aportaria dades prou interessants. Primer, el percentatge d'al·lots coetanis i amb similar descripció de procedència participant en aquestes demostracions públiques i obertament polítiques és molt menor, si més no gairebé inexistent. Segon, la interacció amb altres participants, el protagonisme expressiu i les declaracions –cal afegir l'escolta a la mirada– mostren un grau alt de decisió personal i fonamentada. Tercer, aquestes mateixes persones les podem trobar en altres àmbits de debat, discussió i participació no només vinculats al (suposat) món araboislàmic. Quart, moltes d'aquestes joves són professionals

ben formades, estudien batxillerat o a la universitat i tenen currículums brillants. Cinquè, són tan mallorquines de fet –i cada vegada més de dret pel naixement o la nacionalització espanyola adquirida– com qualsevol altra.

Són persones autònomes, actives, amb historicitats i projectes rics i diversos; però l'antic *orientalisme* (Saïd, 1990, 2001; Miquel, 2024), el fet de construir l'altre, no com és, sinó com volem (o volen que vulguem) que sigui, fa que l'esguard, fins i tot contra la pròpia intenció i els convenciments, vegi més el tocat que «la tocada».

La descripció i els comentaris expressionistes poden encapçalar, presentar, però no són suficients per sustentar, el propòsit de la totalitat d'aquest article: introduir algunes reflexions provisionals respecte al procés reproductiu o rupturista de les dones joves immigrants i de segona generació d'origen marroquí dins l'espai d'instal·lació migratòria, o, potser, de cercada substitució d'aquesta expressió per la *d'espai de vida*. Vegeu que els termes definitoris s'han mantingut amb la funció discriminatòria amb què han estat encunyats i la intenció directa –i sovint potser inconscient– d'enquadrar part dels seus llocs vitals. Quan es fa servir la denominació *immigrants*, i no *immigrades*, aquestes no acaben de ser considerades coveïnes. La denominació *segona generació* suposa una definició per la procedència i la historicitat dels pares, i no per les seves pròpies, ja que sovint són mallorquines com una altra al·lota qualsevol. No obstant això, en aquest article, com que la recerca està justament ara en marxa, ens restringirem a analitzar i descriure alguns dels elements de referència que trobam en

les generacions prèvies, o els primers anys de les que estudiem, al Marroc, i que, en qualsevol cas, presumim que intervenen en el procés que volem treballar.

El treball que es presenta està format per un conjunt d'observacions i de primeres idees sobre les joves mallorquines d'ascendència marroquina i la seva relació amb tres mons: el dels ascendents, el de *segona generació* i el que desitgen. A més, aborda les aparents paradoxes entre allò esperat i allò trobat.

L'àmbit d'investigació del qual s'extreuen aquestes reflexions és un estudi (actualment en procés) sobre el grau d'abandonament o de continuïtat de l'educació postobligatòria a la comunitat d'origen i/o de referència marroquina a Mallorca. Atès que la recerca actualment està en procés, en aquest treball se sistematitzen les observacions i les anàlisis dels discursos i les narracions de les situacions i els problemes immediats. Les propostes i les afirmacions contingudes en aquest article neixen de la revisió d'altres estudis i treballs duits a terme per l'autor de l'article, però confirmades a partir de la informació obtinguda en el treball de camp qualitatiu i les dades quantitatives primàries (elaborades dins l'estudi) i secundàries (obtingudes *ex ante*).

2. Marc metodològic i àmbits d'aplicació de la recerca

La metodologia aplicada en aquesta recerca parteix del paradigma bourdieuià de l'estructuralisme constructivista i, molt centralment, del concepte d'*habitus*. Sintèticament i de manera només aproximada: la

gent se socialitza dins el marc on neix, on creix, de manera que incorpora una visió i un concepte del món estructurat mitjançant els quals veu i interpreta el món en què viu. Per tant, reproduïx aquest univers de significació, però, alhora, circula per altres marcs relacionals, de forma que canvia, transforma i incorpora noves visions i discursos propis d'aquests nous camps; en conseqüència, també muta l'*habitus*. Pràcticament, la recerca aplica una epistemologia –la construcció de l'objecte d'estudi–, una teoria del mètode, uns mètodes i unes tècniques segons la proposta d'un deixeble de Bourdieu mateix, Jesús Ibáñez, mitjançant el paradigma complex de la investigació social. Es tracta d'una proposta brillant que pretén trencar amb la divisió clàssica entre quantitatiu i qualitatiu (la dualitat no s'aplica a la metodologia, tot i que, per lògica, es manté a les tècniques concretes), i que proposa substituir aquesta dualitat per un marc complexiu de LA PERSPECTIVA DISTRIBUTIVA: la mesura, les concentracions i les dispersions de dades, les realitats estadístiques, treballant amb la dimensió referencial del llenguatge –el que la gent diu informació–; LA PERSPECTIVA ESTRUCTURAL: com la gent ho diu, com parla, quins jocs del llenguatge fa servir, la semàntica, la semiologia (opinions, discursos), i LA PERSPECTIVA DIALÈCTICA: la pragmàtica del llenguatge, allò que produeix socialment (Ibáñez, 1979, 1985, 1990, 1994; Bourdieu, 1970, 1980, 1984, 2008; Bourdieu i Passeron, [1970], 2018; 2003).

Aquestes perspectives, articulades en els mètodes concrets i les tècniques corresponents (grups de discussió, entrevistes semiestructurades en

grup, històries de vida) són aplicades a les institucions educatives de l'Estat espanyol i de les Illes Balears, a les institucions d'organització i reorganització comunitària d'origen (associacions, mesquites, famílies extenses) i d'instal·lació centrades en els i les joves amb continuïtat o abandonament en l'educació postobligatòria.

El fet d'haver optat per aquesta metodologia, fonamentalment pel que fa a les entrevistes grupals, els grups de discussió i les històries de vida, ens ha aportat els primers materials per a aquesta altra línia de treball, en principi, no centralment ni explícitament cercada. Moltes de les opinions, els discursos, les narracions sobre i de les joves marroquines que armen aquestes reflexions es materialitzen en sentits semblants des de marcs diferents (mesquites, instituts, col·legis, educadors, associacions, membres de la comunitat marroquina i externs, tècnics, espais laborals...) que, en altres qüestions, no solen coincidir: les joves de referència (per usar un terme ambigu, però que té només una intenció demarcadora) són més estudioses, més aplicades, més insistents i més disciplinades que els al·lots de la mateixa referència, i tenen més clara la necessitat de formar-se. D'altra banda, la perspectiva distributiva ens confirma més èxit formatiu comparatiu de les al·lotes respecte als al·lots, més alta perseverança, una inserció professional i laboral més intensa..., tot i els marcs generals i específics que presenten característiques que no ajuden gens aquestes trajectòries.

En aquest punt, cal reprendre el concepte d'*habitus* (Bourdieu, 1980) de Pierre Bourdieu juntament amb els altres dos de la tríada categorial

que el polígraf, sociòleg i antropòleg bearnès ens va aportar: el camp social (Bourdieu, 1980), el capital (Bourdieu, 1980), el capital cultural (Bourdieu, 1980; Bourdieu i Passeron, 1977) i el capital simbòlic (Bourdieu, 1908). Com tot a l'obra de Bourdieu, els conceptes evolucionen i acumulen complexitat explicativa i pràctica; per tant, ens prendrem la llibertat de sintetitzar-los i aplicar-los al cas. El camp és un conjunt de xarxes de relacions socials entrelaçades que inclouen persones i institucions que lluiten per formes específiques de domini i per establir el monopoli d'un tipus de capital en el seu si. La seva dialèctica implica posicions desiguals en què s'organitzen, s'intercanvien, es transformen, s'innoven o es conserven idees, pràctiques i recursos. Els camps són múltiples, estan articulats i poden no donar-se tots en un moment determinat en una determinada societat: el del poder, el de l'educació, el de la migració, el del treball... En el cas que estudiem podríem parlar d'un camp molt específic de la dona dins la migració en el si d'un camp major que implica desigualtat social, confrontació i dominació de gèneres.

El CAPITAL que hem esmentat no es restringeix a l'accepció econòmica i social (tot i que la inclou), sinó que fa referència als recursos reals i o potencials, relacionals (materials, lingüístics, institucionals), vinculats al funcionament dels camps. El CAPITAL SOCIAL és el que constitueix el coneixement i reconeixement mutu dins aquestes xarxes duradores; consegüentment, comporta el suport i alhora el control, fet essencial en el nostre cas. El CAPITAL CULTURAL consisteix en els coneixements, les titulacions i el que

suposen socialment; Pierre Bourdieu i Jean-Claude Passeron definiren aquest terme a l'assaig «Reproducción cultural y reproducción social» (Bourdieu i Passeron, 2003). El CAPITAL SIMBÒLIC, aquí, consisteix en la construcció social i discursiva dels gèneres i els sexes, de la migració i de les cultures pròpies i les alienes, i el seu lloc en les interaccions socials. L'orientalisme, que ja hem esmentat, s'inclouria de manera preeminent en aquest àmbit. I, finalment, una altra vegada l'*habitus*, central pel que fa a la nostra intenció aproximativa respecte als papers de les dones joves d'ascendència o referència (i ja hi podem afegir: fins i tot clarament no cercada per alguna de les protagonistes) marroquina a les Balears. Ja sabem que l'*habitus*, el concepte recuperat (ja era en Aristòtil amb accepcions molt properes), és redefinit pel sociòleg Pierre Bourdieu per copsar la interconnexió entre l'estructura social (allò que ens precedeix, allà on apareixem inserits) i l'acció individual (allò que feim, que acceptam o rebutjam, que incorporem, que transformam o reproduïm). Per tant, aquesta aportació conceptual implica que les connexions i les interaccions entre l'acció individual i l'estructura no es redueixen a l'aplicació de les normes socials, de les regles per part de l'individu, sinó que expressa la incorporació d'allò social i cultural en la producció de la realitat.

Traslladant aquesta metodologia al tema de què tractam, en el treball revisarem tres camps on s'han mogut i es mouen aquestes dones.

a) El camp d'origen, on es manegen capitals culturals i socials especialment i dins el qual s'articula el pri-

mer *habitus* (si hi ha nascut) o l'*habitus* de referència del seu grup familiar.

- b) El camp de residència o naixement amb les paradoxes i les interaccions que constitueixen també el marc, i on els capitals són o no adquirits o reconeguts en funció de factors complexos (rebuig, acceptació, resistència, mal-leabilitat, ruptura o reproducció per part de tots els col·lectius referents que hi intervenen).
- c) El camp de la reconstrucció del camp d'origen en l'espai de residència migratòria en convivència o ruptura amb el camp de la pròpia reivindicació.

No són, indubtablement, àmbits estancs ni separats, sinó recorreguts d'anada i tornada, d'acceptació i rebuig, que constitueixen aquell univers relacional, singificacional, de reconeixement, ruptura o continuïtat que, en realitat, acaba per ser qualsevol vida veritablement viscuda; no sempre aquella imaginada, projectada o imposada.

3. El camp d'origen. Els Magrifs i el temps

El concepte de Magrib (la terra de l'oest) és plural i variant al llarg del temps i de l'espai. Fins i tot si ens restringim al Marroc; les diferències passen des dels matisos fins a confrontacions més estructurals.

3.1. Dues dicotomies... o no tant. El Marroc en moviment

La primera divisió, incrementada durant la colonització-protectorat francès i l'espanyol, és entre el camp

i la ciutat: pel que fa a l'accés als recursos i serveis públics del regne, a l'educació, a la sanitat (Bourdieu, 2006[1964]; Miquel, 1996). Respecte al centre del nostre interès, les dones, la qüestió és força complexa perquè, efectivament, la menor possibilitat d'escolarització –en la pràctica encara menor en les al·lotes per la tendència a la total dedicació a la reproducció familiar des de la infantesa– i la vigència més forta del tradicionalisme foraviler a les muntanyes i al camp, hi van en contra. Però la relació familiar continuada (al món rural i fins i tot allà on la lògica tribal actua a més d'un nivell) afavoreix la menor ocultació femenina, l'absència de vels que superin el hijab –mocador que només cobreix els cabells– i més presència relativa en l'espai públic. La imprescindible antropòloga Germaine Tillion, parlant de l'Algèria dels anys seixanta del segle xx, en plena lluita per l'alliberament de la colonització francesa, coincideix amb Bourdieu en observar i destacar l'increment de la presència, l'ús i els espais del vel i de més cobertura (xadors i d'altres) a les ciutats encara ocupades, i la simultània reducció d'aquest al camp i a les muntanyes (Tillion, 1966; però també Tillion, 2007). Una aparent paradoxa –les ciutats, en principi, ofereixen més oportunitats, més formació i teòricament més autonomia fora del control familiar extens– que potser es repetirà o s'invertirà a l'espai migratori (Miquel, 1996; Carlier, i Marouf, 1995). La colonització europea incrementa la reducció d'espais socials d'acció de la dona mitjançant les reubicacions a *bidonvilles* urbanes i la prohibició de residir a la ruralia de les muntanyes..., a més de l'interès claríssim, tot i que no sem-

pre declarat, de preservar i acréixer la desigualtat, la dominació i el conflicte home-dona a la regió. Com veurem, un aspecte que les lleis migratòries, i particularment els règims de reagrupament familiar, augmentaran en l'actualitat un cop que la relació espacial colonitzador-colonitzada s'ha invertit amb (o, millor, en) l'emigració. I aquesta situació, de qualque manera, es vincula directament a la segona oposició estructural de partida.

De fet, la segona divisió, que de vegades coincideix amb la primera, és la dialèctica amaziga (mal coneguda per *berber*, el terme despectiu *barbarum* acceptat pels àrabs dels romans) i àrab. Regionalment, és més forta i present al Rift i a l'Atlas, amb protagonisme i dimensió política, i fins i tot militar, amb l'intent fallit de cop d'estat contra Hassan II, el 1971, a Shiraz (Miquel, 1996; Yacine, Roque, Ghaki, Chafik, 2009). Real o no, la diferència es dispara tant al Marroc mateix com a la immigració com a factor d'identitat, de vegades en oposició directa, en reivindicació una història de rebel·lió (*Blad al-Siba*) davant un suposat context urbà àrab articulat, organitzat i controlat (*Blad al Makhzem*).

Considerant el que tractam, en aquest punt ens interessa la història llegenda de la reina amaziga Kahina, que al segle VIII resistí l'arabització des beduïns i la islamització corresponent (Soto Chica i García Amorós, 2019); també l'igualitarisme organitzatiu i social davant la jerarquia i l'ordre àrab; l'individualisme («els àrabs viuen a es ciutats com les ovelles, els amazics tots sols com els homes lliures»), és un vell proverbi amazic), i, finalment, més presència de les dones (d'aquí la importància de la narració de la reina ferot-

ge) en l'esfera pública i un pes més net també en l'àmbit quotidià familiar, com il·lustrava Fatema Mernissi a *Somnis de l'harem* (Mernissi, F.; 1994) en definir una de les esposes rifenyes del seu conco: «una dona ferotge i lliure».

Els sistemes de família extensa, de les derivacions agnàtiques (per part de l'home), però mantenint també el llinatge de les dones; la presència d'un islam sunnita (l'escola malikita) més obert que no d'altres; la convivència amb formes d'espiritualitat derivades, com ara el sufisme (relació personal i intensa individual amb la divinitat, o més aviat l'esperit); la pràctica i la creença en experiències i transmissions prèvies plurigeneracionals en principi prohibides i herètiques, com ara els esperits del camp i el desert (els jinns), i l'articulació amb formes de màgia, religiositat (però ben renovades i adaptades), habilitats sanadores i cohesionadores de les interaccions socials amazigues en què els morabits (homes sants), els *igurramen* (curanderos, homes de coneixement, plens d'espiritualitat i materialisme alhora) i, sobretot, les *tagurramen*, dones sàvies, mediadores religioses, factors de miracles, operadores de curacions, sortilegis i amb un paper molt central en el funcionament de la comunitat, ens mostren un món no tan estrictament masculí com se sol pensar (Miquel, 1996; El Hassane Arabi, 2006; Morrilla Aguilar, 1994).

Per l'experiència de camp de l'autor d'aquest escrit, ser amaziga o ser àrab és sovint qüestió d'autopercepció, d'espai de residència o de moments. L'evidència més clara d'expressió lingüística diferencial (el *thamazig* amb els seus dialectes, en un cas; l'àrab en l'altre) sovint es dissol en l'ús

general del dàrija, l'àrab popular usat pel setanta per cent de la població en les comunicacions públiques. Però parlem de percepció, de construcció social, d'identitat, que és quelcom diferent alhora que essencial considerant el tema que tractam.

Les mesquites, sempre les mesquites. I, com tot al Marroc, polisèmiques i variants. Hi ha mesquites grans i petites, comunitàries i privades (sovint oratoris). Són espais per a l'oració grupal, però també per ensenyar les bases de l'islam: l'alcorà, els hadits (els fets del profeta i els seus companys), les cinc oracions diàries en grup i els sermons del divendres. I, en algunes, la xaria, la llei islàmica. Tot reglat, tot reproduïble, tot que obeeix a un mateix ensenyament i a una mateixa ordenació; en el cas del Marroc, de l'escola malikita del sunnisme. La comunitat s'organitza al voltant de la mesquita, els nins i les nines (fins a una certa edat) reben educació alcorànica, islàmica, de llengua àrab i, de vegades, més. A la mesquita es dona suport a les persones necessitades, es recull el zakat (l'almoïna gairebé obligatòria per atendre la gent pobre) i s'organitzen els àpats del Ramadà comuns després de la posta de sol. I aquí ja tenim els dos marcatges de gènere: hi han de participar tots els homes adults. Sovint les dones poden orar i participar en els actes col·lectius, però de forma separada: separació de sexes a l'interior; evitació i exclusió de les importants associacions de la mesquita (on veritablement resideix el control de les activitats) i, sobretot, de l'imamat: l'imam és el guia espiritual que dirigeix les oracions col·lectives i qui, sovint, fa l'importantíssim sermó del divendres. Cap dona no

pot ser imam, tot i que al Marroc (i no tan sols) aquesta qüestió ha començat a canviar... o a consolidar-se. Segons com es miri. La mesquita, en qualsevol cas, té uns rols i una incidència tan importants que es reproduïx (o intenta) en la migració. Però representa i organitza, també, altres identitats no sempre tan vinculades a la idea universalista de l'umma (la comunitat de creients), i facilita altres aspectes.

3.2. La dona relegada, els moviments feministes, el jihadisme i sempre l'habilitat dels alauites. Dues bases per a les nostres protagonistes aquí

La independència total del Marroc¹ es produeix el 1956-57, tant de França com d'Espanya. Això implica que regís el marc legislatiu i governamental francès a la majoria del territori, i l'espanyol al Rift, a part de la leballa, origen de moltes de les immigrants de darrera onada a les Balears, i al Sàhara, ara ocupat pel Marroc. Com ja hem comentat, les potències colonials, lluny de millorar la condició i la posició social de la dona, n'aprofundiren la inferiorització mitjançant pràctiques colonials de reassentament, a més de l'aplicació amb més virulència de les categoritzacions masculistes de dominació vigents a la metròpoli. El 1958, dos anys després que el Marroc s'independitzàs de França i un després que ho fes d'Espanya, la monarquia alauita estableix el codi d'estatut personal, la Mudawana, per regular les relacions de família, únic àmbit

social de reconeixement de la dona, per a la qual cosa va usar com a fonts les del sunnisme malikita.² La situació diferencial així regulada davant les autoritats islàmiques suposava greuges importants, en molts de casos preexistents (entre els amazics sovint no), en altres afegits: la poligàmia de l'home fins a quatre esposes; la pàtria potestat només al pare o als homes de la família; l'heretat de la dona és la meitat de l'home i, si no té germans, l'herència passa a familiars masculins (cosins o oncles), o el permís perquè el marit repudii directament l'esposa sense contrapartides ni drets per a ella. No obstant això, gairebé des de la inauguració del regnat de Mohamed VI el 1999 comencen les promeses de reforma i de millora del codi d'estatut personal. I, efectivament, el 2004 es reforma amb l'ampliació dels drets de la dona respecte a matèries de les quals abans era exclosa: viatjar, treballar sense cap autorització d'un mascle de la família i divorci per consentiment mutu. Tot i aparèixer, doncs, en igualtat formal d'accés a totes les funcions de la vida socials i econòmiques, no hi ha paritat, i la bretxa de gènere supera el 62 %.

Vol dir que les dones marroquines no prengueren consciència social i política d'aquest fet i de la necessitat de canviar-lo? Sí, sens dubte. I sí, amb versions diferents dels mateixos períodes històrics fins a l'actualitat. Per a Kadija Ryadi (Ryadi, 2018), activista i expresidenta de l'Associació Marroquina de Drets Humans, les dones

1 El Marroc va ser l'únic regne permanent que no va arribar a ser colònia, sinó protectorat. Per tant, tenia una autonomia relativa per als processos interns que afectaven només «indígenes».

2 Malik ibn Anas, fundador d'aquest corrent i de l'escola d'interpretació que du el seu nom, la va elaborar al segle VIII a partir de l'Alcorà, la sunna (la tradició) i l'igtihad (esforç personal de comprensió).

marroquines varen ser sens dubte primerenques en comparació amb altres moviments feministes del món, ja que començaren el 1940, quan encara faltaven 15 anys perquè el regne obtingués la independència de França. L'experiència política en partits nacionalistes les impulsa a reivindicar millores bàsiques per a les dones marroquines, majoritàriament pobres i analfabetes. Les primeres exigències van arran de terra: respecte i reconeixement per a les treballadores de la llar, una llei de família (encara no n'hi havia, ni tan sols la Mudawanna), protecció de les dones dins el matrimoni, contra la violència de gènere. Era el temps en què el Partit Comunista –secció en aquell moment del francès– creà la Unió de Dones del Marroc. Prohibida la formació d'esquerra immediatament pel règim de la monarquia alauita una volta obtinguda la independència, la UDM s'autonomitza. Als anys seixanta la vinculació dels moviments de dones dels partits es comença a trencar i són les sindicalistes les que creen la independent Unió Progressista de Dones del Marroc. La lluita de les dones neix, es manté i participa directament en la lluita per la independència i en les batalles polítiques i sindicals amb el govern del rei, que respon amb una dura i intensa repressió contra l'oposició més progressista (els anomenats *anys de plom*). A mitjan anys vuitanta, les militants (majoritàriament marxistes) de l'esquerra comencen a construir un nou feminisme amb organització fora dels partits. És una nova generació que vol trencar la marginació de les dones, la discriminació, i, sobretot, que evidencia el fracàs de la legislació marroquina. Les influències externes

no es redueixen a Europa i EEU ja des dels anys seixanta, sinó que el moviment marroquí s'alimenta de les intel·lectuals i activistes reformistes d'Egipte i Tunísia, i de les escriptores àrabs, afroamericanes i asiàtiques. L'elecció és la del feminisme universalista i no, encara, la del feminisme islàmic/musulmà: la seva intel·lectualitat i la importància atorgada a la cultura (que, com veurem, es conserva en altres formacions posteriors) en són bases clares, pragmàtiques i compartides amb altres moviments arreu el món. És la cerca del manteniment de la lluita dins una societat misògina que, fins i tot, impregna el moviment polític radical, que no es refia d'un enfocament de gènere perquè pertorba la lluita de classe. La segona fase és organitzativa: els comitès de dones dins la Unió Nacional d'Estudiant del Marroc, els clubs als centres juvenils centrats en l'alfabetització de les dones. Sempre la formació i l'aprenentatge com a eines d'autonomització. L'acostament de les intel·lectuals a les dones treballadores i a les més pobres és així una realitat.

El 1979, es crea l'Associació Marroquina de Drets Humans i l'ONU adopta la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona. Ambdós fets acaben per enfortir el caràcter i l'opció universalista com a base de la lluita. La lluita contra el patriarcat es converteix en l'eix de les reivindicacions.

El 1993, les diverses estructures de dones constitueixen una xarxa per lluitar pel canvi de –o si més no en– la Mudawana, el famós codi de l'estatut familiar... Varen trigar onze anys, com ja sabem, a veure'n part del rèdits. Els atacs del terrorisme gihadista de 2003

permeten al govern marroquí, i sobretot al rei, erigir-se en garants de les llibertats i en l'única alternativa al projecte islamista representat pels terroristes. I és aquí on aquest moviment i l'altra perspectiva que veurem d'immediat semblen xocar: les dones són l'objectiu favorit dels islamistes, i l'altre islam, modernitzat, reformat, el defensat i dirigit des del govern, es presenta com a eix de l'ordre, la legítima concepció de l'islam i el defensor de les dones. És clar que alhora aquest mecanisme permet que Mohamed VI aparegui com el gran aliat d'occident pel fet de controlar i dirigir una altra forma d'islam que frena els terroristes. Un islam interessant i que aparentment no es correspon amb altres: la comunitat de creients (l'umma) es veu intrínsecament lligada al govern polític amb suport històric (el Marroc), dirigit per una llarga dinastia que acumula entre els seus títols el d'*amir al-muminin*, el comanador dels creients. L'islam entra i es reforça dins el feminisme marroquí. Tot i que no ha estat mai al marge de les reflexions i de l'acció de les feministes laiques, no ha format part de l'objectiu central i punt de partida de les reivindicacions i les accions.

L'any 2011, quan justament al Magrib comencen les anomenades *primaveres àrabs* (revoltes àrabs), el feminisme universalista torna a tenir un problema de vinculació amb part de les dones, organitzades o no del Marroc. El moviment 20 de Febrer, inicialment procedent de la joventut, congrega milers de manifestants a moltes ciutats del Marroc, i més de cent ONG i sindicats d'esquerra conformen una densa i eficient xarxa de suport. Dones i homes exigeixen democràcia, treball, reconeixement, drets i partici-

pació. Però les ONG de dones no s'hi afegeixen. La raó? Els islamistes participen en les manifestacions –i sovint les dirigeixen– i en part de les reivindicacions, i l'islamisme no és la solució, sinó part, i central, del problema. No obstant això, és la decisió de no participar la que acaba per ser un problema per al feminisme laic universalista i un punt a favor d'alguna de les propostes del feminisme islàmic. De nou, l'habilitat dels alauites hi ajuda: la resposta de les reformes acaba per atenuar la influència del moviment i ofereix una solució interna, també per a les dones (Gutiérrez de Terán, 2017; Miquel, 2017; Smolka, 2014).

El concepte *feminisme islàmic* és sens dubte problemàtic, i no només per al feminisme universalista i no religiós. Un interessant article de Zahara Alí condensa, des de dins, els arguments (Ali, 2014). D'un costat, la contestació i el rebuig no només venen de les feministes que consideren la religió, i més les religions patriarcal i de manera més accentuada l'islam, absolutament contràries a l'emancipació de les dones; la lluita per la igualtat necessàriament passa per un distanciament d'allò religiós. De l'altre costat, els musulmans mateixos, que entenen que cal oposar-se a qualsevol relectura o revisió de l'islam perquè es quelcom acabat, fix, definitiu, que no és interpretable ni reformable. Si ens centram en els discursos i arguments dels moviments mateixos (perquè no tots parteixen de les mateixes premisses i argumentacions), l'universalista conclou que el que defineix l'islam és un estat fonamentalment sexista, basat justament en la separació radical de rols, drets i deures i posicions de poder exclusivament

masculines. En canvi, les dones feministes musulmanes defensen tant l'islam (la religió en si amb els seus textos i principis) com l'islamisme (marc de partida moral i normatiu, així com part de la seva pràctica en les societats islàmiques) com quelcom que es compromet amb els drets de les dones. La igualtat constitueix la base de la religió islàmica, i el missatge de la revelació alcorànica és el garant dels drets de la dona. És per i per a l'islam que elles reinventen i s'apropien del feminisme; per això, comencen per descolonitzar-lo i a plantejar-lo com a veritablement universal. La crítica al feminisme occidental no se centra en la qüestió religiosa –tot i que la inclou com a marc de referència necessari en el món musulmà– sinó en la crítica postcolonial. El feminisme construït a Europa i la resta del món nord-occidental contradiu –afirmen– els seus propis principis perquè no respecta la pluralitat de modalitats d'emancipació femenina, no només pel que fa als mons islàmics, sinó també en relació amb altres expressions, com ara el feminisme negre. Part d'aquest referent del feminisme islàmic (especialment aquell lligat a l'acadèmia i a la intel·lectualitat orgànica) acaba per titlar el feminisme occidental de *colonial* perquè no considera la diversitat de continguts de la categoria *dona*, i dubta, si no és que la rebutja, de la diversitat de lluites i el necessari relativisme extrapolant prioritats no extrapolables.

I al centre d'aquest debat reprenem la referència a la particular habilitat reintegradora (tot i que no sempre només de forma discursiva; parlam d'un règim considerat democràtic, però difícilment viscut com a tal) del *makhzem* respecte al creixement dels

moviments feministes, tant dins com fora (Associació de Drets Humans del Marroc, Le Forum des Femmes, Forum de Femmes).³ Es tracta de les *murchidat*, una interessant creació d'un règim que, recordem, té la peculiaritat d'unificar umma (comunitat de creients), Marroc (la nació musulmana que adopta l'escola malikita de l'islam sunnita com a centre) i estat-rei (autodenominat *amir al-muminin*, el comandador dels creients), que concentra les altres dues dimensions. El 2004, la formació de *murchidat* implica una petita revisió de la tradició musulmana que permet que hi hagi guies religioses, predicadores, amb formació i reconeixement institucional, i que inclou estudis i titulacions de grau superior. La dona marroquina és reconeguda oficialment en l'acció en l'esfera pública oficial com a transmissora de l'islam. Aquella exclusivitat masculina de ser imam, la màxima autoritat religiosa –i, doncs, en gran manera política– de la mesquita, apareix trencada amb la presència, en principi, en igualtat de la dona. Tres possibles explicacions deriven de la proposta i de la recerca amb profunditat de Mariví Pérez Mateo (Pérez Mateo, 2015): 1) és inicialment un concert pedagògic que durà a l'emancipació social de la dona; 2) aquesta nova elit religiosa de dones podria ser un moviment desencadenat d'una mena de subversió de caire feminista islàmica; 3) es comença a produir una modernització de l'estat basada en canvis en la condició de la dona.

3 https://www.facebook.com/?locale=fr_FR; Forum de femmes al Hoceima

<https://cooperanda.org/explorar/socioslocales/ver/association-forum-de-femmes-al-hoceima-affa/>.

En realitat, neix una situació mixta. Pérez Mateo du a terme una recerca basada en entrevistes amb profunditat. No tan sols treu informació referencial, sinó que recull l'opinió, la sensació, les intencions i les creences de les guies. Les dones reben una formació específica; han de seguir estudis universitaris reglats i, després, han d'ingressar a la universitat de Rabat on es formen els ulemes (els màxims coneixedors del món de la llei islàmica, que tenen la màxima autoritat en aquest camp), Dar-al-Hadid i, finalment, arriben a ser funcionàries (al manco contracte indefinit) de l'estat i formen part del consell d'ulemes: és a dir, són dones que obtenen el màxim reconeixement d'autoritats islàmiques en un país on religió, esfera pública oficial i àmbit del poder coincideixen. La *murchida* apareix, així, com una nova categoria professional de màxim prestigi i reconeixement social en un país que ocupava la darrera posició pel que fa a l'educació i l'escolarització fa 15 anys; que ha mantingut durant temps la posició 126 entre 177 països desenvolupats. Un país que, com ja hem vist, té encara fortes ruptures entre el món urbà i el rural, on l'abandonament escolar era fins fa poc molt important: 85 % de matrícula a primària, 45 % a segon cicle, només el 32 % acaba l'ensenyament bàsic, el 22 % arriba a secundària, el 17 % l'acaba i el 10 % comença a cursar el batxillerat.⁴ Un sistema, a més, en el qual el problema de la qualitat encara continua o empitjora. Segons informacions

i dades obtingudes durant la recerca, el creixement de l'ensenyament privat respecte al públic és un fet al Marroc actual. La derivació a més desigualtat és clara: entre gèneres, entre camp i ciutat i, sobretot, entre classes socials, pel fet de remetre a l'ensenyament públic la seva pretensió de reducció compensatòria de les desigualtats estructurals.

Aquesta formació, en principi, atorga aquest ascens social de reconeixement a algunes dones (proporcionalment poques): les *murchidat* només poden ensenyar i transmetre a dones –i auxiliar en tasques menors els imams–, poden impartir cursos en ciències islàmiques; però, al cap i a la fi, en un nivell superior, repeteixen i reproduïxen la divisió entre homes i dones. Potser obtenen més reconeixement i espai de poder, però en la franja femenina de la societat. El concepte de *feminisme* (no ja l'occidental, sinó el concepte en si mateix) n'és absent i el vel, el hijab, continua i s'enforteix com a constructor de les relacions i les identitats de gènere de les dones. Justament un punt, el del vel, que va molt enllà d'allò estètic i que, en certa manera, simbolitza –i potser significa– el hiat entre la dicotomia que titula aquest article: reproducció o ruptura.

Així doncs, sembla que la intenció és la de construir una mena d'elit islamicoestatal que atorgui un mecanisme d'emancipació (a través del coneixement profund de la ciència islàmica, abans restringida als homes), però alhora que exerceixi un control i una islamització densa de part dels moviments feministes marroquins.

Fer un paral·lelisme entre alguns debats referents al feminisme que des de fa uns decennis i actualment sor-

4 Dades comparades entre 2008 i 2024. El Mejdoubi (2008) i la Dirección General de Atención Humanitaria e Inclusión Social de la Inmigración del Gobierno Español (2024). Les distàncies no han variat gaire.

geixen en l'anomenat *món occidental* en el si de diverses confessions cristianes (catòlica, presbiteriana, anglicana, protestant i, en un grau diferent, l'evangelista) i els debats en l'àmbit de més influència de l'islam, resulta molt interessant. I ho és per quatre raons: 1) la vinculació intrínseca amb el marc religiós com a *fons et origo* dels drets de la dona i dels règims d'igualtat; 2) la necessitat de revisar el paper de la dona en la història de la religió –el feminisme o, si més no, la consideració femenina des dels orígens–; 3) el paper central dels reformistes (quasi sempre en masculí) en ambdues confessions: des dels segles XIX-XX (Ali, 2014) en el cas islàmic; ja en el XVII amb fra Jerónimo Feijoo i *En defensa de las mujeres* (Feijoo, 1726); 4) la necessitat de la teologia cristiana unida a les ciències socials, per un costat, i la d'aplicació de la gihad (la reflexió, la contextualització) al fiqh (jurisprudència islàmica) en la conjunció entre les ciències alcoràniques i les ciències socials, per l'altre (vegeu l'atorgament del nivell de «ciència» tant a l'Alcorà com a les altres fonts i mecanismes de funcionament de l'islam).

Ahora, es donen nivells d'intensitat paral·lels que van des d'una posició tradicional (home i dona són iguals espiritualment, però, per les seves particularitats biològiques, la dona assumeix rols, deures i drets no iguals; per tant, pensament femení i no pas feminista, però sí equivalents); passant pel reformisme radical, que substitueix la dicotomia de sexes i els drets, deures i rols per l'existència de l'ésser, el subjecte; fins al reformisme liberal, que, tot i mantenir-se en la creença corresponent, no necessàriament reclama la pràctica ortodoxa i la situa només com

a marc cultural: la religió observada com un conjunt de principis filosòfics i ètics, però no pas jurídics, i les relacions socials dels sexes com a construccions socials variables.

4. El camp de residència

Les condicions d'escolarització de les al·lotes i al·lots de referència, origen immigrant o de l'anomenada *segona generació* (nascuts a l'espai d'instal·lació dels nacionals, però anomenats i «reassignats» en funció de l'origen i la nacionalitat de partida dels pares) pel que fa a l'educació obligatòria són les mateixes que per als seus coetanis nacionals a l'Estat espanyol. Si ens traslladem a la postobligatòria (batxillerat i FP de cicle mitjà o superior), no difereixen quant als marcs normatius i legals que possibiliten l'accés no discriminatori, però sí semblen fer-ho en relació amb l'aprofitament, la continuïtat i la preferència comparada de les dones pel batxillerat respecte a l'FP, una opció més freqüent per part dels homes. De moment, les estadístiques apunten a una direcció diferenciada i encaminada cap a un millor resultat de les al·lotes respecte als seus companys en relació amb l'elecció, la preferència i l'èxit. Tot i així, els factors identificats a l'estudi sovint no empenyen en aquesta direcció: més obligacions intrafamiliars de les dones des de la infantesa, més permissibilitat i lassitud en les actituds respecte als joves homes; més prevenció pel que fa a l'ocupació i el trànsit d'espais públics de les dones, manco o gens en el cas dels homes.

La sortida i els mecanismes de migració extracomunitària depenen, de manera estructural, de les legisla-

cions estatals i dels marcs europeus. És conegut el fet que s'han anat endurint, alhora que també ho han fet les causes objectives –i també subjectives– de la sortida migratòria. Dues conseqüències importants. La primera, el nombre major d'immigrants en situació irregular, no només inicial (no han pogut aconseguir els permisos, la residència, els contractes laborals), sinó sovint sobrevinguda (no renovació dels permisos, dels contractes). La segona, la tendència, per a aquells que han aconseguit més estabilitat legal i laboral, a canviar, de vegades de manera intensa, les interaccions amb els espais de procedència. Evidentment, més en el cas de reagrupaments familiars i naixements de filles i fills a l'espai d'instal·lació migratòria.

La socialització dels fills i filles s'estableix, doncs, en part amb les normes, els ritmes i les interaccions amb locals i altres grups migrants, però alhora amb narratives, interaccions, normes i discursos dels espais d'origen dels migrants primers. En el cas del Marroc, fronterer gairebé amb el nostre territori, el manteniment dels contactes i la comunicació afavoreix la persistència dels dos universos, però també el descobriment d'elements comuns prèviament desconeguts i la construcció d'universos nous. Un punt important al respecte és l'inici del reagrupament familiar i les dones pel que fa, essencialment, al cas migratori marroquí: la persona migrant principal, quan reuneix les condicions exigides, pot reagrupar els conjugues i els descendents. Una qüestió legal que comporta una situació social específica. La migració marroquina, almanco fins al principi del segle actual, era fonamentalment masculina. I no prin-

cipalment per les característiques (reals o atorgades «orientalísticament») d'aquell país, sinó per l'oferta de treball a l'especial agricultura illenca del moment i a la construcció: dos sectors fortament masculinitzats. Això produïa la paradoxa entre un discurs molt carregat d'imputacions de masclisme estructural i la generació per llei d'una forta dependència entre la situació regular del reagrupant i les dones reagrupades. La tendència canviant, també en aquesta procedència, cap a la feminització de la migració per canvis en l'origen, però també per la demanda laboral en sectors molt feminitzats (i precaritzats alhora), ha coadjuvat a variar aquestes situacions alhora que ha afavorit l'entrada directa de posicions i experiències més reivindicatives en el marc que acabam de descriure. A més, també ens servirà per explicar aquesta aparent dicotomia entre reproducció (del suposat model d'origen, que també, com hem vist, està canviant) i la cerca de l'autonomia i l'autorealització de les joves. Una d'aquestes és aquesta important distància entre la formació i l'èxit formatiu de les al·lotes i al·lots marroquins. El model educatiu intrafamiliar, sobretot de la gent d'origen rural o de les muntanyes, manté elements d'adscripció de rols absolutament antagònics i d'exigències a les nines d'assumpció de papers domèstics des de l'adolescència amb tasques no compartides amb els germans.

La qüestió migratòria ocupa cada vegada més espai a l'esfera pública, absolutament al marge de la seva realitat, de les xifres, de les característiques, així com de la imprescindibilitat per als països del nord occidental, no de reduir-la, sinó d'incrementar-la i

regular-la de manera més justa i adequada per poder mantenir les formes de vida europees. De fet, els discursos, les falsedats migrofòbiques, racistes i, molt especialment arabofòbiques i marroquinofòbiques, no només acompanyen el protagonisme creixent a l'esfera pública dels moviments, les organitzacions i els mitjans d'extrema dreta, sinó que comencen a escampar-se més enllà a través de la globosfera i altres mecanismes més antics d'impregnació ideològica contrafàctica. Un dels resultats, pel que fa al nostre interès directe, és el de la tendència a la normalització i la legitimació de les expressions, les construccions i les pràctiques obertament discriminatòries i de rebuig envers les persones, emigrades o no, però que (orientalisme un altre cop) són construïdes com interessa als àmbits emissors del relat. El cas de les persones, particularment les dones, amb «aspecte» musulmà concita la unificació de dos discursos contradictoris: el fet de dur vel i roba identificable com a tal és alhora signe de la seva manca de modernitat, de perillositat intrínseca, i de la brutalitat del masclisme igualment inherent dels homes del seu grup. Els discursos del feixisme, que neguen les reivindicacions feministes, la inferiorització estructural de la dona, la violència masclista sistèmica al propi país, s'articulen en aquestes contradiccions amb un èxit creixent per la simplicitat i l'externalització de responsabilitats sobre qualsevol fet cap a l'estranger «més evident». També aquesta legitimació, amb la presència d'aquestes posicions en espais de poder inicialment democràtics, (ja ho hem comprovat) afavoreix aquest tipus de comportaments directament

en els àmbits educatius: allò que alguns –i algunes– pensaven però no s'havien atrevit a manifestar fins ara és declarat en públic, fins i tot al lloc de feina; concepcions que no es redueixen a declaracions, sinó sovint a accions, omissions o fins i tot establiment de noves pautes obertament discriminatòries. Sent encara, amb tot, minoritari, aquest corrent indica un cert canvi de rumb que hem de tenir present en les nostres anàlisis. I, no obstant això, el diferencial formatiu sembla que continua en la mateixa tònica que hem indicat (Urban, 2019; Wieviorka, 1992; Sanfeliu i Varona, 1994; Tiburi, 2015).

5. El camp de de la reproducció cultural d'origen... o la temptativa

El tercer camp dins el qual es mouen les nostres protagonistes és el de la intenció (gairebé universal) de reconstruir, de traslladar, de reproduir formes de vida, de suport però també de control cultural i social als espais d'instal·lació migratòria que, d'altra banda, tendeix a ser cada vegada més continuada i fixa. Les mesquites són, potser, les institucions més visibles i, doncs, més injuriades des de les posicions que acabam d'esmentar i la seva extensió creixent cap a nous segments de la societat. En el cas de Mallorca, són més les mesquites que no els municipis. Hi ha tres característiques de les mesquites com a institucions i marcs d'interacció social (dins-dins i dins-fora) en la instal·lació migratòria.

En primer lloc, la tasca de la mesquita als països on la religió islàmica és oficial i impregna la totalitat de la vida quotidiana és la de donar suport

a la comunitat, assegurar la transmissió, l'ensenyament i la pràctica de les prescripcions i les normes musulmanes i alhora establir vincles de suport interns i externs. Però no té altres funcions jurisdiccionals o d'ensenyament d'altres matèries fora de les religioses. Quan es trasllada a espais migratoris laics o amb presència d'altres confessions i estructures religioses i d'altres no religioses amb funcions semblants, no pot fer el seu propòsit: no es pot reproduir tal qual i s'ha de reconstruir, adaptar i transformar. Entre d'altres, adquirirà la funció de representació de la identitat col·lectiva del grup davant la resta de la «nova societat». Per tant, una volta més, es veu la impossibilitat estructural de «repetir» les suposades cultures de partida –que són, com tota cultura, dialèctiques, mutables, canviant en proporció molt més alta del que se sol pensar tant des de dins com des de fora (doble orientalisme, si volem)– i s'acaba creant un espai mixt.

En segon lloc, la mesquita ha de conuiu amb discursos i pràctiques que la qüestionen i interpel·len constantment que no procedeixen tan sols de l'espai migratori mateix, sinó del d'origen: tots els debats, recorreguts, canvis que hem vist en aquest article, xoquen sovint contra una institució fortament identitària, que intenta, per tant, aturar el temps del canvi i que se situa en un marc diferent. Interessant al respecte és l'opinió que (dins la recerca específica tantes vegades esmentada) sistemàticament trobam en les reunions i converses amb les associacions de les mesquites i els imams: una molt positiva i orgullosa consideració de la major capacitat demostrada per les joves en la for-

mació i la professionalització i, alhora, el reconeixement del comportament oposat per part de molts dels al·lots, en un àmbit (la mesquita o qualsevol altre espai de reunió) on no hi ha la més mínima ombra de dones.

En tercer lloc, sovint des de la mesquita i els àmbits socials que influeix, es proposa una manera de ser i estar molt més conservadora de la que es produeix en el país de referència o procedència. L'increment de tocats i vestits que oculten cada vegada més les dones i joves –no pas totes– s'oposa al que es pot observar a l'altra banda de l'estret de Gibraltar.

Finalment, el resultat és aparentment paradoxal amb la presentació en la vida quotidiana de joves amb vel i sense, amb tocats més ocultadors o manco, que varien d'un moment a l'altre, però que contenen dones joves que aprofiten les millors oportunitats de formació; que s'insereixen dins el teixit social, cultural i laboral amb notable èxit; que, alhora, discuteixen obertament totes les noves propostes del feminisme aquí i allà (i en l'allà d'aquí); que reivindiquen les seves autonomies mentre continuen desenvolupant rols que, de qualque manera, les neguen, i que avancen en aquesta convivència entre la reproducció i la ruptura. Potser en un llenguatge propi, diferent d'altres, clarament inclinant-se cap a la segona part de l'equació.

6. Conclusions

En aquesta digressió, s'ha analitzat el camp d'origen i de referència de les joves vinculades a la immigració marroquina en la societat illenca. Per tal d'entendre el context de partida al Marroc o de les dones de referència

del grup familiar, l'objecte d'estudi s'ha situat en un marc ampli que ha inclòs, entre altres aspectes, l'islam i l'islamisme (no pas la mateixa cosa), i el tradicionalisme patriarcal (control en l'àmbit públic dels homes grans sobre les dones i els homes joves) i virifocal intens (la visió del món des de la perspectiva masculina, imposada a les dones però també als homes mateixos).

Aquest marc integra les interaccions que transmet en gran manera el primer *habitus*, aquest món de significats, aquest dispositiu encarnat, adherit, estructural (ens precedeix), estructurat (els seus components estan articulats, tenen una estructura internament coherent) i estructurant (ens empeny a reproduir el món segons la visió que hem rebut, que hem absorbit i que tenim del món). *Habitus*, però, que varia en funció de la pròpia existència social, de l'admissió, de l'entrada en camps socials diferents i de l'adquisició i la competència en els diversos capitals allà dominants.

A més, el relat i la praxi creixentment negatius de la immigració i amb més força aquella de procedència araboamaziga i islàmica (sovint concebuda i presentada de forma inextricable) s'estructuren mitjançant allò que hem definit com a *orientalisme*. Però, alhora i amb intensitat pujant, també la cerca d'autonomia, de realització, d'emancipació a través de la formació reglada.

Seguint l'esquema metodològic inicial, l'anàlisi s'ha centrat principalment en l'anàlisi del camp d'origen i de referència de les joves, la qual cosa ha permès anunciar algunes de les hipòtesis que s'intentaran refutar o demostrar en fases posteriors (actualment en marxa) de la recerca.

Nota final:

Aquesta recerca ha comptat amb el suport del Proyecto Reproducción Biológica, Reproducción Social y Esfera Pública (PID2020-115079RB-I00) finançat per MCIN/AEI/10.13039/501100011033.

Referències bibliogràfiques

- ABAT, A., I TUSHNET, M. (2015). *The Arabian Spring. An Essay On Revolution and Constitution*. Elgar Monographs In Constitutional And Administrative Law.
- ADLI SIBAI, S. (2016). *La cárcel del feminismo. Hacia un pensamiento islámico decolonial*. Akal.
- ALI, Z. (Comp). (2020). *Feminismo e islam. Las luchas de las mujeres musulmanas contra el patriarcado*. Clave Intelectual.
- ALI, Z. (2014). Feminismos islámicos. *Tabula Rasa*, 21, 123-137.
- ARABI, H. (Selecció). (2006). *Magia y superstición. Santos y santuarios de Marruecos*. Vecinos Sur/2. Libros Clan.
- ASSOCIACIÓ DE DRETS HUMANS DEL MARROC. *Le fòrum des femmes*, Forum de femmes. https://www.facebook.com/?locale=fr_FR.
- EL QUARO I EL QUARO I, R. (2021). La figura del iman en Europa. Una aproximación e los imanes de Extremadura. *Antropología Experimental*, 21(13), 189-205. <https://dx.doi.org/10.17561/rae.v21.6564>.

- BOURDIEU, P., I PASSERON, J. C. (1970), *La reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement*. Les Éditions de Minuit.
- BOURDIEU, P. (1980). *Le sens pratique*. Les Éditions de Minuit.
- BOURDIEU, P., I PASSERON, J.C. (2003). *Los herederos. Los estudiantes y la cultura*. Siglo XXI.
- BOURDIEU, P. (2008). *Cuestiones de sociología*. Akal.
- CARLIER, O., I MAROUF, N. (1995). *Espaces Maghrébins. La force du «local»?*. L'Harmattan.
- FERREIRO GALGUERA J., I AGUIRRE C. (Ed). (2017). *La primavera árabe: balance, cinco años después*. Atelier. Libros Jurídicos.
- FORUM DE FEMMES AL HOCEIMA. <https://cooperanda.org/explorar/socioslocales/ver/association-forum-de-femmes-al-hoceima-affa/>.
- GONZÁLEZ DEL MIÑO, P. (Ed.). (2014). *Tres años de revoluciones árabes*. La Catarata.
- GUTIERREZ DE TERÁN I. (2017). *Las revoluciones árabes*. Editorial Síntesis.
- IBÁÑEZ, J. (1979). *Más allá de la sociología*. Madrid: Siglo XXI.
- IBÁÑEZ, J. (1985). *Del algoritmo al sujeto*. Madrid: Siglo XXI.
- IBÁÑEZ, J. (1990). «Autobiografía. Los años de aprendizaje de Jesús Ibáñez».
- *Anthropos*, 113, 9-25. ISSN 0211-5611.
- IBÁÑEZ, J. (1994a). *El regreso del sujeto: la investigación social de segundo orden*. Madrid: Siglo XXI.
- IBÁÑEZ, J. (1994b). *Por una sociología de la vida cotidiana*. Madrid: Siglo XXI.
- IBÁÑEZ, J. (1997). *A contracorriente*. Madrid: Fundamentos.
- MIQUEL NOVAJRA, A. (1996). *Un social pla. Una aproximació a la població magribí de sa Pobla (Mallorca)*. Col·lecció Notextos. Govern balear.
- MIQUEL NOVAJRA, A. (2023). De la construcción discursiva del otro a la sociedad turística dependiente a partir de Edwar Saïd. Dins Cañada, E., Murray, I., i Marie dit Chiron, C. *El malestar en la turistificación. Pensamiento crítico para una transformación del turismo*. Icaria.
- MORERES, J. MUSALAS, MEZQUITAS Y MINARETES: etnografía de las mezquitas en Europa. *AWRA*, 9,121-145.
- MORILLA AGUILAR, F. (1994). *Ritos nupciales del pueblo bereber*. Córdoba: Universidad de Córdoba.
- PÉREZ MATEO, M. (2015). Murchidat: el renacimiento islámico femenino como control estatal del discurso religioso en marruecos. *Feminismos*, 26, 175-195. <https://doi.org/10.14198/fem.2015.26.09>.

- GONZÁLEZ DEL MIÑO, P. (Ed.). (2014). *Tres años de revoluciones árabes*. La Catarata.
- GUTIERREZ DE TERÁN I. (2017), *Las revoluciones árabes*. Editorial Síntesis.
- REYES IZQUIERDO, C. (2015). Etnografiando formas de aprendizaje, participación y agencia en la escuela y en la mezquita. *Revista Complutense de Educación*, 28(3), 721-735.
- RUEDA HERRERA, A. (2022). Identidad, estigma y libertad religiosa. El islam disidente de Badajoz. *ALMENARA. Revista Extremeña de Ciencias Sociales*, 14, 75-88. <https://doi.org.10.17398/1889-6286.14.75>.
- SAÏD, E. (1989). *Orientalism*. Vintage Press.
- SAÏD, E. (1985). Orientalism reconsidered. *Cultural Critique*, 1, 88-107.
- SANFELIU, I., I VARONA J. (Coord.). (2013). *Migración, racismo y poder. El narcisismo de las pequeñas diferencias*. Biblioteca Nueva.
- SOS RACISMO I SOS ARRAZAKERIA. (1994). *Guía de recursos contra el racismo*. Gak@a.
- SOTO CHICA, J., I GARCÍA AMORÑOS, M. (2019). Nuevas e ignoradas noticias sobre Hâhina y la conquista árabe del África bozantina: de reina de los bereberes a reina de los romanos. *Glaudius*, 39. <https://doi.org/10.3089/glaudius.2019-05>.
- TACINE, T., ROQUE, M. A., GHAKI, M., I CJAFIK, M., et al. (2009). *Els amazics avui, la cultura berber*. Pagès Ed. IE Med. Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament.
- TÉLLEZ DELGADO, V., & RAMÍREZ FERNÁNDEZ, ÁNGELES. (2018). La antropología de los contextos musulmanes desde España: inmigración, islamización e islamofobia. *Disparidades. Revista de Antropología*, 73(2), 295-324. <https://doi.org/10.3989/rdtp.2018.02.002>.
- TILLION, G. (1966). *Le harem et les cosins*. Essais.
- TILLION, G. (2007). *Combats de guerre et de paix*. Éditions du Seuil, Opus Seuil.
- TIBURI, M. (2015). *¿Cómo conversar con un fascista? Reflexiones sobre el autoritarismo de la vida cotidiana*. Akal.
- URBAN, M. (2019). *La emergencia de VOX. Apuntes para combatir a la extrema derecha española*. Crítica Alternativa.
- WIEVIORKA, M. (1992). *El espacio social del racismo*. Paidós Estado y Sociedad.

19

Filosofia en vinyetes

MIQUEL ÀNGEL BALLESTER SALAS

Miquel Àngel Ballester Salas

És llicenciat en Filosofia, màster en Filosofia Contemporània i màster en Formació del Professorat per la UIB. Està habilitat com educador social pel Col·legi d'Educaadores i Educadors Socials de Madrid. Actualment és professor de Filosofia per a la Conselleria d'Educació i ha treballat com a professor associat del departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la UIB. Ha estat membre de la Comissió Espanyola d'Educació i Comunicació de la UICN durant més de dues dècades. Ha coordinat el departament d'educació ambiental del GOB-Mallorca. Conferenciant i activista ecosocial. Ha comissariat exposicions sobre mobilitat sostenible i espais naturals. Autor d'articles sobre temes d'educació, joventut, ecologisme i medi ambient i dels llibres *L'alteritat en el diàleg* (Leonard Muntaner, 2018) i *A l'ombra de la filosofia* (Leonard Muntaner, 2023).

Resum

En aquest treball he partit d'uns continguts elaborats prèviament en una sèrie d'articles de premsa amb els quals vaig iniciar una aproximació a la relació existent entre els còmics i la filosofia, mogut pel meu interès docent com a professor de filosofia. El resultat ha desbordat amplament aquelles reflexions inicials i ha consistit a oferir una visió històrica, coherent, crítica i actualitzada de la filosofia en còmic i il·lustrada disponible en català i castellà fins a l'actualitat. D'entrada, em dirigesc al lector per justificar la pertinència d'aquest article a l'Anuari de Joventut, i faig uns aclariments conceptuals per identificar correctament els tebeos, els còmics, les historietes, les novel·les gràfiques i els llibres il·lustrats. També relacion aquesta distinció amb l'evolució del gènere i el públic lector, inicialment molt jove, i que s'ha anat ampliant progressivament cap a la població adulta. El tema principal de l'estudi és la descripció i l'anàlisi dels còmics, les novel·les gràfiques i els llibres il·lustrats publicats en castellà i català que tracten temes filosòfics i que són protagonitzats per filòsofs o filòsofes. Per a realitzar aquesta anàlisi, prèviament he fet una selecció de llibres i una classificació per temàtiques i col·leccions. Hi ha tres apartats en els quals analitz les obres de tres artistes destacats del món del còmic: Pere Joan, Max i Miguel Brieva. A un altre apartat parl del còmic filosòfic com a recurs educatiu, i pos alguns exemples pràctics. També dedico un apartat als còmics feministes, posant l'èmfasi en l'increment dels còmics protagonitzats per dones filòsofes a causa de la valoració social de les aportacions de les dones al progrés de la filosofia. A l'apartat titulat 'marginàlia' faig un recull de còmics que no encaixen en les categories anteriors. Finalment, faig una breu valoració, posant l'accent en les tendències que segueix la filosofia en viñetes.

Paraules clau: Filosofia / Còmics / Filosofia il·lustrada / Còmics filosòfics

Resumen

En el presente trabajo he partido de unos contenidos elaborados previamente en una serie de artículos de prensa con los que inicié una aproximación a la relación existente entre los cómics y la filosofía, movido por mi interés docente como profesor de filosofía. El resultado ha desbordado ampliamente esas reflexiones iniciales y ha consistido en ofrecer una visión histórica, coherente, crítica y actualizada de la filosofía en cómic y ilustrada disponible en catalán y castellano hasta el día de hoy. De entrada, me dirijo al lector para justificar la pertinencia de la inclusión de este artículo en el Anuario de Juventud y hago unas aclaraciones conceptuales para identificar correctamente los tebeos, los cómics, las historietas, las novelas gráficas y los libros ilustrados. También relaciono esta distinción con la evolución del género y del público lector, inicialmente muy joven, y que se ha ido ampliando progresivamente a la población adulta. El tema principal del estudio es la descripción y el análisis de los cómics, las novelas gráficas y los libros ilustrados publicados en castellano y catalán que tratan temas filosóficos y que están protagonizados por filósofos o filósofas. Para realizar este análisis, previamente he hecho una selección de libros y una clasificación por temáticas y colecciones. Hay tres apartados en los cuales analizo las obras de tres artistas destacados del mundo del cómic: Pere Joan, Max y Miguel Brieva. En otro apartado hablo del cómic filosófico como recurso educativo, con algunos ejemplos prácticos. También dedico un apartado a los cómics feministas, poniendo énfasis en el incremento de los cómics protagonizados por mujeres filósofas a causa de la valoración social de las aportaciones de las mujeres al progreso de la filosofía. En el apartado titulado 'marginalia' hago una selección de cómics que no encajan en las categorías anteriores. Finalmente, hago una breve valoración, poniendo el acento en las tendencias que afectan a la filosofía en viñetas.

Palabras clave: Filosofía / Còmics / Filosofia il·lustrada / Còmics filosòfics

1. La influència positiva dels còmics i la filosofia en la joventut i les polítiques juvenils

Per què la inclusió d'un article sobre còmics i filosofia en una publicació especialitzada en polítiques de joventut? Som conscient que pot causar certa sorpresa, però hi ha raons suficients i de pes que justifiquen la publicació en aquest anuari, i que tot just exposaré a continuació a tall d'introducció general.

És un fet innegable que existeix una relació íntima entre còmics i joventut de la qual la majoria dels lectors tenen una experiència directa. Aquesta relació es pot abordar des de diferents perspectives. Des d'un punt de vista històric, els còmics han acompanyat els adolescents de diverses generacions, i han contribuït, per tant, al creixement i la formació personal dels joves, en tant que mitjans d'entreteniment i oci, però també com a vies d'accés a la cultura i l'hàbit de la lectura, en un context social difícil, caracteritzat per la pèrdua generalitzada de lectors. Aquesta funció dels còmics en la formació personal i la culturització dels adolescents s'ha vist reforçada per l'atractiu d'unes trames i personatges que viuen conflictes interns molt intensos i que progressivament han hagut d'enfrontar dilemes morals i qüestions de màxima rellevància filosòfica, com el problema de la identitat, la por a la mort, la dificultat de ser feliç dins un món consumista, la recerca de la veritat o el sentit de la vida.

Els còmics, i especialment els de caire més filosòfic, expressen idees i contravalors que permeten a la joventut reflexionar i interpretar el món en el qual viuen i, a més, ampliar les

visions massa localistes o particulars, obrir la mirada cap a altres èpoques històriques i formes de pensar i així ser capaços d'emetre judicis, establir comparances, i imaginar i proposar altres escenaris millors. L'actitud crítica de la filosofia està reflectida gràficament en els còmics d'idees i connecta amb l'esperit juvenil inconformista, a la vegada que és un estímul que convida a valorar críticament les normes i els prejudicis socials, així com les mateixes polítiques de joventut.

Els còmics i les novel·les gràfiques permeten que els joves s'introdueixin en les grans qüestions que han preocupat a la humanitat des dels seus orígens i també que s'aproximin a la complexitat de la filosofia d'una manera lúdica, informal, més lleugera, i molt atractiva, a través d'un llenguatge visual que, a més, ha esdevingut el principal vehicle de transmissió de coneixement.

Cal ser conscients que els joves no només consumeixen passivament les narracions i les històries il·lustrades per adults, sinó que, sovint, se senten empesos a passar a l'acció i crear, dibuixar i compartir les seves pròpies vinyetes experimentals i posar a prova la vena artística a través d'autoedicions i publicacions finançades de manera col·laborativa.

Els còmics i les novel·les gràfiques en mans de mestres i professorat innovadors i creatius poden arribar a ser un recurs didàctic molt valuós per treballar a les aules continguts de matèries lingüístiques, però també d'història i filosofia. A través dels còmics filosòfics, els adolescents accedeixen a les idees i teories que han explicat la naturalesa de la realitat en el seu conjunt i la humanitat en particular.

També aprenen a pensar, elaborar les seves pròpies explicacions i argumentar millor. I, en definitiva, adquireixen un conjunt d'aprenentatges que els seran útils tota la vida, més enllà dels anys de formació acadèmica.

La intersecció entre còmics, filosofia i joventut, pot ser més o manco directa, en funció dels casos. La relació és molt directa quan els còmics i les novel·les gràfiques exploren i tracten temes filosòfics profunds, com la justícia, la llibertat, la virtut, el poder, la condició humana, el bé i el mal, i contribueixen a la comprensió juvenil d'aquests conceptes i idees morals i polítiques i a l'alfabetització crítica. Però hi ha també altres exemples en què aquesta relació no és tan evident, perquè és més imperceptible, com ara la que es produeix soterradament en els còmics més convencionals que no tracten de la vida ni l'obra d'un filòsof, ni tampoc plantegen una reflexió sobre cap teoria ni pensament filosòfic. Fins i tot en aquests còmics aparentment allunyats de la filosofia es poden observar models de conducta beneficiosos i propis de la filosofia en l'actitud indagadora dels personatges, el caràcter virtuós i les accions responsables i compromeses. És possible, doncs, que els còmics en general despertin l'interès dels lectors més joves pel descobriment de la realitat oculta i que se sentin més motivats per assumir les responsabilitats morals i polítiques d'una ciutadania activa i democràtica.

Els còmics que es fan ressò de les filosofies polítiques d'alguns pensadors poden tenir una influència pràctica en la joventut i l'adquisició d'una cultura juvenil de la participació, compromesa amb l'activisme polític i la defensa dels seus drets.

D'altra banda, una gran part dels il·lustradors dels còmics filosòfics han sabut adaptar amb encert les idees més abstractes amb exemples molt visuals i popularitzar la filosofia entre la joventut, amb la qual cosa han aconseguit introduir-la en les preocupacions existencials i l'art de viure.

Els beneficis del còmic com a mitjà de transmissió d'idees filosòfiques i pensaments profunds no s'esgoten aquí, i haurien de fer reflexionar els poders públics per tal que incrementin el seu suport a la lectura i la creació de còmics entre la població jove i ampliiin les polítiques de joventut cap a un oci més creatiu vinculat a la normalització de la lectura d'històries filosòfiques il·lustrades com una part important de la contribució pública a l'empoderament juvenil i la sortida de la seva minoria d'edat, entesa en sentit kantià.

2. Del tebeo a la novel·la gràfica

S'ha produït una evolució conceptual i terminològica en l'àmbit del còmic que reflecteix també una transformació dels còmics i la seva percepció social. D'un temps ençà, els còmics s'han popularitzat i han estat objecte de reconeixement i dignificació. Com a dada significativa convé apuntar que els còmics han arribat a ser considerats com una de les belles arts, concretament com el novè art. Una altra dada que posa en valor els còmics és la concessió del premi nacional del còmic per part del Ministeri de Cultura espanyol dins la categoria de premis literaris, una convocatòria anual que es va promoure per primera vegada l'any 2007 i que va concedir aquest guardó a l'il·lustrador català Max pel

còmic *Hechos, dichos, ocurrencias y andanzas de Bardín el superrealista*.

L'evolució dels còmics ha consistit en un increment de la diversitat de textos gràfics que ha donat lloc a un desbordament dels significats clàssics i restringits del gènere. Aquestes transformacions han dut com a conseqüència que ja no sigui adequat referir-se als còmics únicament com a tebeos, perquè seria equivalent a prendre la part pel tot, ja que els tebeos es defineixen com a historietes i vinyetes amb trames senzilles d'humor i aventures i altres temàtiques d'entreteniment, amb un nombre reduït de pàgines, en un format de quadernet, disponibles a quioscs i llibreries, i que estan dirigits preferentment a un públic infantil i juvenil. D'altra banda, la introducció des dels anys setanta de la categoria de novel·la gràfica representa una transformació que va més enllà de les paraules i que engloba la conquesta per part dels autors de còmics d'una gran llibertat creativa, tant amb relació als aspectes formals com als continguts. L'aparició de la novel·la gràfica està vinculada a l'ampliació de temàtiques, l'edat dels lectors i els canals de distribució. Darrere aquesta evolució també s'ha d'interpretar que hi ha hagut un esforç planificat de la indústria del còmic per expandir-se i fer una aposta empresarial estratègica per garantir que els adults que havien adquirit l'hàbit de lectura de còmics durant la infantesa i la joventut el mantinguin, a la vegada que ha estat una política útil per conquerir nous lectors.

Avui els lectors adults de vinyetes parlen obertament de la seva afició a la lectura de còmics i novel·les gràfiques, amb orgull, i sense haver de passar vergonya ni sentir la necessi-

tat d'ocultar les narracions gràfiques que compren i llegeixen. L'evolució del gènere ha afavorit que els lectors adults no només hagin conservat les preferències literàries adquirides durant la infantesa i joventut, sinó que el manteniment d'aquest hàbit lector ha afavorit també que hagin perdut la por a ser acusats d'infantilisme i d'haver-se quedat estancats en una etapa de lectura inicial. Els aficionats adults als còmics s'han deixat de sentir pressionats per no haver donat l'esquena a aquest gènere i ja poden gaudir amb orgull tant de la lectura de còmics com de la d'altres tipus de llibres que l'imaginari col·lectiu considera encara més seriosos i propis d'adults.

L'evolució del tebeo cap a la novel·la gràfica ha donat un nou impuls al sector del còmic, que n'ha sortit molt beneficiat. Un dels indicadors del seu èxit és que les narracions gràfiques han aconseguit sortir fora de les llibreries especialitzades i introduir-se a llibreries generalistes. Les estadístiques de vendes i lectors també són favorables, com demostra *l'Informe d'Hàbits de Lectura i Compra de Llibres a Espanya de l'any 2023*. Segons aquest informe, el còmic ha incrementat el seu pes en la indústria editorial amb un 10,8% de quota de lectors, una dada que representa un augment del 0,6% amb relació al baròmetre del 2022.

Al llarg d'aquest treball usaré el terme 'còmic' en un sentit genèric i englobador, i el terme 'novel·la gràfica' com un tipus de còmic especialitzat per a adults amb les característiques ressenyades anteriorment. D'altra banda, entenc que la vinyeta és un concepte més integrador que està present a tot tipus de còmics, ja que ve a ser l'equivalent a la unitat mínima de sentit.

El còmic ha esdevingut un dels mitjans més populars per divulgar la filosofia, entre el públic més jove, a través d'obres com els mangues filosòfics, i que s'ha anat ampliant al públic adult a través de formats com la novel·la gràfica. La present selecció de còmics i novel·les gràfiques vol ser una contribució a despertar l'interès per la filosofia, i un convit a superar els prejudicis i la por davant la dificultat que provoca el llenguatge filosòfic. La filosofia en còmic pot ser un recurs didàctic útil per a docents de filosofia i alumnes, a la vegada que un estímul per a llegir els filòsofs en els seus textos o, senzillament, un convit a gaudir de la filosofia de manera més simplificada, atractiva i visual. La filosofia està present en els còmics amb major o menor intensitat, a través d'adaptacions que reproduïxen vides i obres de filòsofs, trames i relats, més o manco documentats; històries que desenvolupen temes i teories filosòfiques; i també a través de referències puntuals a conceptes i autors, conflictes i actituds dels personatges. Així, distingiré biografies dibuixades de filòsofs, versions en còmic de textos filosòfics, novel·les gràfiques sobre filosofia i les seves disciplines, i adaptacions en què els continguts filosòfics són secundaris o contextuals; a més de còmics d'idees.

3. Còmics sobre filosofia i les seves branques

Hi ha un conjunt de novel·les gràfiques sobre la filosofia i les seves disciplines, ben documentades i amb un enfocament global i ambiciós, entre les quals destaquen *Filosofía para ser feliz* (Bruguera, 2018), un repàs

representatiu per les visions sobre la felicitat d'autors com Plató, Epicur, Sèneca, Montaigne, Descartes, Pascal, Kant, Bentham, Schopenhauer i Nietzsche; *Filosofía en viñetas* (Penguin Random House, 2018), una introducció acurada a la lògica, l'epistemologia, la metafísica i l'ètica, a través del filòsof presocràtic Heràclit i el seu recorregut per les idees d'altres autors notables de la història de la filosofia; *Logicomix* (Salamandra, 2011), una descripció dels avanços en la recerca de la veritat i el coneixement a través del llenguatge de la lògica i les matemàtiques, mitjançant la confrontació del pensament de Bertrand Russell amb el de Wittgenstein, Frege i Hilbert, entre d'altres. El llibre té una introducció escrita pel filòsof Fernando Savater. Dins aquesta mateixa categoria cal citar també *Democràcia* (Alianza, 2016), una història dels orígens de la democràcia a Atenes durant la segona meitat del segle VI aC, contada a través de Leandre, un personatge imaginari. L'obra té un pròleg escrit per l'hel·lenista mallorquí Carlos García Gual.

Filosofía para principiantes (Debol-sillo, 2014), de Rius és una història de la filosofia i les idees il·lustrada, que destaca els filòsofs més importants de cada escola i corrent de pensament, segons una classificació dels autors en materialistes i idealistes, i sense excloure el pensament oriental. El llibre té un apèndix amb definicions de termes filosòfics, aforismes i cites. Rius és un autor de tendència ideològica comunista i d'esquerres que ofereix continguts documentats i rigorosos, amb un estil humorístic i irònic i un llenguatge visual que mescla la caricatura amb el collage.

Filosofix (Lunweg, 2024) és un còmic il·lustrat per A. Dan i amb guió d'Étienne Garcin, que exposa temes i concepcions filosòfiques importants a través d'exemples, històries i faules extremes dels mateixos pensadors. El còmic il·lustra el mite de la caverna de Plató i les seves múltiples interpretacions. També conta l'episodi de les peres, un robatori comès per sant Agustí en la seva adolescència i que recorda a la maduresa per explicar la culpa i la desobediència en el marc d'un pensament cristià. Un altre dels episodis fa referència a la figura del funambulista que introdueix Nietzsche en el *Zaratus-tra* per descriure el trànsit que ha de fer l'últim home per transformar-se en superhome. L'autor ens proposa també reflexionar sobre la identitat a través de l'exemple del vaixell de Teseu i posa l'exemple de la sandàlia d'Empèdocles com una anècdota per pensar la relació de la filosofia amb la mort i el suïcidi. Troba en la canya de Pascal i els seus pensaments una excusa adequada per prendre consciència de la fragilitat de l'existència humana exposada a les circumstàncies. A més, l'episodi dedicat a Tales i la seva caiguda dins un pou li dona peu a posar en evidència la imatge del filòsof i savi despistat i despreocupat de les obligacions imposades per la vida social. Escull una anècdota d'un cambrer per exposar la idea del jo de Jean Paul Sartre en clau existencialista. Un altre exemple del segle XX és el de la paparra de Deleuze, que el filòsof francès usa per explicar la idea de potència, entesa com el que realment pot fer un individu, i que de fet, fa.

El professor de filosofia Masahiro Morioka ha col·laborat amb el dibuixant Nyancofu Terada per posar a

l'abast dels lectors més joves una *Introducción a la filosofía en manga* (La Otra H, 2024). Morioka destaca en la introducció del llibre que el fet que un filòsof com ell s'hagi atrevit a exposar directament el seu pensament a través de dibuixos d'estil manga és una novetat dins el gènere, ja que la majoria dels còmics són adaptacions de vides i obres de filòsofs. Morioka va dibuixar unes 220 pàgines d'esbossos a llapis, i llavors el dibuixant Terada s'encarregà de donar-los una forma més acabada. El dibuixant adopta premeditadament un estil senzill i un dibuix pla i bidimensional per tal d'evitar desviar l'atenció de les idees filosòfiques més abstractes. El filòsof exposa visualment el seu pensament sobre quatre temes: el temps, l'existència, el jo i la vida, i fa servir com a recurs expositiu el diàleg entre un jove deixeble curiós Manmaru-Kun i el seu mestre Sensei, seguint la tradició dialogada iniciada per Plató.

Amb relació al temps, l'autor afirma que només existeix l'ara i que el passat, present i futur existeixen en l'ara com a conceptes mentals, ja que el passat, present i futur en si mateixos no són accessibles, encara que es presenten a la ment amb una força tan intensa que creim que existeixen realment. Segons Morioka, l'existència del temps i la vinculació del passat amb el futur a través del present és una convicció necessària per tractar de viure, amb el benentès que tractar de viure vol dir intentar establir connexions amb coses que no són de l'ara i que no es poden experimentar. D'aquesta manera, Morioka vincula la teoria del temps amb la teoria de la vida. A més, destaca el paper clau de l'ara com a escenari inamovible que no desapareix mai i que per-

met una comprensió del pas del temps com un fluir permanent.

Amb relació a la següent pregunta que intenta esbrinar, què és l'existència, parteix de la idea que hi ha tres modes d'existir. D'una banda, hi ha el que existeix realment, perquè es pot confirmar que existeix. En segon lloc, hi ha tot allò que podria existir, perquè no es pot afirmar que no hi hagi cap possibilitat de què existeixi. I finalment, en tercer lloc, hi ha aquelles coses que no podem confirmar que existeixin, però que hem de suposar que ho fan encara que no les veiem. Per al filòsof, el desig que les vides tinguin sentit proporciona fonament a l'existència mateixa. D'on venen les coses existents? El filòsof pensa que la causa de què les coses existeixin és el no-res, entès com a lloc al qual ens referim metafòricament o poèticament i del que no podem dir si existeix o no existeix, a l'estil heideggerià. A continuació es demana la qüestió metafísica fonamental de per què existeix el món en comptes del no-res i respon que el fet que el món ja existeix és una necessitat derivada del fet que el jo l'experimenta com existent. Però si s'adopta la perspectiva de què el món podria no haver existit, aleshores l'existència esdevé contingent. L'autor evita la contradicció dient que "la necessitat de l'existència del món es va escollir de manera contingent", és a dir, que el món existeixi és un miracle. El filòsof utilitza el mateix raonament per explicar l'existència individual, de manera que el jo existent és un miracle inevitable, un naixement contingent d'una existència necessària.

Per respondre la pregunta sobre el jo adopta una perspectiva epifenomenica, segons la qual el jo està unit

al cervell, existeix una transmissió d'informació unidireccional del cervell en direcció a la ment, però les ments de les altres persones no estan al meu abast, no les puc conèixer ni tampoc saber si existeixen o no. Tot el que percep el jo és en funció de la seva pròpia experiència, no pot tenir experiències d'altres, encara que viu amb l'expectativa que els altres també tenen les seves experiències. Creu en el mode de ser solipsista del propi jo i dels jos dels altres, el que vol dir és que de l'únic que pot estar segur és de l'existència de la seva ment, però com que es relaciona amb els altres, pressuposa també l'existència real de les ments de les persones que l'envolten.

Morioka sosté que no es pot explicar l'existència a partir de la no-existència quan està implicat el jo perquè són dues dimensions incomparables, tot i així és possible desitjar la no-existència o el suïcidi, un desig que no equival a no haver nascut mai, perquè mentre el suïcidi és un acte que ens projecta cap al futur, no haver nascut mai, en canvi, és un acte impossible pensat des de l'existència. L'autor entén que hi hagi persones que expressin el dolor d'estar viu desitjant morir o no haver nascut mai. També deixa clar que l'única manera d'esquivar la mort és no haver nascut. La seva posició davant la mort és acceptar-la com un fet inevitable i, mentrestant no arriba, procurar viure la vida amb plenitud, i com que la vida és única i només es viu una vegada, rebutja la comparació entre la vida que es viu amb una altra vida alternativa que podria haver viscut. El que vol dir és que imaginar una altra vida no ha d'impedir viure aquesta, i que la felicitat sempre depèn de com es visqui la vida d'ara en-

davant i, per tant, és una possibilitat oberta fins a la mort, de manera que es pugui pensar positivament en l'afirmació d'haver nascut i sentir-se feliç.

Més enllà dels continguts d'aquest manga filosòfic, és important deixar anotat per a la reflexió la convicció de l'autor que hi ha idees i pensaments que només adquireixen la seva plenitud a través del manga, com la capacitat que tenen les imatges d'expressar el coneixement intuïtiu, en sentit aristotèlic. D'altra banda, creu en el poder del manga per atreure nous lectors de textos filosòfics.

4. Vinyetes sobre filòsofs

Les adaptacions biogràfiques de filòsofs il·lustres constitueixen un gènere gràfic en si mateix, certament el més abundant. En aquest grup cal incloure la col·lecció d'histories en llengua castellana *Vides il·lustres* publicades entre els anys 1956 i 1974 per l'editorial mexicana Novaro, en format revista, amb exemplars que resumeixen la vida dels filòsofs Sòcrates, Plató, Sèneca, Ciceró, Maquiavel, Erasme, Montaigne, Leibniz, Voltaire o Russell, i que es poden llegir en línia o descarregar a blogs especialitzats en històries antigues. Més recentment, s'han publicat biografies dibuixades sobre Nietzsche, Thoreau, Marx, i Sartre, amb els títols *Nietzsche* (Sexto Piso, 2012), *Thoreau, la vida sublime* (Impedimenta, 2013), *Marx* (Norma, 2015), i *Sartre* (Oberon, 2018). L'adaptació gràfica de la biografia de Nietzsche ha estat escrita pel filòsof francès Michael Onfray, i reconstrueix els moments clau de la seva vida juntament amb Lou-Andreas Salomé i Paul Rée, el desco-

briment de Schopenhauer i la seva relació d'amor-odi amb Wagner. En el món del còmic escassejaven títols protagonitzats per filòsofes. Aquest oblit s'està corregint amb la publicació de novel·les gràfiques com *Miss Davis* (Flow Press, 2020), una revisió sobre la vida i la lluita de la filòsofa i activista feminista afroamericana Àngela Davis. Dins aquesta categoria de biografies, cal incloure el còmic *Ferrater Mora, filòsof* (Càtedra Ferrater Mora, 2017), destinat a divulgar la vida i el llegat intel·lectual d'una figura cabdal de la cultura catalana del segle XX. L'autobiografia escrita pel filòsof Albert Camus ha estat adaptada fidelment per Jacques Ferrandez en el còmic *El primer hombre* (Alianza, 2019). Es pot llegir també *Camus* (Norma, 2017), una biografia escrita per l'especialista José Lenzini.

Alguns il·lustradors i guionistes han creat històries protagonitzades per filòsofs, mantenint algunes característiques dels seus pensaments o del clima intel·lectual en què visquen, però prioritzant els elements imaginaris. Formen part d'aquesta tipologia les obres: *Los enciclopedistas* (Astiberri, 2018) sobre els filòsofs de la Il·lustració; *Ramon Llull. La controvèrsia jueva* (Glénat, 2009), una història d'intriga i assassinats; l'adaptació d'*El príncep* de Maquiavel al món contemporani de la informàtica i els hackers, a través d'una història particular de recerca d'èxit i poder titulada *Maquiavelo, el príncep* (Oberon, 2013); l'aplec de relats de misteri i aventures protagonitzats pel filòsof Francesc Pujols titulat *Les extraordinàries aventures de Francesc Pujols* (Males Herbes, 2015); i el volum humorístic *Epicuro, el sabio* (Norma, 2015).

Almanco hi ha dues novel·les gràfiques que recorden la figura de l'intel·lectual comunista Pier Paolo Pasolini. El còmic de Toffolo titulat senzillament *Pasolini* (Altamarea, 2023) i *El caso Pasolini: crònica de un asesinato* (Gallo Nero, 2010). La primera novel·la és la més interessant perquè ofereix una visió sobre el pensament de Pasolini a través d'una entrevista que a estones esdevé crònica i reportatge; mentre que la segona està centrada en l'enigmàtic assassinat que va acabar de manera violenta amb la seva vida.

El fil conductor de la novel·la gràfica *Pasolini* és una conversa entre un jove periodista i un tal Sr. Pasolini que s'han conegut a Internet, encara que a estones la història adopta un to documental de crònica periodística. L'entrevistat parla com si fos Pasolini, però no ho és, i expressa els pensaments de l'escriptor compromès que realment va dir o escriure en els llibres, articles i entrevistes. Durant la conversa, el senyor que representa Pasolini defensa les idees de Pasolini: l'ús de la literatura dialectal, el valor donat al realisme, la vivència de rivalitat ideològica amb el pare, el sentiment d'odi contra l'estat capitalista petit-burgès, la identificació amb les classes populars i la gent senzilla, la crítica a la societat consumista de postguerra, la condemna del conformisme, el lament per la pèrdua de singularitat de l'home i la mort que dona sentit a la vida. També coneixem com va néixer l'amor pel cinema i els directors que a més de Chaplin, influïren en la vocació de cineasta. Sabem que li agradava Chaplin perquè retratava la classe obrera i la seva explotació, i per la seva hàbil combinació estilística entre tragèdia i comèdia. Llegint el còmic

descobrim que Pasolini estimava el cinema perquè l'ajudava a no perdre la realitat de vista, i que la història de la seva vida es resumeix en els llibres que va escriure. Aquesta opinió, ell mateix s'encarrega de matisar-la donant valor al cinema, dient que "el cine és íntimament poètic perquè té la qualitat del somni", i explicant que "amb el cinema vivia finalment d'acord amb la meua filosofia" i que escriu poesia perquè no pot ser consumida com si fos una mercaderia. El còmic fa referència també a la denúncia de la persecució moral a la qual va ser sotmès per ser homosexual.

Dins l'òrbita marxista, cal ressenyar l'adaptació il·lustrada del *Manifest comunista* de Marx i Engels i els dos llibres del dibuixant i guionista autodidacta Eduardo del Río, al·lies Rius: *Marx para principiantes* (Grijalbo, 2013), biografia intel·lectual de Marx, que en la seva versió original va contribuir a divulgar el pensament marxista a Mèxic i Llatinoamèrica i que va ser utilitzat com a manual escolar. Una última referència és *Abuelo Gramsci* (001 Ediciones, 2015), llibre singular que narra la biografia d'Antonio Gramsci, destacat fundador del partit comunista italià, prologat pel mediàtic polític i professor universitari Juan Carlos Monedero.

Schopenhauer (Alianza Editorial, 2024) és el títol de l'adaptació al còmic d'*El món com a voluntat i representació* d'Arthur Schopenhauer. El guió és del professor de filosofia Francis Métivier i els dibuixos són obra d'Isa Phytton. Aquesta iniciativa editorial pretén fer accessible al públic no especialitzat el pensament de Schopenhauer. El còmic, com el llibre, respon a la pregunta què és el món,

i segueix l'estructura original del text filosòfic amb la divisió en quatre capítols que tracten respectivament del coneixement, els éssers vius, l'art i la moral. Els protagonistes que permeten al lector introduir-se en la visió de Schopenhauer sobre el món són el mateix filòsof alemany i la seva cussa Atma. El text recull les crítiques epistemològiques de Schopenhauer a les escoles de pensament materialistes i idealistes, la influència de la teoria de les idees de Plató en la seva filosofia a través de l'equivalència entre voluntat i idea, i tracta de la relació entre art, desig, bellesa, plaer estètic i voluntat, sense deixar de banda la important figura del geni. En el capítol final exposa la voluntat de viure com a fonament de la conducta moral. És important destacar que la traducció ha estat a càrrec del filòsof i divulgador Carlos Javier González Serrano, que a més és un dels majors experts en Schopenhauer en llengua espanyola. Amb relació al guionista, convé afegir que anteriorment ja s'havia aproximat al còmic i la filosofia amb obres gràfiques com *Kant a la platja* (2019) i *Pop philo stories* (2020) que malauradament no estan disponibles ni en castellà ni en català.

Humana, massa humana (Editorial Finestres, 2024) és el títol feminitzat del llibre de Nietzsche *Humà, massa humà*, però el títol no ha de dur a engany ja que no es tracta d'un còmic sobre el filòsof alemany, sinó un conjunt de quaranta-i-sis històries breus, la majoria de les quals estan protagonitzades per filòsofs, i que tenen en comú el tracte humà, irònic i humorístic dels personatges, a més d'una nota a peu de pàgina que defineix els interessos del filòsof i proporciona

uns aclariments teòrics i conceptuals sobre el tema exposat. L'autora, Catherine Meurisse, s'ha encarregat tant del guió com de les il·lustracions, i ha construït hàbilment un conjunt d'històries inspirades en els tòpics més coneguts dels autors, escollint conceptes, metàfores, frases i teories representatives del seu pensament, i fa referència a la condemna a la llibertat de Sartre, l'home llop de Hobbes, la metàfora del riu d'Heràclit, el reconeixement socràtic de la ignorància com el punt de partida del coneixement, la banalitat del mal d'Arendt, el mite de Sísif de Camus i el mite de la caverna de Plató. Sovint situa els filòsofs fora del seu context històric, i crea situacions extemporànies amb la finalitat de fer més comprensibles les seves teories, i també per fer-los més propers als lectors. Usa com a font d'inspiració el mateix llenguatge filosòfic, jugant amb la complexitat de la "xerrameca" heideggeriana i amb la lògica i el sentit de les paraules de Frege. En altres ocasions, aprofita els trets singulars de la personalitat i els hàbits i costums dels filòsofs, posant en evidència la pesadesa de Rousseau i la puntualitat i regularitat dels hàbits quotidians de Kant; o bé les anècdotes biogràfiques, i es recrea en el dia que Nietzsche va plorar i va perdre el seny quan assotaven un cavall als carrers de Torí.

Meurisse provoca el somriure del lector a través de detalls visuals o textuais, per exemple, decidint titular "l'estètica per les banyes" una exposició d'obres d'art suposadament fetes per Hegel; mostrant l'esquema fet per Heidegger per explicar el *dasein*, un dels seus conceptes metafísics principals, com si fos un joc visual per trobar Wally; jugant amb la fonètica del

nom de Kant i el verb poder en anglès (to can); retitulant *L'Enciclopèdia de Diderot i D'Alambert* com *La nova enciclopèdia: el clitoris*. Una altra estratègia expositiva que utilitza l'autora és invertir el sentit de la vida i la filosofia dels filòsofs: presenta Sòcrates sense mètode ni habilitat dialèctica; mostra la mare d'Agustí d'Hipona gaudint de plaers sadomasoquistes, de violència sexual consentida, quan sabem a través de les *Confessions* escrites pel mateix Agustí que el pare abusava i maltractava la mare; o a través d'una il·lustració que mostra els presoners de la caverna platònica veient netflix.

Aquesta caracterització general es pot entendre millor descrivint dues de les històries. La primera amb la qual comença el còmic es diu "Mepilació metafísica", i és una actualització divertida de l'exemple del tros de cera que Descartes introdueix a les *Meditacions metafísiques* per diferenciar el coneixement sobre els objectes materials que prové dels sentits d'aquell que s'origina en l'enteniment. En aquesta versió, la cera sobre la que medita el filòsof prové de la depilació d'una amant. L'aclariment fa comprensible la teoria cartesiana sobre la matèria, però la brevetat imposada per l'estil dur a simplificar la teoria cartesiana exposada. L'altre exemple que vull comentar és el de l'episodi "separatisme", en què Spinoza, un filòsof del segle XVII, somnia que participa en l'enregistrament d'un tutorial gastronòmic i que la discussió amb la presentadora propicia que faci una defensa de Déu com a única substància realment existent i que mencioni també altres conceptes importants de la seva filosofia com la potència de l'ésser i la distinció entre passions alegres i tristes.

5. Adaptacions d'obres filosòfiques

En aquest apartat he agrupat les adaptacions al còmic d'obres filosòfiques, com *Walden o la vida al bosc* de Thoreau, que tant ha contribuït a la construcció del pensament ecologista nord-americà i *El Càn did o l'optimisme* de Voltaire. L'estil simbòlic i literari de Camus ha afavorit que sigui un dels filòsofs amb més adaptacions al còmic. De Camus, es pot llegir l'adaptació gràfica del relat *El huésped* (Norma, 2011) i *El extranjero* (Norma, 2014). Però les versions il·lustrades més populars són els mangues filosòfics de Herder, que contenen fins ara amb els següents títols: *Analectas* de Confuci, *El llibre del Tao* de Lao Tsé, *Discurs del mètode* de Descartes, *El contracte social* i *l'Emili* de Rousseau, *Crítica de la raó pura* de Kant, *Així parlà Zaratustra* i *L'anticrist* de Nietzsche, *El capital* de Marx i *El manifest comunista* de Marx i Engels, *El príncep* de Maquivel, *La malaltia mortal* de Kierkegaard, *Sobre la llibertat* d'Stuart Mill i l'adaptació del diàleg de Plató *l'Apologia de Sòcrates*. La majoria d'aquests mangues són versions poc narratives que no acaben de transposar adequadament els continguts filosòfics al llenguatge visual del còmic.

L'editorial Akal ha publicat una versió il·lustrada del conte infantil *Els processos contra les bruixes* (2023), escrit pel filòsof Walter Benjamin com un guió radiofònic i que va ser emès per la ràdio pública de Berlín el 16 de juliol de 1930. Les il·lustracions són de Claudio Romo, estan inspirades en Bestiaris i representen la persecució i les tortures a les quals varen ser sotmeses les bruixes. En aquest conte, Benjamin fa referència al manual *Mar-*

tell de les bruixes (1487) dels monjos dominics Heinrich Kramer i James Sprenger i critica que s'atribueixi a les dones una tendència natural cap a la bruixeria a causa de la seva inferioritat intel·lectual, i també denuncia la legitimació de la cacera i dels processos judicials contra les bruixes i les confessions obtingudes mitjançant el mètode de tortura. *El Martell* estava escrit originàriament en llatí i es va popularitzar amb el nom de *Malleus Maleficarum*. Benjamin escriu el text sobre les bruixes amb la finalitat de denunciar les injustícies comeses històricament contra moltes dones considerades bruixes, i el paper de la religió i la filosofia en la transmissió de falses creences, a la vegada que es proposa desmentir que el convenciment de l'existència de les bruixes sorgeixi de prejudicis populars. Per a Benjamin, la fe en les bruixes es deu més aviat al progrés de la ciència i, més concretament, a l'adquisició de nous coneixements sobre la naturalesa i al seu domini per part de les dones. Recorda també que la simple confessió d'una acusada de practicar la màgia negra era el principal instrument probatori i un motiu suficient per condemnar-la a mort per heretgia, encara que l'autoinculpació fos obtinguda mitjançant la tortura i els maltractaments. De manera que l'enduriment dels judicis per heretgia va fer possible acabar amb la vida de milers de dones, si havien confessat ser bruixes, malgrat que no existís cap prova que les incriminés. Benjamin assenyala que l'abolició d'aquests processos ha estat una de les grans conquestes de la humanitat en el seu camí cap a la llibertat i l'emancipació. El llibre forma part de la col·lecció "La paraula il·lustrada", i

se suma a altres còmics filosòfics publicats anteriorment per la mateixa editorial, com *Retrats de la violència*, *Rosa Luxemburg* i *Franz Fanon*.

Recentment, s'ha completat l'adaptació al còmic d'*El món de Sofia* (Empúries, 2023) amb l'aparició d'un segon volum. Com és ben sabut, la novel·la original és de Jostein Gaarder i és un best-seller internacional que va donar a conèixer aquest autor a escala internacional. La novel·la és una introducció a la història de la filosofia a través d'un recorregut històric per les idees i teories dels principals filòsofs. El primer volum tracta de l'origen de la filosofia i dels presocràtics, els primers filòsofs i estudiosos de la naturalesa; de Sòcrates, Plató i Aristòtil; de l'hel·lenisme; de la filosofia cristiana representada per Agustí d'Hipona i Tomàs d'Aquino; de la filosofia àrab representada per Averrois; de la filosofia jueva medieval, i del Renaixement i el Barroc. El segon volum parteix de la filosofia racionalista de Descartes fins al segle XX, amb capítols dedicats als empiristes, els contractualistes, Kant i la Il·lustració, el Romanticisme, Marx, Darwin i Freud.

La novel·la gràfica introdueix alguns canvis amb relació a la novel·la original. Per començar, Sofia, la nina protagonista, ha passat a ser una activista ecologista molt preocupada pel canvi climàtic, i també ha adoptat la causa feminista i s'ha interessat per les dones filòsofes del segle XX. L'adaptació ha modernitzat la trama fent que la protagonista participi en una manifestació contra el canvi climàtic i reivindiqui la igualtat de les dones enfront de la visió patriarcal d'Aristòtil, encara que manté alguns elements de la història original, com

la correspondència postal amb el filòsof misteriós. En qualsevol cas, s'ha de dir que el capítol dedicat al segle XX és massa breu i està enfocat exclusivament a descriure el nihilisme i la filosofia existencialista, i no fa cap menció a altres corrents filosòfics molt rellevants com la filosofia analítica, la fenomenologia, el neomarxisme, la postmodernitat i la filosofia política postfundacional, entre d'altres.

Una altra novel·la de gran èxit està essent adaptada al còmic. En el moment d'escriure aquest estudi, ha aparegut el primer volum de la novel·la *El nombre de la rosa* (Lumen, 2023), del semiòleg i filòsof italià Umberto Eco. El volum ha estat il·lustrat per Milo Manara, un dibuixant especialitzat en còmic eròtic. La versió gràfica de la famosa novel·la medieval de misteri compta amb l'al·licient de reproduir els dibuixos fets pels monjos i la seva influència en el desenvolupament de la trama original. En les primeres vinyetes, Manara il·lustra un preàmbul en què Eco apareix seguint infructuosament el rastre d'un manuscrit medieval escrit per un monjo anomenat Adso de Melk, citat per diverses fonts, i decidint que escriurà una història de ficció per explicar com hauria estat la vida d'Adso. A partir d'aquest moment, el narrador passa a ser Adso, i ens descriu l'aventura que va viure durant la seva joventut amb el seu mestre, el frare franciscà Guillem de Baskerville. Ens trobam al segle XIV. Baskerville, acompanyat del jove Adso, arriba a una abadia benedictina per investigar una mort misteriosa. En el volum publicat, la investigació ens va permetent conèixer els diversos membres de la comunitat religiosa, a la vegada que es produeix un nou

assassinat. Tot apunta que hi ha una connexió entre els homicidis i la biblioteca de l'abadia. El còmic mostra el fanatisme religiós a través d'episodis en què membres del tribunal de la Santa Inquisició apliquen la violència més extrema contra els heretges. La narració també posa en evidència les supersticions religioses, i aprofundeix en els sentiments dels monjos i les seves pors irracionals a Déu i al diable i a les seves forces malèfiques. També critica el dogmatisme que condemna els plaers, i especialment, la riulla i els llibres de comèdia, per considerar que Déu no riu. Es presenta el costat humà dels monjos, amb la tensió interna i les dificultats per mantenir el vot de castedat a causa de les temptacions sexuals que experimenten. Hi ha diàlegs representatius de les disputes filosòfiques de l'època, en què es planteja el problema dels universals i les formes platòniques, la funció representativa del llenguatge i la seva relació amb les coses existents. El còmic il·lustra a la perfecció el gran poder i el domini exercit per l'església gràcies al monopoli educatiu i cultural i al paper dels monestirs i les seves biblioteques en la conservació i transmissió del coneixement. Mentre es publica el segon volum, hi ha temps per especular i intentar resoldre els misteriosos assassinats, o bé recórrer a la lectura del llibre original.

El professor de dibuix Phillippe Amador és l'autor de la novel·la gràfica titulada *Spinoza* (Alianza, 2022), centrada en l'exposició del *Tractat de la reforma de l'enteniment* i del mètode racional de coneixement com a via per assolir la felicitat. El còmic té una estructura curiosa, està dividit en tres parts. La primera part explica el sentit de l'ex-

periència en Spinoza; la segona, i més extensa, és una descripció de les idees del *Tractat*; i la tercera part és una biografia del filòsof. De manera que l'autor comença per un aspecte concret del pensament spinozià, adapta una de les seves obres i acaba aquest desordre expositiu resumint els trets més representatius de la seva vida.

Una altra bona lectura és la versió en còmic del *Llibre de les bèsties* de Ramon Llull (Bang, 2023), a càrrec de Pep Brocal. En el pròleg, el professor Joan Santanach explica que el *Llibre de les bèsties* pertany a un llibre més extens, el *Fèlix o Llibre de Meravelles*, una mena d'enciclopèdia sobre el creador i la creació que comença amb la justificació de l'existència de Déu i continua fent un recorregut ascendent per l'escala de la creació, des dels elements i les plantes, fins arribar a l'home, passant pels metalls i els animals. El *Llibre de les bèsties* va ser escrit per Llull per advertir al rei de França Felip IV dels perills dels mals consellers. La història està protagonitzada per Renard, una astuta i ambiciosa guineu, que en l'original és un personatge masculí, i s'estructura entorn a les intrigues, traïcions, mentides i manipulacions que posa en pràctica per aconseguir ser l'única consellera reial i, posteriorment, satisfer l'aspiració a convertir-se en reina, arrabassant el tron al proclamat rei Lleó. L'escenari és una cort, però podria ser qualsevol altre lloc en què es donin relacions de poder. Llull introdueix breus exemples morals i evita donar cap lliçó perquè el lector extrengui les seves pròpies conclusions. En definitiva, es tracta d'una faula política que parla sobre el desig de poder i les alteracions que provoca sobre la

conducta humana, i deixa plantejat el debat sobre la relació entre el poder, la força i la intel·ligència. La qüestió interessant és saber quina qualitat ha de tenir un bon governant: la força o la intel·ligència.

6. Els còmics més feministes

S'està produint un fenomen generalitzat, del qual també s'està contagiant el món del còmic, que consisteix en la recuperació de les figures femenines de tots els àmbits del coneixement. És necessari aclarir que la publicació de còmics protagonitzats per dones pensadores no és per si mateix sinònim de feminisme, ja que el feminisme és un corrent de pensament molt plural que aspira a la igualtat amb l'home, però que segueix camins molt diversos. Un d'aquests és el que posa en el centre la identitat femenina diferenciada de la masculina. Altres, però, fan incidència en la interseccionalitat o creuament de discriminacions de sexe, ètnia i classe social, o en la fluïdesa dels gèneres i la superació del binarisme. També seria un error pensar que els còmics protagonitzats per filòsofes són automàticament feministes, perquè el fet de ser dona no implica necessàriament ser feminista. Per tant, una cosa és la feminització del pensament i ser dona, i una altra molt més ambiciosa són les reivindicacions feministes. Fets aquests aclariments previs, vull dir que en aquest apartat em faig ressò tant dels còmics sobre filòsofes oblidades, com dels còmics que recuperen el pensament d'autores feministes.

Una de les filòsofes sobre les quals s'està incidint més és sens dubte Simone de Beauvoir, que fins ara és la

protagonista de dues novel·les gràfiques, i representa la tendència actual a recuperar el pensament feminista dins el món del còmic.

La primera referència és la publicació per part de l'editorial Herder de la novel·la gràfica *Simone de Beauvoir, una jove que incomoda* (2023), una biografia en còmic de la filòsofa i escriptora feminista francesa. L'obra fa un recorregut parcial per la vida de l'autora d'*El segon sexe*, des dels anys de formació fins als inicis de la seva relació sentimental i intel·lectual amb Sartre. Cal recordar que l'autora del text, l'escriptora Sophie Carquain, ja havia escrit anteriorment una biografia novel·lada de Beauvoir. Carquain aconsegueix descriure molt bé l'ambient familiar patriarcal i opressor que estimula les ànsies de llibertat de Beauvoir i la convicció profunda que es pot arribar a ser allò que es vol. També descriu molt hàbilment la vocació d'escriptora i el feminisme de la jove Beauvoir a través de frases tan definitòries com "abans morta que mare" o "la meva divisa és: la ploma i no l'agulla!". L'autora introdueix converses filosòfiques de Beauvoir amb Poupette, la seva germana, amb Jacques, amb qui manté una relació a cavall entre l'amistat i l'amor, i naturalment, amb Sartre, amb qui acceptarà mantenir una relació d'amor i filosofia, un amor lliure, sincer i necessari, i durà a la pràctica els principis filosòfics existencialistes. Potser es podria retreure a Carquain haver presentat la relació d'amistat entre Beauvoir i Zaza de manera molt continguda, despullant-la del component sexual d'atracció i amor lesbià que sabem que sentia Beauvoir, i que la filòsofa recrea a la novel·la *Les inseparables*. La no-

vel·la gràfica pertany a la col·lecció de còmics "La Otra H", i confirma l'aposta de l'editorial per la recuperació de dones que han destacat en diferents disciplines i activitats, juntament amb els còmics dedicats a la filòsofa i activista afroamericana Ángela Davis, a l'activista antiracista Rosa Parks i a les escriptores Mary Shelley, Virginia Woolf i Jane Austen.

La recuperació de la figura de Beauvoir ha tingut continuïtat amb la publicació d'una segona novel·la gràfica dedicada a la filòsofa existencialista i símbol del feminisme contemporani, escrita per Julia Korbik i il·lustrada per Julia Bernhard. La novel·la parteix d'una entrevista imaginària que li fan a Beauvoir dos anys després de la mort del seu company Sartre. L'entrevista permet que conti els episodis més destacats de la seva vida en primera persona seguint un ordre cronològic: els anys d'infantesa i formació, la relació íntima amb Zaza, la coneixença de Sartre, les oposicions docents, el mestratge, les relacions obertes amb homes i dones. En l'entrevista simulada, parla de l'adquisició de la consciència feminista, la reflexió entorn al significat que dona al fet de ser dona, i el gir polític que impregna el seu pensament existencialista iniciat després de la Segona Guerra Mundial, que desemboca en la publicació d'*El segon sexe* (1949). En una frase extreta d'una entrevista real que encapçala el capítol IV de la novel·la, Beauvoir defineix el feminisme com "una forma de viure de manera individual i de lluitar de manera col·lectiva". La novel·la acaba als anys setanta amb el compromís de Beauvoir amb la campanya de les feministes franceses a favor de la legalització de l'avor-

tament. La major part dels continguts de la novel·la s'han redactat a partir de textos autobiogràfics de Beauvoir i, més concretament, dels llibres de memòries *Memòries d'una jove formal* (1958), *La plenitud de la vida* (1960), *La força de les coses* (1963) i *Final de comptes* (1972).

Un altre còmic en l'òrbita feminista permet descobrir i recuperar la figura d'Hipàrquia de Maronea, una de les primeres filòsofes de l'antiga Grècia. Es diu *La filòsofa, el perro y la boda* (Salamandra 2023) i és una narració gràfica sobre la vida d'Hipàrquia, ambientada en la Grècia del segle IV aC i il·lustrada curosament per Bárbara Stock. La novel·la gràfica conta la boda d'Hipàrquia amb Crates de Tebas i, més exactament, l'episodi de la conversió d'Hipàrquia a la filosofia cínica a través de la influència de Crates. Les lliçons de vida impartides als carrers d'Atenes per Crates enamoren Hipàrquia i la convencen de la necessitat de cercar la felicitat fora del matrimoni de conveniència i les obligacions domèstiques assignades per la família i la societat patriarcal de l'època, que l'hauria deixada sense veu, reclosa dins l'espai privat, subordinada al desig i la voluntat del marit. De manera que decideix abandonar el jou familiar, casar-se amb Crates i donar un tomb a la seva vida a través de la dedicació a la filosofia. Té el coratge de viure d'acord amb les idees cíniques i deixar de banda les convencions socials, el pudor i la vergonya. Adopta la pobresa voluntària, s'allunya de la fama i les riqueses i experimenta la igualtat sexual en el matrimoni, l'autonomia i la llibertat, impensables per a les dones de l'antiga Grècia. La novel·la mescla personatges i fets reals, que

es corresponen amb la biografia i el pensament d'Hipàrquia, documentats a través del testimoni de Diògenes Laerci, i altres fonts filosòfiques indirectes, amb altres informacions fictícies, inventades per l'autora com a recurs literari amb la finalitat de completar les llacunes històriques i construir un guió més sòlid i eficaç.

La filòsofa socialista revolucionària alemanya Rosa Luxemburg és la protagonista d'una novel·la gràfica, *La rosa roja* (Izquierda diario, 2017) i d'un llibre il·lustrat *Rosa Lux19* (Akal, 2019). *La rosa roja* és una novel·la gràfica compromesa que ha comptat amb el suport de la Fundació Rosa Luxemburg. És una novel·la molt documentada que recorre la vida de Luxemburg, des de la infantesa fins al seu assassinat, i que cerca mantenir-se fidel a les paraules i els discursos que va pronunciar. Per aconseguir-ho, incorpora cites extretes de les seves obres i inclou en les converses frases escrites per Luxemburg en la seva correspondència personal. La novel·la reflecteix els combats teòrics amb els rivals polítics, però, sobretot, mostra l'esperit combatiu i revolucionari de Luxemburg, així com la seva vida orientada a combatre el capitalisme en la seva fase imperialista i a fer possible l'adveniment de la societat socialista. La novel·la relata els esforços dedicats a organitzar el moviment socialista amb un enfocament internacionalista i, especialment, a despertar la consciència de classe en les dones treballadores.

D'altra banda, Vanesa Ripio, l'autora de *Rosa Lux 19*, ha construït una biografia visual de Luxemburg que, en comptes de narrar els fets com si formessin part d'un pla que s'encamina a

la seva realització, descriu vivències i idees de manera discontinua, deixant que emergeixin esdeveniments imprevistos. Ripio descriu l'enfrontament amb el nacionalisme burgès, la tensió entre l'alliberament nacional i la lluita proletària, el posicionament contra el contagi militarista de la classe obrera, la participació en el 2n congrés de la internacional socialista, l'agitació social a través de l'escriptura d'articles de combat, i el polèmic enfrontament ideològic amb el revisionisme marxista encapçalat per Eduard Bernstein i l'alternativa socialdemòcrata reformista alemanya. El llibre és dens i no evita entrar en els debats polítics més teòrics. A més, reproduïx extenses cites d'obres i cartes. En el pròleg, Carlos Fernández Liria presenta Luxemburg com a referent marxista, comunista, feminista i heroïna revolucionària.

El còmic *Libres para pensar* (Garbuix Books, 2024) recupera la vida i l'obra de deu dones pensadores de totes les èpoques, i que són Cleobulina (s.IV aC), Hipàtia d'Alexandria (s.IV-s.V), Sei Shonagon (s.X-s.XI), Hildegarda de Bingen (s.XII), Christine de Pizan (s.XIV-s.XV), Gabrielle Suchon (s.XVII-s.XVIII), Louise Michel (s.XIX-s.XX), Nathalie Sarraute (s.XX), Simone de Beauvoir (s.XX) i Etty Hillesum (s.XX). Segons els guionistes, les deu dones elegides tenen en comú la curiositat i el desig d'aprendre, la mentalitat independent, l'enamorament per la ciència i el coneixement, i haver viscut una vida filosòfica, és a dir, la voluntat de voler pensar en llibertat. Aquestes característiques justifiquen que apareguin en un llibre sobre filosofia, encara que algunes no siguin filòsofes, sinó escriptores i poetes. A més, els autors defineixen el llibre

com a feminista perquè contribueix a donar visibilitat a dones pensadores que no han estat reconegudes per la història i perquè romp amb la visió que només els homes han fet aportacions innovadores que han fet progressar la civilització. Pel que fa a les lliurepensadores, es poden agrupar per èpoques. La filosofia antiga estaria representada per Cleobulina i Hipàtia. El llegat del pensament oriental es faria visible a través de la poetessa Suchon. Bingen i Pizán serien les dues veus femenines de l'Edat Mitjana. Suchon connecta amb la primera onada feminista nascuda a l'ombra de la Il·lustració. Michel continuaria amb aquest compromís com a militant revolucionària i assagista política en el segle XIX. I, finalment, la vida i obra de Sarraute, Beauvoir i Hillesum es desenvolupa en el segle XX. De cadascuna es pot destacar algun aspecte o curiositat. Cleobulina era molt bona resolent enigmes i va ser citada per Aristòtil i Plutarc. Hipàtia va ser la directora de la biblioteca d'Alexandria i va morir escorxada cruelment per una torba de cristians exaltats. Shonagon va viure a la cort del Japó i va escriure *El llibre del coixí*, una assaig amb aforismes i reflexions personals. Bingen va ser abadessa i va ser una de les primeres dones a escriure sobre l'orgasme femení. Pizán va escriure obres per reclamar els drets polítics de les dones. Suchon va ser una pensadora il·lustrada que va reivindicar la formació científica de les dones. Michel va ser una dona compromesa amb la justícia i l'emancipació, de tendència llibertària, que va participar en la revolta de la Comuna de París. Sarraute va ser una escriptora principalment d'obres de teatre, precursora del mo-

viment *nouveau roman*, amb una obra *Tropismes* (1939), que va influir en Sartre. Beauvoir va escriure novel·les i assaigs, va contribuir al naixement del nou moviment feminista francès, i va participar en les mobilitzacions a favor de l'avortament lliure i gratuït. Hillesum va ser deportada i, abans de morir assassinada pels nazis per ser jueva, va escriure les *Cartes de Westerborg* (1943).

Miss Davis. La vida i les lluites d'Àngela Davis (Tigre de paper, 2024) és la versió en català de la novel·la gràfica homònima sobre la filòsofa marxista i activista pels drets dels afroamericans publicada el 2020 per part de l'editorial Flow Press Media, que a la vegada és una versió de l'edició original en francès. L'autoria de l'obra és de Sybille Titeux de la Croix i Amazing Amezi-ane, que ja col·laboraren en l'adaptació al còmic de la novel·la *1984* de George Orwell.

7. Els còmics filosòfics de Max

Max, Francesc Capdevila, és un dels il·lustradors més prestigiosos i creatius del país. La seva fama és mundial i la seva obra està en constant evolució cap a la màxima simplificació. Ha treballat pràcticament tots els gèneres, i ha creat personatges perduradors, com Peter Pank, Gustavo i Bardín, que figuren en la memòria dels afeccionats al còmic. S'ha especialitzat en tractar temes profunds amb humor, encara que té clar que ell no és cap especialista en res, ni filòsof, sinó un consumidor de cultura que expressa els seus dubtes a través dels còmics, encara que reconeix que "m'han adjudicat a vegades l'etiqueta de dibuixant filòsof, però jo no som

res de tot això. El meu nivell cultural és mitjà, però el consum d'art i cultura em fa reflexionar, em planteja dubtes, i aquests dubtes generen a dins meu ficcions que dibuix i escric per a que continuï aquesta cadena d'autor a lector". Sense voler desdir a Max, precisament la seva opinió expressada en aquesta entrevista al diari *Europa Sur* proporciona la clau que permet vincular-lo amb la filosofia. M'explicaré. Si fem cas a Max, ell no és cap expert en filosofia ni té grans coneixements sobre els temes profunds que han preocupat a aquesta disciplina al llarg de la història. No és, per tant, un filòsof en sentit d'expert en la matèria, perquè no domina el saber històricament acumulat. Ara bé, la filosofia no és només una disciplina, és també una activitat i una actitud de recerca. En aquest segon sentit, més democràtic i popular, sí que Max encaixa perfectament en la filosofia, en contra de si mateix, perquè la seva motivació de fer-se preguntes i reflexionar que el du a dibuixar és idèntica a la del filòsof que, empès per la curiositat, es planteja preguntes i té la voluntat d'entendre i ampliar els coneixements. Per això, pensa i, una vegada té les respostes, les escriu per retornar socràticament el que ha après als altres que no han fet el seu camí.

És poc conegut que un dels primers encàrrecs de Max com a professional va ser una adaptació amb Paco Mir del llibre primer d'*El capital* (Pastanaga, 1977) de Marx. Els dibuixants descriuen, a través d'una sèrie d'històries independents, la concepció marxiana de societat, els fonaments econòmics de la societat burgesa, l'origen de la mercaderia, l'origen i les funcions dels doblers i la seva trans-

formació en capital, el fetitxisme de la mercaderia i dels diners, la teoria de la plusvàlua i la superplusvàlua, els perills de ser empresari, la relació entre salaris i preus, l'explotació, la divisió del treball i la cogestió, l'explicació de l'acumulació del capital, i acaba explicant el funcionament del capital en el lliure mercat. Alguns dels exemples que s'utilitzen per explicar els termes econòmics de Marx són aportacions dels dibuixants. Els empresaris estan caracteritzats amb roba mudada i corbata, i barret de bombins de copa alta; mentre que els obrers duen boina i barba, i van vestits amb camisa, granotes amb retranques o calçons de campana, a l'estil dels anys setanta. De la mateixa manera que les caricatures de Max són molt reconeixibles com a pertanyents a la seva primera etapa més figurativa.

Abans d'entrar a analitzar les obres de Max estrictament filosòfiques, faré un breu incís en els còmics més experimentals protagonitzats per Bardín. Aquest personatge ben bé podria ser un filòsof, perquè sent una gran curiositat i astorament i té la voluntat de comprendre, s'interroga per tot el que veu, però sempre amb importants dosis d'ironia i humor. L'àlbum en què recull les històries del personatge es diu *Bardín el superrealista* (La cúpula, 2007) i comença amb un dibuix que ensenya els elements que formen part de la fenomenologia de Bardín. Max defineix la seva criatura com "un home ordinari al qual res li sembla massa extraordinari". Hi ha tres episodis especialment filosòfics: "el cel sobre Bardín", en què observa en silenci el firmament de nit i s'imagina diverses explicacions sobre la seva existència; "l'estel misteriós", "una polèmica

metafísica" i "passejada nocturna" són variacions sobre el mateix tema, però incorporen la interacció amb la vida extraterrestre o una mena de divinitat imaginària; i "sant Cerimoni, màrtir" i "il·luminació", de tema teològic.

Max dona continuïtat a l'humor metafísic de Bardín a *Vapor* (La cúpula, 2012), amb un nou personatge, Nicodem, que va a la recerca del sentit últim (si és que n'hi ha), sense possessions, com un anacoreta, perdut en la solitud del desert, on manté una conversa amb la seva pròpia ombra, i després de la seva desaparició dubta de si continua mantenint la corporalitat. En el diàleg final amb Vapor, una creació de Nicodem, després d'haver tingut múltiples aparicions i miratges, arriba a la conclusió que inventam la realitat per no haver de fer front a l'absurd i el buit absolut que ens envolten.

En el còmic *¡Oh diabólica ficción!* (La Cúpula, 2015) el dibuixant d'origen català fa servir el personatge d'una garsa que encarna el geni creador i la inspiració de les obres de ficció en substitució de les Muses gregues i que s'ha dedicat al llarg dels segles a concebre idees, arguments i trames. Max aprofita per recordar als lectors que una idea sempre anirà associada a la metàfora visual d'una bombeta gràcies als còmics.

Hi ha tres historietes on desenvolupa la seva vessant més filosòfica. A la primera, l'au de la família dels còrvids observa el cel i especula sobre l'existència d'un ordre geomètric i mecànic universal o l'alternativa atzarosa i caòtica. En qualsevol cas, planteja també la possibilitat d'haver de fer l'esforç de recórrer un camí iniciàtic per desvetllar una realitat a la qual li agrada

ocultar-se als sentits. La vinyeta en què es demana per l'ordre està il·lustrada amb la figura triangular i sagrada de la tetractis, una representació de la totalitat de l'univers formada per deu punts ordenats en quatre files, amb un, dos, tres i quatre punts respectivament.

A la segona de les historietes, l'au alter ego de Max confessa cercar, com els filòsofs, el coneixement, la bellesa, la felicitat i l'excel·lència. A la història que ve a continuació interpreta el símbol oriental del yin-yang, al qual qualifica de manera elogiosa com "el dibuix més perfecte, sorprenent i profund que ha produït la humanitat". Es fixa en els detalls i desgrana els significats d'aquest símbol oriental de la saviesa. Així, relaciona la rodonesa amb la totalitat del cosmos; identifica els colors blanc i negre amb els principis femenins i masculins, i menciona la relació de simetria, dinamisme i oposició. Presta atenció també al fet que el yin conté el yang i el yang el yin, és a dir, que cadascun d'ells du al seu interior la llavor de l'altre, i que visualment es representa amb un punt blanc sobre el fons negre i un punt negre sobre el fons blanc.

Max fa un nou gir experimental en el camí de simplificació gràfica a *Què* (Finestres, 2023), i s'inventa un personatge en crisi existencial que fa un viatge iniciàtic a la recerca de si mateix, acompanyat únicament d'en Titola, la veu interior. En un moment donat s'enfronta al costat fosc de si mateix, la projecció dibuixada del seu jo desesperat com a "tasca irrenunciable de l'heroi de qualsevol relat de superació personal". A les portes de la ciutat de Trapisonda, el personatge principal és mort per l'esfinx, però sobreviu Titola, la seva consciència, que ha d'assumir

el feix existencial d'aprendre a gestionar la desesperació. Max fa tota una declaració de principis com a il·lustrador a través del personatge principal dient que "quan ningú no et fa cas, tan sols et queda omplir el temps imaginant".

Max s'ha aproximat a la filosofia antiga a *Conversación de sombras en la villa de los papiros* (La cúpula, 2013), una proposta gràfica en la qual recrea l'última conversa entre Graco i Filodem, dos filòsofs bibliotecaris seguidors d'Epicur, en els moments previs a l'erupció del Vesuvi a l'any 79 de la nostra era a Herculà, una ciutat romana molt propera a Pompeia, i que vol ser un lament per la pèrdua d'una de les grans biblioteques de l'antiguitat. La història es basa en fets reals. L'existència de la biblioteca epicúria està documentada des de les excavacions de 1750, en què es descobriren gairebé 2.000 papirs carbonitzats amb textos de filòsofs grecs. Els personatges responen al títol i estan dibuixats com si fossin dues siluetes i ombres del passat. En el diàleg nocturn que mantenen, Filodem, el filòsof més experimentat, anima a Graco, el filòsof més jove, a superar la por a la mort, perquè "els filòsofs no hem de témer res, excepte la ignorància", i concretament, en la comunitat epicúria no hi havia lloc per a la por, sinó només per a l'amistat. La darrera vinyeta reflecteix la preocupació de Filodem pels llibres quan és conscient que arriben a la vil·la les cendres del volcà que es troba en erupció. El primer pensament del filòsof és salvar la biblioteca i no salvar-se a ell. D'aquesta manera tan directa, es mostra el sacrifici del bibliotecari disposat a morir abans que deixar que els llibres es cremessin.

Es tracta d'una autèntica declaració d'amor als llibres, a la filosofia i a la transmissió de la cultura.

El llibre inclou la coneguda *Carta a Meneceu* d'Epicur i dues cartes de l'historiador Plini el Jove. Amb relació a les epístoles, és important ressenyar que estan seleccionades perquè d'alguna manera continuen la història relatada en el còmic, ja que se situen temporalment després dels fets narrats. El còmic va ser un encàrrec amb motiu de l'exposició 'La villa de los papiros' que es va desenvolupar a Madrid entre els mesos d'octubre i abril de 2014. Per cert, Max ha confessat públicament en una entrevista radiofònica a Ona Mediterrània que Epicur és precisament el filòsof pel qual sent major afinitat i s'identifica més.

El 1994 la Diputació de Sevilla va encarregar a Max un llibre-catàleg amb motiu d'una exposició sobre el mite d'Orfeu. Aquest catàleg s'ha recuperat en una reedició revisada (Órficas, Nórdica, 2017). La nova edició inclou textos escrits per Max sobre Orfeu, citacions d'autors clàssics que fan referència al personatge mitològic acompanyades dels seus dibuixos, un còmic breu, i una traducció al castellà del llibret de l'òpera *L'Orfeu* de Monteverdi. Entre les citacions escollides hi ha fragments de textos filosòfics signats per Plató, Aristòtil, els filòsofs neoplatònics Procle, Olimpíodor el Jove i Plotí, el sofista Alcídamante, el filòsof cristià Climent d'Alexandria, i el filòsof i matemàtic Apol·loni de Tiana. La filosofia també està present en els dibuixos a través de l'òliba, que és l'animal que simbolitza aquest saber i que acompanyava en la Grècia clàssica les representacions d'Atenea, la deessa de la saviesa. En els textos escrits per Max, també

es troben pensaments amb valor filosòfic. En el capítol I fa unes reflexions interessants sobre el temps, diu que "si tot està esdevenint ara [...] aleshores el temps no existeix". Es tracta d'una intuïció que es pot posar en relació amb la idea d'Agustí d'Hipona que només existeix el present, perquè el passat ja ha passat i el futur encara no ha arribat. En el capítol IV s'adona de la possibilitat de descobrir-se un mateix en la mirada de l'altre, que puntualitza afegint que en el creuament de dues mirades es percep idèntic a l'altre, és a dir, "es crea un efecte mirall". Anteriorment, confessava que havia experimentat la por en la mirada de manera més directa que "qualsevol deducció intel·lectual". En el capítol V comparteix algunes notes documentals sobre la vida del filòsof d'origen cretenc Epimènides que ha pres de la lectura del llibre *Los Siete Sabios (y tres más)* (Alianza, 1989), de l'hel·lenista mallorquí Carlos Garcia Gual. En el seu excurs destaca algunes curiositats d'Epimènides, com el fet que duia el cos tatuat, el mite sobre la seva gran longevitat, i l'atribució popular de poders profètics i sanadors. Precisament, el que més crida la seva atenció és la pell tatuada, fins al punt de descobrir que existeix l'expressió "la pell d'Epimènides" per referir-se als secrets, perquè ningú ha arribat a desxifrar les lletres que hi duia tatuades. Tot seguit especula sobre aquest detall de la seva vida i planteja diverses hipòtesis, la més versemblant de les quals és que es tatua el text per a no oblidar-lo. S'aventura a dir que pot ser que estigués escrit "en una llengua incomprendible per als grecs". Descarta que siguin unes instruccions per entrar en el món dels morts o per sortir-ne, perquè això "ja ho havia fet Epimèni-

des en múltiples reencarnacions". Llavors? Especula amb la idea contrària, que el text reproduïx la fórmula que li permetrà alliberar-se del cicle de reencarnacions. Max acaba el capítol desplegant la vena més filosòfica dient "però, què dimonis deia el text? Donaria qualsevol cosa per saber-ho [...]". Digui el que digui el text, Max passa per alt la paradoxa d'Epimènides que posa en relació la filosofia amb la lògica i el llenguatge, i per la qual ha passat a ser conegut en la història de la filosofia. La paradoxa que se li atribueix diu així: "tots els cretencs són mentiders", i tenint en compte que és Epimènides qui ho diu i que era cretenc, està dient la veritat o menteix? En el capítol VI reuneix reflexions sobre tres temes essencials per a la filosofia, que són el sentit, la mort i la memòria i l'oblit. La pregunta pel sentit es pot resumir citant la pregunta que es fa ell mateix: "Existeix de veritat un fil invisible que uneix i dona sentit a tots els esdeveniments, extraordinaris o insignificants, que passen al meu voltant?". La preocupació sobre la mort l'aborda amb un acudit metafísic: "Nosaltres som els morts, estam morts però no del tot morts. I els morts es demanen si hi ha vida abans de la mort". Finalment, reivindica la memòria, encara que sigui dolorosa, perquè "l'oblit és letal". En el següent capítol, el VII, descriu un somni i intenta desxifrar-ne el significat dins el mateix somni, a través d'un foc que roman silenciós, i sense abandonar el somni es transforma en Sòcrates (no ho diu ell, és interpretació meua) per interrogar "homes savis, endeviadors, filòsofs, bruixes [...]" i posar a prova els seus coneixements. No puc deixar de mencionar també la reivindicació de Max a favor de donar més

importància a "prestar més atenció al significat original de les paraules" i estudiar grec i llatí a les escoles que fa en el capítol VIII, perquè, com diu, ens ajudaria a entendre millor el món en què vivim i evitar les confusions que tenen el seu origen en el llenguatge.

Max també ha il·lustrat els versos musicats del llibre-disc *Llum de Lull* (Disset, 2016), un projecte multidisciplinari que engloba paraula, música i imatge i que està inspirat en els famosos versos lul·lians que apellen a l'enteniment i el diàleg interreligiós a través de la música. Els versos lul·lians musicats reproduïts en el llibre són versions fetes per l'escriptora Laia Malo. El llibre inclou un CD amb la música del grup Cap de Turc.

El projecte editorial més indiscutiblement filosòfic en el qual ha participat Max es diu *Filosofia per a profans*, i és el resultat de la col·laboració entre el dibuixat i la professora de filosofia a hores d'ara jubilada, Maite Larrauri. Es tracta d'una col·lecció de llibres formada per deu títols. Cada llibre tracta de manera monogràfica un autor i un tema representatiu del seu pensament. Els títols publicats són *El desig segons Gilles Deleuze*, *La sexualitat segons Foucault*, *La llibertat segons Hannah Arendt*, *La guerra segons Simone Weil*, *La felicitat segons Spinoza*, *La potència segons Nietzsche*, *L'amistat segons Epicur*, *L'exercici segons Marc Aureli*, *L'educació segons John Dewey* i *La creació según Henri Bergson*.

Segons Larrauri, "la col·lecció "Filosofia per a profans" vol facilitar l'accés a la filosofia d'alguns autors, no explicant les seves vides o resumint les seves teories, sinó oferint, per a cadascun, una clau en la qual puguin

ser llegits". La idea de la col·lecció va sorgir a un seminari impartit per Larrauri a un grup de dones valencianes. El criteri que va seguir l'autora a l'hora d'elegir els filòsofs respon als seus interessos personals, com va dir a una entrevista al diari *El País*: "he elegit els 10 filòsofs que duc dins el cor i en el pensament, aquells que m'han servit per a orientar la meua vida". Per la seva banda, Max també explica al diari *El País* com es va enfrontar al repte d'il·lustrar els llibres de Larrauri. D'entrada, reconeix que "quan Maite em va proposar treballar amb ella, era un profà. No obstant, Maite em va contagiar el gust per la filosofia". En un altre moment de l'entrevista, aclareix que va resoldre les dificultats del projecte quan es va adonar que la seva aportació no havia de ser il·lustrar els llibres, perquè "el que demanaven [els llibres] era una narració". El projecte va començar a fluir quan Max va entendre que els filòsofs s'expressen d'una manera argumentativa i seqüencial.

8. Els còmics d'idees de Pere Joan

Pere Joan és un dels principals representants de la generació que va impulsar el còmic a les Illes. És impossible resumir la seva llarga trajectòria com a il·lustrador, a més de desbordar els límits d'aquest treball. A la seva extensa obra tracta molts de temes, entre els quals n'hi ha que tenen a veure amb la filosofia. Joan figura merescudament en aquesta selecció perquè crea guions reflexius i conceptuals que aporten una visió alternativa i personal sobre la realitat. També destaca per la seva tendència indagadora i qüestionadora, que no es conforma amb una mirada superficial sobre les

coses, i que sovint frega el surrealisme i l'absurd. A més, els projectes personals són exemples pràctics del seu esforç d'introspecció i autoconeixement i importants contribucions a la comprensió del món.

Entre les publicacions que tenen un caràcter plenament filosòfic cal citar, en primer lloc, *100 pictogramas para a un siglo (XX)* (Edicions de Ponent, 2014). Es tracta d'un llibre que resumeix visualment el segle XX a través de cent conceptes i expressions representades per pictogrames. Joan presenta la seva obra a través d'una reflexió sobre el llenguatge i la capacitat que donen els pictogrames de jugar amb el sentit de les coses i ampliar-lo. El llibre té el mèrit de sintetitzar les idees d'un segle usant un llenguatge sintètic i simplificador que concentra tot el sentit en una imatge que procura ser unívoca, encara que el lector pot donar-li altres interpretacions. S'ha d'aclarir que, per a l'autor, una idea engloba també actituds i conductes. Al final del llibre, Joan justifica el criteri subjectiu seguit per escollir els cent conceptes i es reafirma en la idea que són opinions exclusivament personals, a la vegada que reconeix que ha fet algunes consultes a diverses enciclopèdies i s'ha deixat aconsellar per alguns col·legues del món del còmic.

Joan ha agrupat els conceptes en onze categories: individualisme; distància i coneixement; imatge amplificada; religió desplaçada; ser jove; sentit, oci, fugides i coneixement; el cos social; la família, el sexe i el cos; bla, bla, bla; més, més; i... El llibre introdueix també jocs de poesia visual, de manera que el símbol '+', si es gira, passa a ser una X. Una X que, a

la vegada, si es replica, es converteix en doble XX i, per tant, en el segle XX.

Entre els conceptes clau seleccionats hi figura la velocitat, la democràcia, la religió, l'opinió, la creu gammada, l'ètica laica, la xerrameca, la bulímia, la toxicitat, l'antropocentrisme, la publicitat, l'omnipresència de la música, l'ascens de la dona, l'addicció a la por, el turisme, l'oci i els seus déus, el fong atòmic, el pacifisme actiu, l'hedonisme, la toxicitat, els diners, el culte al progrés, la virtualitat, l'humor, la relativitat, el zàping, més més i menys menys. Joan representa la democràcia bipartidista i la política com a espectacle amb dues aixetes d'aigua freda i calenta. Segons reconeix el mateix Joan, aquesta icona està inspirada en un llibre d'Agustín Fernández Mayo en què aquest defineix la modernitat a través de la metàfora d'una aixeta monocomandament, que ve a substituir les dues aixetes en una sola, i que permet que tota l'aigua, tant la freda com la calenta, passi pel mateix tub. La icona triada per representar la virtualitat és una pantalla líquida i, a la vegada, els diners són una targeta de crèdit, perquè s'han tornat virtuals. A més, identifica el terrorista amb el dibuix d'un cervell-bomba; el zàping és un comandament a distància; la relativitat és un rellotge fus a l'estil dalinià, de la mateixa manera que el rostre d'Einstein amb la llengua defora ha esdevingut una icona pop. Representa els superherois com a nous déus de l'oci, una mena d'àngels venjatius que es prenen la justícia pel seu compte per compensar la ineficàcia de la justícia legal i que creu que encarnen la persistència del pensament mític. L'ànsia de tenir més i cada vegada més són tres '+++'; i les reaccions

radicals primitivistes i ruralistes de retorn al rural, agrupades sota el paraigua conceptual de 'menys menys', les descriu senzillament amb un carro.

Joan també ha seleccionat objectes com el mirall, l'automòbil, el hula-hoop, els calçons romputs i el rellotge digital. Joan relaciona aquests objectes amb idees, perquè representen valors. Per exemple, l'automòbil representat per un home que du un cotxe amb la mà, el relaciona amb l'individualisme; el mirall esdevé una confluència de l'ego, i la imatge, una confirmació que mai ens havíem mirat tant.

El mateix Joan reconeix la influència de la filosofia en el seu llibre. En una entrevista radiofònica que hi vaig mantenir, em va confessar la influència que va tenir la lectura del llibre *Esto no es música* (Gutenberg, 2016), del filòsof espanyol José Luís Pardo a l'hora d'escollir i interpretar el hula-hoop com a objecte del segle XX. En aquest sentit, Joan justifica l'elecció del hula-hoop per ser una representació instantània d'un conjunt d'idees format per la velocitat, la rapidesa, l'exercici físic, la bellesa i la diversió. A més, ve a dir que és un objecte que gairebé coincideix amb el cercle i la seva representació icònica i, per tant, que s'ajusta a l'objectiu de l'estètica moderna d'aconseguir que les representacions icòniques es corresponguin fidelment amb els objectes. Quan s'ha sentit incapaç de crear un símbol millor que el que ja s'usa per identificar una idea, ha optat per reutilitzar-lo. Aquest és el cas de la X amb fons taronja com a símbol de tòxic o del nazisme inseparable de la creu gammada.

Un altre llibre conceptual i d'idees que podria catalogar-se de filosòfic és *El hombre que se comió a sí mismo*

(Glénat, 1999). En la introducció, Joan aporta informacions valuoses i claus interpretatives que ajuden el lector a comprendre el significat de les vint-i-sis historietes breus de l'àlbum que prèviament havien estat publicades a les revistes de referència dels anys vuitanta, *El víbora* i *El cairo*. Diu que el nexa d'unió de totes les historietes és la fugacitat, i que juga a sorprendre el lector a través de la paradoxa i l'humor. Una de les historietes que crida més l'atenció des del punt de vista filosòfic és la que dona títol a l'àlbum, en la qual Joan tracta sobre una relació caníbal amb el propi cos. També és molt suggerent i original la historieta titulada "passatger en trànsit", en la qual Joan il·lustra com és la vida d'un home que viu dins un avió des del seu naixement i que té com a lectures preferides Plató i la Bíblia, i es demana si el que hi ha sota els núvols és una imatge insubstancial. En un altre episodi titulat "En el record" convida el lector a reflexionar sobre el desig d'immortalitat, i mostra de manera crua i descarnada com un home gris i insignificant aspira a ser recordat a través d'un assassinat aleatori a sang freda. En la historieta "No aguant el meu inconscient" planteja la urgència d'alliberar-se del subconscient encarnat en una persona. En "Menjar carn sense matar" mostra com alimentar-se d'animals sense matar-los, consumint-ne parts no vitals, una anticipació de "l'home que es va menjar a si mateix", en què substitueix la màxima dèlfica de "coneix-te a tu mateix", per "menja't a tu mateix".

En *16 novel·les amb hòmens blaus* (P. Camarassa i MacDiego, 1996), Joan fa un exercici d'introspecció i deixa fluir lliurement els seus pensaments,

de manera més aforística, narrativa. Comença parodiant la famosa frase d'Heràclit que "tot canvia". A la seva versió, "tot canvia" perquè "hi ha qui es dutxa". Entre els pensaments que s'obrin pas lliurement hi ha la idea de la saturació d'estímuls visuals. També parla de la geometria de les coses, de l'ordre que imposam, però també de la seva distribució atzarosa. Reflexiona sobre el terror i les imatges que el representen, el desordre i el caos dels somnis. Diu que "els ideals de felicitat són simples com una paraula bella" i defensa que "la intel·ligència sempre és el fruit de la violència en el pensament" i que el món de les idees avança amb especulacions violentes i sofisticades. Escriu 36 aforismes que resumeixen la trama d'altres tantes novel·les curtes que s'imagina escriure algun dia, entre els quals he seleccionat aquests cinc sobre la veritat: "L'home que encertava quan deia la veritat", "l'home que omplia el seu buit amb el buit que deixaven les veritats dels altres", "l'home que encertava quan mentia", i "l'home que es va esperar a morir per mentir".

Pere Joan, a més, ha il·lustrat l'assaig de Pere Fullana *Llull, segle XXI* (Disset, 2023), sobre el filòsof Ramon Llull, en què l'escriptor es posa en la pell de Llull per parlar de temes del nostre segle, alguns dels quals tenen a veure amb la política, com el poder, la guerra i la pau, la globalització i el diàleg de civilitzacions. També tracta de pensar des de la perspectiva lul·liana altres temes com la filosofia, l'educació, la dona, el sexe, el medi ambient, l'economia, el territori, el turisme, el món digital i, en darrer terme, el negacionisme, el dogmatisme i el supremacisme. La selecció hauria

estat encara més lul·liana si l'autor hagués inclòs l'amor, la literatura i el llenguatge, l'humanisme, la poesia i la menció als animals i la seva defensa. És just comentar també que el treball de Joan és brillant i que amb els seus dibuixos no només il·lustra les idees de Fullana, sinó que és capaç d'ampliar-les visualment i d'afegir-ne altres de noves que enriqueixen i completen els textos escrits. M'agradaria encaminar tot seguit els meus comentaris cap al llibre que hauria pogut ser i no és. El meu Llull imaginari del segle XXI hauria parlat de la tolerància religiosa d'una manera més relacionada amb el coneixement i l'art, i hauria vinculat el diàleg interreligiós molt estretament amb la confiança en l'educació i la formació en idiomes. De la mateixa manera que, en el text sobre la digitalització del món, aprofitaria la veu de Llull per reivindicar amb fermesa l'escriptura autònoma i la lectura reflexiva, i vindicaria l'exercici de les facultats cognitives i la rehumanització com a alternatives a la intel·ligència artificial. Per ajudar el lector a entrar en el contingut dedicat al territori, el meu títol hauria estat "geografia i identitat", perquè parla més d'un territori mental, de les arrels culturals, que d'un territori físic i palpable. D'altra banda, si hagués escrit sobre el turisme, a més de parlar dels viatges de Llull, hauria introduït la destrucció del medi ambient a través de la invasió per terra, mar i aire que pateixen les nostres Illes. Si hagués escrit el text sobre la guerra i la pau hauria aprofitat per reflectir-hi els dubtes de Llull sobre quin seria el mitjà més eficaç per a la conversió dels infidels: la via pacífica o la militar i, dit de passada, també hauria contribuït a donar-li una

dimensió més humana i menys mitificada. Aquesta reclamació d'accentuar més la persona i menys el personatge, sí apareix a altres textos del llibre, per exemple al breu assaig sobre sexe i sexualitat. L'eremitisme de Llull hauria pogut tenir cabuda també a través d'una reflexió sobre la vida contemplativa, la simplicitat voluntària i el retorn a la naturalesa i a l'hort i el jardí com a espais ideals per desenvolupar una vida més senzilla, reflexiva i autosuficient, i allunyada dels valors moderns de l'acceleració, el renou i la massificació. El despreniment característic de l'ermità Llull m'hauria donat lloc a pensar l'hedonisme materialista. La importància que dona Llull a l'amor i els sentiments en relació amb el coneixement del món o la fauna lul·liana i el seu ús literari exemplificador, també podrien haver estat objecte d'atenció. No m'hauria resistit tampoc a fer parlar malament Llull dels creuers, la saturació i l'emergència climàtica.

L'obra més recent de Joan fins ara és *Neocaos* (Disset, 2023), un assaig narratiu sobre la funció ordenadora de l'arquitectura i les relacions entre urbanisme i desordre, en el qual aporta solucions imaginatives als problemes d'habitatge i la marginació social. Les propostes són iròniques i no s'han de prendre seriosament, sinó com a una crítica cap a la sobreocupació i la colonització humana del planeta. Així, ens proposa habitar els buits de les coves, viure com un naufrag enmig de la mar, habitar dins fàbriques, instal·lacions militars, torres i pedreres abandonades, fer habitatges en el fons marí, a cases penjades sota els ponts, a damunt els arbres, dins túnels, a les rodones i entre tanques publicitàries. També proposa crear noves illes i usar

com a materials de construcció ossos, teles, i objectes de rebuig, com ferraïlla i somiers metàl·lics. Paral·lelament, Joan introdueix la figura dels filòsofs, i els utilitza per fer-se preguntes sobre la democràcia de mercat i els límits de la llibertat, els marges de la legalitat, la veritat, la bondat i la bellesa i altres tríades com el propòsit, la funció i el desig, i la idea, la intenció i la decepció. I en definitiva, pensar la casa des de la teulada, representada per la idea, i la convicció que “els humans portem la ciutat a dins”.

9. L'anticapitalisme il·lustrat de Miguel Brieva

Miguel Brieva és un altre dels noms propis que mereix una ressenya en aquest article. És un artista singular amb un estil personalíssim que qual-sevol que tingui una actitud crítica i voluntat d'entendre el món ha de seguir amb atenció. Els seus llibres són conceptuals i tenen en comú la crítica al capitalisme en totes les seves dimensions i la divulgació d'alternatives decreixentistes i postcapitalistes. Brieva dibuixa unes vinyetes sobrecarregades de text que complementa amb llargs excursos explicatius i que engloba dins llibres de gran format per donar sortida als continguts ambiciosos i extensos. Ens proposa il·lustracions per a ments despertes i exigents, i obliga els lectors a fer un esforç d'interpretació. Es dirigeix a un lector informat. Els seus llibres són assaigs polítics visuals que ofereixen un panorama molt pensat i reflexionat i conviden sempre a pensar críticament la realitat. Desenvolupa un discurs visual i textual dens i molt elaborat, i té una gran potència intel·lectual que

posa al servei de despertar les ments adormides sota l'hedonisme consumista mostrant les parts més fosques de la realitat.

En general, les vinyetes de Brieva tenen un caràcter icònic integrador, amb la incorporació d'imatges i personatges referents de totes les arts cultes i populars, que cerquen l'efecte humorístic per combatre els prejudicis i remoure la consciència del lector. Però a causa de l'origen tan divers d'aquestes imatges, les vinyetes transmeten una impressió de collage visual i d'idees, ja que la majoria dels materials gràfics que componen els seus llibres han estat publicats a diferents mitjans (portades de llibres i discos, cartells, il·lustracions per a diaris i revistes).

Des d'una visió de conjunt, les obres publicades es poden agrupar i organitzar de manera unitària, formant un itinerari lògic i natural que va des de la crítica més ferotge i descarnada al capitalisme i als seus mites (creixement infinit, lliure mercat), i als fonaments antropològics del sistema (egoisme natural), fins a la proposta de solucions i escenaris de futur postcapitalistes, encara que la tendència crítica acaba dominant també les vinyetes de les obres més propositives.

Brieva, mogut per la seva voluntat de comprendre, ha publicat dos assaigs gràfics estructurats en forma de diccionaris enciclopèdics i són *Bienvenido al mundo: Enciclopedia universal Clismón* (Random House, 2007) i *La gran aventura humana* (Random House, 2017).

Bienvenido al mundo és una enciclopèdia il·lustrada, divulgativa i subjectiva, que es presenta irònicament com el recull definitiu del saber acumulat durant segles, a imitació de l'es-

perit de la Il·lustració. El glossari està format per 382 termes, ordenats per ordre d'abecedari. Comença definint la paraula 'avorriment' en tres accepcions i altres 26 termes que comencen amb la lletra a. El primer terme elegit que comença per la lletra b és el del músic i compositor 'Bach' i inclou altres 12 termes més. Amb la lletra c, hi ha 24 termes, el primer dels quals és el terme intradueïble de 'cabecebucos'. El primer dels 20 termes que comencen amb la d és 'dades'. El primer dels 18 que comencen amb la e és 'educació'. La selecció continua amb 15 termes amb la lletra f, el primer dels quals és 'fal·làcia' que defineix dient que "hi ha certs arguments en relació amb pensament i la raó semblants al que significaria en el joc del futbol agafar la pilota amb la ma i no amollar-la mai més". El primer dels 15 conceptes amb g és 'galàxia'. De les galàxies diu que són "enormement lluminoses" a les quals ningú les cobra la despesa de la llum, ja que seria com "pretendre cobrar a un naufrag (...) el lloguer de la seva solitud". Hi ha 15 paraules que comencen amb la h, la primera de les quals és 'hàbit'. De les 17 amb la i, la primera és 'idea' que defineix com a "partícula elemental del pensament". La primera de les 7 paraules començades amb j és 'jardineria' que defineix com "l'art de donar forma a la naturalesa a gust humà". Amb la K, hi ha 5 paraules, la primera de les quals és 'kamikaze'. De les 12 que comencen amb l, la darrera és 'luxe'. La primera paraula de les 24 que tenen la m com a primera lletra és 'mal' que defineix com a "principi negatiu universal". 14 paraules comencen amb la lletra n, la primera de les quals és 'nació' que defineix com

"delimitació artificial que sotmet a una població a un territori amb el propòsit de què sigui més fàcil de governar, gestionar, manipular i dominar". Les entrades que comencen amb o són 15 i la primera és 'oasi'; amb la p són 39, i la primera és 'pa', "l'eco del dinar". Les 6 que comencen amb q són 'què', 'queixa', 'querella', 'quixotada', 'quimera' i 'quiosc'. El diccionari es completa amb la r de 'ràbia' i altres 15 paraules més; la s de 'saber' i 21 paraules més; la t de 'turisme' i 17 paraules més; la u d'utopia' i 4 paraules més; la v de 'voluntat' i 15 paraules més. Les 3 paraules amb la w són 'wall street', 'whisky' i 'wc'. Les 2, amb la x són la 'x' com a "subjecte anònim" i la 'xenofòbia'. Les 8 paraules amb la y són la "y", com la "cola idònia per a paraules i frases" i 7 paraules més; i finalment, les 6 amb la z són 'zapato', 'zen', 'Zipi y Zape', 'zoologia', 'zuta-nitos' i 'zzzz' que defineix com "enginyosa onomatopeia que representa el son en un còmic"

La gran aventura humana és un recorregut per la història de la humanitat a través de conceptes bàsics elegits de manera subjectiva per l'autor. Aquesta enciclopèdia sobre la humanitat està estructurada en tres períodes: el passat, el present i el futur, però no s'ha d'entendre en un sentit lineal ni tampoc circular, sinó com una successió atzarosa de fets. Brieu defineix el passat com l'etapa d'infantesa de la humanitat, en què desenvolupam el llenguatge i la consciència que ens singularitza i separa del món; mentre que el present és el temps que identifica amb una adolescència desbocada amb tres atributs: inconsciència, autoafirmació i prepotència; el futur seria la tercera edat, una padrina que reconeix la fragilitat

com l'essència humana i que és capaç de "comprendre i cuidar els altres" i "anteposar sempre la cooperació a la lluita".

Per a Brieva, alguns dels conceptes que ajuden a comprendre el passat de la humanitat són la consciència; la naturalesa; Déu i la religió; l'ètica juntament amb l'empatia; el pensament que pot sorgir en qualsevol lloc com a filosofia de bar; la creativitat que permet construir el relat de la nostra vida; la cultura; l'amor; els diners; la ciència i el coneixement; la ment; la follia; la condició humana; el patriarcat; l'amistat, "el tesor més preuat"; i el progrés.

Els conceptes que l'autor ha elegit per representar el present són el capitalisme amb el seu indicador de "buidor interior bruta"; l'espectacle que inclou tot allò que distreu de pensar; l'individualisme que engloba el pitjor d'estar tot sol i d'estar acompanyat; la megamàquina, entesa com el procés de maquinització de la societat; la 'intel·lectupidesa' o estupidesa intel·lectual; el nihilisme generador d'apatia; l'addicció consumista; la violència de caràcter estructural camuflada de bons hàbits socials; el relativisme (ètic i epistemològic); la democràcia que serveix els interessos del poder; la privació de llibertat; el poder concentrat en les elits; el turisme i el desplaçament massiu; la joventut totalitària i la imposició del cos perfecte; l'art; el patriotisme i l'esperit nacional; la megalòpolis, definida com un hàbitat inhabitable.

En l'apartat sobre el futur, Brieva situa les categories de col·lapse, com a pensament pòstum; a més de l'esperança; la saviesa que consisteix en la inacció; l'educació que comença ensenyant la insignificança humana;

la senzillesa i la lentitud; la imaginació; la consciència i la utopia; la voluntat que determinarà el destí de tot; i l'existència, inseparable de la certesa de la mort i "la seguretat que mai no tornarem enrere".

Els còmics que formen part d'una primera etapa tenen un caràcter més crític i són, per ordre d'aparició, *Dinero* (Random House, 2008), *El otro mundo* (Random House, 2009), *Memorias de la Tierra* (Random House, 2012) i la novel·la gràfica *Lo que me está pasando, diarios de un joven emperdedor* (Random House, 2015).

Com a mostra representativa d'aquesta etapa comentaré una de les obres inicials, *El otro mundo*, i una altra ja més avançada, *Memorias de la Tierra*. *El otro mundo* és un volum compost de col·laboracions publicades en les revistes "El Jueves" i "Cinemanía", en el que fa una crítica radical a la televisió a través de vinyetes que imiten anuncis publicitaris. En la pantalla televisiva de Brieva es venen coses tan absurdes i surrealistes com màquines que ajuden a lligar, equips d'objectes inútils, l'extracte de vesícula de mostela com a condiment alimentari, miniforats negres per aspirar la pols de la llar, ordinadors amb personalitat, perfum de pelussa, caixes negres d'ús domèstic que enregistren les converses familiars, juguetes per destruir, despertadors suïcides, vises amb pagament per reconeixement d'iris, col·leccions de debats parlamentaris amb els títols de Zoofília a l'hemicicle i Els millors mil insults. S'anuncien visites turístiques a polígons industrials, programes de telerealtat, i pel·lícules com *La beneitura perfecta* i *Ermanuel*. El missatge global que transmet el còmic és que el món està en venda,

que tot és un supermercat i que la televisió, a través de la publicitat i els programes d'entreteniment, contribueix a fomentar la malaltia social consumista i la cultura de l'espectacle que ha colonitzat les ments, neutralitzat la capacitat de pensar, i creat un buit existencial. A aquesta crítica anticapitalista s'hi afegeix el rebuig al militarisme i la pornografia, la denúncia de la funció domesticadora dels mitjans de comunicació de masses, el desinterès per la cultura i l'interès per la vida dels famosos, el problema de l'habitatge, l'ocultació de la pobresa i marginació sota una aparent felicitat universal. Brieva dedica altres vinyetes a posar en evidència el culte al cos, l'experimentació animal, el patriarcat, la religiositat i el poder de l'estat, l'església i l'exèrcit.

Memorias de la Tierra és un còmic que reproduïx els records d'un extraterrestre del planeta Zuton anomenat Mö després de visitar la Terra. En el seu informe, descriu i analitza les causes de la crisi ecològica i de civilització a escala global, que qualifica com una situació límit. Brieva il·lustra els tres mites que fonamenten la civilització industrial que són la fe en el progrés tecnològic, el capitalisme i el moralisme desmoralitzat que suposa la renúncia a la llibertat. A continuació, mostra visualment la conducta suïcida a través de la violència sistemàtica exercida contra l'espècie humana i les altres espècies i contra la vida mateixa i les condicions que la fan possible, i contra el planeta mateix. Finalitza amb la crítica a les institucions polítiques i religioses que perpetuen les injustícies i desigualtats, i dedica algunes vinyetes a mostrar com podria ser el futur de la humanitat. Entre capítol

i capítol, Brieva intercala textos d'autors que han ajudat a formar el seu pensament crític, com Ramon Fernández Duran, Santiago Alba Rico, José Manuel Naredo, Antonio Estevan, Mahatma Gandhi, Aristòtil, Immanuel Kant, Guy Derbord, Eduardo Galeano i Edelvira Ordún, entre molts d'altres.

Posteriorment a les obres citades, els llibres de Brieva evolucionen i adquireixen un to més propositiu i constructiu, amb un predomini clar del text sobre el dibuix i un estil que esdevé molt més literari i narratiu. Les seves obres ja no es poden definir senzillament com a còmics, ja que la tendència narrativa adoptada per Brieva desplaça els dibuixos a una funció secundària, explicativa i d'exemplificació de les idees exposades. Per això, és més adequat referir-se als llibres més contemporanis com a assaigs o narracions gràfiques.

En aquesta nova etapa cal ubicar l'assaig il·lustrat *Se busca un futuro possible en el que desear vivir* (Astiberri, 2023), en el qual Brieva ofereix sortides il·lusionants per superar la resignació dominant, sorgida de la consciència de viure dins una societat deshumanitzada i addicta a la tecnologia, sense caure en ficcions escapistes que no duen enlloc.

Coneixem, per les cites textuais, altres influències de Brieva que s'afegeixen a les anteriors, i que són els filòsofs John Stuart Mill, William James, Günther Anders, Iván Illich, Erich Fromm, Jorge Riechmann, Francisco Martorell i Carlos Fernández Liria; els escriptors de ciència ficció Ursula K. Leguin, Philip K. Dick i Brian Stanley Robinson; els ecòlegs, conservacionistes i ecologistes Lyn Margulis, Donella Meadows, John James Audubon

i Yayo Herrero; cineastes com Andrei Tarkovski; i artistes com Pablo Picasso.

En l'assaig visual *Se busca*, Brieua parteix de la idea que la vida és una recerca que no té sentit si no s'encaïmina cap a un futur millor. En la introducció, l'autor comparteix amb els lectors les raons que l'han empès a dibuixar *Se Busca*, entre les quals destacaria la raó de construir un relat que doni sentit a l'existència i contribueixi a imaginar un futur possible i millor que el present cap al qual dirigir-se. Brieua considera que aquest futur s'ha de començar a construir amb creativitat i des de la imaginació. Per a l'autor, la imaginació és una eina que ha tingut un paper fonamental també en el passat, en la mesura que ens ha permès sobreviure i construir una identitat, i que defineix també la seva obra. Brieua contribueix a través del seu art a cultivar la imaginació, posa el seu talent creatiu en marxa amb la finalitat de posar en qüestió la societat de l'entreteniment, que evita avorrir-se i impedeix imaginar altres maneres de viure, i de fer aparèixer l'esperança i el desig. Sap donar una volta més, amb intel·ligència, a les màximes que condemnen la humanitat a un futur pitjor. Per a Brieua "el fi sempre justifica els mitjans quan no es tenen principis", adverteix contra l'imperatiu que exigeix "ser realista", sota el qual es camufla la idea d'ignorar la realitat, justificant l'injustificable o adoptant estratègies negacionistes. Brieua és capaç de condensar idees complexes en aforismes, dient que "la millor resposta és una bona pregunta", que "la fe ens fa humans i el dubte, déus". També recorre a aforismes per definir que "el riure és un orgasme de l'intel·lecte" i el turista, "aquella persona

que roman permanentment fora del seu lloc".

Les solucions que proposa no són utopies ingènues, sinó transformacions personals i socials, com superar l'ego, sortir del confinament individual amb projectes sociocomunitaris, el riure, combatre la solitud amb afecte i companyia, fomentar la bellesa musical, posar en qüestió el patriotisme i abraçar el cosmopolitisme, reinventar la masculinitat i alliberar-se de l'herència patriarcal, superar la ignorància amb intel·ligència, desconnectar-se del món digital, confiar en la lògica infantil, decidir a escala local, adoptar els valors de la creativitat, la cura, la cooperació, l'hospitalitat i l'opció millor per al bé comú.

Brieua té alguns moments autoreferencials, quan introdueix la idea de "saviesa abrevada" i deixa escrits alguns pensaments antieconòmics que formarien part d'aquesta saviesa, com el que considera que tot allò que és dolent per a l'economia és bo per a les persones i la naturalesa, i a l'inrevés. Li agrada especialment jugar amb les paraules, inventant neologismes com a mitjà per relacionar idees. Així, transforma 'negacionista' en 'negocionista', o inventa 'emperdedor' per substituir a 'emprenedor'. Una altra característica més, és que construeix el seu discurs alternant exemples de l'alta cultura, com informes, dades i estudis, amb altres de la baixa, com experiències personals provinents de converses amb el seu fill i descripcions de la conducta de gent anònima de classe popular, com rodamons i netejadores. Per acabar, cal dir que dona gran importància a la transició ecosocial i el decreixement per a superar el col·lapse i l'ecocidi cap al qual ens dirigim.

10. Filosofia il·lustrada per a les aules de filosofia

Els llibres de filosofia il·lustrada, a diferència dels còmics filosòfics, són obres en les quals predomina l'exposició textual d'idees per damunt de les il·lustracions, i en què les imatges estan al servei del discurs filosòfic, amb la funció principal d'explicar-lo. Aquestes publicacions permeten, a més, visualitzar conceptes i teories filosòfiques gràficament, amb major simplicitat. Les obres de filosofia il·lustrada tenen una gran utilitat didàctica i poden ser un complement ideal a les explicacions dels docents i als manuals convencionals. De fet, sovint s'utilitzen a l'aula com a recursos educatius i lectures recomanades.

Les obres de filosofia il·lustrada habitualment formen part de col·leccions editorials. Hi ha, almanco, set col·leccions de llibres de filosofia il·lustrada que mereixen ser ressenyades pel seu rigor i qualitat, i que són les "Guies Gràfiques per a Tots", "Per a Principiants", "Filosofia per a Profans", "La Otra H", les "Guies il·lustrades", "La Paraula Il·lustrada" i "Els Petits Platons". També s'han de destacar alguns manuals il·lustrats de filosofia, obres marxistes i altres títols que complementen les col·leccions citades.

Les "Guies gràfiques Per a Tots" són una iniciativa de l'editorial Paidós que consisteix en una sèrie de guies que recullen les grans idees produïdes per la filosofia, però també per la psicologia, la ciència i la religió. Alguns dels títols són introduccions a disciplines filosòfiques, com la lògica, l'ètica, i la mateixa filosofia, i d'altres, són aproximacions bàsiques al pensament de filòsofs com Plató, Nietzsche, Foucault i Chomsky.

"Per a Principiants" és una col·lecció il·lustrada d'art, ciència, comunicació, cultura, psicologia, política, literatura i filosofia, a càrrec de l'editorial argentina Era Naciente. Els volums més filosòfics estan dedicats a Plató, Aristòtil i Maquiavel, i als autors de la filosofia moderna i contemporània, com Descartes, Kant, Nietzsche, Schopenhauer, Kierkegaard, Marx, Wittgenstein, Gramsci, Heidegger, Benjamin, Camus, Sartre, Simone de Beauvoir, Umberto Eco, Foucault, Baudillard, Deleuze, Derrida, Zizek i Chomsky. S'han publicat també títols que tracten de biopolítica, semiòtica i ciències cognitives. La vocació educativa de la col·lecció ha dut a l'editorial a publicar un volum específic per a docents titulat *Principiants per a docents*, amb propostes didàctiques per treballar els continguts de la col·lecció a les aules d'ensenyament mitjà i superior.

"La Paraula Il·lustrada" de l'editorial Akal ha publicat diversos títols filosòfics: *Rosa Luxemburg*, adaptació gràfica de la biografia de la filòsofa marxista Rosa Luxemburg, així com *El Manifest comunista il·lustrat*, *Les Analectes de Confuci*, *Capitalisme* i *Comunisme per a tots*, i a més, *Retrats de la violència*, un recorregut per les idees polítiques antiviolençes de Hannah Arendt, Frantz Fanon, Brad Evans, Edward Said, Paulo Freire, Michel Foucault, Susan Sontag, Noam Chomsky, Judith Butler i Giorgio Agamben.

Dins la vessant més pedagògica, destaca la col·lecció "Els Petits Platons" d'Errata Naturae, dirigida a nins de 9 a 13 anys, amb títols com *Per què tenen nom les coses? Les cent vides del filòsof Sòcrates*, *El filòsof-ca contra el savi Plató*, *El geni maligne del senyor Descartes*, *Un dia foll en la vida*

del professor Kant i *El fantasma de Karl Marx*, que s'acompanyen de guies de lectura per treballar a l'aula els continguts, amb activitats de debat i expressió plàstica, i altres propostes de treball com passatemp i sopes de lletres, i que l'editorial posa a l'abast dels lectors en versió digital.

També s'ha de fer referència a un llibre de filosofia il·lustrada per a infants escrit per Laura Vaioli que du per títol *Filosofia explicada a los niños* (Duomo Ediciones, 2022), i que fa un recorregut històric per la filosofia. A cada capítol dona a conèixer un autor a través de poemes, jocs, històries i activitats que ajuden a pensar i reflexionar. El llibre comença introduint els petits lectors en el pensament de Sòcrates, i continua exposant de manera molt sintètica les idees més importants de Plató, Aristòtil, Lao Tsé, Sant Agustí, Sant Tomàs, Hobbes, Descartes Locke, Leibniz, Hume, Kant, Rousseau, Hegel, Schopenhauer, Marx, Nietzsche i Jung, fins a arribar a descriure l'existencialisme de Sartre i Simone de Beauvoir i la seva convicció que estam destinats a la llibertat.

El professorat i l'alumnat de filosofia que vulguin preparar les classes de batxillerat compten amb diverses propostes en còmic. Hi ha un manual de filosofia que els grups neofeixistes com VOX censurarien pels seus continguts "inapropiats", pel fet que toca temes curriculars que els provoquen enuig i un gran rebuig, com el patriarcat i la crítica a la família per ser una institució patriarcal; i també perquè posa en qüestió el negacionisme de la violència masclista; i tracta sense cap autocensura el feminisme i les seves lluites i reivindicacions, el moviment LGTBI; així com, la pluralitat de la sexu-

alitat desvinculada de la reproducció i viscuda amb absoluta llibertat, i els drets dels immigrants, entre d'altres. El llibre és el manual de *Filosofia* per a primer de batxillerat d'Akal, elaborat pel grup Pandora, al capdavant del qual hi ha el filòsof Carlos Fernández Liria, i que està profusament il·lustrat per Miguel Brieva, i que ve a ser una actualització d'un manual preexistent editat el 2011 i que va quedar obsolet a causa de la derogació de la LOMQE.

Els continguts estan exposats en una introducció, dotze capítols i un annex. La introducció presenta el fil conductor del llibre que serà la caverna de Plató, des d'una perspectiva actualitzada. El capítol primer s'aproxima als orígens de la filosofia, en el context de la democràcia atenesa i l'ús públic de la paraula, estableix que les causes de la seva aparició són l'oci i el desinterès, desenvolupa dues preguntes originàries, la pregunta per l'ésser i la pregunta per l'existència, menciona les tres experiències, d'avorriment, alegria i angoixa, que segons Heidegger fan possible la filosofia, i presta especial atenció al diàleg socràtic i al judici i la mort de Sòcrates i la seva teoria sobre la immortalitat de l'ànima. El capítol segon parla de la veritat i la realitat i de la funció de la sensibilitat en el coneixement. El capítol tercer tracta de filosofia de la ciència. L'objecte d'estudi dels tres capítols següents, el quart, cinquè i sisè, és l'ésser humà, i més específicament, la seva naturalesa entesa com a mite, l'evolució biològica i cultural i el patriarcat com un sistema jeràrquic que es remunta als mites olímpics, i la lluita feminista per la conquesta de la llibertat política i sexual. En els capítols següents, setè, vuitè i novè,

s'exposen temes de filosofia pràctica, concretament, els temes de la llibertat i la felicitat, l'ètica i la moral, les principals teories ètiques i la dignitat i el respecte com a base de la moral. Els tres capítols següents, el desè, onzè i dotzè, estan estretament vinculats a la filosofia política, i tracten de la justícia, el dret, la democràcia, la globalització capitalista i la construcció d'una ciutadania global. Finalment, l'annex proporciona nocions bàsiques de lògica formal, i planteja exercicis pràctics de formalització, i també ensenya a fer taules de veritat i inferències, i a identificar fal·làcies i paradoxes. Tots els capítols comparteixen una mateixa estructura: hi ha un text principal acompanyat d'una sèrie d'apartats amb recursos complementaris, que són biografies i textos dels filòsofs citats, explicacions de conceptes, referències a pel·lícules i sèries, propostes d'activitats i enllaços a les lliçons del canal de youtube *La filosofia en canal*.

Els principals motius que fan recomanable aquest manual són la seva qualitat, la connexió dels sabers bàsics amb l'actualitat i els recursos que proporciona, especialment les il·lustracions de Brieva, caracteritzades per la seva imaginació desbordant, i que donen molt de joc per començar una reflexió i pensar de manera creativa. A més, donen coherència construint un recorregut que parteix de l'interior de la caverna platònica i que acaba amb la conquesta de la llibertat i la veritat, que funciona com a fil conductor.

Els aspectes més innovadors del llibre són també les pàgines especials: *La crua realitat* i *El regne de les ombres*. Les pàgines sobre la crua realitat reproduïxen notícies sobre situacions injustes per reflexionar i discutir,

relacionades amb les lleis d'estrangeria i les polítiques d'immigració, la privatització del saber i les patents sobre la vida i la salut, el rebuig social a la veritat i els exemples del pitagòric Hipàs de Metaponto, Galileu i Darwin, l'eugenèsia i altres perills del reduccionisme biològic, el precariat, l'esclavitud sexual, la indiferència moral, la incompatibilitat entre capitalisme i democràcia, l'estat de les presons, els cops d'estat per impedir l'accés al govern del socialisme a través de la via democràtica, els moviments anticapitalistes. En les pàgines sobre les ombres es mostra la cara més fosca de la filosofia, exposant el pensament reaccionari i antiil·lustrat i alguns dels seus representants, com Joseph de Maistre i Carl Schmitt; també parla de la mercantilització del coneixement, de racisme, sexisme i classisme, dels drets reproductius i les llibertats sexuals; el neoliberalisme i la seva versió més extrema, l'anarcopitalisme, i el dogmatisme moral; l'església catòlica contra la teologia de l'alliberament; el poder antidemocràtic de les grans empreses; el poder dels mitjans de comunicació de masses o caverna mediàtica; i el desastre ecològic i la crisi de la cura.

El manual té alguns defectes, com el fet que no acaba d'incorporar el llenguatge de la LOMLOE, ja que es continua referint a unitats didàctiques en comptes de situacions d'aprenentatge, els continguts tampoc no estan agrupats en sabers bàsics, i les activitats no estan organitzades ni seqüenciades seguint el model de situacions d'aprenentatge. Posats a pensar en algunes millores, crec que es podria haver afavorit l'accés als continguts audiovisuals referenciats a través de co-

dis QR, en comptes de proporcionar enllaços, a vegades massa complicats de retenir, que s'han de copiar literalment al cercador; també hauria estat molt útil disposar d'un vocabulari de conceptes clau i un índex conceptual i d'autors citats.

La Societat de Filosofia Aplicada (SOFIA), formada pel tàndem de filòsofs Guillermo Gallardo i Luis Míguez, ha promogut una col·lecció de manuals de filosofia. El primer du per títol *Filosofía para todos* (Oberon, 2019), i és una història de la filosofia escrita i il·lustrada amb sentit de l'humor, que dona visibilitat a les dones pensadores. El segon, titulat *Filósofas o barbarie* (Oberon, 2022), juga amb el títol de la revista de Cornelius Castoriadis *Socialisme o barbàrie*, dedicat a les dones filòsofes del passat i del present, és una aposta feminista que reivindica el tracte igualitari cap a les dones filòsofes, resumit en el lema: "la filosofia serà feminista o no serà". La tercera entrega es titula *Filosofía arca-na* (Oberon, 2023) i exposa les tradicions esotèriques i els coneixements secrets i misteriosos, més enllà de la raó, associats a les supersticions i la màgia, inacceptables, exclosos dels currículums acadèmics. És sens dubte, el llibre més polèmic perquè tracta continguts fonamentats en la fantasia, sense base científica. Tanmateix, els autors justifiquen el seu atreviment amb aquestes paraules d'Einstein: "la imaginació és més important que el coneixement. El coneixement és limitat, però la imaginació abasta el món".

L'associació SOFIA ha completat la tetralogia amb el títol *Filosofía hispánica* (Oberon, 2023) amb la participació dels coneguts Gallardo i Míguez i de Fernando Álvarez Palacios, catedràtic

de filosofia i fundador de SOFIA. Com el seu títol indica, es tracta d'una obra dedicada al pensament espanyol en sentit ample, ja que no només dona a conèixer les aportacions estrictament filosòfiques, sinó que també incorpora el saber proporcionat per altres disciplines, com la literatura, la gramàtica, la matemàtica, la ciència, la medicina, la biologia, la geografia, l'antropologia, la pedagogia, l'economia i la política. Es tracta d'un volum que s'emmarca en la vessant més divulgativa de la filosofia amb el propòsit manifest de recuperar de l'oblit algunes de les tradicions que han donat cos a l'autoanomenada filosofia hispànica, com la càbala, el pensament sefardita, l'escola de traductors de Toledo, l'escolàstica, la mística religiosa, l'escola de Salamanca, l'escola universalista, el krausisme, la neoescolàstica, l'iberisme, la filosofia neokantiana, el feminisme, el ratióvitalisme, l'escola de Madrid i l'escola de Barcelona. Els autors no defugen plantejar el problema inicial de si existeix realment una filosofia espanyola amb característiques pròpies o si és més adequat parlar de filosofia universal. L'existència del llibre és clarament una resposta afirmativa a aquest problema. Però, en canvi, no tracten la qüestió igualment problemàtica de l'existència d'una filosofia catalana de manera diferenciada a l'espanyola i del seu difícil encaix dins d'aquesta. Senzillament, apliquen el criteri d'incloure únicament els filòsofs que escriuen en llengua castellana, independentment del lloc de naixement, i de si són espanyols o d'altres nacionalitats. Aquest criteri els permet introduir l'escola portuguesa de Sagres, i també altres pensadors de procedències no ibèriques, com

l'holandès Baruch Spinoza, el peruà Pablo de Olavide, el portuguès Joaquim Pedro de Oliveira, l'uruguaià José Enrique Rodó, els mexicans José Vasconcelos i Edmundo O'Gorman, i els argentins Domingo Faustino Sarmiento, José Ingenieros, Jorge Luis Borges i Mario Bunge. Hi ha dos casos en què incompleixen el seu propi criteri, amb Ramon Llull i George Santayana. Al doctor il·luminat, el presenten com a l'hispanofranciscà Raimundo Lulio, i oculten la seva catalanitat, i a Santayana, com el filòsof hispà que escriu en anglès.

Els mateixos autors del llibre reconeixen que el repàs històric és incomplet, que hi falten molts de personatges, com ara tots els filòsofs vius. Si hagués de completar la selecció, trob que haurien de formar-hi part, a més del místic medieval San Juan de la Cruz, una galeria més extensa de filòsofs contemporanis com, per exemple, Jesús Mosterín, per les seves aportacions a la lògica i la filosofia de la ciència; Manuel Sacristán, per la seva obra polièdrica amb un clar compromís marxista emancipador, i altres autors de la seva òrbita, com Francisco Fernández Buey; també hauria de ser-hi Salvador Pàniker, pel seu pensament espiritualista oriental. D'altra banda, mereixerien molta més atenció altres filòsofs que només són mencionats, com Julián Marías i José Luís Aranguren i el seu deixeble Javier Muguerza, que ni tan sols és anomenat.

S'ha de posar també en valor el manual il·lustrat la *Gran historia visual de la Filosofía* (Blackie Books, 2020) de Masato Tanaka, amb atractius esquemes visuals que fan molt comprensibles les teories filosòfiques i els seus conceptes. El llibre està estructu-

rat en cinc parts, que es corresponen amb els períodes històrics de la filosofia occidental (edat antiga, mitjana, premoderna, moderna i contemporània). A l'inici de cada capítol hi ha unes pàgines dedicades a presentar cada filòsof, amb una breu ressenya biogràfica, destacant-ne alguna curiositat, les obres principals, una frase representativa analitzada, i les pàgines en què s'explicaran els conceptes claus de la seva filosofia. A continuació, venen les pàgines dedicades als conceptes amb una explicació visual i escrita. A les pàgines finals hi ha un índex analític que permet localitzar ràpidament els conceptes exposats.

"La Otra H" és una col·lecció de llibres de filosofia il·lustrada de l'editorial Herder, molt útils per aproximar-se a la vida i l'obra d'autors i corrents destacats de pensament. Fins al moment s'han publicat llibres sobre ètica animal, Immanuel Kant, Karl Marx, Judith Butler i Friedrich Nietzsche. La col·lecció de Herder ha estat recuperada i ampliada per l'editorial Taugenit amb la publicació de nous títols dedicats a exposar la filosofia de Thomas Hobbes, Hannah Arendt, Jean-Jacques Rousseau, Arthur Schopenhauer, a més d'un llibre dedicat íntegrament a l'ètica.

Les "Guies il·lustrades" són una iniciativa de l'editorial Tecnos per exposar visualment les aportacions filosòfiques en temes com l'infinit, la consciència i la intel·ligència artificial. Fan una revisió de l'evolució d'algunes branques de la filosofia, com la filosofia de la ciència, l'ètica, l'estètica i la filosofia política, a la vegada que exposen les principals idees desenvolupades en el marc de la filosofia continental, el feminisme i el marxisme.

11. Marginàlia

Dins aquest apartat he volgut incloure les referències a còmics molt personals que constitueixen una raresa en relació amb els enfocaments més convencionals i comercials, i que difícilment encaixen dins els apartats anteriors.

D'entrada, cal mencionar els assaigs gràfics de Frederic Pajak, escrits i il·lustrats amb un estil reflexiu i singular que es valora com un nou gènere literari dins el marc de la novel·la gràfica. Els dos primers assaigs es titulen *Manifiesto incierto* (Errata Naturae, 2016 i 2017), i estan protagonitzats per Walter Benjamin i el mateix Pajak. El primer volum tracta del pensament de Benjamin durant l'exili a Eivissa i les seves pors davant l'ascens inexorable del nazisme i l'entrada en una època fosca en què ni els morts estaran segurs. En el segon volum, Pajak posa en relació Benjamin amb André Breton, sota la influència de l'amor comú per París. La sèrie continua amb una tercera part que es titula *La muerte de Walter Benjamin y la jaula de Ezra Pound* (Errata Naturae, 2021). En aquesta nova entrega, Pajak continua explorant el pensament de Benjamin, però aquesta vegada el contraposa amb el poeta feixista Pound, tot cercant un antagonisme molt marcat que li permeti ampliar l'horitzó cap a la història en majúscules i oferir una visió del paper de les ideologies en el segle XX.

Cronològicament, Pajak escriu primer *La inmensa soledad* (Errata Naturae, 2015), assaig gràfic dedicat a Nietzsche i ambientat a Torí, en el qual conflueixen les idees de l'autor amb les de Nietzsche i Pavese. Cal recordar

que Torí és la ciutat en què Pavese se suïcida a l'edat de quaranta-dos anys, i el lloc en què Nietzsche perd definitivament el seny i cau en un estat de follia irreversible.

Una segona referència són els *Còmics existencials* (Stirner, 2017), una obra delirant i surrealista, en què apareixen més d'un centenar de filòsofs de totes les èpoques, fora del seu context històric, en situacions còmiques, interactuant de manera provocadora i divertida.

Una lectura que demana especial atenció per la seva densitat i profunditat és *Dins la sala dels miralls* (Finestres, 2022) de Liv Strömquist, un tractat d'estètica sobre la bellesa femenina, des d'una perspectiva crítica fonamentada en les teories de filòsofs i pensadors, com Camille Paglia, René Girard, Stephanie Coontz, Zygmunt Bauman, Eva Illouz, Susan Sontag, Leif Runsfeldt, Naomi Wolf, Byung-Chul Han, Edmund Burke, Hartmut Rosa, Simone Weil, Martin Hägglund i Chris Rojek.

Strömquist fa referència a les crítiques de Paglia a les dones que poden arribar a deprimir-se per la bellesa d'altres dones. Strömquist troba una explicació a aquesta fascinació negativa en la teoria del desig mimètic de Girard. Segons aquest filòsof francès, hi ha una tendència general en l'ésser humà a desitjar el que els altres desitgen. Ve a dir que el desig es contagia, i posa d'exemple el món de la moda, però també passa a àmbits de la vida més quotidiana, i es veu a l'escola en el desig per un mateix nin o nina. Girard explica que aquest desig mimètic es produeix perquè no sabem el que volem, i perquè aleshores és més còmode copiar i deixar-se dur

pels desitjos dels altres que no haver de donar sentit als propis. Girard entén que el mecanisme que determina la imitació és inconscient, que ha de superar l'obstacle i el valor donat socialment a l'autenticitat. També diu que sovint confonem els desitjos aliens amb els nostres, de manera que aquesta confusió ens permet reafirmar-nos en el desig de ser nosaltres mateixos. Girard està convençut que avui l'acció mimètica és més intensa que mai, i desperta una rivalitat i una competència pel model a escala social, i que explica l'aparició de l'ideal de l'aprimament i, en general, també el de bellesa. Segons Girard, arriba un moment en què el model desperta sentiments negatius, i esdevé un rival, encara que no siguem capaços de reconèixer que continuem sentint-nos atrets, i haguem de mantenir-ho en secret. Una manera de gestionar la rivalitat és cercant la semblança amb el model i intentant competir i ser tan desitjables com ell, malgrat arribar a comportaments obsessius, exagerats i absurds.

A continuació, Strömquist adopta el punt de vista de Coontz, historiadora especialitzada en l'estudi de la família, per explicar els avantatges que obtenien antigament les dones de la seva bellesa a l'hora d'aconseguir un bon matrimoni en la tradició oriental. D'altra banda, l'autora recorre al sociòleg Bauman per introduir la fragilitat dels vincles personals en l'època de la modernitat líquida i per explicar que aquesta feblesa relacional du a aprendre a viure en un estat d'inseguretat permanent i a refugiar-se en la bellesa com a font generadora de seguretat. Strömquist cedeix la paraula a la sociòloga Eva Illouz per explicar com

l'expansió de la societat de consum du a transformar també la sexualitat en un objecte de consum a través de la sexualització de les dones i els seus cossos, i que du a una evolució que afavoreix l'ús de la sexualitat com un instrument de poder que la dona ha d'aprendre a usar si vol despertar el desig sexual en un mercat de l'amor lliure, en què se sent pressionada a conservar el seu atractiu físic si no vol acabar essent substituïda per algú altre més "sexí".

Strömquist també reflexiona sobre el poder de la imatge i la seva influència en la bellesa a través de la fotografia i teòrica Susan Sontag. Diu Sontag que, quan es fa una fotografia, no només es decideix què fotografiar, sinó també qui és prou atractiu per ser fotografiat, i per tant, mereixedor d'aparèixer a una imatge. A més, deixa dit que la democratització de la fotografia i l'abundància d'imatges en ràpida circulació incrementen la importància de l'aspecte i el valor de les aparences, i que l'existència de les persones es certifica quan acaben formant part d'una fotografia. Aleshores, conclou que la relació amb el món està mediatitzada per les imatges, que són les finestres a través de les quals el món se'ns fa present. Strömquist cita puntualment l'historiador de les idees Leif Runsfeldt per destacar que el deure que tenen les dones d'agradar és un fenomen històric ben actual, i que va acompanyat de l'obligació d'ignorar la bellesa que es posseeix, com una estratègia útil per evitar obsessionar-se en agradar i aconseguir l'aprovació social.

Des del punt de vista de l'escriptora feminista Naomi Wolf, l'ideal de bellesa femenina comença a ser més es-

tandarditzat que mai a partir de l'aparició de la fotografia. Això li permet dir que en el temps de la dominació absoluta de la imatge "ser atractiu s'ha anat convertit en sinònim d'assemblar-se a una imatge". La il·lustradora i guionista dedica unes poques vinyetes al filòsof coreà Byul-Chun Han per introduir la seva noció estètica de l'issor, segons la qual el que és llis i polític només ens pot agradar i existeix per generar positivitat i conformitat, i així afavorir la circulació digital d'informació i el creixement del capital. Strömquist fa una breu incursió en el segle XVIII per fer referència a la distinció de Burke entre el bell i el sublim, segons la qual el bell provoca un plaer sense cap negativitat, mentre que el sublim és una bellesa pertorbadora, capaç de commoure i espantar. En el marc de la superació de la visió antiga de la bellesa com una aparença física que s'escapa al control de la voluntat humana, Strömquist valora la ruptura amb aquesta indisposició que es produeix amb la Modernitat i recorda la teoria del sociòleg alemany Harmut Rosa, segons la qual la Modernitat es caracteritza per posar el món a l'abast de les nostres mans, i que imposa un desig de perfeccionament corporal en l'àmbit de la bellesa que ens exhorta a prendre el control del nostre cos. Rosa critica la voluntat de dominar el món perquè causa alienació i desconexió de la vida, fa un món mort, i proposa l'experiència de la ressonància com a alternativa, que equival a un estat que consisteix en una escolta activa i atenta que et transforma i et vincula de manera estreta amb el món i et fa sentir viu, i que es manifesta quan se't posa la pell de gallina. Per a Rosa, ser atractiu es decideix en

un joc de mirades, sense agressivitat ni desig de possessió.

En la discussió entorn de la finalitat de la bellesa, l'autora fa intervenir Weil per negar que la bellesa contingui cap fi. Weil pensa que la bellesa és bona en si mateixa, i que conté la finalitat en si, que fa que sigui l'única finalitat autèntica. Per dilucidar si la bellesa és efímera, l'autora dona veu al filòsof Martin Hägglund, segons el qual la fugacitat de la bellesa física ens recorda que som mortals i, a la vegada, la consciència de la mortalitat ens empeny a donar un sentit a la nostra vida i fa que tot tingui un gran valor i, amb relació a la bellesa, ens obliga a apreciar-la i preocupar-nos per ella. El darrer autor a prendre la paraula és el sociòleg Chris Rojek per explicar el fenomen de la popularitat com una escissió entre el jo privat i el jo públic que provoca un malestar i una certa confusió. Rojek pensa que aquesta escissió afecta més negativament les dones famoses, i les dones en general que els homes, perquè la societat patriarcal les obliga a escenificar públicament un jo molt escindit i allunyat del seu jo autèntic. La sobreactuació pot proporcionar gran popularitat i elogis efímers per l'aspecte físic, però pot despertar odi i ràbia cap als fans perquè valoren una representació de si mateixa, el personatge, i no la persona. Aquests sentiments es poden girar també en contra seu i donar lloc a una tendència autodestructiva com a via desesperada per descolonitzar el jo privat del jo públic. L'autora completa el seu recorregut per les idees sobre la bellesa femenina amb les percepcions subjectives de dones de 53 a 73 anys que prèviament ha entrevistat.

A més del paper central que Sonntag atorga a la càmera en la definició de la bellesa femenina, hi ha un altre objecte molt més antic que també contribueix a certificar la bellesa (i la lletjor) femenina, i és el mirall, que permet identificar ser bella amb veure's bella i que, juntament amb la càmera, dona un gran poder crític a la vista. Com a crítica, diria que en ocasions, el text expositiu es repeteix de manera innecessària i redundat a les vinyetes, i aquest defecte es fa molest en un còmic que aposta per les idees i la riquesa textual i expositiva.

En contraposició a la densitat de la lectura anterior, es pot llegir de manera més relaxada el còmic *Déu ha mort* (Bang, 2015) d'Irkus Zeberio, a causa de l'accent posat per l'autor en els aspectes visuals i en la prioritització de la imatge per damunt del text. Les il·lustracions fan referència a fragments de l'obra *Així parlà Zaratustra* del filòsof Friedrich Nietzsche. El còmic té la peculiaritat d'incloure textos breus del *Zaratustra* en castellà i francès, que parlen del superhome, els animals i les tres transformacions de l'esperit, els acadèmics, la bellesa, la societat i l'autoritat, la voluntat, l'individu contra el monstre de l'estat, els sentiments, els valors superiors i els inferiors, la transvaloració, l'amor a la vida en la seva violència, la moral dels senyors i els esclaus, els lectors, la terraneïtat contra l'espiritualitat, el menyspreu que sent contra la cultura i la premsa, Déu com a invenció humana, els danys de la bondat, la poesia i la mentida i els beneficis de la solitud. Si bé no són els fragments més coneguts del *Zaratustra*, no deixen de ser representatius del

seu pensament vitalista. Hauria estat interessant conèixer el criteri que ha seguit l'autor per fer la selecció. És una llàstima que no s'hagin inclòs les referències al text original amb les mires de facilitar la consulta i localització dels fragments, així com la seva contextualització.

Una darrera referència de publicació molt recent són quatre àlbums monogràfics que aborden altres tantes qüestions filosòfiques atemporals, com són Déu, la llibertat, la misèria i la música, amb humor. Les obres pertanyen a una nova col·lecció titulada "Un Elefante en la Sala", dirigida pel dibuixant Javier Royo. *Dios* (Siglo XXI, 2024) és un llibre de la il·lustradora Laura Árbol que proposa pensar la societat actual des d'una perspectiva feminista a través de la figura de Déu. De manera que apareixen dibuixos d'un Déu patriarcal, però també els nous déus tecnològics (les aplicacions, les xarxes socials, la intel·ligència artificial...). L'altre llibre que forma part d'aquesta col·lecció es titula *La libertad* (Siglo XXI, 2024) de l'humorista gràfic Eneko, i està estructurat en sis apartats temàtics, que són: buscar la llibertat, sensació de llibertat, contra la llibertat, decidir en llibertat i pensar en llibertat. És un llibre molt visual, gairebé sense text, en què l'autor condensa, en un espai molt reduït, idees crítiques, profundes i abstractes i deixa que sigui el lector l'encarregat d'interpretar el sentit irònic de cada vinyeta.

Els darrers títols publicats són *La misèria* (2024), de Roger Petra, i *La música* (2024), de @otraputacuentadibujos.

12. Tendències

- La gran majoria de còmics filosòfics publicats són francesos.
- Hi ha una tendència feminista consistent a recuperar les dones filòsofes, encara que curiosament les publicacions es concentren en unes poques filòsofes, i això fa que apareguin diversos còmics sobre les mateixes pensadores, de manera que hi ha almanco dos còmics publicats sobre Beauvoir i Davis, per exemple.
- Hi ha editorials que des d'un temps ençà estan apostant molt fort per la publicació de còmics filosòfics i que estan inundant el mercat amb els seus títols. En aquest sentit, mereix una menció especial el grup editorial Penguin Random House.
- S'observa una discontinuïtat o pausa en determinades iniciatives editorials, que primer llancen moltes novetats i que posteriorment les aturen o alenteixen. Aquesta irregularitat ha afectat els mangues de Herder i la col·lecció de filosofia il·lustrada.
- Com a conseqüència del punt anterior se segueix que dins aquest món tan dinàmic, les editorials aposten també per noves col·leccions de còmics. Sense anar més lluny, l'editorial Siglo Veintiuno tot just acaba de llançar aquest 2024 la col·lecció "Un Elefante en la Sala" de temàtica filosòfica.
- Entre les mancances observades, convé deixar escrit que hi ha una gran quantitat de còmics filosòfics en altres idiomes encara pendents d'adaptar-se i traduir-se al castellà i al català, i que a hores d'ara no formen part de cap projecte editorial.

Referències bibliogràfiques

- AMADOR, P. (2022). *Spinoza. En busca de la verdad*. Madrid: Alianza Editorial
- ARBOL, L. (2024). *Dios*. Madrid: Siglo XXI editores
- ATXE (2019). *Capitalismo. ¿Por qué?*. Madrid: Ediciones Akal
- @OTRAPUTACUENTADEDIBUJOS. (2024). *La música*. Madrid: Siglo XXI editores
- BALLESTER, M.À. (6 d'octubre de 2014). Entrevista a Pere Joan. *Àgora de Can Alcover*. https://www.ivoox.com/l-agora-can-alcover-03-10-14-audios-mp3_rf_3574580_1.html
- (19 de desembre de 2014). Entrevista a Max. *Àgora de Can Alcover*. https://www.ivoox.com/l-agora-can-alcover-19-12-14-audios-mp3_rf_3880172_1.html
- (5 de setembre de 2020). Filosofia en còmic. Ara Balears. https://www.arabalears.cat/cultura/filosofia-comic_1_1060877.html
- (17 d'octubre de 2020). Filosofia il·lustrada. Ara Balears. https://www.arabalears.cat/societat/filosofia-illustrada_1_2559592.html
- (8 d'abril de 2023). Noves referències de filosofia en còmic i il·lustrada. Ara Balears. https://www.arabalears.cat/societat/noves-referencias-filosofia-comic-il-lustrada_1_4671346.html
- (15 de juliol de 2023). Lectures filosòfiques d'estiu (I). Ara Bale-

- ars. https://www.arabalears.cat/societat/lectures-filosofiques-d-estiu_1_4755367.html
- (21 de juliol de 2023). Lectures filosòfiques d'estiu (II). Ara Balears. https://www.arabalears.cat/societat/lectures-filosofiques-d-estiu-ii_1_4761458.html
 - (28 de juliol de 2023). Lectures filosòfiques d'estiu (III). Ara Balears. https://www.arabalears.cat/societat/lectures-filosofiques-d-estiu-iii_1_4767520.html
 - BARATELLA, N.; MAFFEIS, S.; LORENZ, A.; REICHERT, J.F. (2021). *Hannah Arendt*. Salamanca: Taugenit editorial
 - BELAUSTEGUIGOITIA, S. (19 de març de 2002). Una colecció difunde obres filosòfiques que 'sirven para orientar la vida'. *El País*. https://elpais.com/diario/2002/03/19/andalucia/1016493763_850215.html
 - BENJAMIN, W. i ROMO, CL. (2023). *Los procesos contra las brujas*. Madrid: Ediciones Akal
 - BLACK, B. i BORGES, B. (2022). *La abolición del trabajo*. Logroño: Pepitas de Calabaza
 - BRIEVA, M. (2007). *Bienvenido al mundo: Enciclopedia universal Clismón*. Barcelona: Random House Mondadori
 - (2008). *Dinero*. Barcelona: Random House Mondadori
 - (2009). *El otro mundo, vol. 1: atentos a sus pantalles*. Barcelona: Random House Mondadori
 - (2012). *Memorias de la Tierra: el otro mundo vol.2*. Barcelona: Random House Mondadori
 - (2015). *Lo que me está pasando, diarios de un joven emperdedor*. Barcelona: Penguin Random House
 - (2017). *La gran aventura humana*. Barcelona: Penguin Random House
 - (2023). *Se busca un lugar en el que desear vivir*. Bilbao: Astiberri Ediciones
 - BUNN, C.; PIETERSE, S.; MAQUIAVEL, N. (2013). *El príncipe*. Madrid: Ediciones Oberon
 - CALAN, R. DE i MARY, D. (2012). *El fantasma de Karl Marx*. Madrid: Errata Naturae
 - CAMUS, A. i FERRANDEZ, J. (2011). *El huésped*. Barcelona: Norma Editorial
 - (2014). *El extranjero*. Barcelona: Norma Editorial
 - (2019). *El primer hombre*. Madrid: Alianza Editorial
 - CAP DE TURC i MAX (2016). *Llum de Llull*. Binissalem: Dissert edició
 - CARQUAIN, S. i GROJNOWSKI, O. (2023). *Simone de Beauvoir*. Barcelona: La otra H
 - CAYGILL, H.; COLES, A.; KLIMOWSKI (2007). *Walter Benjamin para principiantes*. Buenos Aires: Era Naciente

- CIRIEZ, F. i LAMY, R. (2021). *Franz Fanon*. Madrid: Ediciones Akal
- CRYAN, D.; SHATIL, S.; i PIERO (2017). *Capitalismo. Una guía ilustrada*. Madrid: Editorial Tecnos
- DAN, A. i LE ROY, M. (2013). *Thoreau. La vida sublime*. Madrid: Editorial Impedimenta
- DOXIADIS, A.; PAPANIMITRIOU, C.; PAPANATOS, A.; DONNA, A. DI (2011). *Logicomix*. Madrid: Ediciones Sin-Sentido
- ENEKO (2024). *La libertad*. Madrid: Siglo XXI editores
- EVANS, B. ET AL. (2018). *Retratos de la violencia*. Madrid: Ediciones Akal
- EVANS, K. (2017). *La rosa roja: biografía gráfica sobre Rosa Luxemburg*. Madrid: Ediciones Izquierda diario
- GALLARDO, G. i MIGUEZ, L. (2019). *Filosofía para todos*. Madrid: Ediciones Oberon
- (2022). *Filósofas o barbarie*. Madrid: Ediciones Oberon
- (2023). *Filosofía arcana*. Madrid: Ediciones Oberon
- GALLARDO, G.; PALACIOS, F.A.; i MIGUEZ, L. (2023). *Filosofía hispánica*. Madrid: Ediciones Oberon
- GANE, L. i PIERO (2006). *Nietzsche para todos*. Barcelona: Editorial Paidós
- GARCIA, I. i PASTELLS, J. (2017). *Ferrater Mora, filòsof*. Girona: Càtedra Ferrater Mora
- GARCIN, E. i DAN, A. (2024). *Filosofix*. Madrid: Lunwerg Editores
- GRUPO PANDORA i BRIEVA, M. (2023). *Filosofía*. Madrid: Ediciones Akal
- HORROCKS, C. i JEVTIC, Z. (2006). *Foucault para todos*. Barcelona: Editorial Paidós
- Informe "Hábitos de lectura y compra de libros en España. 2023: <https://sectorialcomic.com/web2021/wp-content/uploads/2024/04/Habitos-de-Lectura-y-Compra-de-Libros-2023.pdf>
- JENAINATI, C. i GROVES, J. (2018). *Feminismo. Una guía ilustrada*. Madrid: Editorial Tecnos
- JOAN, P. (1996). *16 novel·les amb hòmens blaus*. València: Paco Camarasa Pino i MacDiego
- (1999). *El hombre que se comió a sí mismo*. Barcelona: Ediciones Glénat
- (2014). *100 pictogramas para un siglo (XX)*. Alicante: Edicions de Ponent
- (2023). *Neocaos*. Binissalem: Dissert edició
- JOAN, P. i FULLANA, P. (2023). *Llull segle XXI*. Binissalem: Dissert edició
- KLEMME, H.F. i LORENZ, A. (2019). *Immanuel Kant*. Barcelona: La otra H

- (2020). *Ética*. Salamanca: Taugenit editorial
- (2021). *Thomas Hobbes*. Salamanca: Taugenit editorial
- KOCKEL, J. i HAHN, O. (2019). *Ética animal*. Barcelona: La otra H
- KOHAN, N. i REP (2006). *Gramsci para principiantes*. Buenos Aires: Era Naciente
- KORBIK, J. i BERNHARD, J. (2023). *Simone de Beauvoir. Lo quiero todo de la vida*. Barcelona: Penguin Random House
- KRIMSTEIN, K. (2021). *Las tres vidas de Hannah Arendt. La tiranía de la verdad*. Barcelona: Penguin Random House
- KUL-VANT, C. i PIERO (2017). *Filosofía continental. Una guía ilustrada*. Madrid: Editorial Tecnos
- (2022). *Estética. Una guía ilustrada*. Madrid: Editorial Tecnos
- LA OTRA H: <https://herdereditorial.com/coleccion/la-otra-h>
- LARRAURI, M. i MAX (2000). *El desig segons Gilles Deleuze*. València: Tandem edicions
- (2001). *La sexualitat segons Michel Foucault*. València: Tandem edicions
- (2001). *La llibertat segons Hannah Arendt*. València: Tandem edicions
- (2002). *La guerra segons Simone Weil*. València: Tandem edicions
- (2003). *La felicidad segons Spinoza*. València: Tandem edicions
- (2005). *La potència segons Nietzsche*. València: Tandem edicions
- (2007). *L'amistat segons Epicur*. València: Tandem edicions
- (2009). *L'exercici segons Marc Aureli*. València: Tandem edicions
- (2012). *L'educació segons John Dewey*. València: Tandem edicions
- (2015). *La creación según Henri Bergson*. Madrid: Los Libros de Fronterad
- LENZINI, J. i GNONI, L. (2017). *Camus. Entre justicia y madre*. Barcelona: Norma Editorial
- LÉPINE, R. i LORENZ, A. (2020). *Judith Butler*. Barcelona: La otra H
- LORENZ, A. i RUFFING, R. (2018). *Karl Marx*. Barcelona: La otra H
- (2020). *Friedrich Nietzsche*. Barcelona: La otra H
- LLULL, R. i BROCAL, P. (2023). *Llibre de les bèsties*. Barcelona: Bang Edicions
- MACONI, G. i REIJA, J. (2010). *El caso Pasolini. Crónica de un asesinato*. Madrid: Gallo Nero Ediciones
- MAIER, C. i SIMON, A. (2015). *Marx*. Barcelona: Norma Editorial
- MANARA, M. i ECO, U. (2023). *El nombre de la rosa volum I*. Barcelona:

- Penguin Random House
- Epicuro el sabio*. Barcelona: Norma Editorial
- MARCHANT, Y. i SOREL, V. (2012). *El filósofo-perro frente al sabio Platón*. Madrid: Errata Naturae
 - MEURISSE, C. (2024). *Humana, mas-sa humana*. Barcelona: Editorial Finestres
 - MARCHANT, Y. i LE BRAS, Y. (2013). *Las cien vidas del filósofo Sócrates*. Madrid: Errata Naturae
 - MÉTIVIER, F. i PYTHON, I. (2024). *Sc-hopenhauer. El descubrimiento del mundo*. Madrid: Alianza Editorial
 - MARX, K.; ENGELS, F.; ROWSON, M. (2018). *Manifiesto comunista*. Barcelona: Penguin Random House
 - MOHLER, C. (2017). *Còmics existenc-iales*. Biscaia: Editorial Stirner
 - MARX, K.; MAX i MIR, P. (1977). *El capital*. <https://pceml.info/wp-content/uploads/2015/01/EICapital-Comic.pdf>
 - MONGIN, J.P. i MOREAU, L. (2012). *Un día loco en la vida del profesor Kant*. Madrid: Errata Naturae
 - MAX (2007). *Bardín el superrealista*. Barcelona: Ediciones La Cúpula
 - MORIOKA, M. i TERADA, D. (2024). *Introducción a la filosofía en manga*. Barcelona: La Otra H
 - (2012). *Vapor*. Barcelona: Ediciones La Cúpula
 - NICOBY; ZABUS; GAARDER, J. (2022). *El món de Sofia I: la filosofia, de Sòcrates a Galileu*. Barcelona: Editorial Empúries
 - (2013). *Conversación de sombras en la villa de los papiros*. Barcelona: Ediciones La Cúpula
 - NICOBY; ZABUS; GAARDER, J. (2023). *El món de Sofia II: la filosofia, de Descartes fins avui*. Barcelona: Editorial Empúries
 - (2015). *¡Oh diabólica ficción!*. Barcelona: Ediciones La Cúpula
 - ONFRAY, M. i LE ROY, M. (2012). *Nietzsche*. Mèxic: Editorial Sexto Piso
 - (2016). *Llum de Llull*. Binissalem: Dissert Edició
 - PAJAK, F. (2015). *La inmensa soledad*. Madrid: Errata Naturae
 - (2017). *Órficas*. Madrid: Nórdica Libros
 - (2016). *Manifiesto incierto vol.I*. Madrid: Errata Naturae
 - (2023). *Què*. Barcelona: Editorial Finestres
 - MELONE, A. (2023). *Las jóvenes de Safo*. Barcelona: La otra H
 - (2017). *Manifiesto incierto vol.II*. Madrid: Errata Naturae
 - MESSNER-LOEBS, W. i KIETH, S. (2009). – (2021). *La muerte de Walter Benja-*

- min y la jaula de Ezra Pound*. Madrid: Errata Naturae
- Para principiantes: https://www.whakoom.com/ediciones/231804/para_principiantes-rustica/todos
 - PAPADATOS, A.; KAWA, A.; DONNA A. DI (2016). *Democracia*. Madrid: Alianza Editorial
 - PAPINEAU, D. i SELINA, H. (2020). *Consciencia. Una guía ilustrada*. Madrid: Editorial Tecnos
 - PATTON, M.F. i CANNON, K. (2018). *Filosofía en viñetas*. Barcelona: Penguin Random House
 - PÉREZ LEDO, J.A. i ORBE, A. (2018). *Los enciclopedistas*. Bilbao: Astiberri ediciones
 - PESCE, M. i ZOHAR, M. (2021). *Angela Davis*. Barcelona: La otra H
 - PETRA, R. (2024). *La miseria*. Madrid: Siglo XXI editores
 - RAMADIER, M. i DEPOMMIER, A. (2018). *Sartre*. Madrid: Ediciones Oberon
 - RAMOS, CH. (29 de juliol de 2018). Incluso el cómic más banal y de serie B es arte para mí. *Europa Sur*. https://www.europasur.es/ocio/Incluso-comic-banal-serie-arte_0_1267973550.html
 - RIPIO, V. (2019). *Rosa Lux 19*. Madrid: Ediciones Akal
 - ROBINSON, D. i GARRATT, C. (2017). *Ética. Una guía ilustrada*. Madrid: Editorial Tecnos
 - ROBINSON, D. i GROVES, J. (2010). *Filosofía. Una guía gráfica de la historia del pensamiento*. Barcelona: Paidós
 - (2011). *Platón. Una guía gráfica*. Barcelona: Paidós
 - (2021). *Filosofía política. Una guía ilustrada*. Madrid: Editorial Tecnos
 - ROIG, S. i BENAGES I GALLARD, T. (2015). *Les extraordinàries aventures de Francesc Pujols*. Barcelona: Editorial Males Herbes
 - ROSELLI, A. i LORENZ, A. (2021). *Jean-Jacques Rousseau*. Salamanca: Taugenit editorial
 - SARDAR, Z. i LOON, B.V. (2018). *Filosofía de la ciencia. Una guía ilustrada*. Madrid: Editorial Tecnos
 - SCHWOEBEL, F. i MONGIN, J.P. (2013). *El genio maligno del señor Descartes*. Madrid: Errata Naturae
 - SHIBUYA, J. i MONGIN, J.P. (2013). *¿Por qué tienen nombre las cosas?*. Madrid: Errata Naturae
 - STEADMAN, R. (2016). *Sigmund Freud*. Barcelona: Libros del Zorro Rojo
 - STOK, B. (2023). *La filósofa, el perro y la boda*. Barcelona: Penguin Random House
 - STRÖMQUIST, L. (2022). *Dins la sala dels miralls*. Barcelona: Editorial Finestres
 - SYBILLE TITEUX DE LA CROIX, S. i AMÉZIANE, A. (2024). *Miss Davis. La vida*

- i les lluites d'Àngela Davis*. Barcelona: Tigre de paper
- (2020). *Miss Davis. La vida y las luchas de Angela Davis*. Barcelona: Flow Press
 - TANAKA, M. i SAITO, T. (2020). *Gran historia visual de la filosofía*. Barcelona: Blackie Books
 - TELLO, N. i SANYÚ (2018). *Umberto Eco para principiantes*. Buenos Aires: Era Naciente
 - THIVET, J.P.; VERMER, J.; i COMBEAUD, A.L. (2018). *Filosofía para ser feliz*. Barcelona: Penguin Random House
 - THIVET, J.P.; IDOUX, A.; DUBOIS, M.; VERMER, J. (2024). *Libres para pensar*. Barcelona: Garbuix books
 - THOREAU, H.D. i PORCELLINO, J. (2022). *Thoreau en Walden*. Madrid: Libros Walden
 - TOFFOLO, D. (2023). *Pasolini*. Madrid: Altamarea Ediciones
 - TORRENS, E. (2009). *Ramon Llull. La controvèrsia jueva*. Barcelona: Editorial Glénat
 - VAIOLI, L. (2022). *La filosofía explicada a los niños*. Milà: Duomo ediciones
 - VIDAS IL·LUSTRES: <https://misi-nolvidablestebeos.blogspot.com/2018/02/vida-ilustres-novaro-coleccion-completa.html>
 - WOODFIN, R. i ZARATE, O. (2017). *Marxismo. Una guía ilustrada*. Madrid: Editorial Tecnos
 - ZEBERIO, I.M. i NIETZSCHE, F. (2015). *Dios ha muerto*. Barcelona: Bang Ediciones
 - ZIMMER, R. i LORENZ, A. (2022). *Arthur Schopenhauer*. Salamanca: Tauge-nit editorial

20

**La cultura «delulu»
i els processos de
socialització**

LLUÍS BALLESTER BRAGE

Lluís Ballester Brage

Doctor en Sociologia (UAB) i en Filosofia (UIB) i investigador col·laborador del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Ha estat professor titular d'universitat de Mètodes d'Investigació fins al 2020 (UIB). Ha treballat en programes socioeducatius per a joves, de justícia juvenil i de serveis socials comunitaris. Ha estat director de la Unitat de Planificació i Estudis del Consell de Mallorca, de l'Institut de Ciències de l'Educació de la UIB i de l'Agència de Qualitat Universitària de la UIB. Ha estat membre de GIFES-UIB fins al 2020. Actualment, és membre del Grup d'Estudis de la Prostitució a les Illes Balears (GEPiB) i de la Red Académica de Estudios sobre Prostitución y Pornografía. Les seves publicacions internacionals i els treballs de divulgació es poden trobar a www.researchgate.net.

Resum

Actualment, Internet té un paper clau en la socialització dels adolescents, especialment en la formació de la identitat, la preparació per a la inclusió social, l'aprenentatge dels rols de gènere i el desenvolupament d'identitats culturals. A l'article, desenvolupat com a assaig, es posa en relleu l'evolució de l'ús d'internet des de principis del segle XXI i la creixent centralitat de les plataformes centrades en internet en entorns culturals i socials. En aquest context, es discuteix la cultura del *delulu* i el seu impacte en els processos de socialització d'adolescents i adults joves. El concepte *delulu*, derivat de *delirant*, descriu un estat d'autoengany positiu o d'il·lusió, en què els individus creuen en situacions improbables o impossibles com si fossin reals. La cultura del *delulu* promou una forma extrema de pensament positiu com a solució als problemes quotidians, i ofereix una sensació de motivació i confiança, però també distorsiona potencialment la realitat i evita els reptes de la vida real.

En el treball es descriuen sis usos dominants d'internet per part dels adolescents (entreteniment, formació d'identitat, recerca de sensacions, mecanisme d'afrontament, creació cultural i identificació amb la cultura juvenil) i s'examina com la cultura del *delulu* encaixa en aquests usos, i proporciona una forma d'escapisme, una identitat alternativa i un mitjà d'autoexpressió i de connexió social. També es destaquen els riscos associats a la cultura del *delulu*, com la desconexió de la realitat i la frustració quan no s'acompleixen les expectatives idealitzades. Es conclou considerant els interessos comercials que hi ha darrere la cultura del *delulu* i es qüestiona qui es beneficia econòmicament de la seva popularitat. Com a síntesi, l'assaig proporciona una anàlisi de la cultura del *delulu* i les seves implicacions per a la socialització dels joves en l'era digital, i emfatitza la necessitat d'un pensament crític i una alfabetització digital equilibrada per navegar pel complex paisatge de la cultura d'internet.

Paraules clau: Internet / *Delulu* / Socialització / Cultura juvenil i xarxes socials

Resumen

Actualmente, internet tiene un papel clave en la socialización de los adolescentes, especialmente en la formación de la identidad, la preparación para la inclusión social, el aprendizaje de los roles de género y el desarrollo de identidades culturales. En el artículo, desarrollado como ensayo, se pone de relieve la evolución del uso de internet desde principios del siglo XXI y la creciente centralidad de las plataformas centradas en internet en entornos culturales y sociales. En este contexto, se discute la cultura del *delulu* y su impacto en los procesos de socialización de adolescentes y adultos jóvenes. El concepto *delulu*, derivado de *delirante*, describe un estado de autoengaño positivo o ilusión, en el que los individuos creen en situaciones improbables o imposibles como si fueran reales. La cultura del *delulu* promueve una forma extrema de pensamiento positivo como solución a los problemas cotidianos, y ofrece una sensación de motivación y confianza, pero también distorsiona potencialmente la realidad y evita los retos de la vida real.

En el trabajo se describen seis usos dominantes de internet por parte de los adolescentes (entretenimiento, formación de identidad, búsqueda de sensaciones, mecanismo de afrontamiento, creación cultural e identificación con la cultura juvenil) y se examina cómo la cultura del *delulu* encaja en estos usos, y proporciona una forma de escapismo, una identidad alternativa y un medio de autoexpresión y conexión social. También se destacan los riesgos asociados a la cultura del *delulu*, como la desconexión de la realidad y la frustración cuando no se cumplen las expectativas idealizadas. Se concluye considerando los intereses comerciales que hay detrás de la cultura del *delulu* y se cuestiona quién se beneficia económicamente de su popularidad. Como síntesis, el ensayo proporciona un análisis de la cultura del *delulu* y sus implicaciones en la socialización de los jóvenes en la era digital, y enfatiza la necesidad de un pensamiento crítico y una alfabetización digital equilibrada para navegar por el complejo paisaje de la cultura de internet.

Palabras clave: Internet / *Delulu* / Socialización / Cultura juvenil y redes sociales

Introducció

Part de l'activitat de gairebé tots els adolescents i joves és l'ús diari d'una varietat de mitjans entorn d'internet, des de xarxes socials fins a videojocs i plataformes de distribució de filmacions i música. Internet ofereix una part molt important de l'experiència diària dels adolescents i joves.

Si és sorprenent considerar fins a quin punt els adolescents i joves estan immersos en internet com a part habitual de la seva vida quotidiana, potser és més sorprenent considerar el fenomen amb perspectiva històrica. En les últimes dues dècades, internet i, en especial, les xarxes socials virtuals han protagonitzat les principals transformacions dels espais de socialització juvenil. A principis del segle XXI, l'exposició de la majoria dels adolescents i joves a internet es limitava a unes quantes hores a la setmana. En menys de vint anys, gràcies als canvis tecnològics del 4G i 5G (velocitat, qualitat de la transmissió, varietat d'ofertes, etc.), totes les opcions de l'entorn d'internet (xarxes, plataformes web, eines de comunicació instantània, etc.) s'han convertit en una part central de l'àmbit cultural. Aquest canvi equival a la creació d'un nou context de socialització. Per descomptat, internet s'ha convertit en part de l'entorn social de persones de totes les edats, però el seu paper potencial en la socialització dels adolescents i joves és potser especialment fort (Andrade *et. al.*, 2021; Helsper i Smahel, 2020).

La socialització en entorns tecnològics ha generat llenguatges propis i permet expressar amb més llibertat i difondre el que és considerat interessant, sense intermediaris (Martínez

Sánchez *et. al.*, 2024). Es tracta d'un tipus de socialització que, enfront de la tradicional (a través d'institucions), ofereix al subjecte l'accés a múltiples entorns i informacions, així com el desenvolupament de diversitat d'identitats. En el context de la modernitat líquida (Bauman), les xarxes socials virtuals donen la possibilitat d'accedir a múltiples i diverses representacions culturals i narratives que influeixen en la seva percepció de si mateixos i dels altres (Almeida i Davara, 2015), la qual cosa influeix directament en la construcció de la seva identitat. A més, la comunicació social no només és reflex de la cultura, sinó que també la construeix i la transforma desafiant estereotips i promovent la valoració de la diversitat cultural (Piñuel Raigada, 2008; Restrepo Saldarriaga, 2011, citats a Hossein *et al.*, 2024).

L'adolescència és una època de la vida en què es produeixen processos importants de la socialització, especialment pel que fa a qüestions relacionades amb la identitat, com la preparació per a la inclusió social (laboral, política, etc.), l'aprenentatge de rols genèrics i el desenvolupament d'un conjunt d'identitats culturals (opcions de consum, valors i creences). No obstant això, també és un moment en què la presència i la influència de la família ha disminuït en relació amb la infància (Allison i Takei, 2020). Mentre que la influència de la família ha disminuït en l'adolescència, la participació en altres experiències socialitzadores, com els vincles de convivència per elecció (parelles o iguals), l'ocupació a llarg termini i d'altres, encara no s'ha produït. Aquesta transició de contextos de socialització dominants, així com la

importància creixent dels iguals, pot fer que els i les adolescents estiguin més inclinats a usar internet per socialitzar que no a edats més primerenques o més grans.

La interacció dels joves mitjançant les xarxes s'associa a la possibilitat d'establir vincles d'amistat, desenvolupar sentit de pertinença a un grup i obtenir reconeixement social (Martín i Castiblanco, 2024). D'acord amb Ballesteros i Picazo (2019), les xarxes permeten als adolescents cercar, presentar-se i expressar els seus interessos, inquietuds, motivacions i preferències; són una plataforma en la qual poden mostrar la seva personalitat i identitat, es fan visibles davant els altres, amb unes expectatives d'aconseguir interès per part dels altres usuaris (exposar-se perquè els altres vegin i perquè els altres responguin), per tant, unes expectatives i integració social.

1. La investigació sobre els usos i els efectes d'internet

Internet és la principal font de recerca d'informació per a les activitats quotidianes (d'oci, laborals, acadèmiques...) (Martínez Sánchez *et. al.*, 2024). Davant el procés constant de generació i difusió d'informació, la passivitat i la falta de validació de la veracitat dels continguts contribueix a la desinformació i a la transmissió de notícies falses i rumors falsos (Martínez Sánchez *et. al.*, 2024), i són els joves els que menys capacitats mostren per distingir-los i analitzar-los (Vasco González *et al.*, 2020, citat a Martínez Sánchez *et. al.*, 2024).

Les xarxes socials són reconegudes per part dels joves com un espai

en el qual és possible trobar persones afins o noves amistats, serveixen per «mostrar parts d'un mateix que no poden mostrar-se fàcilment a l'exterior» i permeten establir relacions afectives tan profundes com les del món fora de línia (offline). Tot i així, el mateix estudi també mostra acord per part dels joves quant al fet que les relacions mediades per les xarxes socials es regeixen per regles diferents a les relacions «cara a cara», que «es menteix més a internet», que el que es mostra «té poc a veure amb la realitat de les persones» o que la comunicació és més pobre (Ballesteros i Picazo, 2019).

La recerca orientada a conèixer els efectes d'internet és extensa. Investigacions recents aporten altres dades d'interès sobre els riscos associats a aquest tipus d'interacció social. Campodònic i Aucapiña (2024) analitzen com l'ús de xarxes socials influeix en les percepcions i les conductes dels adolescents mitjançant l'exploració i la idealització de modes, estils i desafiaments, la qual cosa pot afectar l'autoestima, especialment quan s'utilitzen per fer comparacions socials, físiques, ideològiques o econòmiques. Els autors de l'estudi afirmen que les xarxes socials tenen un impacte significatiu en la salut mental dels adolescents, en exposar-se a informació que pot estar fora del seu criteri de formació i que pot requerir supervisió constant d'adults. Del Prete *et. al.* (2020) apunten que «en la configuració identitària dels i les adolescents a les xarxes socials virtuals, s'accentuen i s'emfatitzen l'acceptació i el reconeixement dels altres, fet que indueix, sovint, a una subjectivitat emmotllada a les exigències d'una audiència sempre més exigent, que pot limitar

la llibertat de gestos, opinions i específicament l'autonomia pròpia d'una moral autònoma».

Els creadors de contingut es converteixen en una nova font d'informació i socialització que ajuda els adolescents a aprendre coses noves (Martínez Sánchez *et. al.*, 2024). Els joves estableixen un vincle fictici i unilateral entre els seguidors i aquestes personalitats públiques referents. González Larrea (2023) explora el rol dels influenciadors, figures digitals la proposta de contingut dels quals es converteix per a molts joves en un espai per modelar la seva pròpia identitat, així com per identificar-s'hi. Es tracta de líders d'opinió en l'espai de lleure que actuen com a referents o figures d'influència socioeducativa. Sobre els riscos associats amb el seu ús, el tipus de contingut consumit i, per suposat, l'abast de la seva influència en l'audiència, l'estudi indaga en la comprensió de com alguns joves construeixen vincles parasocials que poden tenir impactes en processos d'identitat i d'identificació.

Tot i que hi ha més investigacions centrades en els efectes d'internet (per exemple, Schemer *et. al.*, 2021), ja hi ha una tradició alternativa enfocada al que fan els individus en els contextos de socialització (Morduchowicz, 2022). Aquest enfocament posa l'accent en el que fa la gent amb internet (una mena d'ús autònom i d'autosocialització), en lloc del que internet fa a la gent. Aquesta és una perspectiva que cal no oblidar, però tampoc no es pot oblidar que internet és un context empresarial en què hi ha present constantment una intencionalitat econòmica, bàsicament centrada a vendre o influir en la gent.

I què fan els adolescents al context d'internet? El lleure digital és l'activitat de lleure principal entre els joves. Al costat d'activitats com escoltar música, veure contingut audiovisual o l'ús dels videojocs, les xarxes socials es converteixen en una activitat principal (Martínez Sánchez *et. al.*, 2024). I en un entorn en què la comunicació social s'ha tornat més interactiva, dinàmica i participativa, les audiències ara poden respondre, comentar i compartir informació, cosa que fomenta la construcció d'una comunitat virtual al voltant d'interessos comuns (Hossein *et. al.*, 2024). Les xarxes permeten seguir un ídol (musical, del cinema...), un producte (com una sèrie, un programa de televisió), o un influenciador, gamer, etc., la qual cosa suposa una porta d'accés a una comunitat de persones amb les quals es comparteix interessos afins (Ballesteros i Picazo, 2019). Un dels majors impactes de la digitalització de l'oci és el desdibuixament de les fronteres entre els temps i espais d'oci digital i no digital; la possibilitat de connexió permanent fa que l'oci digital afecti sobre el no digital, així com sobre els temps d'estudi, de descans, i de convivència familiar (Martínez Sánchez *et. al.*, 2024).

Un dels usos (no només de consum) que es fa a internet és la creació de cultura pròpia, l'expressió artística de diversos tipus (música, imatges, texts, consignes, vocabulari, etc.). La cultura internauta fa anys que crea consignes, termes, etc. que molta gent, però especialment els joves, adopta en el seu vocabulari quotidià. Si bé aquest fenomen no és nou, abans solia ser un procés més orgànic en què les noves paraules i termes sorgien de forma espontània, a partir de la vida de car-

rer o inspirats en cançons, pel·lícules i altres manifestacions de la cultura popular. No obstant això, a l'era de les xarxes socials d'imatges i música, és a dir, d'Instagram i TikTok, els creadors de contingut competeixen per ser els primers a introduir nous conceptes, com una fórmula per fer-se virals, o idear termes molt diversos fins que algun aconsegueix ressonar i desencadenar una allau de m'agrades.

Rebecca Jennings (2021) va assenyalar aquest fenomen plantejant que tendències com *renúncia silenciosa* (de l'anglès *quiet quitting*) o *estètica d'esposa tradicional* (*tradwife*) són formes d'explotar la viralitat de qual-sevol paraula que circuli en línia. Per a Jennings, Instagram i TikTok han accelerat tant el cicle d'aquests corrents que els usuaris no poden esperar que sorgeixi una nova moda, sinó que barregen tot el que veuen fins a crear-ne una de pròpia, fins a produir una creació a partir de tot el que es troben i els sona significatiu, divertit o els permet guanyar m'agrades ràpidament. El ritme en què es generen aquests nous termes és tan accelerat i la seva permanència tan efímera que és gairebé impossible mantenir un registre actualitzat del que està passant.

Tot i que una aclaparadora majoria d'aquests termes s'originen en anglès, l'espanyol o el català els importen amb facilitat, en ocasions sense la menor variació. Pel que fa al procés d'assimilació, sembla que es pot explicar per la quantitat de persones que són bilingües en aquests idiomes, sigui parcial o total aquest bilingüisme. L'anglès, l'espanyol i el català es poden passar paraules i conceptes de l'un a l'altre, adaptar-los i carregar-los de significats amb rapidesa.

Jennings argumenta que el sorgiment de neologismes a Instagram i TikTok, ja sigui a partir d'idiomes diferents o no, és una dinàmica en part vertical i només ocasionalment implica un diàleg. A les comunitats culturals o de consum, se solen produir diàlegs limitats, però seran els m'agrades els que decideixin si un terme o un concepte fa fortuna i aconsegueix permanència. Un dels especialment significatius, en els darrers anys, ha estat *delulu*, el qual identifica un petit conjunt de propostes expressives i fins una manera d'entendre la posició personal en relació amb la dinàmica social.

2. De què parlem quan ens referim a *delulu*?

Delulu és un terme popular entre la Generació Z, derivat de *delusional* en anglès, que significa 'delirant'. Es fa servir per descriure un estat d'autoengany o il·lusió positiva en què les persones creuen en situacions improbables o impossibles com si fossin reals. Aquest concepte ha guanyat atenció a TikTok i Instagram, en què promou la idea que el pensament positiu extrem pot ser una solució als problemes quotidians. Tot i que pot motivar i augmentar la confiança, també planteja riscos de distorsionar la realitat i evitar afrontar circumstàncies reals.

Al marge de la seva presència a Instagram i altres mitjans d'internet, TikTok ha estat fonamental en la popularització de la paraula *delulu*, especialment entre la Generació Z. Creada per la comunitat de fans del K-Pop el 2013, la paraula ha ressorgit a TikTok, en què s'utilitza per descriure un estat d'autoengany positiu. Influenciadors

com Sabrina Bahsoon han impulsat aquesta tendència en compartir contingut en què celebra l'autoconfiança i la imaginació desbordant (Addae, 2023). La frase «delulu is solulu» s'ha convertit en un mantra que suggereix que mantenir una mentalitat positiva pot ser la solució als problemes quotidians. Originàriament, el terme *delulu* es va fer servir per descriure fanàtics obsessius o amb comportaments extrems cap als seus ídols; tenia una connotació negativa, associada amb l'autoengany i els pensaments poc realistes. La paraula va guanyar popularitat a les xarxes, en les quals va adquirir un nou significat, va evolucionar cap a una connotació més positiva identificant-se amb l'autoconfiança i el pensament positiu extrem.

L'anomenada filosofia o cultura *delulu* ha tingut un impacte significatiu en la vida diària de joves d'arreu del món, especialment de la Generació Z, associada a diversos significats clau:

- Mentalitat positiva, adoptant una actitud més optimista cap a les metes i somnis, creient que poden aconseguir coses aparentment impossibles.
- Moderació de la pressió que representa la realitat, funcionant com una via de fugida d'un món que perceben com a frustrant, permetent-los refugiar-se en una realitat alternativa més positiva.
- Autoconfiança, promovent més confiança, la qual cosa pot portar a una major motivació i determinació.
- Facilitant el maneig de l'estrès, en enfocar-se en pensaments positius.

És fàcil notar que aquesta cultura també comporta riscos, com la pos-

sible desconexió de la realitat. Es poden identificar molts altres efectes possibles, entre els quals cal destacar la frustració i la desil·lusió quan les expectatives idealitzades no s'acompleixen; la dificultat per manejar problemes reals, incloent-hi la limitació del desenvolupament d'habilitats necessàries per afrontar desafiaments concrets, habilitats que no es poden aconseguir sense esforç i frustració; l'autoengany conscient que implica creure en situacions improbables o impossibles, caient en una dependència del pensament màgic en fomentar una dependència excessiva de la fantasia i el «pensament positiu».

En qualsevol cas, cal destacar que aquesta cultura *delulu* no té portaveus clars, no hi ha un lideratge intel·lectual, es tracta d'un conjunt d'expressions diverses i canviants, amb l'aparença d'una producció col·lectiva de tipus horitzontal. S'ha destacat la importància que té quan els grans mitjans de comunicació, com *The New York Times*, *The Guardian* o *El País*, es van ressò de la magnitud del fenomen (Arqué i Pasinato, 2024; Bryce, 2023; Demopoulou, 2023; Megía, 2023; Opakunkle, 2023).

La investigació sobre un fenomen que s'esperava efímer, com molts altres a internet, tampoc no s'ha desenvolupat. Els possibles efectes identificats del seguiment dels plantejaments *delulu* són especulacions basades en fenòmens similars i en el contingut explícit de les recomanacions, és a dir, no hi ha evidències d'efectes concrets analitzats a partir de mostres representatives ni d'anàlisis de casos clínics. L'anàlisi dels missatges associats a la cultura del *delulu* permet afirmar que se centra en una modalitat

de procrastinació, entesa com a opció desculpabilitzada i conscient: moltes coses no les podràs aconseguir, però no et preocupis, fes com si ja les haguessis aconseguit i així bona part dels efectes que tenen ja els podràs viure plenament. No pots ser íntima amiga de Taylor Swift, però si comences a dir que ho ets i et muntres una història, és quasi igual.

L'adolescència es pot entendre com una fase del cicle vital caracteritzada per una sèrie de transformacions que són el precedent de l'assumpció d'un conjunt de rols adults (inclusió social), aquestes transformacions es viuen com a dols i pèrdues, les noves exigències es viuen com a compromisos estressants; tot plegat pot provocar frustració i ansietat, és a dir, afecten negativament el benestar subjectiu. Si s'obliden, almenys en una part de la vida quotidiana, aquests dols, pèrdues i reptes frustrants, si es reconverteixen en èxits, encara que siguin il·lusoris, tot canvia. Per aquest motiu es pot considerar la cultura del *delulu* com una mena d'autoengany orientat a l'autocura, al benestar encara que sigui il·lusori.

Altres formes d'autoengany que poden servir de model per interpretar-ne les possibles conseqüències són l'efecte Dunning-Kruger, segons el qual persones amb poca habilitat en una àrea tendeixen a sobreestimar les seves capacitats; la síndrome de l'impostor, pel qual individus que aconsegueixen posicions destacades dubten dels seus assoliments i temen ser exposats com a frauds; així com altres autoenganys amb seguiments massius.

Hi ha algunes diferències clau entre el *delulu*, entès com una modalitat de

pensament positiu il·lusori, i altres formes més tradicionals d'autoengany:

1. Origen i context cultural: El *delulu* va sorgir específicament en la cultura d'internet i de les xarxes socials. Altres formes d'autoengany tenen orígens més amplis i diversos.
2. El *delulu* se centra específicament en una confiança exagerada i poc realista en un mateix i en les pròpies capacitats. Altres formes d'autoengany poden abastar una gamma més àmplia de creences falses.
3. El *delulu* té un component més lúdic i sovint els seus practicants són conscients que estan «jugant» amb la realitat. Altres formes d'autoengany solen ser menys conscients.
4. El *delulu* té el seu propi vocabulari i frases característiques, com «*delulu is the solulu*» i altres consignes de diferents tipus, la qual cosa el distingeix lingüísticament.
5. El *delulu* funciona com una espècie de filosofia compartida en una comunitat internacional de joves que només existeix en xarxes socials i que no demana aportacions econòmiques de ningú, mentre que altres formes d'autoengany solen ser més transparents com a màrqueting de negocis i es concreten en instal·lacions físiques que capten aportacions econòmiques de les persones adeptes.
6. El *delulu* es presenta com una pràctica temporal o situacional, mentre s'és jove i s'està construint un projecte personal cada vegada més incert; en canvi, altres formes d'autoengany poden ser més persistents, poden reclamar una conducta més ritualitzada al llarg de la vida, com si fossin religions.

7. Tot i que totes les formes d'autoengany impliquen distorsió de la realitat, el *delulu* es presenta com una eina per assolir metes; en canvi, altres formes d'autoengany poden ser mecanismes de defensa més passius.

És important notar que, malgrat aquestes diferències, el *delulu* comparteix amb altres formes d'autoengany els riscos potencials de desconexió de la realitat i la possible frustració quan les expectatives no s'acompleixen.

3. La cultura del *delulu* en el marc dels usos d'internet

La creació de termes i de consignes culturalment rellevants té a veure amb l'ús que es fa d'internet en l'adolescència i la primera joventut. Es pot parlar de sis usos dominants que tenen a veure amb la socialització, amb aquesta socialització i autosocialització de la qual s'ha parlat abans. Analtzarem el paper de la cultura del *delulu* en el marc dels usos dominants. Es poden especificar sis usos dels mitjans per part dels adolescents (Sedano *et. al.*, 2020; UNICEF, 2020):

1. Entreteniment
2. Formació d'identitat
3. Recerca de sensacions
4. Aprenentatge de l'afrontament
5. Assaig de la pròpia creació cultural
6. Identificació de la cultura jove

Aquesta llista no pretén ser exhaustiva; internet inclou usos molt diversos, i els usos que en fan els adolescents i els joves també són molt diversos perquè les seves realitats també són

molt diverses. Més aviat aquests sis usos pretenen representar els més comuns a internet per part d'adolescents i joves i aportar un marc per a l'anàlisi de la producció i del consum cultural. Això no vol dir que aquests usos siguin exclusius d'adolescents i joves, simplement que poden ser més importants en l'adolescència i la primera joventut que en altres edats. La tipologia que es presenta és teòrica (tot i que es basa en estudis empírics, alguns presentats en altres anuaris de la joventut) i pretén aportar idees que puguin ser útils com a base per a investigacions empíriques sobre els usos d'internet per part d'adolescents i joves.

1. Entreteniment. Adolescents i joves sovint usen internet simplement per entretenir-se (mirar vídeos musicals o d'altres tipus, per exemple), com a part agradable de la seva vida quotidiana. Molts adolescents utilitzen internet com una manera de distreure's de les preocupacions personals amb un entreteniment majoritàriament passiu (consum), distret i poc exigent. La cultura del *delulu* aprofita aquesta necessitat de perdre de vista els compromisos, les frustracions, l'estrès i el que representa la inserció educativa, laboral o relacional.

2. Formació d'identitat. Un dels reptes més importants del desenvolupament de l'adolescència és la formació de la identitat, a partir d'una concepció dels propis valors, les habilitats i les esperances per al futur. Internet aporta tanta diversitat d'oferta d'opcions, proporciona tants materials i referents, que es poden utilitzar per assumir una identitat alternativa a la que representen la família i l'entorn immediat. La cultura del *delulu* representa uns valors atractius, no frus-

trants, il·lusionants i, sobretot, aliens a la cultura normativa que representen els adults i l'entorn.

3. Cerca de sensacions. Els adolescents tendeixen a ser més cercadors de sensacions que els adults (Morales, 2022; Steinberg *et. al.*, 2018), i internet proporciona a molts adolescents una estimulació intensa, nova i amb opcions. Hi ha molts productes a internet que atreuen tant adults com adolescents, però n'hi ha alguns que atreuen de manera molt més poderosa els adolescents, almenys en part a causa de l'alta qualitat sensorial de l'estimulació, com per exemple la pornografia o els videojocs. La cultura del *delulu* desculpabilitza qualsevol consum, sempre que produeixi satisfacció i anul·li la pressió dels compromisos.

4. Afrontament de la realitat. Els adolescents utilitzen internet per alleujar i dissipar les emocions negatives. Diversos estudis indiquen que escoltar música, passar temps a les xarxes socials i mirar vídeos a internet són estratègies d'afrontament utilitzades pels adolescents quan estan enfadats, ansiosos o infeliços (Nieto *et. al.*, 2020; Sedano *et al.*, 2020; UNICEF, 2020). En avaluar les estratègies d'afrontament i l'estil de vida sobre el seu benestar subjectiu, diverses variables són especialment significatives. Les estratègies d'afrontament adaptatives «actives» associades a un canvi positiu en el benestar inclouen fer activitat física i participar en activitats que els permetin interactuar i aprendre sense estrès. Les estratègies d'afrontament passives també poden aportar benestar subjectiu temporal: tranquil·litzar, però no preparar per als canvis més exigents als quals s'enfrontaran (Pigaiani *et. al.*, 2020).

Justament, la cultura del *delulu* opta per aquesta segona modalitat d'estils d'afrontament.

5. Assaig de la pròpia creació cultural. Contra el que es pot pensar, internet no és només un àmbit de socialització passiva i d'incitació al consum, pèrdua de temps i entreteniment improductiu, sinó que també pot ser un àmbit en el qual es crea, es prova la recepció que obtenen les creacions dels altres (m'agrades), s'adquireixen nous coneixements i es fa una socialització activa significativa. A les xarxes socials i altres opcions d'internet, les i els adolescents poden trobar persones amb qui comparteixen interessos i aficions; poden crear un vincle virtual; poden trobar ràpidament vídeos, publicacions, grups o pàgines respecte a un tema específic que els motiva i del qual volen saber més; poden contactar amb persones rellevants d'un determinat àmbit que els pot orientar sobre com fer el que volen fer (disseny, roba, música, cinema, etc.); poden tenir accés ràpid a tutorials, vídeos de diversos nivells d'utilitat... (Peña-Ayala, 2019; Sedano *et. al.*, 2020). Internet pot representar una font d'inspiració i una via d'expressió cultural i artística, i donar opció a totes les formes d'expressió. Literatura, pintura, música, teatre i filmacions es mostren en vídeos, fotos, il·lustracions, àudios, texts, barrejant formats i tècniques.

A internet, es descobreixen persones que són artistes, autores, artesanes, animadores, perfils amb els quals es pot ampliar la imaginació, millorar les habilitats o iniciar una afició. A TikTok, per exemple, els usuaris poden produir directament el seu propi contingut en línia i compartir-lo amb

d'altres. El contingut es pot tornar viral ràpidament i convertir els joves en «estrelles» de la nit al matí (Grigoriadis, 2021). Només cal fer una senzilla recerca per paraules –etiquetes (*hashtags*)– per trobar aquestes opcions. La cultura del *delulu* ha generat atracció perquè ha donat l'opció perquè es creïn continguts en línia, es construeixin missatges i els difonguin, es reelaborin i es reinterpretin, i s'erigeixin així en agents de la creació i la comunicació en lloc de limitar-se a simples espectadors passius. Aquesta cultura considera que la cultura juga sobre la «ficció», justament una ficció és el que convida a desenvolupar.

6. Identificació de la cultura jove. Les xarxes socials i altres opcions d'internet permeten –tot i que no sempre– «contestar les narratives tradicionals» (Blevins *et. al.*, 2019, p. 1636) en una àmplia varietat de camps i superar els referents indiscutibles. De fet, les xarxes socials poden complir un paper important a l'hora de proporcionar als usuaris l'oportunitat d'interactuar directament amb figures alternatives, proporcionar comentaris i expressar la diversitat, ja que ofereixen als usuaris una mica més d'autonomia per crear contingut i defensar causes (Lewis, 2021). Internet pot donar als adolescents la sensació d'estar connectats a una xarxa d'iguals més gran que la que troben al seu entorn, unida per certs valors i interessos específics de gent jove.

Internet permet que les persones vegin i siguin vistes (Cunningham i Craig, 2019), com quan, per exemple, xarxes com Instagram defensen els influencers que no són venedors de productes i els influencers discapacitats o de minories ètniques o cul-

turals (Loebner, 2020). En una societat altament mòbil, internet proporciona opcions culturals alternatives. Les opcions seleccionades, com per exemple en la cultura del *delulu*, connecten adolescents amb altres adolescents d'arreu del món, amb trobades als concerts, grans activitats esportives o llocs concrets de les ciutats. A l'adolescència poden estar familiaritzats amb molts dels productes d'internet que proporcionen la base per a la identificació de la cultura juvenil (Twitch, TikTok, grups de Telegram, etc.).

Un factor comú dels diversos usos d'internet que s'especifiquen és que, en totes aquestes qüestions, els adolescents i joves extreuen informació i referents d'internet que contribueixen a socialitzar-se. Quan cerquen entreteniment o sensacions a internet, quan utilitzen referents per a la formació de la identitat o per afrontar-la de manera activa o passiva, quan participen en una subcultura juvenil com la cultura del *delulu* o d'altres, els adolescents també participen, en un sentit més ampli, en activitats que formen part de la seva socialització. És a dir, internet forma part del procés pel qual els adolescents adquireixen –o es resisteixen a adquirir– els comportaments i les creences del món social, la cultura i els requeriments de la plena inclusió social. Pot ser útil, doncs, reflexionar sobre els processos de socialització per esbrinar millor què significa la cultura del *delulu*.

4. Interessos darrere les etiquetes

Malgrat les possibilitats de socialització activa, el potencial de les xarxes socials i altres opcions d'internet té límits. La creació de continguts a tra-

vés d'internet o de plataformes com TikTok o Twitch tendeix a amplificar encara més la representació de la producció cultural convencional. La supressió automàtica (algoritmes) i les prohibicions en silenci es combinen per reduir la gamma d'opcions socials i culturals, de narratives alternatives i de referents que apareixen en línia (Cotter, 2019; Lanier, 2018), mentre que els agents de talent i els representants de les marques continuen canalitzant recursos a només un nombre limitat de grans figures atractives (persones, videojocs, empreses, etc.) de les xarxes socials.

El sentit bàsic de la comunicació en un context obert i multidireccional, entesa com a intercanvi entre persones, s'està transformant en difusió (consum) i captació de l'atenció (temps), de tal manera que convé ser escèptics amb els productes de gran èxit a internet, ja que pel cap baix es basen en un dels dos objectius: fer-nos consumir o retenir-nos consumint temps a internet. En aquest sentit la cultura del *delulu* és una gran captadora d'atenció.

Qui guanya diners amb la cultura del *delulu*? Cal explicar per què l'atenció, la permanència a internet, és un negoci. L'economia de l'atenció es refereix al concepte que, en un món sobrecarregat d'informació, l'atenció és un recurs escàs que s'ha d'administrar i gastar acuradament. Aquest terme va ser encunyat per primera vegada per l'economista Herbert Simon el 1971, que va argumentar que l'atenció és un bé valuós que es pot comercialitzar com qualsevol altre recurs. Internet orienta el seu negoci a la captació de l'atenció, el temps és el producte fonamental pel qual pa-

guen les empreses que volen aconseguir fer efectiva la seva publicitat. Si el gran problema del màrqueting és aconseguir fer arribar el producte al grup diana, internet sap tant de la gent que freqüenta les seves xarxes i altres aplicacions que el grup diana ja queda perfectament seleccionat (Lanier, 2018).

Aquest aprofitament no lleva sentit a una iniciativa sociocultural, però sí que genera una alerta permanent: qui posa publicitat associada al *delulu*?, qui té interès que sigui un èxit i que tingui una freqüentació massiva? La cultura del *delulu* presenta molts recursos de la publicitat: una paraula o frase cridanera; associació a una etiqueta efectiva; desmarcatge dels missatges convencionals; en procés d'adaptació dels seus missatges, en el marc d'una suposada filosofia de la despreocupació i la «il·lusió»; contingut entenedor, comprensible; capacitat de generar identifications culturals resistents a la crítica... Per tant, representa alhora una creació sociocultural i un efectiu recurs de màrqueting.

5. Discussió i conclusions

L'anàlisi de la cultura del *delulu* i les implicacions que té en la socialització dels joves en l'era digital fan palesa la necessitat d'un pensament crític i una alfabetització digital equilibrada per navegar pel complex paisatge de la cultura d'internet. La preocupació davant les conseqüències de l'ús d'internet i la influència que té en la construcció d'identitats plantegen nous desafiaments en el món educatiu en què el pensament crític constitueix una competència transversal cada vegada més necessària (Escribano-Muñoz et.

al., 2024). Efectivament, l'educació digital, principalment en la competència crítica, és clau per al benestar i el desenvolupament saludable de les generacions venidores, perquè les prepara per navegar amb responsabilitat en un entorn digital en constant evolució. González Larrea (2023) posa en relleu la importància d'empoderar els consumidors digitals perquè puguin prendre decisions informades i saludables en línia. Això implica, no només comprendre els riscos associats a les xarxes socials, sinó també desenvolupar un pensament crític que els permeti seleccionar els influenciadors que segueixen, qüestionar si el contingut és valuós i rellevant, fins i tot quan el seu objectiu sigui l'entreteniment, i considerar en la justa mesura la popularitat d'aquests referents.

Pel que fa als infants i adolescents, Martínez Sánchez *et. al.* (2014) afirmen que, «davant la maror d'espais, continguts, temps i informació, és complicat que siguin ells mateixos els que puguin discernir, dosificar, seleccionar i analitzar la informació que els arriba», i, juntament amb l'educació digital crítica, recomanen «acompanyar les activitats d'oci digital (amb les seves aportacions i riscos) d'altres modalitats d'activitats de lleure que enforteixin les competències personals i socials dels joves».

Més enllà de la necessitat de considerar les estratègies preventives necessàries per fer front als efectes d'internet en les persones joves, en aquest treball s'ha posat l'accent en el que fan les persones joves amb internet, destacant el paper que té en el seu procés d'autosocialització. La nova socialització a internet no es construeix només sobre la base de

familiaritzar-se, interioritzar i dominar la llengua, la cultura, els valors, etc. d'una comunitat en la qual es traduiran en adaptacions eficaces, és a dir, en potencial inclusió. Ara internet ofereix alternatives per a la socialització alternativa, característica de l'emancipació per diferenciació. La cultura del *delulu* és molt atractiva en aquest context, ja que participa del que fa que les modes tinguin atractiu: identificació sociocultural i, a la vegada, consum, un consum característic (roba, assistència a determinats concerts, temps a internet, etc.).

Referències bibliogràfiques

- ADDAE, Y. (2023). Who Are You Calling 'Delulu'? *The New York Times (Digital Edition)*, , 23 Nov. 2023. *Gale Academic OneFile*, <https://link.gale.com/apps/doc/A773923492/AONE?u=anon~b-baf462d&sid=googleScholar&xid=ff5412ee>
- ALLISON, K. W., & TAKEI, Y. (2020). Diversity: The cultural contexts of adolescents and their families. In *Early adolescence* (pp. 51-69). Routledge.
- ALMEIDA MAIA CARMO, M. T. D. Y DAVARA RODRÍGUEZ, F. J. (2015). Comunicación digital, educación y ciudadanía global: un nuevo paradigma <https://dialnet.unirioja.es/servlet/exttes?codigo=100412>
- ANDRADE, B., GUADIX, I., RIAL, A. & SUÁREZ, F. (2021). *Impacto de la tecnología en la adolescencia. Relaciones, riesgos y oportunidades*. UNICEF España.

- ARQUÉ, V., PASINATO, Y. (2024). Qui són els "delulu": els somiatruites de la generació Z que gaudeixen fent volar coloms. 3cat, 18 de febrer de 2024. <https://www.ccmacat/324/qui-son-els-delulu-els-somiatruites-de-la-generacio-z-que-gaudeixen-fent-volar-coloms/noticia/3273490/>
- BALLESTEROS, J.C.; PICAZO, L., (2019). Las TIC y su influencia en la socialización de adolescentes. Madrid: Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, Fad. DOI: 10.5281/zenodo.3626905
- BLEVINS, J. L., LEE, J. J., MCCABE, E. E., & EDGERTON, E. (2019). Tweeting for social justice in #Ferguson: Affective discourse in Twitter hashtags. *New Media & Society*, 21(7), 1636-1653.
- BRYCE, A.L. (2023). 'Nothing good ever comes from thinking realistically': Why Gen-Z is going 'delulu'. *Euronews*, 16 de novembre de 2023. <https://www.euronews.com/culture/2023/11/16/nothing-good-ever-comes-from-thinking-realistically-why-gen-z-is-going-delulu>
- CAMPODÓNICO, N., & AUCAPIÑA, I. E. (2024). revisión sistemática sobre la influencia de las redes sociales en la autoestima de los adolescentes. *Psicología UNE-MI*, 8(15), 73-87. <https://doi.org/10.29076/issn.2602-8379vol8iss15.2024pp73-87p>
- COTTER, K. (2019). Playing the visibility game: How digital influencers and algorithms negotiate influence on Instagram. *New Media & Society*, 21(4), 895-913.
- CUNNINGHAM, S., & CRAIG, D. R. (2019). *Social media entertainment: The new intersection of Hollywood and Silicon Valley*. New York University Press.
- DEL PRETE, ANNACHIARA, & REDON PANTOJA, SILVIA. (2020). Las redes sociales on-line: Espacios de socialización y definición de identidad. *Psicoperspectivas*, 19(1), 86-96. Epub 15 de marzo de 2020. <https://dx.doi.org/10.5027/psicoperspectivas-vol19-issue1-fulltext-1834>
- DEMOPOULUOS, A. (2023). Going 'delulu': being delusional is the new manifesting. *The Guardian*, 8 de novembre de 2023. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2023/nov/08/delulu-tiktok-trend-manifesting-self-belief>
- ECHEBURÚA ODRIOZOLA, E. (2016) *Abuso de Internet ¿antesala para la adicción al juego de azar online?* Pirámide.
- ESCRIBANO-MUÑOZ C., GIL-FERNÁNDEZ R. Y CALDERÓN-GARRIDO D. (2024). Confluencias entre pensamiento crítico y redes sociales en el ámbito educativo. Mapeo de experiencias y detección de desafíos a través de una revisión sistemática. *Revista Complutense de Educación*, 35(2), 363-379. <https://doi.org/10.5209/rced.85615>
- GONZÁLEZ LARREA, B. (2023) *Los influencers como referentes socioe-*

- educativos de la juventud*. Tesis doctoral Universidad de Salamanca.
- GRIGORIADIS, V. (2021, març 23). The beauty of 78.5 million followers. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2021/03/23/magazine/addison-rae-beauty-industry.html>
 - HELSPER, E. J., & SMAHEL, D. (2020). Excessive internet use by young Europeans: psychological vulnerability and digital literacy?. *Information, communication & society*, 23(9), 1255-1273.
 - HOSSEIN, H., HOSSEIN, H., MOHAMED, N. (2024) Intervención comunicativa en contextos sociales y educativos. En De Juanas, Á., García-Castilla, F.J., Hossein-Mohand, H., Hossein-Mohand, H. (coords.) *Juventud y autorregulación del tiempo: Intervención socioeducativa para el bienestar integral* (pp. 243-257). Dykinson.
 - JENNINGS, R. (2021). The blandness of TikTok's biggest stars. *Vox*, may 2021. <https://www.vox.com/the-goods/2021/5/18/22440937/tiktok-addison-rae-bella-poarch-build-a-bitch-charli-damelio-mediocrity>
 - LANIER, J. (2018). *Diez razones para borrar tus redes sociales de inmediato*. Debate.
 - LEWIS, J. (2021). 11 Black, body-positive influencers you should be following right now. *POPSUGAR*, February, <https://www.popsugar.com/fitness/black-body-positive-influencers-to-follow-on-instagram-48140604>
 - LOEBNER, J. (2020). Advertising disability and the diversity directive. In K. Ellis, G. Goggin, B. Haller, & R. Curtis (Eds.), *The Routledge companion to disability and media* (pp. 341-355). Routledge.
 - MARTÍN MARTÍNEZ, S. G., & CASTIBLANCO CARRASCO, R. A. (2024). Interacciones en las redes sociales virtuales: una revisión sistemática de la literatura. *Revista Fuentes*, 26(1), 1-12. <https://doi.org/10.12795/revistafuentes.2024.22046>
 - MARTÍNEZ SÁNCHEZ, I., REGLERO RADA, M., QUINTANAL DÍZA, J. (2024) *Intervención comunicativa en contextos sociales y educativos*. En De Juanas, Á., García-Castilla, F.J., Hossein-Mohand, H., Hossein-Mohand, H. (coords.) *Juventud y autorregulación del tiempo: Intervención socioeducativa para el bienestar integral* (pp. 231-242). Dykinson.
 - MEGÍA, C. (2023). Qué es la filosofía 'delulu' y por qué se ha convertido en el concepto de moda entre la Generación Z. *El País*, 30 de noviembre de 2023. <https://elpais.com/smoda/placeres/2023-11-30/que-es-la-filosofia-delulu-y-por-que-se-ha-convertido-en-el-concepto-de-moda-entre-la-generacion-z.html>
 - MORALES, M. (2022). Adolescentes en riesgo: Búsqueda de sensaciones, adicción al internet y procrastinación.

- tinación. *Informes psicológicos*, 22(1), 43-60.
- MORDUCHOWICZ, R. (2022). *Los adolescentes y las redes sociales: la construcción de la identidad juvenil en internet*. Fondo de Cultura Económica.
 - NIETO, M., ROMERO, D., ROS, L., ZABALA, C., MARTINEZ, M., RICARTE, J. J., ... & LATORRE, J. M. (2020). Differences in coping strategies between young and older adults: The role of executive functions. *The International Journal of Aging and Human Development*, 90(1), 28-49.
 - OPAKUNKLE, W. (2023). Who Are You Calling "Delulu"? How a shorthand for delusion became popular among Gen Z-ers and young millennials. *The New York Times*, 23 de novembre de 2023. <https://www.nytimes.com/2023/11/23/style/delulu-tiktok-gen-z-millennials.html>
 - PEÑA-AYALA, A. (Ed.). (2019). *Educational networking: A novel discipline for improved learning based on social networks*. Springer Nature.
 - PIGAIANI, Y., ZOCCANTE, L., ZOCCA, A., ARZENTON, A., MENEGOLLI, M., FADDEL, S., ... & COLIZZI, M. (2020). Adolescent lifestyle behaviors, coping strategies and subjective wellbeing during the COVID-19 pandemic: an online student survey. *Healthcare*, 8, (4), 1-12. MDPI núm. 472.
 - RODRÍGUEZ-GALLEGO, M. R., DE-CECILIA-RODRÍGUEZ, C., DOMENE-MARTOS, S., & ORDÓÑEZ-SIERRA, R. (2024). Booktuber como práctica literaria en Educación Secundaria: Revisión sistemática. *Ocnos. Revista De Estudios Sobre Lectura*, 23(1). https://doi.org/10.18239/ocnos_2024.23.1.405
 - SCHEMER, C., MASUR, P. K., GEISS, S., MÜLLER, P., & SCHÄFER, S. (2021). The impact of internet and social media use on well-being: A longitudinal analysis of adolescents across nine years. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 26(1), 1-21.
 - SEDANO, S., GELABERT, M., & BALLESTER, L. (2022). Estudi sobre l'impacte de les xarxes socials en les relacions interpersonals d'adolescents i joves. *Anuari de la joventut de les Illes Balears*, 2022, 121-140.
 - STEINBERG, L., ICENOGLU, G., SHULMAN, E. P., BREINER, K., CHEIN, J., BACCHINI, D., ... & TAKASH, H. M. (2018). Around the world, adolescence is a time of heightened sensation seeking and immature self-regulation. *Developmental science*, 21(2), e12532.
 - UNICEF (2020). *Estudio sobre el impacto de la tecnología en la adolescencia*. Unicef España.
 - ZULETA, R. Y., DE LA ROSA, J. R., & HERNANDEZ, J. (2024). El Impacto del uso Excesivo del Teléfono Inteligente en el Rendimiento Académico: Una Revisión Sistemática de la Literatura. *Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar*, 8(3), 5216-5231. https://doi.org/10.37811/cl_rcm.v8i3.11724

**Fer-se camí en la història
esportiva: l'experiència de
les 'Escalantes'**
**Reflexions de les escaladores
des de la subjectivitat**

MARIA FRANCISCA MAS RIERA

Maria Francisca Mas Riera

Palma, 1993. Tècnica en activitats físicoesportives, educadora social, experta universitària en Intervenció Social en Situacions de Tracta de Persones i Prostitució, màster en Estudis Feministes i de Gènere i diplomada en Gènere i Esports. És autora del llibre *Escalantes. Escalada desde el feminismo. Narrativas y experiencias* (2021), coordinadora del llibre *Ingrávidas* (2023) i autora del llibre *Maternidades escalantes. Polifonía sobre embarazo y crianza en la escalada* (2024). Ha participat en diverses publicacions i investigacions de la Universitat de les Illes Balears (UIB). Les línies de feina es mouen entre el feminisme, les violències i l'esport.

Resum

Atès que l'escalada és un esport en auge i que cada cop s'està popularitzant més entre la joventut, cal posar-hi una mirada crítica. Mitjançant les entrevistes i les narratives aportades per les dones escaladores participants en el llibre *Escalantes. Escalada desde el feminismo. Narrativas y experiencias*, publicat el 2021, s'aprecia la necessitat i la importància d'incloure en la història esportiva testimonis i experiències de dones des d'una visió feminista. És de gran importància analitzar la subjectivitat des de les metodologies d'investigació feminista, ja que per l'autora és essencial analitzar l'esport, i en concret l'escalada, més enllà de marques, graus, entrenaments i fites; posant el pes en el cos, les vivències, les experiències i els sentiments de les protagonistes. En aquest article es presenta una síntesi de les idees fonamentals del llibre i, a més, s'hi afegeixen les experiències i les reflexions que han sorgit després de la publicació, fruit de debats, tallers, trobades i dinàmiques, alguns dels quals de caràcter no mixt.

Paraules clau: Dones escaladores / Escaladora / Feminisme i escalada

Resumen

Dado que la escalada es un deporte en auge y que cada vez se está popularizando más entre la juventud, hay que ponerle una mirada crítica. Mediante las entrevistas y las narrativas aportadas por las mujeres escaladoras participantes en el libro *Escalantes. Escalada desde el feminismo. Narrativas y experiencias*, publicado en 2021, se aprecia la necesidad y la importancia de incluir en la historia deportiva testimonios y experiencias de mujeres desde una visión feminista. Es de gran importancia analizar la subjetividad desde las metodologías de investigación feminista, puesto que para la autora es esencial analizar el deporte, y en concreto la escalada, más allá de marcas, grados, entrenamientos e hitos; poniendo el peso en el cuerpo, las vivencias, las experiencias y los sentimientos de las protagonistas. En este artículo se presenta una síntesis de las ideas fundamentales del libro y, además, se añaden las experiencias y reflexiones que han surgido después de la publicación, fruto de debates, talleres, encuentros y dinámicas, algunos de ellos de carácter no mixto.

Palabras clave: Mujeres escaladoras / Escaladora / Feminismo y escalada

Introducció

El món esportiu, l'activitat física i el moviment del propi cos històricament han estat territoris ocupats per la masculinitat hegemònica, en què les dones i les identitats dissidents han hagut de moure cel i terra per fer-s'hi un espai i poder-hi prendre part. Com diu Fontecha (2016), «el deporte es cuerpo, pero nunca ha sido cuerpo de mujer. El cuerpo de mujer es otro cuerpo, es el que soporta el peso de la cultura que restringe sus posibilidades corporales y vitales». Per tant, la inclusió, la participació i la visibilització de les dones no pot estar mai equiparada a la dels homes, ja que ells porten segles d'avantatge. Actualment, el panorama pot parèixer encoratjador si parlem de l'obertura de determinats esports a les dones o sistemes de quotes, per exemple. Tot i així, encara trobam molts d'àmbits que s'han de polir, com, per exemple, la publicitat, els patrocinis, els contractes esportius, el tractament i les condicions que es donen durant els embarassos i la maternitat, les categories binàries estanques de competició i les violències viscudes per les esportistes, entre moltes altres qüestions.

Sovint, l'escalada, i les activitats que es fan majoritàriament a la muntanya o a la natura, segueixen certa tendència a ser considerades més «reals», «pures» i «salvatges» que d'altres, però res d'això suporta que per aquesta il·lusòria concepció es consideri que a l'escalada no hi ha masclisme o que és un esport més igualitari o equitatiu. Una aproximació a les experiències de les dones és una possibilitat de conèixer en primera persona les seves percepcions i les barreres existents.

Així i tot, aterrant la qüestió, cal començar des de la base i els fonaments. És a dir, descobrir quina és l'autopercepció de les dones escaladores i el seu autoconcepte. La subjectivitat que impregna les seves narratives al voltant de la seva experiència i trajectòria esportiva personal, més concretament com a escaladores. És d'especial interès conèixer com es viu, i com viuen des del seu propi cos, l'experiència esportiva de l'escalada, com aquest fet interactua amb la resta dels seus àmbits vitals, què significa per a elles, com hi arriben i com estructuraren diferents tipus de relacions arran de la pràctica mateixa.

Esdevé primordial afegir les narratives de les dones i les identitats dissidents a la història esportiva per així intentar trencar amb el discurs hegemònic sobre l'esport, tan fortament arrelat. Pel que fa a mi, no podia fer-hi una aproximació que no fos des de la perspectiva de gènere i les teories feministes.

La idea d'aquesta iniciativa, investigar al voltant de les narratives de les escaladores, sorgeix dels estudis del Màster d'Estudis Feministes i de Gènere de l'Euskal Herriko Unibertsitatea (EHU). El meu objectiu era conèixer com vivien les escaladores aquesta pràctica, conèixer les seves experiències i sentiments; què era per a elles ser escaladora i com ho vivien; conèixer com aquesta pràctica esportiva configurava, en part, la seva construcció identitària. Però, per descomptat, també volia deixar-ho per escrit i contribuir a generar noves narratives esportives, des d'altres mirades i perspectives, més properes, més humanes i críticament feministes, així com deixar testimoni de les experiències

que surten de la norma clàssica de què s'entén popularment per esport i qui està legitimat per practicar-ne.

Partint de la meva pròpia experiència, com a dona i escaladora, la idea fou entrevistar dones. És a dir, subjectes que pròpiament s'identifiquen amb aquesta categoria, ja que era el meu punt de partida personal. Tenint en compte també altres categories que em travessen a més de ser dona, per situar el meu punt de partida, com ser blanca, heterosexual, amb estudis universitaris i de classe baixa. D'aquesta manera vaig configurar l'ecosistema des del qual partia la meva anàlisi personal.

Els objectius que em vaig plantejar eren: (a) fer una anàlisi crítica de l'escalada des de la subjectivitat; (b) mostrar una síntesi de les narratives de les participants en la publicació original, i (c) aportar una mirada des del feminisme a la història/literatura esportiva.

Al llibre *Escalantes. Escalada desde el feminismo. Narrativas y experiencias* (Mas-Riera, 2021), vaig fer entrevistes semiestructurades a un total de 20 dones. El procés de tractament i d'anàlisi de les narratives aportades per les participants va ser molt heterogeni, ja que algunes entrevistes es varen fer en persona, d'altres mitjançant una videotrucada, d'altres varen ser respostes per escrit i d'altres foren enregistrades en àudio. Algunes de les participants eren amigues amb les quals compartia escalada, d'altres eren conegudes i d'altres arribaren mitjançant la bolla de neu.

Malgrat que la mostra no segueix uns criteris metodològics en termes de representativitat probabilística, sí que ha esdevingut una mostra rellevant per les idees que s'han pogut ex-

treure i materialitzar en la publicació. Per tant, en cap moment es pretén definir, ni tan sols fer-hi una aproximació de què és una *dona escaladora*. Les dones que hi varen participar, malgrat que s'identifiquen amb aquesta categoria, es representen únicament a si mateixes, i encara que hi hagi narratives compartides o comunes, les vivències són individuals i pròpies. En cap moment hi ha hagut la intenció de generar una narrativa homogeneïtzadora de la qüestió.

El propòsit de l'assaig fou indagar en la subjectivitat de l'experiència personal de les dones que escalen o dones escaladores, dels subjectes *escalants*, inspirada en la idea de l'escaladora i escriptora Olga Blázquez (2017):

Dicen de mí que soy una escaladora porque escalo [...]. ¡Qué error tan garrafal! No se dan cuenta de que solo soy escaladora cuando estoy escalando. [...] No existe algo que podamos llamar escalar, así, en general. Lo que existe es el estar-escalando o el no-estar-escalando. [...] Por eso, a mí me gusta más que digan de mí que soy una persona escalante, y no una escaladora.

1. Perfil de les entrevistades i auto-definició subjectiva

A la mostra estan representades diverses edats, des dels 18 fins als 40 anys. L'edat mitjana de les dones entrevistades és de 33,1 anys, amb una desviació estàndard de 7,456, la qual cosa indica que la dispersió és elevada i que no hi ha sobrerrepresentació de cap edat. El grup etari més nombrós és el de 18 a 29 anys, que és el 65 % del total, mentre que el grup de més grans de 36

anys són el 35 % (taula 1). Pel que fa a les zones geogràfiques, les Illes Balears i el País Basc són els territoris amb més representació a la mostra, amb 6 dones de cada comunitat autònoma. De manera més àmplia, la zona mediterrània és on més concentració de dones participants hi ha (taula 2). El 55 % de la mostra es d'aquesta zona (Illes Balears: 6,30 %; País Valencià: 3,15 %; Catalunya 1,5 %, i Regió de Múrcia: 1,5 %). Les dues persones del centre del territori espanyol són una dona de Madrid i una de Castella i Lleó, mentre que la de fora d'Espanya és d'Alemanya.

Taula 1. Distribució de la mostra per grans grups d'edat

Grups d'edat	N	%
De 18 a 35 anys	13	65 €
Majors de 36 anys	7	35 €
Total	20	100 €

Taula 2. Distribució de la mostra per zona geogràfica

Zona geogràfica	N	€
Mediterrània	11	55 €
Nord	6	30 €
Centre	2	10 €
Fora d'Espanya	1	5 €
Total	20	100 €

De les 20 dones entrevistades, totes s'identificaven amb aquesta categoria, excepte una que posà la consigna en qüestió. Tanmateix, totes se sentien còmodes amb l'assignació amb vista al llibre i com a categoria d'anàlisi, a més eren llegides social-

ment així. La categoria que es posà en qüestió i creà més disjuntiva durant el procés d'elaboració de la investigació fou *escaladora*, ja que sovint tenim molt clar com identificar-nos mitjançant la categoria de gènere o la nostra professió, per exemple, però per què no ho tenim tan clar en l'àmbit esportiu? Per què des dels àmbits productius és més fàcil identificar-se i no des del plaer i el goig?

El que s'explica es pot apreciar a les aportacions de les entrevistades, quan se'ls demanava si s'identificaven com a escaladores o com a persones que practicaven l'escalada:

«Yo soy practicante, practicante de diferentes mundos. No tengo la necesidad de definirme como escaladora, aunque me apasione. Para mí la persona que es escaladora es aquella que tiene la necesidad de ir todos los días a escalar o estar en contacto con ese mundo.»

Alaitz Labeaga

«Yo soy una escaladora. Me considero una escaladora en todos los ámbitos de mi vida.»

Marina Sancho

«No me identifico como escaladora. Me gusta escalar, pero no considero que sea una "escaladora" como tal.»

Ane Sánchez

«Creo que los primeros años hubiese dicho un sí rotundo a "escaladora". A día de hoy, y con el peligro que hay en ponerse una etiqueta, creo que me decanto más como persona que practica la escalada.»

Tzeitel Bosch

«Me reconozco como una fanática de la escalada en la montaña. Desde que me inicié en este mundo-filosofía de vida, la escalada ha marcado de forma bastante contundente el ritmo de mi tiempo libre. Así que para esta entrevista me presento como escaladora feminista.»

Ana Higuera

Darrere aquestes respostes ronda la idea de què és ser una escaladora «de veritat», relacionada, sobretot, amb la freqüència de la pràctica, el grau i la imatge que es projecta també de cara a la societat mitjançant les xarxes socials. En cada persona es conforma l'autodefinició subjectiva i la construcció identitària d'acord amb uns fonaments, que, a més del gènere, es creuen amb altres variables que mostren les dones a les seves narratives:

«Creo que cuando empiezas a dedicar el mayor tiempo de tu día, de tu semana, de tu vida a la escalada, empiezas a pasar de ser una persona que practica la escalada a ser escaladora. Para mí, ser mujer escaladora ha implicado un reto, abrir paso a un deporte masculinizado, aunque actualmente sigue habiendo personas que se sorprenden al ver a una mujer escalando mejor que un hombre. Da igual el grado que hagas, lo importante es cómo tú vivas el deporte.»

Bea Pozuelo

«M'identifico com a dona escaladora, clar que sí, malgrat que no faci molt grau ni escalades molt compromeses em sento escaladora,

sens cap dubte. No busco la dificultat, sinó poder gaudir del que faig i amb qui ho faig.»

Sara Codina

La prioritat durant la investigació fou donar espai a l'expressió de les motivacions personals per a practicar un esport, més enllà d'objectius esportius mesurables en rendiment, esforç o grau. L'objectiu no era extreure una narrativa comuna, però cal observar que s'han generat sinergies en exposar aquesta qüestió i ajuntar veus, ja que, en les presentacions, els tallers i les dinàmiques que s'han fet posteriorment a la publicació del llibre, les persones assistents i participants han mostrat una voluntat de generar espais segurs i de diàleg entorn d'aquest tema i de les violències i discriminacions que pateixen en aquesta pràctica esportiva perquè no són homes.

2. Motius i motivacions per triar l'escalada

És sabut que l'escalada és un esport en què és tan important la part física com la psicològica. Aquesta pràctica implica enfrontar-se a un territori percebut com més hostil i desconegut, com és la muntanya.

Partim de la idea que la societat actual està alienada de la naturalesa i tan sols concep aquest espai com un lloc on consumir oci i temps lliure. Per tant, practicar l'escalada és una activitat que enfronta la persona amb la superació de límits, l'assumpció de risc i la gestió emocional de la por i l'estrès que provoca, per exemple en passos més difícils o situacions de possibles caigudes. Les entrevistades parlen

de la por, la consciència corporal, la superació i també la consciència de l'entorn.

«En la escalada, como bien se sabe, no solo cuenta el factor físico (la fuerza, la resistencia, la técnica), sino también (y a veces cobra más peso) el factor psicológico. Puede ser que el tener un mal día te desconcentre totalmente de tu vía. O al revés, que te saques unos bloques (antes imposibles) un día en el que no te encuentras en tu mejor momento y eso hace que te dé un empujón muy positivo.»

Uxue Argaluz

«¿Qué me enseña a mí la escalada? Perseverancia. ¿Miedo al fracaso? Poco. Porque siempre me enfrento a algo que pocas veces he escalado. ¿Que no lo consigo? Se convierte en un proyecto al que voy a volver hasta que me saque. Entonces, cuando yo me planto delante de la pared e intento hacer algo que nunca he hecho empiezo descomponiendo el problema en partes más pequeñas. Primero voy a dar este paso, después este otro paso...»

Marina Sancho

«Para mí, las personas que me acompañan en la escalada son mi familia y en las que confío cien por cien, son las que me motivan cuando pruebo un proyecto, las que me dan caña cuando hace falta, las que saben cuándo tengo miedo y saben perfectamente qué decir para superarlo. Nos apoyamos los unos a los otros.»

Bea Pozuelo

«Considero que la escalada, como cualquier actividad humana, deportiva, recreativa, consumidora, es una actividad política. Hay que poner conciencia en lo que hacemos y en este ámbito resulta importante mantener una conciencia ecologista y feminista. Debemos articular el cuidado de los espacios naturales con el cuidado entre nosotres.»

Ana Higuera

«Con el tiempo he aceptado que practico la escalada para despejarme, divertirme y disfrutar. Me exijo mucho en el día a día como para exigirme más en mi tiempo libre. Sé que mucha gente no lo ve así y para ellos la escalada es también un lugar donde esforzarse y superarse. Para mí, no. Lo es si me apetece en ese momento. Pero he aprendido a no exigir nada. Hago lo que me apetece, cuando me apetece, como me apetece. Así quiero que sea mi práctica. Que me apetece apretar, esforzarme y tener un proyecto duro: adelante. Que no me apetece escalar, no voy. Que me apetece escalar, pero sin esforzarme mental y/o físicamente: voy a rodar en vías fáciles. Que tengo miedo, no me fuerzo y voy sobre seguro. Que me apetece verme cara a cara con el miedo, busco una vía que me lo refleje...»

Tzeitel Bosch

Aquestes dones es mostren com a cercadores de sensacions i experiències amb un fort esperit de superació i de goig. Llavors els motius que porten les participants a elegir l'escalada com a esport o pràctica són el plaer i la diversió en el sentit més ampli. No

s'observa una recerca purament esportiva, en què se cerquin resultats de canvis físics o únicament fites mesurables en assoliments. A més, algunes de les participants estableixen paral·lelismes entre l'aprenentatge de l'escalada i la vida quotidiana.

«Ha mejorado muchísimo mi autoestima y mi conciencia de cuerpo-mente que tan desconectada tenía. El poder del equilibrio de la mente y la respiración que antes no trabajaba. Soy más consciente del poder de la mente y del poder del cuerpo que tengo y que puedo llegar a tener.»

Deikun Astarloza

«Creo que hay una mimetización de lo que sería la escaladora con mi personalidad y con ser periodista y ser una persona curiosa, es decir, el reto que supone la escalada.»

Marina Sancho

3. L'etern obstacle: lidiar amb el masclisme

Quan a l'escaladora Paz Dalmau, una de les entrevistades, se li demana durant l'entrevista què li ha aportat l'escalada i si ho veu aplicable a la seva vida quotidiana, sense dubtar respon el següent:

«Estoy más fuerte. Eso también me hace sentir bien, siempre he sido fuerte; pero bueno, todavía estás más fuerte. Te hace sentir menos enclenque y menos... ¿Cuál es la palabra? ¡Vulnerable! Vulnerable delante del machismo, vulnerable..., vulnerable en el día a día.»

Paz Dalmau

I és que per a sorpresa de ningú l'escalada, com a espai de socialització esportiu, no en surt il·lès del pes patriarcal i del mal del masclisme. Quan a les dones se'ls va demanar sobre situacions de violència, discriminació o tractament masclista, es va poder observar una diferència entre les més joves i les més grans. La tendència de les joves denotava una actitud més crítica i sensibilitzada respecte a la qüestió. No extraurem certes, però sí observacions d'aquesta apreciació, ja que potser les noves generacions tenen més facilitat a l'hora d'expressar-se des de posicions més radicals. Les dones joves eren més crítiques enfront de les situacions de desigualtat, mentre que les més grans no identificaven haver-ne viscut amb la mateixa freqüència o intensitat.

«Creo que en la escalada, a pesar de que cada vez hay más mujeres escaladoras, sigue habiendo micromachismos. Ir a un sector de escalada, preguntar por las vías que hay y que te indiquen las zonas de los quintos, mientras que a un compañero hombre le digan lo maravillosos que son esos séptimos u octavos. Preguntar por una vía que están haciendo, por si puedo probarla, y que directamente me digan que me la dejan de *top rope*.»¹

Bea Pozuelo

«Cuando empecé sí que noté un poco esta barrera, con según quien. Pero en general me he sentido muy a gusto escalando, incluso muy

¹ Escalar en *top rope* significa que la corda que uneix la persona que escala amb la persona que assegura passa per la part superior de la via, és a dir, la reunió.

bien acogida. Por ser mujer... No, no, porque después se habla de las decotaciones² de las vías, que a lo mejor... He podido oír cosas por ser encadenada por una mujer: «¡Uy! Pues puede que sea menos.»
Laia Amer

«La majoria de vegades sempre m'he sentit molt còmoda i gens exclosa, però una o dues vegades sí que he viscut alguna situació un poc excloent, com per exemple baixar el grau d'una via quan l'he encadenada jo, o excusar-se en el fet que jo soc més menuda i tinc els dits més menuts i per això jo sí que puc agafar una regleta millor que algú. Són situacions incòmodes a les quals abans, quan era més menuda, donava més importància perquè intentava encaixar en la societat d'escaladors. Majoritàriament, m'han fet comentaris així escaladors de la vella escola que no tenen un pensament feminista i que es veien atacats per una jove de quinze anys. Pensa que aquestes reaccions estan molt normalitzades, ja que per desgràcia al País Valencià no hi ha una gran quantitat de dones escaladores que facen grau; aleshores, com que no hi ha gaire presència de dones als sectors, aquestes conductes micromasclistes no s'acaben de rectificar. Però també he de dir que des que vaig començar a escalar fins ara aquests comentaris han anat desapareixent, i puc afirmar que un 99 % dels ho-

mes escaladors sempre han sigut molt respectuosos i igualitaris.»
Sílvia Fayos

Les actituds ressonants del masclisme que impera en la nostra societat i en l'àmbit esportiu en concret són diverses, des del conegut *mansplaining* (explicació masculina condescendent) fins a la decotació d'algunes vies escalades per dones. Però també comentaris sexualitzadors o denigrants.

«De vez en cuando, sí, me pasaron situaciones incómodas por *mansplaining*, por ejemplo, cuando me intentaron explicar cómo hacer un bloque, aunque yo no había pedido consejo.»
Bianca Griech

«En el plano general, por ser escaladora, cierto paternalismo por parte de algunos escaladores sí había; sensación de "estar en el mercado" cuando estabas sin pareja, ya que era un momento de pocas mujeres en el pie de vía; competitividad desmedida cuando por lo que sea resolvías o encadenabas algo antes que algún chico. Nada que no se vea en otros ámbitos de la vida, solo que en la escalada la mezcla de ego y creencias sobre lo que es ser hombre o ser mujer hacen más mella. En lo concreto, no me he sentido violentada, he viajado con escaladores toda la vida, con escaladoras, y he sentido cuidado y respeto y respondido a esas situaciones (cuando he sido capaz de percibir las) de la manera más rebelde que he podido.»
Pati Blasco

2 Quan les entrevistades parlen de *decotacions* es refereixen a quan es baixa de grau una via d'escalada, en aquests casos perquè són escalades per una dona, i llavors es dona a entendre que no eren tan difícils o no tenien tant de grau.

«Afortunadamente, en pocas ocasiones he presenciado algunos comportamientos que me hayan hecho sentir incómoda. Gritos de hombres jóvenes jaleándose y sobreocupando el espacio, actitudes propias de la masculinidad hegemónica. Algunos comportamientos de maltrato a la naturaleza, sobre todo por falta de cuidado, también me han preocupado y molestado.»
Ana Higuera

«Me acuerdo una vez que un chico comentó que le gustaba ir con tías a escalar porque las vistas desde abajo eran mejores, refiriéndose al cuerpo de la mujer. Me pareció un comentario asqueroso y penoso.»
Deikun Astarloza

4. Aportacions per a un futur en construcció

La realitat és que qualsevol esport és un fet social, i com a àmbit de socialització no queda lliure de les pràctiques patriarcals que bé podem rebre en altres espais, com explica una de les entrevistades:

«Creo que es necesario ver la escalada no como una práctica "salvaje", sino como una práctica social. Porque tengo la impresión de que existe una cierta tendencia a pensar la escalada –o a construirla retóricamente, al menos– como un espacio exento de las dinámicas sociales. Como si ir al monte implicara que nos dejáramos la cultura en casa. Y eso no es cierto: arrastramos con nosotros todo aquello que configura nuestras vidas; las montañas son un espacio con el

que mantenemos vínculos desde lo político, lo económico, lo cultural, lo social...»
Olga Blázquez

Aquesta consideració ens fa pensar en les implicacions que la realitat esportiva té sobre el desenvolupament d'entorns igualitaris i equitatius, fins i tot en esports considerats «lliures de masclisme». Pel que fa a l'àmbit de la joventut, l'anàlisi de les entrevistes i els posteriors debats generats ens mostren que les escaladores més joves tenen dones referents en l'àmbit internacional, en contraposició a les més grans, les quals s'emmirallen en les seves companyes més properes. Això no vol dir que les més adultes no tinguessin referents nacionals o internacionals, però la comunicació i l'accés a la informació ha canviat molt en poc temps.

Les xarxes socials, la professionalització de l'esport i la inclusió de l'escalada com a disciplina olímpica han tingut un paper molt rellevant en aquesta qüestió. Tal com esmenta l'escaladora Margo Hayes (Three Peak Films, 2018): «En lo que a mí se refiere, he tenido tantas personas, hombres como mujeres, que realmente me han inspirado... Espero que en un futuro yo también pueda ser un ejemplo para las chicas jóvenes.» O com també explica Ana Higuera, una de les entrevistades, en el llibre:

«Las mujeres escaladoras han estado invisibilizadas y en minoría siempre. Pero la comunidad se va ampliando y cada vez hay más referentes de niñas y mujeres jóvenes escaladoras.»

Mitjançant la publicació i les posteriors presentacions del llibre arreu de l'Estat espanyol es varen poder fer nombrosos tallers i dinàmiques de caràcter no mixt. En el nostre cas, teníem clar que el concepte no mixt es referia al fet que tan sols hi eren benvingudes dones i identitats dissidents. L'objectiu d'aquesta particularitat política era donar un espai de seguretat i debat a les minories històriques de l'esport i fer-les protagonistes de l'activitat. També es varen fer dues jornades amb un repertori d'activitats amb la mateixa finalitat, ambdues al País Basc. Algunes de les reflexions compartides en aquests espais de trobada i discussió foren les següents:

- La necessitat de millorar les habilitats comunicatives entre els grups d'escalada, concretament amb la parella de cordada.
- Visibilitzar les violències que s'infonen a l'escalada i parlar-ne obertament.
- La importància de continuar visibilitzant les vivències i les experiències de dones i identitats dissidents en l'àmbit esportiu.
- La importància de qüestionar quins cossos són acceptats, a l'escalada en concret i a l'esport en general, i quins no.
- La voluntat de generar espais d'afinitat per poder practicar de manera segura i tranquil·la l'escalada.

La voluntat final fou parlar de l'escalada més enllà de l'esport; reivindicar com la viuen les dones; conèixer per què decideixen escalar i què senten; atendre els relats de les persones comunes, més enllà de les elits, i fer valer els seus testimonis.

Agraïments

Gràcies a totes les dones que varen participar en el procés d'*Escalantes*; a totes les persones que han fet aportacions a les diferents trobades; a Albert Cabellos per la seva ajuda, i a Belén Pascual per l'empenta.

Referències bibliogràfiques

- BLÁZQUEZ, O. (2017). *Cartografías nómadas*. Ediciones Desnivel.
- FONTECHA, M. (2016). *Deporte y feminismo: una relación difícil*. Pikara Magazine. <http://www.pikaramagazine.com/2016/03/deporte-y-feminismo-una-relacion-dificil/>
- MAS RIERA, M. F. (2021). *Escalantes. Escalada desde el feminismo. Narrativas y experiencias*. 5ª edició. DDT Banaketak.
- THREE PEAKS FILM. (2018). V10s And Highballs With Margo Hayes. 4th Day On, Ep. 2. *Epic TV*. <https://www.epictv.com/media/podcast/v10s-and-highballs-with-margo-hayes-%7C-4th-day-on-ep-2/601221>.

**La decreixent participació
dels joves en la política
Els crida potser algú per
sortir a la foto?**

**JÚLIA MARTÍ SANZ
MARIO MARTÍ SANZ
DOMINGO SANZ PARDO**

Júlia Martí Sanz

Binissalem, 2005. Estudiant de segon curs de Sociologia a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Mario Martí Sanz

Binissalem, 2008. Estudiant de primer curs d'FP a Palma.

Domingo Sanz Pardo

Esporles, 1951. Llicenciat en Ciències Polítiques a la Universitat Complutense. Assessoria en negociació col·lectiva i gestió comptable a CCOO. Empresari de desenvolupament programari.

Resum

Tant el món de la joventut com el de la política són amplis i complexos. Per tal d'estudiar-ne les interrelacions, hem decidit començar la nostra feina pel que estableix la Constitució i intentar mesurar-ne el compliment, per a la qual cosa hem optat per analitzar l'evolució de la presència de joves en determinades institucions públiques des de les primeres eleccions democràtiques. D'entre aquestes institucions, hem triat el Congrés dels Diputats i el Parlament de les Illes Balears, perquè els totals respectius, els de les persones que han anat ocupant escons, són vàlids per comparar l'evolució dels percentatges dels qui entre els seus membres tinguessin entre 18 i 30 anys amb els d'aquest mateix grup entre els totals de les persones majors d'edat de les poblacions de l'Estat espanyol i les Illes Balears. Atenent els resultats i amb el propòsit d'incorporar altres mirades sobre un tema tan complex, es va decidir recollir opinions sobre els possibles motius del reduït nombre de diputats joves al Congrés i sobre l'experiència formativa dels joves a secundària pel que fa a l'aprenentatge de la història política prèvia a l'etapa democràtica. Finalment, i a tall de proposta, s'exposa una possible solució política per corregir la desviació constatada entre les composicions dels censos electorals i els dels elegits a les urnes per formar part dels legislatius, ja que un problema conceptualment similar s'ha pogut resoldre gràcies a les reformes aplicades.

Paraules clau: Participació política / Joves i representació parlamentària

Resumen

Tanto el mundo de la juventud como el de la política son amplios y complejos. Con el fin de estudiar sus interrelaciones, hemos decidido comenzar nuestro trabajo por lo que establece la Constitución e intentar medir su cumplimiento, para lo que optamos por analizar la evolución de la presencia de jóvenes en determinadas instituciones públicas desde las primeras elecciones democráticas. De entre esas instituciones elegimos el Congreso de los Diputados y el Parlamento de las Illes Balears, porque los respectivos totales, los de las personas que han ido ocupando sus escaños, son válidos para comparar la evolución de los porcentajes de quienes entre sus miembros tuvieran entre 18 y 30 años con los de ese mismo grupo entre los totales de las personas mayores de edad de las poblaciones del Estado español y las Illes Balears. Atendiendo a los resultados y con el propósito de incorporar otras miradas sobre un tema tan complejo, se decidió recoger opiniones sobre los posibles motivos del reducido número de jóvenes en el Congreso y sobre la experiencia formativa de los jóvenes en secundaria con respecto al aprendizaje de la historia política previa a la etapa democrática. Por último, y a modo de propuesta, se expone una posible solución política para corregir la desviación constatada entre las composiciones de los censos electorales y los de los elegidos en las urnas para formar parte de los legislativos, pues un problema conceptualmente similar se ha podido resolver gracias a las reformas aplicadas.

Palabras clave: Participación política / Jóvenes y representación parlamentaria

1. Hi ha ningú que cridi el jovent per «sortir a la foto»?

Tal com podreu llegir més endavant, per elaborar aquest treball hem cercat, entre altres informacions, la del nombre de persones que es dediquen a la política des de les institucions, és a dir, cobrant de l'erari públic.

Vàrem començar a demanar informació i vàrem rebre un article de Ferran Martínez i Coma publicat el 2013 al blog «Piedras de papel» que acabava revelant que la famosa frase «El que es mogui no surt a la foto» no és original d'Alfonso Guerra —encara que ell no ho va confessar en públic fins al setembre de 2023 (excepte error per part nostra)—, sinó de «Fidel Velázquez Sánchez, líder de la Confederació de Treballadors de Mèxic durant més de quaranta anys i peça fonamental per entendre el PRI i la política mexicana» (Martínez i Coma, 2013).

Immediatament, vàrem pensar que qualsevol persona gran es mou força més durant la seva joventut que en etapes posteriors de la seva vida, per la qual cosa és normal que apareguin en menys «fotos» de les quals parlaven Velázquez i Guerra.

Però també hi pot haver una altra explicació, ja que pot passar que siguin els grans, calculadors i amb més poder, els qui no tinguin interès a crear ocasions que donin lloc a fotos mogudes. I ens demanam, què és el que ha passat en realitat? Amb el nostre estudi cercarem respostes i les exposarem.

2. Una introducció constitucional

Són molts els enfocaments des dels quals es poden investigar els avatars que neixen de la trobada entre dos

mons tan complexos com són el de la joventut i el de la política. No serà fàcil, per tant, determinar el grau de responsabilitat que els «habitants» de cadascun dels dos mons puguin haver tingut en la poca participació de joves en la política institucional durant les més de quatre dècades de democràcia recorregudes, encara que gràcies a la democràcia podem conèixer les tendències polítiques que prevalen en els diferents grups de l'electorat, també segons els trams d'edat, que aquí ens interessa.

Per exemple, el 8 de juliol de 2024, Héctor Sánchez Margalef, del CIDOB Barcelona Centre for International Affairs, informava que «només la meitat [dels joves] se sent representada per algun partit» i que «un de cada quatre joves espanyols d'entre 18 i 34 anys no considera que el sistema democràtic sigui preferible a qualsevol altra forma de govern». Nou dies després, el 17 de juliol, era Pedro Sánchez el qui alertava al Congrés que «un de cada quatre joves no considera que la democràcia sigui la millor forma de govern».

Tres mesos després, el 4 de setembre, *El País* publicava els resultats del seu baròmetre 40DB amb el títol «el 26 % dels homes joves prefereix “en algunes circumstàncies” l'autoritarisme a la democràcia». Per sort, les dones joves semblen més demòcrates convençudes, ja que el percentatge d'«autoritarisme en algunes circumstàncies» només arribava al 18 %, una diferència rellevant. A més, les persones entrevistades per a *El País* eren de la generació Z, amb edats entre 18 i 26 anys, una mostra que no coincidia exactament amb la del CIDOB.

Es tracta de percentatges preocupants de desafecció cap a la democràcia, per la qual cosa des del prin-

cipi vàrem tenir clar que havíem de treballar amb números i evidències.

Per començar, ens vàrem demanar si hi havia cap norma de compliment obligat en què apareguessin vinculades les paraules *joventut* i *política*, i llavors va ser quan descobríem que l'article 48 de la Constitució espanyola diu el següent: «Els poders públics promouran les condicions per a la participació lliure i eficaç de la joventut en el desenvolupament polític, social, econòmic i cultural».

Vàrem trobar coincidents els termes *joventut* i *desenvolupament polític* de l'article 48 amb *joves* i *política* triats per titular aquest treball. Després comprovàrem que el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC entén *eficaç* com la virtut de produir l'efecte volgut. Considerant aquest «efecte» el d'aconseguir que la «joventut» participi en el «desenvolupament polític», deduïm que els «poders públics» han estat especialment obligats a «promoure les condicions» per aconseguir-lo, ja que l'article 48 forma part del títol I de la Constitució, sobre drets i deures fonamentals.

Vàrem decidir, per tant, avaluar el que han fet durant més de quatre dècades els «poders públics» amb un dels compromisos, el de l'article 48, que varen presentar el 1978 a la societat per convèncer-la que convenia votar sí la Constitució, encara que, en vista dels resultats dels sondejos d'opinió abans esmentats, iniciàrem la tasca certament pessimistes; fins i tot vàrem arribar a sospitar que podríem trobar-nos davant una d'aquestes lleis altisonants en què es proclamen compromisos destinats més a satisfer males consciències, per exemple, que no a obligar-se a complir-los.

Però decidírem no avançar-nos i començàrem a investigar.

Què ha passat amb l'article 48 durant els més de 45 anys transcorreguts des que es va aprovar en referèndum formant, com tota la resta, part inseparable de la Constitució? Intentarem respondre aquesta pregunta pel que fa al «desenvolupament polític», però tocant també l'«econòmic», perquè, com tot a la vida, té a veure amb la política.

3. Retribució o contribució: dues maneres de participar en política

Podem considerar dues formes o maneres principals de participar en política.

La primera és la que es duu a terme des de les institucions que formen part dels «poders públics» esmentats a l'article 48 de la Constitució. La denominarem *retribuïda*, ja que aquests protagonistes cobren diners per participar-hi. Per a la gran majoria de persones que es dediquen a la forma retribuïda de fer política, continuar-hi es converteix en la font de què continuaran obtenint ingressos. Probablement per aquest motiu ni tan sols s'obliguen a practicar el molt saludable canvi de destinació cada cert temps, car no aproven normes que limitin el nombre de mandats en un mateix càrrec públic per, posem per cas, propiciar d'aquesta manera condicions que facilitin la participació d'altres persones, algunes de les quals, per exemple, podrien ser més joves.

La segona manera de participar en política és la que neix i roman a la societat, en algunes ocasions com a resposta a les decisions que prenen els protagonistes de la política

retribuïda. En aquest segon cas, tots els protagonistes aporten temps, i molts també diners, a les causes que defensen, per la qual cosa l'anomenam *contribuïdora*. És, per exemple, el cas de les persones que no passen d'afiliades als partits polítics. És evident que els qui són retribuïts per la política també hi contribueixen, però l'important és la diferència entre les dues quanties. Aquesta segona manera de participar en la política inclou els espais de representació juvenil i alguns de fonamentals, com són els consells de la joventut, les entitats juvenils representades en aquests consells, així com totes les entitats socials, moviments i plata-

formes de la societat civil que tenen la virtut de poder fer de la participació social un element clau de les polítiques públiques.

En relació amb aquesta forma de fer política, l'hemeroteca mostra el revers de la «foto» dels immòbils. Sense intenció de fer una anàlisi exhaustiva de la premsa local, feim una ullada a les notícies publicades durant els mesos d'estiu de 2024 i ens crida l'atenció la freqüència amb la qual es publiquen notícies que ens informen sobre la vitalitat de l'activisme juvenil a les Balears. Mentrestant, aquestes notícies s'alternen amb d'altres que constaten les dificultats econòmiques, laborals i d'habitatge del jovent.

Taula 1. Notícies publicades en premsa local sobre joves

DATA	MITJÀ	NOTÍCIA
16/07	<i>Diario de Mallorca</i>	«Pensamos que la manifestación del 21 de julio será histórica». Jaime Pujol (15 años). portavoz de la plataforma «Menys turisme, més vida».
08/08	<i>Última Hora</i>	«Joves Arquitectes de Mallorca proponen un Son Busquets alternativo. El proyecto ahorraría 45.900.000 kilos de CO2».
12/08	<i>Ara Balears</i>	«El 82 % dels joves de les Balears viu amb els seus pares».
13/08	<i>Última Hora</i>	«Los jóvenes en España destinan el 92 % del sueldo a pagar el alquiler. La emancipación de la población (joven de España) se sitúa en los 30,4 años frente a los 26,3 de la UE».
21/08	<i>Última Hora</i>	«Los sin techo del Olivar, jóvenes en paro y en precario».
23/08	<i>Ara Balears</i>	«L'Aplec Jove es consolida com la trobada anual del jovent sobiranista»
29/08	<i>Diario de Mallorca</i>	«El salario medio de los jóvenes no llega para el alquiler».
12/09	<i>dBalears</i>	«Els joves també debaten sobre la implicació dels mitjans de comunicació durant la FirONA».

Tenint en compte que aquesta dimensió de la participació política representa l'eix central de la política en una societat democràtica, per al nostre estudi vàrem decidir investigar

únicament la participació de la joventut en la política retribuïda, ja que només en aquest cas podíem disposar de dades fiables al llarg de dècades i procedents de fonts oficials.

Abans de presentar els primers números, compartirem que no es tracta d'un assumpte, el de totes les persones que componen aquesta minoria política, que s'investigui gaire. De fet, el primer resultat que continua apareixent a Google en cercar «persones que es dediquen a la política a Espanya» és l'article publicat el 2013 al blog «Piedras de papel» al qual ens referíem al principi i en què podem llegir que «si sumam tots [els polítics] (...) són 158.230, que per arrodonir serien 160.000. Aquesta seria la nostra "casta" política». Després afegim que «el problema és que no hi ha dades», i acaba informant que en una aproximació feta amb «les dades de l'INE amb els codis de la Classificació Nacional d'Ocupacions 2011, no se superen les 100.000 persones» que declaren dedicar-se a la política.

Del text de Martínez i Coma crida l'atenció que va ser escrit el 2013, un temps en què persones noves, i moltes d'elles més joves del que ho eren els que estaven fent política retribuïda des de feia anys, varen decidir crear partits polítics que es varen anomenar *emergents* i que tenien alguns líders que varen parlar també de la «casta». De fet, els càlculs que hem fet de després de les eleccions del 20 de desembre de 2015, en les quals varen aconseguir trencar el bipartidisme, a partir de les dades del Congrés i de l'INE certifiquen que la mitjana d'edat dels titulars dels seus 350 escons va ser de 47,5 anys, inferior a la del mateix grup d'edat en la població, que era de 48,1 anys, quan el 2004 aquestes mateixes mitjanes d'edat eren de 47,8 anys i 45,6 anys, és a dir, dos anys i dos mesos major la dels membres del Congrés. No obstant això, sembla

que les aigües estan tornant al seu llit, ens agradi o no, perquè en 2023 els del Congrés han superat els 50 anys (50,1) mentre que la població entre 18 i 85 es manté en una mitjana de 49,2 anys.

Sembla convenient recordar en aquest moment aquest lloc comú que diu que es desconeixen els detalls de tot allò que no es «toca», i més si es tracta d'activitats que ens afecten a tots sense excepció, com és la política. Aquest desconeixement facilita que moltes persones acudeixin a les urnes i votin en contra dels seus propis interessos, tant individuals com col·lectius, encara que tinguin raó respecte a les queixes que plantegen.

Mesurar el risc de tals errors en funció dels milions de joves que de la política només escolten el que més soroll fa, com són les faules, les mentides, les amenaces i altres perills encara més grans, seria objecte d'una altra recerca, encara que potser arriba tard.

Però parlem, per fi, dels resultats produïts després de dècades de vigència d'un dret escrit clarament en la llei principal.

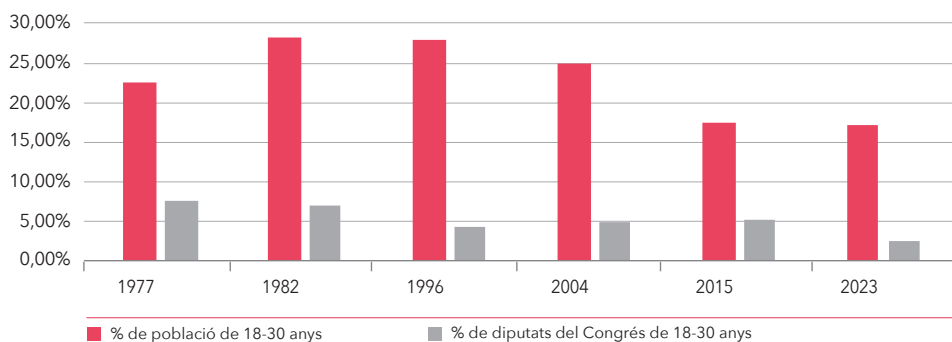
4. Les sis legislatures del Congrés i les onze del Parlament balear

Pel que fa al Congrés dels Diputats espanyol, n'hem analitzat sis legislatures, la ja esmentada de 1977, l'actual i altres quatre en què va haver-hi canvis polítics importants i, per tant, conjuntures més proclius a la incorporació de joves en les candidatures. Des d'un punt de vista demogràfic, cal constatar el retrocés d'un 30 % entre 1982 i 2023 de les persones d'entre 18 i 30 anys d'edat en relació amb el conjunt de la població; un efecte de l'índex de na-

talitat a Espanya, dels més baixos del món, però no creim que sigui per casualitat. Mentrestant, en el mateix període de temps, també entre 1982 i 2023,

el percentatge de titulars d'escons en el Congrés amb edats compreses entre els 18 i 30 anys ha retrocedit un 62 %, més del doble que en la societat.

Gràfic 1: Percentatges de persones de 18 a 30 anys d'edat en la població i el Congrés dels Diputats sobre els totals respectius de majors d'edat

Font: INE, Congrés dels Diputats i elaboració pròpia

Nota: L'any 1977, el ventall d'edats era de 21 a 30 anys, per imperatiu legal.

També hem fet aquest desglossament per grups parlamentaris, encara que no n'inclouem les dades perquè superaria l'extensió fixada per a aquest article, però sí convé destacar que, en els tres canvis de majories parlamentàries més importants dels que es van esdevenir durant el bipartidisme, la candidatura guanyadora va aportar sempre un major percentatge de joves de fins a 30 anys al Congrés. El 1982, el PSOE un 10,5 %, mentre que AP (després PP) es va quedar en un 1,8 %. Després, el 1996, un PP guanyador amb Aznar, n'aportà un 5,4 %, mentre el PSOE es quedava en un 4,3 %. Finalment, el 2004, el PSOE, que per primera vegada concorria a les generals després de la victòria de Zapatero sobre Bono per només 9 vots en el congrés socialista de l'any 2000, va col·locar un 8,6 % de joves en la vintena en els es-

cons del Congrés, mentre que el PP es limitava a un molt pobre 1,2 %.

En vista d'aquestes evidències, ens formularem aquí mateix i en veu alta diverses preguntes. Si els candidats guanyadors de cada una de les eleccions haguessin tingut una edat diferent, s'haurien pres decisions diferents? Ha estat l'edat un factor determinant de les incorporacions d'actius més joves en llocs de sortida per a les llistes de les eleccions que hem viscut fins ara? Queden, aquestes preguntes, com a hipòtesis de futures anàlisis que de ben segur ens poden sorprendre.

Segons les projeccions fetes a partir de les sis legislatures analitzades, devers 290 hauria estat el total de titulars d'escons amb entre 18 i 30 anys d'edat en les 16 legislatures del Congrés, encara que, si la Llei orgànica de règim electoral general (1985) atenta al que

s'estableix en l'article 48 de la Constitució hagués obligat les candidatures a reservar escons per a persones amb edats entre 18 i 30 segons els percentatges que s'anaven succeint en la població, aquest nombre hauria hagut de superar els 1.400, és a dir, gairebé 5 vegades més. Com que el nombre d'escons per legislatura continuaria sent de 350, aquests 1.110 escons que haurien estat ocupats per joves haurien suposat una reducció idèntica en el nombre d'escons ocupats per persones majors de 30 anys.

Tot fa pensar que els partits polítics no adoptarien les mateixes decisions segons s'assemblin molt, poc o gairebé gens a la societat que pretenen governar. I una major semblança entre els grups d'edats de les poblacions i dels partits polítics podria tenir

molta més importància de la que fins ara s'ha concedit a aquest detall.

Pel que fa al Parlament de les Illes Balears, n'hem analitzat les onze legislatures i l'evolució del perfil dels diputats per edat. Tal com hem fet en el cas del Congrés, havent estat 49 el nombre total dels titulars d'escons de 18 a 30 anys d'edat que s'han assegut al Parlament Balear en alguna o diverses de les onze legislatures, si les candidatures haguessin hagut de reservar escons per a persones amb edats entre 18 i 30 anys respectant els percentatges que s'anaven succeint en la població, el nombre total hauria superat els 170, és a dir, més del triple, una diferència no tan grossa com al Congrés. Com és lògic, aquests 121 escons ocupats per joves haurien reduït en el mateix nombre el de persones de 31 anys o més.

Taula 2. Evolució del perfil dels diputats del Parlament de les Illes Balears per edat

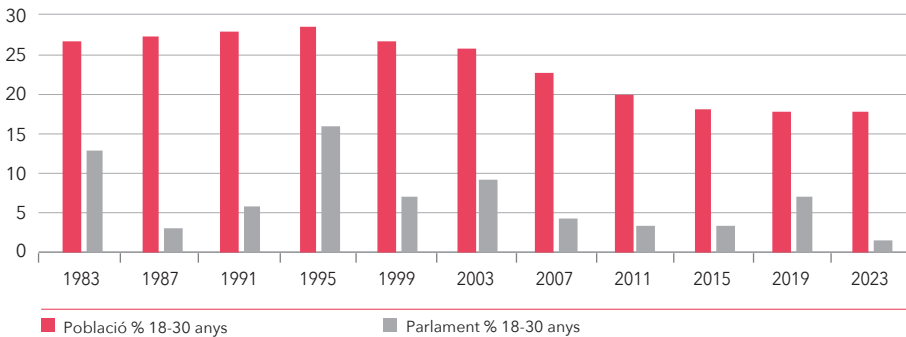
	1983	1987	1991	1995	1999	2003	2007	2011	2015	2019	2023
Total de titulars d'escons (incloses les substitucions)	61	65	67	63	69	75	72	59	58	71	62
Mitjanes d'edat dels titulars d'escons	41,2	42,3	43,3	41,6	44,1	45,3	44,8	47,1	46,1	46,8	49,9
Mitjanes d'edat de la població de 18 a 85 anys	45,0	44,7	44,5	44,0	44,6	44,7	45,6	46,5	47,3	47,9	48,5
Nombre de titulars d'escons de 18-30 anys	8	2	4	10	5	7	3	2	2	5	1
% de titulars d'escons de 18-30 anys sobre el total	13,1 %	3,1 %	6,0 %	15,9 %	7,2 %	9,3 %	4,2 %	3,4 %	3,4 %	7,0 %	1,6 %
% de població de 18-30 anys sobre la població de 18-85 anys	26,7 %	27,6 %	28,0 %	28,7 %	26,9 %	25,9 %	22,8 %	20,1 %	18,2 %	17,9 %	17,9 %

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Servei de Protocol del Parlament balear, INE i IBESTAT

Totes dues diferències entre el que han estat els nombres totals de joves de 18 a 30 anys en els dos poders legislatius respecte als existents en els censos electorals respectius, 5 vegades menys en el Congrés i 3,5 ve-

des menys en el Parlament balear, fan pensar que els triats per a organismes més pròxims a les persones s'assemblen més a la societat que representen, encara que sempre lluny d'aconseguir una imatge especular.

Gràfic 2: Percentatges de la població jove a les Balears i al Parlament

Font: Parlament de les Illes Balears i INE

També cal destacar el fet que en les eleccions de 1977 i de 1983, les primeres legislatives en els àmbits respectius després de la dictadura, es varen aconseguir percentatges de 18 a 30 anys que se situen entre els que més s'aproximen als de les poblacions respectives. I és en les de 1995 a les Balears, en què coincideixen nous lideratges en el PP i el PSOE, quan s'aconsegueix la major proximitat, i en el Parlament el percentatge juvenil retalla la diferència amb el poblacional fins a menys del 50 %.

Per completar la informació sobre la presència de joves en la política institucional, caldria fer una recerca similar en els consistoris municipals, tasca per a la qual seria necessari comptar, ajuntament per ajuntament, amb una ajuda similar a la molt eficaç que ens

ha prestat el Servei de Protocol del Parlament balear.

5. Algunes opinions

Amb el propòsit d'incorporar altres mirades a un tema tan complex com aquest, decidírem recollir diverses opinions de persones a través de dues enquestes.

D'una banda, es divulga una enquesta mitjançant un formulari de Google en el qual no se sol·licitaven dades identificatives. En la configuració de totes dues enquestes, es va triar l'opció que no es poguessin produir respostes repetides. La selecció de la mostra no ha seguit un criteri de representativitat de l'univers al qual pertanyen les persones que han respost. Per tant, sense la possibilitat de ga-

rantir la fiabilitat dels resultats obtinguts, ens limitarem a exposar-ne uns quants, tenint en compte que només tenen un valor exploratori que permet activar aquest «botó» de la curiositat que gairebé a qualsevol persona que està coneixent els percentatges obtinguts en una enquesta la porta espontàniament a respondre's a si mateixa i sobre el mateix.

La primera enquesta tenia una sola pregunta i començava amb la informació següent: «El 1977 el percentatge de diputats/des al Congrés que tenien entre 18 i 30 anys d'edat era del 7,5 %. El 2024 és del 2,6 %». La pregunta era: «Quin et sembla que és el motiu principal d'aquest descens tan pronunciat?». Es permetia triar una resposta entre tres opcions: (1) Als joves no els interessa la política; (2) Als polítics no els interessa que els joves es fiquin en política; (3) Resposta oberta.

Els resultats varen ser els següents. Un 42,3 % dels joves (30 dels participants en la consulta) varen respondre que als joves no els interessa la política. Un 33,8 % dels joves (24 dels participants) van respondre que als polítics no els interessa que els joves es fiquin en política. La pregunta amb resposta oberta va ser l'opció seleccionada per un 23,9 % dels consultats (17 respostes), i de les respostes hem seleccionat les següents:

- «Abans de respondre caldria veure si durant aquest 47 anys les dades indiquen una tendència continuada a la baixa».
- «Els joves als quals els interessa la política es decanten per opcions més minoritàries i amb menys possibilitats d'aconseguir un escó. A

més, els joves d'abans són els maders d'ara, que no volen perdre el seu *modus vivendi* des de fa dècades».

- «Totes dues respostes són vàlides, ja que funcionen amb relacions de causa-efecte. Les polítiques per als joves han estat molt insuficients, i per aquest i altres motius els joves s'han apartat de la política».
- «Els joves a qui els interessa la política i que tenen idees revolucionàries no creuen en la política institucional. No serveix per fer canvis, els canvis es fan al dia a dia amb acció directa. I evidentment a la classe política no li interessa més gent que s'apoderi dels seus privilegis, bé interessa que els joves que entren a política siguin els fills dels mateixos polítics o jutges».
- «Els joves estan acostumats a interessar-se per coses immediates; haver de lluitar i pensar és costós. Les noves tecnologies acostumen a no pensar».

En relació amb la primera enquesta, vàrem mantenir converses personals per separat i sobre l'article 48 de la Constitució amb Manuel Cámara, exsecretari general de CCOO a les Illes Balears i també exsenador, i amb José Castro, exjutge, que va instruir diversos casos de corrupció política a les Balears. Tots dos coincideixen a l'hora de concedir, en una escala de 0 a 10, el mateix suspens, un 3, al compliment dels «poders públics» pel que fa a aconseguir la participació de la joventut en el «desenvolupament econòmic». En canvi, discrepen en el tema de la participació en el desenvolupament polític, ja que Cámara concedeix un 7 al paper

d'aquests «poders» i Castro els condemna amb un pobre 3. Pot ser que aquest article constitueixi una bona ocasió per propiciar el debat, encara que l'un i l'altre varen tornar a coincidir quan varen respondre afirmativament la pregunta de si la joventut avui participa més en política que fa quaranta anys.

En una segona enquesta ens va moure la preocupació, ja exposada, que al 25 % de la joventut la democràcia no li sembli sempre la forma de govern preferible, la qual cosa ens va fer pensar si això podria tenir alguna cosa a veure amb l'excepció que en percentatges rellevants es continua produint en l'ensenyament del període menys democràtic del segle xx a Espanya. Per això, vàrem formular una pregunta sobre l'exposició o no per part del professorat de secundària del període corresponent a la dictadura franquista, l'estudi de la qual amb el màxim detall ens sembla decisiu per a la formació de l'escala de valors en una joventut els components de la qual es convertiran en els protagonistes del futur.

Textualment, la pregunta deia: «Sobre l'assignatura d'història d'ESO (o equivalent), recordes si us varen explicar en classe aquests temes?». Les opcions de resposta presentaven onze continguts curriculars diferents dels segles XIX i XX. Mentre les respostes afirmatives a la Guerra de la Independència de 1808 i a la primera i la segona guerra mundial varen superar sempre el 70 %, les referides a l'estudi de la dictadura franquista va quedar en el 45 % de les 119 respostes rebudes. En canvi, i potser gràcies a les lleis de memòria i al tenaç treball de les associacions de víctimes, l'estudi a

les aules de la Guerra Civil espanyola sembla haver millorat, ja que s'acosta al 64 % d'unes respostes que, encara que la majoria no eren de persones actualment joves per la seva edat, sí que eren joves quan els varen ensenyar, o no, el que es preguntava a l'enquesta.

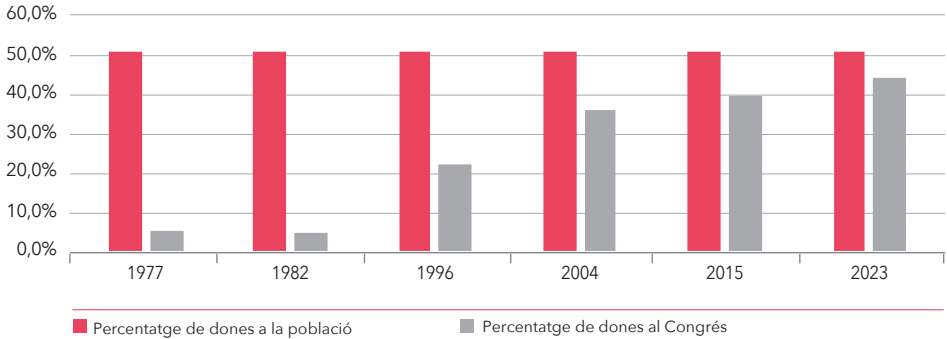
6. Com canviar la tendència? Una opció avalada per l'èxit

Equivocats o no en l'enfocament que hem triat per analitzar un àmbit petit, però rellevant, del binomi política i joventut, intentarem mantenir el criteri dels números i les evidències per avalar les propostes que sempre proliferen quan s'investiga alguna cosa.

No tenim cap dubte que augmentar la presència juvenil dins els partits obligaria els seus líders a ser més respectuosos i proactius amb les polítiques que els afecten directament i influents positivament en les polítiques en general. En aquest sentit, i una vegada analitzades les dades anteriors, creim oportú insistir en la proposta que hem plantejat en apartats anteriors, la qual no requereix modificar la Constitució ni tampoc suposa incrementar la despesa pública, i, a més, està avalada per l'èxit indiscutible d'una reforma conceptualment similar i contra la qual ningú eleva la veu, no sigui que li costi car en la ronda electoral següent.

Abans, i com hem fet en el cas del Congrés i del Parlament balear respecte de la presència de joves en els escons, mostrem els gràfics de les mateixes legislatures, però projectant les dades relatives a l'evolució de la presència de dones.

Gràfic 3: Evolució dels percentatges de dones en la societat i al Congrés

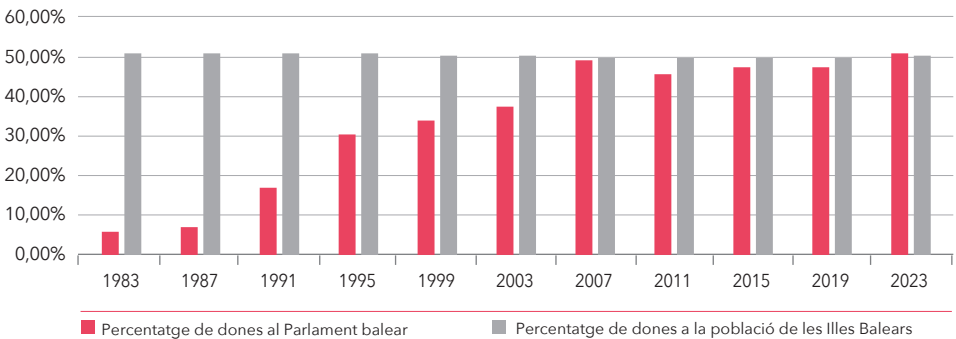
Font: INE i Institut de les Dones del Ministeri d'Igualtat

TAULA 3. Evolució del percentatge de dones diputades del Parlament de les Illes Balears

	1983	1987	1991	1995	1999	2003	2007	2011	2015	2019	2023
Total de titulars d'escons (incloues les substitucions)	61	65	67	63	69	75	72	59	58	71	62
Percentatge de dones al Parlament balear	5,60 %	6,80 %	16,90 %	30,50 %	33,90 %	37,50 %	49,20 %	45,80 %	47,50 %	47,50 %	50,90 %
Percentatge de dones a la població de les Illes Balears	50,70 %	50,70 %	50,80 %	50,70 %	50,50 %	50,30 %	49,90 %	49,70 %	50 %	50 %	50,20 %

Font: Servei de Protocol del Parlament balear, INE, IBESTAT i elaboració pròpia

Gràfic 4: Evolució del percentatge de dones al Parlament balear

Font: INE i Institut de les Dones del Ministeri d'Igualtat

En el gràfic 4 també s'han inclòs columnes amb els percentatges de dones en la societat, encara que, a l'igual que en el cas del Congrés, la variació d'aquest paràmetre, com tot-hom sap, es limita a més/menys unes dècimes al llarg de les dècades i sempre entorn del 50 %.

Tal com ocorre amb tantes propostes que sempre són rebutjades pels qui decideixen qui surt i qui no a cada «foto», el normal és que tampoc no prosperi aquesta reforma de la LO-REG perquè els partits polítics hagin d'incloure en les seves candidatures un percentatge de joves similar al dels censos electorals, una norma similar a la de les llistes paritàries entre homes i dones que tant d'èxit ha demostrat.

En qualsevol cas, no sembla que hi hagi cap llei que impedeixi la reforma que es proposa perquè els «poders públics», a la fi, estableixin «condicions» que garanteixin «la participació lliure i eficaç de la joventut en el desenvolupament polític», tal com ordena l'article 48 de la Constitució aprovada el 1978. Sobre el major dinamisme que es produiria en la renovació d'alguns càrrecs públics, no hi ha cap mena de dubte que la democràcia en sortiria beneficiada.

7. Conclusions

La diferència entre els percentatges de joves entre 18 i 30 anys al Parlament balear i al seu cens electoral s'ha multiplicat per 1,81 entre 1983 i 2023, per suposat en perjudici de la representació dels joves mateixos. Al Congrés, aquesta mateixa diferència s'ha multiplicat per 2,21 en els àmbits respectius, els 350 escons i el cens electoral estatal.

Aquestes variacions, gairebé paral·leles al llarg de les dècades i que sens dubte es repeteixen en la majoria dels organismes elegits per sufragi universal, són el resultat d'una activitat política destinada a aconseguir càrrecs representatius retribuïts per l'erari sense que hi hagi normes correctores que, sense alterar en cap moment la voluntat de les persones, estiguin destinades a reproduir en els parlaments unes proporcions dels seus membres més semblants, pel que fa a grups d'edat, a les de la societat que representen.

Durant el mateix període s'ha constatat l'eficàcia d'una d'aquestes normes correctores per aconseguir que s'igualassin ambdós percentatges. Encara que tots dos col·lectius, joves i dones, són molt diferents, també ho és el nombre dels «adversaris» respectius, els quals desplaçarien de la política retribuïda amb el seu avanç, ja que en el cas de la joventut de 18 a 30 anys no podria arribar ni al 20 %.

Finalitzat el nostre estudi, som conscients que se'ns obren noves preguntes d'investigació. Per exemple, els governs també estan entre els «poders públics» als quals es refereix l'article 48 de la Constitució quan diu que han de promoure les condicions per a la participació de la joventut en el desenvolupament polític. En el nostre estudi no hem analitzat aquesta qüestió. És un tema que podríem abordar en futures recerques, ja que són tan escassos els joves en ministeris i conselleries que els mitjans mai no deixen de destacar-ho quan n'apareix algun. Però tampoc s'ha de perdre tota esperança, ja que en la majoria dels governs també hi ha un altre grup humà, el de les dones, que ha incrementat gairebé tant la seva

presència en les últimes dècades com en els legislatius.

8. Nota final

Els autors d'aquest article han compartit un projecte d'estudi i elaboració conjunta durant l'estiu de 2024, una tasca engrescadora que, amb una visió intergeneracional, ha estat una oportunitat per conversar, posar en comú opinions, analitzar i exercitar la pràctica del diàleg, la crítica i la reflexió.

9. Agraïments

Al Servei de Protocol del Parlament balear per facilitar-nos la informació dels anys en què varen néixer totes les persones que han ocupat escons al Parlament balear en totes les legislatures, des de la primera, el 1983, fins a l'actual, iniciada el 2023. Ens va semblar que havia d'esmenar-se el fet que, a diferència de la web del Congrés, en la del Parlament balear no apareguessin les dates de naixement dels titulars dels escons. Emperò, convençuts que aquesta deficiència no era imputable al Servei de Protocol, els estam molt agraïts per la informació facilitada, perquè en cas contrari no hauríem pogut fer aquest estudi.

Al Congrés dels Diputats, per atendre la nostra petició i corregir la dada de l'any en què va néixer Fernando Álvarez de Miranda i Torres, que erròniament figurava el 1954, encara que la correcta sempre ha estat 1924.

A Albert Catalán Fernández, per la seva inestimable i sempre disposta col·laboració en defensa de la cultura, en aquest cas traduint al català part d'un text originalment escrit en castellà.

I a totes les persones que d'una manera o l'altra han contribuït al fet que aquest informe per a l'ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2024 es fes realitat.

Referències bibliogràfiques

- CONSEJO DE MINISTROS. (2021). Acuerdo para la mejora del proceso de negociación e incorporación del derecho de la Unión Europea al ordenamiento jurídico interno.
- CONSTITUCIÓN ESPAÑOLA. *Boletín Oficial del Estado*, 29 de desembre de 1978, núm. 311, p. 29313 a 29424. Citació en text: (CE 1978).
- EL PAÍS / SER. (2024). Barómetro mensual 40BD. Octubre de 2024. https://ep00.epimg.net/infografias/encuestas40db/2024/10-barometro/2024_barometro_voto.pdf
- LLEI ORGÀNICA 5/1985, de 19 de juny, del règim electoral general (LOREG).
- MARTÍNEZ I COMA, F. (2013). ¿Cuántos políticos hay en España?. «Piedras de Papel». *elDiario.es*, 29 de maig de 2013. https://www.eldiario.es/piedrasdepapel/politicos-espana_132_5694716.html
- SÁNCHEZ MARGALEF, H. (2024) Una juventud que ya no confía en la democracia: «Hemos nacido en crisis y sabemos que vamos a morir en crisis». *ABC*, 8 de juliol de 2024. <https://www.cidob.org/cidob-medios/una-juventud-que-ya-no-confia-en-la-democracia-hemos-nacido-en-crisis-y-sabemos-que>

**Escoles de temps lliure
a les Balears**

PABLO RABANEDA FEMENÍA

Pablo Rabaneda Femenía

Palma, 1998. És graduat en Educació Social per la Universitat de les Illes Balears (2024) i monitor de temps lliure titulat des de l'any 2018. Ha fet feina com a monitor de temps lliure a diferents entitats com el Grup d'Educadors de Carrer i Treball amb Menors (GREC), Aldeas Infantiles o Espiral. Dins l'àmbit del voluntariat, des de l'any 2017 fins al 2024 ha estat voluntari al Club d'Esplai l'Encarnació amb els càrrecs de monitor de temps lliure i coordinador de l'entitat. A més, ha estat voluntari a Tanzània amb l'associació TATU Project en el marc de les Estades Solidàries de l'Oficina de Cooperació i Desenvolupament i Solidaritat de la Universitat de les Illes Balears.

Resum

El temps lliure és un temps fonamental per a totes les persones, ja que a tothom li agrada gaudir del temps que li queda després de fer feina o anar a l'escola per a descansar, divertir-se i desenvolupar-se. Aquestes tres característiques són les que defineixen el concepte del lleure, el qual, en la societat en què vivim esdevé una eina imprescindible per a la transformació social, ja que a través d'aquest, infants i joves tindran la capacitat d'aprendre els valors més importants per a viure en societat, podran exercir el seu dret a la llibertat d'expressió i el dret a la igualtat d'oportunitats. Aquest capítol es centra en la recerca bibliogràfica i entrevistes a diferents monitors i monitores de clubs d'esplai i agrupaments d'escoltes de Balears, i als representants de diferents escoles de formació que ofereixen el curs de Monitor/a de Temps Lliure. A més es fa incidència en la formació que reben monitors i monitores de temps lliure per a assolir les competències i habilitats necessàries per fer d'aquest lleure, un lleure de qualitat, segur i inclusiu. S'ha pogut determinar la importància del lleure com a generador de contextos per al desenvolupament personal i el servei a la comunitat, i la gran importància que els monitors i monitores estiguin ben formats per a poder assegurar que el lleure esdevingui un espai segur per als infants i joves, a més de poder acompanyar-los en el procés d'aprenentatge.

Paraules clau: Professionals del lleure / Monitors de temps lliure / Lleure juvenil / Temps lliure / Club d'esplai / Agrupament escolta / Escola de formació

Resumen

El tiempo libre es un tiempo fundamental para todas las personas, ya que a todo el mundo le gusta disfrutar del tiempo que le queda después de trabajar o ir a la escuela para descansar, divertirse y desarrollarse. Estas tres características son las que definen el concepto del ocio, el cual, en la sociedad en la que vivimos se convierte en una herramienta imprescindible para la transformación social, ya que a través de éste, niños y jóvenes tendrán la capacidad de aprender los valores más importantes para vivir en sociedad, podrán ejercer su derecho a la libertad de expresión y el derecho a la igualdad de oportunidades. Este capítulo se centra en la búsqueda bibliográfica y en entrevistas a diferentes monitores y monitoras de Clubs d'Esplai y Agrupaments d'Escoltes de Balears, y a los representantes de diferentes escuelas de formación que ofrecen el curso de Monitor/a de Tiempo Libre. Además, se hace incidencia en la formación que reciben monitores y monitoras de tiempo libre para alcanzar las competencias y habilidades necesarias para hacer de este ocio, un ocio de calidad, seguro e inclusivo. Se ha determinado la importancia del ocio como generador de contextos para el desarrollo personal y el servicio a la comunidad, y la gran importancia de que los monitores y monitoras estén bien formados para poder asegurar que el ocio se convierta en un espacio seguro para los niños y jóvenes, además de poder acompañarlos en el proceso de aprendizaje.

Palabras clave: Profesionales del tiempo libre / Monitores de tiempo libre / Tiempo libre juvenil / Club d'esplai / Agrupamiento escolta / Escuela de formación

1. Introducció

La Carta Internacional para la Educación del Ocio, de 1994, reivindica que el lleure és un espai en el qual les persones es poden desenvolupar i, a més, també és desenvolupador de la comunitat on vivim. El lleure és un dret del qual ningú pot ser privat i, a més, poder gaudir-ne suposa un increment en la qualitat de vida de les persones (Caballo, et al., 2017). En la societat actual, el lleure esdevé un element fonamental per als infants i joves, els ritmes frenètics de les ciutats, les noves tecnologies, els canvis en les famílies, etc., són factors que fan que el lleure es converteixi en un espai on desconnectar i on educar-se en valors per a aprendre a conviure en societat. El lleure aconseguirà el desenvolupament humà en dos nivells (Valdivia et al., 2023), en primer lloc, el nivell personal, "el que una persona pot arribar a fer i ser" i, en segon lloc, el nivell social, centrat en l'aspecte cultural i els valors de la societat com poden ser la convivència, la igualtat d'oportunitats, la defensa dels drets humans, el respecte a la diversitat, etc.

L'objectiu del capítol és destacar la importància de l'educació no formal dels joves, en concret, dins l'espai de

lleure, a partir de la veu dels professionals que hi treballen.

Per aconseguir-ho, s'han realitzat una revisió bibliogràfica a bases de dades com Web of Science, SCOPUS, REDINET i Dialnet, complementant la recerca amb el repositori de la revista RACO. Les paraules claus emprades han estat, entre d'altres "monitor de temps lliure", "voluntariat", "joves", "oci i temps lliure", "habilitats professionals" emprant operadors booleans com AND i en diferents idiomes. S'han exclòs de la selecció documents en què el títols o resums no s'adeqüen a la temàtica, textos no referits a l'educació no formal o publicats en anys anteriors al 2010. En total es localitzaren 2.712 documents, i se n'eliminaren 2.672 després del primer cribratge; 40 foren eliminats per títol i resum, i 18 més després de la lectura completa del document. Als 22 documents seleccionats se n'afegiren 9 de diferents organitzacions i 2 documents legislatius.

La mostra entrevistada han estat 18 professionals, 3 de diferents agrupaments d'escoltes; 11 pertanyen a clubs d'esplai i 7 que pertanyen a un mateix esplai (Club d'Esplai l'Encarnació). També s'ha entrevistat 4 representants de diferents escoles de formació.

Taula 1. Descripció de la mostra

Professionals d'agrupaments d'escoltes i clubs d'esplai				
Codi	Entitat	Anys d'experiència a l'entitat	Càrrec actual a l'entitat	Anys d'experiència al càrrec
E1	AEG Ramon Llull	26 anys	Cap d'agrupament	26 anys
E2	AEG Sant Antoni Maria Claret (*)	24 anys	Animador de Trucs(**)	2 anys

continua

Codi	Entitat	Anys d'experiència a l'entitat	Càrrec actual a l'entitat	Anys d'experiència al càrrec
E3	AEG Eladi Homs	6 anys	Cap d'agrupaments	6 anys
E4	Esplai Albercoc	3 anys	Monitora	3 anys
E5	Grup d'Esplai Binitrui	10 anys	Monitora	10 anys
E6	Club d'Esplai Es Turó	6 anys	Directora	4 anys
E7	Club d'Esplai Xiroi	4 anys	Directora	1 any
E8	Club d'Esplai l'Encarnació	2 anys	Monitora	2 anys
E9	Club d'Esplai l'Encarnació	4 anys	Monitora	4 anys
E10	Club d'Esplai l'Encarnació	5 anys	Monitora	5 anys
E11	Club d'Esplai l'Encarnació	1 any	Monitor	1 any
E12	Club d'Esplai l'Encarnació	5 anys	Monitor	5 anys
E13	Club d'Esplai l'Encarnació	2 anys	Monitora	2 anys
E14	Club d'Esplai l'Encarnació	6 anys	Monitora	6 anys

Representants de escoles de formació

	Escola de formació	Càrrec de la persona entrevistada	Anys d'experiència al càrrec
E15	Moviment Escolta i Guiatge de Mallorca	Directora d'entitat	2 anys
E16	GIEM (Gestió d'Instal·lacions Esportives Mallorquines)	Gerent de l'entitat	25 anys
E17	Esports 85	Coordinador de l'escola de formació	2 anys i mig
E18	Global Manacor	Propietària de l'entitat i professora de l'escola de formació	19 anys

(*) Única associació de Menorca, la resta són de Mallorca

(**) Trucs: joves de 17 a 20 anys

2. El lleure i la seva importància

El concepte de lleure no pot ser entès simplement com el fet de tenir temps lliure, ni tampoc qualsevol activitat que es duu a terme en el temps lliure és lleure. Les activitats que són considerades oci han

de tenir un component desenvolupador, han de ser capaces de provocar en les persones un desenvolupament personal i social, de la mateixa manera, que han de ser capaces de desenvolupar la comunitat on es duen a terme (Lazcano i Madariaga, 2016).

El temps lliure té tres funcions principals, el que es coneix com les tres "D". La primera funció és el *descans*, molt important per a tornar a agafar energia després de complir amb les obligacions del treball i del dia a dia. La segona és la *diversió*, una funció que evita la monotonia i l'avorriment que generalment provoca fer feina. Finalment, la tercera funció és el *desenvolupament personal*, que evita la despersonalització que pot provocar les feines rutinàries i permet a l'individu convertir-se en creador del seu oci i lliure per triar què fer (Leyra & Bárcenas, 2014).

Trilla (1999) exposà les quatre pedagogies del lleure: pedagogia del projecte, pedagogia de l'activitat, pedagogia del producte i pedagogia del medi. El lleure, com a eina per a l'educació dels infants i joves, els permet, a través de les seves activitats, l'assoliment d'una sèrie de competències. Aquestes competències, segons Muñoz (2019) són: (1) aprenentatge al

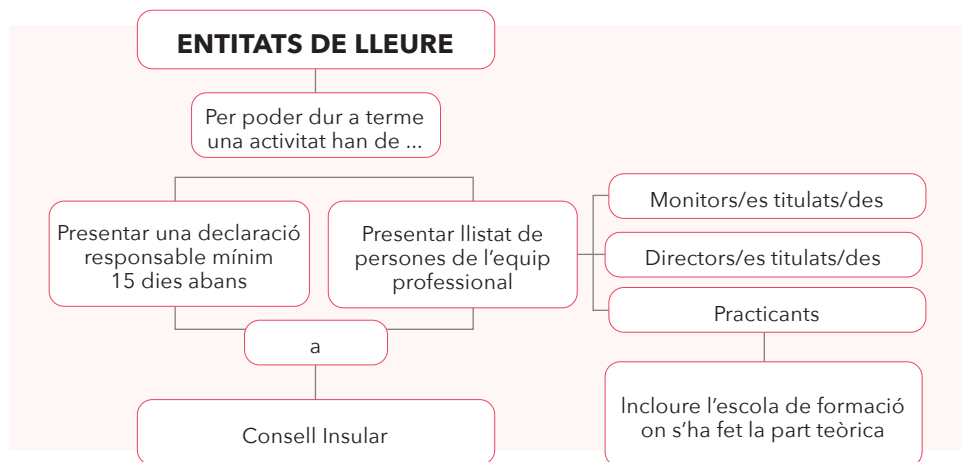
llarg de la vida; (2) autogestió; (3) ús interactiu d'eines i recursos diversos; (4) interacció amb els altres; (5) interacció amb el món; (6) transdisciplinarietat i (7) multialfabetització.

Un dels aspectes més destacats i importants de les entitats de lleure és el voluntariat. Morata i Garreta (2012) descriuen els aspectes principals que ha de tenir el voluntariat perquè suposi una vertadera experiència d'oci, i expliquen que ha de ser una vertadera participació en la vida política diària de les persones i una eina que fomenti el sentiment de pertinença i d'adhesió de la persona a la comunitat.

3. Les entitats de lleure a les Balears

L'art. 21 de la Llei 10/2022, de 23 de desembre, de lleure educatiu per a infants i joves de les Illes Balears, explica les condicions que són estrictament necessàries perquè les entitats de lleure puguin dur a terme la seva activitat i es descriuen a la figura 1.

Figura 1. Procés per a l'inici i desenvolupament d'una activitat de lleure

Font: elaboració pròpia a partir de la Llei 10/2022

Una vegada s'ha declarat l'activitat que durà a terme l'entitat, s'han de complir amb les condicions reflectides a la Llei 10/2022 de 23 de desembre (29 desembre, 2022): (1) tenir un projecte educatiu; (2) tenir personal qualificat; (3) comptar amb els mitjans que siguin necessaris per a dur a terme l'activitat; (4) tenir en regla assegurances d'accidents i de responsabilitat civil; (5) garantir les condicions higiènic-sanitàries de seguretat, mediambientals i educatives a les activitats i (6) tenir permís signat dels pares/mares/tutors/es dels participants menors d'edat.

3.1. Els clubs d'esplai

Segons el Moviment de Centres d'Esplai Cristians Catalans (s.d.), més conegut per les seves sigles MCECC, un club d'esplai és una entitat sense afany de lucre en la qual s'educa infants i joves a través de l'oci i el temps lliure. A les Balears, gran part dels esplais que hi ha estan federats pel moviment citat anteriorment, el MCECC des de l'any 2016. Anteriorment, estaven federats pel GDEM (Grups d'Esplai de Mallorca) una secció de la Fundació Esplai de les Illes (FEI), però la dissolució de la FEI va fer que el MCECC, entitat lligada a la Fundació Pere Tarrés, s'encarregués de federar els esplais a Mallorca. Moviment de Centres d'Esplai Cristians Catalans, (s.d.): tretze de federats i quatre de no federats per aquesta entitat.

3.2. Agrupament d'escoltes

A Mallorca l'escoltisme va començar l'any 1956 quan Eladi Homs i Zimmer i Maria Ferret varen formar la Secció Ramon Llull. Dos anys més tard, el 1958, es va crear el primer grup

femení, l'Agrupament Reina Constança, encara en actiu (Moviment Escolta i Guiatge de Mallorca, s.d.). L'escoltisme i el guiatge es basen en tres eixos principals que són educació, fe i país; i són aquests tres eixos els que articulen el que dins l'escoltisme es coneix com "Llei escolta". Les principals federacions que trobem en el territori balear són el Moviment Escolta i Guiatge de Mallorca (13 AEG federats), els Escoltes i Guies de Mallorca (1 dins Mallorca), ASDE Scouts de Balears i l'Associació Diocesana d'Escoltisme - Escoltes de Mallorca (1 dins Mallorca). a Menorca, hem de parlar de l'Associació Diocesana d'Escoltisme - Escoltes de Menorca. Aquesta entitat consta de cinc agrupaments de l'illa de Menorca federats.

3.3. Oferta formativa per a treballar a entitats de lleure

Segons el cens d'escoles de formació ubicat a la web del Consell de Mallorca es pot trobar un llistat de les entitats que duen a terme cursos de monitor/a de temps lliure durant l'any 2024. En aquest llistat es poden trobar quinze entitats. Els cursos de monitor/a de temps lliure estan regulats per una normativa certament recent, concretament ens referim al Decret 23/2018, de 6 de juliol, pel qual es despleguen diversos aspectes de la normativa de joventut i de lleure. Al capítol "Formació en temps lliure: una breu anàlisi de la realitat de les escoles d'educació en el temps lliure a les Illes Balears" de l'Anuari de la Joventut de l'any 2019 i elaborat per Moner et al. (2019), podem trobar explicats aspectes molt interessants dels cursos de monitor/a de temps lliure com són la normativa que

hi ha actualment en matèria de cursos de monitoratge a les Illes amb els requisits d'accés, l'estructura i continguts del curs, característiques de la part pràctica, etc. Els continguts de la part teòrica són dividits en tres mòduls: (a) Activitats en el lleure (60 hores); (b) processos grupals i educatius (30 hores) i (c) tècniques i recursos (60 hores).

Armengol (2012) parla d'un tema prou interessat en referència a la formació i la tasca dels monitors i monitores de temps lliure, i és que l'escassa regulació que sofreix l'àmbit del lleure i la poca estructuració que ha sofert ha provocat que la figura de l'educador de lleure sigui una figura molt dèbil. Quan parlem de poca estructuració no ens referim al fet que els cursos de monitor i monitora no estiguin ben estructurats, sinó que hi ha moltes maneres d'accedir a la tasca de l'educació del lleure a través de moltes titulacions que no són específiques per a educar en el lleure, com poden ser els cicles de formació professional de "Animació d'activitats físiques i esportives", "Animació Sociocultural", "Educació Infantil", entre d'altres.

4. La veu dels professionals

A continuació s'analitzen les respostes dels professionals entrevistats en funció dels tres grans blocs treballats dins aquest capítol: la importància del lleure, les competències i habilitats dels professionals que hi treballen i la seva anàlisi de la formació.

4.1. Importància del lleure

Les respostes dels entrevistats van en sintonia de les aportacions científiques recollides en els apartats ante-

riors. Agrupant les seves respostes a la pregunta de "què és per a tu el lleure i per a què és important", les idees principals són:

- El lleure és un *instrument per a la transformació social* i, sobretot, per al *desenvolupament personal, social, etc. d'infants i joves*. No s'ha de veure les entitats de lleure simplement com a espais on anar a jugar, sinó com a espai on s'educa en valors per a poder viure en societat (E1, E2, E3, E4, E7, E10, E15).
- Vivim a un món on prima la productivitat per sobre de moltes coses que són essencials per a la vida plena de les persones, a causa d'això el lleure es converteix pràcticament en un *refugi* on les persones poden cobrir les seves necessitats socials. Els clubs d'esplai i els agrupaments escoltes són entitats que ofereixen una educació diferent a la qual es pot impartir a l'escola, aquesta educació s'anomena educació no formal (E5, E8, E9, E11, E12, E13, E14). Dins una societat on es prima la productivitat i amb uns ritmes frenètics, aquest context pot provocar a les persones conseqüències negatives per a la salut física i mental. El lleure és un espai de descans que allibera les persones d'aquesta càrrega mental que arrossega durant la setmana i permet desconnectar i relaxar-se durant una estona (E3, E15, E17).
- El *joc* està molt present dins el lleure educatiu. El joc és una eina més dels monitors i les monitores, ja que a través d'aquest, són capaços d'ensenyar als infants resolució de conflictes, presa de decisions, desenvolupament d'habilitats socials i comunicatives, desenvolupament

pament de la creativitat i d'explorar el món que els envolta de manera segura i controlada (E1, E4, E9, E16, E18).

- Els clubs d'esplai i els agrupaments d'escoltes esdevenen espais en què no hi ha lloc per als prejudicis, i els infants i joves dins aquestes entitats poden sentir-se lliures de ser qui són. La llibertat d'expressió dels infants i joves és una de les característiques que envolten els clubs d'esplais i els agrupaments d'escoltes, gràcies a això els participants poden explorar la seva identitat en un entorn segur (E6, E10). Aquestes entitats de lleure tenen un paper molt important en la *cohesió comunitària*, i a molts de barris i pobles els clubs d'esplai i agrupaments d'escoltes serveixen com a punt de trobada per a infants d'una mateixa comunitat, com per exemple en el cas de l'Esplai Albercoc. La seva responsable (E4) diu "el nostre esplai ha estat molt important per al nostre poble (Porreres), ja que hem aconseguit unir infants que provenien de les dues escoles del poble i mai havien xerrat". Això suposa un benefici per a les vides dels infants però també per a la vida de la comunitat, perquè creen així una comunitat unida i inclusiva.

Per acabar amb aquest apartat resulta interessant l'aportació que fa Rodrigo-Moriche (2020) referent a la importància que té el lleure i la figura del monitor i monitora de temps lliure per als infants. Aquesta autora parla que les experiències de lleure (campaments d'estiu, colònies urbanes, associacions de lleure, o les activitats extraescolars) aporten als infants i jo-

ves grans beneficis, ja que aquestes activitats juntament amb la vinculació que tenen els infants amb els seus monitors i monitores deixen una petjada molt gran a la infància i a l'adolescència, i creen una certa idealització de la figura del monitor i monitora. Tenint en compte això, no és difícil trobar una persona que durant la seva infància hagi estat vinculada a un club d'esplai o un agrupament escolta i que encara que hagin passat molts d'anys, encara recordi els seus monitors i monitores i molts dels aprenentatges que li varen transmetre.

4.2. Anàlisi de les habilitats i competències dels professionals del lleure.

Establir un perfil professional únic per al/a la monitor/a de temps lliure és una tasca que resulta impossible, ja que en un equip de monitors/es es trobaran diverses persones amb unes competències o unes habilitats concretes i cada persona tindrà debilitats i fortaleces amb unes tasques determinades. Però precisament aquesta varietat i diversitat d'habilitats fa que els equips tinguin una capacitat major per a respondre a les diferents situacions que puguin ocórrer amb els infants amb els quals estan fent feina. Amb tot, la pregunta formulada als entrevistats ha estat quines competències i habilitats hauria de tenir un/a monitor/a ideal. Als responsables de les escoles de formació se'ls ha demanat, a més, quines d'aquestes es treballen dins la seva oferta formativa.

- **Disponibilitat i compromís:** els/les monitors/es de temps lliure han de disposar de temps per a poder

complir les tasques necessàries (programació, preparació de materials, gestions diverses, intervenció amb els infants i joves, etc.), això vol dir que els/les monitors/es han d'assumir i respectar un gran compromís amb l'entitat on treballen, sobretot a clubs d'esplai i agrupaments d'escoltes on la tasca que duen a terme és voluntària. Per a assolir aquest compromís és fonamental que els/les monitors/es valorin i respectin molt l'educació en el lleure. També és molt important la *presència contínua* dels/les monitors/es a les activitats, ja que aquesta presència és vital per al desenvolupament adequat de les activitats i la seguretat dels infants i joves, així com per poder establir un vincle amb aquests que potenciarà la càrrega educativa de la tasca de monitoratge, ja que els participants aconseguiran trobar en els seus monitors i monitores un model de referència (E1, E2, E3, E8, E14).

- **Planificació i programació:** un/a monitor/a ha de ser capaç de redactar una programació. Això no vol dir simplement redactar detalladament en què consisteix l'activitat, el que vol dir és que ha de saber plasmar els objectius que es volen assolir en l'activitat, què es vol treballar, el calendari i/o temporalització de l'activitat, els recursos materials que seran necessaris, etc. (E3, E13). A més, "cal que el 'monitor ideal' tingui la capacitat de programar activitats atractives i originals per als infants" (E14).
- **Organització de jocs i activitats:** els/les monitors/es de temps lliure han de tenir la capacitat de crear

i dinamitzar jocs, activitats, gimcanes, etc. Amb això s'inclou la capacitat de crear una programació estructurada i també la capacitat d'improvisar en els casos en què sigui necessari. És interessant, també, cal destacar la capacitat de crear jocs per a qualsevol ambient, sigui a una sala petita o al mig de la natura (E5, E3, E15, E16, E9, E13, E14).

- **Innovació a les activitats:** a entitats com els clubs d'esplai o els agrupaments d'escoltes en què els infants que hi participen solen anar una vegada per setmana a l'entitat a dur a terme les activitats que els preparen els seus monitors i monitores, i a més ho fan durant anys, és important que les activitats que aquests monitors i monitores siguin innovadores i no sempre es faci el mateix, ja que si no, els infants s'acabarien cansant de dur a terme activitats tan repetitives. Per tant, la creativitat a l'hora de pensar activitats i fer les programacions ha d'estar molt present (E4, E11, E14).
- **Primers auxilis i seguretat:** aquest coneixements són fonamentals per a la tasca del monitoratge, ja que tant infants com joves són propensos a fer-se mal o a tenir algun accident jugant. Tenir un equip preparat per a poder fer front a les coses que puguin passar durant una activitat de lleure i poder actuar per a mantenir a l'infant o jove estable mentre venen les assistències mèdiques és essencial (E1, E2, E8, E9, E16, E17, E18)
- **Habilitats artístiques:** aquest és un altre aspecte a tenir en compte a l'hora de fer activitats amb els infants, si bé els tallers i manualitats

no són la principal activitat als clubs d'esplai i els agrupaments escoltes, és cert que en algunes ocasions es fan, ja que per als grups més petits pot ser molt beneficiós fer manualitats per a desenvolupar la motricitat fina i la creativitat (E2, E18).

- **Psicologia infantil i juvenil:** tenir coneixement de les diferents etapes del desenvolupament infantil permet que monitors i monitores adaptin les seves metodologies educatives a l'etapa del grup d'infants que tenen. També els servirà per poder entendre certs comportaments i les necessitats emocionals dels infants als quals estan educant (E1, E3, E15, E7, E8).
- **Empatia i paciència:** un/a bon/a monitor/a ha de tenir empatia i ha de ser capaç d'entendre les emocions i sentiments dels infants. A més han de treballar molt la paciència per a poder fer front a les situacions que puguin sorgir que siguin estressants i/o conflictives (E6, E10, E12, E13, E14, E17)
- **Treball en equip:** una de les principals fortaleses d'un/a monitor/a de temps lliure és la capacitat de treballar en equip, això implica la col·laboració amb altres monitors i monitores, compartir responsabilitats i donar-se suport mútuament. Un equip de treball el qual els seus professionals saben treballar en conjunt i en la mateixa direcció serà un equip que aconseguirà assolir els seus objectius d'una manera més senzilla (E3, E4, E6, E7, E13, E14, E15).
- **Capacitat de relació amb les famílies:** sempre s'ha d'intentar mantenir contacte amb la família, ja que conèixer com és el comportament

dels infants a casa o a l'escola pot donar molta informació a l'equip de monitors/es de com treballar amb l'infant o jove. A més les famílies sempre han d'estar informades de qualsevol cosa que passi amb el seu fill/a, d'on és durant les activitats, etc. (E4).

- **Capacitat de relació amb altres entitats:** També és molt important que hi hagi un contacte amb les entitats properes del barri, amb entitats que tenen els mateixos objectius i finalitats i, fins i tot, amb les institucions i administracions públiques, amb les quals es pot col·laborar o necessitar ajuda en qualsevol moment (E2, E7).
- **Coneixement de l'entorn i orientació:** El coneixement de l'entorn i l'orientació són molt rellevants per a un/a monitor/a, ja que si els monitors i monitores se'n van d'excursió o d'acampada a un lloc que desconeixen i en el qual no se saben ubicar estarien posant en gran risc als infants i a ells mateixos. És fonamental que abans de sortir s'estudii tota la ruta i sempre que sigui possible, seria recomanable haver fet l'excursió prèviament (E1, E2, E16).
- **Flexibilitat i adaptabilitat:** molt relacionat amb el que s'ha comentat anteriorment, un/a monitor/a de temps lliure ha de ser capaç de poder flexibilitzar i adaptar les seves activitats a qualsevol circumstància que pugui sorgir, ja sigui perquè es tenia planejada una activitat a l'exterior i de sobte s'ha posat a ploure, com perquè es tenen infants i joves amb limitacions de moviment (sigui a causa d'una discapacitat o d'una lesió puntual) i s'ha d'adaptar l'activitat perquè aquesta persona

en concret també pugui participar de manera adequada, etc. (E7, E3, E10, E15).

- **Responsabilitat:** els/les monitors/es estan a càrrec de menors, això vol dir que aquests monitors i monitores tenen una responsabilitat que és garantir la seguretat i el benestar d'aquests infants i joves. És molt important que els monitors i monitores de temps lliure siguin conscients de la responsabilitat que tenen. Aquesta responsabilitat no només recau en l'aspecte de la seguretat, els responsables d'un grup d'infants han de ser conscients del que fan i el que diuen, ja que són un exemple a seguir per als infants, això vol dir que tenen la responsabilitat de transmetre uns valors (E1, E8, E11, E13, E17, E18).
- **Capacitat de lideratge:** fonamental és que els monitors i monitores siguin capaços de liderar el grup d'infants, dur-los endavant de manera segura i ser capaços de manejar els conflictes que puguin sorgir. En aquest cas serà imprescindible tenir una gran capacitat de presa de decisions en situacions d'estrès o d'emergència (E17).
- **Bona actitud:** de cara als infants els monitors i monitores sempre han de tenir una actitud que demostrï motivació i ganes de jugar i participar de les activitats. Els monitors i monitores són un mirall on els infants es miren, i si veuen als seus referents motivats ells també es motivaran (E2, E4, E6, E8, E9, E16, E17, E18).
- **Formació:** és molt important que els/les monitors/es es formin, ja sigui fent el curs de monitor de temps lliure, els diferents certifi-

cats de professionalitat o fins i tot les formacions professionals que n'acrediten per a ser monitor/a de temps lliure. A més d'aquestes formacions és altament recomanable que les persones que treballen amb menors es formin de manera permanent acudint a cursos i formacions que es poden fer dins les mateixes entitats o fora d'elles. (E5, E3, E7). En el cas dels clubs d'esplai i els agrupaments d'escoltes, el Moviment de Centres d'Esplai Cristians Catalans (MCECC) i el Moviment Escolta i Guiatge de Mallorca (MEGM) ofereixen formacions als monitors/es que es tenen federats per a continuar amb la seva formació. Aquestes formacions poden ser de primers auxilis, de dinamització d'activitats, inclusió, atenció a la diversitat, etc.

- **Gestió de conflictes:** una de les principals capacitats que ha de tenir un/monitor/a desenvolupada és la capacitat de resoldre conflictes i la de mediar davant una situació que genera un conflicte. En aquest sentit, un/a bon/a monitor/a sabrà com actuar quan sorgeixi aquesta problemàtica i haurà de ser capaç d'actuar adequadament perquè la situació s'arregli (E2, E9, E10).
- **Atenció a la diversitat:** un/a monitor/a ha de ser capaç de poder atendre a tots els seus infants i joves de la mateixa manera i que no hi hagi desigualtats dins el grup. És molt important saber com atendre a infants amb discapacitat, a infants nouvinguts, etc. i donar-los el mateix tracte que donen a la resta del grup. És important també ser inclussiu i respectuós amb les diferents cultures i inclús nodrir-se d'elles

a les activitats que es plantegen, però sempre des del respecte (E2).

- **Comunicació i escolta activa:** és vital tenir capacitats de comunicació per a poder interactuar amb els infants i joves, amb les famílies i amb els companys i companyes de monitors/es. A més és important tenir una capacitat d'escoltar activament el que diuen els infants, ja que per a ells és molt important sentir-se escoltats. A més, ser conscients del que diuen els infants i de quina manera ho diuen pot ser d'ajuda per a identificar qualsevol problema que pugui tenir l'infant (E3, E6, E7, E15, E16)
- **Habilitats socials:** molt relacionat amb el punt anterior, els monitors i monitores han de ser persones obertes de cara als infants, capaces de crear relacions de confiança i un vincle amb els infants i les famílies (E8, E12, E16).
- **Autocrítica:** els monitors i monitores han d'avaluar-se constantment, una avaluació que s'ha de fer tant com a equip com de manera individual. Ser conscient de les limitacions i de les fortaleses que té cadascú és essencial per a crear un equip de monitors i monitores que evolucioni i sigui capaç de desenvolupar-se a mesura que va agafant experiència. Ser conscients de les limitacions ens ajudarà a poder treballar sobre elles i així poder superar-les. (E2, E7, E12).

En definitiva, l'èxit d'un equip de monitors i monitores consistirà a trobar un equilibri entre els seus integrants per al domini d'aquestes competències. Els monitors i les han de ser conscients de la responsabili-

tat que tenen quan treballen amb infants i han de fer tot el possible per formar-se i desenvolupar-se com a professionals per a garantir que la seva tasca sigui de la màxima qualitat possible. La figura 2 mostra, com una metàfora, la motxilla que tota persona que es dediqui al monitoratge ha d'anar emplenant amb aprenentatge i experiència per assolir aquestes competències i habilitats.

Figura 2. La motxilla del/la bon/a monitor/a de temps lliure

Font: elaboració pròpia a partir de les habilitats i competències extretes de les entrevistes.

4.3. Anàlisi de la formació

A les entrevistes realitzades a les persones responsables dels diferents clubs d'esplai i agrupaments d'escoltes, i als responsables de les escoles de formació que fan el curs de monitor/a de temps lliure, s'ha demanat sobre si consideren que l'oferta for-

mativa actual en matèria de cursos de monitor/a de temps lliure és suficient o hauria de ser diferent. Les respostes aportades s'encaminen a:

En primer lloc, els cursos de monitor/a de temps lliure *cobreixen els continguts obligatoris que marca la Conselleria de Joventut amb els seus tres mòduls (E1, E3, E15, E16)*. Però la majoria de les persones entrevistades creuen que a aquests cursos s'haurien d'afegir blocs relacionats amb l'organització d'acampades i la convivència (E1, E2, E7, E8, E10, E13). A més d'això, "la prevenció de riscos és un tema al qual no se sol incidir molt als cursos i és una errada, ja que la seguretat i la prevenció de riscos són aspectes fonamentals per a la formació d'un/a monitor/a" (E4).

Un altre aspecte que s'ha de destacar és l'enfocament que les escoles de formació donen als cursos de monitoratge, la gran majoria ho enfocuen com una manera d'acreditar a la persona per a fer feina amb infants i joves, sobretot dins l'àmbit de les escoles d'estiu, campus, o menjadors escolars. Això fa que es deixi de banda el voluntariat i la tasca que es duu a terme a entitats d'oci educatiu. Es considera important que hi hagi cursos enfocats al voluntariat, ja que la realitat que es troba a un club d'esplai o a un agrupament escolta és molt diferent de la que es pot trobar a una empresa de temps lliure o una escola d'estiu (E2, E5, E6, E7, E12). Tot seguit, es creu també, que la formació pràctica hauria de ser més extensa (tal vegada reduint la part teòrica o augmentant les hores de les formacions) perquè on realment s'aprèn a ser monitor/a és treballant amb els infants i enfrontant-se als reptes que van sor-

gint. Per acabar amb els continguts, la majoria dels cursos de monitor/a de temps lliure estan enfocats en el joc i en la creació d'activitats, cosa que és molt important per a la tasca amb els infants, però es creu necessari fer més incidència en els aspectes pedagògics i la gestió dels problemes que poden sorgir amb els infants, així com ensenyar les diferents etapes del desenvolupament infantil (E6).

D'altra banda, també es considera que els cursos de monitoratge *"són molt costosos tenint en compte que la majoria de les persones que s'inscriuen a aquest curs són estudiants i joves, per tant, es creu necessari que hi hagi més subvencions per a formar-se en aquest àmbit"* (E7). Referent a això, s'ha de dir que les federacions esmentades al treball (MCECC i MEGM) solen activar subvencions per a les persones que formen part de la federació per tal de fomentar la formació dels monitors i monitores dels diferents clubs d'esplai i agrupaments.

Si ens referim a la qualitat dels cursos de monitor i monitora de temps lliure, les persones entrevistades (E8, E14, E15) consideren que aquesta qualitat s'ha vist greument reduïda a causa de la proliferació d'empreses que ofereixen aquest curs. Això és a causa perquè moltes ofereixen aquest curs simplement com una manera ràpida d'aconseguir una titulació i una feina, per tant, hi ha hagut una comercialització i l'educació en el lleure s'ha acabat convertint en un negoci. L'enfocament dels cursos de monitor de temps lliure hauria de ser el d'oferir una preparació de qualitat per a educar en l'àmbit del lleure. Segons l'E15 "l'oferta s'ha ampliat tant que hi

ha tantes empreses que fan aquests cursos, que s'ha perdut la qualitat de la formació”.

Finalment, per a concloure aquest apartat és interessant fer esment del que diuen Valdivia et al. (2023) quan parlen del fet que la formació en oci i temps lliure és una elecció que pren el jove de manera lliure, el que fa és decidir de manera voluntària, ja que aquesta formació està molt lligada als conceptes de realització i identitat personal. El motiu pel qual els joves s'apunten a fer aquesta formació en oci i temps lliure, segons les mateixes autores, “es realitza des d'una perspectiva més social que individual, amb la intenció de millorar com a persona i aportar experiències satisfactòries a la comunitat a la qual pertany”. La càrrega educativa i transformadora que té el lleure pot ser una gran generadora de nous contextos per a la comunitat en la qual aquesta persona, formada en oci i temps lliure, intervingui.

5. Conclusions

El lleure s'ha convertit en una eina fonamental per a l'educació dels infants i joves, ja que aquest proporciona un espai segur on les persones poden ser lliures d'expressar-se de la manera que volen sense ser jutjats. A més, el lleure esdevé una eina de transformació social, ja que prepara als infants i als joves per a convida en societat gràcies a l'educació no formal.

El lleure sorgeix d'una sèrie de necessitats, perquè cada vegada més la vida en societat es converteix en un espai més insegur, les noves tecnologies i el temps de feina ens mantenen aïllats de les persones, i per tant les activitats de lleure sorgeixen com

una manera de tornar a connectar-nos amb el món i de poder mantenir relacions interpersonals.

A les Illes Balears hi ha una oferta d'entitats de lleure, un lleure que es basa en el voluntariat i que educa en valors a infants i joves de les illes. En total s'han trobat disset clubs d'esplai i vint agrupaments d'escoltes. Gràcies a la recerca que s'ha fet per a trobar aquestes entitats de lleure, s'ha pogut entrevistar a algunes de les persones responsables d'aquestes entitats i s'ha pogut conèixer de quina manera estan organitzades i se'ls ha pogut demanar sobre quines competències professionals tenen els monitors i monitores de temps lliure, i sobre el seu punt de vista sobre la importància que té el lleure dins la societat actual. Ha resultat molt interessant poder tenir contacte amb aquestes persones, ja que com les persones entrevistades duen molt de temps dins el món del lleure educatiu, tenen una gran experiència dins aquest àmbit.

També s'ha recollit informació d'algunes de les quinze escoles de formació que avui dia (2024) ofereixen cursos de monitor i monitora de temps lliure. A aquestes persones se'ls ha fet les mateixes dues preguntes que als representants de les entitats de lleure, però a més se'ls ha demanat sobre els cursos i l'oferta formativa actual, per a veure si creien que s'havia de modificar o si era correcta. La majoria han respost que s'hauria de donar més importància al bloc pràctic i fer més incidència en la convivència.

Pel que fa a les limitacions que s'han trobat per dur a terme aquest treball, es pot dir que n'han estat dues: en primer lloc, la falta de col·

laboració per part de les persones responsables tant d'entitats de lleure, com les de les escoles de formació, ja que només s'han pogut entrevistar catorze de totes les persones amb qui s'havia contactat. En segon lloc, una limitació que s'ha trobat és la falta de textos acadèmics actualitzats que parlin dels clubs d'esplai o de l'escoltisme a les Illes Balears, i del lleure en general en l'àmbit de voluntariat i de les Illes Balears.

Nota: capítol basat en el Treball Fi de Grau del Grau d'Educació Social. Universitat Illes Balears. 2023-2024.

Referències bibliogràfiques

- ARMENGOL, C. (2012). La intervención en el tiempo libre de niños y jóvenes: panorámica de la diversidad. *Educación Social. Revista de Intervención Socioeducativa*, 50, 45-67. <https://bit.ly/4bQMgQY>
- CABALLO, M., VARELA, L., & NÁJERA, E. (2017). El ocio de los jóvenes en España. Una aproximación a sus prácticas y barreras. *OBETS. Revista de Ciencias Sociales*. 12, 43-64. <https://bit.ly/4aOsGn6>
- CONSELL INSULAR DE MALLORCA. Oci educatiu. <https://www.consellde-mallorca.es/cat/>
- DECRET 23/2018, de 6 de Juliol, pel qual es despleguen diversos aspectes de la normativa de joventut i de lleure. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 84, de 7 de juliol de 2018. <https://bit.ly/45dtmRP>
- ESCOLTES DE MENORCA (s.d.) *Agrupaments* <https://bit.ly/4bNKvE0>
- ESCOLTES I GUIES DE MALLORCA (s.d). *Història*. <https://bit.ly/3yLmpLt>
- LAZCANO, I., i MADARIAGA, A. (2016). El valor del ocio en la sociedad actual. *Instituto de Estudios del Ocio*. 15-33. Instituto de Estudios de Ocio, Universidad de Deusto. <https://bit.ly/3VdUHHZ>
- LEYRA, B., & BÁRCENAS, A. (2014). Reflexiones etnográficas sobre el ocio infantil. *Revista Latinoamericana de Metodología de las Ciencias Sociales*, 4(1), 40-59. <https://bit.ly/45krlDw>
- LLEI 10/2022, de 23 de desembre, de lleure educatiu per a infants i joves de les Illes Balears. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 169, de 29 de desembre de 2022. <https://bit.ly/3KC4pWO>
- MORATA, T., & GARRETA, F. (2012). El tiempo libre como dinamizador y/o activador de comunidad/es. *Educación Social. Revista de Intervención Socioeducativa*, 50, 11-29 <https://bit.ly/3yWQ0Sw>
- MONER, C., PERELLÓ, M., & RIERA, J. (2019). Formació en temps lliure: una breu anàlisi de la realitat de les escoles d'educació en el temps lliure a les Illes Balears. *Anuari de la Joventut de les Illes Balears* 297-316. <https://bit.ly/4aT6EzI>
- MORATA, T., & GARRETA, F. (2012). El tiempo libre como dinamizador y/o activador de comunidad/es. *Educación Social. Revista de Intervención Socioeducativa*, 50, 11-29 <https://bit.ly/3yWQ0Sw>

- MOVIMENT ESCOLTA I GUIATGE DE MALLORCA (s.d). *Agrupaments*. Recuperat 1 maig 2024, de <https://bit.ly/3Rf3K1e>
- MUÑOZ, A. (Ed.) (2019). *Competències per a la vida en el lleure educatiu*. Aliança Educació 360
- RODRIGO-MORICHE, M. (2020). Los cursos de monitor de ocio y tiempo libre como una formación participativa, identitaria y emancipadora. *Revista de Educación Social*. 30, 83-93. <https://bit.ly/3z15k06>
- TRILLA, J. (1999). Tres pedagogies del lleure i una més. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 11, 54-72. <https://bit.ly/4eebla0>
- VALDIVIA, P., RODRIGO-MORICHE, M., & SÁNCHEZ, R. (2023). Las escuelas de ocio y tiempo libre en España: estudio correlacional de los contenidos formativos transversales. *Revista Colombiana de Educación*, 87, 227-250. <https://bit.ly/3XcVTVy>

**Lectura i joves
universitaris: aproximació i
propostes**

MAR RAYÓ GONZÁLEZ

Mar Rayó González

Palma, 1977. Diplomada en Educació Social (UIB), és experta universitària en Gestió Cultural (UOC), màster en Promoció de la Lectura i Literatura Infantil (UCLM) i experta universitària en Gestió Emprenedora en Lectura i Escriptura (UEx). Des de 2003 dinamitza clubs de lectura arreu de Mallorca. Ha estat promotora del festival internacional Contesporles, coeditora de *Fahrenheit450* i *Borino Ros* i és coordinadora del premi de narrativa infantil i juvenil Guillem Cifre de Colonya. Ha compartit la seva experiència com a gestora cultural i dinamitzadora de la lectura en seminaris, taules rodones, tallers, jornades i programes radiofònics. Ha impartit docència de grau i postgrau a les universitats de les Illes Balears i de Vic, i ha escrit per a *OcultalLit*, *La Tribu*, *El Mirall*, *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*, *Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil* (CLIJ), *Faristol* (Consell Català del Llibre Infantil i Juvenil), el Centre Unesco de Catalunya i la Creu Roja. La seva poesia es troba a *Philos*, *Digo.Palabra.Txt*, *Otro Páramo* i *Cantera*, acompanya els projectes *Gubbons* i *Mostrador* (PalmaPhoto 2015) i fou acollida per la galeria d'art Fran Reus. Treballa a la Universitat de les Illes Balears.

Resum

Els índexs de lectura mostren que, a Espanya, les persones que més llegeixen són els joves d'entre 14 i 24 anys. Però si miram amb lupa els hàbits lectors dels joves universitaris, constatarem que la majoria no té realment consolidat l'hàbit de la lectura. Els estudis confirmen que l'alumnat que llegeix habitualment i té la lectura integrada en el seu estil de vida obté més bones qualificacions i, en general, té més rendiment acadèmic. Però la fragilitat del procés d'adquisició de l'hàbit lector i el desenvolupament i la consolidació d'aquesta rutina ens confirmen que aquest ja no pot circumscriure's sols a l'educació primària i secundària i que ha de continuar treballant-se en l'educació superior. Per aquest motiu, a més d'exposar els beneficis de la lectura en el benestar de les persones, l'article fa algunes propostes que podrien desenvolupar-se a la UIB amb l'objectiu de fomentar la lectura entre els joves estudiants i la comunitat universitària.

Paraules clau: Lectura / Hàbits lectors / Joves universitaris / Rendiment acadèmic i foment de la lectura

Resumen

Los índices de lectura muestran que, en España, las personas que más leen son los jóvenes de entre 14 y 24 años. Pero si miramos con lupa los hábitos lectores de los jóvenes universitarios, constatamos que la mayoría no tienen realmente consolidado el hábito de la lectura. Los estudios confirman que el alumnado que lee habitualmente y tiene la lectura integrada en su estilo de vida obtiene mejores calificaciones y, en general, mejor rendimiento académico. Pero la fragilidad del proceso de adquisición del hábito lector y el desarrollo y la consolidación de esta rutina nos confirman que este ya no puede circunscribirse solo a la educación primaria y secundaria y que tiene que continuar trabajándose en la educación superior. Por este motivo, además de exponer los beneficios de la lectura en el bienestar de las personas, el artículo hace algunas propuestas que podrían desarrollarse en la UIB con el objetivo de fomentar la lectura entre los jóvenes estudiantes y la comunidad universitaria.

Palabras clave: Lectura / Hábitos lectores / Jóvenes universitarios / Rendimiento académico y fomento de la lectura

1. La lectura: hàbits, valors, bondats

Són poques les persones que, avui en dia, s'atrevirien a negar els beneficis que té la lectura per al nostre desenvolupament integral. Si bé és cert que, segons el *Baròmetre d'Hàbits de Lectura i Compra de Llibres a Espanya 2023* (Federación de Gremios de Editores de España, 2024), el 64,1 % de la població espanyola major de 14 anys llegeix almenys una vegada al trimestre en el seu temps lliure, continua havent-hi un 35,9 % de persones que declaren no llegir mai o quasi mai.

Adquirir un hàbit de lectura consolidat i estable és un aprenentatge complex que implica diferents factors i procediments i que requereix elements motivacionals per tal que s'integri en el nostre estil de vida personal i sigui una opció del nostre temps lliure (Yubero, Larrañaga i Cerrillo, 2009 citat a Yubero i Larrañaga, 2013, p.134). La fragilitat del procés d'adquisició de l'hàbit lector i el seu desenvolupament és susceptible de veure's afectat per experiències i dinàmiques diverses que, sobretot en la infància, l'adolescència i la joventut, poden afavorir-ne la consolidació o, al contrari, un desinterès total o fins i tot el rebuig.

La societat actual exigeix que els ciutadans tinguin cada vegada més habilitats, capacitats i competències, tant en la seva vida personal com en la professional, i la lectura és una de les més bàsiques i importants, atès que permet el desenvolupament de moltes d'altres: sense la lectura és fàcil quedar a les fosques i naufragar a la deriva. D'aquí que, en parlar de la lectura, posem sempre per davant el

seu valor instrumental, i que moltes de les reflexions i dels estudis que feim al seu voltant se centrin, i sobretot pel que fa a l'afectació en les primeres etapes de la vida, en com incideix l'hàbit i la competència lectora en el rendiment acadèmic dels més joves.

Les investigacions mostren que la competència i la comprensió lectora tenen una relació directa amb l'assoliment d'altres competències i coneixements, i que incideixen, a més, en les qualificacions de l'alumnat (Sánchez-García, 2019, p. 123). En l'educació primària trobam una relació positiva entre comprensió lectora i qualificacions de matèries diverses (Pascual-Gómez i Carril-Martínez, 2017, p. 12), i en l'educació secundària «l'hàbit lector i l'estima per la lectura tenen una incidència determinant en el rendiment intel·lectual de l'alumnat, en el seu aprofitament curricular, en les seves capacitats de comprensió i expressió, en l'assimilació de coneixements, en el seu propi benefici cultural, en el desenvolupament de les seves facultats comunicatives» (Molina, 2006, p.119).¹

Però els estudis també evidencien quelcom que alguns hem sospitat sempre: que la lectura que fa lectors no és la que feim per obligació o amb caràcter instrumental. De fet, l'obligació de llegir determinades obres és percebuda per part dels estudiants com una dificultat afegida en la seva aproximació a la lectura, per la qual cosa es conclou que la imposició afecta la seva relació amb aquesta (Agulló, Belda-Torrijos i García-Blay, 2023, p. 53).

1 Traduccions de l'autora.

Així, la pràctica de la lectura que defineix una persona com a lectora i que ajuda a la consolidació de l'hàbit lector és la que es fa de forma voluntària, és a dir, la lectura que es fa per plaer i «es realitza lliurement durant el temps lliure i d'oci, al marge de les activitats acadèmiques i per pròpia decisió i llibertat d'elecció de material» (Sánchez-García, 2019, p.3). Per aquest motiu, «és imprescindible no centrar tan sols l'interès dels alumnes per la lectura amb un valor instrumental i s'ha d'afavorir també des de la institució el comportament lector voluntari, ja que és el generador fonamental dels hàbits lectors» (Yubero i Larrañaga, 2015, p. 719). I, si bé és cert que a la lectura i al gust per llegir hom hi arriba per una, sovint, misteriosa suma de factors, també s'hi arriba en llibertat i en la recerca, entre moltes altres coses, d'aquesta mateixa. Ens en parla l'antropòloga francesa Michèle Petit, que, amb les seves investigacions, ha volgut entendre:

[...] de quina manera, apropiant-se de texts [...], o de fragments de texts, hi ha infants, adolescents, dones, homes, que elaboren un espai de llibertat a partir del qual poden donar sentit a les seves vides, i trobar, o tornar a trobar l'energia per fugir dels carrerons sense sortida en els quals estam bloquejats. (Petit, 2000, p.1).

L'any 2020, tan sols un mes després de la declaració de l'estat d'alarma i el confinament a Espanya per fer front a l'emergència sanitària provocada per la COVID-19, varen començar a publicar-se dades sobre el comportament lector dels ciutadans. La Federació de

Gremis d'Editors d'Espanya, a partir d'un estudi fet entre el 25 de març i el 3 d'abril (Federación de Gremios de Editores de España, 2020), informà que més de la meitat de les persones enquestades majors d'edat va aprofitar per llegir durant la primera setmana de confinament i va declarar que llegir fou la tercera activitat que més els ajudava a portar la situació, després de mirar la televisió i parlar amb amics i familiars per telèfon. El 74 % dels lectors va practicar lectura literària i recreativa, i el 62 % va assegurar que havia dedicat més temps a la lectura que anteriorment (passant d'una mitjana de 47 a 71 minuts). Els joves i les persones amb estudis universitaris demostraren ser els més lectors.

També l'editorial ExLibric presentà a finals d'abril del mateix any les seves dades (Exlibric, 2020), recollides mitjançant una enquesta virtual a més de 2.000 persones. Els resultats: els lectors havien augmentat en un 63,8 % el temps de lectura, i el 98,3 % havia continuat amb l'activitat durant el confinament. El temps dedicat a la lectura, en el cas del 36,5 % dels lectors, s'havia incrementat en més de cinc hores a la setmana. El 96 % dels enquestats assegurava que els llibres eren, en aquell moment, una eina clau per superar les dificultats que implicava el confinament.

Per la seva banda, la Fundació Germán Sánchez Ruipérez confirmava en un altre estudi (Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2020) l'augment de l'activitat lectora durant el període de tancament i informava que els més joves i les persones amb rendes més altes foren els qui més temps varen dedicar a la lectura. Ahora, confirmava que l'increment de la lectura de

llibres i el consum de continguts culturals que s'observava a Espanya era un fenomen mundial. Plantejava, per acabar, la qüestió de si la tendència desapareixeria en acabar la pandèmia o si s'estabilitzaria (espòiler: l'increment en el percentatge de lectors i els índexs de lectura assolits durant la pandèmia s'han consolidat).

Aquestes dades fan pensar que, per més que les dinàmiques de la societat actual ens menin a focalitzar-nos en la lectura pel seu valor formatiu, instrumental, productiu –sobretot pel que fa a les diferents etapes formatives d'una persona–, la lectura és quelcom més. Potser un refugi, una eina que ens ajuda a ordenar el caos interior, una cura: «Els qui llegeixen per qüestions que van més enllà de formar-se i informar-se, que són la majoria, perceben en la lectura valors curatius o preventius propis de la biblioteràpia. Per tant, la lectura no tan sols entreté i informa, sinó que pot tenir altres propietats preventives i/o saludables en millorar el benestar dels lectors» (Alonso-Arévalo, Fernández, Alonso-Vázquez i Mirón-Canelo, 2020, p. 28).

De fet, podem trobar l'ús del llibre i la lectura com a eines terapèutiques ja en l'antiguitat. Tomaino (2008) explica que el faraó Ramsès II feu gravar la frase «Remeis per a l'ànima» a l'entrada de la seva biblioteca; que l'emperador romà Aule Corneli Cels recomanava la lectura i la discussió d'obres amb finalitats terapèutiques, i que els grecs consideraven les biblioteques com a espais de «medicina per a l'ànima». En la segona meitat de l'edat mitjana, sempre segons aquesta autora, a Europa es proporcionaven llibres i es facilitava la lectura per

ajudar els malalts, i als segles XVIII i XIX els hospitals psiquiàtrics d'Anglaterra, França, Alemanya i Escòcia crearen (imaginem des de quina precarietat) biblioteques per a pacients i la lectura era receptada com a part del tractament. És aleshores que els EUA es fan ressò d'aquesta tendència i a partir de finals del segle XIX i principis del XX apareixen els primers treballs acadèmics sobre el tema. La Primera Guerra Mundial afavorí el desenvolupament de biblioteques hospitalàries i l'ús de la lectura amb finalitats terapèutiques, i tant la Gran Bretanya com els EUA subministraren llibres als seus exèrcits per donar suport als soldats.

Els llibres i la lectura han estat, doncs, un espai d'acompanyament i de sanació. Potser per això l'escriptora i biblioterapeuta Ella Berthoud ens convida a cercar el que ella anomena *lectures de consol*:

Malgrat que no ens n'adonem, tots tenim lectures amables a les nostres prestatgeries. Es tracta de llibres als quals acudim en temps difícils o quan simplement estam esgotats o necessitam ànims. És probable que la majoria vingui de la infància, però una lectura de consol també podria ser qualsevol llibre vell i familiar que resisteixi el pas del temps i que pugui ser llegit i rellegit, o en el qual simplement ens puguem submergir i que funcioni com un bàlsam per a l'ànima. (Berthoud, 2021, p. 119)

Fixem-nos que aquí l'autora ens parla de lectures de la infància, d'aquelles lectures que ens porten a un espai i un temps en què un es pot sentir, en

general, més protegit i agombolat. Segurament és per aquest motiu que, en moments de crisi o de necessitat, els lectors dirigim la nostra atenció a la lectura literària: a les novel·les, als contes, a la poesia, als còmics, en definitiva, als llibres que ens agraden i que ens fan sentir acollits i en pau: «Els neurocientífics han demostrat que el cervell es mostra tranquil i alentit mentre llegeix, un efecte que resulta molt similar al que produeix la meditació. Per tant, la lectura pot resultar eficaç en la lluita contra l'estrès i l'ansietat». (Berthoud, 2021, p. 32)

2. La lectura i els joves universitaris: una aproximació

Durant molt temps, les accions de foment lector s'han dirigit, principalment, a la població infantil. Té la seva lògica: es tracta d'un destinatari a qui arribam fàcilment des de l'escola i la biblioteca pública, encara influenciable per les dinàmiques, els hàbits i els valors que la família vol i pot fomentar i transmetre, i seduïble mitjançant les activitats amb què els professionals de l'animació lectora hem vestit la lectura per fer-la més atractiva i dinàmica (sovint sense aturar-nos a pensar: val tot per animar a llegir?).

El repte més gran ha estat sempre evitar que els adolescents i els joves s'allunyassin de la lectura. En alguns moments hi ha hagut, fins i tot, una incapacitat total per part dels experts d'entendre les necessitats i els desitjos de joves i adolescents en relació amb la lectura i de dissenyar les millors estratègies per afavorir-ne una bona trobada. Els joves, però, i tornem a Petit:

Tenen una gran necessitat de saber, una necessitat de dir bé les coses i de dir-se bé, una necessitat de relats que constitueixen la nostra especificitat humana. [...] una exigència poètica, una necessitat de somniar, d'imaginar, de trobar sentit, de pensar-se, de pensar la seva història singular de jove dotat d'un cos sexual i fràgil, d'un cor impetuós i que dubta; de pulsions i de sentiments contradictoris que integren amb dificultat, d'una història familiar complexa que moltes vegades conté llacunes. Senten curiositat per aquest món contemporani en el qual es veuen confrontats a tanta adversitat [...]. Tenen, també [...] una gran necessitat de ser escoltats, reconeguts; una gran necessitat de dignitat, d'intercanvi, de trobades personalitzades. (Petit, 1999, p. 58)

En els darrers vint anys, però, s'ha produït un canvi enorme en el panorama de la literatura juvenil i dels hàbits lectors dels joves al nostre país. L'aparició del *best-seller* *Memòries d'Idhún* i els fòrums a la pàgina web de la seva autora, i la traducció de les obres protagonitzades per Harry Potter, marquen l'inici d'aquest canvi (Lluch, 2021, p. 53). Posteriorment, apareixen i es popularitzen els blocs literaris i, amb el temps, diverses comunitats lectores gràcies a espais virtuals com YouTube, Instagram o TikTok, que fan que conceptes com *librotuber* (*booktuber*), *libroinstagramer* (*bookstagrammer*) i *librotiktoker* (*booktoker*) formin ja part del nostre vocabulari habitual.

Aquests espais creen noves formes de socialització al voltant de la lectura; fan aparèixer nous perfils de pres-

criptors literaris, i estableixen noves i diferents maneres de llegir, de compartir i de recomanar lectures. I amb aquestes lectures i en totes, els adolescents i els joves ja no són simples receptors, sinó actors principals. Tant és així que «els bibliotubers perceben que l'augment de vendes i l'increment de la lectura de llibres es deuen a les accions de promoció que porten a terme a TikTok, YouTube i Instagram» (Segarra-Saavedra i Torres-Huamanyauri, 2024, p. 13), fet que perceben igualment editorials, autors, responsables de màrqueting, biblioteques i llibreries, la qual cosa els ha portat també a modificar les seves estratègies d'edició i de venda, a incloure en el seu quefer diari les formes que tenen els joves actualment de relacionar-se amb la lectura i a comptar, més que mai, amb la seva col·laboració.

Si abans del canvi de segle teníem dubtes sobre com fer arribar la lectura als adolescents i als joves, ara l'escenari i les dades actuals ens indiquen que hauríem d'estar tranquils en aquest sentit. De fet, i tornant a les dades del baròmetre, observam que les persones que més llegeixen a Espanya són els joves d'entre 14 i 24 anys (franja en la qual quedarien emmarcats els joves universitaris), que representen el 74 % dels lectors de llibres en temps lliure. Però, què trobam si analitzam els estudis fets directament amb estudiants d'educació superior? Indiquen una realitat diferent que planteja, com a mínim, dubtes i contradiccions. Vegem-ho.

Un estudi sobre hàbits lectors d'estudiants universitaris d'Espanya i de Portugal (Yubero i Larrañaga, 2015) indica que, si bé es detecta una freqüència superior en la conducta lec-

tora dels estudiants en general i dels universitaris en particular respecte a la resta de la població, només el 55 % llegeix com a mínim amb una freqüència setmanal. A més, quasi el 16 % d'estudiants universitaris espanyols no llegeix mai o quasi mai, i el percentatge d'alumnes que no ha llegit cap llibre en el darrer any arriba quasi a un 8 %. Assenyala també que, malgrat que el 25 % de l'alumnat declara que llegeix algun llibre, no té un hàbit de lectura quotidià, i que per la seva freqüència i intensitat lectora no se'l pot considerar com a lector. Apunta, finalment, que «als estudiants universitaris se'ls pressuposa lectors, quan és possible que alguns d'ells ni tan sols assoleixin el grau de lectors ocasionals (que llegeixen alguna vegada al mes i entre 3 i 10 llibres en el darrer any)» (Yubero i Larrañaga, 2015, p.722).

Per la seva banda, l'estudi sobre hàbits de lectura d'estudiants universitaris d'Extremadura elaborat l'any 2017 (Pérez-Parejo, Gutiérrez-Cabezas, Soto-Vázquez, Jaraíz-Cabaniellas i Gutiérrez-Gallego, 2019), mostra que, encara que aquests valoren i reconeixen les bondats de la lectura, quasi un terç dels alumnes no llegeix cap llibre al mes i no tenen la pràctica de la lectura entre les seves primeres opcions d'oci. De fet, la meitat dels estudiants confessa dedicar menys de dues hores setmanals a la lectura.

Un tercer estudi, aquesta vegada sobre lectura, oci i rendiment acadèmic en estudiants universitaris de l'àrea socioeducativa de les universitats de Castella - la Manxa i Santiago de Compostel·la (Elche, Sánchez-García i Yubero, 2019), informa que el 20,2 % d'estudiants no llegeix mai o quasi mai, el 43,2 % llegeix al-

guna vegada al trimestre o al mes i només un 9,5 % llegeix quasi cada dia o més d'una vegada a la setmana. L'estudi fa menció a com l'hàbit lector té una incidència positiva en el rendiment acadèmic de l'alumnat universitari i que els estudiants lectors obtenen qualificacions més altes que aquells qui no llegeixen. Exposa, també, que el 27,1 % quedaria emmarcat en la categoria denominada com de «fals lector»:

El patró que definiria el subjecte «fals lector» està a mig camí entre els no lectors i els lectors ocasionals. Són subjectes que llegeixen alguna vegada, amb una imatge social molt positiva del lector, però que han rebaixat el nivell de consideració que definiria el subjecte lector, per encaixar ells mateixos dins aquesta categoria. Tot i que no els desagrada la lectura, no tenen hàbit lector i reflecteixen la dimensió instrumental de la lectura argumentant que si no llegeixen és perquè no tenen temps. Es tracta d'un grup de subjectes que tenen una ambivalència en el component cognitiu. Per una banda, presenten una imatge positiva en tots els descriptors del subjecte lector, mentre que, per altra, presenten una imatge de justificació del subjecte no lector. (Larrañaga i Yubero, 2005, p. 55)

En l'origen de la categoria de «fals lector» detectat en les enquestes sobre hàbits lectors dels estudiants universitaris hi ha factors com l'autoestima, la desitjabilitat social, l'autoengany o el component social de la lectura, i s'emmarca en el fet que, si s'entén que els universitaris són majo-

ritàriament lectors, el «fals lector» no pot manifestar que no ho és perquè llavors «el seu comportament no lector podria ser penalitzat; davant això, es recorre a estratègies del maneig d'impressions, per modificar la seva imatge social». (Larrañaga i Yubero, 2005, p. 55)

Finalment, a la Universitat de les Illes Balears, un estudi d'hàbits de consum cultural dels estudiants del grau de Llengua i Literatura Catalanes (Picornell, 2018) recull que, en ser preguntats sobre el temps dedicat diàriament a diverses activitats d'oci cultural durant el curs, el 5,66 % d'estudiants declara que no llegeix mai i el 62,26 % menys d'una hora al dia, dades que varien quan els estudiants són demanats concretament sobre l'hàbit de la lectura no vinculada a les assignatures del curs: un 11,32 % afirma no llegir mai, un 43,39 % més d'un dia a la setmana i un 20,75 % cada dia.

Precisament aquest darrer estudi esmenta la percepció que el professorat té sobre el poc hàbit lector dels nostres estudiants. Ens atreviríem a afirmar, si ens atenim a les dades exposades, que no es tracta d'una percepció, sinó d'una realitat, i que no només ho és en el cas dels estudiants de la UIB, sinó també de la resta de joves universitaris d'Espanya. Perquè, si bé és cert que els joves universitaris mostren índexs de lectura superiors a la resta de la població general, els estudis i els informes mostren que ens equívocam en donar per fet que tenen un hàbit lector consolidat i unes competències lectores que els permetin desenvolupar i acabar els seus estudis de manera profitosa.

Així, la realitat potser evidència que no és suficient treballar per l'ad-

quisició de les competències i els hàbits lectors en les etapes formatives inicials i que, per tant, és necessari que dediquem esforços també en el marc de l'educació superior:

L'argument a favor que la universitat s'ocupas de la lectura i l'escriptura sostenia que el pas de l'escola secundària als estudis superiors exigeix dominar textos i pràctiques desconeguts per als alumnes de nou ingrés. Així mateix, la constatació que bona part dels alumnes no aconsegueix superar aquest desafiament pel seu compte reforçava la necessitat que institucions i professors d'educació superior se'n fessin càrrec. [...] Chanock (2001, 2003a), Carlino (2004b) i Estienne i Carlino (2004) destacaven que els universitaris, si bé són corresponsables d'adquirir els principis disciplinaris de llegir i escriure, no són autònoms per aconseguir-ho. (Carlino, 2013, p. 366-367)

És potser per això que:

[...] ja no se sol qüestionar, com abans, que la universitat tingui la responsabilitat d'ocupar-se de la lectura i l'escriptura dels seus alumnes. Llegir i escriure ha deixat de ser considerat un coneixement bàsic: fins i tot reconeixent que l'educació secundària ha de millorar i que llavors els nous alumnes universitaris arribaran més ben formats, necessitaran continuar aprenent a produir i interpretar els textos de les seves carreres. I s'admet, almenys en els àmbits especialitzats, que això requereix ensenyament. (Carlino, 2013, p. 367)

3. Conclusions

Les dades exposades anteriorment ens permeten extreure diverses conclusions, entre les quals destacam les següents:

- La lectura té un paper fonamental en el desenvolupament de competències i d'habilitats personals i professionals. A més, la comprensió lectora té una relació directa amb l'èxit acadèmic, ja que millora les qualificacions en matèries diverses i afavoreix el rendiment intel·lectual.
- La lectura voluntària, la que feim per plaer i en el nostre temps lliure, és clau per establir un hàbit lector sòlid. La lectura imposada pot generar rebuig i dificultar l'aproximació als llibres, especialment entre els joves. Per aquest motiu, cal fomentar l'interès per la lectura més enllà del seu valor instrumental.
- Tradicionalment, hem dirigit les accions de foment lector a la població infantil, públic més fàcil de captar i influenciar des de l'escola i la biblioteca pública. Aquest enfocament ha estat efectiu per crear hàbits lectors inicials, però no per consolidar-los entre adolescents i joves, ja que sovint no hem comprès les seves necessitats i els seus interessos.
- En les darreres dècades, els joves han trobat nous espais de socialització i promoció lectora a través de les xarxes socials que els han permès esdevenir prescriptors literaris i protagonistes del món de la lectura, fins al punt d'alterar tendències lectores i xifres de vendes de llibres.

- Malgrat l'augment general dels índexs de lectura entre els joves, especialment en la franja d'edat de 14 a 24 anys, les dades sobre estudiants universitaris mostren una realitat contradictòria: un percentatge significatiu d'universitaris no llegeix amb regularitat i molts no tenen un hàbit lector consolidat, fet que pot afectar el seu rendiment acadèmic i la seva formació així com al seu desenvolupament personal.
- És necessari que la universitat assumeixi una responsabilitat i un paper actiu en el foment de la lectura i, atès que molts joves no arriben a l'educació superior amb les competències lectores necessàries per afrontar els desafiaments acadèmics de manera autònoma, hauria d'invertir esforços i recursos per ajudar els estudiants a adquirir hàbits lectors sòlids.

4. El foment de la lectura a la Universitat de les Illes Balears: unes quantes propostes

Presentam a continuació unes quantes propostes inicials per ajudar a establir les bases de la responsabilitat que la UIB podria assumir envers el foment de la lectura; l'adquisició i la consolidació de l'hàbit lector, i la millora de la comprensió i la competència lectora dels joves universitaris. Creim que els estudiants no haurien de ser els únics destinataris o receptors de les iniciatives i les accions proposades, sinó que aquestes podrien estendre's també al personal docent i investigador i al personal tècnic, de gestió i d'administració i serveis, així com a altres perfils d'alumnes, personal o usuaris de la institució educativa.

El component social que té la lectura ens hi convida.

Primer, seria necessari que tinguéssim un millor coneixement sobre els hàbits lectors dels estudiants de la UIB i, davant l'escassetat de dades concretes trobades sobre el tema, el primer pas a plantejar és l'elaboració d'un estudi amb profunditat sobre l'estat de la qüestió. Només sabent quina és la situació actual i, per tant, d'on hem de partir, podríem dissenyar les estratègies i les accions a desenvolupar, així com determinar els recursos necessaris per treballar envers els nostres objectius.

A continuació, es podria elaborar un pla de foment de la lectura de la UIB que, a més de tenir en compte les activitats i els recursos ja existents a la UIB al voltant del tema i els professionals que hi treballen, directament o indirectament, des dels diversos departaments, facultats, serveis i oficines, sumàs estratègies, dinàmiques i activitats per al foment lector i el desenvolupament de l'hàbit lector com a eina imprescindible per al creixement integral de la persona.

Proposam, també, la creació d'un diploma lector (a la manera del passaport cultural del Servei d'Activitats Culturals del Vicerectorat de Projecció Cultural i Universitat Oberta de la UIB) amb l'objectiu d'estimular l'adquisició d'un bagatge de lectures literàries diverses, que completin els alumnes com a persones cultes, a més d'ajudar-los a desenvolupar i posar en pràctica el seu hàbit lector. S'articularia al voltant de lectures literàries representatives de la literatura universal, independents de les incloses en els plans d'estudis acadèmics, amb representació de diversos gèneres literaris, tant

clàssiques com actuals, tant cultes com populars. Els interessats, a més de llegir les obres proposades, podrien participar en activitats d'animació lectora al voltant d'aquestes i en acabar el curs rebrien el diploma lector.

Per acabar, conscients que sols amb una infraestructura que compti amb els recursos personals, econòmics i materials adients es poden desenvolupar les accions proposades, i sabedors que els projectes necessiten un suport continuat en el temps que permeti obtenir resultats, avaluar-los i reorientar estratègies, proposam la creació d'un servei per al foment de la lectura a la UIB. Els seus objectius haurien de ser, entre d'altres, l'estudi, la reflexió, l'assessorament i la formació al voltant de la lectura i del seu hàbit, així com del foment i de l'animació lectora, desenvolupats en estreta col·laboració amb altres serveis, oficines, departaments i facultats de la universitat, i amb professors i altres agents educatius i culturals. El servei hauria d'esdevenir el principal generador i aglutinador de les iniciatives de foment lector a la UIB, un referent en el seu camp i un punt de trobada per als diversos professionals i de l'àmbit.

Referències bibliogràfiques

- AGULLÓ JIMÉNEZ, N., BELDA-TORRIJOS, M., i GARCÍA-BLAY, M. G. (2023). Estudio del hábito lector y la percepción literaria en alumnos de 4.º de Educación Secundaria Obligatoria. *EA, Escuela Abierta*, 26, 45-56. doi:10.29257/EA26.2023.04
- ALONSO-ARÉVALO, J., FERNÁNDEZ MARTÍN, C. L., ALONSO-VÁZQUEZ, A., i MIRÓN-CANELO, J. A. (2020). Beneficios de lectura sobre la salud y el bienestar de las personas. Estudio sobre aspectos preventivos de la lectura. *Associação Portuguesa de Documentação e Informação de Saúde (APDIS)*. https://gredos.usal.es/handle/10366/143152?locale-attribute=pt_BR
- BERTHOUD, E. (2021). *El placer de la lectura. Libros y meditación*. Siruela.
- CARLINO, P. (2013). Alfabetización académica diez años después. *Revista Mexicana de Investigación Educativa*, 18(57), 355-381. <https://dialnet.unirioja.es/ejemplar/416106>
- ELCHE, M., SÁNCHEZ-GARCÍA, S., i YUBERO, S. (2019). Lectura, ocio y rendimiento académico en estudiantes universitarios del área socioeducativa. *Educación XX1*, 22(1), 215-237. <https://doi.org/10.5944/educXX1.21548>
- EXLIBRIC. (2020). *Estudio de hábitos de lectura durante el confinamiento*. <https://www.exlibric.com/blog/habitos-de-lectura-durante-el-confinamiento/>
- FEDERACIÓN DE GREMIOS DE EDITORES DE ESPAÑA. (2024). *Barómetro de hábitos de lectura y compra de libros en España 2023*. CONECTA. <https://www.federacioneditores.org/lectura-y-compra-de-libros-2023-presentacion.pdf>
- FEDERACIÓN DE GREMIOS DE EDITORES DE ESPAÑA. (2020). *La lectura en tiempos de covid-19*. CONECTA.

- <https://www.conectar.com/lectura-en-tiempos-de-covid-19/>
- FUNDACIÓN GERMÁN SÁNCHEZ RUIPÉREZ. (2020). *Primeros datos sobre lo que la pandemia está provocando en el ocio y la lectura*. <https://fundaciongsr.org/wp-content/uploads/2020/04/Cuarentena-y-lectura.pdf>
 - LARRAÑAGA RUBIO, E., I YUBERO JIMÉNEZ, S. (2005). El hábito lector como actitud. El origen de la categoría de «falsos lectores». *Ocnos. Revista de Estudios sobre Lectura*, (1), 43-60. https://doi.org/10.18239/ocnos_2005.01.04
 - LLUCH, G. (2021). El canon lector creado entre iguales. Estudio de caso: la recomendación virtual. Dins Amo Sánchez-Fortún, José Manuel de (Editor). *La lectura y la escritura como prácticas sociales en la cultura digital*. València: Tirant Humanidades, 51-73. <https://roderic.uv.es/items/e5dec06-2880-44db-bbe6-4bf60e-fa807c>
 - MOLINA VILLASEÑOR, L. (2006). Lectura y educación: los hábitos lectores y su repercusión académica en Educación Secundaria Obligatoria. *Ocnos. Revista de Estudios sobre Lectura*, (2), 105-122. https://doi.org/10.18239/ocnos_2006.02.07
 - PASCUAL-GÓMEZ, I., I CARRIL-MARTÍNEZ, I. (2017). Relación entre la comprensión lectora, la ortografía y el rendimiento: un estudio en Educación Primaria. *Ocnos. Revista de Estudios sobre Lectura*, 16(1), 7-17. https://doi.org/10.18239/ocnos_2017.16.1.1167
 - PETIT, M. (1999). *Nuevos acercamientos a los jóvenes y la lectura*. Fondo de Cultura Económica.
 - PETIT, M. (2000). Estrategias para la construcción de lectores. *Congreso Internacional de Editores de Buenos Aires*. <https://lecturayescrituraunrn.files.wordpress.com/2013/08/petit.pdf>
 - PÉREZ-PAREJO, R., GUTIÉRREZ-CABEZAS, Á., SOTO-VÁZQUEZ, J., JARAÍZ-CABANILLAS, F. J., I GUTIÉRREZ-GALLEGO, J. A. (2019). Hábitos de lectura de los estudiantes de la Universidad de Extremadura (España). Aproximación estadística. *Investigación Bibliotecológica: Archivonomía, Bibliotecología e información*, 33(79), 119-147. <https://doi.org/10.22201/iibi.24488321xe.2019.79.57980>
 - PICORNELL, M. (2018). Hàbits de consum cultural dels estudiants del grau de Llengua i Literatura Catalanes a la Universitat de les Illes Balears. Presentació del projecte i resultats inicials. *Universitas Tarraconensis. Revista de Ciències de l'Educació*, núm. 1, p. 60-79. <https://doi.org/10.17345/ute.2018.1.1856>
 - SÁNCHEZ-GARCÍA, S. (2019). Lectura y rendimiento académico. Actuaciones desde la biblioteca universitaria. *Anuario ThinkEPI*, 13, 122-129. <https://thinkepi.scimago-epi.com/index.php/ThinkEPI/issue/view/3450/541>

- SEGARRA-SAAVEDRA, J., I TORRES-HUAMANYAURI, Y.-E. (2024). Promoción de libros y fomento de la lectura a través de influencers literarios en TikTok. *Ocnos. Revista de Estudios sobre Lectura*, 23(2). https://doi.org/10.18239/ocnos_2024.23.2.479
- TOMAINO, V. (2008). *Biblioterapia: una propuesta innovadora en Mar de Plata para niños y adolescentes con cáncer* (Tesis de licenciatura, Universidad Nacional de Mar de Plata). e-LIS. <http://eprints.rclis.org/18945/1/Tesis%20Valeria%20Tomaino.pdf>
- YUBERO, S., I LARRAÑAGA, E. (2013). El proceso de construcción del hábito lector, aportaciones desde las TIC. *Lenguaje y Textos*, 37, 133-140. https://www.sidll.org/sites/default/files/journal/el_proceso_de_construccion_del_habito_lector_aportaciones_desde_las_tic._yubero_s._larranaga_e.pdf
- YUBERO, S. I LARRAÑAGA, E. (2015). Lectura y universidad: hábitos lectores de los estudiantes universitarios de España y Portugal. *Profesional de la Información*, 24(6), 717-723. <https://doi.org/10.3145/epi.2015.nov.03>

ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2024

Universitat
de les Illes Balears

**Govern de les
Illes Balears**

Conselleria de Famílies
i Afers Socials

